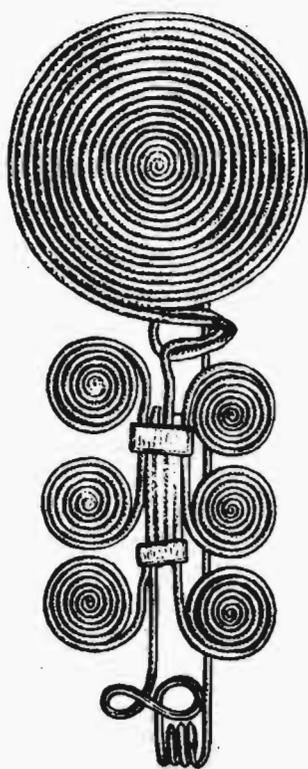

ŠTUDIJNÉ ZVESTI
ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

15

NITRA 1965

ŠTUDIJNÉ ZVESTI
ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

15

NITRA 1965

ŠZ AÚSAV 15, 1965

OBSAH – INHALT

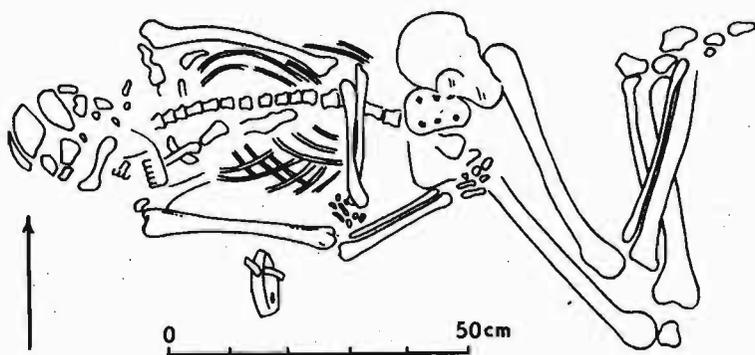
B á r t a Juraj	
Neolitické kostrové hroby vo Veselom	5
Neolithische Skelettgräber in Veselé	8
Č e r n ý Milan	
Antropologické zhodnocení kostry neolitického skrčence z Veselého	9
Anthropologische Bewertung eines neolithischen Hockerskelettes aus Veselé	15
Антропологическая оценка энеолитического скорченного костяка из с. Веселе	15
P a u l í k Jozef	
Nález štítových pučlic z mladšej doby bronzovej vo Zvolene	17
Fund von Schildbuckeln aus der jüngeren Bronzezeit in Zvolen	31
P a u l í k Jozef	
Súpis medených a bronzových predmetov v Okresnom vlastivednom múzeu v Rimavskej Sobote	33
Verzeichnis der Kupfer- und Bronzegegenstände im Heimatkundlichen Museum zu Rimavská Sobota	80
K u d l á č e k Jozef	
O vzniku staroslovanského pluhu	107
Über die Entstehung des altslawischen Pfluges	160
B u d i n s k ý - K r i č k a Vojtech	
Archeologické nálezy z Batizoviec	167
Archäologische Funde aus Batizovce	175
B u d i n s k ý - K r i č k a Vojtech	
Zpráva o predbežnom archeologickom prieskume v Liptove roku 1963	177
Bericht über die vorläufige archäologische Geländebegehung in Liptov im Jahre 1963	187
R u t t k a y Alexander	
Nové nálezy z horného Ponitria	189
Neue Funde aus dem oberen Nitratal	213
B é r e š Július	
Slovansko-avarský kostrový hrob v Radvani nad Dunajom - Virte	215
Slawisch-awarisches Skelettgrab in Radvaň nad Dunajom - Virt	216
B é r e š Július	
Slovanská sekerka z Hurbanova	217
Slawische Bartaxt aus Hurbanovo	218
V o l k o - S t a r o h o r s k ý Ján	
Rozpomienky na archeologický výskum Liptova	219
Erinnerungen an die archäologische Erforschung des Liptov-Gebietes	224
H a n á k o v á Hana - S t l o u k a l Milan	
Antropologický materiál ze slovansko-avarského pohřebiště v Nových Zámčích	225
Anthropologisches Material aus dem slawisch-awarischen Gräberfeld in Nové Zámky	311

NEOLITICKÉ KOSTROVÉ HROBY VO VESELOM

JURAJ BÁRTA

Oproti poznatkom o sídliskovom charaktere materiálnej kultúry mladého neolitu je poznanie pohrebného rítu tohto obdobia menej dokonalé. Príčinou je doteraz vzácne zistenie pohrebísk alebo len ojedinelých hrobov; nálezy tohto druhu sú vo veľkom nepomere k sídliskovým nálezom. Skromným príspevkom k nadhodenej problematike je nález hrobov so skrčenou kostrou z Veselého pri Piešťanoch (okres Trnava).

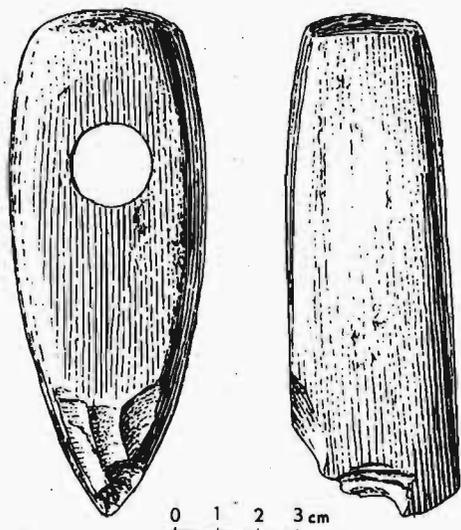
Kostrový hrob 1 našiel sa v polovici novembra 1958 pri kladení obrubníkov chodníka v južnej časti Veselého, v spojovacej ulici vedúcej do Ťapkového (kedysi samostatnej obce). Na základe hlásenia tamjšieho spolupracovníka Archeologického ústavu SAV A. M i c h a l í k a vykonali tu autor, A. M i c h a l í k a T. R o s i n s k ý záchranný výkop a po vyhotovení dokumentácie vyzdvihli kostru s inventárom. Nález pochádza z ulice medzi staršou časťou Veselého a Ťapkového, z polohy zvanej prv Dieľce, vzdialenej 700 m na juh od kostola a 150 m na východ od hradskej Veľké Kostolany – Trebatice, medzi domami č. 131 a 132. Geologicky ide o povrch sprašou zaviatej terasy Dudváhu, ktorá je východným okrajom Trnavskej sprašovej tabule. Vo vzdialenosti 150 m na východ obteká ju dnes potok Holeška. Výkop pre spomenuté chodníkové obrubníky prešiel v hĺbke 60 cm kostru v ramennej časti. Preto sme pri záchrannom výkope odkryli obdĺžnik s rozmermi 100 x 200 cm. Na povrchu tejto sondy nachádzala sa kamenistá vrstva cestného návozu, pod ňou

Obr. 1. Veselé. Kostrový hrob 1.

do hĺbky 50 cm černoziem a až v hĺbke 50-60 cm ťrtala sa v šedožltej spraši nesúmerná oválna hrobová jama s priemerom 80 x 150 cm s menšími obojstrannými lalokmi šedej hliny. Hrob sa nachádza v hĺbke 60 cm a pretože hrobová jama sa v tmavej černozemí spoiatku nedala rozlíšiť, treba sa nazdávať, že bola vyhĺbená pred procesom vytvorenia černozieme v zásype.

V hrobe spočívala na pravom boku skrčená kostra dospelého muža vo veku 20-40 rokov (podľa určenia antropológa M. Č e r n é h o¹), orientovaná hlavou na západ a nohami na východ (dĺžka kostry v hrobe 126 cm). Rozpukaná lebka bola obličajom obrátená na juh. Mandibula bola trochu poklesnutá, nad značne roztvorenými ústami ležala kľúčna kosť. Pravá ruka bola mierne pokrčená pozdĺž tela a dotýkala sa sprava panvovej kosti, ľavá ruka bola v lakti skrčená v pravom uhle a dlaňová časť nachádzala sa v blízkosti lakťa pravej ruky. Nohy boli rovnobežne silno skrčené v uhle 45°, kolená značne vysunuté pred os drieku. Kostra bola dobre zachovalá a ležala v pôvodnej polohe, preto sme ju mohli vyzdvihnúť pomerne neporušenú.

Obr. 2. Veselé.
Kamenný sekeromlat z hrobu 1.

dlhý, 50 mm široký, 39 mm hrubý (vysoký), obdĺžnikového prierezu s mierne zaoblenými hranami, má rovný kruhový otvor o priemere 20 mm.

V zásype hrobu tesne nad kostrou, v hrudnej časti a nad ľavým femurom, nachádzali sa menšie šedé, na lome i červenkasté, nezdobené, pravdepodobne lengyelské črepy. Porušená veľká lengyelská nádoba s malým pupčekom našla sa tiež pri hĺbení žlabu pre obrubník vo vzdialenosti 28 m severne od hlavy kostry hrobu 1, čo nasvedčuje, že v okolí hrobu jestvovalo lengyelské sídlisko. Obrisy hrobovej jamy sa farebne neodlišovali od ostatného humózneho prostredia, teda zásyp bol rovnako postihnutý tvorbou černoze, ktorej optimum spadá na Slovensku na koniec eneolitu.

Pri ďalších zemných prácach na úprave ulice v okolí hrobu 1 našiel A. M i c h a l í k ešte dva hroby. Hrob 2 mal tú istú orientáciu ako hrob 1, bol však bez milodarov. V tesnej blízkosti hrobu 2 zistil sa hrob 3, osou tela pravdepodobne orientovaný v smere SZ-JV. Podľa údajov A. M i c h a l í k a bol tento hrob úplne rozrušený, bez lebky, s čiastočne rozhádzanými kosťami a tiež bez milodarov, len v zásype boli dva čriepky zhodné s čriepkami z hrobu 1.

Nálezové okolnosti pre nedostatok presvedčivejších kritérií a keramických milodarov sťažujú jednoznačné datovanie hrobov. Treba sa preto oprieť predovšetkým o charakter pohrebného rítu. Ak pripustíme, že nájdený sekeromlat svojím tvarom charakterizuje pomerne mladý, vyvinutý typ tzv. eneolitickej formy,⁴ ktorý sa

Z milodarov obsahoval hrob len štíhlejší trojuholníkovitý sekeromlat s otvorom, mierne na bokoch zaobleným, súmerne zabrúseným ostrím a mierne oblúkovitým tylom. Sekeromlat ležal v horizontálnej polohe, skoro kolmo k ramennej kosti pravej ruky (zvonku); ostrím bol obrátený od tela a ležali na ňom dve zvieracie kosti. Podľa určenia osteológa C. A m b r o s a² ide o zlomky rebier pravdepodobne z hovädzieho dobytku, ktoré sú dokladom o tom, že zomrelému dali do hrobu mäsitú potravu pre záhrobný život. Sekeromlat je na povrchu vybrúsený a vyleštený, má stopy používania a nie je len vonkajším znakom moci jeho vlastníka. Horná časť ostria je totiž značne vyštrbená a aj na tyle badať stopy po úderoch. Má tmavošedú farbu s jemnými rovnobežnými svetlými žilkami v surovine; podľa určenia mineralóga J. K a m e n i c k é h o³ bol vyrobený zo serpentinitu. Sekeromlat je 126 mm

vyskytuje v časovom rozpätí od mladšieho neolitu po obdobie staršej doby bronzovej, treba prihliadnúť aj k pohrebnému rítu z tohto časového úseku. Okrem toho okolnosť, že hroby boli v zászype postihnuté tvorbou černoze na sklonku eneolitu, umožňuje nám získať datovaciu hranicu post quem, ktorá by svedčila proti zaradeniu do obdobia kultúr staršej doby bronzovej. Keďže pohrebný rítus skrčencov z doteraz známych vzácných staroneolitických hrobov z Mlynárec,⁵ Ludanic, Veľkého Grobu a Hurbanova odlišuje sa opačnou orientáciou mŕtveho i charakterom milodarov, z okruhu lengyelskej kultúry neprichádzajú pre analógie do úvahy ani hroby tzv. lužianskej skupiny,⁶ ktoré hlavne pre ich odlišnú orientáciu a bohatstvo milodarov nemožno porovnávať s nálezom z Veselého. Z ďalších lengyelských hrobov neznáme sú poznatky o pohrebnom ríte zo zamurovaného jaskynného pohrebiska v Slatinke n. B.⁷ i z pohrebísk v Ludaniciach, Novej Vsi n. Ž., Svätušii a Sile, odkiaľ sa získali kostrové a archeologické nálezy pri záchranných akciách bez dokumentácie. Čo do uloženia kostry najbližšie analógie k hrobu 1 z Veselého možno vidieť v hrobe 158 na lengyelskom pohrebisku ludanickej skupiny v Branči,⁹ v podobnom hrobe z Nitrianskeho Hrádku¹⁰ i v niektorých hroboch vo Výčapoch-Opatovciach.¹¹ Lengyelský hrob skrčenca uloženého na pravom boku s podobnou orientáciou a bez milodarov je známy okrem pohrebiska vo Výčapoch-Opatovciach aj z Bešeňova. Mierne odlišný charakter uloženia mali aj ojedinelé lengyelské hroby skrčencov v jaskyni Dzeravá skala pri Plaveckom Mikuláši¹² a v Malých Kršteňanoch.¹³ Chýbanie milodarov v hrobe je charakteristické najmä pre mladšiu fázu lengyelského okruhu, a tak aj táto okolnosť nevylučuje možnosť datovať hroby skrčencov z Veselého do obdobia tzv. ludanickej skupiny, pre ktorú by nasvedčovala aj farba črepov v zászype hrobu. Ich prítomnosť súvisí pravdepodobne s rituálnym rozbíjaním nádob, známym už v starších fázach vývoja podunajského ľudstva; tento zvyk pretrváva až do neskorej doby kamennej.¹⁴ Záverom možno konštatovať, že na lokalite Veselého Dieľce odkryla sa skupina hrobov pravdepodobne z mladšej fázy lengyelského okruhu.

POZNÁMKY

- 1 Ďakujem M. Č e r n é m u za ochotu vyhotoviť detailný posudok (pozri na str. 9-16 v tomto čísle Študijných zvestí).
- 2 Ďakujem C. A m b r o s o v i za láskavé určenie zvieracích kostí.
- 3 Ďakujem mu za spoluprácu pri petrografickom určovaní suroviny sekeromlatu.
- 4 N o v o t n ý B., Lužianska skupina a počiatky maľovanej keramiky na Slovensku, Bratislava 1962, 113.
- 5 P l e s l E., Pohřebiště lidu s volutovou keramikou v Mlynárcích na Slovensku, AR IV, 1952, 11.
- 6 N o v o t n ý B., l. c., 147.
- 7 B á r t a J., Chvalovská jaskyňa a pilínske jaskynné pohrebiská, SIA III, 1955, 119.
- 8 N o v o t n ý B., Lengyelský kostrový hrob ze Sily u Nitry, AR V, 1953, 145, 146.
- 9 V l a d á r J., Archeologický výskum v Branči pri Nitre v rokoch 1961-1962, AR XVI, 1964, 76, obr. 38.
- 10 K n o r A., Zámeček v Nitranském Hrádku u Šuran na Slovensku, AR IV, 1952, 237, 242.
- 11 P o r u b s k ý J., Hroby z mladšej doby kamennej vo Výčapoch-Opatovciach, okres Nitra, AR VII, 1955, 437-443.

- 12 B á r t a J., Objavujeme bohatstvo - Výsledok archeologického výskumu v jaskyni Dzeravá skala, Borba IV-17, 1950.
- 13 V l č e k E. - B á r t a J., Lengyelský kostrový hrob z Malých Krátenian (okr. Partizánske), OP XIV, 1950, 337-340.
- 14 N o v o t n ý B., Lužianska skupina, 165, 166.

NEOLITHISCHE SKELETTGRÄBER IN VESELÉ

JURAJ BÁRTA

Die bei einem Strassenbau in Veselé bei Piešťany eingeleitete archäologische Rettungsgrabung lieferte eine Gruppe von Hockergräbern aus der Nähe etwa einer Lengyel-Siedlung. Da das Grab 3 unvollständig war, erhielten sich Skelette bloss in den Gräbern 1 und 2, wobei Grab 2, das beigabenlos war, durch Eingriff der Arbeiter wertlos gemacht wurde. So verblieb für die Auswertung lediglich das Grab 1; es enthielt ein rechtsgehocktes Skelett eines erwachsenen Mannes mit der Blickrichtung nach Süden. Der Schädel war gesprungen. Der rechte Arm lag leicht gewinkelt längs des Körpers, von rechts die Beckenknochen berührend. Der linke Arm war rechtwinklig gebogen. Die Beine waren parallel zueinander extrem angezogen, wobei die Knie ziemlich weit vor die Hauptachse des Rumpfes geschoben waren. An Beigaben enthielt das Grab nur eine dreieckige, teilweise beschädigte steinerne Hammeraxt und in der Verschüttungsschicht und auf dem Skelett kamen einige atypische, der Struktur nach am ehesten Lengyel-Scherben zutage, die wahrscheinlich den Rest von rituell zerschlagenen Gefässen darstellen. Auf Grund des entwickelten Hammeraxttyps, doch insbesondere auf Grund von Vergleichen des Bestattungsritus, können die angeführten Funde mit grösster Wahrscheinlichkeit der jüngeren Phase des Lengyel-Bereiches zugewiesen werden.

Übersetzt von B. Nieburová

ANTROPOLOGICKÉ ZHODNOCENÍ KOSTRY NEOLITICKÉHO SKRČENCE Z VESELÉHO

MILAN ČERNÝ

V tomto příspěvku se zabývám analysou kostry neolitického skrčence z hrobu čís. 1 z Veselého u Piešťan (okres Trnava), který byl objeven v roce 1958 a o kterém podává zprávu v tomto čísle Študijn. zvestí (viz str. 5-8) dr. J. B á r t a, CSc., jemuž za poskytnutí materiálu děkuji.

STAV A KOMPLETNOST KOSTROVÝCH POZŮSTATKŮ

C r a n i u m - nekompletní, pouze fragmenty.

Os occipitale - squama occipitalis, fragm.

Os temporale sin., fragm. - pars petrosa s processus mastoideus.

Os frontale - 4 fragmenty. Mezi nimi glabella et arcus superciliaris sin.

Os parietale dext. et sin. - 5 fragmentů.

Maxilla, fragm. - processus palatinus et processus alveolaris sin. s C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃.

Mandibula, 2 fragmenty - část processus coronoideus, ramus et corpus mandibulae sin., fragm. s C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃. Dále corpus mandibulae dext., fragm. s P₁, P₂, M₁, M₂, M₃.

Mimoto 3 neurčené fragmenty, z nichž jeden snad z oblasti fossa pterygopalatina. Některé fragmenty jsou deformovány.

C o l u m n a v e r t e b r a l i s:

Axis.

9 celých a 2 fragmenty thorakálních obratlů; 5 obratlů lumbálních (většina obratlů je poškozena).

Os sacrum - dosti poškozeno.

S t e r n u m - zachováno pouze manubrium sterni.

C o s t a e - 26 fragmentů, mezi nimi costa I. dext.

C l a v i c u l a - dext., fragm., acromiální polovina chybí, sin. - ne-poškozena.

S c a p u l a dext., fragm. - spina scapulae, collum scapulae, margo lateralis; sin., fragm. - solum scapulae, acromion. Tenké části se u obou kostí nezachovaly.

H u m e r u s - oboustranně kompletní fragmenty. Caput humeri oboustranně poškozeno.

R a d i u s dext. - fragm. nekompletní; sin. - fragm. kompletní.

U l n a dext. - fragm. kompletní, distální konec poškozen; sin. - fragm. nekompletní, distální konec chybí.

O s s a m a n u s:

Ossa metacarpalia (počet: 3).

Phalanges proximales (počet: 2).

O s c o x a e dext. - 2 fragmenty, téměř kompletní, corpus ossis pubis poškozeno; sin. - ramus superior a ramus inferior ossis pubis chybí.

F e m u r dext. - nepoškozen, sin. - fragm. kompletní.

P a t e l l a dext. et sin. nepatrně poškozeny.

T i b i a dext. - fragm. kompletní, sin. - malleolus medialis ulomen.

F i b u l a dext. - fragmenty, prox. konec chybí, sin. - fragmenty, prox. i dist. konec chybí.

O s s a p e d i s:

Dext.: talus, calcaneus, os cuboideum, os cuneiforma mediale.

Sin.: talus, calcaneus, os naviculare.

Ossa metatarsalia (počet: 6).

Z uvedeného vyplývá, že lebka je zachována velmi špatně, zatímco řada dlouhých kostí končetin a částečně též pánev jsou v takovém stavu, že mohly být rekonstruovány a použity ke zjištění některých důležitých metrických dat i morfologických charakteristik.

Kosti jsou pokryty hlinitovápnným povlakem, který se velmi nesnadno mechanicky odstraňuje jak suchou, tak mokrou cestou. Odstraňování povlaku je velmi ztíženo chatrným stavem některých partií kostry.

DESKRIPTIVNÍ A METRICKÁ CHARAKTERISTIKA

C r a n i u m

Os occipitale; Protuberantia occipitalis externa - klasifikace BROCA-MARTIN 1. Linea nuchae superior i sulcus sinus sagittalis superioris, sulcus sinus transversi, crista occipitalis interna a protuberantia occipitalis interna jsou výrazné.

Os temporale sin.: processus mastoideus střední až velký.

Os frontale: glabella vyklenutá. Klasifikaci nelze vzhledem k malému rozsahu úlomku provést.

Arcus superciliaris sin. vyznačen asi středně.

Sutura lambdoidea, sutura sagittalis a sutura coronalis z vnější a velmi pravděpodobně též z vnitřní strany otevřeny. Posouzení, zda z vnitřní strany již nezačíná srůst je znesnadněno hlinitovápnným povlakem.

Mandibula. Podle levé poloviny kosti se zdá, že by mohlo jít o tzv. "houpavou mandibulu", což se obvykle pokládá za primitivní znak. Mandibula je poměrně vysoká. Oblast angulus mandibulae evertovaná.

Chrup. Na žvýkacích ploškách místy obnažen dentin - abrase 2. stupně (MARTIN-SALLER). Oba dolní M_3 menší. Pravý dolní M_3 má distálně ve dvou rovinách odštěpenou sklovinu a obnažený hnědý, tvrdý dentin. Levý dolní M_3 distálně vykazuje nepravidelnou kavitu, která imponuje jako kaz, není možno ovšem vyloučit, že jde o postmortální změnu. Levý dolní M_3 má odlomenu část linguální hrany a obnažený tvrdý dentin. Jinak nevykazují dochované části chrupu žádné zvláštnosti. Za posouzení chrupu děkuji doc. MUDr. P. A n d r í k o v i, CSC.

O s s a c r u m. Facies auricularis sin. zaujímá 1., 2., a 2/3 třetího sakrálního obratle.

S c a p u l a. Cavitas glenoidalis dext. piriformní.

H u m e r u s. Vertikální průměr caput humeri dext. 4,5 cm.

O s s a c o x a e a p e l v i s j a k o c e l e k:

Foramen obturatum dext. spíše trojúhelníkovité. Alae ossis ilii dosti prohloubené. Incisura ischiadica major úzká a hluboká. Pánev jako celek není příliš

velká, ale poměrně robustní. Vchod do malé pánve se blíží tvaru "papírového" srdce. Úhel větvi (ramus inferior ossis pubis) cca 62°.

Facies symphysialis dext. je zřetelně rozčleněna příčnými lištami, mezi nimiž jsou (především ve středu facies symphysialis) hluboké brázdy. Plocha facies symphysialis je mírně konkávní. Kraniální okraj je vyvýšen, kaudální vyvýšen málo. Podélně je na vnějším - ventrálním - okraji znatelné zvýšení příčných lišt, náznak příští okrajové hrany, na dorsální - endopelvinální - straně je okraj dosud málo zřetelný.

	Dext.	Sin.
Vertikální průměr acetabula (M-S 22 ^{*)})	5,4 cm	5,3 cm
Horizontální průměr acetabula (M-S 22)	-	5,0 cm
Výška facies symphysialis (M-S 18)	4,4 cm	-
Šířka incisura ischiadica major (LAZORTHES et LHEZ)	4,4 cm	4,2 cm
Šířka incisura ischiadica major (SAUTER)	4,3 cm	4,3 cm
Šířka planum acetabulo-ischiadicum (šířka os ischii, SAUTER)	3,6 cm	3,5 cm
Délka os ischii (SCHULTZ)	9,4 cm	-
Délka os pubis (SCHULTZ)	8,3 cm	-
Index acetabulo-ischiadicus (seu cotylo-ischiadicus SAUTER)		
$i = \frac{\text{šířka incisura ischiadica major (SAUTER)} \cdot 100}{\text{šířka os ischii (SAUTER)}} \dots\dots\dots$	119,4	122,8
Index ischio-pubicus: $i = \frac{\text{délka os pubis (SCHULTZ)} \cdot 100}{\text{délka os ischii (SCHULTZ)}} \dots\dots\dots$	88,3	-

F e m u r:

	Dext.	Sin.
Vertikální průměr caput femoris (M-S 18)	4,6 cm	4,5 cm
Horizontální průměr caput femoris (M-S 19)	4,4 cm	4,5 cm
Bikondylární šířka (PARSONS 1915)	7,8 cm	-
Sagitální průměr středu diafysy (M-S 6)	3,3 cm	3,2 cm
Transversální průměr středu diafysy (M-S 7)	2,7 cm	2,6 cm
Horní transversální průměr diafysy (M-S 9)	3,1 cm	3,1 cm
Horní sagitální průměr diafysy (M-S 10)	2,5 cm	2,3 cm
Maximální délka (M-S 1)	45,6 cm	46,3 cm
Bikondylární délka (M-S 2)	45,4 cm	46,0 cm
Index robusticity	13,2	12,6
Index pilastricus	122,2	123,0
Index platymericus	80,6	74,2

Oboustranně jde o femur pilastricus. Vpravo platymerie, vlevo hyperplatymerie. Oboustranně je vytvořena na facies poplitea nad condylus medialis "ploška" označovaná v anglosaské literatuře jako "Charles' Facet" (PEARSON-BELL 1917-1919).

T i b i a:

	Dext.	Sin.
Šířka proximálního konce (M-S 3)	7,3 cm	-
Sagitální průměr středu těla ve výši foramen nutritium (M-S 8a)	3,3 cm	3,3 cm
Transvers. průměr středu těla ve výši foramen nutritium (M-S 9a)	2,2 cm	2,1 cm
Index cneimicus	66,7	63,6

Podle rozdělení MANOUVRIERA a VERNEAU jsou obě tibie mesoknemní. Oboustranně linea musculi solei velmi vystupuje, takže zde vzniká žlábek, který je, obzvláště na pravé kosti, hluboký a široký.

*) M-S = MARTIN-SALLER.

F i b u l a oboustranně v proximální polovině kanelovaná.

Délkové rozměry některých dlouhých kostí jsou uvedeny v tabulce rekonstrukcí tělesné výšky. Část zde uvedených rozměrů byla zjišťována na částečně poškozeném materiálu a po rekonstrukcích. Proto tato data nebudou úplně přesná.

TABULKA REKONSTRUKCÍ TĚLESNÉ VÝŠKY
(metrické údaje v om)

Kost	Maximální délka (M-S 1)		MANOUVRIER	PEARSON	TELKKÄ	TROTTEROVÁ & GLESEROVÁ (1952)
humerus dext.	33,5		166,8	167,6	169,0	173,7
humerus sin.	33,2		166,1	166,7	168,3	172,7
radius sin.	25,8	funkcionální délka (M-S 2) 24,3	172,6	170,3	172,7	176,5
femur dext.	45,6	bikondylární délka (M-S 2) 45,4	166,2	167,0	167,7	170,0
femur sin.	46,3	bikondylární délka (M-S 2) 46,0	166,9	168,3	169,0	171,3
tibia dext.	36,6		163,6	165,6	168,2	170,7
P r ů m ě r:			167,0	167,6	169,1	172,5

CELKOVÁ MASIVNOST A VÝVIN SVALOVÝCH ÚPONŮ

Ve srovnání s novodobým pitevním materiálem z českých zemí je ocelková masivnost např. humerů a femurů střední, ale pohybuje se již v blízkosti hranic pásma označovaného jako robustní. Lebka se zdá být středně masivní. Pánevní kosti jsou poměrně robustní. Místa svalových úponů jsou silně vyznačena, zvláště jsou výrazná na humerech.

POHLAVÍ

Většina znaků svědčí pro pohlaví mužské. Jsou to např. poměrná robustnost pánevních kostí, úzká a hluboká incisura ischiadica major, dosti prohloubené alae ossis ilii, "srdcovitý" tvar vchodu do malé pánve. Na lebce, jejíž sexuální výraznost není příliš velká, svědčí také střední až velký processus mastoideus, vyklenutá glabella a poměrně vysoká mandibula spíše pro mužské pohlaví. Stejně tak ukazuje délka většiny dlouhých kostí, pokud ovšem byly vhodné k měření.

Na ženskou stranu se kloní pouze malá protuberantia occipitalis externa, spíše trojuhelníkovité foramen obturatum a poměrně malá výška facies symphysialis ossis pubis. Ani v jednom případě nejde o znak prvořadě důležitosti. Metrická data jsou většinou v pásmu, kde se rozměry obou pohlaví překrývají, nebo se kloní na stranu mužskou.

Po zvážení všech uvedených okolností určujeme pohlaví jako pravděpodobně muž.

VĚK

Pro určení věku máme poměrně málo záchytných bodů. Epifysární štěrbiny jsou všude uzavřeny. M₂ jsou prořezány. Jde tedy o dospělého jedince. Lebeční švy jsou otevřeny na vnější a velmi pravděpodobně i vnitřní straně. Na dochovaných úlomcích maxilly i mandibuly nejsou žádné vypadlé zuby. To vše by svědčilo pro mladý věk. Fragment pocházející snad z oblasti fossa pterygopalatina má otevřené švy. To by též odpovídalo mladému věku, protože švy v basálních partiích lebky poměrně záhy srůstají. S tím souhlasí i vyše popsáný reliéf facies symphysialis ossis pubis, který odpovídá 1. typu NEMESKÉRIHO, HARSÁNYIHO a ACSÁDIHO (1960) a asi 2. typu BROOKSOVU (1955). Proti tomu nesvědčí ani pokročilejší zubní abrase (2. stupeň), neboť tato nastávala u prehistorického obyvatelstva velmi brzy. Po zvážení uvedených okolností zařazujeme věk nálezu do první poloviny až středu věkového stupně "adultus".)

TĚLESNÁ VÝŠKA

Rekonstrukce tělesné výšky byla provedena na základě šesti dlouhých kostí končetin, které byly vhodné k měření. Bylo použito tabulek, resp. vzorců MANOUVRIEROVÝCH (1892), PEARSONOVÝCH, TELKKÄHO (1950), TROTTEROVÉ a GLESEROVÉ (1952). (Viz tabulku rekonstrukcí tělesné výšky.) Rekonstruovaná tělesná výška se pohybuje v rozmezí 167,0 až 172,5 cm. Použijeme-li zkušenosti, že metoda MANOUVRIEROVA a PEARSONOVA dávají často výsledky nižší a metoda TROTTEROVÉ a GLESEROVÉ výsledky vyšší, pak budeme hledat skutečnost spíše někde uprostřed, tj. oca 169-170 cm.

Podle rozdělení SCHEBESTOVA (1954)** můžeme označit rekonstruovanou tělesnou výšku jako střední, podle rozdělení VALLOISOVA i MARTINOVA (MARTIN-SALLER, Bd. I, 1957, 324) jako ležící na hranici výšek nadprůměrných a velkých.

Na závěr připomínáme, že metody, které byly použity při určování pohlaví, věku a rekonstrukci tělesné výšky, byly vypracovány na kostrových pozůstatcích novodobých populací. Nemusí tedy být zrovna nejvhodnější pro aplikaci na prehistorický materiál. V současné době však nemáme jiných možností.

SOUHRN

Bylo provedeno antropologické zhodnocení kostry neolitického skrčence z Veselého u Piešťan, okr. Trnava. Lebka byla zachována velmi špatně - pouze nekompletní fragmenty. Řada dlouhých kostí končetin a částečně též pánev byly v takovém stavu, že mohly být rekonstruovány a použity ke zjištění některých důležitých morfologických i metrických charakteristik.

Jde pravděpodobně o muže, který se nachází v první polovině až středu věkového stupně "adultus". Celková masivnost většiny pozůstatků je střední, resp. již v blízkosti hranice pásma robustnosti. Svalové úpony jsou výrazné. Tělesná výška byla rekonstruována podle MANOUVRIERA, PEARSONA, TELKKÄHO a TROTTEROVÉ a GLESEROVÉ (1952). Průměr výsledků těchto metod se pohybuje v rozmezí 169-170 cm. Podle SCHEBESTOVA rozdělení patří rekonstruovaná tělesná výška mezi střední.

*) Věkový stupeň "adultus" zahrnuje věk mezi 20 až 40 lety (BREITINGER 1961).

***) SCHEBESTOVO rozdělení: trpasličí x-145,0 cm, malá výška 145,1-160,0 cm, střední výška 160,1-175,0 cm, velká výška 175,1-190,0 cm, obří výška 190,1-x cm.

LITERATURA

- BOROVANSKÝ L., Pohlavní rozdíly na lebce člověka, Praha 1936.
- BREITINGER E., Anthropologie und Urgeschichte, Theorie und Praxis der Zusammenarbeit zwischen den anthropologischen Disziplinen, Horn 1961, 37-63.
- BROOKS S. T., Skeletal age at death: the reliability of cranial and pubic age indicators, Am. J. Phys. Anthropol. 13 (n. s.), 1955, 567-597 (citováno podle OLIVIERA 1960).
- GRIMM H., Ein wichtiger Hinweis zur Auswertung menschlicher Skelettfunde, Vorgeschichtliche Museumsarbeit und Bodendenkmalpflege 2, Halle (Saale) 1956, 24-26.
- IORANIDIS P., Détermination du sexe par les os du squelette (Os soxal et sacrum), Annales de médecine légale 41, 1961, 347-358.
- LAZORTHES G. - LHEZ A., La grande échancre sciatique. Étude de sa morphologie et de ses caractères sexuels, Arch. d'Anat., d'Histol. et d'Embryol. 27, 1939, 143-170 (citováno podle OLIVIERA 1960).
- MANOUVRIER L., Détermination de la taille d'après les grands os des membres, Revue mensuelle de l'École d'anthropologie de Paris 2, 1892, 227-233.
- MANOUVRIER et VERNEAU (citováno podle MARTIN-SALLERA, Bd. I, 1957).
- MARTIN R. - SALLER K., Lehrbuch der Anthropologie I, II, Stuttgart 1957-1959.
- NEMESKÉRI J. - HARSÁNYI L. - ACSÁDI G., Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden, Anthropol. Anz. 24, 1960, 70-95.
- OLIVIER G., Pratique anthropologique, Paris 1960.
- PARSONS F. G., The characters of the english thigh-bone, Part II.: The difficulty of sexing, Journal of Anatomy and Physiology 49 (3. ser. 10), 1915, 345-361.
- PEARSON K. - BELL J., A study of the long bones of the English skeleton, Part I, Section I: The femur (text + atlas), Drapers' Company Research Memoirs, Biometric series X, London 1917-1919. Part I, Section II: The femur of man with special reference to other primate femora (text + atlas), Drapers' Company Research Memoirs, Biometric series XI, London 1919.
- PEARSON K. (citováno podle MARTIN-SALLERA, Bd. I, 1957).
- SAUTER M. - PRIVAT F., Sur un nouveau procédé métrique de détermination sexuelle du bassin osseux, Bull. de la Soc. suisse d'Anthrop. et d'Ethnol. 31, 1954-1955, 60-84 (citováno podle SCHLEYERA 1958 a OLIVIERA 1960).
- SCHEBESTA P., Zwerg- und Kleinwuchsformen in der Menschheit, Anthropologische Forschungen 2, Horn-Wien 1954, 9-11.
- SCHLEYER F., Geschlechtsbestimmung mittels des Index acetabulo-ischadicus, Dtsch. Z. ges. gerichtl. Med. 47, 1958, 442-446.
- SCHULTZ A. H. (citováno podle OLIVIERA 1960).
- TELKKÄ A., On the prediction of human stature from the long bones, Yearbook of Physical Anthropology 6, 1950, 206-219.
- TROTTER M. - GLEESER G. C., Estimation of stature from long bones of American Whites and Negroes, Am. J. Phys. Anthropol. 10 (n. s.), 1952, 463-514.
- VALLOIS H. V. (citováno podle OLIVIERA 1960).

ANTHROPOLOGISCHE BEWERTUNG EINES NEOLITHISCHEN HOCKERSKELETTES AUS VESELÉ

MILAN ČERNÝ

In der Arbeit wurden die Knochenüberreste eines neolithischen Hockers aus Veselé bei Piešťany (Bad Pistyan, Bezirk Trnava, Westslowakei) anthropologisch bewertet. Der Schädel war sehr schlecht erhalten - es waren nur unkomplette Fragmente vorhanden. Eine Reihe von langen Knochen und teilweise auch das Becken waren in einem solchen Zustande, dass es möglich war, diese zu rekonstruieren und bei der Feststellung mancher wichtigen morphologischen und metrischen Charakteristiken zu benutzen.

Es handelt sich wahrscheinlich um einen in der ersten Hälfte bis Mitte der Altersstufe "adultus" stehenden Mann. Der Grossteil der Überreste könnte als mittelstark, resp. an die Zone der Robustizität grenzend bezeichnet werden. Die Muskelansätze sind deutlich. Die Körperhöhe wurde nach MANOUVRIER, PEARSON, TELKKÄ und TROTTER u. GLESER (1952) rekonstruiert. Das Mittel der Resultate dieser Methoden bewegt sich zwischen den Grenzwerten 169-170 cm. Nach SCHEBESTA'S Einteilung entspricht dies der mittleren Körpergrösse.

Die Tabelle der Rekonstruktionen der Körperhöhe siehe im tschechischen Text des Aufsatzes auf Seite 12.

Die Abhandlung Dr. J. B á r t a s über den Fund eines neolithischen Hockerskelettes in Veselé siehe an der Seite 5-8 der vorliegenden Nummer der Študijné zvesti.

АНТРОПОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА НЕОЛИТИЧЕСКОГО СКОРЧЕННОГО КОСТЯКА ИЗ С. ВЕСЕЛЕ

МИЛАН ЧЕРНЫ

Произведена антропологическая оценка скелетных остатков неолитического скорченного костяка из села Веселе около г. Пьештяны, Трнавского района (западная Словакия). Череп представлен только неполными фрагментами с очень плохой сохранностью. Ряд длинных костей конечностей и частично таза были в таком состоянии, которое предоставило возможность их реконструкции и использования к определению некоторых важнейших морфологических и метрических характеристик.

Скелетные остатки принадлежали, по всей вероятности, мужчине в первой половине или середине возраста "адултус". Общая массивность у большинства остатков средняя, resp. находящаяся уже на пределе зоны робустности. Мышечные прикрепления выразительны. Высота тела реконструирована по МАНУВРЬЕРУ, ПИРСОНУ, ТЕЛККЕ и ТРОТТЕР-ГЛЕЗЕР (1952). Средняя результатов приведенных методов колеблется в пределах от 169 до 170 см. Реконструированная высота тела принадлежит, по распределению ШЕБЕСТЫ, к средним.

Таблицу реконструкций высоты тела смотри в чешском тексте статьи на странице № 12.

(Статья доктора Ю. Б а р т ы, касающаяся находки скорченного неолитического скелета в селе Веселе Трнавского района смотри на страницах №№ 5-8 этого выпуска Штудийне звести.)

NÁLEZ ŠTÍTOVÝCH PUKLÍC Z MLADŠEJ DOBY BRONZOVEJ VO ZVOLENE

JOZEF PAULÍK

V práci Das Velatice-Baierdorfer Hügelgrab in Očkov¹ poukázal som pri interpretácii bronzových klincov s plnou masívnou hlavickou a s dlhšou stopkou na možnosť, že by mohli pochádzať z kruhového dreveného štítu. Rôzne varianty bronzových štítov a ojedinelé nálezy štítov z dreva a kože sú známe v severných a západných oblastiach Európy už dávnejšie. Pri naznačení spomenutej možnosti vychádzal som z predpokladu, že keby sa v strednom Podunajsku boli používali štíty, museli by sme ich objaviť predovšetkým v dávnejšie alebo nedávno odkrytých bohatých náčelníckych hrobkách (Čaka, Velatice I, Očkov, Hövej).² Otázka zostala naďalej nezodpovedaná, pretože ani maximálna pravdepodobnosť nemôže nahradiť dôkazový materiál. Zdá sa však, že nedávny nový nález štítových puklíc zo Zvolena nás opäť väčšmi priblížil k možnosti získať úplnejšiu predstavu o výzbroji a výstroji severokarpatských bojovníkov v mladšej dobe bronzovej. V tejto práci uverejňujem "hromadný" nález bronzových puklíc zo Zvolena (poloha Balkán), objavený pri zemných prácach. Za poskytnutie materiálu na publikovanie ďakujem P. K u k o v i, riaditeľovi Okresného vlastivedného múzea vo Zvolene.

N á l e z o v é o k o l n o s t i

Podľa údajov P. K u k u, získaných dodatočne od robotníkov, džbán, v ktorom boli ukryté bronzové predmety, našiel sa roku 1964 pri ľudskej kostre (v čase obhliadky náleziska sa už nenašla). Podľa charakteru nálezu sa domnievam, že ide o úmyselne ukrytý poklad a prípadné nálezy kostí (ľudských?) dajú sa vysvetliť ako náhodný zjav na mieste, kde bol poklad ukrytý.

O p i s n á d o b k y

Zlomok džbána, vypáleného obojstranne do čierna, s pomerne jemnou štruktúrou materiálu. Zachovali sa iba asi dve tretiny spodnej časti, okraj a časť hrdla chýba. Pásikové ucho spájalo širokým oblúkom podhrdlie nádoby pravdepodobne s ústím. Na hrdle a maximálnom vydutí sú viditeľné nepatrné stopy po opotrebovaní. Rozmery: zachovaná výška 9,7 cm, Ø dna 6,5 cm. (Obr. 3.)

O p i s p u k l í c

Podľa veľkosti možno puklice zaradiť do piatich skupín:

1. Stredová puklica s odsadeným okrajom a do hrotu vybiehajúcim stredom, zhotovená liatím, so stopami dodatočného tepania; odsadená časť je zdobená okružnými žliabkami, oddelenými piatimi rebrami, z ktorých dve zdobia husté šikmé presekávanie; na zadnej strane je ploché pásikové uško; Ø 7,1 cm, v 2 cm (obr. 1: 1).

2. Štyri väčšie puklice z vytepaného plechu. Nemajú rovnaké klenutie: najväčšia z nich je pomerne plochá, najmenšia výrazne, takmer polkruhovito klenutá. Pôvodne boli všetky štyri predierkované blízko okraja na dvoch protilaňých miestach; vo dvoch prípadoch vidno stopy po dierkovači na okrajoch otvoru (v jednom

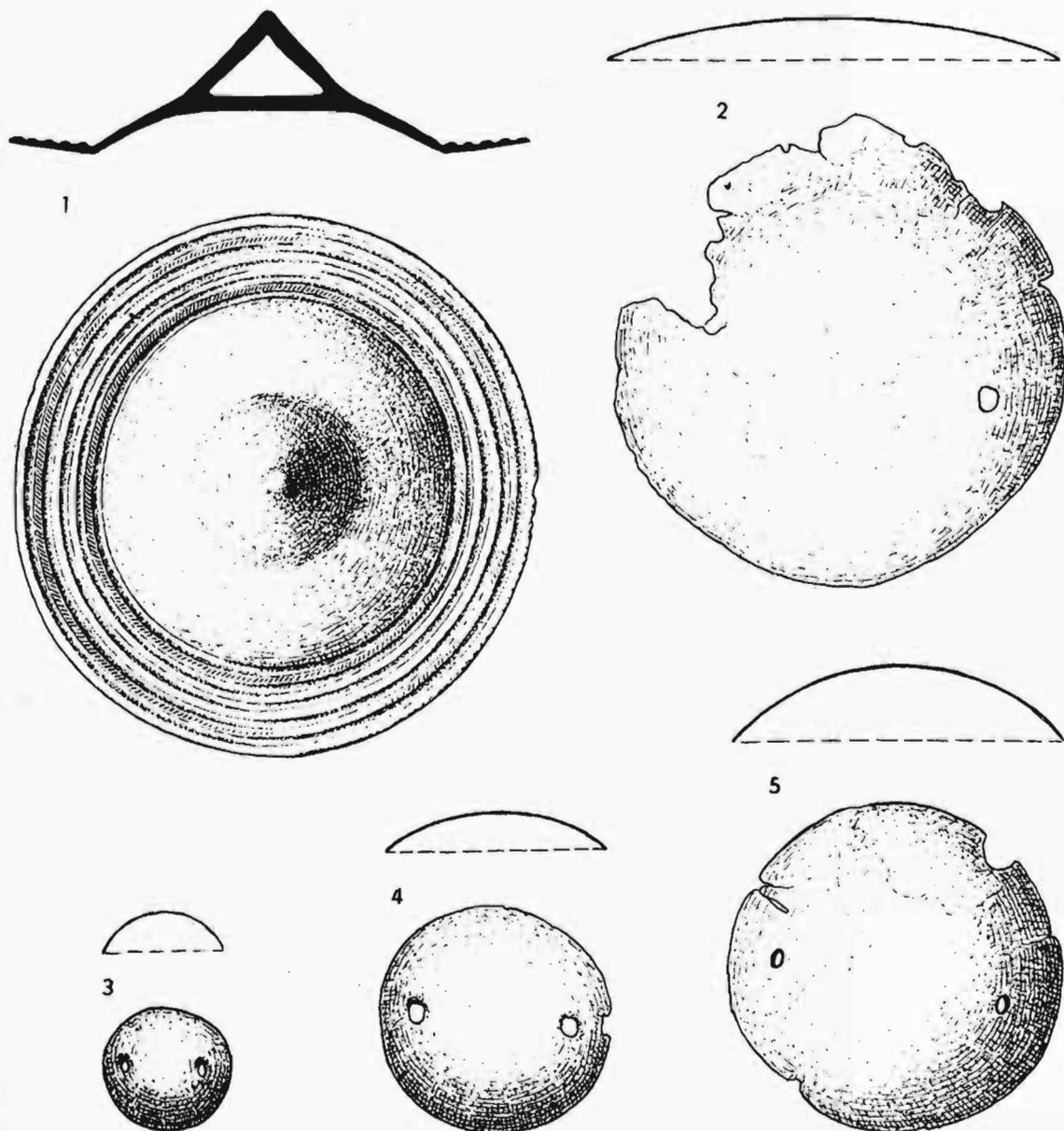
prípade z vnútornej strany von), vo dvoch prípadoch sú dierky bez takýchto stôp. Okraje boli poškodené už v čase uloženia puklíc do nádoby, dve najväčšie z nich mali približne podobný vzhľad; v jednom prípade sa dá predpokladať pôvodné osekávanie okraja (ide o puklicu predierkovanú z vnútornej strany, ktorá dodatočným osekávaním dostala oválny tvar - $\emptyset$ 4,5 x 4 cm). Rozmery: $\emptyset$ 4,7 cm (najmenšia) až 6,6 cm (najväčšia). (Obr. 1: 2, 5.)

3. Štyri menšie puklice s priemerom 4 cm, v troch prípadoch oválneho tvaru a s opravovaným (osekávaným) okrajom. Tri z nich mali okraje prerazené znútra a povrch puklice bol vyhladený priklepnutím vyčnievajúcich okrajov okolo dierok.

4. Stodvadsaťtri pukličiek s priemerom 3 cm, s pravidelnými dvoma protiahlymi otvormi, urobenými väčšinou z vonkajšej strany dovnútra (obr. 1: 4). Pukličky sa prerážali dvoma nástrojmi: klincom štvorcového a kruhového prierezu. Pretlačené okraje okolo dierok boli na niektorých pukličkách priklepnuté späť, na väčšine však nie; vyskytli sa aj pravidelné kruhové dierky bez viditeľných stôp pretlačenia okrajov von alebo dovnútra. V takýchto prípadoch ide (aj pokiaľ sa tento druh kruhových dierok vyskytol v predchádzajúcich skupinách) väčšinou o otvory nie celkom pri okraji, ale bližšie k stredu pukličky. Výnimku čo do počtu dierok tvorí jediná puklička, na ktorej okrem obvyklých, zvonka dnu prerazených dierok je trinásť, väčšinou pri okraji sústredených ďalších otvorov, urobených opačným smerom. Niektoré exempláre majú síce aj tretí, viac či menej nepravidelný otvor, ten však vznikol pri vytepávaní plechu. Niekoľko pukličiek vzniklo bezpečne dodatočným, dosť hrubým osekávaním starších, pravdepodobne pri okrajoch poškodených exemplárov.

5. Dve malé pukličky s priemerom 2,1 a 1,8 cm (obr. 1: 3).

Stručný opis, v ktorom sme zdôraznili isté detailné odlišnosti vo vzhľade a výrobe týchto na prvý pohľad príbuzných výrobkov (pukličky v skupinách 2-5), je v rozpore s ich akoby jednostrannou interpretáciou. Ako sme už spomenuli, nálezový celok sa považuje za výzdobu kruhového štítu, čo sa nezdá byť práve v súlade so zistenými zvláštnosťami pri výrobe a úprave pukličiek. V prípade, že by šlo o bronzové obloženie strhnuté z jedného štítu a ukryté do nádoby, dal by sa právom očakávať jednotnejší postup pri výrobe jeho najpodstatnejšej časti, t. j. puklíc. Ak chceme tento zdanlivý rozpor zväčšiť, v opise spomínané odlišnosti môžeme zhrnúť: pukličky veľkostných skupín 2-4 môžeme podľa výrobných zvláštností zaradiť do troch iných, od predchádzajúcich (t. j. veľkostných) nezávislých výrobných skupín. Do prvej z nich patria puklice s výrazným oblúkovitým prierezom a pravidelnými kruhovými otvormi bez znateľnejších stôp po prerážaní stien; otvory sú posunuté od okrajov smerom k stredu. Zisťujeme ich v 2., azda v 3., ale najmä vo 4. veľkostnej skupine (vo veľkostiach medzi 2. a 3. skupinou nie je taký jednoznačne ostrý prechod ako medzi 3. a 4. veľkostnou skupinou). Druhú výrobnú skupinu tvoria pukličky vyhotovené osekávaním starších, akiste väčších exemplárov, čím vznikli viac-menej oválne puklice, ktoré sa, pokiaľ nejde o dodatočne opracované výrobky, vyznačujú viditeľným prerazením otvorov z vnútornej strany. Napokon do tretej - najpočetnejšej - výrobné skupiny treba zaradiť pomerne ploché, väčšie i menšie puklice s výrazne prerazenými otvormi z lícnej strany smerom k rubovej (ide najmä o menšie exempláre). Pre túto výrobnú skupinu sú potom u menších puklíc (4. veľkostná skupina) typické aj otvory prerazené pomocou nástroja štvorcového prierezu.

Obr. 1. Zvolen-Balkán. Štitové puklice z nálezu (podľa veľkostných skupín).

Pri súhrnnom hodnotení veľkostných i výrobných skupín možno ľahko nadobudnúť presvedčenie, že puklice patrili prinajmenej trom, ak nie štyrom rozdielnym výrobkom, resp. predmetom (v prípade, že by pochádzali z jedného, právom by sa dal očakávať jednotnejší postup pri výrobe pukličiek). Jednako zastávame názor, že ide o komplex bronzovej výzdoby jedného štítu, nie však o výzdobu jednorázove odstránenú z bronzového štítu a potom ukrytú do zeme, ale iba pripravenú na opätovné zhotovenie takéhoto štítu už v praveku. Zdá sa, že máme pred sebou výnimočný prípad zbierania a čiastočnej opravy bronzových pukličiek (druhá výrobná skupina) s cieľom opätovného použitia na rovnaký účel, pričom základný materiál tvorili výrobky tretej výrobnéj skupiny, najpravdepodobnejšie teda pukličky z jedného neúplného, pôvodne poškodeného štítu. Prvá výrobná skupina sa v tomto svetle javí zasa so zreteľom na zvláštny, silne vypuklý tvar pukličiek ako doplnková; jej pukličky pochádzajú z iného predmetu (tiež štítu?), boli však už zozbierané ako chýbajúce do celkového počtu puklíc potrebných na štít. Čiastočne opracované

výrobky druhej výrobnej skupiny (oválne, až nepravidelne osekané puklice, predierkované neobvyklým postupom - z vnútornej strany) svedčia zasa o oprave puklíc pravdepodobne 1. a 2. veľkostnej skupiny. Napokon skutočnosť, že v jednom prípade do oválneho tvaru osekaná puklica 2. veľkostnej skupiny má iba jeden otvor, ako aj to, že niektoré iné, už v pravaku poškodené exempláre tak isto nemohli byť prišité k podkladu, prihovára sa za viac-menej už vyslovený názor, t. j. že v náleze zo Zvolena sme sa stretli s "pokladom", pri interpretácii ktorého treba rátať so snahou početne zachovať, doplniť a opraviť puklice z jedného štítu. Všetka táto činnosť pred ukrytím súčiastok bronzovej výzdoby mohla mať iba jeden cieľ - zhotovenie analogického výrobku.

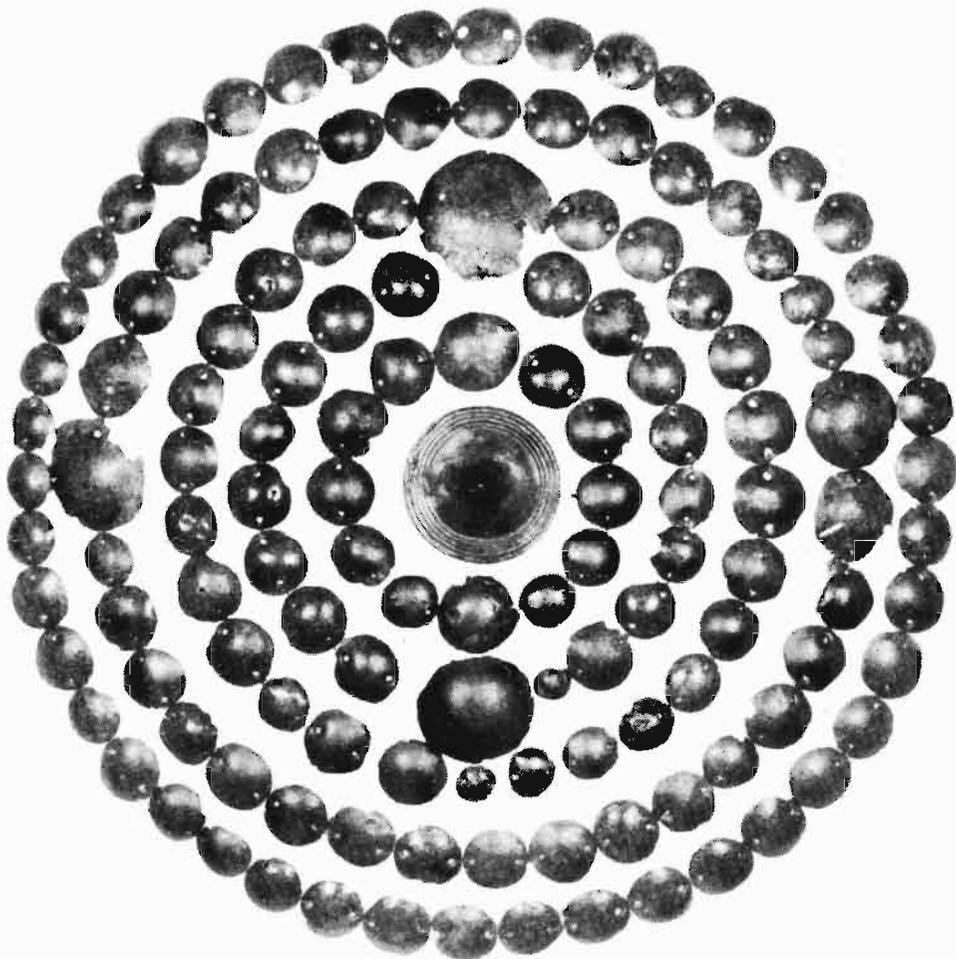
K čomu nedošlo v pravaku (t. j. k zhotoveniu štítu z puklíc), zostalo úlohou dneška. Načrtnutá situácia pred uschovaním puklíc núti však k opatrnosti. Predovšetkým nemožno s istotou predpokladať, či boli v čase uschovania nálezu zozbierané všetky potrebné puklice, prípadne či niektoré z nich nemali byť vyradené alebo prepracované na menšie. O ich úmyselnom znehodnotení vydáva svedectvo už spomenutý, až trinásťkrát dodatočne prerazený exemplár; za pozornosť stojí, že sekundárne skúšobné otvory, na rozdiel od dvoch pôvodných, sú podobné dierkam, ktoré sme vymedzili ako typické pre dobu čiastočných opráv (sú prerazené znútra - ide zrejme o akúsi skúšku pri tejto práci). Preto nemožno pripojenú rekonštrukciu (obr. 2), pri ktorej sme použili všetok nájdený materiál, považovať za plne a podrobne vystihujúcu pôvodne plánovanú výzdobu; išlo nám pri nej skôr iba o zachytenie základných princípov, ktoré, ako sme presvedčení, by sa boli uplatnili aj v prípade zhotovenia nového štítu v mladšej dobe bronzovej.

K úsudku o celkovom charaktere nálezu dospeli sme na základe rozboru detailných výrobných rozdielností pukličiek. Pri pokuse o rekonštrukciu štítu treba sa vrátiť k veľkostným skupinám. Tvarové a výzdobné analógie poskytli zachované severoeurópske a západoeurópske štíty.

O umiestení veľkej puklice s uškom ("faléry") do stredu štítu se nedá pochybovať. Stred štítu je obvyklé jej miesto a sama puklica je akoby miniatúrnym znázornením štítu. Množstvo puklíc 4. veľkostnej skupiny (123 exemplárov) naznačuje, že príbuzné štíty treba hľadať najskôr vo výrobkoch typu London (podľa E. S p r o c k h o f f a).³ Analogickým zaradením zvolenských pukličiek (ako na štítoch londýnskeho typu) sme dostali päť koncentrických kruhov. Na štíte z Londýna sú štyri takéto kruhy; v rámci tohto typu ich môže byť však aj menej,⁴ ba po tom, čo J. M. C o l e s nedávno zahrnul štíty londýnskeho typu do väčšej príbuznej skupiny (typ Yetholm), počet koncentrických krúžkov môže číslom päť aj značne prevyšovať.⁵ Na štítoch oboch typov sú koncentrické kruhy vytvorené puklicami a oddelené od seba koncentrickými rebrami; túto výzdobu sme na rekonštrukcii zvolenského štítu pre nedostatok podkladov nenaznačili.

Zostáva umiestiť na štíte štyri puklice 2. a štyri puklice 3. veľkostnej skupiny. Aj pri tomto treba a možno vychádzať zo zachovaných severských výrobkov. Nosenie štítov, najmä však ich použitie v boji si vyžadovalo jednak ľahkú manipuláciu, jednak ich pripevnenie k ramenu pre väčšiu stabilitu. Na bronzových štítoch býva toto pripevnenie znázornené štyrmi väčšími puklicami, ktoré slúžili na uchopenie štítu (na pripevnenie držadla) a jeho pripútanie k ramenu remeňom (zabezpečenie pred spadnutím v boji). Čiary spojujúce dve vnútorné a dve vonkajšie puklice sú na seba vždy viac-menej kolmé. Takto naznačený spôsob technickej stránky nosenia štítu na jeho čelnej strane zisťujeme na mnohých štítoch, či už patria k typu Nipperwiese, Harlech alebo k typu London (Yetholm).⁶ V ojedinelých prí-

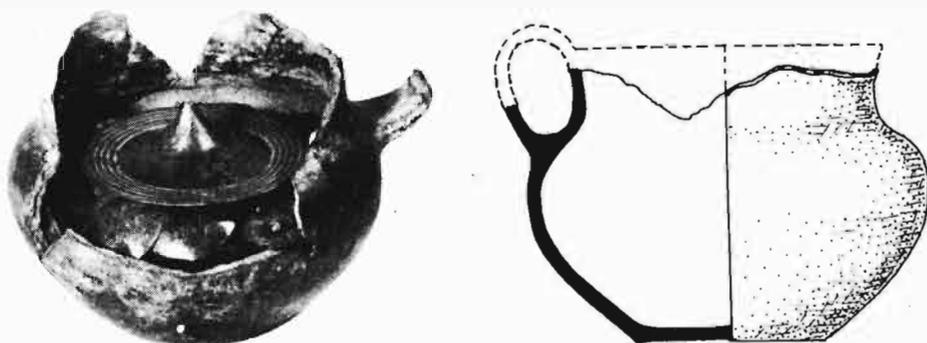
padoch sú dve vonkajšie puklice zdvojené, ako napr. na štíte typu Nipper v ese z Plzne.⁷ Z uvedeného vyplýva, že pri rekonštrukcii zostávajú neupotrebitelné iba dve puklice, avšak na severských štítoch sa vyskytuje aj naznačenie pripevnenia stredového držadla dvoma puklicami.⁸ Rekonštrukcia zvolenského štítu prináša teda iba jeho približný, pôvodne plánovaný vzhľad. Nemožno napr. zistiť tvar výkroja v podobe písmena V (skutočný alebo iba naznačený). Pretože sme pri pokuse o rekonštrukciu štítu vychádzali zo všetkého získaného materiálu, pripevnenie rukoväti, ako aj pripevnenie remeňa je na nej znázornené dvojicami puklíc, vždy jednou väčšou a jednou menšou. Pokus o rekonštrukciu, resp. schematické rozmiestenie puklíc je na obr. 2; priemer štítu ca 46 cm.⁹

Obr. 2. Rekonštrukcia štítu puklicami z nálezu vo Zvolene.

Štít zo Zvolena nebol ojedinelým, netypickým alebo náhodným výrobkom mladopilinského ľudu. Už doterajšie a staršie analogické nálezy nás presvedčujú o tom, že hoci čo do úplnosti je u nás prvý svojho druhu, nie je ním pokiaľ ide o prioritu vôbec. Časove ho predstihuje iný nález, tiež zo Zvolena, ktorý sa zistil roku 1944 pri kopaní úkrytu na severozápadnom svahu Pustého hradu.¹⁰ Skutočnosť, že predmety, ktoré sa vyhádzali pri kopaní úkrytu, boli zozbierané až roku 1946, je azda dostatočným dôvodom k domnienke, že aj bronzová výzdoba tohto staršieho štítu bola pôvodne úplnejšia. Depot, ktorý možno na základe najmladších predmetov zaradiť do stupňa HA, obsahuje 36 neúplne zachovaných mištičkovitých puklíc

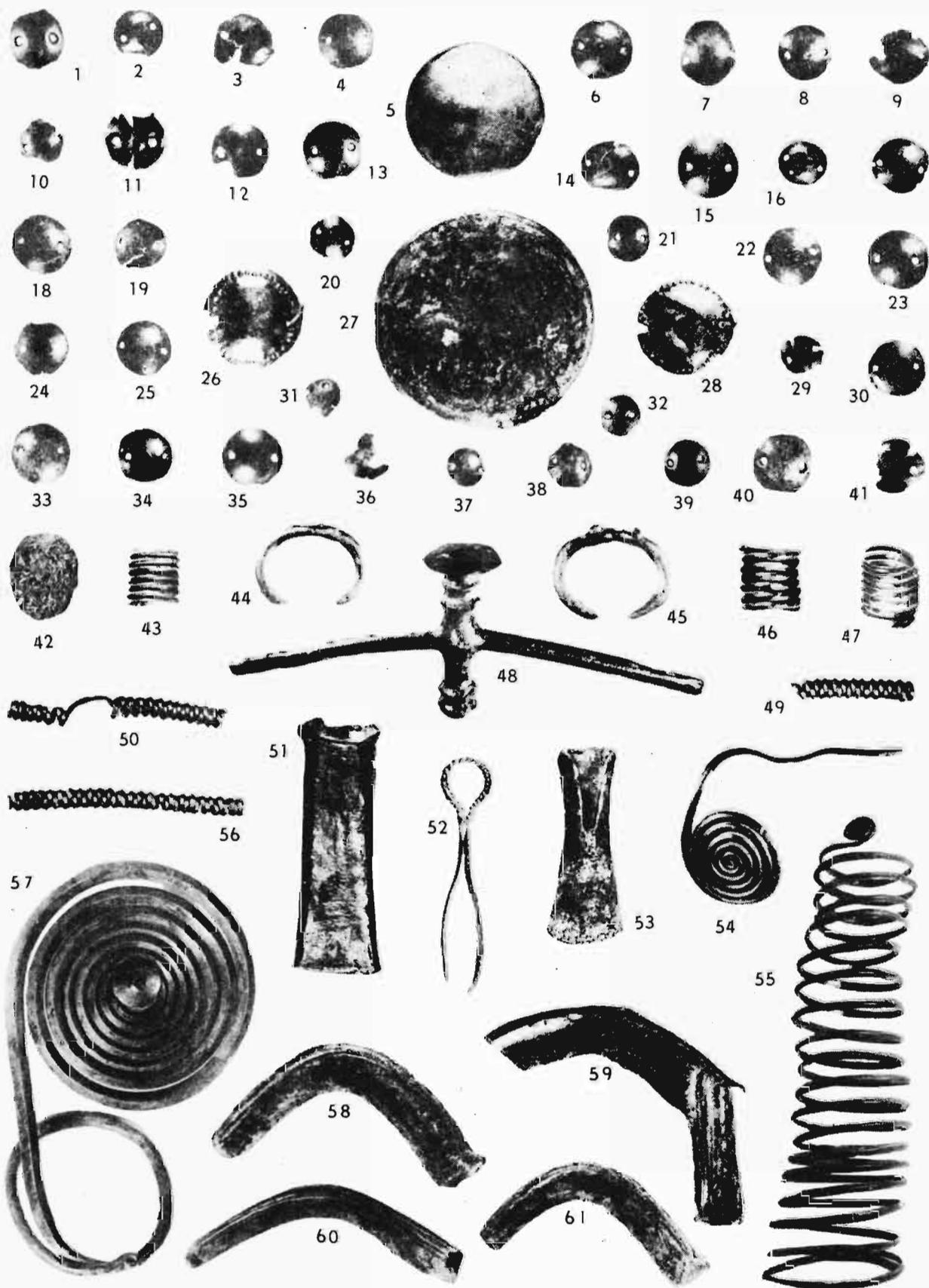
s priemerom od 16 do 25,5 mm. Tieto puklice sú paralelou 4. veľkostnej skupiny; tvarove sa s nimi úplne zhodujú. Aj centrálnu masívnu puklicu zastupuje v náleze z Pustého hradu analogická "faléra". Má tiež okružnými žliabkami oddelenú okrajovú odsadenú časť a na spodku uško (priemer puklice 8,7 cm).¹¹ Najpozoruhodnejšie sú však dve puklice, ktoré typologicky patria k čiastočne odlišným formám; sú väčšie (priemer 37,5 a 39,5 mm) a okraje majú lemované perličkovitou výzdobou.¹² Na oboch sa zachovali drôtené krúžky, čo ilustruje azda spôsob, akým boli pripevnené ku koženému alebo inému podkladu z organickej látky. Ich patričnosť k štítu so zreteľom na odlišné vyhotovenie nemožno však považovať za bezpečnú. Celok dopĺňa puklica, tvarove totožná s najčastejšími formami, ale značne väčšia, o priemere 53,5 mm.¹³ Ak porovnáme tento starší neúplný nález s tu opísanou súpravou bronzovej výzdoby štítu, dochádzame k záveru, že aj v tomto staršom poklade sú vlastne zvyšky z bronzového obloženia kruhového štítu. Odhliadnuc od dvoch puklíc odlišného vzhľadu, ktoré nemuseli patriť k štítu, z bronzovej výzdoby pôvodného výrobku sa zachovala centrálna puklica, väčšia plechová puklica naznačujúca spôsob nosenia štítu a 37 miskovitých puklíc (časť výzdoby štítu). Puklice i časť sprievodného materiálu zo spomenutého staršieho pokladu pozri na obr. 4.

Obr. 3. Zvolen-Balkán. Štítové puklice a nádoba, v ktorej boli uložené.

Na hromadnom náleze z Klačanova II (Zakarpatská Ukrajina, USSR) je pozoruhodné, že čo do nálezových okolností ide tu v podstate o ten istý prípad ako pri zvolenskom "poklade". V nádobe, ktorá mala približne podobný tvar ako džbán zo Zvolena, našlo sa 176 miskovitých pukličiek s dvoma protiľahlými otvormi - s priemerom 2,1 cm, dve puklice s priemerom 2,6 cm a jedna s priemerom 3,3 cm.¹⁴ Väčšie exempláre mali perlovite lemovaný obvod. Pokiaľ ide o tieto výrobky mimo vlastnej pilinskej oblasti, treba súhlasiť s J. E i s n e r o m, podľa ktorého sa puklice dostávali obchodnými cestami až do Liptova (hornádska cesta) a v Potisí, až na územie Zakarpatskej Ukrajiny (bývalej Podkarpatskej Rusi).¹⁵ Poklad v Klačanove II treba považovať za transport výzdoby štítu z pilinskej oblasti; určitú neúplnosť nálezu (chýba tu - podľa východiskových bodov pri rekonštrukcii zvolenského štítu - centrálna puklica a jedna zo štyroch väčších puklíc) nemožno už teraz bližšie vysvetliť, lebo ide o nález z roku 1905.

Ďalším bronzovým pokladom pilinskej kultúry, v ktorom sú početnejšie najmä drobné pukličky, je známy depot z Dreveníku pri Spišskom Podhradí. Našlo sa tu spolu 49 menších pukličiek (priemer od 18 do 32 mm).¹⁶ Ako pozoruhodné vo vzťahu k predchádzajúcemu pokladu zo Zvolena (z r. 1946) možno uviesť dve kónické pukličky, ktorých obvod lemuje tak isto perličkovité vybičanie.¹⁷ Pri hodnotení pokladu

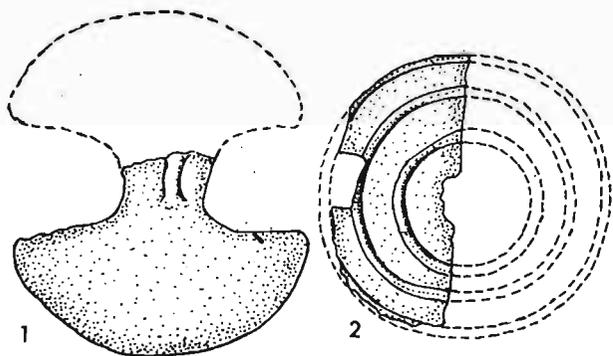

Obr. 4. Zvolen - Pustý hrad. Poklad objavený roku 1944 (1946).
Puklice a výber sprievodného materiálu.

poukázal J. Neustupný na prevahu šperkov (viac než tri štvrtiny predmetov). Podľa charakteru pokladu ani pukličky nemožno tu považovať jednostranne za výzdobu štítu. To isté platí aj o niektorých ďalších pokladoch a hrobových nálezoch.¹⁸ No možnosť, že ide o ozdoby štítu, nie je vylúčená ani u drevenického depotu, najmä ak si uvedomíme, že aj severské štíty sa niekedy interpretujú ako ozdobné predmety.¹⁹

Chcel by som tiež poukázať na niektoré ďalšie poklady z Karpatskej kotliny, v ktorých možno pukličky v istých súvislostiach vysvetliť opäť ako bronzovú výzdobu štítov. Z pokladov strednej doby bronzovej je dôležitý v tomto ohľade zadunajský "poklad" v Ercsi, ktorého charakter je jednoznačný: ide o bronzovú výzdobu odevu alebo jeho súčiastok (najskôr pása). Miskovité pukličky²⁰ mali tu doplnkovú funkciu; podstatne odlišný účel sa im nedá v tomto prípade prisúdiť. Zdá sa, že pokiaľ vystupujú analogické nášivky v prostredí strednej doby bronzovej vôbec, ich aplikácia bola v zásade rovnaká: vždy sa našívali na odev alebo jeho súčiastky.²¹ Takto sa s nimi stretávame obvykle v hroboch, najmä v západnejšom okruhu mohylových kultúr.²² V strednej dobe bronzovej však v Karpatskej kotline vedúcim typom boli popri nich aj iné, kónické, na okraji často perličkovite zdobené puklice s otvorom v strede (tzv. kosziderský horizont), ktoré sa k podkladu pripevňovali remeňom pretiahnutým cez stredový otvor (remeň bol ukončený uzlom).²³ Tieto puklice pochopiteľne nepochádzajú zo štítov, ktorých existenciu v tomto období ani niet dôvodu za súčasného stavu bádania predpokladať.

Pozoruhodný je z nášho hľadiska aj poklad z Bozsóku (Zadunajsko), v ktorom okrem ojedinelých mištičkovitých puklíc s dvoma protiľahlými otvormi nachádzame aj zlomok malej napodobeniny ťažkého mykénskeho štítu (obr. 5: 1).²⁴ Domnievam sa, že ďalší (opäť neúplný) predmet v tomto poklade je zasa miniatúrnou napodobeninou ťažkého kruhového štítu (obr. 5: 2), s vyznačením troch koncentrických rebier, aké vidíme aj na štítoch z Nipperwiese, Schiphorstu a v inom vyhotovení na štíte z Plzne.²⁵ Poklad datujú kosáky a sekerky s tuľajkou do

Obr. 5. Miniatúrne napodobeniny štítov z pokladu v Bozsóku (Maďarsko).

mladšej fázy stupňa HA, prípadne na začiatok stupňa HB. Na drobnej imitácii kruhového štítu (stred bohužiaľ chýba) nie sú znázornené ani puklice, poukazujúce na technickú stránku nosenia, ani pukličky ozdobného charakteru, ktoré sú typické aj pre štíty zvolenského typu. Jednako aj tento nález poukazuje na všeobecnejšiu platnosť našich záverov; v stredodunajskom prostredí na znalosť kruhového štítu v mladšej dobe bronzovej možno usudzovať nielen na základe zvolenského objavu, ale aj iné pamiatky potvrdzujú jeho existenciu.

V poklade bronzových zlomkov z Kurdu, ktorý datuje do staršieho úseku stupňa HA ružicová spona typu A₁, ďalej jednodielna štítová spona s pomerne úzkym štítom a napokon aj množstvo lievikovitých záveskov úpadkového charakteru,²⁶ vyskytli sa dve veľké puklice s uškom na zadnej strane, mištičkovitá puklica s priemerom ca 3,6 cm, a dve malé, analogicky vyhotovené pukličky s priemerom ca 2,1 cm.²⁷ V podstate by tu mohlo ísť aj o značne neúplnú výzdobu štítu, štýlove podobnú výzdobe zvolenského nálezu. Najmä zastúpenie väčšej puklice s oblúkovým prierezom

pripisujeme po tejto stránke význam, pretože zatiaľ čo pri malých pukliciach sa dá uvažovať aj o inom účele, v mladšej dobe bronzovej - na rozdiel od obvyklého použitia v predchádzajúcom období - mohli byť takéto väčšie puklice v istých nálezových súvislostiach bezpochyby dôležitou zložkou bronzovej výzdoby kruhových štítov (znázorňovalo sa nimi pripevnenie remeňov na opačnej strane).

Mimo Karpatskej kotliny, avšak v poklade prezrádzajúcom úzku spojitosť so severokarpatskou bronzovou industriou, našla sa súprava puklíc a pukličiek, ktorá je najpriliehavejšou analógiou zvolenského nálezu. Ide o depot z Opavy-Kateřiniek, kde okrem takmer úplne totožnej veľkej, mierne kónickej puklice s odsadeným a koncentrickými kruhmi žliabkovaným okrajom (priemer 10,5 cm), vyskytla sa ďalšia puklica s oblúkovitým prierezom a podobne utvoreným okrajom (priemer 11,6 cm), ďalej tri ploché "puklice" s uškom na spodku (priemer 6,7 cm) a napokon 99 nezdobených, z tenkého plechu vyhotovených puklíc s dvoma protiľahlými dierkami o priemernom priemere 5 cm.²⁸ Na eventualitu vnútrokarpatskej proveniencie dvoch ružicových spôn v poklade poukázal už L. F r a n z.²⁹ Žiaľ, z nálezu sa publikoval iba výber predmetov a chýba detailnejší opis najpočetnejších pukličiek, ktoré sa svojou veľkosťou síce nezhodujú s našou 4. veľkostnou skupinou (sú väčšie), ale tvarove sú totožné a ich použitie na štíte bolo pravdepodobne rovnaké. Keby sme vychádzali z predpokladu, že v náleze sa zachovali všetky puklice z jedného štítu, bol by tento štít značne väčší než zvolenský.

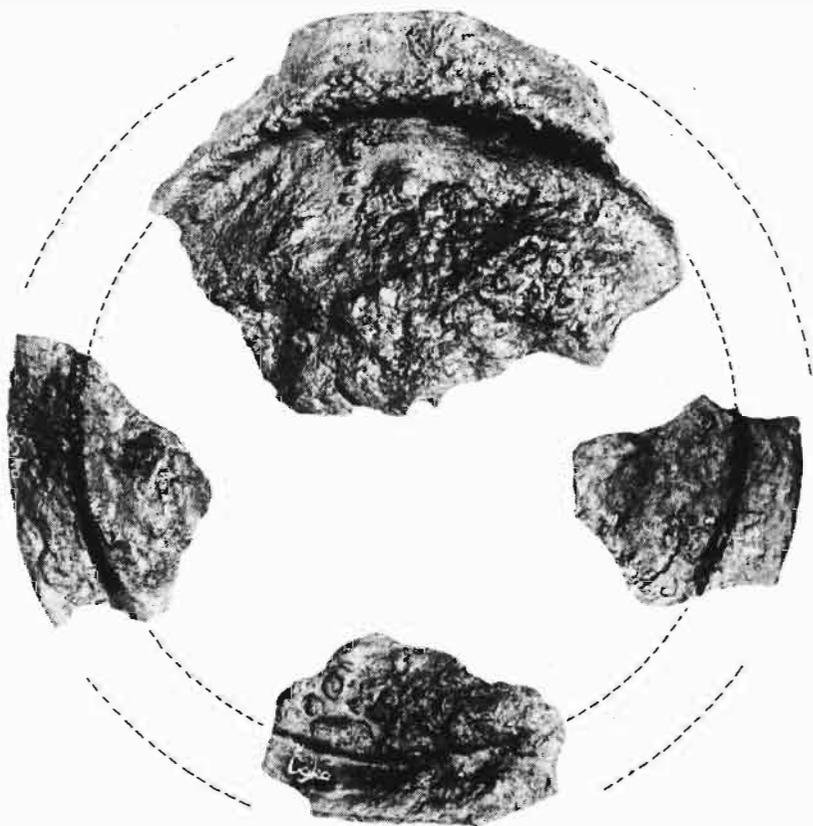
Prečo nemožno puklice v určitých nálezových súvislostiach, približujúcich sa zvolenskému hromadnému nálezu, považovať za súčasť konského postroja (výzdoba remeňov)? Táto otázka si vyžaduje bližší pohľad na sprievodný materiál klasických pokladov s konskými postrojmi z mladšej doby bronzovej.

Hromadné nálezy s bočnicami zubadiel a s prevahou iných súčiastok konského postroja, resp. jeho výzdoby, nie sú v Karpatskej kotline ojedinelé, ba istú obsahove vyhranenú skupinu pokladov možno charakterizovať jednoznačne ako svojrázne hromadné nálezy takmer výlučne s predmetmi z konského postroja. Upozornili na ne už dávnejšie S. G a l l u s a T. H o r v á t h; ich typologické a relatívne chronologické rozdelenie bronzových bočníc zubadiel platí v podstate až dodnes.³⁰ Z nášho hľadiska je nanajvýš dôležité, že so žiadnym typom bočníc zubadiel (pokiaľ ich nachádzame v pokladoch uvedeného rázu) ani v jednom prípade sa nenašli plechové miskovité puklice s dvoma protiľahlými otvormi pri okraji. V pokladoch sa síce vyskytujú puklice, ktoré by sa mohli dávať do tvarovej súvislosti so stredovou puklicou zo Zvolena (masívnejšie výrobky s uškom na spodku),³¹ ale ak bočnice sprevádzajú tiež menšie puklice, tieto sú vždy podobne ako väčšie na spodnej strane opatrené väčším alebo menším jednoduchým, prípadne krížovým uchom (rozdeľovníky).³² Dá sa teda podčiarknuť, že plechové puklice oblúkovitého prierezu s dvoma protiľahlými otvormi sa s ostatnou - treba dodať, že vždy podstatnou - časťou konského postroja v takýchto pokladoch vylučujú. Podobný stav zisťujeme aj v mladšom období. Naproti tomu veľké puklice s uškom na zadnej strane zisťujeme aj v pokladoch s bočnicami zubadiel, napr. v poklade zo Starého Sedla v Čechách.³³ V takýchto prípadoch puklice tvoria pravdepodobne súčasť konského postroja; takto ich vysvetľuje v spomenutom poklade aj O. K y t l i c o v á.³⁴

Interpretácia veľkých puklíc v hromadných nálezoch závisí od ich celkového charakteru. V prípade dvoch spomenutých nálezov zo Zvolena, ďalej v hromadnom náleze z Opavy-Kateřiniek a iných patria veľké puklice s najväčšou pravdepodobnosťou k štítu, pretože ich sprevádza veľké množstvo takých pukličiek, aké sa v typických pokladoch s konskými postrojmi nikdy nevyskytujú. Pretože nový zvo-

lenský nález sprevádzajú iba takéto pukličky, treba ho považovať za zvláštny typ severokarpatsko-stredoeurópskeho štítu. Z tohto hľadiska ani nie je pokladom v zaužívanom zmysle, lebo ide o bronzovú výzdobu jedného predmetu - štítu.

Pri datovaní celku je dôležitá najmä stredová puklica. Patrí do jednej z menších podskupín, vymedzených už G. M e r h a r t o m; puklice tejto podskupiny sa vyrábali liatím, ale dodatočne sa čiastočne roztepávali.³⁵ Okrem Opavy-Kateřiniek našli sa takéto puklice podľa spomenutého autora v Bušovicloch (Čechy)³⁶ a Mac-kówke (bývalá Halič).³⁷ Porovnaním výrobných stránok a nálezového horizontu analogického materiálu zo stredného Nemecka došiel G. M e r h a r t k záveru, že tam ide o značne mladšie výrobky (stupeň HB), zatiaľ čo puklice "uhorsko-česko-poľské" patria ešte do staršieho stupňa popolnicových polí (BD-HA).³⁸ Aj iné analógie stredovej puklice (napr. v poklade zo Starého Sedla) sa chronologicky pohybujú v staršom úseku mladšej doby bronzovej - rámcove v stupni HA.

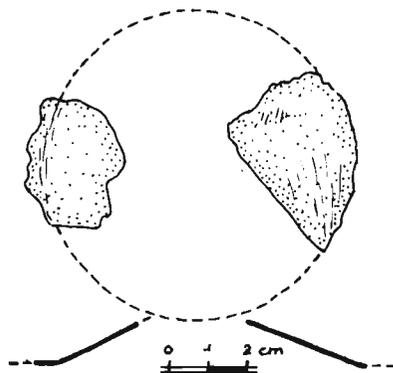

Obr. 6. Stredová puklica z Čaky (mohyla, hrob II).

Plechové puklice s plochým oblúkovitým prierezom a dvoma protiľahlými otvormi, hoci sa početne objavujú už v strednej dobe bronzovej, pretrvávajú až do mladšej doby bronzovej. Do jej staršej polovice patria väčšia i menšia puklica z pokladu nájdeného medzi obcami Bingula a Divoš v Južoslávií.³⁹ Zdá sa, že smerom k dobe železnej, t. j. v mladšom úseku mladšej doby bronzovej (stupeň HB), plechové puklice s dvoma protiľahlými otvormi sa postupne prestávajú vyrábať, a preto sa aj z mladších pokladov mladšej doby bronzovej postupne strácajú. Sama nádoba, v ktorej sa nález našiel, je ešte mladopilinským výrobkom⁴⁰ a v súlade s kultúrnou situáciou na strednom Slovensku patrí ešte do stupňa HA, pretože stupeň HB na okolí Zvolena charakterizuje stredný úsek pohrebiska na lokalite Zvolen-Balkán,

kde sa tieto keramické formy už nevyskytujú.⁴¹ Južnejšie, vlastne na väčšine bývalého územia pilinskej kultúry, je v stupni HB už nová, kyjatická kultúra.

Niekoľko viet ešte o tom, aký význam sa dá pripísať puklicami zdobeným kruhovým štítom a štítom vôbec v spoločnostiach kultúr mladšej doby bronzovej v Karpatskej kotline. Už sama predstava ťažkých "starohalštatských" mečov bráni predpokladať nejaké podstatné spevnenie dreveného alebo koženého podkladu - vlastného štítu. Puklice sú vytepané niekedy až z papierovo tenkého plechu, čo vylučuje možnosť pripísať im praktický význam v boji. Mali skôr výzdobný charakter a so zreteľom na pomernú zriedkavosť analogických nálezov treba ich považovať za výzdobu štítu vynikajúcich jedincov s vedúcim postavením v spoločnosti. Za takéto určenie sa prihovára ich výskyt (v odlišnom vyhotovení síce, a preto aj s praktickým významom) na drevených

Obr. 7. Očkov. Stredová puklica z mohyly.

štítoch súčasných stredodunajských náčelníkov, napr. v čakanskej a očkovskej mohyle (stredové puklice pozri na obr. 6 a 7).⁴² K ich rekonštrukcii bolo v oboch prípadoch k dispozícii iba 13 klincov ale s plnou hlavnicou a so stopkou, a po jednej plechovej puklici s odsadeným okrajom. Boli to teda, pokiaľ ide o celkový vzhľad, menej honosné výrobky, zato však nanajvyš praktické v bezprostrednom boji muža s mužom.⁴³

Význam zvolenského nálezu je však väčší a územne presahuje severokarpatskú (mladopilinskú) i stredodunajskú (čakansko-velatickú) kultúrnu oblasť. Dáva odpoveď na otázku, ktorá sa v minulosti často nastoľovala, pričom sa vychádzalo z pomerne hojného počtu severoeurópskych a západoeurópskych bronzových štítov. K odpovedi na otázku, kde sú právom predpokladateľné štíty severobalkánsko-stredodunajských bojovníkov, chýbal doteraz čo i najskromnejší podklad (nehovoriac ani o tom, aký mohli mať tieto štíty vzhľad, výzdobu a pod.). Preto možno poklad zo Zvolena rátať medzi tie zriedkavé nálezy, ktoré umožňujú osvetliť novú zložku vnútrokarpatských kultúr mladšej doby bronzovej. Doplnením obrazu výzbroje bojovníkov mladšej doby bronzovej spolu s hromadnými nálezmi (pancier atď.) prispieva aj tento poklad k riešeniu novej problematiky, o ktorú sa v poslednom čase prejavuje značný záujem najmä v zahraničí.⁴⁴

POZNÁMKY A LITERATÚRA

1. SIA X, 1962, 62 n. Pozri tiež P a u l í k J., K problematike čakanskej kultúry v Karpatskej kotline, SIA XI, 1963, 310.
2. Je zaujímavé, že zatiaľ čo vo dvoch v novšej dobe odkrytých mohylách (Čaka: T o č í k A. - P a u l í k J., Výskum mohyly v Čake v rokoch 1950-51, SIA VIII, 1960, 59 n.; Očkov - pozri pozn. 1) takéto klince nechýbali, z dávnejšie preskúmaných hrobov sa vôbec neuvádzajú (Hövej) alebo sa zistili len v nepatrnom množstve (Velatice I; literatúra k oboj lokalitám sa uvádza v prácach citovaných v predchádzajúcich dvoch poznámkach). Pretože v čakanskej i očkovskej mohyle boli klince roztrúsené v hromadách popola, nevylučujeme, že mohli zostať pri starších výskumoch nepovšimnuté.

- 3 S p r o c k h o f f E., Zur Handelsgeschichte der germanischen Bronzezeit, Berlin 1930, 3 n. Len ako zaujímavosť spomínam, že na štíte z Londýna je počet puklíc približne rovnaký ako vo Zvolene (ca 120).
- 4 Napr. štít z Athenry má iba dva koncentrické kruhy z pomerne veľkých puklíc; S p r o c k h o f f E., l. c., 4.
- 5 C o l e s J. M., European Bronze Age Shields, Proceedings of the Prehistoric Society XXVIII, 1962, 187.
- 6 S p r o c k h o f f E., l. c., tab. 1: a, b, tab. 2: b, d, tab. 4.
- 7 S c h r á n i l J., Die Urgeschichte Böhmens und Mährens, Berlin-Leipzig 1928, 185, obr. 17.
- 8 C o l e s J. M., l. c., tab. XXX (hore).
- 9 Štít bol zrekonštruovaný v Archeologickom ústave SAV (Š. B l a h o) a nachádza sa v Okresnom vlastivednom múzeu vo Zvolene.
- 10 B a l a š a G., Nález bronzového pokladu na Pustom hrade vo Zvolene, ČMSS XXXVI-XXXVII, 1946, 90.
- 11 Tamže, obr. 3: 41 (na obr. je omylom č. 47).
- 12 Tamže, obr. 3: 38, 39.
- 13 Tamže, obr. 3: 40.
- 14 B e r n j a k o v i č K., Bronzezeitliche Hortfunde vom rechten Ufergebiet des oberen Theisstales (Karpatoukraine, USSR), SlA VIII, 1960, 355, tab. XV: 8.
- 15 E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, 74.
- 16 N e u s t u p n ý J., Poklad bronzů na Drevenáku ve Spiši, Sborník Nár. musea I, 1938-1939, 212, obr. 6: m, tab. XIII: 2-7.
- 17 Tamže, 212, obr. 6: n, p, tab. XIII: 1.
- 18 Napr. v poklade z Rimavskej Soboty (1867) našlo sa 84 drobných pukličiek. Porov. Magyarország vármegyéi és városai - Gömör-Kishont vármegye, Budapest 1903, 439. E i s n e r J., l. c., 74 n. Niekoľko z nich vyobrazil aj J. H a m p e l (A bronzkor emlékei Magyarhonban I, Budapest 1886, tab. CXII: 17-22). Aj starší poklad z Oždian obsahoval 10 pukličiek; porov. Magyarország vármegyéi és városai, l. c., 438 n.; E i s n e r J., l. c., 75. Ako však ukazujú niektoré nálezy, v tejto dobe (HA) sa už používali na odeve alebo jeho súčiastkach namiesto starších pukličiek s dvoma protiahlymi otvormi pukličky s malým uškom na vnútornej strane; príklad: D u š e k M., Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku, SlA V, 1957, obr. 11: 1-8, 22-30. Na Slovensku najviac puklíc a pukličiek o priemere 2-11 cm pochádza z pokladu v Liptovskej Mare (366 exemplárov): I. H., Bronzový nález vo Svätej Mare, SMSS XXI, 1925, 117; E i s n e r J., l. c., 74; pre ich interpretáciu by však bolo nevyhnutné nález podrobne publikovať.
- 19 C o l e s J. M., Archaeology by Experiment, The Illustrated London News č. 6448, 1963, 299 n.
- 20 H a m p e l J., l. c., tab. XCIII: 13.
- 21 S c h r á n i l J., l. c., 128.
- 22 Porov. napr. S c h u b e r t H., Nordische Bronzezeit in der DDR, Ausgrabungen und Funde 3, 1958, 214, obr. 32. T o r b r ü g g e W., Die Bronzezeit in der Oberpfalz, Kallmünz/Opf. 1959, 82. Umelecko-historické a etnografické analógie k nášivkám uvádza W. S z a f r a n s k i, Skarby brązowe z epoki wspólnoty pierwotnej (IV i V okres epoki brązowej w Wielkopolsce, Warszawa-Wrocław 1955, tab. LII.

- 23 Prvý častejší výskyt väčších a menších analogických puklíc s polkruhovým prierezom viaže sa v Karpatskej kotline ku kozziderskému horizontu. Ako však dokazujú slovenské poklady tohto horizontu (napr. Včelínce, Hodejov - porov. B a l a š a G., Praveké osídlenie Gemera, Banská Bystrica 1965, tab. II), môžu tu byť zastúpené v hojnej miere aj staršie tvary - kónické pukličky s dierkou v strede, ktoré I. B ó n a neráta medzi základné kozziderské výrobky, ale uvádza ich v súvislosti s tzv. kultúrami s inkrustovanou keramikou; B ó n a I., Chronologie der Hortfunde vom Koszider-Typus, AAH IX, 1959, 224, obr. 5, 6.
- 24 H a m p e l J., l. c., tab. C: 20. G. K o s s a c k (Studien zum Symbolgut Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas, RGF 20, 1954, 41) nazýva amulety analogického tvaru (ale s krúžkami na zavesenie) Sanduhranhänger alebo Amulette in Doppelaxtform a píše, že v staršej dobe popolnicových polí boli rozšírené väčšinou na východe Európy, odkiaľ sa dostávali západnejšie. Nález z Bozsóku však nebol závesok, lebo uško má v strede; predmet je pravdepodobne miniatúrnou napodobeninou typického neskoromykénskeho veľkého štítu. Podobný, ešte zachovalejší miniatúrny štít pochádza zo známeho pokladu v Kisapáti (AÉ XVII, 1887, 116, tab. IV: 4). Výskyt týchto napodobení, ako aj záveskov v Sedmohradsku možno vysvetliť úzkymi stykmi tejto oblasti s juhovýchodom. Vzájomné vzťahy oboch okruhov vyzdvihuje v poslednom čase H. M ü l l e r - K a r p e, Zur spätbronzezeitliche Bewaffung in Mitteleuropa und Griechenland, Germania 40, 1962, 284. Ani zastúpenie mykénskeho štítu v podobe amuletov nie je v Karpatskej kotline ojedinelé; nachádzame ich okrem iného v pokladoch z Potságu a Tizzaszentimre (H a m p e l J., l. c., tab. CLXV: 6-8, tab. CLXXII: 5).
- 25 H a m p e l J., l. c., tab. C: 9; S p r o c k h o f f E., l. c., tab. I: a, b, tab. IV.
- 26 H a m p e l J., l. c., tab. CCXIII: 1-17, 31, 33.
- 27 Tamže, tab. CCIX: 14ab, 15ab, tab. CCXIII: 26-28.
- 28 F r a n z L., Ein Depotfund von Katherein bei Troppau, Sudeta VI, 1930, 38 n., obr. 4 (dole), obr. 6.
- 29 F r a n z L., l. c., 39.
- 30 G a l l u s S. - H o r v á t h T., Un peuple cavalier préscythique en Hongrie, Diss. Pann. II-9, 1939. Mám tu na mysli najmä najstarší horizont - bočnice zubadiel typu I (bronzové napodobeniny kostených výrobkov nechávam bokom). Bočnice tohto typu zistili sa na pohrebisku vo Füzesabonyi v hrobových celkoch kyjatického typu (G a l l u s S. - H o r v á t h T., l. c., tab. II: 1, 2, tab. V: 1, 2), čo je odpoveďou na niekoľko otázok: 1. prvotnou výrobnou oblasťou bronzových bočnic zubadiel uvedeného typu je najpravdepodobnejšie sedmohradský okruh gávskej kultúry; 2. ich rozšírenie smerom na západ a tiež inými smermi súvisí s gávskou expanziou, pričom na území pilinskej kultúry, teda susednej, blízkej oblasti, došlo ku kultúrnemu zlomu (vznik kyjatickej kultúry); 3. západnejšie nálezy analogických bronzových bočnic zubadiel nemôžu byť staršie (ak berieme do úvahy početnosť výskytu) než bol začiatok prúdenia z gávskej oblasti smerom na západ.
- 31 G a l l u s S. - H o r v á t h T., l. c., tab. IX: 12 (Dinnyés), tab. X: 8 (Szanda) a i.
- 32 Ojedinele sa vyskytli v pokladoch "trácko-kimmerského" rázu aj plechové puklice, na spodnej strane s dlhšou, späť zahnutou stopkou (býv. Liptovská župa).

- Porov. F o l t i n y S., Über die Fundstelle und Bedeutung der angeblich aus Kisköszeg stammenden hallstattzeitlichen Bronzen des Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz, Jahrbuch des RGZM 8, 1961, 179. I. F o l t i n y ich považuje za výzdobu kožených prílb.
- 33 K y t l i c o v á O., Hromadný nález bronzů od Starého Sedla (okres Milevsko), PA XLVI, 1955, 52 n., obr. 4: 1.
- 34 K y t l i c o v á O., l. c., 61. V ojedinelých prípadoch sa našli aj v Karpatskej kotline puklice podobné zvolenskej stredovej puklici spolu s bočnicou zubadla. Porov. napr. K. B e r n j a k o v i č, l. c., 364, tab. VI: 4, 5 (Velikaja Begaň).
- 35 M e r h a r t G., Über blecherne Zierbuckel (Faleren), Jahrbuch des RGZM 3, 1956, 70.
- 36 S c h r á n i l J., Hromadný nález bronzů v Bušovicích, Sborník Měst. hist. musea v Plzni IV, 1919, 7, obr. 7: 2; M e r h a r t G., l. c., 70.
- 37 M e r h a r t G., l. c., 70, obr. 8: 3. Tam sa uvádza aj staršia literatúra.
- 38 M e r h a r t G., l. c., 28. Zdá sa, že v mladšej dobe bronzovej aj štíty zvolenského typu treba vyvádzať najmä zo stredoslovenskej pilinskej bronzovej produkcie. Prekvapujúci je totiž napr. nedostatok miskovitých puklíc s dvoma protihlými otvormi zo známej osady vo Veleme (pozri M i s k e K., A Velem Szt. Vidi Őstelep, Wien 1907; F o l t i n y S., Velemszentvid, ein urzeitliches Kulturzentrum in Mitteleuropa, Wien 1958, tab. II: 17, tab. IV: 1, 2). Vyplýva z toho jednak skutočnosť, že tradície strednej doby bronzovej sa neuplatňovali v rôznych výrobných strediskách rovnako (výroba pukličiek s otvormi), jednak záver pre samu osadu vo Veleme: výroba sa tam začala plnšie rozvíjať až na začiatku mladšej doby bronzovej; toto napokon dokladá v osade tiež iba sporadický výskyt typickejších výrobkov zo strednej doby bronzovej.
- 39 H o l s t e F., Hortfunde Südosteuropas, Marburg-Lahn 1951, 7, tab. XII: 18.
- 40 Ide vlastne o typický pilinský džbán, na vydutí ktorého však chýbajú obvyklé výčnelky. Porov. napr. J í l k o v á E., Piliňské pohřebiště Barca II a jeho časové a kulturní horizonty, SIA IX, 1961, 80, obr. 8: 1, 6, obr. 15: 3.
- 41 B a l a š a G., Zvolen v období lužickej kultúry, Banská Bystrica 1964. Pohrebisko Zvolen-Balkán je lužické v širšom zmysle a prekonáva vývoj od stupňa IIa až po HC. Pilinský džbán v tomto prostredí ukazuje na "cudzí" výrobok, prinesený azda spolu s bronzovými výrobkami z južnejšej oblasti pilinskej kultúry.
- 42 V poslednej dobe vyslovuje sa domnienka, že ani bronzové štíty nemohli sa v boji úspešne používať bez patričného dreveného podkladu. Porov. pozn. 17.
- 43 Drevený, resp. kožený štít, ako sme už spomenuli (pozn. 1) musel byť hrubší ako 12 mm. Usudzovali sme tak podľa najzachovalejšej stopky na jednom klinci. Niektoré klince mohli byť však dlhšie a pravdepodobne zachytávali na opačnej strane držadlo a zaisťovací remeň.
- 44 Kruhové štíty v balkánsko-stredodunajskej oblasti predpokladal - aj napriek nedostatku nálezov - a svoje predpoklady v rôznych prácach plne odôvodnil už G. M e r h a r t.

FUND VON SCHILDBUCKELN AUS DER JÜNGEREN BRONZEZEIT IN ZVOLEN

JOZEF PAULÍK

Einleitend wies der Autor auf die von ihm bereits seit langem angedeutete Interpretierungsmöglichkeit der Bronzenägel mit vollem, leicht konischem Kopf und langem Stift hin, die in Očkov und Čaka in den reichen jungbronzezeitlichen Hügelgräbern entdeckt worden sind. In beiden Objekten fanden sich je 13 derartige Nägel samt den sog. "Phaleren" (Abb. 6, Abb. 7). Diese Funde konnten wohl Verzierung und Versteifung eines, insbesondere in der Rüstung von führenden Kriegern (Häuptlinge) der jüngeren Bronzezeit voraussetzbaren Holzschildes gewesen sein.^{1,2}

Der Autor wertet im Aufsatz einen neuen "Hort" aus dem J. 1964, der in Zvolen, in der Mittelslowakei, dem Kontaktgebiet der Lausitzer und Pilsener Kultur, gefunden wurde. Der "Hort" befand sich in einem Krug Jungpilsener Geprägtes (Abb. 3). Er bestand aus einer grossen gegossenen Phalere (Abb. 1: 1), vier grossen Blechbuckeln (Abb. 1: 2), vier ähnlichen kleineren Buckeln (Abb. 1: 5), 123 ähnlichen, nur noch kleineren Buckeln von durchschnittlich 3 cm Durchmesser (Abb. 1: 4) und aus zwei winzigen Buckeln (Abb. 1: 3). Der Autor gliedert in der Arbeit die blechernen Zierbuckel in Gruppen nach ihrer Grösse und Machart (unterschiedliche Herstellungstechnik). Bei ihrer Gesamtauswertung kam er zur Auffassung, dass sie zusammen mit der Phalere wahrscheinlich die Metallzier eines hölzernen Schildes gebildet haben, bzw. dass sie in das Gefäss zu dem Zweck aufgesammelt worden waren, um einen derartigen Schild anzufertigen. Die Menge der Zierbuckel deutet darauf hin, dass eine entsprechende Verzierungsweise am ehesten auf den Bronzeschilden des Londoner Typs (Yetholm) zu suchen ist.³⁻⁵ Die schematische Rekonstruktion ist ein Versuch der Darstellung seiner ursprünglich geplanten Ansicht (Abb. 2).⁶⁻⁹

Im Weiteren erörtert der Autor analoge Funde (Buckelgarnituren, die von Schilden stammen könnten) teils aus dem Pilsener Bereich (Zvolen, Hortfund aus dem J. 1944, Abb. 4),¹⁰⁻¹³ teils aus einem Gebiet, wo sie Importe aus dem Pilsener Bereich darstellen können (Klačanovo II).^{14,15} Über das sonstige Vorkommen der Zierbuckel in jungbronzezeitlichen Horten des Karpatenbeckens äussert sich der Autor, dass nicht in allen Fällen Schildbuckel vorliegen müssen, sondern bloss in solchen Horten, deren Füllung sich jener des Zvolener Hortes nähert.¹⁶⁻²³ Das Vorhandensein der kreisförmigen, aber auch der älteren mykenischen Schilde wird im Karpatenbecken durch ihre Miniaturnachahmungen belegt (Abb. 5).²⁴⁻²⁷ Ausserhalb dieses Gebietes weist auch teilweise der Hort aus Opava-Kateřinky eine analoge Füllung auf.^{28,29}

Der Autor befasst sich ferner mit dem Fundmaterial typischer Horte mit Bestandteilen der Pferdeschirung und konstatiert, dass die blechernen, leicht gewölbten Zierbuckel mit zwei gegenständigen Löchern in derartigen Horten nicht vorkommen (eine Ausnahme bildet bloss die grosse zentrale gegossene Phalere).^{30,32} Bezüglich der älteren Verwendungsart solcher Zierbuckel (z. B. als Aufnäher in den westlichen Hügelgräberkulturen der mittleren Bronzezeit) äussert er sich, dass im Karpatenbecken diese ältere Art der Gewandverzierung nicht verlässlich belegt ist und in der jüngeren Bronzezeit wahrscheinlich gar nicht vorausgesetzt werden kann.^{33,34}

Bei der Datierung des "Hortes", bzw. der zentralen Phalere, geht er in vorliegender Arbeit von den Forschungsergebnissen G. M e r h a r t s aus, der analoge Buckel im ungarisch-böhmisch-polnischen Milieu in die ältere Stufe der Urnenfelderkultur weist.³⁵⁻³⁹ Das Jungpilinyer Gefäss datiert der Autor in die Stufe HA1.^{40,41}

Im Schlussteil der Arbeit weist der Autor auf den Mangel an Schilden im Karpatenbecken hin, was schon deshalb besondere Aufmerksamkeit erregte, weil ansonsten auf diesem Gebiet alle Gattungen der Rüstung und Bewaffnung von Kriegern der jüngeren Bronzezeit (BD-HB) vertreten sind. Die schweren Schwerter, Lanzen spitzen, Panzern (in der Slowakei bereits von drei Fundstellen), Helme und andere Erzeugnisse können demnach mit grosser Wahrscheinlichkeit auch mit Schilden ergänzt werden, die aus Holz oder Leder bestanden und mit Bronzenägeln, bzw. Buckeln entweder versteift (Čaka, Očkov) oder verziert waren (Zvolen). Hiemit wäre teilweise auch der territoriale Hiatus ausgefüllt, der diesbezüglich zwischen den Bronzeschildfunden Nordwesteuropas und dem südöstlichen ägäischen Gebiet vorhanden war.^{42,44}

Übersetzt von B. Nieburová

SÚPIS MEDENÝCH A BRONZOVÝCH PREDMETOV V OKRESNOM VLASTIVEDMOM MÚZEU V RIMAVSKEJ SOBOTE

JOZEF PAULÍK

Cieľom tohto príspevku je sprístupniť odbornej verejnosti materiál nachádzajúci sa v zbierkach Okresného vlastivedného múzea v Rimavskej Sobote. Uľahčí sa tým ďalšie bádanie otázok chronológie, predovšetkým pokiaľ ide o mladšiu dobu bronzovú. Súpis bol spracovaný roku 1959. K uverejneniu materiálu sa pristúpilo z niekoľkých dôvodov. V prvom rade preto, lebo niektoré poklady a ojedinelé nálezy neboli doteraz nikde uverejnené. Druhým dôvodom bola skutočnosť, že aj známe, resp. publikované nálezy sa spomínajú iba v stručných opisoch, nehovoriac ani o nedostatkoch vo vyobrazeniach predmetov. Vyskytli sa aj prípady, že sa zabudlo na dôležitosť nálezových celkov, a tak jednotlivé predmety sa nemohli v literatúre zhodnotiť v patričných súvislostiach. Napokon materiál z múzea dokresľuje aj náplň niektorých už viac než pol storočia, avšak iba neúplne známych pokladov. Všetko toto (príslušné príklady pozri na konci súpisu) vynútilo si podať materiál úplne, s výnimkou ojedinelých, nedávno podrobne publikovaných celkov (Rimavská Sobota, poklad z roku 1956)¹ alebo na publikovanie v blízkej budúcnosti pripravených pokladov (Včelince²). Uverejňujú sa aj nálezy pochádzajúce z bezprostredného susedstva slovenskej zbernej oblasti spomenutého múzea - z územia dnešného Maďarska, ktoré sa nachádzajú v zbierkach múzea. Ich uverejnenie si vyžiadali jednak niektoré z uvedených okolností, jednak aj iné, z ktorých stačí spomenúť potrebu čím skoršieho zverejnenia materiálu z oblastí iných štátnych celkov. Kiež by sa tak čím skôr stalo aj so slovenskými nálezmi, nachádzajúcimi sa nateraz mimo nášho územia.

Práca má dve časti: prvá obsahuje súpis nálezov a je usporiadaná v abecednom poradí podľa názvov lokalít, najprv slovenských (A) a potom maďarských (B); v druhej časti sa (tiež v abecednom poriadku) hodnotia jednak v súpise spomínané slovenské nálezy, jednak ďalšie poklady a ojedinelé nálezy zo zbernej oblasti múzea v Rimavskej Sobote, vrátane oblasti Lučenca. Ide tu, napriek menším vyvýšeninám medzi rozvodím prítokov Ipľa a Slanej, o uzavretú zemepisnú oblasť, ohraničenú na severe výbežkami Slovenského rudohoria, na východe Slovenským krasom a jeho výbežkami až po sútok Slanej, Rimavy a Blhu (tu je táto oblasť otvorená smerom k Potisiu), ďalej na juhu Cerovou vrchovinou až po Lučenskú kotlinu (Tisovec), kde je toto územie zasa otvorené východným smerom (Ipeľská kotlina). Takéto vymedzenie, neobvyklé so zreteľom na charakter bronzovej industrie, dovoľuje v tomto prípade už známy a mnohými autormi často zdôrazňovaný predpoklad o stredoslovenských výrobných centrách. V závere práce sa v zhode s jej pôvodným cieľom stručne zhrnújú výsledky. Zhodnotenie materiálu má iba rámcový charakter.

Týmto príspevkom sa vychádza v ústrety najmä potrebám tých pracovníkov, ktorí pripravujú nové diela, týkajúce sa chronológie mladšej doby bronzovej v Kar-patskej kotline, hlavne v jej východnej, strednej a severnej časti.

Pri zhodnotení súpisu mi ochotne pomáhal bývalý riaditeľ Okresného vlastivedného múzea v Rimavskej Sobote M. H o l é c z y, ktorému srdečne ďakujem. Vďaka mu patrí aj za obetavosť, s ktorou po dlhé roky opatroval a doplňoval zbierky múzea.

I. MEDENÉ A BRONZOVÉ PREDMETY V OKRESNOM VLASTIVEDNOM MÚZEU V RIMAVSKEJ SOBOTE
(SÚPIS)

A. S L O V E N S K O

B a b í n e o, okr. Rimavská Sobota

Poklad. Dve neúplné polšpirály:

Bronzová polružica o devätnástich polzávitoch z hrubšieho drôtu kruhového prierezu, ktorý sa smerom do stredu postupne stenčuje a tvorí polovicu celých závitov (dva okrajové polzávitky sú druhotne ulomené); priemer (neúplného kusu) 19,3 cm (inv. č. 2208; tab. XIV: 3).

Menšia bronzová polružica o jedenástich zachovaných závitoch z hrubšieho drôtu kruhového prierezu, ktorý sa smerom do stredu postupne stenčuje a tvorí dve úplné špirály; priemer (zlomku) 11,2 cm (inv. č. 2209; tab. XIV: 2).

D o l n é Z a h o r a n y, okr. Rimavská Sobota

Nález L. H ů v ō s s y h o v polohe Zabzópuszta zo 4. nov. 1903 (ojedinelý nález):

Bronzová dýčka s oddeleným trapézovitým tylom a obojstranným plastickým rebrom v strede čepele; na tyle sú tri otvory pre zachytenie rukoväti; zachoval sa aj malý nit kruhového prierezu; d 14,1 cm, max. šírka 2,7 cm, dĺžka nitu 1 cm (inv. č. 2190; tab. XV: 5).

G e m e r, okr. Rimavská Sobota

a) Kúpa z roku 1927, bez ďalších záznamov, pravdepodobne poklad; všetky predmety majú rovnakú modrú až tmavozelenú, miestami hrubú patinu (odlupuje sa):

Bronzová kopija s tuľajkou siahajúcou až po hrot listovitého ostria, v blízkosti ktorého sú dva protiľahlé otvory o priemere 2 mm; tuľajka je pozdĺž listovitej časti zosilnená tromi pozdĺžnymi rebrami; dĺžka kopije 11,4 cm, priemer tuľajky 2,3 cm (inv. č. 2223, tab. V: 7).

Bronzová kopija s pretiahnutým listovitým ostrím a dvoma protiľahlými dierkami pod ním; obe strany tuľajky sú pozdĺž listovitej časti náznakovite zosilnené tromi pozdĺžnymi rebrami; dĺžka kopije 13 cm, priemer tuľajky 2 cm (inv. č. 2224; tab. V: 10).

Bronzový, výrazne prehnutý kosák, pri chrbte zosilnený priebežným plastickým rebrom, s trňovitým výčnelkom pri rovno useknutom spodku; hrot má ulomený; dĺžka 19,8 cm, šírka pri násadci 2 cm (inv. č. 2230; tab. V: 15).

Bronzový oblúkovitý kosák, zosilnený pri chrbte náznakovitým pozdĺžnym rebrom; pri useknutom spodku má trňovitý výčnelok; hrot je ulomený; dĺžka 13,4 cm, šírka 2 cm (inv. č. 2239; tab. V: 13).

Bronzový oblúkovitý kosák, zosilnený pri chrbte pozdĺžnym náznakovitým rebrom, oddeleným od okraja hlbším žliabkom; pri useknutej poškodenej spodnej časti je trňovitý bočný výčnelok; dĺžka 12,3 cm, šírka pri konci 2 cm (inv. č. 2232; tab. V: 12).

Bronzový kosák pôvodne prehnutý - oblúkovitého tvaru, neskôr narovnaný (praveká úprava), na lícnej strane má pozdĺžne plastické rebro (pri chrbte) a pri

dolnom konci trňovitý výčnelok; dĺžka 16,5 cm, šírka pri konci 2 cm (inv. č. 2229; tab. V: 14).

Bronzový, mierne oblúkovitý kosák, pri konci mierne vyzdvihnutý (vo dvoch kusoch), s pozdĺžnym plastickým rebrom a odlomeným trňom pri rovno zrezanom spodnom konci; dĺžka oboch zlomkov 15,2 cm (inv. č. 2231; tab. V: 16).

Zlomok bronzového noža, na jednej strane (pri chrbte) zosilneného, na druhej plochého; rozmery 4 x 1,6 cm (inv. č. 2227; tab. V: 3).

Bronzový nôž s jazykovitou rukoväťou s tromi otvormi pre nity (nit kruhového prierezu sa zachoval v otvore pri čepeli - dĺžka 1,2 cm) a oblúkovite prehnutým chrbtom; hrot je odlomený, ostrie mierne vykrojené; nôž je na jednej strane plochý, koniec rukoväti má obojstranne šikmo zbrúsený; dĺžka 17,4 cm, šírka rukoväti 1,4 cm, dĺžka rukoväti 5,7 cm (inv. č. 2234; tab. V: 2).

Bronzový nôž s mierne prehnutým chrbtom, rovným ostrím a odlomenou rukoväťou, v ktorej sú tri otvory pre nity (nity sa nezachovali); čepeľ je zdobené obojstranne pri ostrí a chrbte pozdĺžne rytou čiarou; dĺžka oboch zlomkov 23 cm, dĺžka rukoväti 6,5 cm (inv. č. 2233; tab. V: 1).

Bronzové dláto s tuľajkou, ktorá je pri mierne vykrojenom otvore priečne rebrovite zosilnená; dĺžka 9 cm, priemer tuľajky 1,7 cm, šírka ostria 1,6 cm (inv. č. 2260, tab. V: 8).

Bronzový hrubý drôt štvorhranného prierezu, k oboom koncom sa stenčuje; dĺžka 16,2 cm (inv. č. 2228; tab. V: 5).

Zlomok bronzového, obojstranne zahnutého pliešku z neznámeho predmetu; dĺžka 3,8 cm (inv. č. 2225; tab. V: 11).

Zlomok trojuholníkovo hraneného drôtu; šírka 6 mm, dĺžka 4,7 mm (inv. č. 2226; tab. V: 4).

Dva zlomky bronzového drôteného prsteňa; priemer 1,5 cm, dĺžka 2,5 cm + 1,9 cm (inv. č. 2218).

Malá bronzová špirála (prsteň?) z hrubého drôtu kruhového prierezu o piatich závitoch; k oboom koncom sa drôt stenčuje a celý povrch - s výnimkou dvoch koncových častí - je na vonkajšej strane husto hlboko priečne presekávaný; výška 3,3 cm, priemer 3,7 cm (inv. č. 2322; tab. V: 6).

Malá bronzová špirála, úplne podobná predchádzajúcej; výška 3 cm, priemer 3,2 cm (inv. č. 2321; tab. V: 9).

b) Dva meče z pokladu, ktoré roku 1912 daroval múzeu dr. S. S a á r y, lekár v Nyíregyháze. V poklade boli dva ďalšie meče, darca si ich však vzal do Nyíregyházy (informácia riaditeľa múzea M. H o l é c z y h o); ich fotografie pozri na tab. XVI: 11, 12.

Bronzový meč s plnou rukoväťou, pripojenou k čepeli oblúkovite vykrojenou priečkou (medzičlánkom) a hore ukončenou terčovitou hlavice s gombíkom. Hrot čepele je ulomený. Driek rukoväti má v strede štvoruholný prierez s výrazne zaoblenými hranami. Na terči sú dva obojstranne ryté koncentrické kruhy, vyplnené šikmými čiarami; výzdoba v strede rukoväti (pozdĺžne ryté čiary a zväzky čiar s pásikmi šikmo rytých línií) je od koncových častí oddelená zväzkami vodorovne rytých čiar. Priečka má podobnú výzdobu. Stred rovnej čepele je obojstranne rebrovite oddelený od ostria miernym vyklenutím. Rozmery: dĺžka celého meča 55,5 cm, dĺžka čepele 46,5 cm, priemer terča hlavice rukoväti 4 cm, šírka priečky 5,1 cm. (Inv. č. 2172, obr. 1: 1, tab. XVI: 10.)

Bronzový meč s rukoväťou, pripojenou k čepeli oblúkovite vykrojenou priečkou - medzičlánkom - s dvoma nitmi pri okrajoch a hore ukončenou terčovitou hla-

vicou s gombíkom. Rukoväť má v strede štvoruholný prierez so zaoblenými rohmi. Gombík je zdobený vodorovnými čiarami, horná časť terča kruhovite usporiadanými vbíjanými esovitými značkami, stredná časť rukováti radmi pozdĺžne vbíjaných esovitých značiek a je od koncových častí oddelená vodorovne rytými čiarami. Priečka je zdobená v strede dvoma rytými krúžkami, na bokoch zvisle rytými čiarami, vyplnenými radmi priečne rytých čiar. Čepeľ s rovným ostrím je v strede rebrovite mierne vyklenutá. Rozmery: dĺžka celého meča 56,2 cm, dĺžka čepele 45 cm, priemer terča hlavice rukováti 4,1 cm, šírka priečky 5,5 cm. (Inv. č. 2173, obr. 1: 2, tab. XVI: 9.)

c) V múzeu sa nachádzajú bronzové predmety - väčšinou sekerky - označené ako nálezy z Gemera, bez bližších nálezových okolností. Ich prípadnú príslušnosť k predohádzajúcim dvom celkom nemožno overiť. Uvádzame ich ako ojedinelé nálezy:

Malá bronzová sekerka s uškom a rovnou tuľajkou, oddelenou od tela dvoma priečnymi plastickými rebrami, na bokoch je dvakrát lištovite rebrovaná; dĺžka 7 cm, priemer tuľajky 3 cm, šírka ostria 3,7 cm (inv. č. 2276; tab. VI: 7).

Väčšia bronzová sekerka s uškom a rovnou tuľajkou, zdobenou tromi priečnymi plastickými rebrami; z posledného rebra vychádza dvojité plastický trojuholník s hrotom smerujúcim k ostriu; stred uška chýba; dĺžka 12,2 cm, priemer tuľajky 3,4 cm, šírka ostria 5 cm (inv. č. 2266; tab. VI: 3).

Bronzová ihlica s pečatidlovou, priečne rytím zdobenou hlavicoú; dĺžka 14,2 cm (inv. čís. 2332; tab. XVI: 15).

Väčšia bronzová sekerka s uškom a rovno zrezanou, pri konci zosilnenou tuľajkou; ostrie má obojstranne zvýraznené (oddelené od tela) až do blízkosti tuľajky; dĺžka 13,4 cm, priemer tuľajky 3,8 cm, šírka ostria 5 cm (inv. č. 2275; tab. VI: 1).

Väčšia bronzová sekerka s výrazne zosilnenou tuľajkou a s uškom pod rebrovitým zosilnením; na jednej strane poškodená; dĺžka 13,1 cm, priemer tuľajky 3,8 cm, šírka ostria 5,4 cm (inv. č. 2273; tab. VI: 4).

Väčšia bronzová sekerka s uškom a s obojstranne vykrojenou, pri okraji zosilnenou tuľajkou; na tele badať náznaky zvislého rebrovania; dĺžka 13 cm, priemer tuľajky 4 cm, šírka ostria 4,9 cm (inv. č. 2281; tab. VI: 2).

Menšia bronzová sekerka s uškom a rovnou zosilnenou tuľajkou, pod ktorou sú dve vodorovné rebrá; ostrie je výrazne oddelené od tela a siaha až po úpätie uška; dĺžka 10,6 cm, priemer tuľajky 3,1 cm, šírka ostria 4,8 cm (inv. č. 2268; tab. VI: 5).

Menšia bronzová sekerka s uškom a rovnou, pri okraji zosilnenou tuľajkou; ostrie má vejárovite rozšírené; dĺžka 11 cm, priemer tuľajky 3,9 cm, šírka ostria 4,2 cm (inv. č. 2271; tab. VI: 6).

Bronzová bezuchá sekerka (dláto) s tuľajkou a vejárovite rozšíreným ostrím; pri bokoch pod vodorovným plastickým rebrom je po jednom pozdĺžnom rebro, v strede plastický, zvisle predelený trojuholník; dĺžka 10,5 cm, priemer tuľajky 2,5 cm, šírka ostria 3,4 cm (inv. č. 2269; tab. VI: 8).

Plochá bronzová sekerka s náznakovite vykrojeným tylom a dvoma do seba zahnutými okrajovými lalokmi pri ňom; vejárovite rozšírené ostrie je poškodené; zachov. dĺžka 13,3 cm, šírka tyla 2,3 cm (inv. č. 2265; tab. VI: 10).

Bronzový, v strede zosilnený náramok kruhového prierezu, zdobený zväzkami priečne a šikmo rytých čiar; priemer 7,1 cm, v priereze pri koncoch 0,4 cm, v strede 1 cm (inv. č. 2304; tab. VI: 9).

H o r n é   Z a h o r a n y, okr. Rimavská Sobota

Ojedinelý nález:

Bronzová plochá sekerka s obojstrannými, k sebe zahnutými dvojitémi lalokmi pri tyle, ostrie je odlomené, časť pod lalokmi je obojstranne žliabkovite prehĺbená; tylo poškodené, pôvodne azda vykrojené; dĺžka 12,8 cm, šírka tyla 2,5 cm (inv. č. 2285; tab. XIV: 1).

N i ž n é   V a l i c e, okr. Rimavská Sobota

Ojedinelý nález:

Deformovaný zlomok drôteného, druhotne poškodeného špirálovitého prsteňa; pôvodný priemer ca 1,7 cm, dĺžka zlomku 12,7 cm (inv. č. 5986; tab. XV: 4).

O p a t o v á, okr. Lučenec

Nález asi ôsmich bronzových mečov, z ktorých tri zachránila a odovzdala do múzea pi. Palkovicsová, manželka evanjelického farára. Na nález sa prišlo r. 1934 pri kopaní studne (meče odovzdané do múzea 30. VIII. 1934).

Bronzový meč s jazykovitou rukoväťou a so siedmimi otvormi na zachytenie dreveného obloženia (tri a tri pri čepeli na medzičlánku a jeden v strede rukoväti). Čepel je rovná, smerom ku koncu sa postupne stenčuje a stred má rebrovite zosilnený. Zosilnenie je obojstranne zvýraznené dvoma pozdĺžnymi čiarami, zalomenými pri rukoväti v pravom uhle k bokom. V otvoroch na rukoväti sa zachovali tri nity kruhového prierezu (dĺžka ca 1,2-3 cm). Rozmery: dĺžka meča 68,5 cm, šírka rukoväti v strede 2,5 cm, pri čepeli 5,4 cm. (Bez inv. č.; tab. XVI: 7.)

Bronzový meč s jazykovitou, v strede prelomenou a dodatočne spojenou rukoväťou. Hrot čepele je odlomený. Meč sa vo všetkom podobá predchádzajúcemu (otvor v strede rukoväti sa po rekonštrukcii nezachoval, otvory pre nity na priečke sú veľké a majú pravidelný tvar). Rozmery: dĺžka 65,8 cm, šírka rukoväti v strede 2,4 cm, pri čepeli 5,5 cm. (Bez inv. č.; tab. XVI: 8.)

O ž ď a n y, okr. Rimavská Sobota

a) Ojedinelé nálezy:

Zlomok medenej sekerky s priečnym otvorom, na spodnej strane predĺžený (tylová časť chýba); dĺžka zlomku 10,7 cm, šírka ostria 4 cm (inv. č. 2282; tab. I: 6).

Bronzová sekerka so zosilnenou tuľajkou a odlomeným uškom, pri ostrí čiastočne rozšírená (ostrie poškodené); dĺžka 15,1 cm, priemer tuľajky 3,6 cm, šírka ostria 4,7 cm (inv. č. 6326; tab. XIV: 4).

b) Časť pokladu zisteného r. 1951:

Bronzová sekerka s tuľajkou, nezdobená; dĺžka 9,5 cm (inv. č. 4379).

Bronzová sekerka s postrannými lalokmi, tylová časť ulomená, časť medzi lalokmi obojstranne stenčená, laloky smerujú k vejárovite rozšírenému ostriu a pokračujú v bočných lištách; dĺžka 6,5 cm, šírka pri tyle 4,3 cm, šírka ostria 5,2 cm (inv. č. 4381; tab. XII: 4).

Menšia podobná bronzová sekerka s lalokmi, tylová časť ulomená, časť medzi lalokmi obojstranne stenčená, ostrie vejárovite rozšírené; dĺžka 13,5 cm, šírka pri tyle 3,9 cm, šírka ostria 4,5 cm (inv. č. 4380; tab. XII: 3).

Bronzová sekerka s môstkom a náznakovite vykrojeným tylom; môstok je hranato vykrojený, vnútorné strany lišt sú kolmé na telo, vonkajšie šikmé; od môstka nadol sa sekerka postupne rozširuje a je obojstranne päťkrát pozdĺžne hranená; dĺžka 16,6 cm, šírka tyla 3 cm, šírka ostria 5,5 cm (inv. č. 4382; tab. XII: 1).

Bronzová sekerka podobná predchádzajúcej, ale štíhlejšia a zo zaobleným tylom; dĺžka 16 cm, šírka tyla 2,5 cm, šírka ostria 5,1 cm (inv. č. 4388; tab. XII: 2).

Bronzový oblúkovitý kosák s rebrovite zosilneným chrbtom a rebrovite oddelenou rukoväťou (tri pozdĺžne rebrá, stredné sa na konci trojuholníkovite rozdvôjuje); na chrbte je malý trň; dĺžka 15,1 cm, šírka pri rukoväti 2,5 cm (inv. č. 4395; tab. XII: 13).

Zlomok bronzového kosáka s chrbtovým rebrom a zaobleným hrotom; dĺžka 12,7 cm, šírka 3,4 cm (inv. č. 4394; tab. XII: 11).

Bronzový oblúkovitý kosák so zosilneným prehnutým chrbtom a sprievodným rebrom, pri spodku s bočným trňom; dĺžka 14,2 cm, šírka 2,4 cm (inv. č. 4392; tab. XII: 12).

Zlomok bronzového kosáka so zosilňovacím rebrom pri chrbte a bočným trňom pri spodku, hrot je prehnutý; dĺžka 15 cm, šírka 2 cm (inv. č. 4393).

Hrot bronzového meča s plastickým pozdĺžnym rebrom v strede; dĺžka 14,5 cm, max. šírka 4,1 cm (inv. č. 4378; tab. XII: 9).

Dvojramenný "uhorský" mlat s obojstranným predĺženým násadcom, ukončeným hore kotúčovite. V strede násadca má dva bočné trne. Na hornej predĺženej časti je plastické priečne rebro, na spodnej časti pri konci dve rebrá. Ramená sú rovno useknuté. Otvor pre porisko sa smerom nahor postupne zužuje. Rozmery: dĺžka 20,1 cm, výška 7,1 cm, priemer kotúča 3,8 cm, priemer otvoru (hore) 0,8 cm. (Inv. č. 4384; tab. XII: 5.)

Dvojramenný "uhorský" mlat s obojstranným predĺženým násadcom, ukončeným hore kotúčovite. Medzi ramenami má dva bočné trne. Na hornej a spodnej časti sú dve a dve plastické priečne rebrá. Otvor pre porisko sa smerom nahor zužuje. Rozmery: celková dĺžka 12 cm, dĺžka zachovaného ramena 9,7 cm, výška 8 cm, priemer kotúča 3,8 cm, priemer otvoru (hore) 0,9 cm. (Inv. č. 4385; tab. XII: 6.)

Dvojramenný "uhorský" mlat podobný predchádzajúcemu, na obojstranne predĺženej násadovitej časti má iba jedno plastické rebro; jedno rameno je odlomené. Rozmery: dĺžka 12,7 cm, dĺžka ramena 9 cm, výška 6,5 cm, priemer kotúča 3,8 cm, priemer otvoru (hore) 0,6 cm. (Inv. č. 4386; tab. XII: 7.)

Veľká bronzová ihlica s klobúkovitou hlavicou a uškom, spájajúcim krčik s hlavicou; telo pravdepodobne druhotne sprehybané; dĺžka 20 cm, priemer hlavice 6 cm (inv. č. 4375; tab. XII: 10).

Zlomok veľkej bronzovej ihlice s klobúkovitou hlavicou, pri okrajoch šikmo nadol zahnutou a s uškom tesne pod ňou (na krčku; dĺžka 8,5 cm, priemer hlavice 7,3 cm (inv. č. 4376; tab. XII: 8).

Telo podobnej veľkej ihlice kruhového prierezu; zachov. dĺžka 16,4 cm (inv. č. 4376; tab. XII: 15).

Zlomok podobnej ihlice (telo s hrotom bez hlavice); zachov. dĺžka 24,3 cm (inv. č. 4377; tab. XII: 14).

Bronzový tyčinkový náramok s koncami oddialenými od seba, z kruhového, hrubého, na oboch stranách zbrúseného drôtu, zdobený rytím; konce náramku sú useknuté; vnútorný priemer 5,5 cm, hrúbka v strede 1,1 cm (inv. č. 4387; tab. XI: 7).

Bronzový tyčinkový náramok podobný predchádzajúcemu; rozmery: vnútorný priemer 5,6 cm, hrúbka v strede 1,1 cm (inv. č. 4388; tab. XI: 6).

Bronzový tyčinkový náramok podobný predchádzajúcemu; vnútorný priemer 5,5 cm, hrúbka v strede 1,2 cm (inv. č. 4390; tab. XI: 5).

Bronzový tyčinkový náramok podobný predchádzajúcemu; vnútorný priemer 5,5 cm, hrúbka v strede 1,2 cm (inv. č. 4391; tab. XI: 3).

Bronzový tyčinkový náramok podobný predchádzajúcim, ale výraznejšie hranený, s roztepanými koncami a bez výzdoby; vnútorný priemer 5,5 cm, hrúbka v strede 1 cm (inv. č. 4389; tab. XI: 8).

Bronzový náplecný kruh salgótarjánskeho typu na ľavé plece zo štvorhranného (veľká ružica o deviatich závitoch a rameno) a kruhového drôtu (náramenná časť). Líčna strana ramena (dve hranené plochy) je zdobená trojuholníkmi, postavenými vrcholmi k sebe a vyplnenými šikmo rytými čiarami. Tri a tri dvojice trojuholníkov sú v strede predelené zväzkom priečne rytých čiar. Výzdoba je na dvoch koncoch ramena ukončená zväzkami lomených čiar. Náramenná časť je osemkrát pozdĺžne náznakovite hranená a na štyroch hrotoch priečne presekávaná. Vonkajšia a vnútorná špirála (okolo puklice s trňom, pripevnenej k špirále ramenom v podobe písmena T) majú tiež čelné hrany presekávané. Druhú ružicu tvorí očkovité zahnutie roztepaného konca. Rozmery: priemer veľkej ružice 14,5 cm, priemer náplecnej časti 10,6 cm, dĺžka 26 cm. (Inv. č. 4374 a-1; tab. XI: 4.)

Bronzový náplecný kruh salgótarjánskeho typu na pravé plece; náramenná časť je druhotne deformovaná; výzdoba podobne ako u predchádzajúceho; kruh ide do páru s predchádzajúcim; priemer veľkej ružice 15,5 cm, priemer deformovanej náramennej časti 13 cm, dĺžka 23,2 cm (inv. č. 4374 a-2; tab. XI: 1).

Náplecný kruh salgótarjánskeho typu v dvoch zlomkoch, náramenná časť je na konci ramena odlomená; výzdoba - okrem presekávania náramennej časti a vonkajšej špirály - sa podobá výzdobe predchádzajúcich náplecných kruhov; veľká špirála má deväť závitov; priemer ružice 13,2 cm (inv. č. 4374-1; tab. XI: 10).

Náplecný kruh salgótarjánskeho typu so zdeformovanou náramennou časťou, výzdobou na ramene a špirále, podobný predchádzajúcemu; priemer veľkej ružice 13,2 cm, dĺžka deformovaného zlomku 34 cm (inv. č. 4374-2; tab. XI: 9).

Bronzový špirálový prsteň z hrubšieho štvorhranného drôtu s dvoma koncovými špirálami; dĺžka 6,4 cm, priemery ružíc 2,6 cm, šírka prsteňa 1,6 cm (inv. č. 4396; tab. XI: 2).

P l e š i v e c, okr. Rožňava

a) Bronzové predmety našiel r. 1918 roľník Š. L u k á c s; do múzea sa dostali prostredníctvom Š. C s é k u s a (kúpou); všetky predmety mali rovnakú tmavozelenú až tmavošedozelenú patinu; pravdepodobne ide o poklad:

Sedlovitá spona z drôtu kruhového prierezu so štrnásťzávitovým vinutím a veľkou ružicou o deviatich špirálach. Zosilnená, sedlovite prehnutá časť (lúčik) je na vnútornej strane pri koncoch zdobená zväzkami priečne rytých čiar, v strede jednou čiarou, na lícnej strane sú náznaky pozdĺžneho hranenia. Zachycovač je vytvorený jednoduchým zahnutím drôtu. Rozmery: dĺžka 8,5 cm, priemer ružice 4 cm, dĺžka vinutia 3 cm. (Inv. č. 2362; tab. VIII: 7.)

Sedlovitá spona z drôtu kruhového prierezu, pri päťke (zachycovači) má veľkú ružicu o desiatich špirálach s trinásťzávitovým vinutím. Zosilnený, sedlovite prehnutý lúčik je na vnútornej strane hladký, na vonkajšej pri okrajoch náznakovite pozdĺžne hranený. Zachycovač je vytvorený zahnutím drôtu. Spona je čiastočne deformovaná (ihla). Rozmery: dĺžka 9,9 cm, priemer ružice 4,9 cm, dĺžka vinutia 3,2 cm. (Inv. č. 2357; tab. VIII: 9.)

Sedlovitá spona z drôtu kruhového prierezu s osmičkovitými slučkami, dvanásťzávitovým vinutím a s ružicou o jedenástich špirálach pri päťke. Oválny prehnutý

lúčik je na vonkajšej strane trikrát pozdĺžne hranený, na vnútornej strane prechádza slučkovite v osmičky, takže na sponě sú tri a tri očká. Rozmery: dĺžka 10,5 cm, priemer ružice 4,2 cm, dĺžka vinutia 3,4 cm. (Inv. č. 2358, tab. VIII: 1.)

Sedlovitá spona, konštrukčne podobná predošlej, s osmičkovitými slučkami pri koncoch menej prehnutého sedlovitého lúčika, so štrnásťzávitovým vinutím a ružicou o desiatich špirálach. Lúčik prechádza na vnútornej strane v osmičky pomocou ďalšieho očka, na lícovej strane je plochý (pri okrajoch má dve pozdĺžne hrany), na zaoblenej vnútornej strane je zdobený zväzkami rytých čiar, kombinovaných radmi priečnych jamôk. Rozmery: dĺžka 9,3 cm, priemer ružice 4 cm, dĺžka vinutia 3 cm. (Inv. č. 2361; tab. VIII: 3.)

Zlomok sedlovitej spony: ihla s jedenásťzávitovým vinutím a časťou osmičkovitej slučky (jedno očko); dĺžka 9,5 cm (inv. č. 2360; tab. VIII: 4).

Zlomok ružice zo sedlovitej spony o jedenástich závitoch; priemer 4,6 cm (inv. č. 2552; tab. VIII: 6).

Zlomok zo sedlovitej spony (ružica o desiatich špirálach so zachycovačom) a časť osmičkovitej slučky - očko; priemer 5 cm (inv. č. 2560; tab. VIII: 2).

Veľký bronzový kruh lichobežníkového prierezu; vnútorný priemer 8 cm, vonkajší priemer 10,1 cm (inv. č. 2364; tab. VIII: 5).

Bronzová sekerka so slabo vykrojenou tuľajkou a uškom (na ušku sú stopy výlevného otvoru), zdobená pri tuľajke štyrmi priečnymi a smerom nadol siedmimi zvislými plastickými rebrami; dĺžka 8,7 cm, priemer tuľajky 2,9 cm, šírka ostria 4,2 cm (inv. č. 2365; tab. VIII: 8).

b) Ojedinelý nález. Dar J. J u h á s z o v e j z r. 1911:

Veľká bronzová puklica s trňom, na vnútornej strane má uško, pri okrajoch je vodorovne kruhovite odsadená časť, miestami poškodená; zachov. priemer 12,7 cm, výška 3,1 cm (inv. č. 2199).

c) Časť pokladu (?), bez nálezových okolností; podobné predmety (inv. č. 2197) boli neskôr odovzdané Okresnému vlastivednému múzeu v Rožňave:

Niekoľko do seba vsunutých hrotov (ošteпов?) z tenkého bronzového plechu, pri koncoch postupne vyčnievajúcich zo seba (spočítat sa dalo sedem kusov). Jednotlivé hroty boli pri koncoch zdobené dvoma priečnymi radmi vbíjaných jamôk a opatrené dvoma protihľými otvormi o priemere 2 mm. Dĺžka jednotlivých hrotov sa pohybovala medzi 13 a 14 cm a priemer otvorov od 1,8 až do 2 cm; celková dĺžka do seba vsunutých hrotov 18,9 cm. (Inv. č. 2198; tab. XIV: 5, 7 - detail.)

d) Ojedinelý nález bez bližších nálezových okolností:

Bronzová šálka tvaru stlačenej polgule s pásikovým uškom, zdobeným na povrchu tromi hlbokými pozdĺžnymi čiarami; smerom nadol sa uško postupne zužuje a k telu je pripojené jedným nitom. Na vnútornej strane pod uškom bolo telo nádoby zosilnené plieškom nepravidelného tvaru. Dno je dovnútra lomené, oddelené od tela kruhovitým hranatým výstupkom. Celá šálka je značne poškodená druhotným žiarom (najmä časť pri uchu; pásikové ucho je miestami roztavené). Nález pochádza pravdepodobne zo žiarového hrobu. Rozmery: výška 4,7 cm, priemer ústia ca 11,5 cm, priemer kruhu v strede dna 3 cm, šírka odsadenej časti dna 1 cm, šírka uška (hore) 0,9 cm. (Bez inv. č.; obr. 3: 2.)

R i m a v s k á S e ě, okr. Rimavská Sobota

Ojedinelé nálezy:

Veľmi poškodená bronzová puklica, v strede schodovite gombíkovite zosilnená, na zadnej strane má dva trňovité výbežky na zachytenie; priemer 5,2 cm (inv. č. 2369; tab. XV: 9).

Malý bronzový náramok kruhového prierezu s koncami preloženými cez seba; priemer 3,7 cm (inv. č. 2216; tab. XVI: 13).

R i m a v s k á S o b o t a

a) Druhá časť pokladu z r. 1867, ktorá zostala v Rimavskej Sobote (prvá časť je v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti):

Veľký srdcovitý závesok s krátkou stopkou a otvorom, na jednej strane plochý, na druhej zdobený plastickými rebrami (akoby žliabkovaný). Vnútorň výbežok je rozdvojený, na dve strany špirálovite zahnutý, ukončený dodatočne otupenými bočnými trňmi a na štyroch miestach spojený s vonkajšími polzávitmi. Jeden trň je odlomený. Rozmery 3,5 x 15,9 cm. (Inv. č. 4703-1; tab. III: 2.)

Veľký nepoškodený srdcovitý závesok, úplne podobný predchádzajúcemu; rozmery 3,3 x 15,9 cm (inv. č. 4703-2; tab. III: 1).

Dvojica náplecných kruhov salgótarjánskeho typu (na pravé a ľavé plece) zo štvorhranného (veľká ružica o ôsmich závitoch, rameno, malá ružica o troch závitoch) a kruhového drôtu (náramenná časť). Patina hrubá, tmavozelená, prípadná výzdoba nezistiteľná. Menšie ružice sú na jednej strane stenčené a šikmo zbrúsené. Rozmery: a) priemer veľkej ružice 11 cm, priemer malej ružice 3,5 cm, vnútorný priemer náramennej časti 10 cm, dĺžka 20,7 cm; b) priemer veľkej ružice 12 cm, priemer malej ružice 3,5 cm, vnútorný priemer náramennej časti 10 cm, dĺžka 20,5 cm. (Inv. č. 2317a-b; tab. II: 1, 2.)

Veľký náplecný kruh salgótarjánskeho typu na pravé rameno zo štvoruholného (veľká ružica o deviatich závitoch a rameno) a kruhového drôtu (náramenná časť). Namiesto malej ružice je koniec roztepaný a očkovite zahnutý. V strede veľkej ružice je puklica s tupým trňom, zachytená na zadnej strane ramenom v podobe písmena T. Štvrtý závit okolo puklice je zdobený nepravidelným presekávaním, líčna dvojstrana ramena zväzkami priečne a kľukato rytých čiar (výzdoba slabo viditeľná). Rozmery: priemer veľkej ružice 14,4 cm, vnútorný priemer náramennej časti 10,5 cm, dĺžka 26,7 cm. (Inv. č. 2315; tab. II: 3.)

Bronzová náramenná špirála zo strechovite hraneného drôtu o dvadsiatich dvoch závitoch, na jednom konci roztepaná (bez stredovej hrany) a striedavo zdobená zväzkami priečnych a šikmých čiar; jeden koniec je ulomený, druhý ukončený špirálou o šiestich závitoch, zdobená miestami presekávanými zväzkami čiar. Rozmery: dĺžka voľne postaveného náramku 28,2 cm, priemer ružice 4,6 cm, priemer hore 8,2 cm, priemer dole 6,5 cm. (Inv. č. 2291; tab. III: 5.)

Zlomok bronzového náramku trojuholníkového prierezu s desiatimi zachovanými závitmi a koncovou ružicou z drôtu kruhového prierezu o piatich špirálach (odlomená); priemer ružice 3,7 cm, priemer náramku 6,3 cm, zachov. dĺžka 11 cm (inv. č. 2290; tab. III: 3).

Dva zlomky bronzových špirálovitých náramenných kruhov (zachovaných päť a šesť špirál), jednak plochého polkruhovitého a jednak mierne hraneného kruhového prierezu; koniec plochého náramku je stenčený a zahnutý v očko (poškodený); hranatý náramok je miestami v strede šikmo presekávaný; dĺžka 6,8 a 5,4 cm (inv. č. 2289-1,2; tab. III: 4a-b).

Dva zlomky bronzového špirálovitého náramenného kruhu zo širokých špirál, v strede s rebrovitým zosilnením, so zachovanými štyrmi závitmi; náramok sa postupne ku koncom stenčoval a zužoval; šírka jedného závitú 1,8 cm, dĺžka 6,5 a 7,7 cm (inv. č. 2288-1,2; tab. III: 6, 7).

Dva bronzové tyčinkové náramky kruhového prierezu, v strede zosilnené, s koncami oddialenými od seba a rovno useknutými; bez výzdoby; priemer 6,4 a 6,3 cm (inv. č. 2311 a 2312; tab. II: 6, 8).

Oválny bronzový náramok polkruhovitého prierezu, v strede zosilnený, s rovno useknutými, od seba oddialenými koncami; výzdobu tvoria priečne a šikmé zväzky čiar; šírka v strede 1,7 cm, priemer 6,2 cm (inv. č. 2309; tab. II: 5).

Bronzový náramok kruhového prierezu, v strede zosilnený, s rovno useknutými, od seba oddialenými koncami, na vonkajšom obvode bohatá výzdoba z priečne a pozdĺžne rytých zväzkov čiar a trojuholníkov; šírka v strede 1,5 cm, priemer 5 cm (inv. č. 2305; tab. II: 4).

Zlomok (polovica) bronzového náramku s rovno useknutým koncom a s výzdobou pozostávajúcou z priečne rytých čiar, dĺžka 9 cm (inv. č. 2297; tab. II: 7).

b) Pri kopaní základov domu č. 6 na Rimavskej ulici prišlo sa na tri zlomky bronzových predmetov; dar M. J á r o s i h o z r. 1890; pravdepodobne ide o časť pokladu:

Zlomok bronzovej sekerky s tuľajkou a rebrovite zosilneným ústím; ostrie a približne polovica sekerky (pozdĺžne), časť pri ušku a ostrie chýba; stopy po plastikej reliéfnej výzdobe; sekerka je druhotne stlačená pri chýbajúcich častiach; rozmery 6,4 x 3,3 cm (bez inv. č.; tab. IV: 5).

Zlomok bronzovej sekerky so zaobleným ostrím; pravdepodobne ide o typ plochej sekerky (zachovala sa iba časť pri ostrí); rozmery 4 x 2,5 cm (bez inv. č.; tab. IV: 7).

Zlomok bronzového kosáka s rebrovitým zosilnením pri oblúku; ostrie bolo stenčené vyklepávaním; rozmery 3,1 x 2,7 cm (bez inv. č.; tab. IV: 9).

c) Ojedinelé nálezy (pokiaľ sa nejaké údaje dali zistiť, uvádzame ich pri opise predmetu):

Bronzová plochá dýčka trojuholníkového tvaru s odlomeným, pôvodne pravdepodobne zaobleným tylom; dĺžka 9,9 cm, šírka 3,4 cm (inv. č. 2192; tab. IV: 11).

Hrot bronzového meča, v priereze tvaru pretiahnutého zahroteneho oválu; dĺžka 16,2 cm (inv. č. 2191; tab. IV: 3).

Plochá medená sekerka s rozšíreným ostrím a dodatočne otupeným tylom; dĺžka 7,6 cm, šírka ostria 3,2 cm, hrúbka v strede 0,6 cm (inv. č. 2192; tab. I: 1).

Bronzový liaty, čiastočne deformovaný náramok listovitého tvaru, päťkrát pozdĺžne rebrovite členený, na dvoch zúžených a od seba vzdialených koncoch priečne zosilnený; priemer 6,1 cm, max. šírka 2,5 cm (inv. č. 2299; tab. IV: 8).

Bronzová ihlica s kotúčovitou, pri krčku zvisle prevrútanou hlaviceou a náznakovite torzovaným telom - v troch kusoch; našla sa r. 1955 vo viniciach v Rimavskej Sobote; dĺžka 2,7 + 9,6 + 2 cm, priemer hlavice 2,1 cm (inv. č. 6290; tab. IV: 2).

Zlomok bronzového špirálového náramku s výrazným ostrým rebrom v strede a zaobleným posledným závitom; koniec roztepaný a zahnutý v očko (zachovali sa štyri závit); dar z r. 1912; dĺžka 5,9 cm, priemer 7 cm (inv. č. 2287; tab. IV: 4).

Bronzová dýka tvaru pretiahnutého trojuholníka so zaobleným tylom a dvoma nitmi v otvoroch; dĺžka 11,7 cm, šírka 2,1 cm, dĺžka nitov 1,1 cm (inv. č. 2192; tab. IV: 10).

R i m a v s k é J a n o v o e, okr. Rimavská Sobota

Ojedinelé nálezy (prípadné údaje sa uvádzajú pri opise predmetu):

Bronzová kopija s listovitým ostrím a tuľajkou zvýraznenou až po hrot, listovitá časť je obojstranne lemovaná dvoma pozdĺžnymi rebrami; pri konci tuľajky sú dva protiľahlé otvory o priemere 3 a 5 mm; dar P. K r a j n y á k a z r. 1903; dĺžka 23 cm, max. šírka 5,3 cm, priemer tuľajky 2,8 cm (inv. č. 2178; tab. XV: 2).

Bronzový sekeromlat s kotúčovitým tylom a rozšíreným ostrím, pri kruhovom otvore obojstranne zosilnený a ostro lomený smerom k ostriu a tylu. Nástroj je zdobený na dvoch protiľahlých stranách časťami špirál (tri a tri) z jemne rytých čiar, sprevádzaných na obvode radom perličiek, ďalej zväzkami priečne rytých čiar a na ne nadväzujúcimi radmi šrafovaných trojuholníkov. Na kotúči sú časti špirál hviezdovite usporiadané a medzi nimi sú umiestené nepravidelné krížovité vzorce z vbíjaných perličiek. Dar D. B á t k y h o z r. 1906. Rozmery: dĺžka 19 cm, priemer čepca 4,7 cm, šírka ostria 4 cm. (Inv. č. 2186; obr. 4, tab. XV: 1.) Spolu s nasledujúcim predmetom tvorí azda časť pokladu.

Bronzový sekeromlat s kotúčovitým tylom; dar D. B á t k y h o z r. 1904; priemer čepca ca 4,3 cm, dĺžka 10,6 cm (inv. č. 2187).

Bronzová sekerka s lalokovitým hrotitým môtikom, rovným a používaním otupeným tylom a vejárovite rozšíreným ostrím. Dve bočné strany sú pri môtiku hranené v tri a tri plôšky, ktoré sa smerom k ostriu strácajú. Starší nález, pravdepodobne pred I. svetovej vojny (podľa oznám. M. H o l é c z y h o). Rozmery: dĺžka 13,8 cm, šírka tyla 2 cm, šírka ostria 3,7 cm. (Inv. č. 2261; tab. XV: 3.)

S k e r e š o v o, okr. Rimavská Sobota

Ojedinelé nálezy:

Malý bronzový kruh, na štyroch protiľahlých stranách guľkovite zosilnený, s dvoma dvojicami protiľahlých menších krúžkov na obvode; vnútorný priemer 2 cm, dĺžka 4 cm (inv. č. 2170; obr. 2: 6, tab. XIV: 6).

Bronzová zvieracia figúrka (koník?) s poškodeným krúžkom na zavesenie na chrbte; výška 2,6 cm, dĺžka 4,6 cm (inv. č. 2171; obr. 2: 5).

Esovite prehnutý drôt (náušnica?) s reťazou bronzových krúžkov s koncami preloženými cez seba (inv. č. 2166; tab. XVI: 16).

S l i z k é, okr. Rimavská Sobota

a) Päť bronzových kosákov rovnakej výroby, pokrytých rovnakou tmavozelenou patinou; dar. Š. T e r r a y h o; pravdepodobne poklad:

Bronzový oblúkovitý kosák s mierne prehnutým hrotom (koniec hrotu ulomený), pri oblúku zosilnený plastickým rebrom, pri rovno zrezanom spodku má bočný trňovitý výbežok; dĺžka 15 cm, šírka (pri rukováti) 2 cm (inv. č. 2210a; tab. IX: 5).

Bronzový oblúkovitý kosák s plastickým rebrom na lícovej strane pri chrbte a s bočným ostrým trňovitým výčnelkom pri spodku; koniec je poškodený, pôvodne bol azda rovno zrezaný; dĺžka 16,4 cm, šírka (pri rukováti) 2 cm (inv. č. 2210b; tab. IX: 8).

Bronzový prehnutý kosák s plastickým rebrom pozdĺž rebrovite zosilneného okraja chrbta; hrot pôvodne šikmo useknutý; pri poškodenom, šikmo useknutom spodku je bočný trňovitý výčnelok; dĺžka 12,5 cm, šírka 2 cm (inv. č. 2212; tab. IX: 7).

Bronzový oblúkovitý kosák s prehnutým a zaobleným hrotom; pozdĺž chrbta má plastické rebro, pri rukováti bočný trňovitý výčnelok; dĺžka 15,1 cm, šírka 1,9 cm (inv. č. 2213; tab. IX: 6).

Bronzový nôž, zhotovený už v praveku z kosáka obvyklého tvaru dodatočným vytepaním; kosák bol v strede oblúka späť zahnutý, čím vznikol jemne esovitý tvar čepele, pri konci bola tepaním vytvorená náznakovitá rukoväť; trňovitý výčnelok je zahnutý k rukoväti; dĺžka celého noža 18 cm, dĺžka druhotne utvorenej rukoväti 3,5 cm (inv. č. 2214; tab. IX: 4).

b) Dar Š. T e r r a y h o spred prvej svetovej vojny, bez bližších nálezo-
vých okolností; niektoré zlomky majú stopy po druhotnom ohni; ojedinelé nálezy
(niektoré zo žiarového pohrebiska):

Prsteň z bronzového drôtu o siedmich závitoch; priemer 2 cm (inv. č. 2323; tab. X: 28).

Bronzová ihlica s dvojkónickou, priečnym rytím zdobenou hlavicou, zdobenou v strede šikmým presekávaním a na krčku trojuholníkmi z dvojitých rytých čiar; v strede spojená cínom; dĺžka 19,3 cm (inv. č. 2335; tab. X: 3).

Bronzová ihlica bez hlavice; dĺžka 19,4 cm (inv. č. 2336; tab. X: 13).

Bronzová ihlica s dvojkónickou, hore useknutou, priečnym rytím zdobenou, na lome presekávanou hlavicou, na krčku zdobená rytou kľukatkou; dĺžka 22,1 cm (inv. č. 2334; tab. X: 2).

Bronzová ihlica podobná predchádzajúcej; dĺžke 22,5 cm (inv. č. 2333; tab. X: 1).

Zlomok bronzového, pri rukoväti zaobleného kosáka; rukoväť je zvýraznená tromi pozdĺžnymi rebrami, hrot chýba; dĺžka 13 cm, šírka rukoväti 2,2 cm (inv. č. 2240; tab. X: 37).

Zlomok bronzového kosáka s rebrovite zosilneným chrbtom a bočným trňom pri konci rukoväti; čepeľ, hrot a koniec rukoväti sú poškodené; dĺžka 11,1 cm, šírka 1,9 cm (inv. č. 2238; tab. X: 40).

Zlomok čepele bronzového kosáka s oblúkovite prehnutým chrbtom, zosilneným plastickým rebrom; dĺžka 5,2 cm, šírka 2,2 cm (inv. č. 2236; tab. X: 38).

Zlomok bronzovej ihlice s dvojkónickou, hore zrezanou, vodorovným rytím zdobenou a na zaoblenom lome zvisle presekávanou hlavicou; dĺžka 8 cm (inv. č. 2343; tab. X: 4).

Prsteň z bronzového drôtu o piatich špirálach; priemer 1,8 cm (inv. č. 2324a; tab. X: 14).

Zlomok prsteňa z bronzového drôtu so zachovanými tromi špirálami; priemer 2 cm (inv. č. 2324b; tab. X: 27).

Zlomok prsteňa z bronzového drôtu so zachovanými štyrmi špirálami; priemer 2,1 cm (inv. č. 2325; tab. X: 25).

Zlomok bronzovej ihlice s klincovitou hlavicou; dĺžka 3,5 cm (inv. č. 2222; tab. X: 5).

Atypické zlomky tiel ihlíc a hrotu (inv. č. 2458-2460, 2465, 2470, 2477, 2504, 2507, 2515, 2517, 2523).

Atypické zlomky bronzových prsteňov z tenkého pliešku (inv. č. 2478, 2486, 2487, 2494-2496, 2501).

Atypické zlomky drôtených bronzových prsteňov (inv. č. 2489, 2492, 2493, 2497, 2498, 2502).

Atypické zlomky bronzových náramkov (inv. č. 2461, 2467, 2476, 2522, 2524, 2525).

Atypické bronzové zlomky so stopami druhotného ohňa (inv. č. 2499, 2503).

Zlomok bronzového kosáka so zosilneným chrbtom, plastickým rebrom a bočným trňom na spodku; dĺžka zlomku 9 cm, šírka 2 cm (inv. č. 2237; tab. X: 39).

Bronzová puklička (nášivka) polkruhového prierezu s uškom; priemer 1 cm (inv. č. 2471).

Malý bronzový srdcovitý závesok s odlomenou stopkou; dĺžka 2,2 cm; šírka 2 cm (inv. č. 2500; tab. X: 17).

Zlomok malého bronzového srdcovitého závesku; dĺžka 2,5 cm (inv. č. 2518; tab. X: 19).

Zlomok bronzového srdcovitého závesku s dlhou stopkou; srdcovitá časť a koniec stopky chýbajú; dĺžka 5,3 cm (inv. č. 2506; tab. X: 18).

Veľký srdcovitý závesok z bronzového plechu s krátkou stopkou a s roz dvojným, špirálovite na dve strany do stredu zahnutým výbežkom. Srdcovitá časť je zo zadnej strany symetricky päťkrát prebitá, čím vzniklo na lícnej strane päť väčších vypuklín. Okraje celého závesku sú na lícnej strane zdobené radom perličkovitých jamiek. Okolo strednej vypukliny je perličkovitý kruh a štvorcípa hviezda z trojite rytých trojuholníkov; ústredný motív je lemovaný radom perličiek. Medzi perličkami z vonkajšej strany dovnútra smerujú štyri trojuholníčky z viacnásobne rytých čiar. Rozmery 7,7 x 10,2 cm (inv. č. 2484; tab. X: 7).

Srdcovitý liaty bronzový závesok s dlhšou, päťkrát rebrovite pozdĺžne členenou stopkou a dvojito rebrovite členenou srdcovitou časťou; vnútorné, špirálovité zahnutia sú spojené medzi sebou vodorovným a so stopkou trojramenným rebrom; v strede je otvor v podobe pretiahnutej kvapky; rozmery 7,1 x 7,6 cm (inv. č. 2483; tab. X: 8).

Zlomok bronzovej ihlice, pravdepodobne s cievkovitou, na všetkých stranách poškodenou hlavicou a štvoruholne hraneným krčkom, na ktorom je zvyšok vodorovne postaveného uška; dĺžka 4,2 cm (inv. č. 2473; tab. X: 21).

Zlomok bronzovej ihlice s kotúčovitou hlavicou, štvoruholne hraneným krčkom a telom kruhového prierezu; hlavica poškodená, hrot chýba; dĺžka 5,3 cm (inv. č. 2472; tab. X: 6).

Bronzová ihlica s kotúčovitou, v strede pri tele šikmo prevrtanou hlavicou; stopy po sekundárnom ohni; dĺžka 16,5 cm, priemer hlavice 2,1 cm (inv. č. 2479; tab. X: 12).

Zlomok podobnej bronzovej ihlice s veľkým otvorom v hlavici (pri tele); dĺžka 6,1 cm (inv. č. 2510; tab. X: 9).

Bronzová ihlica podobná dvom predchádzajúcim, s otvorom (uškom) v hlavici; dĺžka 13,8 cm, priemer hlavice 2,4 cm (inv. č. 2511; tab. X: 11).

Bronzová ihlica s kotúčovitou hlavicou a krčkom zosilneným trojitým rebrom; hrot je odlomený; dĺžka 14,9 cm, priemer hlavice 1,5 cm (inv. č. 2508; tab. X: 10).

Bronzová hlavica z podobnej ihlice, členená tromi rebrami; dĺžka zlomku 1,6 cm (inv. č. 2509; tab. X: 13a).

Dva bronzové lievikovité závesky s dlhou rúrkou, pri lievikovitej časti náznakovite štvoruholne hranené; dĺžka (obidvoch) 4,7 cm (inv. č. 2480, 2481; tab. X: 16, 20).

Zlomok podobného lievikovitého závesku bez rúrky; dĺžka 2,6 cm (inv. č. 2514; tab. X: 26).

Bronzová špirála zo splošteného bronzového drôtu o šiestich závitoch (vo dvoch zlomkoch); priemer 2,2 cm (inv. č. 2485; tab. X: 29).

Malý bronzový náramok z drôtu polkruhovitého prierezu so stenčenými a cez seba prehnutými koncami; priemer 3,4 cm (inv. č. 2527; tab. X: 32).

Zlomok deformovaného bronzového náramku kruhového prierezu; hrúbka 5 cm, dĺžka 7 cm (inv. č. 2520; tab. X: 36).

Bronzový zatvorený prsteň kruhového prierezu; priemer 1,6 cm (inv. č. 2490; tab. X: 31).

Zlomok bronzového, druhotným ohňom deformovaného náramku polkruhovitého prierezu, na koncoch zdobeného priečnym rytím; dĺžka 8,6 cm (inv. č. 2516; tab. X: 41).

Zlomok (polovica) bronzového náramku kruhového prierezu, v strede torcovaného, pri koncoch zdobeného rytou uhlopriečkou, zväzkami priečných čiar a priečne rytých krúžkatiek; dĺžka 8,5 cm (inv. č. 2505; tab. X: 42).

Zlomok bronzového kruhu so štyrmi protitiahlymi menšími krúžkami na obvode (odlomené); priemer 2,8 cm, hrúbka 0,4 cm (inv. č. 2482; tab. X: 15).

Polovica podobného bronzového kruhu s dvoma zachovanými menšími obvodovými krúžkami; priemer 3,1 cm (inv. č. 2475; tab. X: 22).

Bronzové prstene a zlomky drôtených špirál (inv. č. 2422-2424, 2427, 2429, 2437; tab. X: 23, 24, 30, 33-35).

Bronzová ihlica s dvojkónickou hlavicou (tab. IV: 1).

Bronzový špirálový náramok z drôtu kruhového prierezu o šiestich závitoch (tab. IV: 6).

S t a r á B a š t a, okr. Rimavská Sobota

Tri kusy medenej trosky, pochádzajúce pôvodne pravdepodobne z kovového kováča. Dar baróna J. N y á r y h o z r. 1884 (bez inv. č.; tab. IV: 12-14).

V č e l í n o e, okr. Rimavská Sobota

V múzeu sú uložené rôzne nálezy z Včelíniec, ktoré daroval Št. T e r r a y. Bližšie nálezové okolnosti a doba darovania nie sú udané; na niektorých bronzových predmetoch badať stopy po druhotnom ohni.

Bronzová ihlica s vývalkovite členenou hlavicou; hrot je ulomený; dĺžka 11,6 cm (inv. č. 2342; tab. XIII: 1). Pochádza pravdepodobne zo Slizkého.

Bronzová ihlica s guľovitou hlavicou a so zosilneným, priečnym rytím zdobeným krčkom; stopy po sekundárnom ohni; dĺžka 11,3 cm (inv. č. 2341; obr. 2: 3; tab. XIII: 25).

Veľká bronzová ihlica s terčovitou hlavicou, dvojnásobne zosilneným krčkom, pri hlavici zdobená siedmimi vodorovnými rytými čiarami, na prvom zosilnení pozdĺžne a na druhom zosilnení priečne žliabkovaná; telo ohýba; dĺžka 9,4 cm (inv. č. 2339; obr. 2: 2, tab. XIII: 20).

Bronzová ihlica s malou kyjovitou hlavicou, štvorhranným krčkom a telom kruhového prierezu; dĺžka 15,7 cm (inv. č. 2337; tab. XIII: 21).

Bronzová ihlica s plochou pečatidlovou hlavicou a zosilneným krčkom s priečnym rytím; hrot ulomený, stopy po druhotnom ohni; dĺžka ca 16 cm (inv. č. 2340; obr. 2: 4, tab. XIII: 29).

Veľká bronzová ihlica s pečatidlovou hlavicou, zdobenou pri kraji a v strede vodorovne rytými, zvisle presekávanými dvojicami čiar, medzi hlavicou a zosilneným krčkom je pásik s kosoštvorcovitým rytím. Horná časť zosilneného krčka je zdobená vodorovným rytím, na maxim. vydutí je ploška medzi dvoma pásikmi zvisle presekávaná, spodná strana je zdobená pretiahnutými, šikmo šrafovanými trojuholníkmi; dĺžka 6,9 cm, inv. č. 2338; obr. 2: 1, tab. XIII: 2).

Zlomok bronzovej ihlice s roztepanou prevrútanou hlavicou a telom kruhového prierezu; dĺžka 3,9 cm (inv. č. 2345; tab. XIII: 37).

Bronzová ihla s uškom s obojstranne rozšíreným telom, zahnutá do kruhu; pôvodná dĺžka 8,5 cm (inv. č. 2348; tab. XIII: 23).

Bronzový háčik na udiou s rozštiepeným hrotom, z tenkého drôtu kruhového prierezu; dĺžka 2,7 cm (inv. č. 2347; tab. XIII: 35).

Bronzový prsteň o siedmich špirálach z drôtu kruhového prierezu; šírka 2 cm, priemer 2 cm (inv. č. 2439; tab. XIII: 38).

Bronzový prsteň o troch špirálach z drôtu kruhového prierezu; šírka 1,7 cm, priemer 1,8 cm (inv. č. 2428; tab. XIII: 28).

Deformovaný bronzový prsteň o šiestich špirálach z obojstranne splošteného drôtu; šírka 1,8 cm, priemer 1,8 cm (inv. č. 2433; tab. XIII: 31).

Bronzový prsteň o štyroch špirálach z obojstranne splošteného drôtu; šírka 0,9 cm, priemer 1,4 cm (inv. č. 2425; tab. XIII: 33).

Bronzový prsteň o piatich závitoch z drôtu kruhového prierezu, ku koncu sa stenčuje; šírka 1,4 cm, priemer 2 cm (inv. č. 2432; tab. XIII: 34).

Bronzový prsteň polkruhového prierezu, pri koncoch, ktoré sú preložené cez seba, postupne sa stenčuje; priemer 1,8 cm (inv. č. 2434; tab. XIII: 22).

Zlomok bronzového prsteňa so stopami druhotného ohňa; priemer 1,6 cm (inv. č. 2426; tab. XIII: 36).

Uzavretý bronzový prsteň s vývalkovite členeným obvodom; priemer 2 cm (inv. č. 2435; tab. XIII: 24).

Bronzový náramok kruhového prierezu so stenčenými a cez seba preloženými koncami, na vonkajšej strane s rytou výzdobou (inv. č. 2303; tab. X: 43).

Bronzový prsteň o piatich špirálach z obojstranne splošteného drôtu; šírka 1,5 cm, priemer 1,7 cm (inv. č. 2421; tab. XIII: 26).

Bronzový, jednosmerne torzovaný nákrčník, pri oboch koncoch v dĺžke 5 cm hladký, postupne sa stenčujúci, konce má roztepané a zahnuté v očka; hrúbka v strede 0,5 cm, priemer 14,2 cm (inv. č. 2318; tab. XIII: 32).

Dve pukličky z bronzového plechu s dvoma protiľahlými otvormi pri kraji; priemer 3 cm (inv. č. 2404 a 2405; tab. XIII: 13, 14).

Deväť podobných menších pukličiek s dvoma protiľahlými otvormi; priemer 2,2 až 2,8 cm (inv. č. 2410-2417, 2419; tab. XIII: 3-5, 7, 9-12, 15).

Dve malé polguľovité pukličky z bronzového plechu, s dvoma protiľahlými otvormi; priemer 1,6 a 1,8 cm (inv. č. 2418, 2420; tab. XIII: 6, 8).

Bronzová puklica kužeľovitého tvaru so štyrmi protiľahlými otvormi na stranách, na odsadenom okraji zdobená dvojitém kruhom zo spodku vybíjaných perličiek; priemer 5 cm (inv. č. 2407; tab. XIII: 18).

Kužeľovitá puklica z bronzového plechu s dvoma protiľahlými otvormi, zdobená radom znútra vybíjaných perličiek; okraj je žliabkovite modelovaný (inv. č. 2406; tab. XIII: 17).

Dve pukličky splošteného kužeľovitého tvaru z bronzového plechu s dvoma protiľahlými otvormi na koncoch a kruhom z povrchu vbíjaných jamôk; priemer 4 a 3,5 cm (inv. č. 2408, 2409; tab. XIII: 16, 19).

V e r k á S u c h á, okr. Rimavská Sobota

a) Ojedinelý nález z r. 1908:

Bronzová sekerka s výrazne vykrojenou tuľajkou a uškom; pod otvorom sú štyri plastické rebrá, vybiehajúce do vyvýšenej zobákovitej časti, kde sa ostro lomia; dve bočné strany sú zvisle hranené štyrmi plôškami; dĺžka 10,4 cm, priemer tuľajky 4,2 cm, šírka ostria 4,1 cm (inv. č. 2279; tab. XV: 7).

b) Prírastok z r. 1908, označený lokalitou Vyšná Suchá; nález patrí možno k predchádzajúcemu:

Malá bronzová kopija s dlhou tuľajkou, siahajúcou až k blízkosti hrotu, ktorá má na voľnej časti (približne v strede) dva protilahlé otvory o priemere 0,3 cm; pravidelné listovité ostrie je na jednej strane poškodené; dĺžka 10 cm, priemer tuľajky 1,8 cm, max. šírka ostria 3,7 cm (inv. č. 2182; tab. XV: 6).

V e r k ý B l h (zlúčené obce Vyšný a Nižný Blh), okr. Rimavská Sobota

a) Prírastok z obdobia medzi dvoma svetovými vojnami (podľa ústneho oznámenia M. H o l é c z y h o); pravdepodobne poklad:

Bronzová jednodielna štítová spona z drôtu štvorhranného prierezu (ihla má kruhový prierez) s veľkou pätnásťzávitovou ružicou pri zachycovači a s osmičkovitými slučkami na oboch koncoch hrotito-oválneho štítu. Vinutie má päť závitov. Štít je zdobený pri oboch koncoch zväzkom priečne rytých čiar, ktoré sú na vnútornej strane lemované radom vbíjaných jamôk; na dvoch dlhších stranách sú proti sebe postavené dva oblúky rytých čiar, lemované obojstranne radmi vbíjaných jamôk; na štyroch protilahlých stranách je spona zo zadnej strany prebitá, čím na povrchu vznikli štyri slabo viditeľné puklinky. Rozmery: dĺžka 15,6 cm, priemer ružice 7,3 cm, šírka štítu 3,2 cm, dĺžka ihly 13,3 cm. (Inv. č. 2353; tab. VII: 4.)

Jednodielna bronzová štítová spona z drôtu štvoruholného prierezu (iba ihla má kruhový prierez) s veľkou pätnásťzávitovou ružicou pri zachycovači a osmičkovitými slučkami na oboch užších stranách hrotito-oválneho štítu. Vinutie má päť závitov; ihla je odlomená a štít na jednej strane poškodený. Výzdoba sa do detailov podobá výzdobe na predošlej spona. Rozmery: dĺžka 16,2 cm, priemer ružice 7,2 cm, šírka štítu 3,2 cm, dĺžka ihly 12,7 cm. (Inv. č. 2354; tab. VII: 3.)

Bronzový náplečný kruh salgótarjánskeho typu z drôtu štvorhranného (veľká ružica o desiatich závitoch a rameno) a kruhového prierezu (náramenná časť). Namiesto malej ružice je koniec roztepaný a zahnutý v očko. Rameno je zdobené radom oproti sebe postavených trojuholníkov, vyplnených šikmo rytými čiarami; vonkajší závit ružice je priečne presekávaný. V strede ružice je gombík s trňom, pripojený k ružici na opačnej strane ramenom v podobe písmena T. Rozmery: priemer veľkej ružice 13,5 cm, priemer náramennej časti 10,2 cm, celková dĺžka 24 cm. (Inv. č. 2251; tab. VII: 2.)

Bronzový náplečný kruh salgótarjánskeho typu z drôtu štvoruholného (veľká ružica o deviatich závitoch a rameno) a kruhového prierezu (náramenná časť). Koniec náramennej časti je roztepaný a zahnutý v očko. Výzdobu na ramene tvorí zväzok šikmo rytých čiar, proti sebe postavené trojuholníky vyplnené šikmo rytými čiarami a priečne rytý zväzok čiar. V strede ružice je gombík s trňom, pripojený k ružici na opačnej strane ramenom v podobe písmena T. Rozmery: priemer veľkej ružice 15,2 cm, priemer náramennej časti 10,5 cm, celková dĺžka 24 cm. (Inv. č. 2250; tab. VII: 1.)

b) Dar gymnázia v Rimavskej Sobote; ojedinelý nález:

Dvojramenný sekeromlat s obojstranne predĺženou profilovanou tuľajkou, ukončenou kotúčom. V strede tuľajky sú dva priečne bočné ostré trne, zdobené pri úpätí rytým kruhom, lemovaným kruhovite usporiadanými šikmými zásekmi. Pri základni každého ramena je opäť rad šikmo presekávaných čiar, priečne rytých čiar a pretiahnuté trojuholníky z niekoľkonásobne rytých čiar. Kotúč sa smerom nadol prstencovite stenčuje a je na okraji zvisle presekávaný; na obojstranne predĺženej násadovitej strednej časti má trojicu rebier; dve vonkajšie sú výraznejšie

a zvisle presekávané, tretie - stredné - je menšie a bez výzdoby. Rozmery: výška 9 cm, šírka 26,7 cm, priemer kotúča 4 cm. (Inv. č. 2188; obr. 5, tab. XV: 8).

V y š n á P o k o r a d z, okr. Rimavská Sobota

a) Ojedinelé nálezy (prípadné údaje sa uvádzajú pri jednotlivých predmetoch):

Plochá medená sekerka s rovným tylom obdĺžnikového prierezu; dar L. H ě v ō s s y h o z r. 1918; dĺžka 12,2 cm, šírka pri tyle 3,2 cm, pri ostrí 4,9 cm (inv. č. 2200; tab. I: 2).

Plochá medená sekerka s vejárovite rozšíreným, recentne otupeným ostrím; dodatočne bolo sploštené aj tylo; dar z r. 1917; dĺžka 15,2 cm, šírka pri tyle 2,8 cm, šírka pri ostrí 4,1 cm (inv. č. 2201; tab. I: 3).

Zlomok bronzového náramku kruhového prierezu (priemer 0,5 cm) s patinou a stopami po druhotnom ohni; nález na pohrebisku z r. 1882, dar J. F á b r y h o; priemer 5,7 cm (inv. č. 5631a; tab. XVII: 25).

Zlomok podobného náramku polkruhového prierezu (priemer 0,8 cm), patinou značne poškodený; priemer 5,1 cm (inv. č. 5631b; tab. XVII: 23).

Zlomok z. neznámeho bronzového predmetu; bez nálezových okolností; dĺžka 1,6 cm (bez inv. č.; tab. XVII: 19).

Dvojdielny kamenný kadlub na britvu (tab. XVII: 16, 17).

b) Predmety, ktoré daroval múzeu L. H ě v ō s s y h o r. 1913; ojedinelé nálezy; medzi nimi bolo aj niekoľko železných (tab. XVII: 8, 14, 21).

Bronzová ihlica s kotúčovitou hlaviceou a dutým krčkom; telo ihly (zlomok) je navlečené do krčka; podobne je pripevnené aj uško: roztepaný bronzový pliešok zahnutý v očko; priemer hlavice 4,2 cm, dĺžka zachov. časti krčka 1,5 cm (inv. č. 2573; tab. XVII: 18).

Zlomok bronzového krúžku s dvoma ďalšími obvodnými krúžkami; priemer ca 3 cm (bez inv. č.; tab. XVII: 9). Možno ide o druhú polovicu krúžku, ktorý sa uvádza zo Slizkého. Porov. tab. X: 22.

Zlomok srdcovitého závesku so stopkou; dĺžka stopky 1,3 cm (inv. č. 2445; tab. XVII: 7).

Zlomok špirálovitej trubičky; dĺžka 4,7 cm (bez inv. č.; tab. XVII: 11-13).

Uzavretý bronzový prsteň z drôtu; priemer 2 cm (bez inv. č.; tab. XVII: 20).

Hrot bronzovej ihlice so šikmým tordovaním; dĺžka 3,8 cm (bez inv. č.; tab. XVII: 15).

Dva deformované bronzové náramky kruhového prierezu; priemer menšieho 3,5 cm (bez inv. č.; tab. XVII: 22, 24).

B ý v. G e m e r s k á ž u p a

Zo zbierky Š. T e r r a y h o:

Bronzové zlomky z polšpirálového vinutia kruhového prierezu (inv. č. 5675, 5677, 5679, 5680, 5681, 5685; tab. XVII: 1-4, 6).

N e z n á m e n á l e z i s k o

Zo zbierky Š. T e r r a y h o:

Bronzová tyčinková bočnica zubadla (?) s retiazkou o piatich ohnovkách a s obojstranným guľkovitým ukončením; dĺžka bočnice 6 cm, dĺžka retiazky 8 cm (inv. č. 5616; tab. XVII: 5).

N e z n á m e n á l e z i s k o

Bronzový meč s čiaškovitou rukoväťou, falzifikát; určil F. T o m p a r. 1939 (bez inv. č.).

Bronzová sekera s výrazne členeným tylom; azda falzifikát (bez inv. č.).

Neúplný bronzový prsteň z drôtu mierne oblúkového prierezu o štyroch špirálach; šírka 2,6 cm, priemer 2 cm (inv. č. 2420; tab. XIII: 27).

Podobný menší bronzový prsteň so stenčenými koncami (bez inv. č.; tab. XIII: 30).

B. M A Ď A R S K O

A b a u j s z á n t ó

a) Bronzový meč liptovského typu s kruhovým terčom a gombíkom na hlavici rukoväti, ktorá je polkruhovite nasadená na listovitú čepeľ a upevnená dvoma okrajovými nitmi (čepeľ je druhotne spojená dvoma železnými nitmi). Horná časť terča a rukoväť sú zdobené jemne rytými, priečne a trojuholníkovite usporiadanými čiarami; časť pri hrote je zvýraznená niekoľkonásobnými, do hrotu sa zbiehajúcimi čiarami. Pôvodná dĺžka 66,5 cm, priemer terča 5,2 cm, max. šírka čepele 5,4 cm. (Inv. č. 2177; obr. 1: 3, tab. XVI: 17.)

b) Dar J. B a l o g h a z r. 1908; ojedinelé nálezy, azda časť pokladu: Zlomok bronzovej ihlice s kotúčovitou hlaviceou na kužeľovite zosilnenom, priečne hranenom krčku; dĺžka 3,7 cm, priemer hlavice 1,9 cm (bez inv. č.; tab. XVI: 19).

Bronzový kliniec s roztepanou hlaviceou; dĺžka 4 cm (bez inv. č.; tab. XVI: 18).

Zlomok (jeden drôt) z polšpirály kruhového prierezu, sekundárne prehnutý (bez inv. č.; tab. XVI: 22).

Dva zlomky prsteňa z roztepaného drôtu; priemer 1,8 cm (bez inv. č.; tab. XVI: 20, 23).

Zlomok (polovica) drôteného prsteňa; priemer 2,3 cm (bez inv. č.; tab. XVI: 21).

K e l e m é r

Pravdepodobne poklad: Dar M. D i ó s z e g y h o z r. 1882:

Bronzová kopija s tuľajkou, siahajúcou v strede listovitého ostria až po hrot, na oboch stranách s dvoma reliéfnymi rebrami a dvoma protiahlymi otvormi v blízkosti listovitej časti; hrot poškodený; dĺžka kopije 11 cm, dĺžka tuľajky 4,1 cm, priemer tuľajky 2 cm (inv. č. 2179; tab. XVIII: 1).

Bronzová kopija s tuľajkou siahajúcou až po hrot, na dvoch stranách tuľajky s dvoma pozdĺžnymi rebrami a s dvoma protiahlymi otvormi na tuľajke v blízkosti ostria; dĺžka kopije 13,8 cm, dĺžka tuľajky 4,2 cm, priemer tuľajky 2,3 cm (inv. č. 2180; tab. XVIII: 4).

Bronzová kopija s tuľajkou predĺženou v strede listovitého ostria až po hrot; na hornej časti (medzi ostrím) na tuľajke obojstranne trojité rebrá a vývrty v blízkosti ústia; dĺžka kopije 10,9 cm, priemer tuľajky 2,3 cm, dĺžka voľnej tuľajky 3,9 cm (inv. č. 2181; tab. XVIII: 3).

Bronzový, ostro prehnutý kosák s plastickým rebrom na hrote a trňovitým výčnelkom na boku pri rovno zrezanom spodku; hrot bol pôvodne pravdepodobne useknutý; dĺžka 13,8 cm, šírka pri spodku 2,1 cm (inv. č. 2189; tab. XVIII: 12).

Zlomok bronzového kosáka - šikmo zrezaná časť s trňovitým bočným výbežkom pri spodku; rozmery 4,5 x 2,4 cm (bez inv. č.; tab. XVIII: 11).

* Zlomok bronzového noža: časť rebríkovite prelamovanej rukoväti; dar z r. 1884; dĺžka 4,5 cm (inv. č. 2519; tab. XVIII: 7).

Zlomok bronzového náramku polkruhového prierezu so zaoblenými hranami, zdobený zväzkami priečne rytých čiar; badať na ňom stopy po sekundárnom ohni; priemer 9 cm (inv. č. 2562; tab. XVIII: 9).

Zlomok bronzového náramku kruhového prierezu, zdobeného zväzkami priečne rytých čiar; priemer 0,4 cm, dĺžka 7 cm (inv. č. 2565; tab. XVIII: 10).

Dva zlomky bronzového drôtu kruhového prierezu z neznámych predmetov, dotknuté druhotným ohňom a deformované; dĺžka 7,5 a 10,5 cm (bez inv. č.; tab. XVIII: 8, 13).

Bronzový náramok oválneho prierezu so stenčenými, cez seba preloženými koncami, zdobený zväzkami jemne priečne rytých čiar; na náramku boli už pôvodne navlečené tri prstene z bronzového drôtu: a) prsteň zo špirálovite vinutého drôtu o desiatich závitoch (priemer 1,7 cm); b) podobný, ale väčší prsteň o ôsmich závitoch (priemer 1,9 cm); c) prsteň z dvojitého, dvakrát proti sebe zahnutého a špirálovite vinutého drôtu (2 závit; priemer 2 cm). Rozmery náramku: priemer drôtu 0,6 cm, priemer náramku 5,5 cm. (Inv. č. 2300; obr. 3: 1; tab. XVIII: 5).

Bronzová špirála o desiatich závitoch z drôtu lichobežníkového, na poslednom závite postupne kruhového prierezu, pravdepodobne z nápleoného kruhu salgótarján-skeho typu. V strede špirály je puklica s trňovitým výčnelkom (dĺžka výčnelku 1,4 cm; priemer puklice 4,5 cm); na opačnej strane je zachycovač v podobe písmena T. Pôvodný priemer špirály ca 15 cm. (Inv. č. 2254; tab. XVIII: 2.)

Zlomok menšej bronzovej špirály o štyroch závitoch (inv. č. 2217; tab. XVIII: 6).

Zlomky ihlíc kruhového prierezu (spodné časti bez hlavíc), dlhé 6,5, 6,8, 7,2, 8,5, 9,3, 10,2 a 10,4 cm, niektoré so stopami druhotného ohňa (inv. č. 5620, 5621, 5624-5628).

Bronzové šidlo z drôtu kruhového prierezu; dĺžka 6,7 cm (inv. č. 5630).

Dva zlomky z ihlíc s roztepanou a zvinutou hlavicou (očká odlomené); dĺžka 4,5 a 8,7 cm (inv. č. 5622, 5631).

Zlomok ihlice s roztepanou a zvinutou hlavicou, hrot chýba; dĺžka 6,3 cm (inv. č. 5629).

N ó g r á d p á l f a l v a

Nález z r. 1904, dar D. K o v á c s a; azda časť pokladu:

Bronzová britva s dvojitým ostrím s oválne prelamanou rukoväťou, ukončenou krúžkom; v strede je oválny, pri okrajoch zosilnený otvor, akoby pokračovanie rukoväti; horná časť oblúkovite vykrojená, ostrie poškodené; dĺžka 9,3 cm, šírka 4,5 cm (inv. č. 2207; tab. XX: 4).

Bronzová ihlica s kotúčovitou hlavicou a krčkom štvoruholného prierezu (telo má kruhový prierez); náznakovité uško je vytvorené výčnelkom z hlavice, zahnutým smerom ku krčku; dĺžka 16,8 cm, priemer hlavice 2,2 cm (inv. č. 2206; tab. XX: 5).

P a l á d i c s p u s z t a

Ojedinelý nález:

Medený čakan s krížovým ostrím a obojstranne zosilneným kruhovým otvorom (priemer 3,1 cm); obe ostria sú mierne vejárovite rozšírené; dĺžka 21,4 cm, šírka vodorovného ostria 5 cm, šírka zvislého ostria 3,4 cm (inv. č. 2185; tab. I: 7).

P i i i n y

Dar baróna J. N y á r y h o; ojedinelé nálezy.

Atypické predmety (v zátvorkách sú inv. čísla):

Zlomok náramku (2462); zlomok bronzového drôtu (2463); zlomok bronzovej ihlice (2465); zlomok bronzového drôtu (2472); zlomok bronzového plechu lomeného v pravom uhle (2487); zlomok bronzovej ihlice (2493); zlomok bronzového drôtu, azda ihlice (2499); zlomok bronzového náramku (2500); zlomok bronzového hrubého štvoruholného drôtu (2504); bronzový hrot ihlice (2501); zlomok bronzovej špirály s trojitým vinutím (2503); zlomok bronzovej špirály o dvoch vinutiach (2502); hrbt bronzovej ihlice (2513); dva úlomky z malých špirál (2520-1, 2520-2).

Typické predmety:

Zlomok bronzovej ihlice s roztepanou, v očko zvinutou hlavicou, so stopami po druhotnom ohni; dĺžka 8,4 cm (inv. č. 2466).

Bohato profilovaná hlavica bronzovej ihlice s časťou tela; dĺžka 2,7 cm (inv. č. 2469).

Zlomok bronzovej ihlice s kotúčovitou hlavicou, v strede prevrtanou do podkrčkovej časti (bez inv. č.).

Zlomok z podobnej ihlice s dlhším telom; dĺžka 7,2 cm (inv. č. 2486).

Zlomok bronzovej ihlice s roztepanou zvinutou hlavicou, so stopami sekundárneho žiaru; dĺžka 7,2 cm (inv. č. 2471).

Zlomok bronzovej ihlice s roztepanou a v očko zahnutou hlavicou; dĺžka 7,1 cm (inv. č. 2488).

Zlomok (hrot) bronzovej ihlice s torčovaným telom; dĺžka 8,5 cm (inv. č. 2491).

P u t n o k

Ojedinelý nález vo vinohradoch (z r. 1891); dar J. H á m o s a:

Bronzová sekerka s rovnou tuľajkou a uškom; podústie je oddelené od tela priečnym plastickým rebrom; na oboch stranách tela pri okrajoch má po jednom pozdĺžnom rebre; v strede sú dve a dve rebrá, trojuholníkovite sa zbiehajúce smerom k náznakovitému oddeleniu ostria od tela; dĺžka 11,7 cm, priemer tuľajky 3,6 cm, šírka ostria 5 cm (inv. č. 2258; tab. XX: 8).

S a j ó v á m o s

V múzeu sú rôzne predmety označené touto lokalitou buď priamo, alebo v katalógu. Niektoré z nich môžu pochádzať aj z pokladov, toto však nie je vyznačené ani v starom, ani v novom katalógu. Bližšie údaje, pokiaľ sa dali zistiť, uvádzame pri jednotlivých predmetoch.

Azda z jedného miesta pochádzajú dve medené sekerky:

Plochá medená (?) sekerka s rozšíreným ostrím a dvoma obojstrannými lištovitými lalokmi v strede pri okrajoch; dĺžka 5,5 cm, šírka ostria 3,4 cm, šírka tyla 1,8 cm, hrúbka 0,6 cm (inv. č. 2262; tab. I: 4).

Štíhla plochá medená sekerka s vejárovite rozšíreným ostrím a sekundárne otupeným tylom, pri okrajoch obojstranne lištovite zosilnená; dĺžka 10,3 cm, šírka ostria 3,4 cm, hrúbka 0,4 cm (inv. č. 2263; tab. I: 5).

Nasledujúce predmety zo Sajóvámosa sú príbuzné svojou zachovanou patinou (zelenomodrá farba):

Bronzový tyčinkový náramok, pri koncoch kruhového prierezu, v strede zosilnený a polkruhovitého prierezu, zdobený zväzkami priečne a šikmo rytých čiar; nález z r. 1903, dar I. S z a b ó a; priemer 8,4 cm (inv. č. 2302; tab. XX: 2).

Bronzový náramok, tvarom podobný predchádzajúcemu, zdobený na vonkajšej strane zväzkami priečne rytých čiar, kombinovaných klukatkami z trojitých líní; priemer 7,5 cm (inv. č. 2301; tab. XX: 1).

Bronzová sekerka s objímkovite predĺženým, na hornej strane voľne zahrote-
ným tylom, v strede dolnej strany sú lalokovité objímky; vykrojená časť pri tyle
má hrany rovno zrezané a pri okrajoch lištovite zosilnené; dĺžka sekerky 13 cm,
dĺžka tyla 11,5 cm, šírka ostria 3,9 cm (inv. č. 2184; tab. XX: 3).

Bronzová sekerka s vejárovite rozšíreným ostrím a rovným tylom, v strede
s lalokovitým môstkom, oddelujúcim hornú plochu a spodnú šesťuholníkovite hranenú
časť; dĺžka sekerky 16,6 cm, šírka tyla 2,5 cm, šírka ostria 4,2 cm (inv. č.
2268; tab. XX: 7).

Bronzová sekerka podobná predošlej, ale širšia, časť pri tyle má poškodenú;
od lalokovitého môstka nadol je obojstranne trikrát pozdĺžne hranená; dĺžka se-
kerky 16,2 cm, šírka tyla 3,2 cm, šírka ostria 5,1 cm (inv. č. 2264; tab. XX: 6).

Z a b a r

Dar Š. T e r r a y h o z r. 1903; pravdepodobne poklad. V starom inventári
pod inv. čís. 595 sú uvedené tieto predmety: tri bronzové kosáky, dve sekerky
s tuľajkou a jeden nákrčný kruh; pod novými inv. číslami je však zaznačené šesť
kosákov ako dar z toho istého roku a od toho istého darcu, ako aj štyri úplne
zhodné sekerky, náplečný kruh salgótarjánskeho typu a plochá sekerka s dvojstran-
nými lalokmi. Predmety (možno z jedného pokladu) boli teda odovzdané dvakrát,
pričom druhé darovanie (alebo prvé?) nie je zaznačené.

Bronzová sekerka s rovnou tuľajkou, uškom a s výrazne vejárovite rozšíreným
ostrím, ktoré je oddelené od tela stenčením; pod zosilneným okrajom má tri priečne
rebrá a pod nimi je telo plastickými rebrami do strán oblúkovite povykrajované;
výzdoba slabo viditeľná; dĺžka sekerky 11 cm, priemer tuľajky 2,9 cm, šírka ostria
5,6 cm (inv. č. 2257; tab. XIX: 8).

Bronzová sekerka s rovno zrezanou tuľajkou, uškom a vejárovite rozšíreným
ostrím, ktoré je od tela výrazne oddelené stenčením; pod zosilneným okrajom sú
tri priečne plastické rebrá, pod ktorými je telo plastickými rebrami na dve strany
oblúkovite povykrajované; dĺžka sekerky 11 cm, priemer tuľajky 2,8 cm, šírka
ostria 5,8 cm (inv. č. 2272; tab. XIX: 11).

Bronzová sekerka úplne zhodná s dvoma predchádzajúcimi, na ušku a ostrí
poškodená; dĺžka sekerky 11 cm, priemer tuľajky 2,8 cm, šírka ostria 5,5 cm (inv.
č. 2277; tab. XIX: 9).

Bronzová sekerka úplne zhodná s predchádzajúcimi, s najzachovalejšou podobnou
výzdobou na bokoch; ostrie poškodené; dĺžka sekerky 11,1 cm, priemer tuľajky
2,8 cm, šírka ostria 5,5 cm (inv. č. 2275; tab. XIX: 10).

Bronzový kosák s oblúkovitým, rebrovite zosilneným chrbtom a prehnutým hro-
tom, predĺženým v žliabkovitú rukoväť; pozdĺž chrbta je ďalšie rebro, ktoré pri
spodku tvorí okraj žliabkovitej rukoväti pre násadu s jedným otvorom; pri pred-
pokladanej násade sú hroty dvoch okrajových rebier priečne presekávané; dĺžka
13,8 cm, šírka pri rukoväti 1,8 cm (inv. č. 2241; tab. XIX: 4).

Bronzový kosák podobný predchádzajúcemu, bez presekávania okrajov pri ruko-
väti a s trňom na chrbte; dĺžka 12,9 cm, šírka rukoväti 2,2 cm (inv. č. 2244;
tab. XIX: 2).

Bronzový kosák podobný predchádzajúcim, má nepravidelný povrch, na oblúku
stopy po odlievaní a na chrbte pri rukoväti malý trň; dĺžka 14,8 cm, šírka ruko-
väti 2 cm (inv. č. 2247; tab. XIX: 7).

Zlomok bronzového kosáka podobného predchádzajúcim, so šikmo presekávaným,
rebrovite zosilneným chrbtom a vnútorným rebrom (pri rukoväti); spodok a hrot sú

ulomené, na oblúku chrbta badať stopy po odlievaní; dĺžka 15,1 cm, šírka rukoväti 2,5 cm (inv. č. 2243; tab. XIX: 5).

Bronzový kosák podobný predchádzajúcim, avšak bez vnútorného sprievodného rebra (azda bol už v praveku dodatočne roztepaný), s jedným otvorom na rukoväti; dĺžka 15,5 cm, šírka rukoväti 2,5 cm (inv. č. 2242; tab. XIX: 6).

Bronzový kosák podobný predchádzajúcemu, tiež bez vnútorného rebra na čepeli (rebro siaha do tretiny oblúka pri rukoväti); dĺžka 16,9 cm, šírka rukoväti 2,4 cm (inv. č. 2245; tab. XIX: 1).

Bronzový kosák s oblúkovitým, rebrovite zosilneným chrbtom a rukoväťou oddelenou rebrom od ostria; rebro na chrbte a vnútorné rebro prečnievajú pri konci rukoväti; dĺžka 16 cm, šírka rukoväti 2,5 cm (inv. č. 2246; tab. XIX: 3).

Plochá bronzová sekerka s odlomeným tylom s obojstrannými, k sebe zahnutými lalokmi; aj ostrie je ulomené; dĺžka 14,5 cm, šírka tyla 3,2 cm (inv. č. 2284; tab. IX: 3).

Deformovaný nákrčný kruh, na dvoch tretinách torčovaný, s roztepanými, v očko zvinutými koncami; pribl. priemer 14,3 cm, hrúbka v strede 0,5 cm (inv. č. 2320; tab. IX: 2).

Bronzový náplečný kruh salgótarjánskeho typu z drôtu štvorhranného (veľká ružica o desiatich závitoch) a kruhového prierezu (náplečná časť). Malá ružica je iba náznakovitá. Drôt medzi veľkou ružicou a náplecnou časťou je na čelnej strane zdobený zväzkami šikmo rytých čiar, kombinovaných s trojuholníkmi. Vnútorné závit veľkej ružice sú zakryté pohyblivou puklicou s trňom; špirála okolo nej je priečne presekávaná; puklica je z druhej strany pripojená k ružici zachycovačom v podobe písmena T. Rozmery: priemer veľkej ružice 15,2 cm, priemer malej ružice 1 cm, priemer náplecnej časti 10,1 cm. (Inv. č. 2320b; tab. XI: 1.)

II. ZHODNOTENIE MATERIÁLU

V tejto časti práce podáme stručné zhodnotenie jednotlivých, v súpise uvedených slovenských pokladov, ojedinelých a iných nálezov z oblasti vymedzenej v úvode. Pri hodnotení materiálu sa namiesto obvyklého postupu (analógie, datovanie v širších súvislostiach a pod.) upriamime skôr na samotné dejiny nálezov od ich objavenia až doteraz a na zistenie spolupatričnosti jednotlivých predmetov, čo umožní ďalšiu prácu s nálezovým materiálom z tejto oblasti. Pretože rimavsko-sobotské múzeum tvorilo dnes už ťažko pochopiteľnú výnimku pri písaní základného a doteraz neprekonaného diela o slovenskom praveku, do ktorého sa z neho dostal materiál iba okrajovo,³ treba sa k nemu vrátiť tak, ako sa to už obyčajne nezvykne robiť.

V ďalšom texte sa uvádzajú slovenské a potom maďarské náleziská podľa abecedného poradia. Pokiaľ ide o ojedinelé, hlavne dávnejšie nálezy, nemôžeme úplne vylúčiť, že pochádzajú z pohrebísk. Ak sa v literatúre o tom poskytujú isté údaje, snažili sme sa ich uviesť. Možno vychádzať z predpokladu, že ojedinelé nálezy prispievajú k dokresleniu obrazu vytvoreného pokladmi, ba v niektorých prípadoch aj samy predstavujú časť roztratených depotov. Ich dokresľujúcu úlohu nemožno poprieť ani ak pochádzajú zo sídlisk. Niektoré z nich bolo treba znovu objaviť v staršej literatúre, čo však nedáva záruku, že iné, najmä novšie nálezy nemohli zostať nepovšimnuté. Jednako dúfame, že materiál v Okresnom vlastivednom múzeu v Rimavskej Sobote stane sa spoľahlivejším základom pri ďalšom výskume stredného Slovenska než doteraz.

1. **Á b e l o v á**, okr. Lučenec

Dva meče - ojedinelé nálezy. Starší nález (meč v zlomkoch bez bližšieho opisu) dostal sa ešte v minulom storočí do Maďarského národného múzea v Budapešti;⁴ novší nález - meč s čiaškovitou rukoväťou - je nateraz v múzeu vo Filakove (okr. Lučenec).⁵ Datovanie druhého nálezu: HB-1.⁶

2. **B a b í n e o**, okr. Rimavská Sobota

Pravdepodobne časť pokladu: dve neúplné polšpirály (tab. XIV: 2, 3). Publikoval ich už L. M á r t o n;⁷ uvádza k nim analógie z Krásnej Hôrky.⁸ J. E i s n e r sa zmiňuje o polšpirálach v súvislosti s predmetmi z mladšej doby bronzovej.⁹ Starší autori spomínajú v Babínci (na tej istej lokalite?) tiež nálezy keramiky, ba výslovne aj pohrebisko.¹⁰ V. B u d i n s k ý - K r i č k a zaradil polšpirály medzi pamiatky z prvej doby železnej.¹¹

Polšpirály sa v literatúre spomínajú ako "ozdobné"; o ich presnejšom použití sa autori nevyjadrujú. Ďalšie zlomky z podobných predmetov pochádzajú z Abaujszántó v Maďarsku (tab. XVI: 22) a z bývalej Gemerskej župy (tab. XVII: 1-4, 6). Zdá sa, že ide o typické stredoslovenské výrobky z konca mladšej doby bronzovej a zo začiatku staršej doby železnej (pri datovaní sa možno oprieť o spomenutý poklad z Krásnej Hôrky, v ktorom sa spolu s bronzovými predmetmi našli aj prvé železné nástroje).¹² Datovanie: HB-3/HC.

3. **B l h o v c e**, okr. Rimavská Sobota

Ojedinelý bronzový predmet (stratený).¹³ Neskorší autori nález nespomínajú.

4. **B u d i k o v a n y**, okr. Rimavská Sobota

Ojedinelý bronzový nález alebo viac nálezov; nezachovali sa.¹⁴ Novší autori - s výnimkou G. B a l a š u¹⁵ - nálezy neuvádzajú.

5. **C i n o b a ň a**, okr. Lučenec

Zpráva o náleze krátkeho mečíka (dýky?); rukoväť zdobená špirálovite rytou výzdobou; dĺžka ca 45 cm.¹⁶

6. **Č a k a n o v c e**, okr. Lučenec

Bronzová ihlica - nález z roku 1958; uložená je v múzeu vo Filakove.¹⁷

7. **Č e r e n č a n y**, okr. Rimavská Sobota

Pravdepodobne poklad, ktorý sa stratil.¹⁰

8. **D o l n é Z a h o r a n y**, okr. Rimavská Sobota

Bronzová dýka (tab. XV: 5) - ojedinelý nález; možno ju zaradiť do tzv. kosziderského horizontu bronzových predmetov.¹⁹ Pokiaľ ide o datovanie doznievania tohto horizontu, názory sa rozchádzajú. Zatiaľ čo A. M o z s o l i c s o v á nepripúšťa jeho pretrvávajúce do stupňa BC,²⁰ I. B ó n a zastáva opačnú mienku.²¹ Rámcove možno dýku zaradiť do strednej doby bronzovej (stupeň IIIC podľa A. M o z s o l i c s o v e j).

9. **D r a ž i c e**, okr. Rimavská Sobota

Časť pokladu nájdeného roku 1846.²² To, čo sa z neho zachovalo a dostalo do Českého múzea (Národní muzeum, Praha), opisuje a vyobrazuje J. S k u t i l.²³ Pri datovaní nálezu (lievikovité závesky, zlomok meča) možno uvažovať o konci strednej a staršom stupni mladšej doby bronzovej; vyvinuté tvary lievikovitých záveskov sa prihovárajú za druhú eventualitu (BD).

10. D r i e n ě a n y, okr. Rimavská Sobota

Poklad z roku 1856 obsahoval dva celé a desať zlomkovitých lievikovitých záveskov, sponu s dvoma ružicami, zlomky podobnej spony, nášivky a špirálovú trubicu ("valcovitú špirálu").²⁴ Lievikovité závesky uvádza J. E i s n e r.²⁵ Pokiaľ ide o doplnenie údajov J. E i s n e r a J. S k u t i l o m čo do obsahu pokladu číslo 1, nemožno dávať bronzové nálezy, ktoré sa dostali do Českého múzea (NM Praha), do súvislosti s pokladom nájdeným roku 1856. Ide skôr o časť ďalšieho depotu z Drienčan ("celta bronzová a bronzový gombík").²⁶ Takto ho označuje napokon aj J. E i s n e r, keď konštatuje iba toľko, že "J. S k u t i l se zmiňuje o hromadnom náleze bronzů v Drienčanech", bez toho, že by nadviazal na súvislosť oboch pokladov naznačenú J. S k u t i l o m. Pokiaľ ide o dve sekerky s nesúmerne vykrojenou tuľajkou, ktoré uvádza G. B a l a š a ako časť pokladu z Drienčan,²⁷ tie pochádzajú najskôr z Plešivca.²⁸ Približné datovanie: mladšia doba bronzová ("spona").

11. D r ň a, okr. Rimavská Sobota

Azda na základe údajov L. M á r t o n a²⁹ spomína J. E i s n e r sekerku s tuľajkou z múzea v Rimavskej Sobote.³⁰ Žiaľ, sekerka sa v múzeu nenachádza, je však možné, že tam dávnejšie bola, pretože J. E i s n e r ju bližšie opisuje ako "sekerku s nesúmerným ústím".³¹ Datovanie: mladšia doba bronzová.

12. D u b n o, okr. Rimavská Sobota

Pri kopaní studne prišlo sa v hĺbke 1,5 m na keramiku a bronzové predmety, z ktorých J. N y á r i zachránil "ružicovú" sponu, tri ihlice a sekerku s tuľajkou. Ostatné predmety kúpil už predtým podomový obchodník. Boli to údajne štyri celé meče, zlomky ďalšieho meča, tri "čakany" a azda aj bronzová prilba.³² O poklade sa neskorší autori nezmienujú.

13. F i l ' a k o v s k é K o v á ě e, okr. Lučenec

Ako dar sa dostala do Maďarského národného múzea v Budapešti bronzová sekerka s tuľajkou,³³ pravdepodobne z mladšej doby bronzovej.

14. G e m e r, okr. Rimavská Sobota

a) Poklady:

Spolu s Rimavskou Sobotou je obec Gemer jedným z najcitovanejších nálezísk v gemerskej oblasti. Ako najstarší poklad sa stadiaľto do Maďarského národného múzea v Budapešti dostali bronzové predmety nájdené na úpätí vrchu Tovaš (Tovastető) roku 1866.³⁴ Daroval ich spomenutému múzeu M. S z e n t i v á n y i prostredníctvom F. K u b í n y i h o.³⁵ Už J. E i s n e r poukázal na to, že tento najstarší poklad je pomiešaný; podľa neho rozhodne nepatria k nemu malé sekerky s tuľajkou, k čomu možno dodať, že tam pravdepodobne nepatrí ani zlomok jedného meča.³⁶

Druhý väčší nález pochádza z tej istej lokality (Tovaš) a patril k nemu meč s jazykovitou rukoväťou (dĺžka 67,5 cm), uložený pôvodne v múzeu vo Veľkej (Poprad).³⁷ Ostatné predmety k tomuto pokladu sa už v minulosti nedali identifikovať, časť z nich mohla byť pripojená k tretiemu pokladu, objavenému roku 1882 tiež na lokalite Tovaš (údajne boli v ňom aj železné predmety!). Tieto posledné dva hromadné nálezy boli potom roku 1895 doplnené ďalšími, prv nedodanými predmetmi; darcom bol opäť M. S z e n t i v á n y i.³⁸

Doteraz spomenuté tri hromadné nálezy nás privádzajú k výstave v Rimavskej Sobote roku 1882, na ktorej s označením "sajógömöri kinos", resp. "sajógömöri

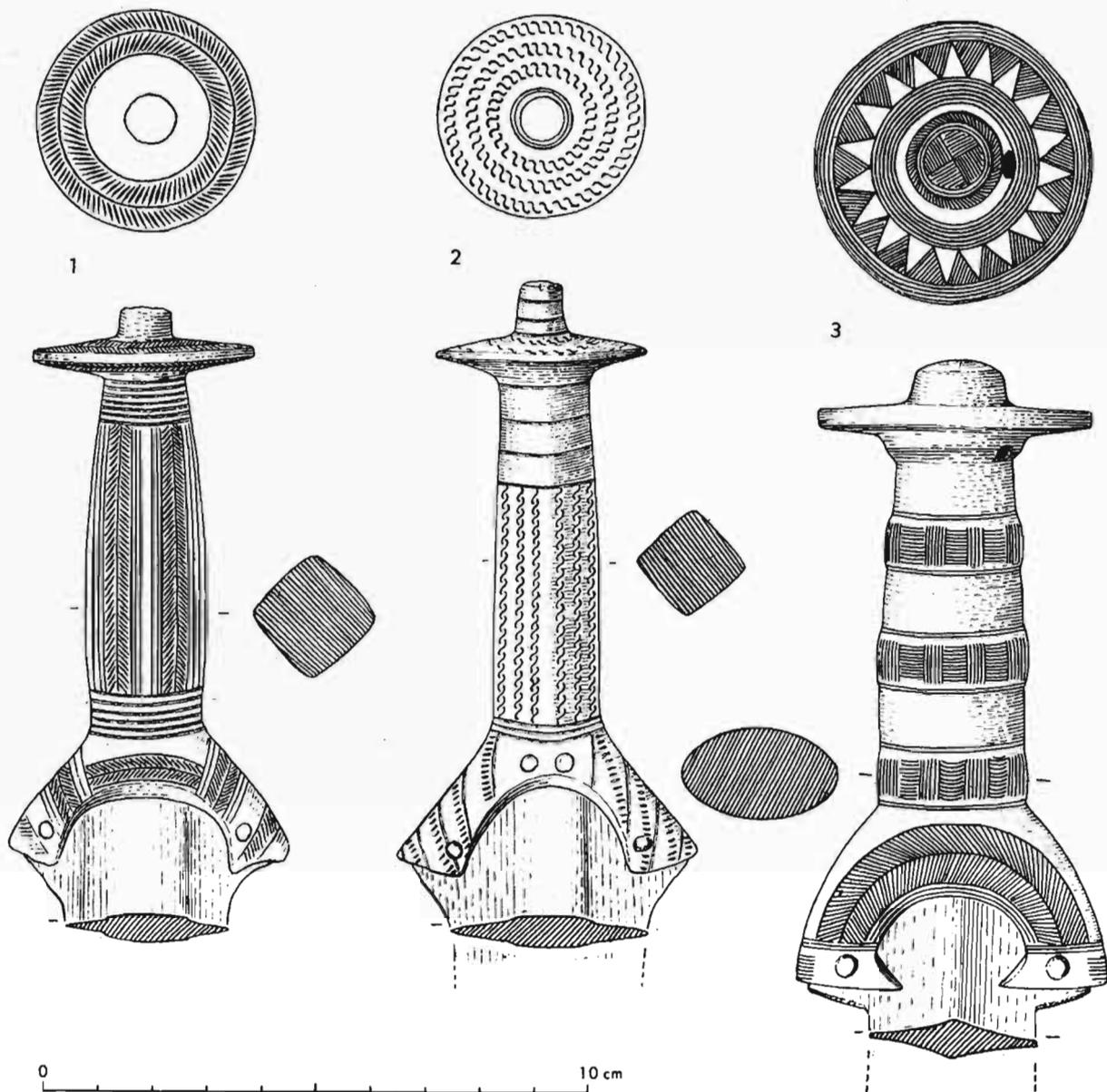
lelet" vystavoval barón J. N y á r i viac než 100 bronzových predmetov.³⁹ Opäť nemožno tvrdiť, že šlo o jeden poklad a - poznajúc vtedajšie zberateľské, vážne - ani to, že vystavovaná kolekcia nezahrnovala aj istú časť predchádzajúcich troch celkov. V literatúre sa kolekcia väčšinou oddeľuje od pokladu z roku 1866,⁴⁰ alebo sa pripúšťa aj ich spolupatričnosť. Prikláňam sa k názoru, že vystavené predmety - aspoň vo svojom jadre - predstavujú ďalší, teda už štvrtý poklad z Gemera.

Pri datovaní prvého pokladu možno sa oprieť o názory J. E i s n e r a a V. B u d i n s k é h o - K r i č k u a uvažovať o prelome stupňov BC/BD; datovanie štvrtého pokladu sa pohybuje na rozhraní stupňov BD a HA, poklad však obsahuje aj staršie predmety (dýka a sekera).⁴¹

Pravdepodobne platy poklad tvoria bronzové predmety objavené v katastri obce Gemer, ktoré zakúpilo múzeum v Rimavskej Sobote roku 1927. Najpočetnejšie sú v ňom kosáky s bočným trňom (tab. V: 12-16). V pilinskej oblasti sú kosáky tohto typu oveľa častejšie - a to aj v mladšom období - než kosáky s odsadenou rukoväťou, ktoré sa v tejto oblasti hojnejšie uplatňujú až v najmladšom stupni mladšej doby bronzovej (HB). V tomto ohľade tvorí teda pilinská oblasť v rámci strednej Európy výnimku a prikláňa sa k vývoju v severnejších krajoch. V Poľsku, v oblasti lužickej kultúry, je tento typ kosákov - na rozdiel od kosákov s rukoväťou - takmer jedinou formou.⁴² Menej výrazný, avšak podobný pomer sa konštatuje aj v Čechách medzi kosákmi v lužickej oblasti (prevaha tvarov s bočným trňom) a kosákmi v knožízsko-milavečskej oblasti (častejší výskyt kosákov s rukoväťou).⁴³ Na juhozápadnom Slovensku, ktoré sa orientovalo vo vývoji na stredné Podunajsko, vyskytujú sa tiež väčšinou kosáky s rukoväťou; ide tu teda v pomere k stredoslovenskej pilinskej oblasti o analogický zjav ako v Čechách. Výrazné staršie typy kosákov s rukoväťou (formy stupňa HA) sú na strednom Slovensku vzácné, akoby iba roztrúsené na území, ktoré malo ináč samostatnú a svojráznu bronzovú výrobu.⁴⁴ Podobne je to aj pokiaľ ide o vplyvy východné - sedmohradské (sekerky s nesúmerne vykrojeným ústím). So zreteľom na charakter kosákov vzájomný vzťah pilinskej a lužickej oblasti sa javí teda ako úzky; platí to aj o mnohých iných stránkach. Tak ako v lužickej, aj v pilinskej oblasti treba rátať s dlhším uplatnením tohto, všeobecne za starší považovaného tvaru (t. j. kosákov s bočným trňom), pretože sa nezdá, že by ho bol v stupni HA býval jednoznačne vystriedal starší typ kosáka s rukoväťou (kosák, na ktorom vnútorné rebro oddeľuje rukoväť od čepele). Na dlhodobé používanie nástrojov z tejto oblasti poukázal už V. B u d i n s k ý - K r i č k a.⁴⁵

Nože v poklade majú pomerne zriedkavý tvar. Čepeľ väčšieho z nich (tab. V: 1) pripomína východiskový tvar nožov typu Matrei;⁴⁶ menší (tab. V: 2) je vyvinutejší, oba však patria do stupňa HA. Pokiaľ ide o dva masívne krúžky (tab. V: 6, 9), ktoré sú na použitie ako prstene veľké a ako náramky -asa malé, okrem priamych analógií podobný, ale ináč zdobený krúžok pochádza z pokladu v Bozsóku, v ktorom najmladšie tvary kosákov sa prihovárajú za datovanie na sklonok stupňa HA.⁴⁷ Náramok štvorhranného prierezu (tab. V: 5) vyskytuje sa už včasnšie, avšak celok možno spolu s kopijami (tab. V: 7, 10) a nezdobeným úzkym dlátom (tab. V: 8) rámcovo zaradiť do stupňa HA.

Šiesty a zatiaľ posledný poklad z Gemera predstavuje opäť starší nález: dva meče, ktoré múzeu daroval dr. S. S a á r y, lekár v Nyíregyháze. Fotografie ďalších dvoch mečov sa našli v múzeu (tab. XVI: 11, 12).⁴⁸ Depot teda obsahoval pôvodne štyri meče, jeden z nich patril k typu Riegsee (obr. 1: 2, tab. XVI: 9),

Obr. 1. 1, 2 - Gemer; 3 - Abaujszántó (Maďarsko).

druhý (obr. 1: 1, tab. XVI: 10) k vnútrokarpatskej paralele spomenutého typu - k typu Ragály,⁴⁹ tretí (tab. XVI: 11) azda opäť k typu Riegsee a štvrtý možno podľa fotografie priradiť najskôr k typu Schwaig.⁵⁰ Zatiaľ čo F. H o l s t e považoval meče typu Ragály za súčasné s mečmi typu Riegsee, podľa H. M ü l l e r a - K a r p e h o reprezentujú mladší vývojový stupeň (poukazuje sa napr. na spoločný výskyt mečov typu Ragály s liptovským mečom v poklade z Martinčeka).⁵¹ Aj v našom prípade sa prihovára prítomnosť typu Schwaig skôr za stupeň HA-1. Datovanie: BD/HA-1.

b) Ojedinelé nálezy:

Popri pokladoch sú v katastri obce Gemer početne zastúpené aj ojedinelé nálezy. Z najstarších možno spomenúť bronzové "dláta" so vsunutými zlatými špirálami.⁵² Meč liptovského typu z Gemera sa nachádza v múzeu v Košiciach a sekeromlat s kotúčovitým tylom v zbierkach kaštieľa v Betliari.⁵³ Už L. M á r t o n upozornil na to, že mnohé predmety z gemerských pokladov sa dostali do rôznych múzeí, ako aj k súkromníkom; i tieto teda tvoria tzv. "ojedinelé nálezy". Napr.

v majetku M. Kubíny i h o bolo 42 predmetov z Gemera, z toho 11 náramkov s koncami preloženými cez seba.⁵⁴ Pokiaľ ide o predmety uložené v múzeu v Rimavskej Sobote a označené ako ojedinelé nálezy z Gemera (tab. VI), treba podotknúť, že niektoré z nich môžu pochádzať z pokladu, resp. kolekcie, ktorú tu vystavoval J. Nyári roku 1882.⁵⁵ Ide o sekerky s tuľajkou (tab. VI: 1-7), bezuchá dlátovitá sekerka (tab. VI: 8), náramok (tab. VI: 9) a sekerka s bočnými lalokmi pri tyle (tab. VI: 10). Sú to výrobky z rôznych úsekov mladšej doby bronzovej. Možno ešte spomenúť aj nálezy z územia bývalej Gemerskej župy, bez bližšie udaných nálezísk: jednak zlomky z polšpirál, o ktorých sme sa už zmienili (tab. XVII: 1-4, 6), jednak ďalšie predmety zo strednej a zo začiatku mladšej doby bronzovej (tab. XVI: 1-6).

15. G e m e r ě k, okr. Rimavská Sobota

Pravdepodobne poklad: dva náplečné kruhy asi salgótarjánskeho typu, obidva sa našli pri orbe. Jeden z nich sa dostal do Maďarského národného múzea v Budapešti; zprávu o ňom podáva aj J. H a m p e l.⁵⁶ Slovenskí autori nález neuvádzajú.⁵⁷ Datovanie: HA (?).

16. G e m e r s k é D e c h t á r e, okr. Rimavská Sobota

Podľa L. M á r t o n a našli sa tu dva poklady;⁵⁸ jeden z nich obsahoval ozdoby údajne z konského postroja,⁵⁹ druhý sedem mečov, z ktorých J. N y á r i zachránil iba jeden.⁶⁰ Prvý poklad možno datovať do najmladšieho úseku mladšej doby bronzovej (HB).⁶¹

17. G e m e r s k ý J a b l o n e c, okr. Rimavská Sobota

Roku 1895 sa dostal do Maďarského národného múzea v Budapešti bronzový poklad, ktorý podľa opisu L. M á r t o n a obsahoval dva náplečné kruhy salgótarjánskeho typu, štyri náramky, veľkú a malú špirálovú trubicu (špirálový náramok) a ihlicu.⁶² Slovenskí autori lokalitu nespomínajú.⁶³

18. H a j n á ě k a, okr. Rimavská Sobota

Údajné nálezisko bronzového predmetu alebo predmetov.⁶⁴

V novšej literatúre sa neuvádza.

19. H a l i ě, okr. Lučenec

Ojedinelý nález bronzovej sekerky s tuľajkou a uškom; dĺžka 10 cm. Prírastok v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti z roku 1874.⁶⁵

Poklad nájdený medzi Haličom a Lučencom pozri pod por. čís. 36 (Lučenec).⁶⁶

20. H o d a j o v, okr. Rimavská Sobota

Bronzový poklad kosziderského typu.⁶⁷

21. H o l i š a, okr. Lučenec

Nález bronzového "čakana" a sekeromlatu s kotúčovitým tylom.⁶⁸

22. H o r n á S t r e h o v á, okr. Lučenec

Nálezy pravdepodobne zo sídliska (zlomok meča, kópije a noža).⁶⁹

23. H o r n é Z a h o r a n y, okr. Rimavská Sobota

Plochá bronzová sekerka s lalokmi pri tyle (tab. XIV: 1). Ojedinelý nález.

Datovanie: HA/HB.

24. H o s t i c e, okr. Rimavská Sobota

Poklad a množstvo ojedinelých nálezov; je vyobrazený ako nález z Pilinyu.⁷⁰

Obsah: tri dýky s jazykovitou rukoväťou, dva sekeromlaty s kotúčovitým tylom, dvojamenný mlat. Datovanie: BC/BD.⁷¹

V múzeu v Rimavskej Sobote mali byť podľa L. M á r t o n a ešte tieto predmety - ojedinelé nálezy (?): sekerka s tuľajkou (bez uška), reťaz z bronzových krúžkov a šesť bronzových perál.⁷² Žiaľ, o ich osude nič nevieme. V majetku M. P u t n o k y h o boli dve "ploché" bronzové špirály z Hostíca.⁷³

25. H r u š o v o, okr. Rimavská Sobota

Ojedinelý bronzový nález, nezachoval sa.⁷⁴

26. H u s i n á, okr. Rimavská Sobota

Bronzová ružica uložená v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti. Ojedinelý nález.⁷⁵

27. C h r á m e c, okr. Rimavská Sobota

Údajne ojedinelý bronzový nález.⁷⁶

28. J a n i c e, okr. Rimavská Sobota

Údajne ojedinelý bronzový nález. Nezachoval sa.⁷⁷

29. J e l š a v a, okr. Rožňava

Zpráva o bronzovom predmete.⁷⁸

30. J e s e n s k é, okr. Rimavská Sobota

Neistý nález objavený za cigánskou kolóniou.⁷⁹

31. J e s t i c e, okr. Rimavská Sobota

Nález bronzového predmetu. Nezachoval sa.⁸⁰

32. K o n r á d o v c e, okr. Rimavská Sobota

Poklad s obsahom "rôznych typov náramkov, náramenných špirál, nášiviek a kopyj". Časť predmetov je zlomkovitá.⁸¹

33. K r á Ľ (prv Svätý Kráľ), okr. Rimavská Sobota

Bronzový meč typu Ragály. Ojedinelý nález v polohe Lóczi puszta. Nálezisko sa uvádza ako údajné. Dar M. S z e n t i v á n y i ě o Maďarskému národnému múzeu v Budapešti roku 1899.⁸² Datovanie: BD.⁸³

34. K y j a t i c e, okr. Rimavská Sobota

Zpráva o bronzovom náleze alebo nálezoch; nezachovali sa.⁸⁴

35. L e h ť k a, okr. Lučenec

Ojedinelý nález meča s čiaškovitou rukoväťou.⁸⁵ V. B u d i n s k ý - K r i č k a poukazuje v súvislosti s týmto nálezom na vzťahy k Potisiu.⁸⁶ Datovanie: HB-1 (?).

36. L u č e n e c

V lese medzi Lučencom a Haličom našli sa dva terčovité predmety, zdobené krúžkami a lievikovitými záveskami; údajne "výzdoba z konského postroja".⁸⁷ Okrem toho sa našla v Lučenci aj medená sekerka s krížovým ostrím.⁸⁸

37. M a d a č k a , okr. Lučenec

Ako pravdepodobný poklad uvádza L. M á r t o n nálezy z Madačky.⁸⁹ Ide o jednodielnu štítovú sponu, ukončenú veľkou ružicou, dve špirálové náramenné trubice s 25, resp. 22 závitmi (jedna bola ukončená ružicami a druhá iba zahnutím) a tepanú bronzovú šálku. Predmety vyobrazuje F. K u b í n y i.⁹⁰ O spolupatričnosti nálezov J. E i s n e r pochyboval. Podľa šálky blízkej typu Kirkendrup-Jenišovice a vyvinutej jednodielnej štítovej spony s veľkou koncovou ružicou poklad patrí do stupňa HB.⁹¹

38. M a š k o v á , okr. Lučenec

Poklad alebo ojedinelý nález (bronzová sekerka).⁹²

39. N i ž n é V a l i o e , okr. Rimavská Sobota

Deformovaný špirálový prsteň (tab. XV: 4). Ojedinelý nález. Datovanie: mladšia doba bronzová.

40. N i ž n ý S k á l n i k , okr. Rimavská Sobota

Bronzové predmety, ojedinelé nálezy.⁹³

41. N o v á B a š t a (prv Kostolná Bašta), okr. Rimavská Sobota

Ojedinelý nález z roku 1958: kopija dlhá 22,5 cm.⁹⁴

42. O p a t o v á , okr. Lučenec

Poklad pozostáva z viacerých (ca 8) bronzových mečov. Dva z nich (tab. XVI: 7; 8) sú v múzeu v Rimavskej Sobote; oba sú typické pre Sprockhoffovu skupinu mečov Ia (podľa J. D. C o w e n a).⁹⁵ Datovanie: BC/Rⁿ

43. O z d í n , okr. Lučenec

Časť bronzovej "dýky" so stredovým rebrom. Ojedinelý nález z roku 1938.⁹⁶

44. O ž ě a n y , okr. Rimavská Sobota

a) Poklady:

Prvý poklad možno zrekonštruovať podľa katalógu Maďarského národného múzea v Budapešti (prírastok z roku 1878, dar. H. L u z s i n s k é h o), ako aj podľa zprávy L. M á r t o n a.⁹⁷ Obsahoval pravdepodobne náplečný kruh salgótarjánskeho typu s ružicou o desiatich závitoch a pohyblivým stredovým gombíkom, náramok z tenkého plechu s rytou výzdobou na povrchu (paralelné čiary), lievikovitý závesok elipsovitého pôdorysu, kónickú pukličku s jedným otvorom v strede a dvoma protiahlymi otvormi pri okrajoch, desať pukličiek oblúkového prierezu s dvoma protiahlymi otvormi.⁹⁸ Datovanie: BD (tvary typické pre strednú dobu bronzovú, okrem iných kónická puklička, udržuujú sa aj v mladšom období, napr. v poklade z Dreveníku; pohyblivý stredový gombík na náplečnom kruhu salgótarjánskeho typu je znakom mladšieho obdobia).⁹⁹

Druhý poklad (tab. XI, XII) sa našiel roku 1951.¹⁰⁰ Obsahuje predmety zo strednej (napr. tab. XI: 2, tab. XII: 1, 2) a mladšej doby bronzovej. Najmladším predmetom pokladu je kosák (tab. XII: 13), datovateľný už do HA. Celkové datovanie súhlasí so zaradením tohto nálezu J. K u d l á č k o m ("mladšia doba bronzová až halštatská" - doba halštatská však v dávnejšom zmysle tohto označenia): BD/HA.¹⁰¹

b) Ojedinelé nálezy:

Najstarší z nich spomína J. H a m p e l; je to typický kosziderský výrobok: terčovitý závesok s rúrkovitým uškom a koncentrickými rebrami, v strede ktorých

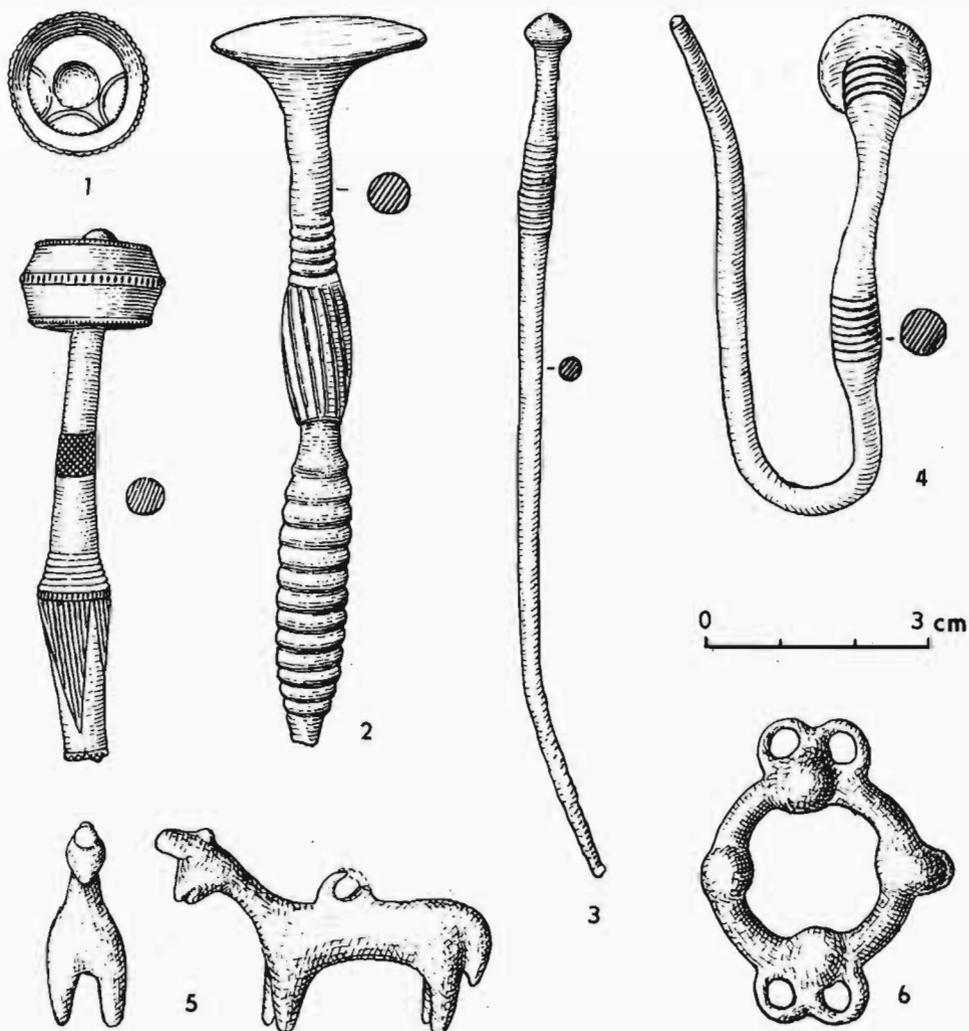
je trň.¹⁰² Medené sekerky typu Stublo, aká sa nachádza aj v múzeu v Rimavskej Sobote (tab. I: 6), zhodnotila už M. N o v o t n á.¹⁰³

Bronzová sekerka s tuľajkou a odlomeným uškom (tab. XIV: 4) patrí do HA.¹⁰⁴

45. P l e š i v e c, okr. Rožňava

a) Poklady:

O poklade objavenom roku 1918 (tab. VIII: 1-9) podal stručnú zprávu J. E i s n e r.¹⁰⁵ Z doterajších hromadných nálezov na Slovensku obsahuje najväčší počet sedlovitých spôn (štyri celé a dve v zlomkoch). Tieto spony, ktoré sa považujú za predlohy harfovitéch spôn,¹⁰⁶ sú na Slovensku a v priľahlom Maďarsku pomerne hojne rozšírené. Najstaršia kresba harfovitej spony zo Slovenska sa zachovala vďaka B. N ě m c o v e j.¹⁰⁷ Zatiaľ čo mladšie tvary okuliarovitých spôn priberajú osmičkovitú slučku, z ružicových spôn sa slučka v mladšom období stráca;¹⁰⁸ podobne je to aj pri sedlovitých sponách (harfovité spony - či už bronzové alebo železné - ju vôbec nemajú). Pozoruhodné sú z tohto hľadiska dve spony v poklade z Plešivca (tab. VIII: 7, 9), pretože ide o bezprostredné predlohy typických harfovitých spôn: okrem toho, že nemajú osmičkovité slučky, aj lúčik je už menej masívny; nebyť mierneho zhrubnutia v strede, išlo by tu vlastne už o typické harfovité spony. Datovanie: mladší úsek stupňa IB.¹⁰⁹

Obr. 2. 1-4 - Včelínce; 5, 6 - Skerešovo.

O starších nálezoch bronzových predmetov z Plešivca (ide o neistý poklad) podal zprávu L. M á r t o n.¹¹⁰

Pozoruhodný je ďalší "ojedinelý" predmet z Plešivca, ktorý možno označiť ako poklad. Ide o viac do seba vsunutých kónických plechových nákončí s ostrým hrotom (tab. XIV: 5, 7). V mladšej dobe bronzovej podobné, avšak menej ostré "nákončia" nie sú zriedkavé.¹¹¹ Na exemplároch z Plešivca perličkovitá výzdoba pri otvore pripomína ešte techniku strednej doby bronzovej (taká sa vyskytuje napr. na typických kónických pukličkách s otvorom v strede). Pokiaľ ide o použitie predmetu, možno slúžil na spevnenie hrotu dreveného oštepu. Nemožno však vylúčiť ani to, že spevňoval koniec drevenej rúčky kopije (proti tomu však hovorí príliš hrotitý tvar).

Ako časť pokladu hodnotí na základe údajov L. A. R e u s s a a B. N ě m c o v e j starší nález dvoch sekeriek z Plešivca J. S k u t i l;¹¹² zaznamenáva ho aj J. E i s n e r.¹¹³ Bol by to teda už tretí hromadný nález z tejto lokality.

b) Ojedinelé nálezy:

K bronzovej šálke (obr. 3: 2) chýbajú bližšie nálezové okolnosti. Je to relatívne jednoduchá bronzová nádoba, ktorá má však už krúžkovite odsadené dno, čo je všeobecne mladší znak na bronzových šáľkach.¹¹⁴ Túto tvarove pomerne zriedkavú nádobku možno datovať najskôr do mladšej doby bronzovej.

46. P o l i n a, okr. Rimavská Sobota
Ojedinelý (nateraz stratený) nález - bronzový "fokoš".¹¹⁵

47. R a d z o v c e, okr. Lučenec
Dva ojedinelé nálezy (?): ihlica s uškom a bronzový gombík s dvoma uškami.¹¹⁶

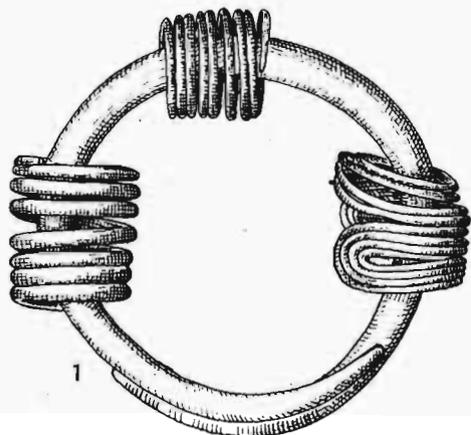
48. R i m a v s k á S e č, okr. Rimavská Sobota

Dva ojedinelé nálezy: a) bronzová puklica (faléra; tab. XV: 9) patriaca do HA;¹¹⁷ b) krúžok - malý náramok s koncami preloženými cez seba (tab. XVI: 13); datovanie: mladšia doba bronzová.

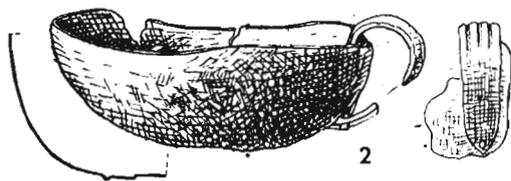
49. R i m a v s k á S o b o t a

a) Poklady:

Pri stavbe župného domu našiel sa roku 1867 veľký bronzový poklad, z ktorého sa jedna časť dostala do Maďarského národného múzea v Budapešti a druhá zostala "v majetku župy".¹¹⁸ To, čo sa potom z nálezu dostalo do múzea, vlastne predmety, ktoré sa z druhej časti pokladu medzičasom nestratili, pozri na tab. II a III. Poklad zistený roku 1867 bol údajne v poradí už druhý.¹¹⁹ O treťom poklade, ktorý sa našiel roku 1895, podáva zprávu opäť L. M á r t o n.¹²⁰ Podľa jeho opisu tento tretí nález obsahoval stlačenú sekerku s tuľajkou vo dvoch kusoch. Podľa katalógu múzea predmety, ktoré sú vyobrazené na tab. IV: 5, 7, 9, našli sa roku 1890, takže L. M á r t o n mohol zachytiť aj tento poklad.¹²¹ Zlomky sekeriek však

0 5cm

0 10cm

Obr. 3. 1 - Kelemér (Maďarsko);
2 - Plešivec.

nepochádzajú z toho istého kusa; zlomok na tab. IV: 7 je z inej, najskôr rovnej sekerky. Datovanie spomenutých pokladov: mladšia doba bronzová.

Pri porovnaní náplne dvoch častí najbohatšieho pokladu z Rimavskej Soboty (nález z roku 1867), t. j. tej, čo sa dostala do MNM v Budapešti a nadobudla postupom času zaslúženú slávu, a tej, čo zostala v zbierkach múzea v Rimavskej Sobote "popoluškou", na prvý pohľad sú nápadné isté zhody aj rozdiely. Analogické sú v oboch častiach pokladu špirálové náramenné trubice, ukončené jednak menšími ružicami, jednak iba očkom, ktoré vzniklo roztepaním a zahnutím koncov.¹²² Veľké srdcovité závesky z prvej časti pokladu majú zložitejšiu výzdobu, avšak rovnaký tvar a rovnaké technické podanie sa prihovára aj pri záveskoch, ktoré zostali v Rimavskej Sobote, za pôvodne podobnú aplikáciu: aj v našom prípade išlo o zložitejší šperk so záveskami.¹²³ Závesky tvarovo a výzdobou takmer totožné so záveskami v oboch častiach pokladu pochádzajú aj zo zberových nálezov v Maďarsku - z Kisterenne.¹²⁴ Podobne možno hodnotiť aj vyvinuté náplečné kruhy salgótarjánskeho typu v oboch častiach pokladu: v prvej časti sa zachovali dva kusy (pár), v rimavskosobotskej časti iba jeden analogický exemplár.¹²⁵ Pokiaľ ide o podobné kruhy, ale typologicky staršie (tab. II: 1, 2), ešte sa o nich zmienime. Týmto sú vyčerpané v podstate podobnosti v oboch častiach pokladu.

Rozdiel v obsahu jednotlivých častí pokladu tvorí diadém a dvojramenný mlat v tej istej časti, ktorá je už z literatúry známa (do Budapešti sa zaslali pôvodne dva dvojramenné mláty);¹²⁶ v druhej časti pokladu sú zasa masívne otvorené náramky (tab. II: 4-8), ktoré neobsahuje prvá jeho časť v Budapešti. Obe časti pokladu sú však chronologicky jednotné a rozdielnosť v obsahu mohla vzniknúť pri jeho "delení". Výnimku v tomto ohľade zistíme pri bližšom preskúmaní ďalších dvoch "náplečných" kruhov rimavskosobotskej časti pokladu (tab. II: 1, 2), ako aj dvoch zlomkov náramenných špirál (tab. III: 6, 7). Spomenuté kruhy i špirály sú totiž v pomere k celkovej náplni oboch častí pokladu pomerne staršie a svedčia azda o dodatočnom prímiešaní do obsahu pokladu. Súdime tak najmä preto, lebo napriek istej zlomkovitosti poklad z roku 1867 nemá charakter typických zlomkovitých zberových pokladov a poškodenie predmetov sa zdá byť iba výsledkom dosť obvyklej činnosti sprevádzajúcej objavy hromadných nálezov bronzov bez príslušného dozoru. Žiaľ, dnes už nemožno zistiť, či v prípade starších predmetov ide o ďalší poklad z priestoru Rimavskej Soboty, alebo odinakiaľ. Rozhodne však spomenuté predmety pôsobia v obsahu pokladu cudzo.¹²⁷ Datovanie: BD/HA-1.

Hoci to, čo v tomto odseku uvedieme, ešte skomplikuje rekonštrukciu údajov o obsahu pokladu, nemožno o tom pomlčať. Na výstave v Rimavskej Sobote roku 1882 vystavovalo miestne protest. gymnázium predmety, ktoré podľa katalógu pochádzali z pokladu objaveného roku 1867 ("našli sa pri kopaní kanálu župného domu"). V "Kallauze" sú opísané takto:¹²⁸ meč, štyri pukličky ("šupinky" - asi plechové nášivky s dvoma protiahlymi otvormi, aké vyobrazuje aj J. H a m p e l¹²⁹), hrot šípu, plochá špirála (asi náplečný kruh salgótarjánskeho typu), valcová špirála (asi špirálová náramenná trubica), čakan (najskôr dvojramenný mlat, aký vyobrazuje aj J. H a m p e l¹³⁰), a napokon opäť meč. Okrem hrotu šípu sú to všetko predmety s pendantmi v tej časti pokladu, ktorá sa dostala do Maďarského národného múzea v Budapešti. Tieto bronzové výrobky v rimavskosobotskom múzeu nie sú a o ich osude nič bližšieho nevieme. Ak však nimi doplníme tú časť nálezov, ktorá ostala v majetku župy a dostala sa do múzea v Rimavskej Sobote, vidíme, že poklad nájdený roku 1867 bol mimoriadne bohatý a pri jeho "rozdelení" na dve časti bola snaha zachovať v oboch častiach približne rovnakú tvarovú náplň. Zdá sa, že "majetok

župy", t. j. do Budapešti neodoslaná časť pokladu, bol neskôr opäť rozdelený na dve časti: na tú, čo dostalo gymnázium a na ďalšiu, ktorú získalo múzeum. O tejto poslednej časti však "spríevodca" po výstave z roku 1882 mlčí.

Posledný poklad z Rimavskej Soboty bol objavený roku 1956 priamo v meste. Ide o súpravu šperkov (tab. XXI: 1).¹³¹ Predmety z pokladu - tri ružicové spony a dve náramenné špirály - možno datovať do HA.¹³²

b) Ojedinelé nálezy:

Z Rimavskej Soboty pochádza okrem iného aj plochá medená sekerka s rozšíreným ostrím (tab. I: 1).¹³³ Do staršej doby bronzovej patria dve dýky tvaru pretiahnutého trojuholníka (tab. IV: 10, 11). Zriedkavý tvar má aj liaty náramok s pozdĺžne rebrovaným povrohom (tab. IV: 8), na Slovensku pomerne zriedkavý; patrí ešte do horizontu typických kosziderských výrobkov a jeho časové postavenie naznačujú dve spomenuté dýky. Zlomok hrotu meča (tab. IV: 3) a dva špirálové náramky (tab. IV: 4, 6) sú už prejavy mladšej doby bronzovej, zatiaľ čo ihlica s prevrtnanou plochou hlavicou má výrazne starší charakter (tab. IV: 2).¹³⁴

Záverom možno konštatovať, že priamo v Rimavskej Sobote alebo na jej okolí sú zastúpené kovové výrobky počnúc dobou medenou až po vrcholnú fázu rozkvetu bronzovej industrie, t. j. do staršieho úseku mladšej doby bronzovej (BD/HA). Poukazuje to na nepretržitý význam tohto miesta v pravekom vývoji a azda priamo v priestore dnešného mesta alebo v jeho blízkosti možno predpokladať výrobné a obchodné centrum v mladšej dobe bronzovej. Je zvláštne, že počnúc mladšou fázou mladšej doby bronzovej (HB-1) nálezy prestávajú; nie je vylúčené, že tento stav - ak pravda nie je zapríčinený dnešným stavom bádania - súvisí s kultúrnym zlomom vo vývoji (vznik kyjatickej kultúry pod cudzími východnými a severnými zásahmi v stupni HA).¹³⁵

50. R i m a v s k é J a n o v c e (prv Jánošovce), okr. Rimavská Sobota

V zpráve L. M á r t o n a sa z tejto lokality spomínajú dva bronzové predmety, uložené v múzeu v Rimavskej Sobote.¹³⁶ Ich spolupatričnosť, resp. to, že pochádzajú z hromadného nálezu, sa neuvádza. Prvý predmet - kopija (tab. XV: 2), môže predstavovať podľa opisu dar P. K r a j n y á k a z roku 1903. Druhý predmet, akiste náramenný kruh salgótarjánskeho typu, sa v múzeu nezachoval.¹³⁷ Zato sa však zbierka obohatila ďalšími ojedinelými nálezmi; ako sekeromlatom s kotúčovitým tylom - dar P. B á t k y h o z roku 1904, ďalším sekeromlatom (obr. 4, tab. XV: 1), ktorý múzeu venoval ten istý darca roku 1906, a sekerkou s lalokovitým hrotitým schodíkom, bez udania mena darcu a dátumu, pravdepodobne nález spred prvej svetovej vojny (tab. XV: 3). Dva sekeromlaty možno azda považovať za poklad (sú od toho istého darcu);¹³⁸ datovanie: BA-2/BD-1.¹³⁹ Pokiaľ ide o sekerku, možno ju dávať do súvislosti s kosziderským horizontom, ale prvé podobné tvary sekeriek sú aj staršie. Kopija patrí najskôr do mladšej doby bronzovej.¹⁴⁰

51. S k e r e š o v o, okr. Rimavská Sobota

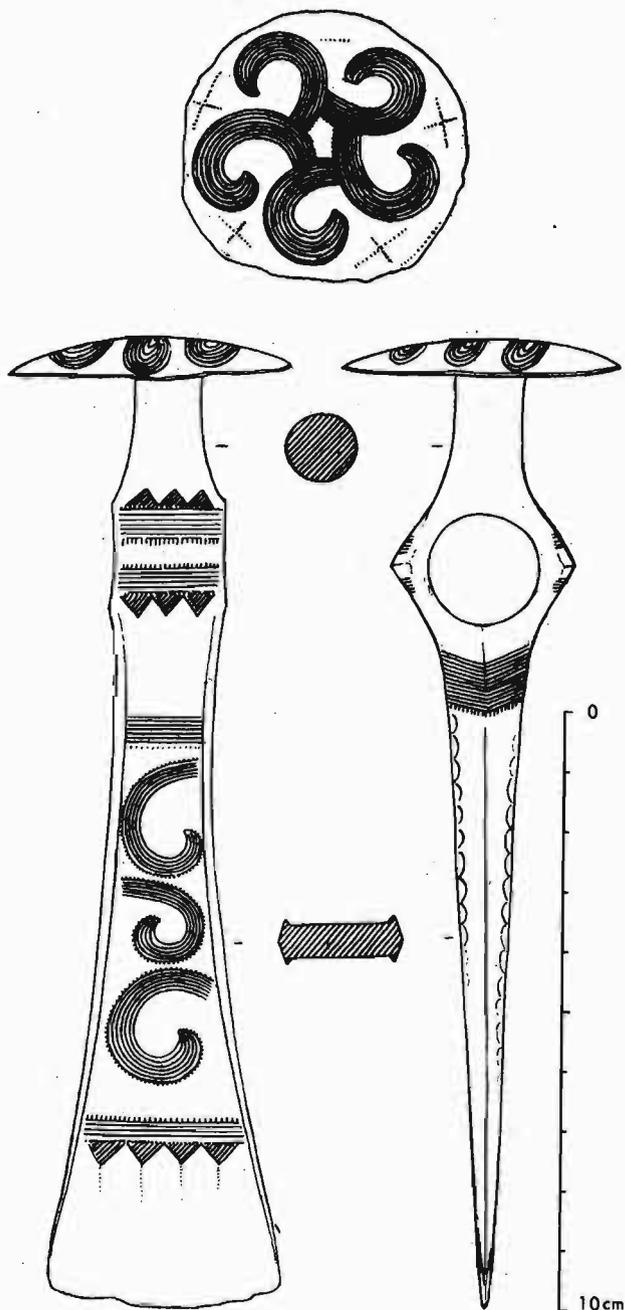
Tri ojedinelé nálezy: azda do staršej doby bronzovej patrí "retiazka" z drôtu (tab. XVI: 16);¹⁴¹ medzi zriedkavé, už halštatské bronzové výrobky možno zaradiť krúžok s dvoma dvojicami obvodových krúžkov a sošku koníka - závesok (obr. 2: 5, 6, tab. XIV: 6).¹⁴²

52. S l i z k é, okr. Rimavská Sobota

Nálezy zo Slizkého, uložené v múzeu v Rimavskej Sobote, opísal L. M á r t o n takto: tri čiarami zdobené veľké ihlice, ihlica s výčnelkovite členenou hlavicou

(štyri výčnelky), nôž, šesť kosákov, náramok, špirálovité prstene a závesky.¹⁴³ Tí, čo písali o nálezoch neskôr, považovali ich za poklad.¹⁴⁴ V múzeu sa však nachádza omnoho viac predmetov zo Slizkého, než uvádza L. M á r t o n a po ňom aj iní; dnes sa už nedá určiť, či pribudli dodatočným darovaním, alebo boli v múzeu už prv a spomenutý autor ich nezachytil.

Podľa rovnakej tmavozelenej patiny a rovnakej zachovalosti za poklad možno považovať päť kosákov s bočným trňom (tab. IX: 4-8). Jeden z nich bol už v praveku prerobený na nôž (tab. IX: 4); môže to byť nôž, ktorý spomína L. M á r t o n. Z ostatných predmetov sa dá identifikovať ihlica s vývalkovite členenou hlavicou (tab. XIII: 1, bola však neskôr omylom pripojená k materiálu z Včelíniec); srdcovitý závesok, ktorý videl v múzeu J. E i s n e r, je pravdepodobne na tab. X: 8, náramok L. M á r t o n a na tab. X: 43, špirálové prstene na tab. X: 14, 23-25, 27-31, 33-35, lievnikovité závesky na tab. X: 16, 20, 26, a srdcovité závesky na tab. X: 7, 8, 17-19. Zostávajú však kosáky, resp. zlomky kosákov, ktoré majú inú patinu a iný vzhľad (sú menej zachovalé) a ktoré preto nemožno spájať s pokladom kosákov (tab. X: 37-41). Zostávajú aj zlomky z náramkov, druhotným ohňom dosť deformované (tab. X: 36, 41, 42), ďalej uzavreté krúžky so štyrmi menšími obvodovými krúžkami (tab. X: 15-22) a pomerne hojne zastúpené ihlice (niektoré z nich sú poškodené druhotným ohňom). Záver možno formulovať takto: v Slizkom bol objavený pravdepodobne poklad kosákov a našlo sa tam aj veľké množstvo "ojedinelých" predmetov; niektoré z nich rozhodne pochádzajú zo žiarového pohrebiska. Pozoruhodné sú niektoré skutočnosti: ihlica (tab. X: 21) je nedomáceho pôvodu;¹⁴⁵ dva veľké srdcovité závesky (tab. X: 7, 8) sú pomerne starobylé a krúžky s menšími krúžkami na obvode (tab. X: 15, 22) pôsobia v pomere k os-

Obr. 4. Rimavské Janovce.

tatnému materiálu zasa mlado. Všetko toto si možno vysvetliť iba tak, že ide o zberový materiál, ktorého ťažisko patrí do stupňov BD/HA (ihlice, kosáky a pod.) a ktorý pochádza najskôr z rozrušeného pohrebiska.

53. S t a r á B a š t a, okr. Rimavská Sobota

Ojedinelý nález medenej (bronzovej?) suroviny (tab. IV: 12-14).

54. S t r i e ž o v o e, okr. Rimavská Sobota

Nález bronzového predmetu alebo bronzových predmetov, ktoré sa nezachovali.¹⁴⁶

55. S u c h é B r e z o v o, okr. Lučenec

Sekerka s lalokovitým schodíkom, ktorú J. E i s n e r datuje do staršieho úseku strednej doby bronzovej.¹⁴⁷ Ide o typický pilinský tvar, ktorý sa udržiaval až do začiatku mladšej doby bronzovej.

56. S u š a n y, okr. Rimavská Sobota

Ojedinelý nález alebo bronzový poklad; nezachoval sa.¹⁴⁸

57. Š i v e t i c e, okr. Rožňava

Hrot kopije; uložený bol v bývalej zbierke prešovského kolégia.¹⁴⁹

58. Š u r i c e, okr. Lučenec

Zpráva o náleze viacerých bronzových ihlíc a bronzovej zliatiny v polohe Várhegy.¹⁵⁰

59. T u h á r, okr. Lučenec

Bronzový meč s plnou rukoväťou (čepeľ bola odliata spolu s ňou);¹⁵¹ pôvodná dĺžka ca 47 cm. Ojedinelý nález. Neobvyklý počet priečnych rebier na rukoväti (2), súčasné odliatie čepele a rukoväti a napokon aj čepeľ vyvinutého tvaru dovoľujú pri datovaní uvažovať o mladšom úseku mladšej doby bronzovej. Ide o netypický tvar meča, ktorý vznikol neumelým napodobením mečov liptovského typu.¹⁵²

60. V č e l í n c e, okr. Rimavská Sobota

Na obr. 2: 1-4 a tab. XIII: 2-38 sú vyobrazené predmety z Včelíniec, ktoré daroval múzeu Š. T e r r a y. Žiaľ, o nálezoch sa nezachovali nijaké záznamy a nie je známe ani kedy sa predmety dostali do múzea. Chronologicky zastupujú predmety štyri časové úseky. Kónické a mierne vypuklé pukličky (tab. XIII: 3-19) patria ešte do kozsiderského horizontu pokladov; ihlice (obr. 2: 1-4, tab. XIII: 2, 20, 21, 25) sú typické pre stupeň BD; tordovaný nákrčník (tab. XIII: 32) je obvyklý výrobok v stupňoch HA-B a doznieva až v stupni HC, ktorý je však výraznejšie zastúpený uzavretým malým prsteňom (tab. XIII: 24) s analógiou napr. na halštatskej osade v Seredi.¹⁵³ Pokiaľ ide o pôvodnú spolupatričnosť jednotlivých predmetov, zdá sa, že ihlice pochádzajú najskôr z pohrebiska (niektoré z nich majú stopy po druhotnom ohni), zatiaľ čo rovnaká hrdzavozelenkastá patina na pukličkách dáva tušiť, že ide o časť pokladu.¹⁵⁴ Tento starší "poklad" nesúvisí s ďalším, ktorý sa našiel roku 1907 v chotári obce Včelínce, na vtedajšom majetku B. Szilárdyho - Lászlófalu; podľa pôvodného záznamu hromadný nález obsahoval dovedna 177 predmetov (kossiderský typ).¹⁵⁵

61. V e r k á S u c h á, okr. Rimavská Sobota

Podľa "Kalauzu" vystavoval roku 1882 na výstave v Rimavskej Sobote zlomkovitú sekerku A. K o v á c h z Veľkej Suhej.¹⁵⁶ V čase súpisu (1959) sa v múzeu nachádzali dva bronzové predmety z Veľkej Suhej, akiste ojedinelé nálezy: sekerka s nesúmerne vykrojeným ústím a hrot kopije (tab. XV: 6, 7). Sekerka je typický východokarpatský výrobok a mimo územia východného Slovenska sa vyskytuje pomerne zriedka.¹⁵⁷ Analogické sekerky a kopije sa vyskytli vo väčšom počte v poklade z Lesného, čo poukazuje azda aj na občasnú bojovú funkciu takýchto sekeriek.¹⁵⁸

Kopija a sekerka sa už v rámci mladšej doby bronzovej typologicky spájajú s jej mladším úsekom.¹⁵⁹

62. V e T k ý B l h (zlúčené obce Vyšný a Nižný Blh), okr. Rimavská Sobota Poklady:

Poklad nájdený roku 1881 obsahoval dva náplečné kruhy salgótarjánskeho typu, zlomky náramennej špirály ukončenej ružicou, sekeromlat s kotúčovitým tylom a ďalší sekeromlat s neobvykle stvárneným tylom (ktorý je vlastne druhou čepeľou),¹⁶⁰ ako aj dvojramenný ozdobný mlat.¹⁶¹ J. E i s n e r datoval predmety z hromadného nálezu do staršej časti strednej doby bronzovej (druhá doba bronzová),¹⁶² v. B u d i n s k ý - K r i č k a ich zaradil medzi bronzové predmety staršieho rázu v pilinskej oblasti.¹⁶³ A. M o z s o l i c s o v á popri pokladoch kosziderského typu vymedzuje aj hromadné nálezy typu Forró-Veľký Blh (= Felső Balog) a datuje ich ešte pred stupeň B-IV.¹⁶⁴ Poklad z Vyšného Blhu sa zdá byť však mladší než typické poklady kosziderského rázu: náplečné kruhy salgótarjánskeho typu sú tu už vyvinuté a majú stredový gombík (hoci ešte nie sú zdobené), čo poukazuje na to, že aj sekeromlat s kotúčovitým tylom (typ B2 podľa I. N e s t o r a) sa mohol uplatňovať v celom stupni BC.

Druhý poklad z Vyšného Blhu pribudol do zbierok múzea medzi dvoma svetovými vojnami.¹⁶⁵ Tvorí ho dvojica náplečných kruhov salgótarjánskeho typu (tab. VII: 1, 2) a dve vyvinuté jednodielne štítové spony s pomerne širokým štítom a veľkou koncovou ružicou (tab. VII: 3, 4). Jednodielne spony poznáme na Slovensku z Hradca pri Prievidzi,¹⁶⁶ Madačky¹⁶⁷ a Jasova.¹⁶⁸ Vo svetle nových výskumov na Slovensku je zjavné, že pokiaľ ide o chronologickú postupnosť, ktorú predpokladá P. R e i n e c k e a po ňom aj iní (štítové spony sú staršie, ružicové mladšie), tento názor už nemožno zastávať. Štítové a ružicové spony sa uplatňovali v Karpatskej kotline súčasne. Dokazuje to najmä výskyt oboch typov spôn na pohrebisku v Chotíne II, kde sa vo velatickej časti pohrebiska, datovanej do stupňa HA, jednodielne štítové spony vyskytli v dvoch hrobách (hrob 267 - HA-1; hrob 265 - HA-2).¹⁶⁹ Jednodielne štítové spony vznikli pravdepodobne pod vplyvom dvojdielnych spindlersfeldských spôn; ich rámcové datovanie v poklade z Veľkého Blhu sa pohybuje v stupni HA, najskôr v jeho mladšom úseku (HA-2).

Ojedinelé nálezy:

Sekeromlat s kotúčovitým tylom tvaru B3 sa nachádza v zbierkach kaštieľa v Betliari¹⁷⁰ a v múzeu v Rimavskej Sobote je uložený dvojramenný mlat (obr. 5, tab. XV: 8), ktorý spomína už aj sprievodca po výstave ("Kalauz") roku 1882.¹⁷¹ Mlat je podobný tomu, ktorý poznáme z pokladu objaveného roku 1881¹⁷² a možno ho aj tak isto datovať.

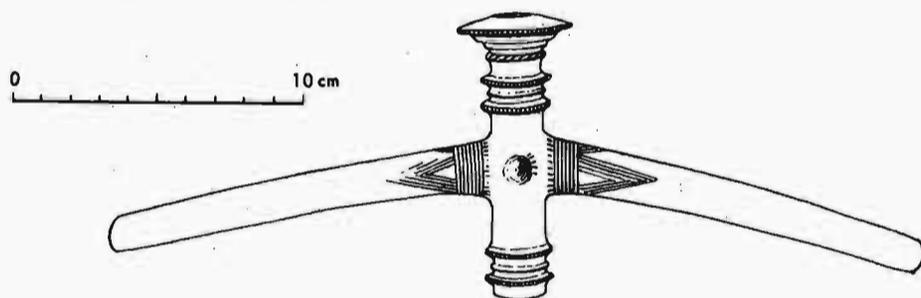
63. V l k y ň a, okr. Rimavská Sobota

V zbierke Š. T e r r a y h o bola údajne nádoba so zlomkami bronzových predmetov.¹⁷³

64. V y š n á P o k o r a d z, okr. Rimavská Sobota

Množstvo ojedinelých nálezov. Zpráva J. H a m p l a o dvoch mečoch; z jedného sa zachovala iba čepeľ, druhý je podľa opisu meč liptovského typu v širšom ponímaní.¹⁷⁴ Na výstave v Rimavskej Sobote roku 1882 vystavoval L. H ů v ō s s y z Vyšnej Pokoradze tieto predmety: dva bronzové krúžky, kopiju, kosák a kruh zdobenými tromi špirálami.¹⁷⁵ J. E i s n e r spomína podľa zprávy I. L. Č e r v i n k u medený klin, údajne uložený v múzeu v Rimavskej Sobote.¹⁷⁶ Z Vyšnej

Pokoródze sú v múzeu dokonca dve sekerky (tab. I: 2, 3), ktoré dopĺňajú počet týchto nástrojov zo Slovenska.¹⁷⁷

Obr. 5. Vělký Blh.

Ostatné ojedinelé nálezy z Vyšnej Pokoradze sú bronzové. Je to bronzový náramok, na jednej strane rovno useknutý a na druhej postupne stenčený (tab. XVI: 14), ktorý má analógie vo všetkých kultúrnych oblastiach strednej Európy;¹⁷⁸ datovanie: HA-HB. Srdcovitý závesok spolu s ihlicou so vsunutým uškom (tab. XVII: 7, 18) patrí k najstarším predmetom z tejto lokality. Takéto ihlice sú na Slovensku i v Karpatskej kotline ojedinelé; na západe patria k výraznému mohylovému inventáru. K ich karpatskej, dosiaľ ojedinelej analógii zo Zagyvapálfalvy, ktorú uvádza J. B ö h m,¹⁷⁹ možno teraz prirátať aj exemplár z Vyšnej Pokoradze; datovanie: BC/BD. Ostatný materiál (náramky a i.) patrí zhruba do mladšieho horizontu, do mladšej doby bronzovej. Nie je vylúčené, že časť týchto predmetov pochádza z pohrebiska (stopy po druhotnom ohni).

65. Z á d o r, okr. Rimavská Sobota

Pravdepodobne ojedinelé nálezy, ktoré opísal L. M á r t o n¹⁸⁰ takto: dve čepele dýk (dĺžka 7 a 10 cm), náramok z plechu, zlomok spony, závesky a nášivky (dovedna deväť kusov). Neskorší autori lokalitu nespomínajú ani medzi pokladmi ani medzi náleziskami ojedinelých predmetov.

Maďarské náleziská, z ktorých materiál je uložený v zbierkach Okresného vlastivedného múzea v Rimavskej Sobote, nachádzajú sa jednak v bezprostrednej blízkosti, teda ešte v užšej zbernej oblasti múzea (Kelemér, Putnok, Zabar, Piliny), jednak mimo nej, ale aj tie ešte patria k stredoslovensko-maďarskej oblasti, ktorá mala v dobe bronzovej rovnaký kultúrny vývoj (Abaujszántó, Nógrádpálfalva, Paládiospuszta, Sajóvámos). Číslovanie lokalít v ďalšom texte nadväzuje na slovenské náleziská; na obr. 6 druhá zo spomenutých skupín maďarských nálezísk (t. j. vzdialenejšie lokality) nie je vyznačená, resp. lokality sú mimo oblasti vymedzenej kruhom.

66. A b a u j s z á n t ó (Maďarsko)

Ojedinelý nález meča liptovského typu aj v užšom zmysle tohto pomenovania (obr. 1: 3, tab. XVI: 17). Podľa výzdoby medzičlánku možno priradiť na základe delenia H. M ü l l e r a - K a r p e h o k tretiemu variantu liptovských mečov;¹⁸¹ datovanie: HA. Okrem toho sa nachádzajú v múzeu predmety, ktoré pochádzajú údajne z pokladu (tab. XVI: 18-23). Protirečí tomu však spoločný výskyt zlomku polšpirály a ihlice s pečatidlovou hlavicou a kyjovite zhrubnutým krčkom, ktorá sa viaže k začiatku mladšej doby bronzovej.¹⁸² Starší poklad z Abaujszántó pozri u J. H a m p l a.¹⁸³

67. K e l e m é r (Maďarsko)

Pravdepodobne poklad, ktorý opisuje L. M á r t o n¹⁸⁴ a z ktorého sa zachovali tri kopije, plochá špirála o desiatich závitoch s pohyblivým terčom v strede, dva zlomky náramkov, kosák s bočným trňom, zlomok podobného kosáka, zlomok rukoväti noža, náramok s tromi navlečenými špirálovými prsteňmi, malá špirála o priemeru 18 mm (tab. XVIII). Chýbajú v ňom však ďalšie predmety: stlačená sekerka s tuľajkou, desať menších bronzových ihlíc a i.¹⁸⁵ Zato bol hromadný nález neskôr "obohatený" (ak L. M á r t o n zachytil presne pôvodný stav) o dva ďalšie zlomky náramkov (tab. XVIII: 9, 13). Datovanie: HA/HB.

68. N ó g r á d p á l f a l v a (Maďarsko)

Azda časť pokladu tvorí dvojostrá britva a ihlica s uškom (tab. XX: 4, 5). Datovanie: BD/HA.

69. P a l á d i c s p u s z t a (Maďarsko)

Ojedinelý nález medenej sekerky s krížovým ostrím (tab. I: 7).

70. P i l i n y (Maďarsko)

Predmety z Pilinyu pochádzajú pravdepodobne zo žiarového pohrebiska (ohňom deformované bronzové výrobky). Chronologicky patria do stupňov BD a HA.¹⁸⁶

71. P u t n o k (Maďarsko)

Ojedinelý nález bronzovej sekerky s tuľajkou, ktorú poznal už L. M á r t o n (tab. XX: 8).¹⁸⁷ Datovanie: HA.

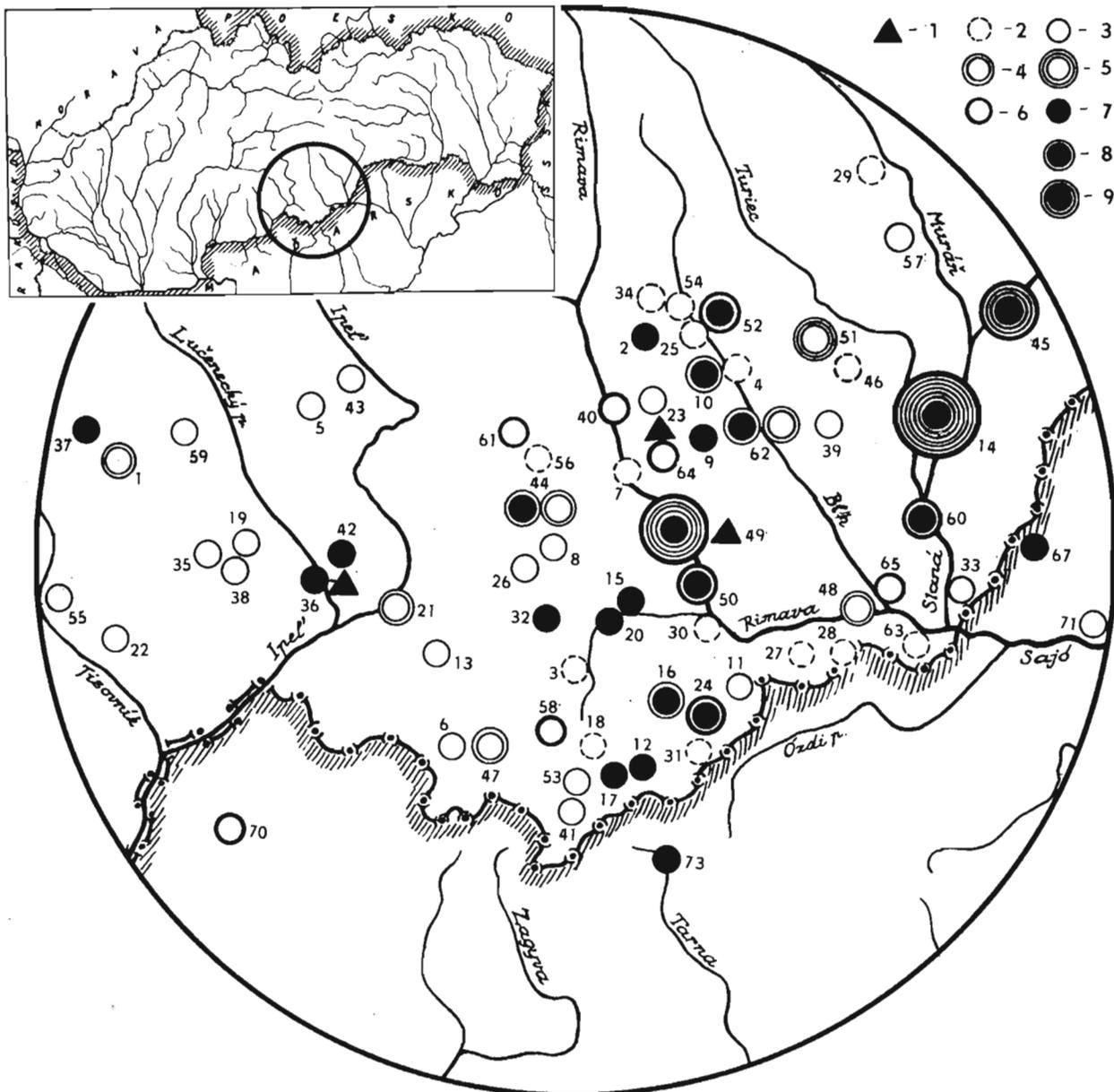
72. S a j ó v á m o s (Maďarsko)

Azda časť pokladu (tab. XX: 1-3, 6, 7). Hromadný nález patrí do horizontu bronzových výrobkov Forró-Veľký Blh.¹⁸⁸ Staršie nálezy z lokality spomína J. H a m p e l.¹⁸⁹

73. Z a b a r (Maďarsko)

Pravdepodobne poklad z roku 1903 (= rok darovania; darca Š. T e r r a y). Zdá sa, že jadrom pokladu boli pracovné nástroje - kosáky a sekerky (tab. XIX). Plochá sekerka s lalokmi pri tyle (tab. IX: 3), nákrčník (tab. IX: 2) i spomenuté jadro pokladu s vyvinutými sekerkami a kosákmi jednoznačne reprezentujú mladší úsek mladšej doby bronzovej, kam možno celkove zaradiť aj poklad (HB). Chronologické postavenie náplecného kruhu salgótarjánskeho typu (tab. IX: 1) je v tomto prostredí už menej presvedčivé.¹⁹⁰

Už pri zbežnom pohľade na jednotlivé poklady a ojedinelé nálezy z južných častí stredného Slovenska je nápadné, že väčšina materiálu pribudla tu už dávnejšie a významná časť nálezov dokonca ešte pred prvou svetovou vojnou. Nižako sa nedá táto oblasť porovnať (nielen pokiaľ ide o novoobjavené poklady, ale aj výskumy vôbec) s východným i juhozápadným Slovenskom, kde sa na základe nových výskumov dospelo k závažným kultúrnym poznatkom zo všetkých období praveku, teda aj z doby bronzovej. Jednako aj týmto súpisom načrtnutý obraz dáva tušiť, aké výsledky by priniesol sústavnejší záujem o stredné Slovensko. Ak pomerne nepočetné nálezy medených nástrojov nemožno ešte považovať za nejaký mimoriadne sľubný náznak neskôr rozvinutého kovolejárstva (a približne tak isto sa dajú hodnotiť aj nálezy zo staršej doby bronzovej), vidíme, že už v strednej dobe bronzovej dochádza k rozmachu bronzovej výroby, ktorá dosahuje vrchol na konci spomenutej doby a na začiatku mladšieho časového úseku. Mladšia doba bronzová, podobne ako

Obr. 6. Mapa zbernej oblasti Okresného vlastivedného múzea v Rimavskej Sobote. Číslovanie lokalít na mapke zodpovedá ich číslovaniu v texte. Značky maďarských lokalít zachytávajú iba nálezy z múzea v Rimavskej Sobote. V mapke nie sú zakreslené maďarské lokality č. 66, 68, 69 a 72, ktoré sa nachádzajú mimo priestoru vyznačeného kruhom. Legenda: 1 - ojedinelý nález medeného predmetu; 2 - ojedinelý nález alebo poklad uvádzaný v staršej literatúre, dnes však už bližšie neznámy; 3 - ojedinelý nález bronzového predmetu; 4 - dva takéto ojedinelé nálezy; 5 - viac ojedinelých nálezov bronz. predmetov (počet krúžkov = počet predmetov); 6 - množstvo ojedinelých nálezov bronz. predmetov; 7 - hromadný nález bronz. predmetov; 8 - dva takéto hromadné nálezy; 9 - viac bronzových hromadných nálezov (počet krúžkov + centrálny plný krúžok = počet pokladov). Značky sa vyskytujú aj v kombinácii, napr. Gemer (č. 14) = 6 pokladov a množstvo ojedinelých nálezov.

Abb. 6. Karte des Sammelbereiches des Heimatkundlichen Bezirksmuseums (Okresné vlastivedné múzeum) zu Rimavská Sobota. Die Numerierung der kartierten Fundstellen entspricht der Numerierung im Text. Die Zeichen der ungarischen Fundstellen erfassen lediglich Funde aus dem Museum zu Rimavská Sobota. Auf der Karte sind nicht verzeichnet die ungarischen Fundorte Nr. 66, 68, 69 und 72, die sich ausserhalb des vom Kreis umrissenen Raumes befinden. Legende: 1 - Streufund eines Kupfergegenstandes; 2 - Streufund oder Hort, angeführt in älterer Literatur, heute jedoch nicht mehr näher bekannt; 3 - Streufund eines Bronzegegenstandes; 4 - zwei Streufunde von Bronzegegenständen; 5 - mehrere bronzene Streufunde (Zahl der Ringe = Zahl der Gegenstände); 6 - Menge bronzener Streufunde; 7 - Bronzehort; 8 - zwei Bronzehorte; 9 - mehrere Bronzehorte (Zahl der Ringe + zentraler vollier Kreis = Zahl der Horte). Die Zeichen kommen auch kombiniert vor, z. B. Gemer (Fundstelle Nr. 14) = 6 Horte und eine Menge von Streufunden.

v iných vnútorných oblastiach Karpatskej kotliny,¹⁹¹ je potom zastúpená najmä dvoma staršími stupňami (BD, HA), zatiaľ čo poklady (a bronzové nálezy vôbec) zo stupňa HB sú v zreteľnej menšine. Na strednom Slovensku táto okolnosť mohla súvisieť aj so zmenenými kultúrnymi pomermi v stupni HA, keď v bývalej pilinskej oblasti vzniká kyjatická kultúra. Hoci teda nemožno predpokladať, že by sa nateraz získaný obraz čo do zastúpenia pokladov v jednotlivých obdobiach podstatnejšie zmenil, predsa je nanajvýš pravdepodobné, že výsledky intenzívnejšieho bádania ho značne doplnia. Také prípady, aký predstavuje napr. nálezisko Gemer (šesť pokladov a množstvo ojedinelých nálezov), príp. Rimavská Sobota (štyri poklady a mnoho ojedinelých nálezov), sú takmer dôkazmi o existencii remeselníckych výrobných osád (o ktorých sme informovaní napr. aj nálezmi kadlubov - tab. XVII: 16, 17), nech sa už materiál dostal do zeme z akýchkoľvek dôvodov. Pokiaľ ide o význam bronzovej industrie pilinskej kultúry ako celku aj pre okolité kultúrne oblasti, o ňom sa už podali opodstatnené a významné svedectvá.¹⁹² Tieto záverečné poznámky nemožno preto ani ukončiť inak, než opätovným zdôraznením potreby ďalšieho bádania na strednom Slovensku, k čomu - ako si autor dovoľuje dúfať - prispieje aspoň ako dôrazný popud aj tento súpis medených a bronzových výrobkov v Okresnom vlastivednom múzeu v Rimavskej Sobote.

POZNÁMKY A LITERATÚRA

- 1 P a u l í k J., Ružicové spony na Slovensku, SLA VII, 1959, 328 n.
- 2 Poklad z Včelíniec pripravuje na uverejnenie doc. dr. A. T o č í k, CSc.
- 3 Pri písaní práce Slovensko v Praveku (Bratislava 1933) akad. J. E i s n e r nemal možnosť oboznámiť sa v dostatočnej miere s materiálom z múzea v Rimavskej Sobote. Vidieť to na niekoľkých miestach jeho práce; napríklad pri uvádzaní medenej sekerky z Vyšnej Pokoradze, uloženej v múzeu v Rimavskej Sobote, opiera sa o staršiu zprávu I. L. Č e r v i n k u zrejme bez možnosti jej overenia (Slovensko, 49); v súvislosti s nálezmi so Slizského píše: "Ale památek ze Slizského bližie neznám a nevím, patří-li do doby, kterou popisujeme" (Slovensko, 116, pozn. 275); namiesto vyobrazenia dokonalých a úplných sedlovitých spôn z Plešivca, uložených až doteraz v múzeu, vyobrazuje sponu z Miskolca (Slovensko, obr. 10: 2). Tieto, ako aj ďalšie v práci zistiteľné okolnosti svedčia o nedostupnosti materiálu, resp. o tom, že autor si ho mohol iba zbežne prehliadnuť.
- 4 M á r t o n L., Nógrád vármegye őskora, Magyarország vármegyéi és városai, Nógrád vármegye, Budapest s. a., 328. (Ďalej len M á r t o n L., Nógrád vármegye.)
- 5 B a l a š a G., Praveké osídlenie stredného Slovenska, Martin 1960, 54, tab. XII: 9. (Ďalej len B a l a š a G., Praveké osídlenie.)
- 6 M ü l l e r - K a r p e H., Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern, München 1961, 36 n. (meč predstavuje najskôr II. variant typu Königsdorf).
- 7 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye őstörténete, Magyarország vármegyéi és városai, Gömör-Kishont vármegye, Budapest s. a., obr. na str. 439. (Ďalej len M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye.) Na jednej z najväčších polružíc (tab. XIV: 3) je viac závitov; doplnili sme ju jedným zlomkom polzávitu z tej istej lokality.

- 8 H a m p e l J., A bronzkor emlékei Magyarhonban I-III, Budapest 1886, 1892, 1896, tab. CLXXX: 3. (Ďalej len H a m p e l J., Bronzkor.) L. M á r t o n, Gömör-Kishont vármegye, 441.
- 9 E i s n e r J., Slovensko, 150 n., 153 n. Nález sponíma okrem iných aj J. B o t t o, O gemerských starožitnostiach z doby neofitu a bronzu, SMSS XIII, 1908, 90. (Ďalej len B o t t o J., O gemerských starožitnostiach.)
- 10 Porov. napr. B a l a š a G., Praveké osídlenie, 54.
- 11 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, mapa VIII: 306. (Ďalej len B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko.)
- 12 H a m p e l J., Bronzkor, tab. CLXXXVIII: 1, 2ab.
- 13 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 437.
- 14 Tamže, 441. Na stratený poklad sa dá usudzovať z toho, že L. M á r t o n hovorí o náleze v súvislosti s viacerými predmetmi zo Slizkého.
- 15 B a l a š a G., Praveké osídlenie, 54. Porov. ešte J. B o t t o, O gemerských starožitnostiach, 90.
- 16 Id. Kubínyi Ferencz tudósítása, AK VI (új folyam IV), 1866, 190.
- 17 B a l a š a G., Praveké osídlenie, 55.
- 18 Tamže, 55; pozri tam aj staršiu literatúru.
- 19 B ó n a I., Chronologie der Hortfunde vom Koszider-Typus, AAH IX, 1958, 235. Pozri tam aj ďalšie analógie.
- 20 M o z s o l i c s A., Der Bronzefund von Ópályi, AAH XV, 1963, 81.
- 21 B ó n a I., l. c.
- 22 N ě m c o v á B., Slovenské starožitnosti, PA III, 1859, 23.
- 23 S k u t i l J., Reussovci a Božena Němcová o slovenských starožitnostiach, SMSS XXIX, 1935, 102, obr. 2. Pozri tiež I p o l y i A., Magyar régészeti krónika, AK III, 1863, 179. L. M á r t o n, Gömör-Kishont vármegye, 440. J. B o t t o, O gemerských starožitnostiach, 89 n. V. B u d i n s k ý - K r i č k a, Slovensko, mapa VIII: 89.
- 24 H a m p e l J., Magyarhoni régészeti leletek repertoriuma, AK XIII (új folyam X), zv. II, 1879, 38.
- 25 E i s n e r J., Slovensko, 74. Porov. tiež B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 217.
- 26 E i s n e r J., Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi r. 1935, SMSS XXX, 1936, 81.
- 27 B a l a š a G., Praveké osídlenie, 56.
- 28 Porov. E i s n e r J., l. c. (pozn. 26 - tu), 81.
- 29 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 436. Opis: "zle odliata, neúplná a na krajoch rebrovaním zdobená sekerka s tuľajkou".
- 30 E i s n e r J., Slovensko, 108, pozn. 133. Porov. tiež B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 66.
- 31 E i s n e r J., Slovensko, 108, pozn. 133.
- 32 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 438.
- 33 M á r t o n L., Nógrád vármegye, 333. B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57.
- 34 H a m p e l J., Bronzkor, tab. CXIV. H a m p e l J., Sajó- és rimavidéki bronzleletek, AÉ VI, 1886, 16, tab. III. (Ďalej len H a m p e l J., Bronzleletek.)
- 35 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 444; H a m p e l J., Bronzleletek, 16.

- 36 E i s n e r J., Slovensko, 69, pozn. 31. Vyobrazenie meča: H a m p e l J., Bronzkor, tab. CXIV: 11.
- 37 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 444. E i s n e r J., Slovensko, 67. Zweiter Bericht über die Thätigkeit des Tatrarmuseums in Felka, 1892, 7.
- 38 Nejde teda o chronologickú postupnosť v objavovaní pokladov, vyjadrenú rokmi 1866, 1882, 1895, ako predpokladal J. B o t t o (O gemerských starožitnostiach, 90). Prvý nález, dar z roku 1866, zistil sa roku 1862 v polohe Szemeress. Porov. Id. Kubínyi Ferencz tudósítása, AK VI (új folyam IV), 1866, 189. Nálezy z roku 1895, patriace k druhému a tretiemu pokladu, neboli publikované; opisuje ich stručne L. M á r t o n: 2 zlomky dýky, 4 zlomky kosákov, sekerka s tulajkou, náramky (Gömör-Kishont vármegye, 444).
- 39 Sprievodca po výstave vyšiel pod názvom Kiállítási kalauz, Rimaszombat 1882. U J. H a m p e l a je vyobrazený iba výber: Bronzkor, tab. CXV, CXVI. Porov. aj H a m p e l J., Bronzleletek, 17. Pomerne podrobný súpis pozri: Kiállítási kalauz, 36 n. Zpráva o výstave: P u l s z k y F., A gömörmegyei művészeti és régészeti kiállítás, AÉ II, 1882, 132-135.
- 40 J. S k u t i l (l. c.) a iní.
- 41 H a m p e l J., Bronzkor, tab. CXV: 6ab, 9. Predmety sú však značne staršie a dýka by pôsobila aj v prvom poklade ako starší predmet.
- 42 S z a f r a n s k i W., Skarby brązowe z epoki wspólnoty pierwotnej, Warszawa-Wrocław 1955, 115 n.
- 43 K y t l i c o v á O., Hromadný nález bronzů od Starého Sedla (okres Milevsko), PA XLVI, 1955, 59.
- 44 Napr. v štvrtom poklade z Gemera sa vyskytol jeden takýto kosák: H a m p e l J., Bronzkor, tab. CXVI: 25.
- 45 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, 88.
- 46 M ü l l e r - K a r p e H., Grünwalder Gräber, PZ XXXIV/V, 1949/50, 313 n.
- 47 H a m p e l J., Bronzkor, tab. C: 26, XCIX: vpravo hore.
- 48 Zmienka o nich je v článku J. P a u l í k a Nový bronzový meč typu Riegsee zo Slovenska, ŠZ AÚSAV 9, 1962, 117 n. V práci sa pod typom Riegsee uvádzajú aj príbuzné meče typu Ragály.
- 49 H o l s t e F., Die bronzzeitlichen Vollgriffschwerter Bayerns, Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 4, 1953, 26 n., tab. 18, mapka 5.
- 50 M ü l l e r - K a r p e H., Die Vollgriffschwerter, 14 n., tab. 92.
- 51 Tamže, 26 n.
- 52 Id. Kubínyi Ferencz tudósítása, AK VI (új folyam IV), 1866, 190.
- 53 H r a l a J., Otázka původu a rozšíření mečů liptovského typu a mečů s čířkovitou rukojetí, AR VI, 1954, 224. N o v o t n á M., Poklad bronzov z Vyšnej Hutky a sekeromlaty s kotúčovitým tylom na Slovensku, PA L-1, 1959, 2.
- 54 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 444.
- 55 Ústne oznámenie M. H o l é c z y h o, bývalého riaditeľa múzea v Rimavskej Sobote.
- 56 H a m p e l J., Bronzkor II, 66. M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 437.
- 57 Sajó-Gömör = Gemer, Kis-Gömör = Gemerček.
- 58 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 436 n.
- 59 H a m p e l J., Bronzkor, tab. LXIII: 2, 3. Porov. E i s n e r J., Slovensko, obr. 14: 8; B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 320. Porov. tiež P u l s z k y F., Magyarország archeológiája I, Budapest 1897, 207, obr. 61b.

- 60 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 437.
- 61 Významným náleziskom tohto druhu okrás je Tibolddaróc v Bukových horách v Maďarsku. Poklad obsahoval vyvinuté lievikovité závesky (so zdobenou rúrkou), sekerky s nesúmerne vykrojeným ústím, gombíky s krížovým uškom a pod. Porov. N e e s M., A tibolddaróci kinoslelet, AÉ XLVI, 1932-33, 164 n.
- 62 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 348.
- 63 Gemerský Jablonec = Almágy.
- 64 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 437.
- 65 H a m p e l J., Bronzkor II, 43. Porov. tiež: M á r t o n L., Nógrád vármegye, 328.
- 66 E i s n e r J., Slovensko, 153, pozn. 69. G. B a l a š a spomína tento druhý nález ako "nález v blízkosti Haliča" (Praveké osídlenie, 56). J. H a m p e l uvádza lokalitu Lučenec (Bronzkor II, 79).
- 67 Podrobne nepublikovaný nález. Porov. B a l a š a G., Praveké osídlenie Gemera, Banská Bystrica 1965, 7, 8.
- 68 N o v o t n á M., Poklad bronzov z Vyšnej Hutky a sekeromlaty s kotúčovitým tylom na Slovensku, PA L-1, 1959, 2, obr. 6.
- 69 M á r t o n L., Nógrád vármegye, 328. H a m p e l J., Bronzkor II, 39. E i s n e r J., Slovensko, 113, pozn. 222. B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 89. B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57.
- 70 H a m p e l J., Pilinyi lelet, AÉ XIII, 1879, obr. (príloha) za stranou 106. M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 437, obr. na str. 431.
- 71 N o v o t n á M., l. c., 2. E i s n e r J., Slovensko, 69, 40. B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, 88, mapa VIII: 220. B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57.
- 72 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 437. J. H a m p e l zaznamenáva z Hostíc sekerku s tuľajkou a uškom, retiazku a náramok; nespomína perly (AÉ VI, 1886, 21).
- 73 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 437.
- 74 B o t t o J., O gemerských starožitnostiach, 90. M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 441.
- 75 M á r t o n L., tamže, 438.
- 76 Tamže, 436.
- 77 Tamže, 436.
- 78 Tamže, 444.
- 79 B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57.
- 80 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 437.
- 81 M á r t o n L., Nógrád vármegye, 333. B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57.
- 82 H a m p e l J., A N. Múzeum régiségtárának gyarapodása..., AÉ XIX, 1899, 428, obr. na str. 429. E i s n e r J., Slovensko, 77. B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 168. B a l a š a G., Praveké osídlenie, 58.
- 83 P a u l í k J., ŠZ AÚSAV 9, 1962, 118.
- 84 B o t t o J., O gemerských starožitnostiach, 90. M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 441.
- 85 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Niekoľko príspevkov k súpisu pamiatok z doby bronzovej zo stredného a horného Pohronia, ČMSS XXXIX, 1948, 15. T e n i s t ý, Slovensko, mapa VIII: 118. B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57.
- 86 B u d i n s k ý - K r i č k a V., ČMSS XXXIX, 1948, 15.

- 87 H a m p e l J., Bronzkor II, 79. M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 328. E i s n e r J., Slovensko, 153, pozn. 67. B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 324. B a l a š a G., Praveké osídlenie, 56.
- 88 E i s n e r J., Slovensko, 50 n., tam je vyznačená aj staršia literatúra. B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 25. N o v o t n á M., Medené nástroje a problém najstaršej medi na Slovensku, SlA III, 1955, 90.
- 89 M á r t o n L., Nógrád vármegye, 328.
- 90 K u b i n y i F. id., Magyarorszáiban talált kő- és bronzkori régiségek, AK II, 1861, 90; Képatlasz, tab. VI: 21, 24 (dve špirály), tab. VII: 25 (štíto-
tová spona), tab. VIII: 36 (ohňom poškodená bronzová šálka).
- 91 E i s n e r J., Slovensko, 128. Sponu vyobrazuje aj P. R e i n e c k e, Tanulmányok a magyarországi bronzkor chronológiájáról, AÉ XIX, 1899, 323, tab. III: 14. Pozri tiež B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 248 (medzi pokladmi); B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57; S p r o c k h o f f E., Zur Handelsgeschichte der germanischen Bronzezeit, Berlín 1930, 57 n.
- 92 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 253 (medzi pokladmi); B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57 (ojedinely nález?).
- 93 B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57.
- 94 Tamže, 57.
- 95 P a u l í k J., Dva nové bronzové meče s jazykovitou rukoväťou na Slovensku, ŠZ AÚSAV 10, 1962, 62, pozn. 21.
- 96 G. B a l a š a (Praveké osídlenie, 57) píše o "odlomenej tuľajke", čo je pri dýke dosť zvláštne.
- 97 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 438 n. Katalóg Maďarského národného múzea v Budapešti z roku 1878.
- 98 K tomu porov. E i s n e r J., Slovensko, 73; B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 272; B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57.
- 99 Typologický vývoj tohto šperku prechádza niekoľkými dosť odlišnými formami. Za východiskový tvar možno považovať "mohylové" náramky s dvoma rovnako veľkými ružicami. V ďalšom vývoji dochádza k postupnému zväčšovaniu hornej koncovej špirály, zmenšovaniu dolnej a predlžovaniu ramena hornej špirály (kosziderské výrobky). Na najmladších formách nadobúda horná ružica veľké rozmery a je opatrená v strede pohyblivým gombíkom, zatiaľ čo spodná ružica úplne zaniká, resp. zachováva sa v podobe späť zahnutého konca náramku. Takéto výrobky možno nazvať náplecnými kruhmi; náramok bol posunutý až k podpažiu a ružica zakrývala plece. Pohyblivé gombíky v strede ružíc si vyžiadala praktická potreba nosenia tohto šperku: keby obe špirály neboli vzadu, približne na úrovni pliec alebo vyššie spojené, neboli by sa mohli vôbec používať ako šperk. Veľmi často sa vyskytujú náplečné kruhy salgótarjánskeho typu v dvojiciach, vždy na pravé a ľavé rameno.
- 100 K u d l á č e k J., Bronzový poklad z Oždian na Slovensku, AR IV, 1952, 28 n., obr. 21-23.
- 101 Tamže, 30.
- 102 H a m p e l J., Bronzkor, 145.
- 103 N o v o t n á M., Nálezy medených sekier s jedným ostrím zo Slovenska, SlA V, 1957, 309 n.

- 104 K nálezom z Ožďian pozri ešte: B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 272; B a l a š a G., Praveké osídlenie, 57.
- 105 E i s n e r J., Slovensko, 117. Porov. pozn. 3 (tu). A j. V. B u d i n s k ý - K r i č k a hodnotí predmety ako ojedinelé nálezy (Slovensko, mapa VIII: 144).
- 106 F i l i p J., Popelnicová pole a počátky železnej doby v Čechách, Praha 1936-1937, 84. T e n i s t ý, Praveké Československo, Praha 1948, 228.
- 107 S k u t i l J., l. c., 106 n., obr. 4: 1 (Óhuta pri Miskolci).
- 108 Osmičkovitá slučka sa udržuje dokonca aj na tých najmladších okuliarovitých sponách, na ktorých sú špirály nahradené plechovými terčami. Porov. M u l l e r - K a r p e H., Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, RGF 22, 1959, 129, obr. 60: 2.
- 109 Problematikou sedlovitých spôn sa podrobnejšie zaoberám v práci Bronzový poklad zo Sitna - príspevok k problematike bronzovej industrie stredného Slovenska na sklonku doby bronzovej (rukopis). Podobný krúžok, ale s hladným povrchom, bol objavený aj v poklade so šálkami typu HB: A n d e l K., Bronzový poklad zo Somotoru na východnom Slovensku, AR VII, 1955, 446. Kadlub na odlievanie krúžkov rôznej veľkosti pochádza z Lužianok: P a u l í k J. - N o v o t n á M. - B e n a d í k B., Život a umenie doby železnej na Slovensku, Bratislava 1962, tab. IV.
- 110 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 444.
- 111 Napr. aj v poklade v Rimavskej Sobote. H a m p e l J., Bronzkor, CXIII: 15-18. Nálezy mimo Karpatskej kotliny pozri: Ř í h o v s k ý J., Počátky velatické kultury na Moravě, SlA IX, 1961, 143 n., obr. 12: 11.
- 112 S k u t i l J., l. c., 103.
- 113 E i s n e r J., SMSS XXX, 1936, 81.
- 114 K y t l i c o v á O., Príspevok k otázke bronzových tepaných nádob z mladšej a pozdnej doby bronzovej, PA L, 1959, 120 n. Úprava spodnej časti uška, jeho žliabkovanie, ako aj tvar šálky pripomína mykénske predlohy, ktoré sa dostali ďaleko na sever. Porov. S p r o c k h o f f E., Eine mykenische Bronzetasche von Dohnsen, Kreis Celle, Germania 39, 1961, 11 n. Na vzťahy k mykénskej okruhu vo výrobe nádob poukazuje aj M. N o v o t n á (Sborník ČSSA 3, 1963, 137 n.).
- 115 B a l a š a G., Praveké osídlenie, 58.
- 116 Tamže, 58.
- 117 Súhrne o pukliciach z mladšej doby bronzovej pozri M e r h a r t G., Über blecherne Zierbuckel (Faleren), Jahrbuch RGZM 3, 1956, 28 n.
- 118 H a m p e l J., Bronzkor I, text na strane vedľa tab. CXII; t e n i s t ý, Bronzkor II, 126 n. (opis nálezov na tab. CXII, CXIII); t e n i s t ý, Sajó- és rimavidéki bronzleletek, AÉ VI, 1886, 11 n., tab. I, II; prírastok zo 6. IX. 1867 v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti je označený ako "úradná zásielka spojených žúp Gemerskej a Malohontskej".
- 119 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 439. Možno však, že pri prvom "poklade" išlo o nálezy z pohrebiska; L. M á r t o n spomína v súvislosti s ním nálezy viacerých nádob.
- 120 Tamže, 439.
- 121 Zväzok Gömör-Kishont vármegye vyšiel roku 1903.
- 122 Porov. H a m p e l J., Bronzkor, tab. CXII: 6, 7 a CXVIII: 6, 7 s tab. III: 3, 4ab (tu).

- 123 Porov. H a m p e l J., Bronzkor, tab. CXII: 4 s tab. III: 1, 2 (tu).
- 124 AK II, 1861, Képatlasz, tab. II: 2, 3, tab. XVIII: 117.
- 125 Porov. H a m p e l J., Bronzkor, tab. CXII: 2, 3 s tab. II: 3 (tu).
- 126 Inventárny katalóg z roku 1867 (6. IX.): č. 7. U J. H a m p l a druhý exemplár nie je vyobrazený, ale sa opisuje (Bronzkor II, 126). Chýbajú aj niektoré iné predmety, napr. špirálové náramenné kruhy.
- 127 J. E i s n e r však pochybuje aj o spolupatričnosti predmetov vyobrazených J. H a m p l o m (Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi roku 1928, SMSS XXIII, 1929, 119). Pri datovaní pokladu do BD/HA, kam sa zaraďuje značná časť stredoslovenských pokladov, je v jeho obsahu pochopiteľný aj diadém a tak isto "zlomky nádoby".
- 128 Kiállítási kalauz, Rimaszombat 1882, 30.
- 129 H a m p e l J., Bronzkor, tab. CXII: 17, 19-22.
- 130 Tauže, tab. CXII: 1.
- 131 P a u l í k J., SlA VII, 1959, 328 n.
- 132 Tamže, 345.
- 133 N o v o t n á M., SlA III, 1955, 88, mapa 1 a 2.
- 134 Ide tu o výrobky stupňa BB. Porov. W i l l v o n s e d e r K., Die mittlere Bronzezeit in Österreich, Wien-Leipzig 1937, 248, obr. 7: 3. K náramkom pozri ešte Ř í h o v s k ý J., SlA IX, 1961, 142.
- 135 P a u l í k J., Príspevok k problematike stredného Slovenska v mladšej dobe bronzovej, Sborník ČSSA 2, 1962, 113 n.
- 136 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 439; o tomto tvare uvažoval podľa opisu už J. E i s n e r (Slovensko, 73).
- 137 Rozmery u L. M á r t o n a: dĺžka 24 cm, šírka 5,5 cm; skutočné rozmery: dĺžka 25 cm, šírka 5,3 cm.
- 138 N o v o t n á M., Poklad bronzov z Vyšnej Hutky a sekeromlaty s kotúčovitým tylom na Slovensku, PA L, 1959, 2. U V. B u d i n s k é h o - K r i č k u sú predmety zaradené medzi ojedinelé nálezy (Slovensko, mapa VIII: 102).
- 139 N o v o t n á M., l. o., 14.
- 140 Rebrovité odsadenie čepele od tuľajky, hoci v takomto vyhotovení zriedkavé, je už znakom mladšej doby bronzovej.
- 141 Analogický výrobok pozri: C h r o p o v s k ý B. - D u š e k M. - P o l l a B., Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku, Bratislava 1960, tab. VI: 1.
- 142 Prilietňavú analógiu má koník na východe: J a n k o J. - P ó s t a B., Zichy Jenő gróf kaukázusi és középázsiai utazásai II, Budapest 1897, tab. XVIII: 14. K drobnej plastike pozri ešte: M o z s o l i o s A., Adatok a magyarországi hallstattkori kisplasztikához, AÉ 81, 1954, 165 n.
- 143 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 441.
- 144 B o t t o J., O gemerských starožitnostiach, 90 (vymenúva predmety podľa L. M á r t o n a); E i s n e r J., Slovensko, 74, 116 (porov. pozn. 1-tu); B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko (uvádza nálezisko); B a l a š a G., Praveké osídlenie, 58 (spomína ihlice, nôž a šesť kosákov).
- 145 Vlastná hlavica (plechový terč) je odlúpnutá. Analogický tvar pozri napr. R i c h t h o f e n B. V., Die ältere Bronzezeit in Schlesien, Vorgeschichtliche Forschungen 3, 1926, 48, tab. 18: a.
- 146 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 441.
- 147 E i s n e r J., Slovensko, 68, tab. XXXVI: 3.

- 148 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 436.
- 149 Tamže, 443.
- 150 Tamže, 348.
- 151 A t u g á r i f é m k a r d, AÉ XV, 1895, 444, 445, obr. na str. 444.
- 152 P o r o v. t i e ž B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, mapa VIII: 176; B a l a š a G., Praveké osídlenie, 58.
- 153 P a u l í k J., Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej, SlA IV, 1955, 184.
- 154 S ú d i m t a k t i e ž p o d ŕ a t o h o, ž e p u k l i č k y b o l i n a š i t é n a s a m o s t a t n ý k a r t ó n.
- 155 P r i p r a v u j e h o n a p u b l i k o v a n i e d o c. d r. A. T o č í k, CSc. P o r o v. p o z n. 2.
- 156 K i á l l í t á s i k a l a u z, Rimaszombat 1882, 29. Časť vystavovaných predmetov stala sa neskôr základom archeologických zbierok múzea v Rimavskej Sobote.
- 157 P a u l í k J. - N o v o t n á M. - B e n a d í k B., l. c., 117.
- 158 T a m ž e, 117.
- 159 O b a p r e d m e t y s a p o p r v ý k r á t o b j a v u j ú v s t r e d n e j d o b e b r o n z o v e j; k i c h v š e - o b e c n é m u r o z š i r e n i u d o š l o a ž n e s k ō r.
- 160 H a m p e l J., AÉ I, 1881, 277.
- 161 H a m p e l J., Bronzkor, tab. XCIV: 1-8. M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 440 n., obr. na str. 441 a 442.
- 162 E i s n e r J., Slovensko, 68 a i.
- 163 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko, 88 a i. Neuvádza sa v práci G. B a l a š u Praveké osídlenie.
- 164 M o z s o l i c s A., Der Bronzefund von Ópalyi, AAH XV, 1963, 80.
- 165 Ú s t n e o z n á m e n i e M. H o l é c z y h o.
- 166 E i s n e r J., Slovensko, 117, obr. 10: 8 (na Slovensku najstarší tvar).
- 167 P o r o v. p o z n. 88-91.
- 168 E i s n e r J., Slovensko, 117, tab. XXXIX: 7; pozri tam aj staršiu literatúru.
- 169 R e i n e c k e P., Tanulmányok a magyarországi bronzkor chronológiájáról, AÉ XIX, 1899, 323. P o r o v. P a u l í k J., Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe bronzovej (žiarové pohrebisko Chotín II), kand. dizertácia, Nitra 1964, 248 n. Ružicové spony z velatickej časti pohrebiska pozri P a u l í k J., SlA VII, 1959, 328 n.
- 170 N o v o t n á M., l. c., 4.
- 171 K i á l l í t á s i k a l a u z, 29. D a r S. L o v e s á n y i h o.
- 172 M o ž n o p o c h á d z a p r i a m o z d e p o t u n á j d e n é h o r o k u 1881. N á l e z y t o t i ž k n i e ž a F. C o b u r g o d o v z d a l a ž n e s k ō r; p r e d t ý m s a i c h n á l e z c o v i a p o k ú s i l i o d p r e d a ŕ i n d e.
- 173 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 436. M o ž n o i d e o u r n u.
- 174 H a m p e l J., Sajó- és rimavidéki bronzleletek, AÉ VI, 1886, 21. A s i t e n i s t ý s p o m í n a L. M á r t o n: Gömör-Kishont vármegye, 440.
- 175 Á z d a p r e d m e t p o d o b n ý k r u h u n a t a b. X V I I I : 5. N á l e z y p o c h á d z a l i p r a v d e p o d o b n e z p o h r e b i s k a.
- 176 E i s n e r J., Slovensko, 49, p o r o v. p o z n. 3.
- 177 N o v o t n á M., Medené nástroje a problém najstaršej ťažby medi na Sloven- s k u, SlA III, 1955, mapa 1.
- 178 P a u l í k J., l. c. (kand. dizertácia), 264 (velatická, milavečská, se- v e r o t i r o l s k á a l u ž i c k á o b l a s ŕ).

- 179 B ó h m J., Spätbronzezeitliche Scheibenkopfnadeln aus Böhmen, Germania 20, 1936, 9 n.
- 180 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 440.
- 181 M ü l l e r - K a r p e H., Vollgriffschwerter, 24.
- 182 Analogická ihlica pochádza napr. z mohyly v Čake (T o č í k A. - P a u l í k J., Výskum mohyly v Čake v rokoch 1950-1951, SlA VIII, 1960, obr. 13: 1), zatiaľ čo polšpirály sú zo sklonku mladšej doby bronzovej (porov. pozn. 7-9).
- 183 H a m p e l J., Bronzkor II, 3, tab. XXVI: 7, XXXII: 4.
- 184 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 436.
- 185 Tamže.
- 186 O pohrebiskách na tejto lokalite pozri okrem iných: M á r t o n L., Nógrád vármegye, 331 n.
- 187 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 436.
- 188 Porov. pozn. 164.
- 189 H a m p e l J., Bronzkor II, 131 n.
- 190 M á r t o n L., Gömör-Kishont vármegye, 438.
- 191 B e r ň a k o v i č K., Hromadné nálezy z doby bronzovej na pravom brehu hornej Tisy (Zakarpatská oblasť USSR), ŠZ AÚSAV 4, 1961, 9. F o l t i n y S., Velemszentvid, ein urzeitliches Kulturzentrum in Mitteleuropa, Wien 1958, 53 n.
- 192 Porov. napr. N e u s t u p n ý J., Poklad bronzů na Dreveniku ve Spiši, Sborník Národního musea I, 1938-1939, 218.

VERZEICHNIS DER KUPFER- UND BRONZEGEGENSTÄNDE IM HEIMATKUNDLICHEN
MUSEUM ZU RIMAVSKÁ SOBOTA

JOZEF PAULÍK

Nach den einleitenden Anmerkungen des Autors ist der Zweck der Arbeit, die gegenwärtig in den Sammlungen des Heimatkundlichen Bezirksmuseums (Okresné vlastivedné múzeum) zu Rimavská Sobota sich befindenden Kupfer- und Bronzefunde zu publizieren und den Fachkreisen zugänglich zu machen. Das Verzeichnis wurde im J. 1959 ausgearbeitet. In die Arbeit wurde nicht aufgenommen der vor kurzem publizierte Hort aus Rimavská Sobota (Taf. XXI: 1),¹ wie auch weiterer Hort aus Včelínce, der selbständig veröffentlicht werden wird (Taf. XXI: 2).² Die Arbeit war aus mehreren Gründen erforderlich, insbesondere darum, weil dem Akad. J. E i s n e r bei der Aufarbeitung seines Werkes Slovensko v pravěku (Bratislava 1933) das Material dieses Museums nicht in vollem Masse zu Verfügung stand.³ Angeführt sind in diesem Verzeichnis auch Funde aus der unmittelbaren Nachbarschaft - dem angrenzenden Teil Ungarns - die sich in den Sammlungen des Museums befinden. Die Arbeit besteht aus zwei Teilen: im ersten (I) ist ein Verzeichnis der in diesem Museum untergebrachten Funde, u. zw. zuerst aus den slowakischen Fundstellen (A) und dann aus den Fundstellen Ungarns (B). Im zweiten Teil (II) sind ebenfalls abecelich teils die im Verzeichnis erwähnten Funde gewartet, teils weitere Horte

und Streufunde aus dem Sammelbereich des Museums auf slowakischem Gebiet. Es handelt sich hierbei um ein relativ geschlossenes geographisches Gebiet, das im Norden vom Slowakischen Erzgebirge (Slovenské rudohorie), im Osten vom Slowakischen Karst (Slovenský kras) und im Süden von den Ausläufern des Bükk-Gebirges umgrenzt ist. Auf Abb. 6 ist dieser Bereich schematisch durch einen Kreis dargestellt, in welchem auf slowakischem Gebiet alle bisherigen Streu- und Hortfunde eingetragen sind, von ungarischen bloss jene, welche sich im Museum zu Rimavská Sobota befinden (siehe auch Zeichenerklärung auf Abb. 6).

Im weiteren Text folgen die Fundstellen mit einer kurzen Charakteristik der Denkmäler, den zugehörigen Anmerkungen und, falls das Fundgut im Museum zu Rimavská Sobota untergebracht ist, auch mit einem Hinweis auf die Tafeln, bzw. Abbildungen.

1. Á b e l o v á, Bez. Lučenec. Zwei Schwerter, eines von ihnen mit Schalenknauf; Streufunde.⁴⁻⁶

2. B a b í n e c, Bez. Rimavská Sobota. Wahrscheinlich der Teil eines Hortes: zwei unvollständige Halbspiralen (Taf. XIV: 2, 3).⁷⁻¹²

3. B l h o v c e, Bez. Rimavská Sobota. Streufund eines Bronzegegenstandes (in Verlust geraten).¹³

4. B u d i k o v a n y, Bez. Rimavská Sobota. Streufunde von Bronzegegenständen (nicht erhalten geblieben).^{14,15}

5. C i n o b a ň a, Bez. Lučenec. Kurzschwert; Streufund.¹⁶

6. Č a k a m o v c e, Bez. Lučenec. Nadel; Streufund.¹⁷

7. Č e r e n ě a n y, Bez. Rimavská Sobota. Wahrscheinlich ein Hort, der verschollen ist.¹⁸

8. D o l n é Z a h o r a n y, Bez. Rimavská Sobota. Bronzedoloh; Streufund (Taf. XV: 5).¹⁹⁻²¹

9. D r a ž i c e, Bez. Rimavská Sobota. Hortfund aus dem J. 1846 (trichterförmige Anhänger, Schwertfragment).^{22,23}

10. D r i e n ě a n ý, Bez. Rimavská Sobota. Hortfund aus dem J. 1856 (trichterförmige Anhänger, Fibel mit zwei Spiralen, Zierbuckel, Armspirale).²⁴⁻²⁸

11. D r ň a, Bez. Rimavská Sobota. Tüllenbeil; Streufund.²⁹⁻³¹

12. D u b n o, Bez. Rimavská Sobota. Hort ("Posamenteriefibel", drei Nadeln, Tüllenbeil und vielleicht auch Schwerter. Ärmchenbeil und Bronzehelm).³²

13. F i ľ a k o v s k é K o v á ě, Bez. Lučenec. Tüllenbeil; Streufund.³³

14. G e m e r (Sajo-Gömör), Bez. Rimavská Sobota. Horte: Der älteste Hortfund stammt aus dem J. 1886 (er bildet wahrscheinlich keinen geschlossenen Fundverband).³⁴⁻³⁶

Der zweite und dritte Hort waren vermischt (der dritte im J. 1882 entdeckt).^{37,38} Auf einer Ausstellung in Rimavská Sobota hatte J. Nyári über hundert Bronzegegenstände ausgestellt, die etwa zum Grossteil einen vierten Hort darstellen.³⁹⁻⁴¹ Den fünften Hort kaufte das Museum im J. 1927 (Taf. V).⁴²⁻⁴⁷

Der sechste Hort ist älteren Datums; er enthielt vier Schwerter, von denen zwei im Museum untergebracht sind: Typ Riegsee (Abb. 1: 2; Taf. XVI: 9), Typ Ragály (Abb. 1: 1; Taf. XVI: 10). Auf einer alten Photographie sind auch weitere zwei Schwerter erfasst: etwa Riegsee (Taf. XVI: 11) und etwa Typ Schweig (Taf. XVI: 12).⁴⁸⁻⁵¹ Streufunde: Taf. VI. Streufunde aus dem ehemaligen Komitat Gemer: Taf. XVI: 1-6; XVII: 1-4, 6.⁵²⁻⁵⁵

15. G e m e r ě k (Kis-Gömör), Bez. Rimavská Sobota. Armreif mit entgegengesetzten Endspiralen des Salgótarján-Typs.^{56,57}

16. G e m e r s k é D e c h t á r e, Bez. Rimavská Sobota. Zwei Horte: einer enthielt sieben Schwerter, der zweite komplizierte Anhänger. ⁵⁸⁻⁶¹
17. G e m e r s k ý J a b l o n e c, Bez. Rimavská Sobota. Hortfund aus dem J. 1895 (zwei Armreife mit entgegengesetzten Endspiralen des Salgótarján-Typs, vier Armreife, Armspiralen, Nadel). ^{62,63}
18. H á j n á ě k a, Bez. Rimavská Sobota. Bronzegegenstand; Streufund (verschollen). ⁶⁴
19. H a l i ě, Bez. Lučenec. Tüllenbeil. Streufund. ^{65,66}
20. H o d e j o v, Bez. Rimavská Sobota. Bronzehort des Koszider-Typs. ⁶⁷
21. H o l i š a, Bez. Lučenec. Zwei Streufunde: "Keilhaus" und Axt mit Nackenscheibe. ⁶⁸
22. H o r n á S t r e h o v á, Bez. Lučenec. Streufunde, etwa aus einer Siedlung (Bruchstück von Schwert, Lanzespitze und Messer). ⁶⁹
23. H o r n é Z a h o r a n y, Bez. Rimavská Sobota. Endständiges Lappenbeil; Streufund (Taf. XIV: 1).
24. H o s t i c e, Bez. Rimavská Sobota. Hort: drei Dolche, zwei Äxte mit Nackenscheibe, Ärmchenbeil (abgebildet als Fund aus Piliny). ^{70,71} Viele heute nicht mehr feststellbarer Streufunde (Tüllenaxt, Kette, sechs Bronzeperlen, zwei flache Spiralen). ^{72,73}
25. H r u š o v o, Bez. Rimavská Sobota. Bronzener Streufund (verschollen). ⁷⁴
26. H u s i n á, Bez. Rimavská Sobota. Spiralscheibe; Streufund. ⁷⁵
27. C h r á m e c, Bez. Rimavská Sobota. Angeblicher Bronzestreifend. ⁷⁶
28. J a n i c e, Bez. Rimavská Sobota. Streufund (verloren). ⁷⁷
29. J e l š a v a, Bez. Rožňava. Streufund (verloren). ⁷⁸
30. J e s e n s k é, Bez. Rimavská Sobota. Streufund (nicht erhalten). ⁷⁹
31. J e s t i c e, Bez. Rimavská Sobota. Streufund (nicht erhalten). ⁸⁰
32. K o n r á d o v c e, Bez. Rimavská Sobota. Hort aus Bruchstücken (verschiedene Typen von Armringen, Armspiralen, Lanzenspitzen und Gewandbesatz). ⁸¹
33. K r á ľ (früher Svätý Kráľ), Bez. Rimavská Sobota. Schwert vom Ragály-Typ; Streufund. ^{82,83}
34. K y j a t i c e, Bez. Rimavská Sobota. Bronzegegenstände (verloren). ⁸⁴
35. L e h ō t k a, Bez. Lučenec. Schwert mit Schalenknauf; Streufund. ^{85,86}
36. L u ě n e c (Bezirksstadt). Kupferner Kreuzaxthammer und ein Bronzehort (komplizierte Zierscheiben mit Anhängern). ^{87,88}
37. M a d a ě k a, Bez. Lučenec. Wahrscheinlich ein Hort (eingliedrige Schildfibel, zwei Armspiralen, getriebene Bronzetasche vom Kirkendrup-Jenišovice-Typ). ⁸⁹⁻⁹¹
38. M a š k o v á, Bez. Lučenec. Bronzeaxt; Einzelfund. ⁹²
39. N i ž n é V a l i c e, Bez. Rimavská Sobota. Deformierte Fingerspirale; Streufund (Taf. XV: 4).
40. N i ž n ý S k á l n i k, Bez. Rimavská Sobota. Mehrere Streufunde. ⁹³
41. N o v á B a š t a (früher Kostolná Bašta), Bez. Rimavská Sobota. Streufund (Lanzenspitze). ⁹⁴
42. O p a t o v á, Bez. Lučenec. Hort mehrerer - etwa acht - Schwerter, zwei von ihnen (Typ Sprockhoff Ia) sind im Museum (Taf. XVI: 7, 8). ⁹⁵
43. O z d í n, Bez. Lučenec. Streufund (Bruchstück eines bronzenen "Dolches"). ⁹⁶
44. O ž ď a n y, Bez. Rimavská Sobota. Zwei Horte: Der erste stammt aus dem J. 1878 (Armreif mit entgegengesetzten Endspiralen des Salgótarján-Typs, trichterförmiger Anhänger, ein konischer und zehn "flache" Zierbuckel). ⁹⁷⁻⁹⁹

- Den zweiten Hort fand man im J. 1951 (Taf. XI, XII).^{100,101} Streufunde im Museum: Kupferaxt vom Typ Stublo (Taf. I: 6), bronzene Tüllenaxt (Taf. XIV: 4). Älterer Streufund: Stachelscheibe mit konzentrischem Kreis.¹⁰²⁻¹⁰⁴
45. P l e š i v e c, Bez. Rožňava. Drei Horte: Der neueste von ihnen wurde im J. 1918 entdeckt (Taf. VIII; Sattelfibel, Tüllenaxt, grösserer Ring).¹⁰⁵⁻¹¹⁰ Der zweite Hort besteht aus mehreren ineinander geschachtelten Blechtüten (Taf. XIV: 5, 7).¹¹¹ Aus dem dritten, dem ältesten Hort werden zwei Äxte angeführt.^{112,113} Ältere Streufunde sind aus der Literatur bekannt und im Museum befindet sich eine Bronzetasche (Abb. 3: 2).¹¹⁴
46. P o l i n a, Bez. Rimavská Sobota. Streufund (Axt?).¹¹⁵
47. R a d z o v c e, Bez. Lučenec. Zwei Streufunde (Ösennadel und Knopf mit zwei Ösen).¹¹⁶
48. R i m a v s k á S e č, Bez. Rimavská Sobota. Zwei Streufunde: Bronze-
phalere (Taf. XV: 9), kleiner Armring (Taf. XVI: 13).¹¹⁷
49. R i m a v s k á S o b o t a (Bezirksstadt). Vier Horte. Der erste ist verschollen. Der zweite Hort¹¹⁹ (nach L. M á r t o n) fand sich im J. 1867,¹¹⁸ der dritte im J. 1895 (Taf. IV: 5, 7, 9).^{120,121} Von dem grössten Hort (aus dem J. 1867) verblieb ein Teil der Gegenstände "Eigentum des Komitates", die in das Museum von Rimavská Sobota gelangt sind (Taf. II und III). Der zweite Teil wurde an das Ungarische Nationalmuseum zu Budapest abgetreten (bei J. H a m p e l abgebildet). Der Autor vergleicht beide Teile des Hortes und stellt fest, dass in ihrer Füllung Formenübereinstimmungen und -abweichungen vorhanden sind. Die Gegenstände auf Taf. II: 1, 2 und Taf. III: 6, 7 wurden etwa nachträglich an den Hort angeschlossen, da sie verhältnismässig altertümlich wirken (Koszider-Erzeugnisse).¹²²⁻¹³⁰ Der vierte Hort ist aus dem J. 1956 (Taf. XXI: 1).^{131,132} Streufunde: Kupferaxt (Taf. I: 1),¹³³ zwei Dolche (Taf. IV: 10, 11), ein Armring (Taf. IV: 8), Schwertbruchstück (Taf. IV: 3), Armspiralen (Taf. IV: 4, 6), Nadel mit durchbohrtem Kopf (Taf. IV: 2).^{134,135}
50. R i m a v s k é J a n o v c e, Bez. Rimavská Sobota. Hort (?) und Streufunde. Zu dem problematischen Hort gehören zwei Hammeräxte (eine von ihnen ist auf Abb. 4 und Taf. XV: 1).¹³⁸ Streufunde: Lanzen spitze (Taf. XV: 2),¹³⁶ Armreif mit entgegengesetzten Endspiralen des Salgótarján-Typs.^{137,139,140}
51. S k e r e š o v o, Bez. Rimavská Sobota. Drei Streufunde (Abb. 2: 5, 6; Taf. XIV: 6; XVI: 16).^{141,142}
52. S l i z k é, Bez. Rimavská Sobota. Ein Hort von Sichel (Taf. IX: 4-8) und Streufunde (Taf. X); manche stammen aus einem Brandgräberfeld.¹⁴³⁻¹⁴⁵
53. S t a r á B a š t a, Bez. Rimavská Sobota. Bruchstücke von Kupfer- (Bronze?) Rohstoff (Taf. IV: 12-14).
54. S t r i e ž o v c e, Bez. Rimavská Sobota. Streufund eines Bronzegegenstandes (verloren).¹⁴⁶
55. S u c h é B r e z o v o, Bez. Lučenec. Streufund eines Absatzbeiles.¹⁴⁷
56. S u š a n y, Bez. Rimavská Sobota. Streufunde von Bronzegegenständen (verloren).¹⁴⁸
57. Š i v e t i c e, Bez. Rožňava. Lanzen spitze; Streufund (verloren).¹⁴⁹
58. Š u r i c e, Bez. Lučenec. Streufunde mehrerer Bronzenadeln und eingeschmolzener Bronzen.¹⁵⁰
59. T u h á r, Bez. Lučenec. Streufund eines bronzenen Vollgriffschwertes.^{151,152}

60. V ě l í n c e, Bez. Rimavská Sobota. Hort (Taf. XXI: 2) und viele "Streifunde" (Abb. 2: 1-4; Taf. XIII: 2-38). Durch Streifunde sind vier verschiedene Zeitabschnitte vertreten (BC, BD, HA-HB, HC); manche Funde stammen aus einem Brandgräberfeld.¹⁵³⁻¹⁵⁵

61. V e r k á S u c h á, Bez. Rimavská Sobota. Mehrere Streifunde. Im Besitz des Museums ist eine Axt und Lanzenspitze (Taf. XV: 6, 7).¹⁵⁶⁻¹⁵⁹

62. V e r k ý B l h, Bez. Rimavská Sobota. Zwei Horte: der ältere (aus dem J. 1881) gehört zu Hortfunden des Typs Forró-Felső Balog (= Velký Blh).¹⁶⁰⁻¹⁶⁴ Den zweiten Hort gewann das Museum zwischen den beiden Weltkriegen; er besteht aus zwei eingliedrigen Schildfibeln und zwei Armreifen mit entgegengesetzten Endspiralen des Salgótarján-Typs (Taf. VII).¹⁶⁵⁻¹⁶⁹ Streifunde: Axt mit Nackenscheibe des Typs B3,¹⁷⁰ Ärmchenbeil (Abb. 5; Taf. XV: 8).^{171,172}

63. V l k y ň a, Bez. Rimavská Sobota. Angeblich mehrere Bronzegegenstände.¹⁷³

64. V y š n á P o k o r a d z, Bez. Rimavská Sobota. Streifunde von Kupfer- (Taf. I: 2, 3) und Bronzegegenständen (Taf. XVI: 14; XVII: 11-15, 19-21). Manche von ihnen stammen aus einem Brandgräberfeld. Fund einer zweiteiligen Sandsteingussform (Taf. XVII: 16, 17).¹⁷⁴⁻¹⁷⁹

65. Z á h o r, Bez. Rimavská Sobota. Streifunde von Bronzegegenständen (zwei Dolche, Armreif, Fibelfragment, mehrere Anhänger und Zierbuckel).¹⁸⁰

Die ungarischen Fundstellen, aus denen Fundgut in den Museumsammlungen aufbewahrt wird, liegen einerseits in unmittelbarer Umgebung, d. h. in ganz engem Sammelbereich des Museums zu Rimavská Sobota (Kelemér, Putnok, Zabar, Piliny), andererseits ausserhalb dieses Bereiches, doch gehören auch diese dem mittelslowakisch-ungarischen, durch gleichen bronzezeitlichen Entwicklungsablauf gekennzeichneten Bereich an (Abaujszántó, Nógrádpálfalva, Paládicspuszta, Sajóvámos). Diese zweite Gruppe von Fundstellen befindet sich ausserhalb des mit dem Kreis umrissenen Gebietes auf Abb. 6 und ist dort nicht eingetragen. Vom Gebiet Ungarns sind bloss jene Fundstellen kartiert, deren Fundgut im Museum zu Rimavská Sobota untergebracht ist.

66. A b a u j s z á n t ó (Ungarn). Streifund eines Schwertes vom Liptauer Typ (Abb. 1: 3; Taf. XVI: 17) und angeblich der Teil eines Hortes (Taf. XVI: 18-23).¹⁸¹⁻¹⁸³

67. K e l e m é r (Ungarn). Wahrscheinlich ein Hort (Taf. XVIII); sein Inhalt würde bereits von L. M á r t o n beschrieben.^{184,185}

68. N ó g r á d p á l f a l v a (Ungarn). Vielleicht der Teil eines Hortes (Taf. XX: 4, 5).

69. P a l á d i c s p u s z t a (Ungarn). Streifund eines kupfernen Kreuzaxthammers (Taf. I: 7).

70. P i l i n y (Ungarn). Die Gegenstände (Nadeln, Fingerringfragmente und dgl.) sind recht fragmentarisch, offensichtlich stammen sie aus einem Brandgräberfeld.¹⁸⁶

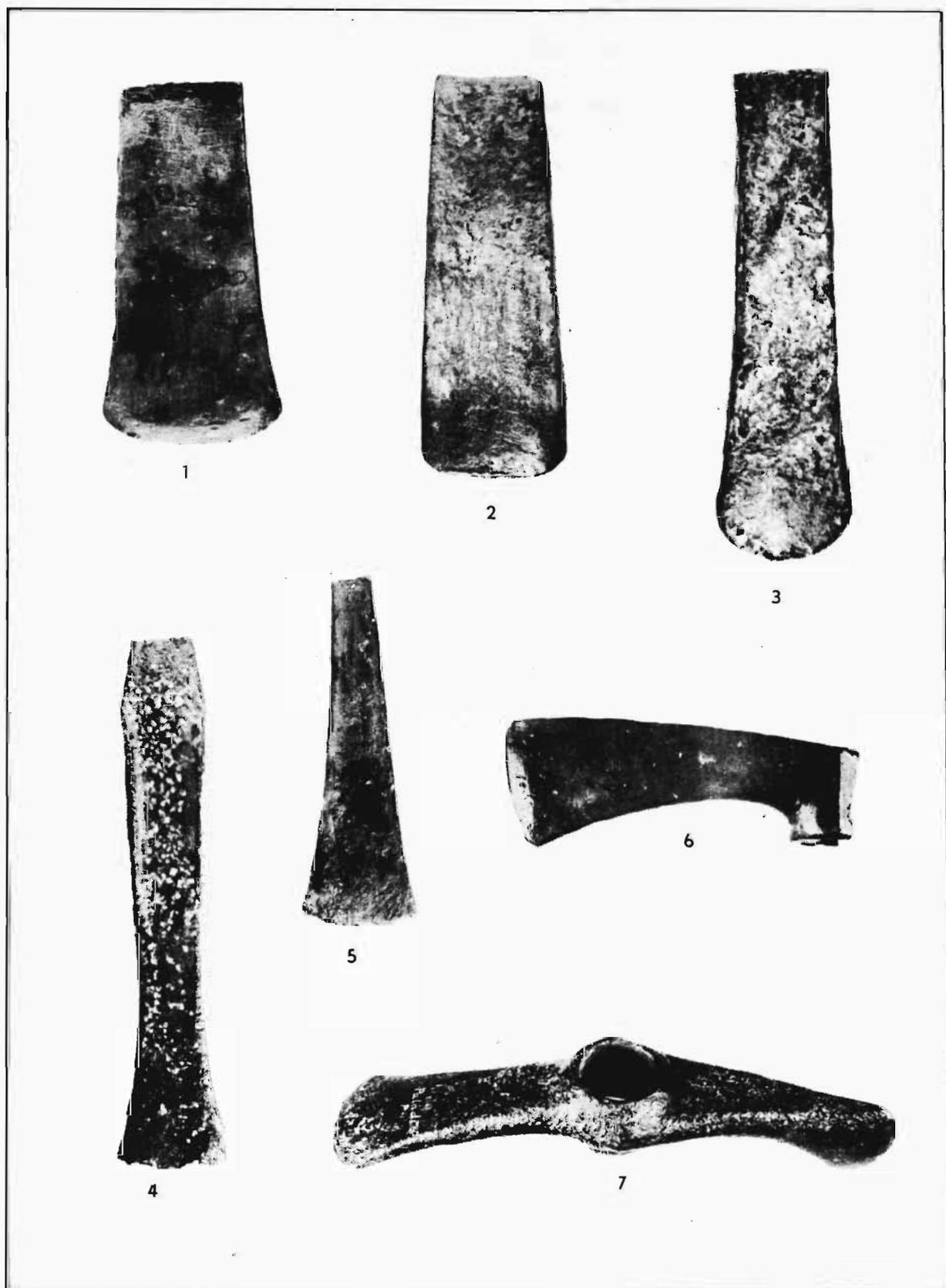
71. P u t n o k (Ungarn). Streifund eines Tüllenbeils (Taf. XX: 8).¹⁸⁷

72. S a j ó v á m o s (Ungarn). Vielleicht der Teil eines Hortes (Taf. XX: 1-3, 6, 7).^{188,189}

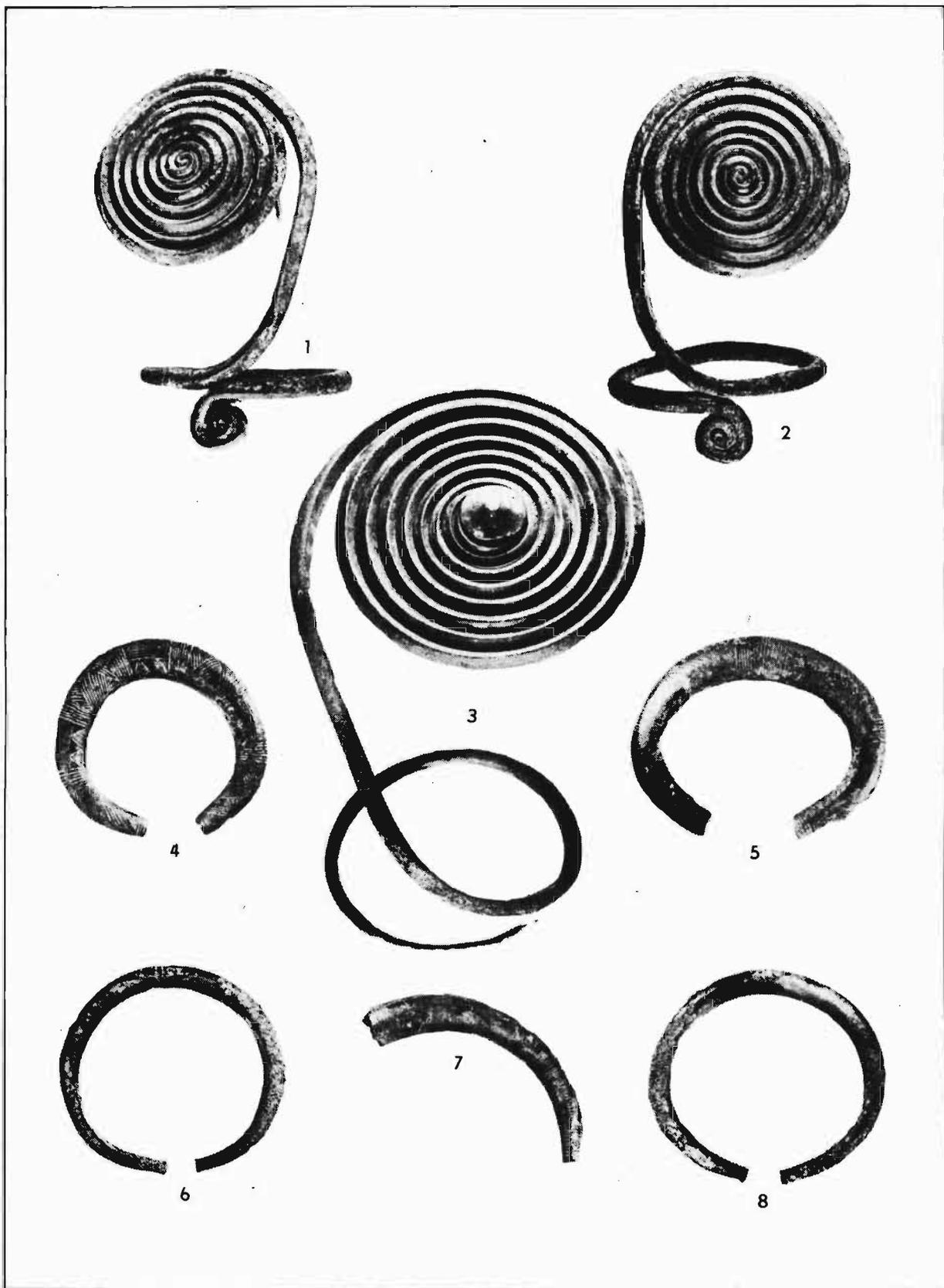
73. Z a b a r (Ungarn). Wahrscheinlich ein Hortfund aus dem J. 1903 mit einem Übergewicht an Sicheln und Äxten (Taf. XIX). Die Gegenstände auf Taf. IX: 1-3 gehören ebenfalls diesem Hort an.¹⁹⁰

Im Schlussteil weist der Verfasser auf die aussergewöhnliche Konzentration von Bronzehorten in den südlichen Teilen der Mittelslowakei und den anschliessenden Gebieten Ungarns hin. Dies bezieht sich insbesondere auf den Zeitabschnitt, der die Endphase der mittleren und die zwei älteren Stufen der jüngeren Bronzezeit umfasst. Der Autor stellt fest, dass das betreffende Gebiet gegenwärtig nur am Rande des Forschungsinteresses liegt, und hofft, dass auch dieses Verzeichnis eine Anregung zu intensiverer Forschungsarbeit sein wird.

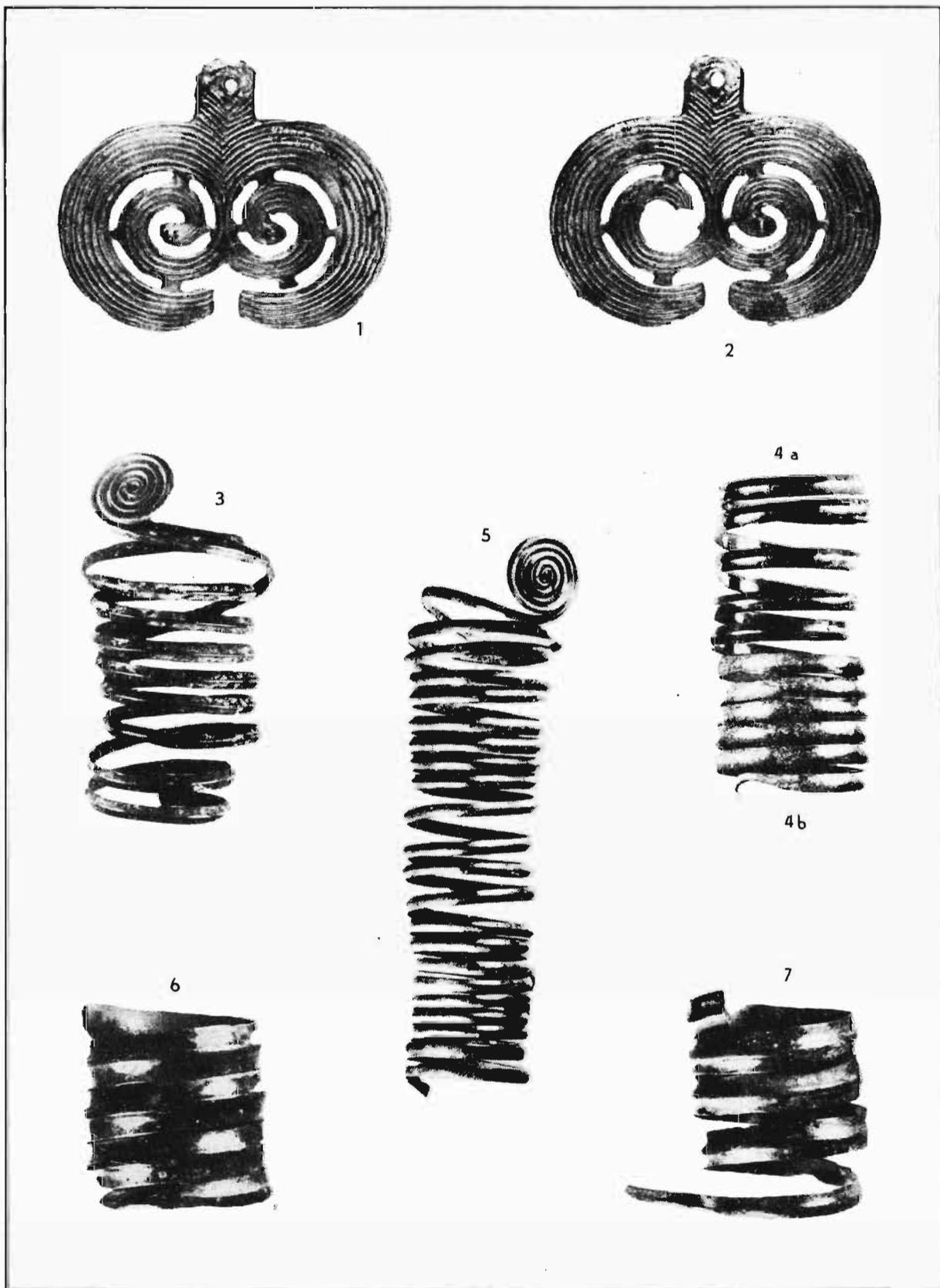
Übersetzt von B. Nieburová

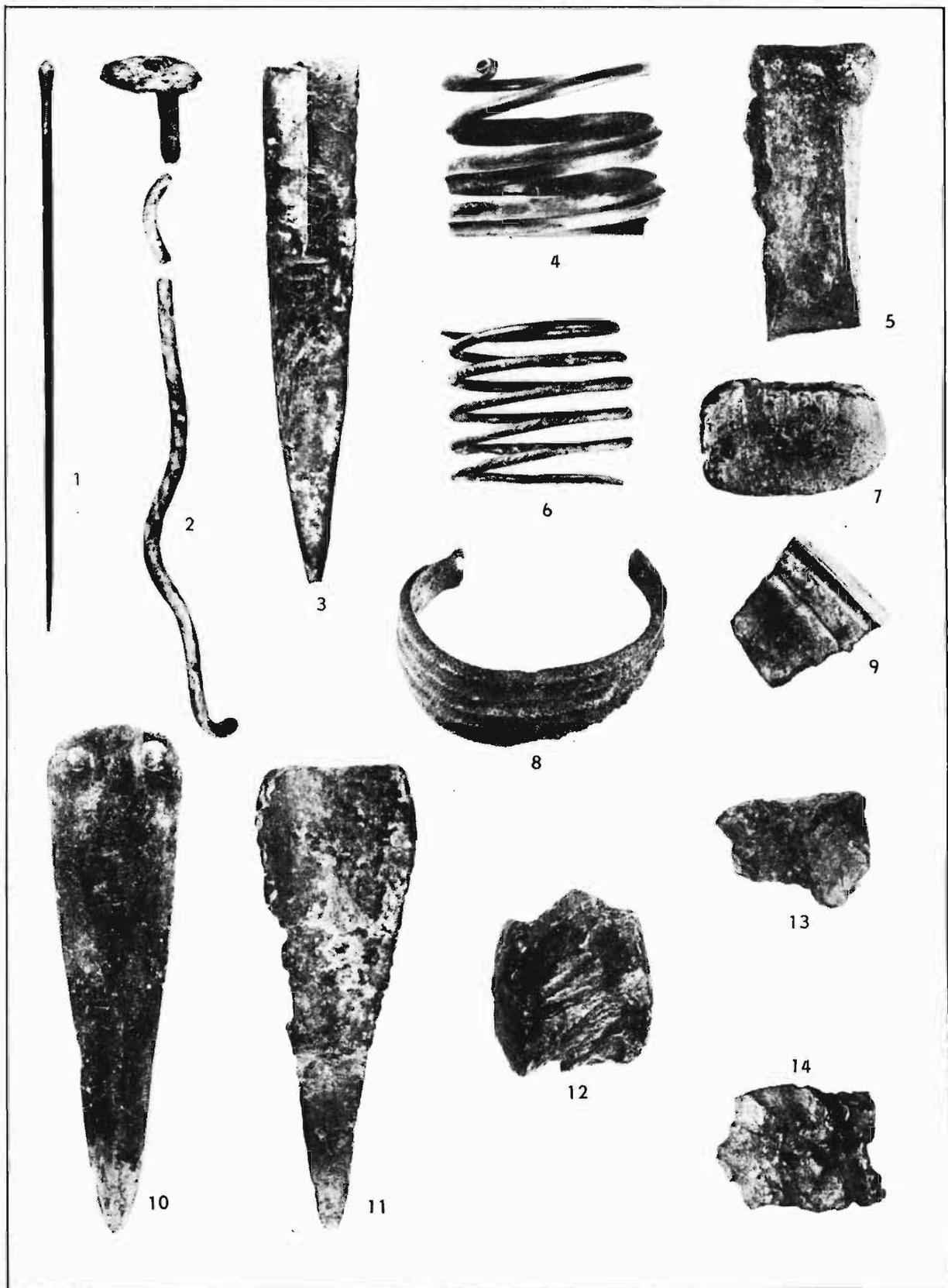
Tab. I. Ojedinelé nálezy. 1 - Rimavská Sobota; 2, 3 - Vyšná Pokoradz; 4, 5 - Sajóvámos (Maďarsko); 6 - Oždany; 7 - Paládiospuszta (Maďarsko).

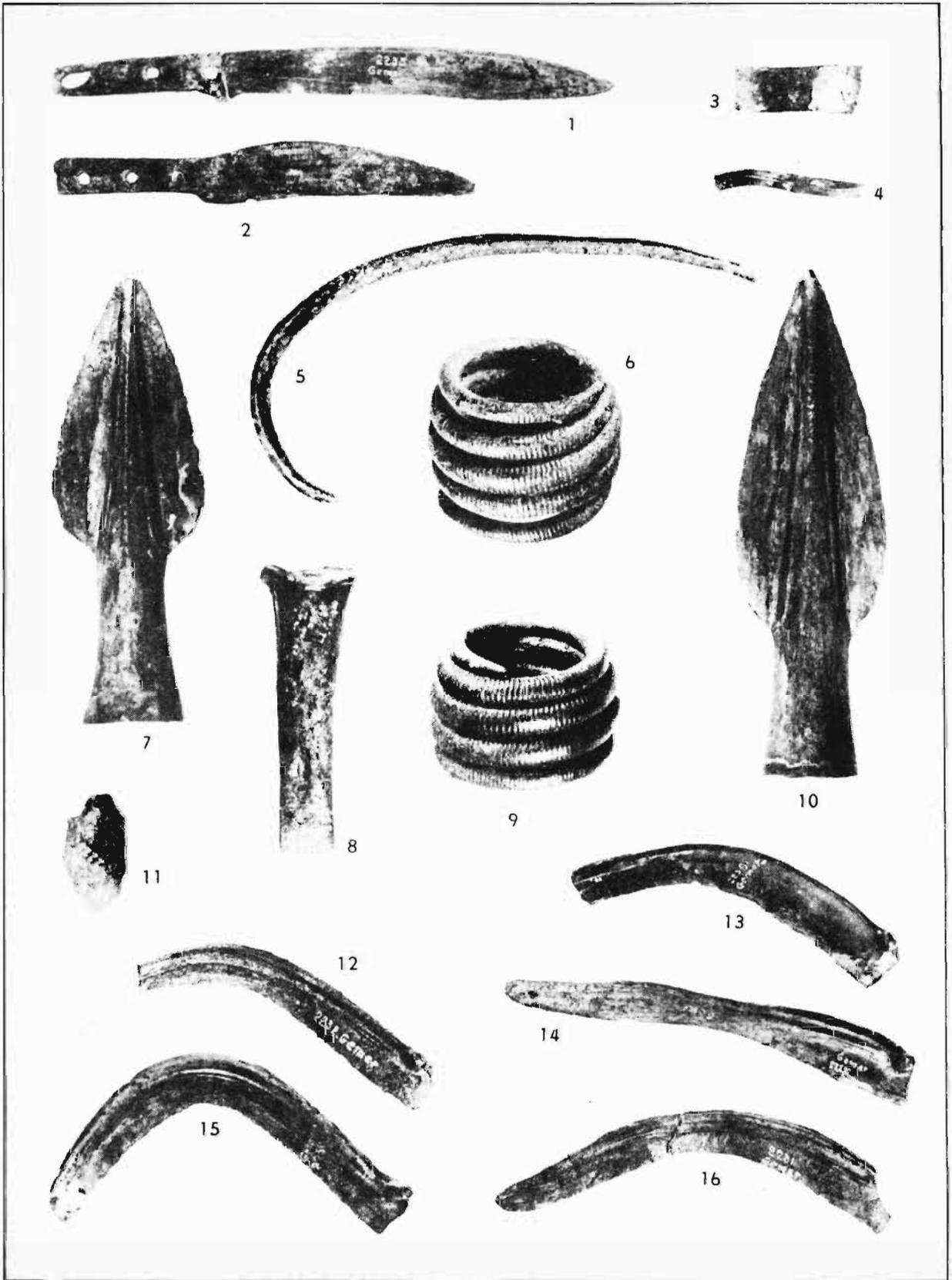
Tab. II. Rimavská Sobota. Poklad z roku 1867.

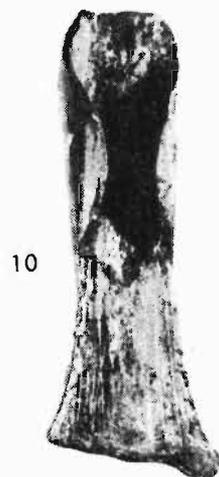
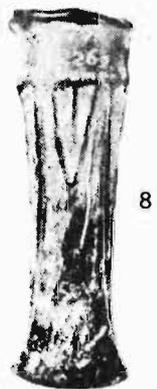
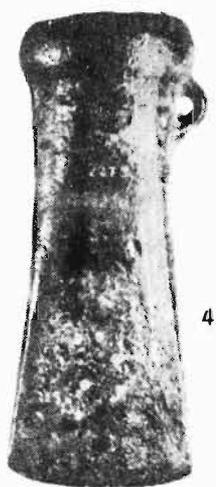
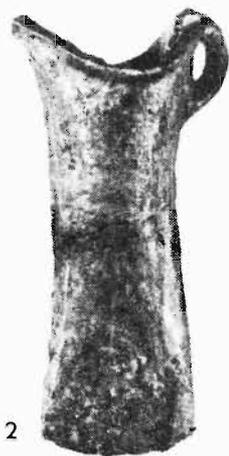
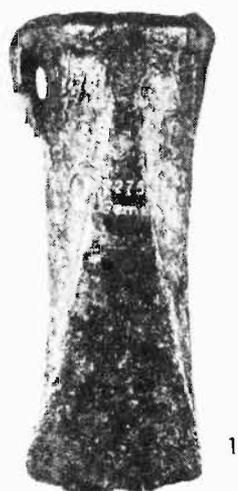
Tab. III. Rimavská Sobota, Poklad z roku 1867.

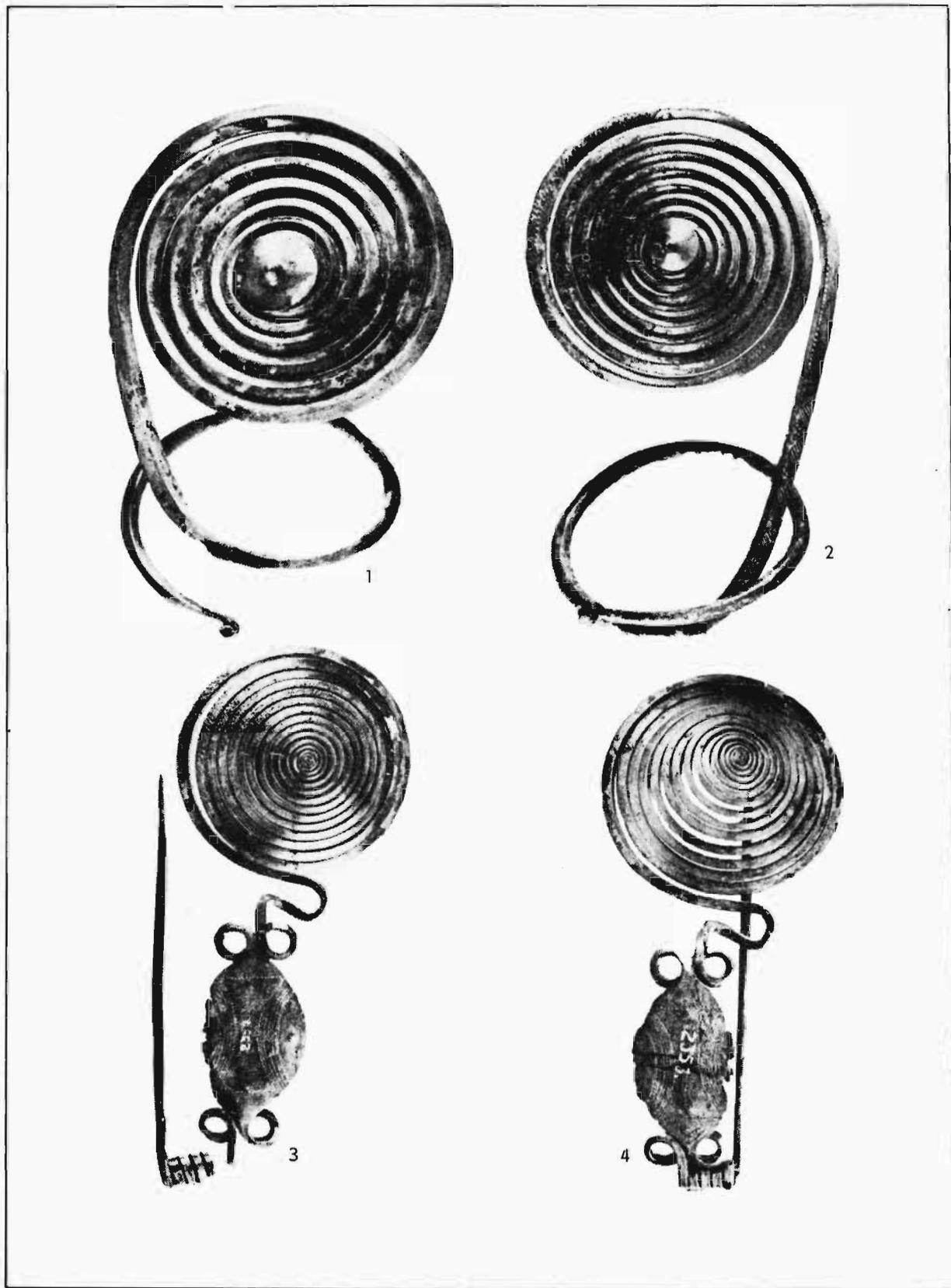
Tab. IV. 1, 6 - Slizké; 2-4, 8, 10, 11 - Rimavská Sobota (ojedinelé nálezy); 5, 7, 9 - Rimavská Sobota (část pokladu z roku 1890?); 12-14 - Stará Bašta (ojedinelý nález?).

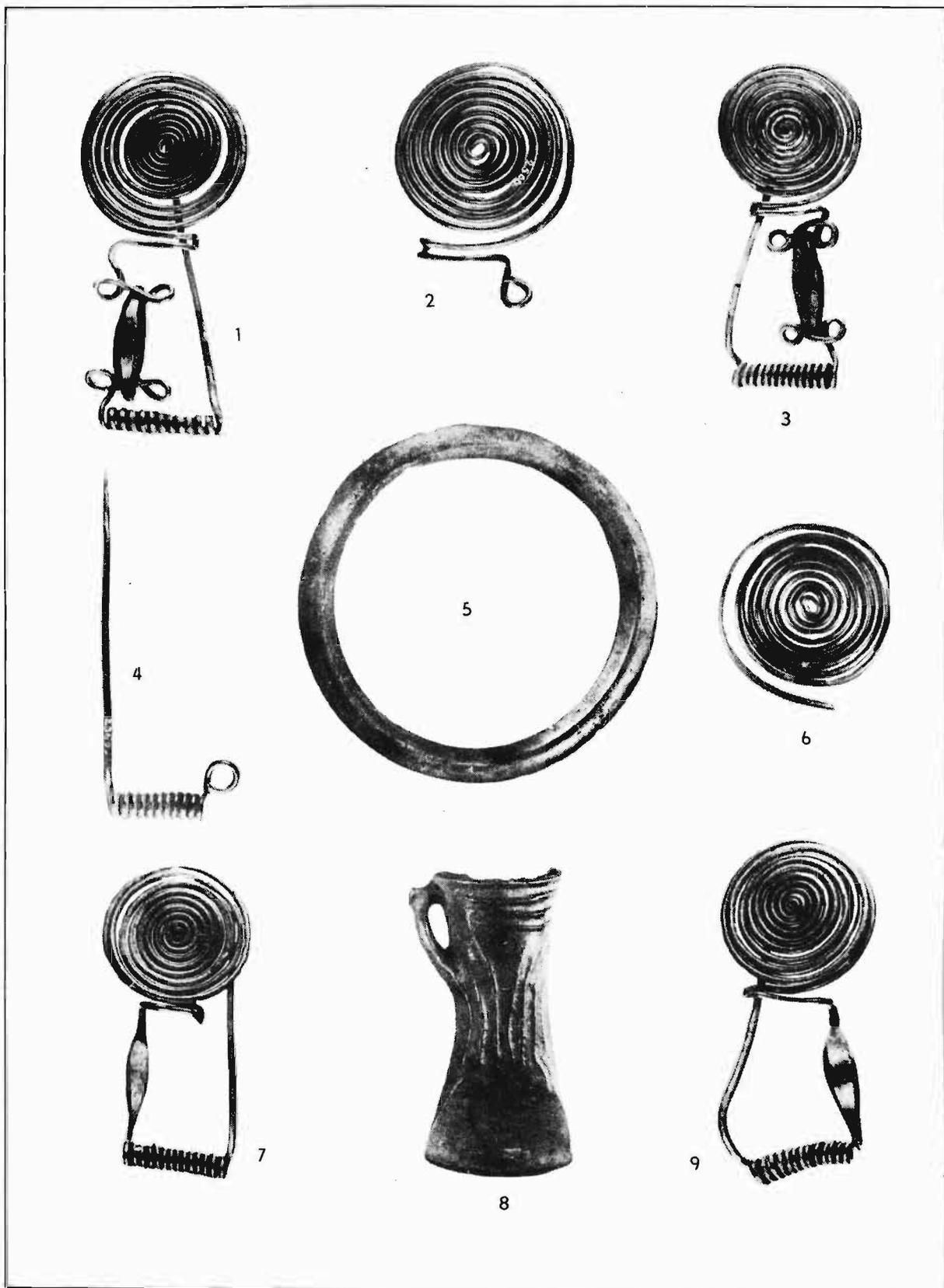
Tab. V. Gemer. Pravdepodobne poklad z roku 1927.

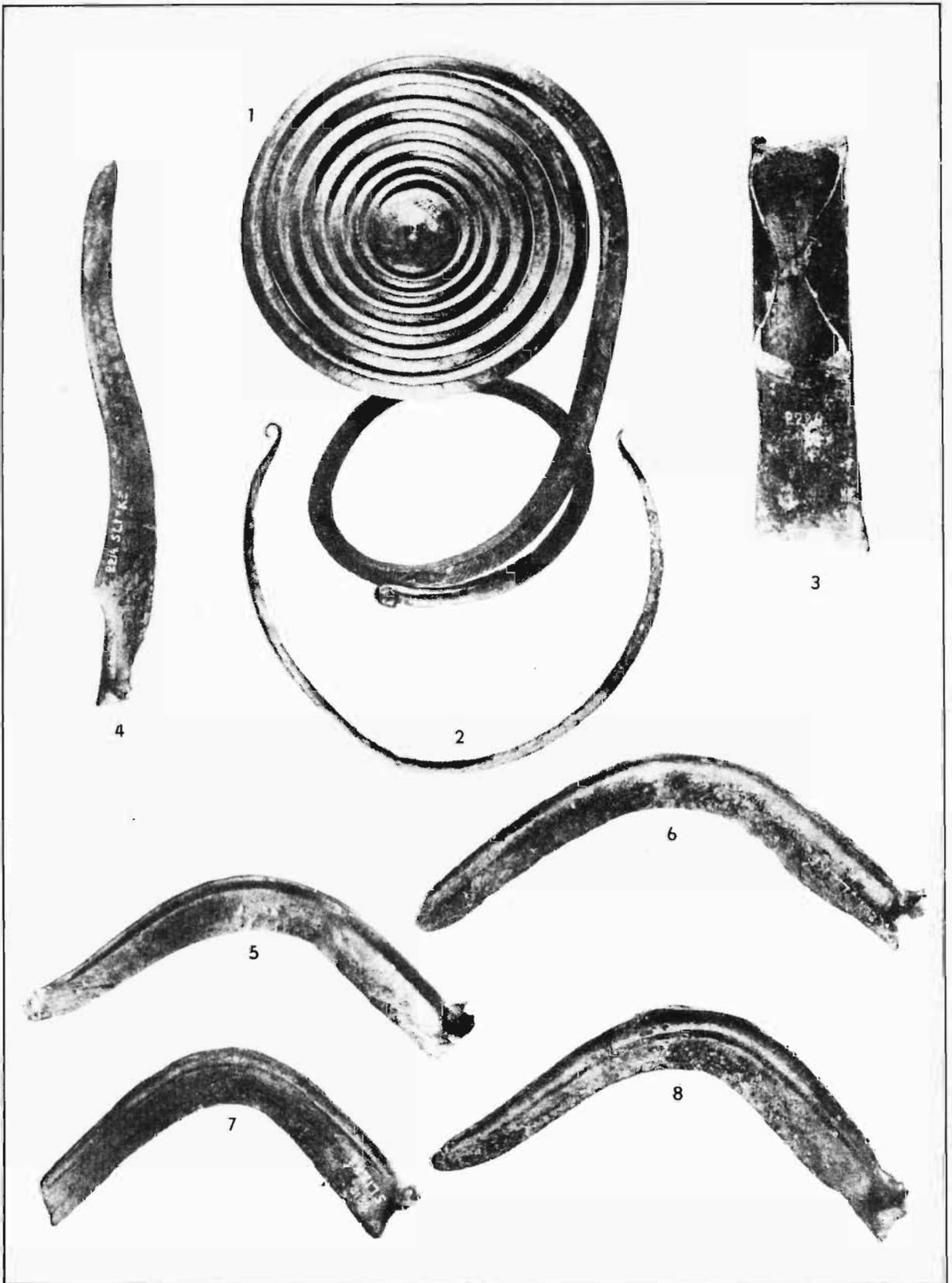
Tab. VI. Gemer. Ojedinelé nálezy.

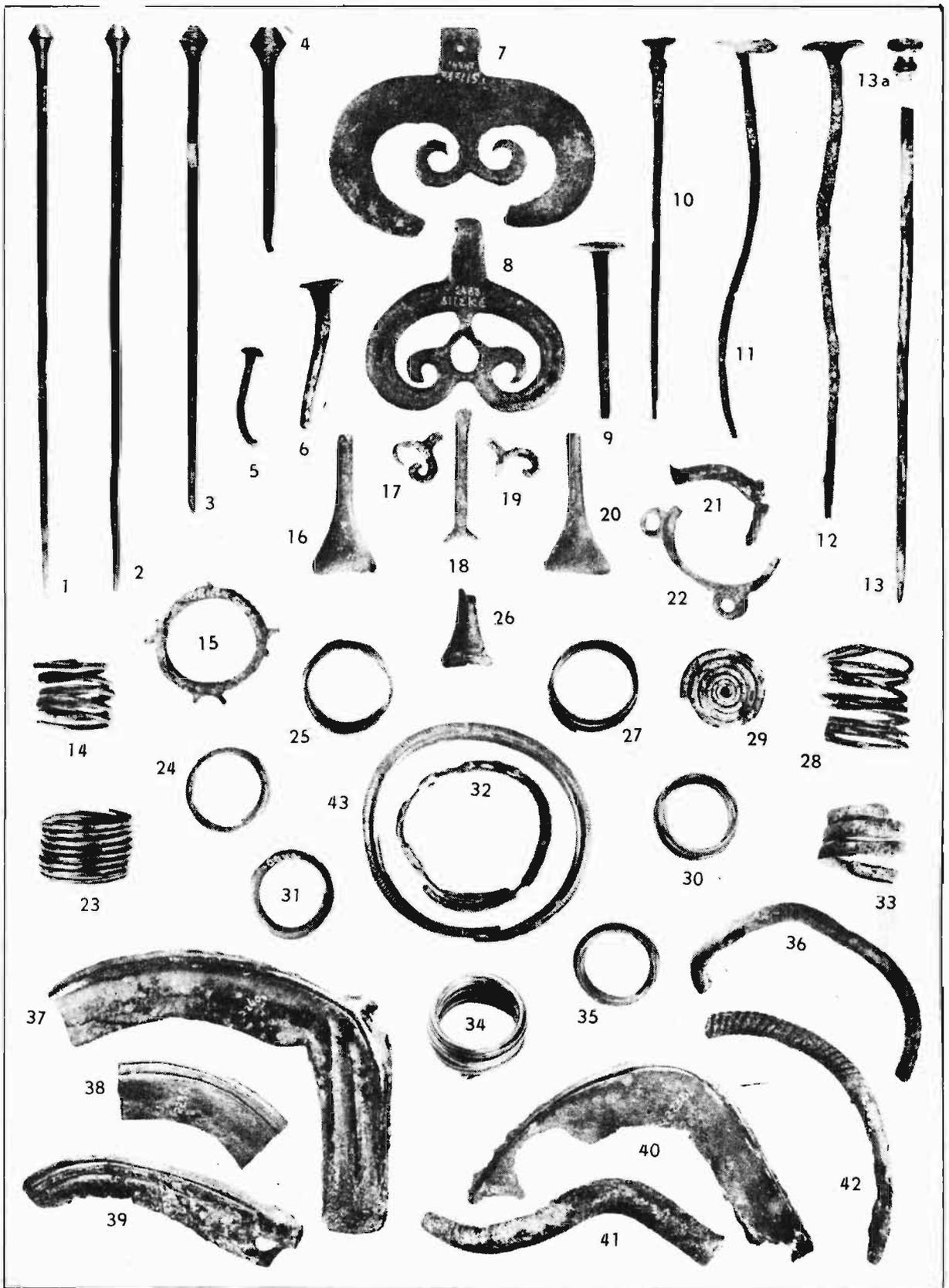
Tab. VII. Veľký Blh. Pravdepodobne poklad.

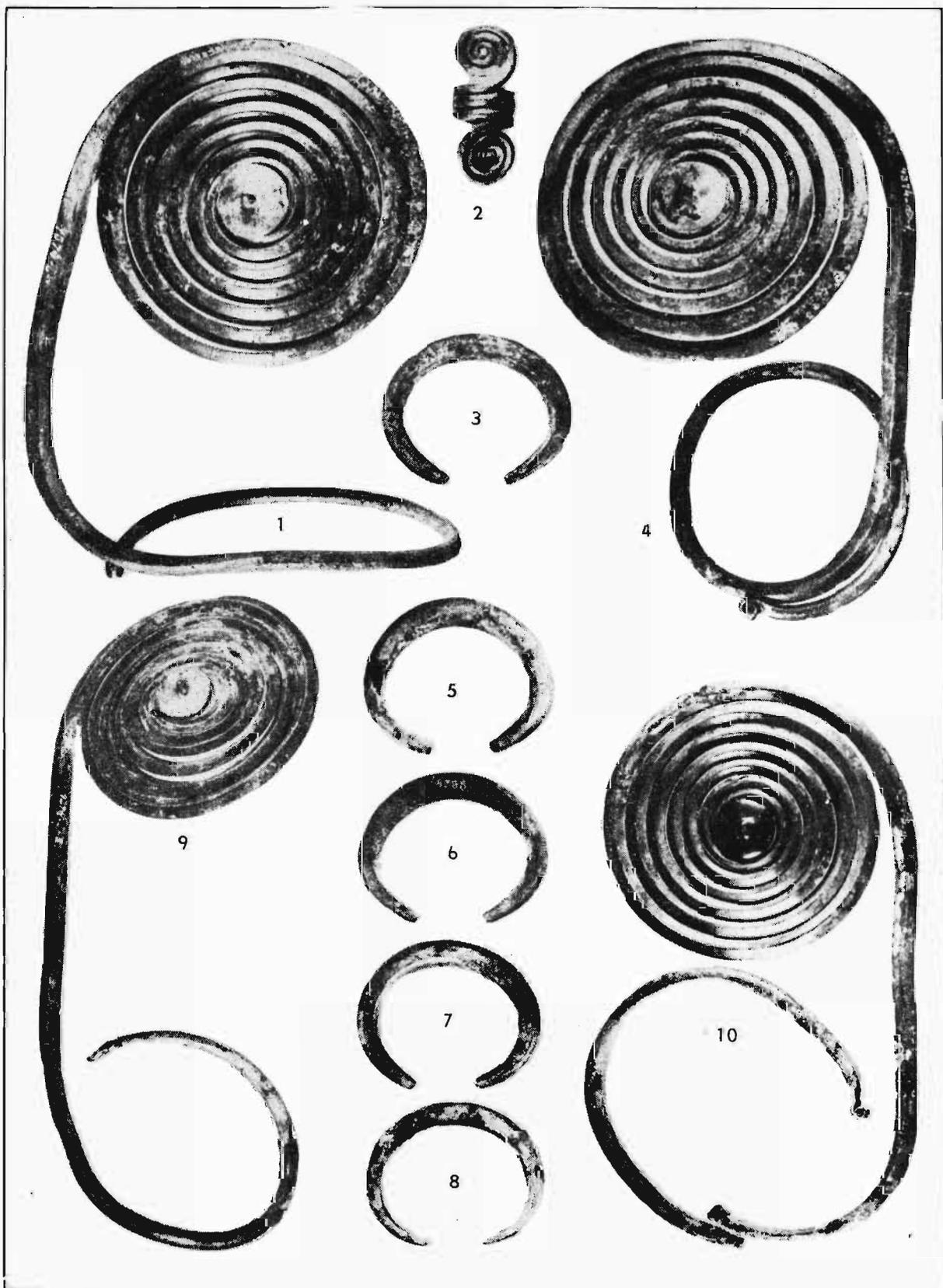
Tab. VIII. Plešivec. Pravdepodobne poklad.

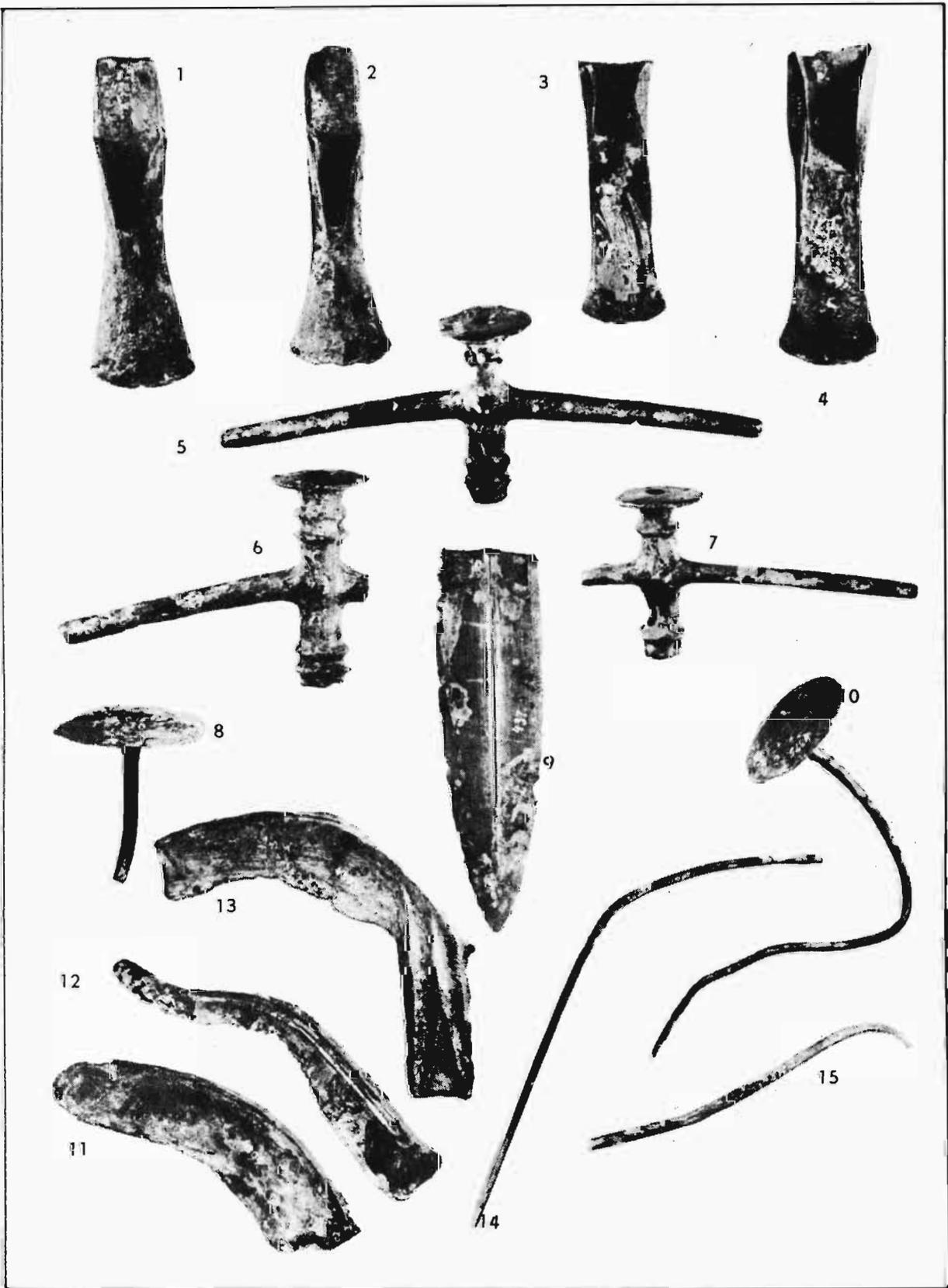
Tab. IX. Pravdepodobné poklady. 1-3 - Zabar (Maďarsko); 4-8 - Slizké.

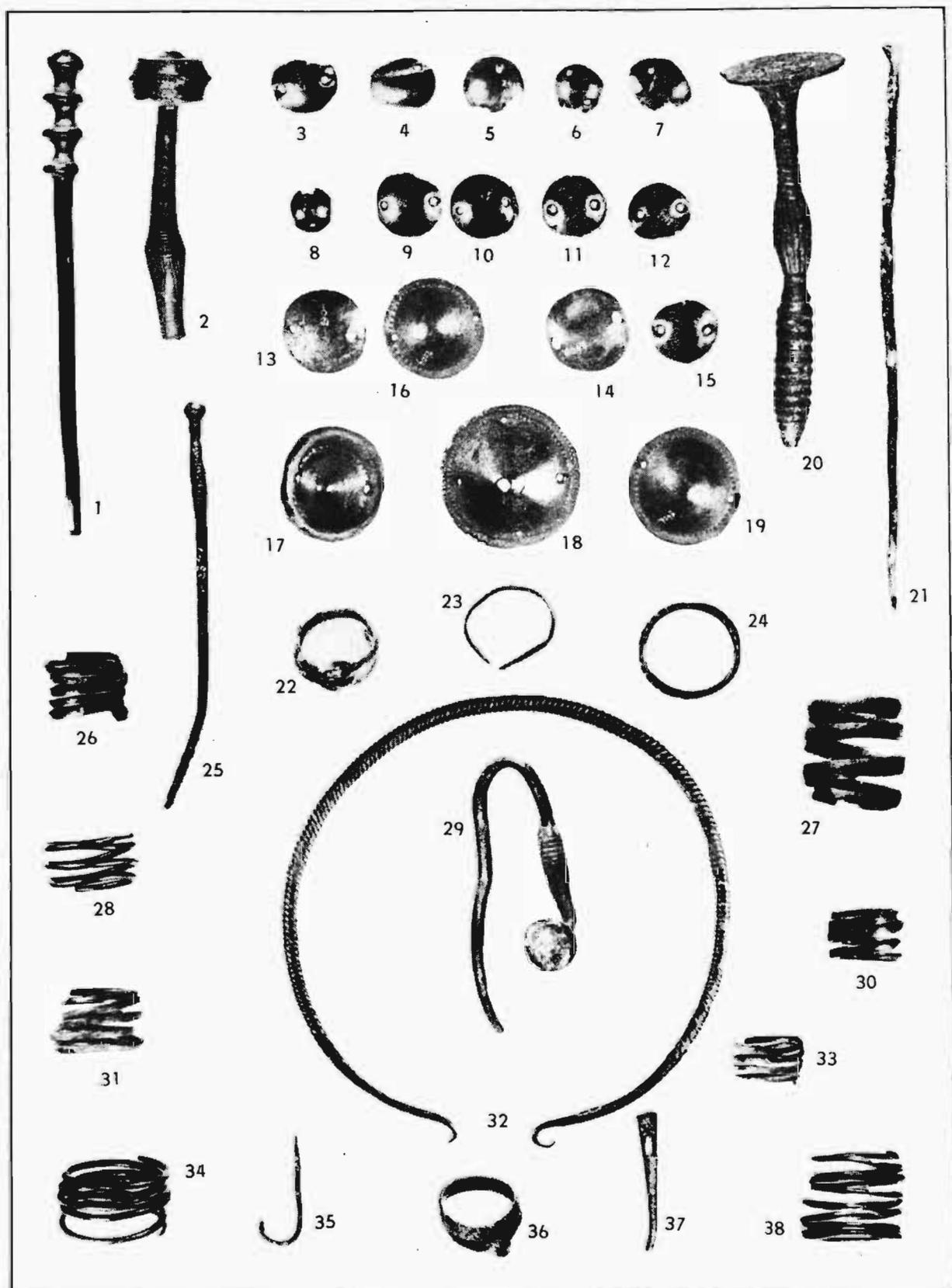
Tab. X. Zber. 1-42 - Slizké; 43 - Vcelínce.

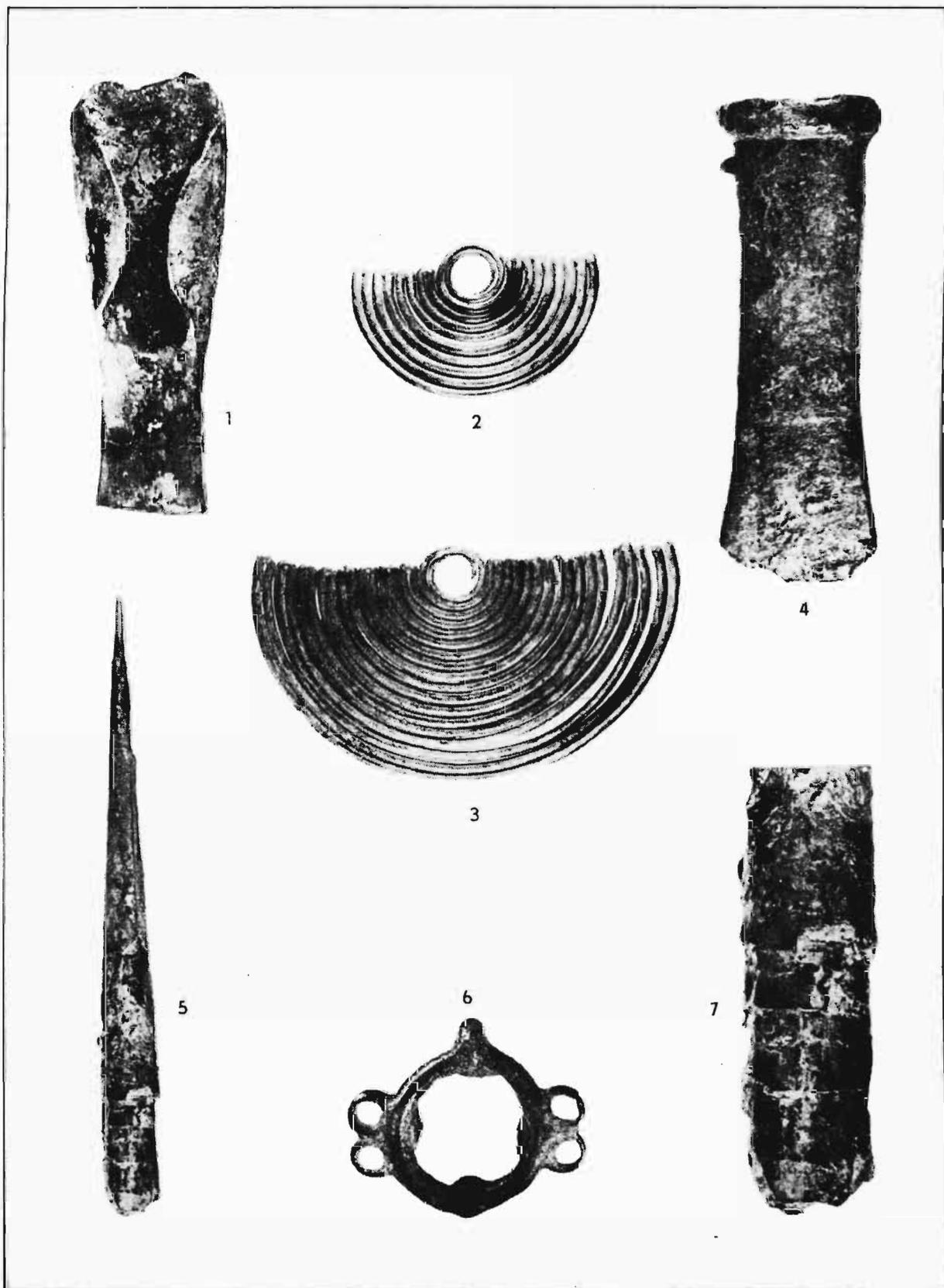
Tab. XI. Ožďany. Poklad z roku 1951.

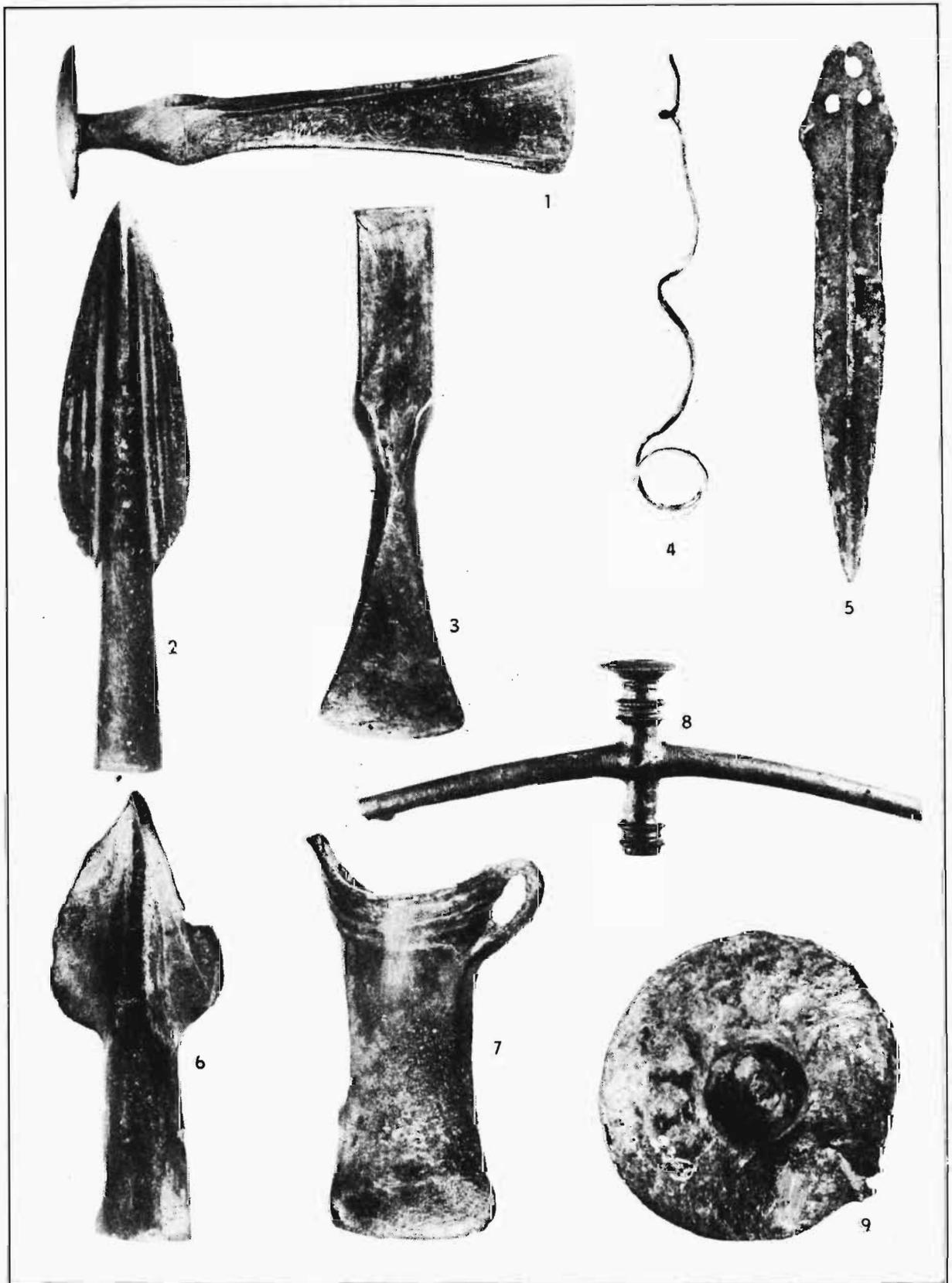
Tab. XII. Ożdany. Pokład z roku 1951.

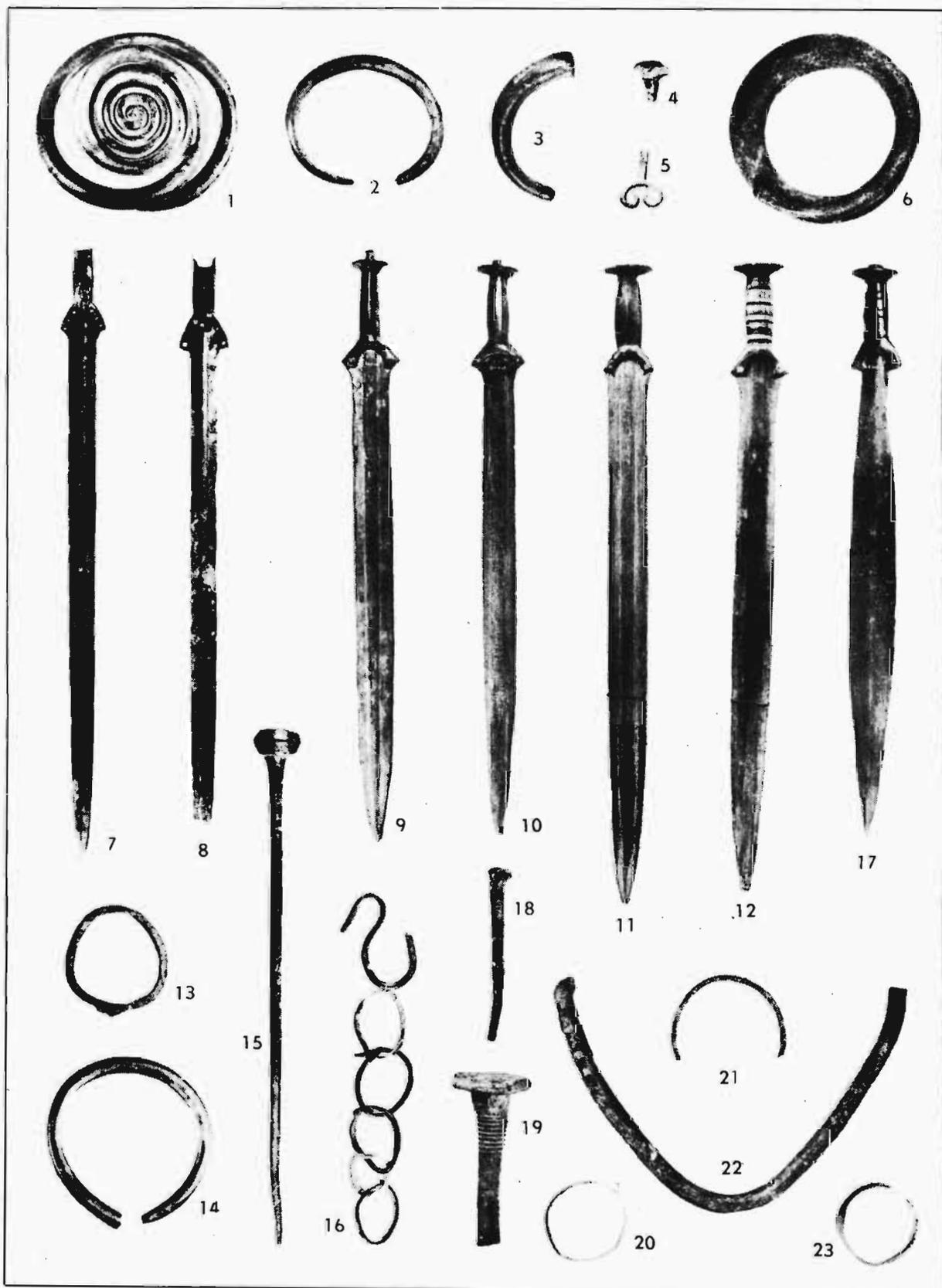
Tab. XIII. Ojedinelé nálezy. 1 - Slizké (?); 2-26, 28, 31-38 - Včelínce; 27, 30 - neznáme nálezisko.

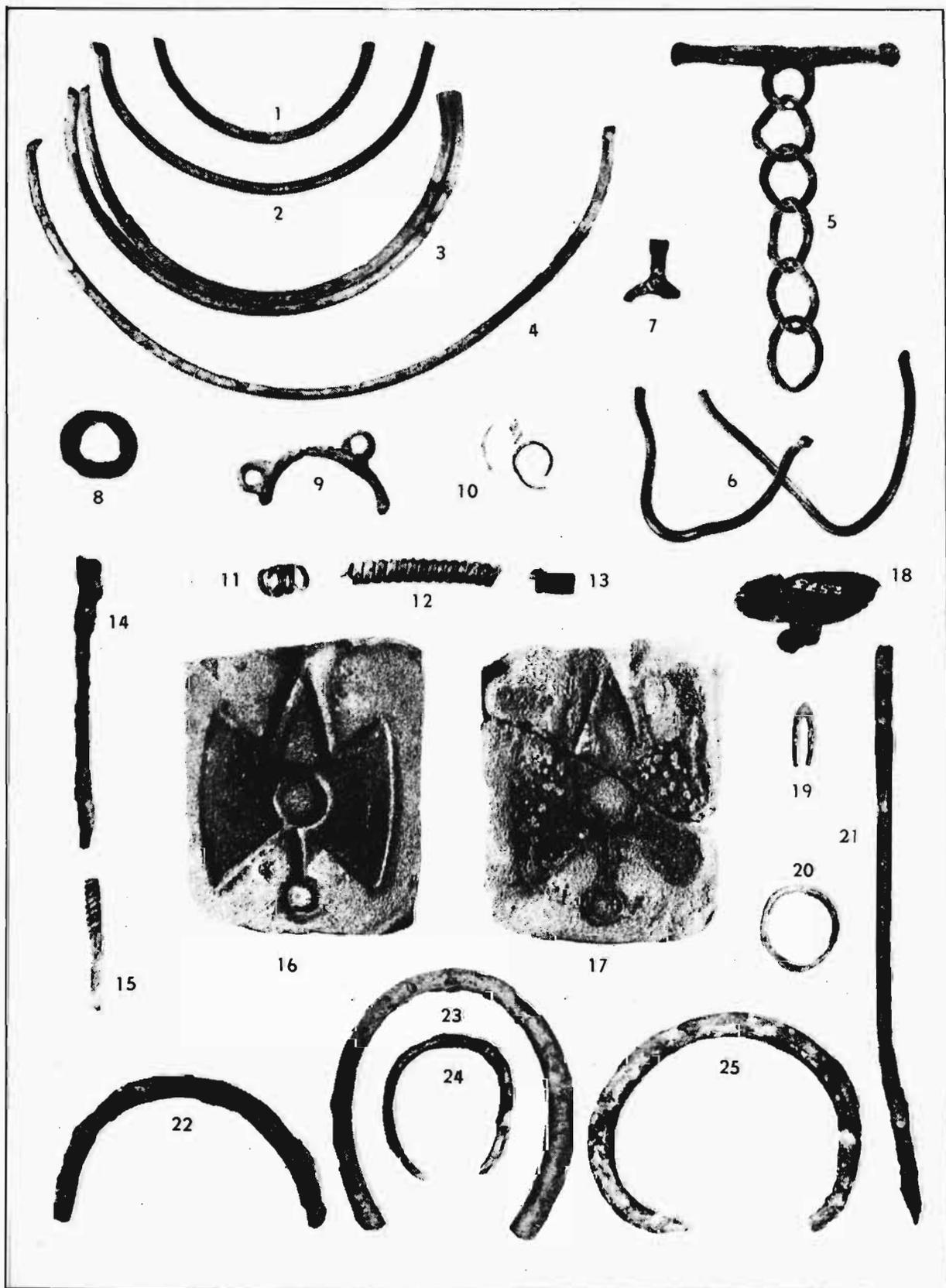
Tab. XIV. 1 - Horné Zahorany (ojedinělý nález); 2, 3 - Babíneec (poklad); 4 - Ožďany (ojedinělý nález); 5, 7 - Plešivec (ojedinělé nálezy); 6 - Skerešovo (ojedinělý nález).

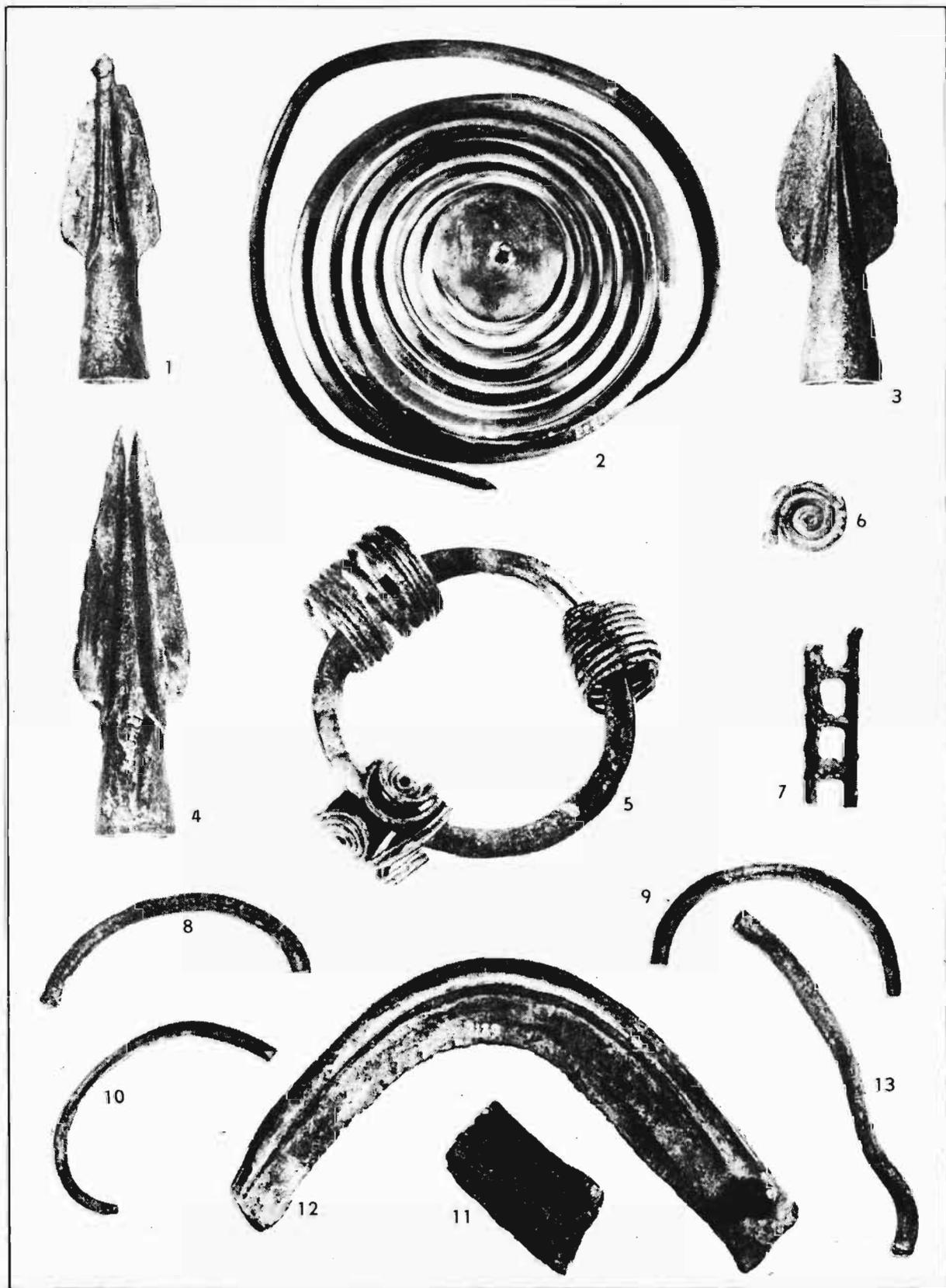
Tab. XV. Ojedinelé nálezy. 1-3 - Rimavské Janovce; 4 - Nižné Valice; 5 - Dolné Zahorany; 6, 7 - Veľká Suchá; 8 - Veľký Blh; 9 - Rimavská Seč.

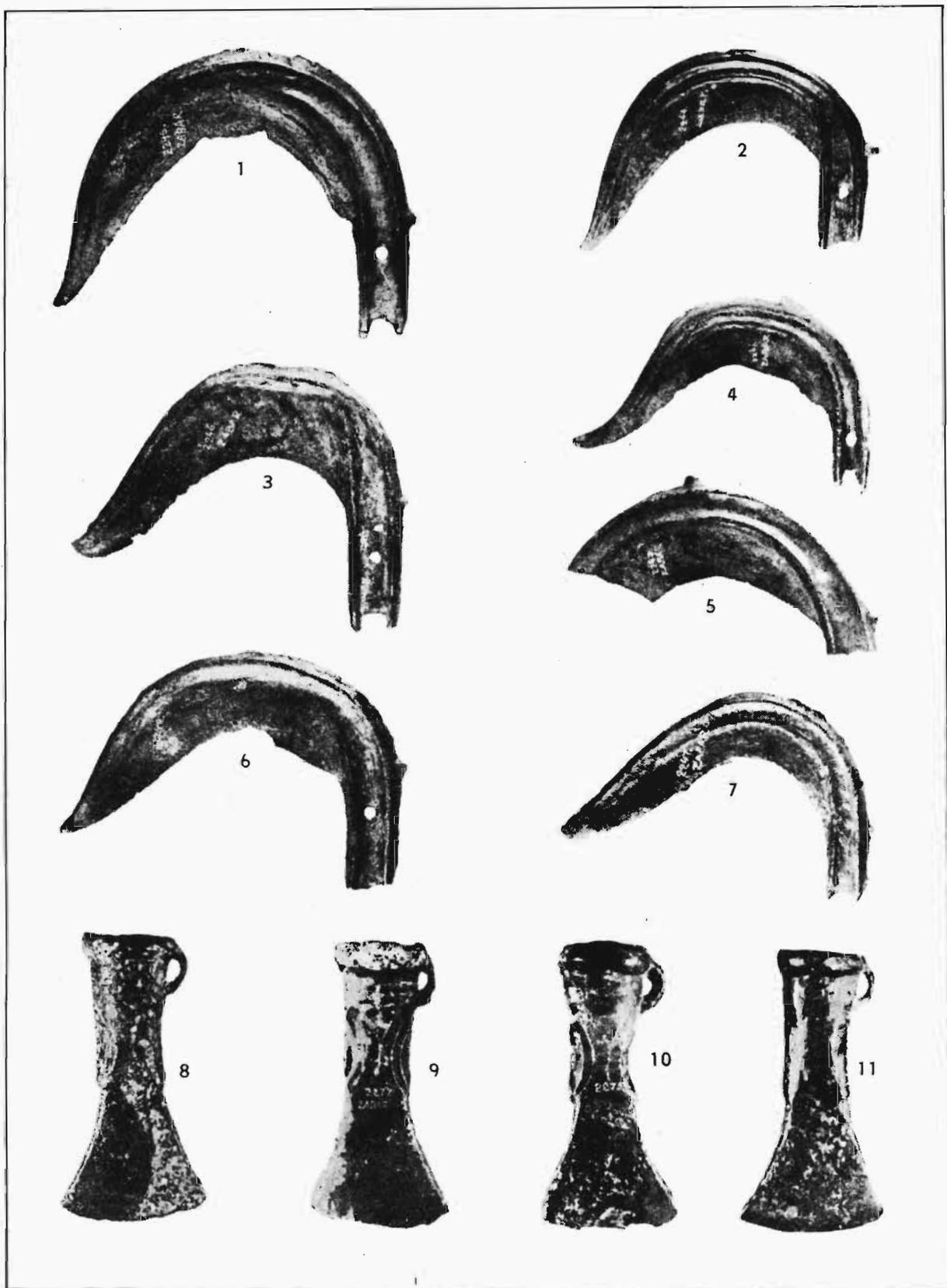
Tab. XVI. 1-6 - neznáme nálezisko, pravdepodobne býv. Gemerská župa (ojedinelé nálezy); 7, 8 - Opatová (časť pokladu); 9-12 - Gemer (poklad); 13 - Rimavská. Seč (ojedinelý nález); 14 - Vyšná Pokoradz (ojedinelý nález); 15 - Gemer (ojedinelý nález); 16 - Skerešovo (ojedinelý nález); 17-23 - Abaujszántó, Madarsko (s výnimkou čís. 17 azda časť pokladu).

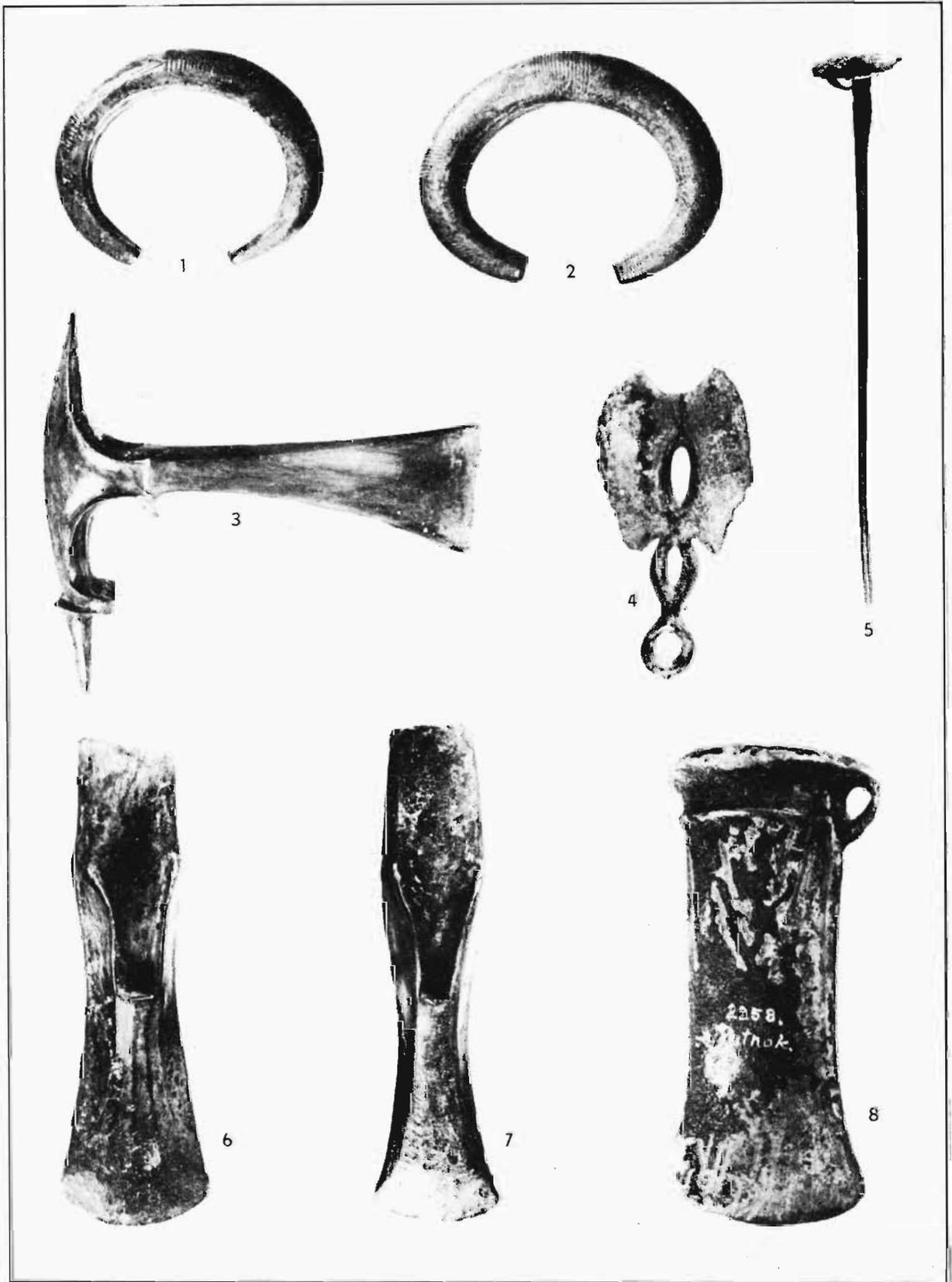
Tab. XVII. Ojedinelé nálezy. 1-4, 6 - bývalá Gemerská župa; 5, 10 - neznáma lokalita; 7-9, 11-25 - Vyšná Pokoradz.

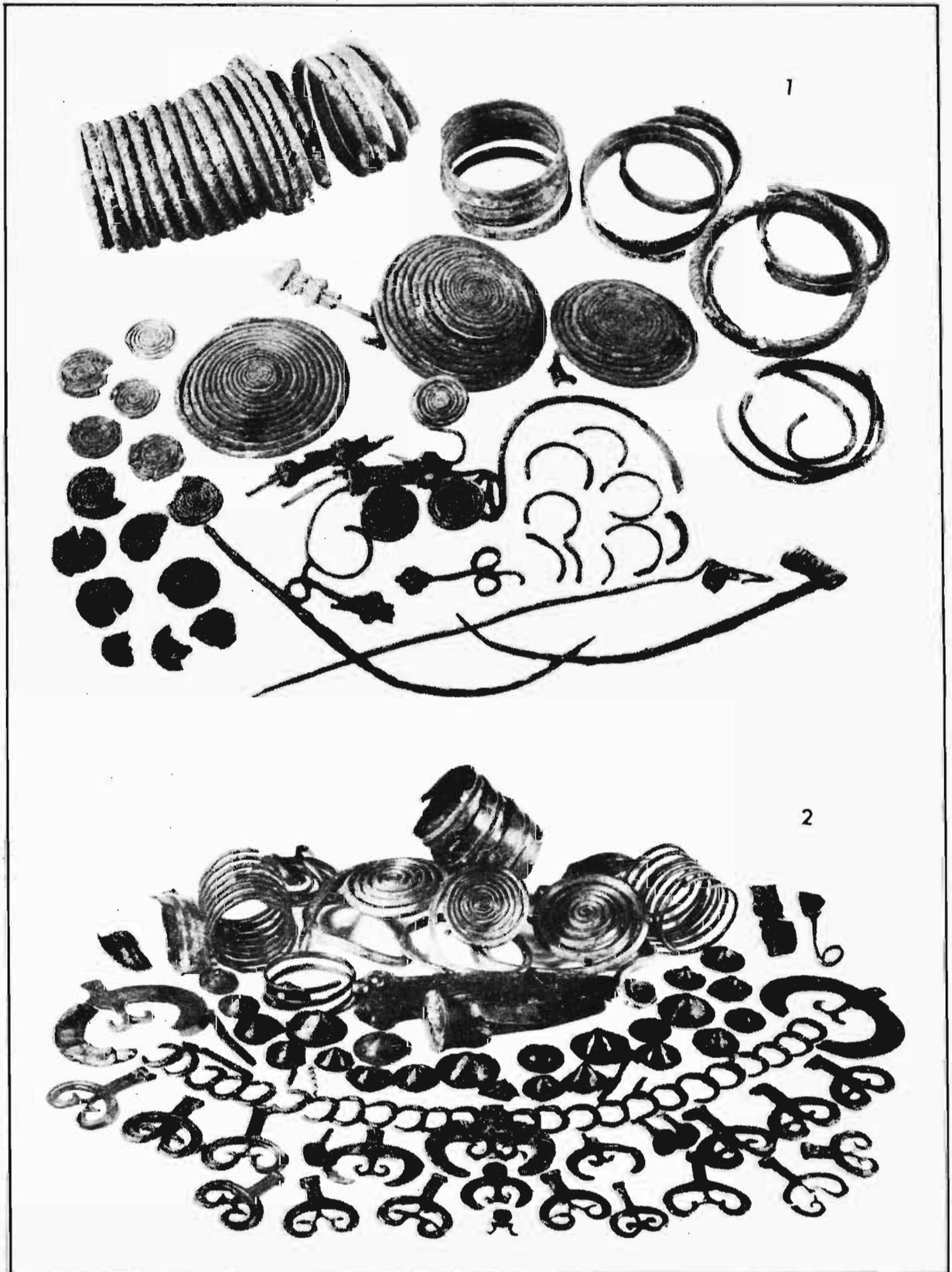
Tab. XVIII. Kelemér (Mađarsko). Pravdepodobne poklad.

Tab. XIX. Zabar (Mađarsko). Pravdepodobne poklad.

Tab. XX. 1-3, 6, 7 - Sajóvámos, Maďarsko (azda poklad); 4, 5 - Nógrádpálfalva, Maďarsko (azda časť pokladu); 8 - Putnok, Maďarsko (ojedinelý nález).

Tab. XXI. Poklady. 1 - Rimavská Sobota (z roku 1956);
2 - Včelínce (z roku 1907).

O VZNIKU STAROSLOVANSKÉHO PLUHU

JOZEF KUDLAČEK

Problematika vzniku staroslovanského pluhu je jednou z ústredných otázok, na riešení ktorej participujú archeológia, etnografia, história, jazykoveda a ďalšie príbuzné vedy. No ani jedna z nich nie je sama osebe schopná dať uspokojivú odpoveď na proces genézy staroslovanského pluhu. Iba koordinácia všetkých spomenutých vedeckých disciplín a vzájomné porovnávacie štúdium - a to aj neslovanského materiálu - môže úspešne prispieť k riešeniu tejto závažnej otázky z oblasti výrobných síl. Za dnešného stavu bádania rozhodujúci podiel na riešení problému vzniku staroslovanského pluhu má predovšetkým archeológia a potom etnografia: kým archeológia získava stále nový dokladový materiál, zatiaľ etnografia podstatným spôsobom prispieva k možnosti spätnej rekonštrukcie vývoja slovanského orného náradia od radla k pluhu.

Za základ riešenia genézy staroslovanského pluhu dnešná etnografia a archeológia pokladajú presnú diferenciáciu dvoch základných druhov staroslovanských oracích nástrojov - radla a pluhu. Nateraz azda najprecíznejšiu diferenciáciu radla a pluhu spracovala V. U r b a n c o v á; jej triedenie a charakteristiku týchto dvoch typov oracích nástrojov možno považovať za dobré východisko pri štúdiu genézy a vzniku staroslovanského pluhu. Autorka delí oracie nástroje do dvoch základných kategórií:¹ 1. radlá - bezplazové a plazové, 2. pluchy - drevené² a položelezné.³

Autorka za radlo pokladá také náradie, ktoré "pomocou lemeša s dvoma ostriami (symetrický lemeš) rozrýva pôdu naraz na dve strany a prípadne pomocou dvoch odvalníc ju aj na dve strany rozhrňa. Je to teda náradie symetrické, čo sa týka práce i pracovných súčiastok (symetrický lemeš, dve odvalnice)".⁴ Pokiaľ ide o konštrukčné diferencie, autorka ďalej delí radlá - ako som už spomenul - na bezplazové a plazové. Toto delenie vychádza predovšetkým z podrobnej analýzy súčasného etnografického materiálu, ale plne ho potvrdzujú aj archeologické nálezy z nášho územia, ako aj z ostatných oblastí osídlených Slovanmi. Z hľadiska štúdia staroslovanských oracích nástrojov význam nadobúdajú predovšetkým bezplazové radlá. Podľa autorky bezplazové radlo⁵ je náradie, ktorého "lemeš, obyčajne lopatovitého tvaru, je pripevnený na šikmo postavený rylec a nemá plaz položený na zemi."⁶ Bezplazové radlá aj v súčasnej dobe sú u nás podľa autorky najarchaickejším oracím náradím⁷ a neodlišujú sa príliš od náradia používaného v dobe hradištnej.⁸ Pre podrobnejšiu rekonštrukciu staroslovanských bezplazových radiel sú veľmi dôležité dnešné etnografické doklady takéhoto archaického oracieho náradia. Na území rozšírenia slovanského etnika tieto typy radiel - napr. zo Slovenska,⁹ Ukrajiny (hlavne tzv. maloruské radlo),¹⁰ Poľska (dedina Buk, okr. Grudziądz, rylcové radlo)¹¹ atď. - tvoria akýsi spojovací článok medzi dnešnými a staroslovanskými bezplazovými radlami. Ako správny možno uznať názor J. P o d o l á-

k a,¹² že dnešný typ slovenských radiel sa používal na slovanskom území už v X. storočí. Tento názor z archeologického hľadiska potvrdzuje aj A. T o č í k.¹³

V zložitej evolúcii premeny radla v pluh nemal podstatnú úlohu asymetrický lemeš, resp. aj čerieslo, ale možnosť horizontálneho umiestenia pracovnej časti radla - lemeša, t. j. vznik radla s plazom. Plazové radlo podstatne prispelo k dokonalejšiemu obrábaniu pôdy, pretože už umožňovalo aj určitú reguláciu hĺbky orby, ktorá už bola hlbšia ako pri obyčajných radlách.¹⁴ Pri radle s plazom - ako uvádza V. J. D o v ž e n o k¹⁵ - odpor pôdy už nenarážal na plochý povrch oracieho náradia, ale na ostrie okrajov jeho pracovnej časti a súčasne bolo efektívnejším nástrojom v boji s burinami. Radlo s plazom preto autor správne pokladá za bezprostredného genetického predka pluhu, od ktorého sa odlišovalo hlavne tým, že ešte nemalo odvalové dosky. Radlá s plazom môžeme teda pokladať za jeden z prechodných článkov od radiel k pluhom.¹⁶ Ako ukazujú etnografické doklady, plazové radlá sa aj v súčasnosti používajú pri práci so zemiakmi.¹⁷

Radlá pôdu iba rozrezávajú, ale neprevracajú. Za pluh treba pokladať také náradie, ktoré pomocou asymetrického lemeša prevracia pôdu na jednu stranu. V pomere k pluhu radlo pôdu iba rozhrňa, a to na obidve strany. Významné konštrukčné zdokonalenia vo vývoji od radla k pluhu predstavujú čeriesla, odvalnice a pluzné kolieska. V genetickej následnosti pri vývoji pluhu zatiaľ nemožno presne vymedziť, ktoré z týchto postupných zdokonalení bolo primárne. Napríklad L. N i e d e r l e¹⁸ za typické znaky pluhu pokladá pluzné kolieska,¹⁹ čerieslo pred lemešom a jednostranný lemeš, ktorý umožňuje pôdu obracať, čomu napomáha odvalnica. Ako však ukazujú archeologické a etnografické objavy, podobne ako kolieska, ani čerieslo nemožno pokladať za výlučný a typický znak pluhu, a to hlavne preto, lebo napr. čeriesla sa objavujú už na laténskych oracích nástrojoch, ktoré však nemožno jednoznačne považovať za nástroje typu pluhu.²⁰ Aj F. Š a c h²¹ ukazuje, že čeriesla väčších rozmerov z laténskeho a rímskeho obdobia v južnej Európe a Anglii nemožno pokladať za súčasť pluhu, ale za rezalnicu (rezáunca, riss, coutrier), Podľa uvedených údajov za pluh²² treba pokladať radlo s plazom.²³ Ďalším konštrukčným zdokonaľovaním sa potom radlá s plazom menili na pluchy.

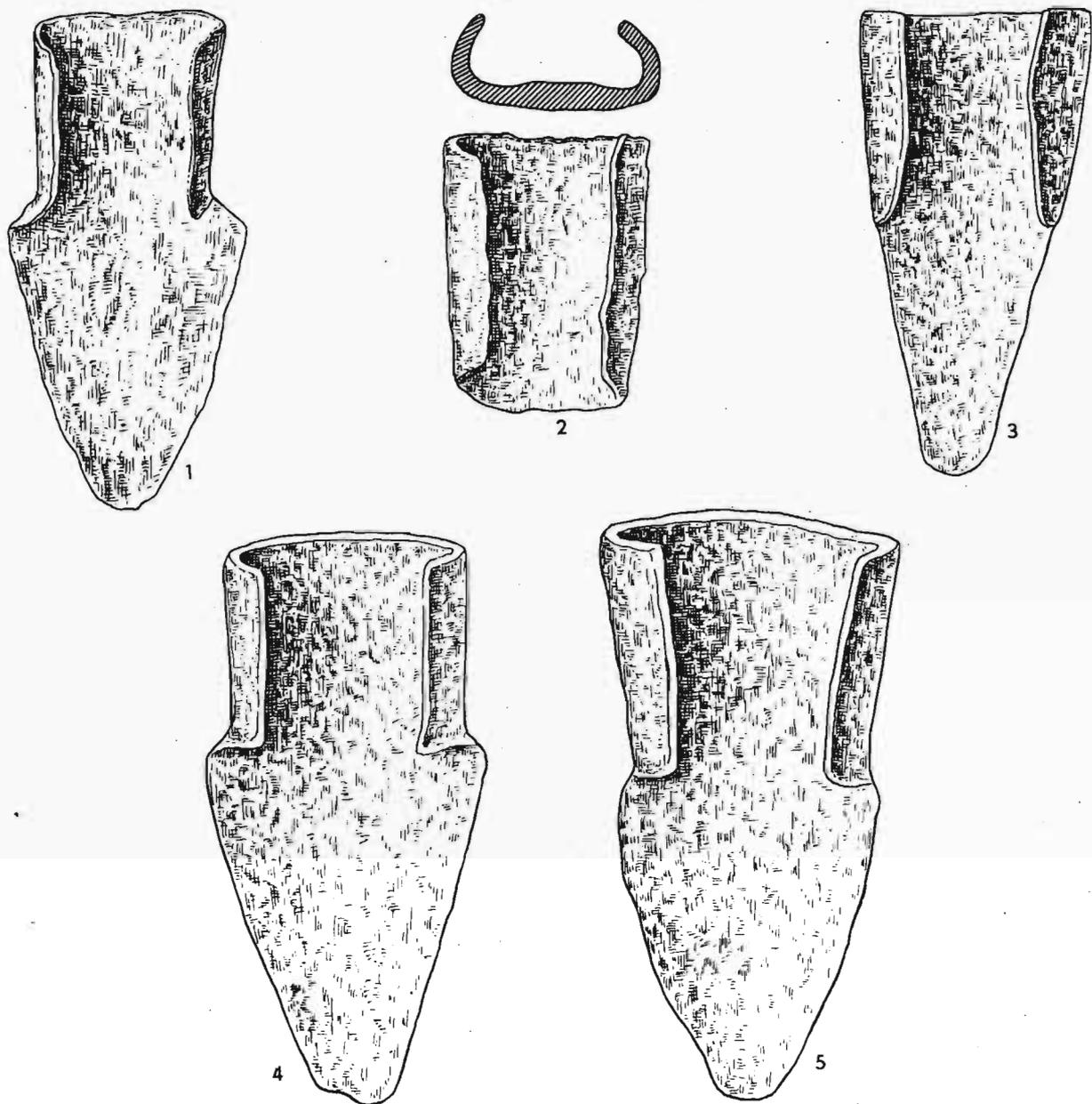
Problém vzniku staroslovanského pluhu umožňuje riešiť archeologický materiál z oblastí osídlených slovanským etnikom; ide o tieto skupiny archeologických pamiatok:

1. východoeurópske radlá a pluchy,
2. starobulharské radlá a pluchy,
3. oracie náradie zo širšej oblasti Zakarpatska (hlavne z územia dnešného Poľska a Nemecka),
4. oracie náradie z oblasti južných Slovanov,
5. oracie náradie z územia Československa.

Štúdium týchto piatich, zemepisne od seba odlišných skupín dáva ucelený pohľad na genézu a vznik staroslovanského pluhu, ako aj možnosť riešiť dôležitú otázku prípadných predchádzajúcich vplyvov v jednotlivých oblastiach, v ktorých vždy prichádzajú do úvahy iné - neslovanské - etnické skupiny.

1. VÝCHODOEURÓPSKE RADLÁ A PLUHY

Vo východoeurópskej oblasti treba za prvé súčasť radiel, ktoré možno pripísať slovanskému etniku, pokladať oracie nástroje vyskytujúce sa v čerňachovskej kultúre. Vedúcim etnikom v tejto kultúre - ako sa ukazuje - boli slovanskí Anti.

Obr. 1. Lemeše. 1 - Šmyrevo, Kurská oblast (černachovská kultúra); 2 - Pražev (černachovská kultúra); 3 - Staraja Ladoga; 4 - Oš-Pando; 5 - Pastyrskoje gorodišče. (Podľa I. I. Lapuškina.)

Lemeše^{*)} spomenutej kultúry boli súčasťami oracích nástrojov typu radla, t. j. pôdu pravdepodobne ešte neprevracali, ale iba rozrývali na dve strany. Za najdôležitejšie nálezy železných lemešov černachovskej kultúry pokladáme nateraz nálezy z týchto lokalít:

a) J a h ň a t y n (Rudinský okres, Žitomírska oblasť). Sídliisko černachovskej kultúry, datované do II.-VII. stor. Našiel sa tu fragment zaobleného hrotu lemeša.²⁴

^{*)} V tejto práci používame kvôli jednotnosti terminológie iba pomenovanie lemeš, bez ohľadu na to, či ide o súčasť radla alebo pluhu. Synonymum spomenutého termínu - pomenovanie "radlica" - úmyselne nepoužívame. K veci pozri: P o d o l á k J., Nomenklatura pluhu na území slovenského etnika, Slovenský národopis V, 1957, 322, 333 (definícia radla); J u r k o v i č M., Nomenklatura pluhu, Agrikultúra 1, 1962, 141, 142. Podobne používame iba pomenovanie čerieso (synonymum "krájadlo").

b) Š m y r e v o (Kurská oblasť). Sídliisko černachovskej kultúry, datované do V.-VI. stor.²⁵ Lemeš z výskumu D. J. S a m o k v a s o v a z roku 1919 (obr. 1: 1); dĺžka 22 cm, šírka tuľajky 9 cm, šírka ramien 11 cm.

c) P r a ž e v (Žitomírska oblasť). Sídliisko černachovskej kultúry, datované do III.-V. stor.²⁶ Fragment lemeša s tuľajkou (obr. 1: 2); šírka tuľajky pri násadci 9 cm, hrúbka fragmentu 1 cm, výška tuľajky 3,5 až 4 cm.²⁷

d) G r e č a n i k o v (okres Perejaslav-Chmelnickij, Kijevská oblasť). Lemeš černachovskej kultúry, bližšie nedatovaný.²⁸

e) L a b u š n a - P a s a d, vedľa obce Krinički (Odeská oblasť). Asymetrický lemeš z výskumu S. S. G a m č e n k a.²⁹

f) I n g u l e c. Lemeš datovaný do I.-V. stor.³⁰

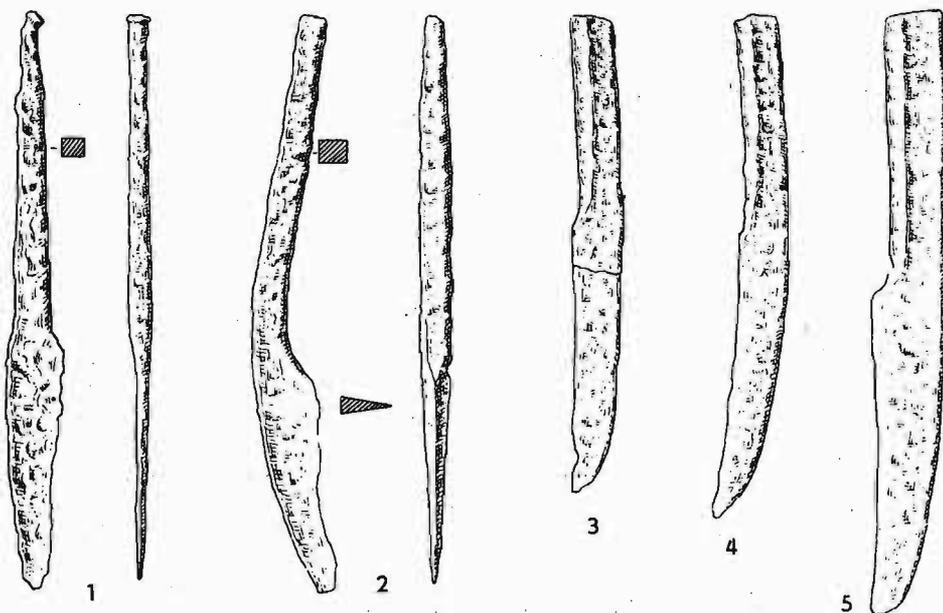
g) L e n k o v c y. Asymetrický lemeš z výskumu tripolskej expedície roku 1951.³¹

h) J e r k o v c y (okres Perejaslav-Chmelnickij). Lemeš dlhý 9 cm, široký (pri násadci tuľajky) 8,8 cm.³²

i) O s e l y n c y (Kelmenecký okres, Černivecká oblasť). Lemeš trochu odlišnej konštrukcie než ostatné lemeše černachovskej kultúry.³³

j) V o l o s k e (Dnepropetrovská oblasť). Bližšie neurčený železný lemeš.³⁴

Ako sme videli, v rámci černachovskej kultúry máme pomerne značný počet železných lemešov, a to ako symetrických, tak aj asymetrických. To ukazuje na postupný zdokonaľovací proces oracieho náradia, ktoré sa nepochybne v konečných

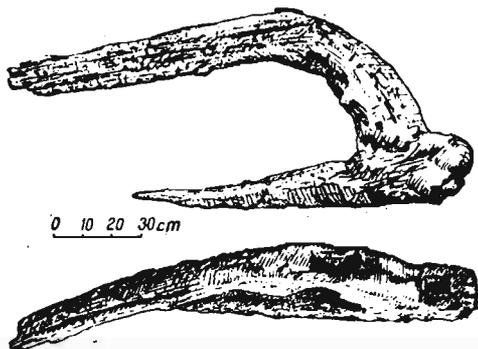

Obr. 2. Čeriesla. 1 - Korovincy (černachovská kultúra); 2 - Cymľanskoje gorodišče (saltovsko-majacká kultúra); 3-5 - Rajkoveckoje gorodišče. (Podľa I. i. Lapaškina a V. K. Gončarova.)

fázach černachovskej kultúry (VI.-VII. stor.) postupne menilo z radla na plužný typ tohto náradia s plazom. Tento technický proces zdokonaľovania je zvyraznený aj tým, že v rámci černachovskej kultúry sa vyskytujú aj plužné nože - čeriesla. Z doteraz známych čeriesel treba spomenúť aspoň niektoré. Z lokality Korovincy (Sumská oblasť) je čerieslo (obr. 2: 1) z vykopávok I. I. Ľ a p u š k i n a roku 1922; našlo sa spolu s pamiatkami černachovskej kultúry a saltovsko-majackého

typu. Z lokality Lopatna (lesostepná časť Moldavska) pochádza čerrieslo zo sídliska datovaného do VI.-VII. stor.³⁵

Postupné zdokonaľovanie poľnohospodárskej techniky čerňachovskej kultúry dokresľujú aj nálezy ostatných poľnohospodárskych nástrojov, hlavne kosákov.³⁶ Z najdôležitejších lokalít treba spomenúť aspoň Velykyje Viknyny (Velykodederkaľský okres, Ternopiľská oblasť), kde sa našiel železný kosák dlhý 26 cm,³⁷ Šarkiv (Rokitňanský okres, Kijevská oblasť) s nálezom železného kosáka v žiarovom hrobe,³⁸ Žukivci (Obycyvský okres, Kijevská oblasť)³⁹ atď. Nálezy kosákov sú dôležité preto, lebo - ako ukazuje V. J. D o v ž e n o k⁴⁰ - kosáky čerňachovskej kultúry sa podobajú kosákom z obdobia Kijevskej Rusi. Vidieť tu teda určitú genetickú súvislosť, podobne ako pri ostatných nálezoch poľnohospodárskych nástrojov, čo nepriamo potvrdzuje slavinitu poľnohospodárskych nástrojov v čerňachovskej kultúre. Archeológovia súhlasne priznávajú, že čerňachovská kultúra, hoci na nej participovali aj iné - neslovanské - etnické skupiny, mala významnú úlohu v etnogenéze Slovanov.

Obr. 3. Drevené radlo z lokality Tokari (podľa D. T. Berezovca).

cieho nástroja typu pluhu, lebo jeho železný lemeš bol pri orbe v horizontálnej polohe. Fragment datuje D. T. B e r e z o v e c do druhej polovice prvého tisícročia nášho letopočtu. Toto oracie náradie vyvolalo medzi odborníkmi rozsiahlu diskusiu. Podľa M. S t a r e j⁴² radlo z lokality Tokari je svojou konštrukciou veľmi blízke radlu z Dabergotzu (Braniborsko). Obe radlá majú skutočne určité spoločné znaky, hlavne konštrukčného rázu: zakrivený hriadel splyva s horizontálne umiesteným plazom, pozostávajú z jedného kusa drevenej časti (rázsocha), päta plazovej časti odstáva a je v nej otvor pre umiestenie držadla radla, zakrivená časť hriadela zvierá s líniou horizontu približne 45° uhol.⁴³ Ak by sa našli železné časti obidvoch týchto radiel, dala by sa bližšie určiť funkcia otvoru na zakrivenej časti hriadela, teda mohlo by sa presnejšie zistiť, či tieto radlá mali lemeše pripevnené k plazovej časti, alebo či tu nejde o zvláštny druh tzv. veslovitého lemeša. M. S t a r á sa nazdáva, že "u tohto radla bol šikmo postavený lemeš upevnený svojím dlhým trňom v hriadeli, už aj vzhľadom na to, že koniec plazu sa zdá byť dosť slabý, než aby naň mohol byť nasadený lemeš, a že uhol vrchného otvoru v predĺžení smeruje na vrchol plazu".⁴⁴ V. J. D o v ž e n o k⁴⁵ sa zasa nazdáva, že drevená časť nástroja z lokality Tokari predstavuje plužný typ oracieho náradia s plazom a odvalnicou. Na porovnanie treba uviesť niektoré údaje o tomto náleze: dĺžka plazu 65 cm, jeho výška 10 cm, hrúbka v mieste, kde sa spája s časťou hriadela - 12 cm; dolná časť povrchu plazu je vyhladená používaním.⁴⁶

Po období čerňachovskej kultúry vo východoeurópskej slovanskej oblasti od VII.-VIII. stor. sa vyskytuje veľké množstvo súčastí oracích nástrojov, ktoré sú už priamo geneticky spojené s existenciou skutočného pluhu. V poslednom čase z týchto oracích nástrojov boli podrobené novej analýze dve radlá, ktoré sa doteraz pokladali bezvýhradne za slovanské. Ide o radlá z týchto lokalít:

a) T o k a r i (Sumský okres, Ukrajina). Fragment časti dreveného radla (obr. 3) našiel sa tu v rašelinisku roku 1921. Podľa starších údajov D. T. B e r e z o v c a⁴¹ by tento fragment mal byť pozostatkom oracieho nástroja typu pluhu, lebo jeho železný lemeš bol pri orbe v horizontálnej polohe. Fragment datuje D. T. B e r e z o v e c do druhej polovice prvého tisícročia nášho letopočtu. Toto oracie náradie vyvolalo medzi odborníkmi rozsiahlu diskusiu. Podľa M. S t a r e j⁴² radlo z lokality Tokari je svojou konštrukciou veľmi blízke radlu z Dabergotzu (Braniborsko). Obe radlá majú skutočne určité spoločné znaky, hlavne konštrukčného rázu: zakrivený hriadel splyva s horizontálne umiesteným plazom, pozostávajú z jedného kusa drevenej časti (rázsocha), päta plazovej časti odstáva a je v nej otvor pre umiestenie držadla radla, zakrivená časť hriadela zvierá s líniou horizontu približne 45° uhol.⁴³ Ak by sa našli železné časti obidvoch týchto radiel, dala by sa bližšie určiť funkcia otvoru na zakrivenej časti hriadela, teda mohlo by sa presnejšie zistiť, či tieto radlá mali lemeše pripevnené k plazovej časti, alebo či tu nejde o zvláštny druh tzv. veslovitého lemeša. M. S t a r á sa nazdáva, že "u tohto radla bol šikmo postavený lemeš upevnený svojím dlhým trňom v hriadeli, už aj vzhľadom na to, že koniec plazu sa zdá byť dosť slabý, než aby naň mohol byť nasadený lemeš, a že uhol vrchného otvoru v predĺžení smeruje na vrchol plazu".⁴⁴ V. J. D o v ž e n o k⁴⁵ sa zasa nazdáva, že drevená časť nástroja z lokality Tokari predstavuje plužný typ oracieho náradia s plazom a odvalnicou. Na porovnanie treba uviesť niektoré údaje o tomto náleze: dĺžka plazu 65 cm, jeho výška 10 cm, hrúbka v mieste, kde sa spája s časťou hriadela - 12 cm; dolná časť povrchu plazu je vyhladená používaním.⁴⁶

Význam radla z lokality Tokari v porovnaní s nálezom radla z Dabergotzu vidí M. S t a r á hlavne v tom, že potvrdzuje správnosť názoru L. N i e d e r l e h o o slavinite obidvoch radiel, hoci sa našli na rozdielnych územiach.⁴⁷ Opačný názor vyslovil F. Š a c h, podľa ktorého radlo z lokality Tokari malo šípovitý, avšak drevený lemeš a pracovalo sa ním v šikmej polohe.⁴⁸

Orací nástroj z lokality Tokari bol podrobený novej analýze, ktorej výsledky sa podstatne rozchádzajú so závermi D. T. B e r e z o v c a, predovšetkým pokiaľ ide o chronologické zaradenie nálezu, čím sa potom môže zrejme zmeniť i jeho etnická identifikácia. B. A. Š r a m k o najprv doplňuje opis oracieho nástroja presnejšími údajmi:⁴⁹ dĺžka zachovanej časti je 93 cm a výška od spodnej časti plazu až po najvyššiu časť hriadeľa 38 cm. Autor ďalej spomína dôležitú konštrukčnú zvláštnosť: predná časť plazu je mierne prehnutá nahor; význam tejto zvláštnosti správne vysvetľuje tým, že zem sa na plaz neprilepovala, čo uľahčovalo pohyb pluhu. Hriadeľ sa odkláňa od osi plazu približne o 10° na ľavú stranu.⁵⁰ Spomenutý autor súčasne dokazuje, že oracie náradie s dlhým hriadeľom je stabilnejšie, avšak náradie s krátkym hriadeľom zvieratá ťahajú s menšou námahou.

b) S e r g e j e v s k (Starodubský okres, Brianska oblasť). Tu sa našlo oracie náradie konštrukčne blízke k nálezom z lokality Tokari.⁵¹ Našiel ho V. J. D o v ž e n o k roku 1954 v rašelinisku. Rozmery: dĺžka hriadeľa 100 cm, hrúbka hriadeľa pri časti kde prechádza v plaz 20 cm, dĺžka plazu 52 cm, šírka plazu v spodnej časti 13 cm.⁵² Na náradí je štvorhranný otvor, do ktorého sa upevňovalo držadlo. V. J. D o v ž e n o k pokladá tento nástroj za typ radla, ktoré bolo pri používaní v horizontálnej polohe. B. A. Š r a m k o zaraďuje nález nie do slovanskej doby, ale do včasnej doby železnej.⁵³ Uvádza, že na tomto pluhu (správnejšie radle) sa objavujú všetky základné zvláštnosti charakteristické pre drevené radlá zhotovené z rázsochy. Nazdáva sa, že tento drevený pluh bol opatrený odvalnicou, ktorá pri orbe obracala pôdu.⁵⁴ Autor ďalej uvádza, že aj toto oracie náradie bolo ľavostranné.

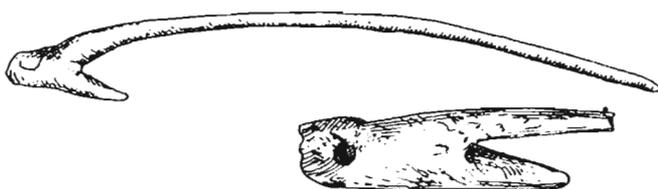
Ako vidíme, nové archeologické objavy ukazujú, že orné poľnohospodárstvo v baltickej a východoeurópskej oblasti bude treba posunúť až do doby železnej, vo východoeurópskej oblasti konkrétnejšie do doby skýtskej. Pokiaľ ide o pribaltickú oblasť (hlavne jej južnú časť), orné poľnohospodárstvo je tu dokázané už vo včasnej dobe železnej.⁵⁵ J. A. K r a s n o v pripúšťa orné poľnohospodárstvo už vo včasnej dobe železnej aj v iných oblastiach lesného pásma, napr. v južnom Bielorusku, Posejmi a Podesní, kde boli pomery analogické ako v Podneprí.⁵⁶ Nazdávame sa, že z tohoto hľadiska sú veľmi závažné tieto nové pozorovania a hlavne tvrdenia B. A. Š r a m k a⁵⁷ a J. A. K r a s n o v a,⁵⁸ že radlá z lokalít Tokari, Žabiči (Gorodniansky okres, Černigovská oblasť) a Sergejevskia patria už do skýtskej, a nie do včasnოსlovanskej doby, ako sa doteraz nazdávali hlavne D. T. B e r e z o v e c a V. J. D o v ž e n o k.⁵⁹ Veľmi zaujímavé sú aj názory B. A. Š r a m k a,⁶⁰ ktorý tvrdí, že oracie náradie z lokality Tokari bol pluh bez železného lemeša; funkciu lemeša zastávala drevená časť plazu.⁶¹ Šlo by teda o drevené radlá, podobné ako z nálezísk Walle (Nemecko; obr. 4),⁶² Wiewiórki,⁶³ Papowo (obe Poľsko; obr. 5),⁶⁴ Seibek, Nisum, Hvorslev (všetky tri Dánsko) atď. Ako viem, doteraz najstarší typ takéhoto oracieho nástroja z rázsochy pochádza z obdobia kolových stavieb z Lago di Ledro pri Trentine (obr. 6); opísal ho R. B a t t a g l i a.⁶⁵

Uvedené pozorovania a nové hodnotenia sú pre štúdium najstaršieho slovanskeho oracieho náradia veľmi závažné aj preto, lebo ukazujú, že vo východoeurópskej

oblasti už v dobe skýtskej sa stretávame s pomerne vyspelou formou orného poľnohospodárstva. Teda vo východoeurópskej slovanskej oblasti nepochybne bude treba rátať s predchádzajúcimi poľnohospodárskymi tradíciami; dosvedčujú to aj údaje v Herodotovom diele o Skýtii. Nemožno vylúčiť, že poľnohospodárska orná technika z obdobia Herodotovej Skýtie bola výtvorom predkov neskorších východoslovanských kmeňov. Posledné archeologické objavy potvrdzujú, že došlo aj k veľmi dôležitým ďalším technickým zdokonaleniam drevených radiel. Ak sú správne chronologické závery sovietskych archeológov, potom už v dobe skýtskej vo východoeurópskej oblasti máme doložené aj čeriesla. To vnáša úplne nové svetlo do tejto problematiky, lebo doteraz v archeológii a etnografii takmer jednoznačne prevládal názor, že čerieslo sa najskôr objavuje u východoalpských Galov v neskorolátenskej dobe.

Obr. 4. Drevené radlo z Walle (Nemecko).

Obr. 5. Drevené radlo z Papowa (Poľsko).

Z lokalít s nálezmi čeriesel z doby skýtskej treba spomenúť tieto:

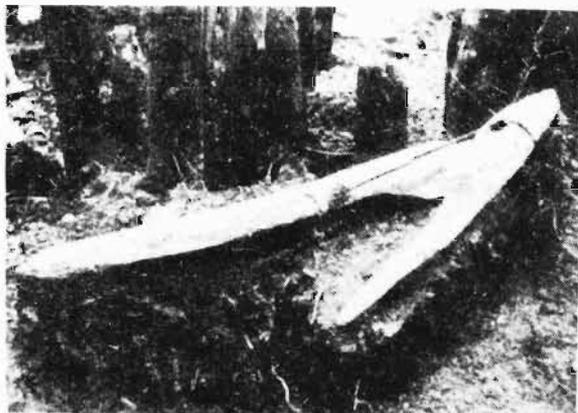
B r o v a r k i, mohyla 505 (výskum N. J. B r a n d e n b u r g a);

A k s i u t i n c y, staršia mohyla (výskum D. J. S a m o k v a s o v a)
a mohyla 469 (výskum N. J. B r a n d e n b u r g a);

B l a ž k i, mohyla 11 (výskum V. A. G o r o d c o v a);

Č a s t - y j e k u r g a n y, mohyla 11 (výskum P. D. L i b e r o v a);

V o l k o v c y, mohyla 1 (výskum S. A. M a z a r a k i h o).

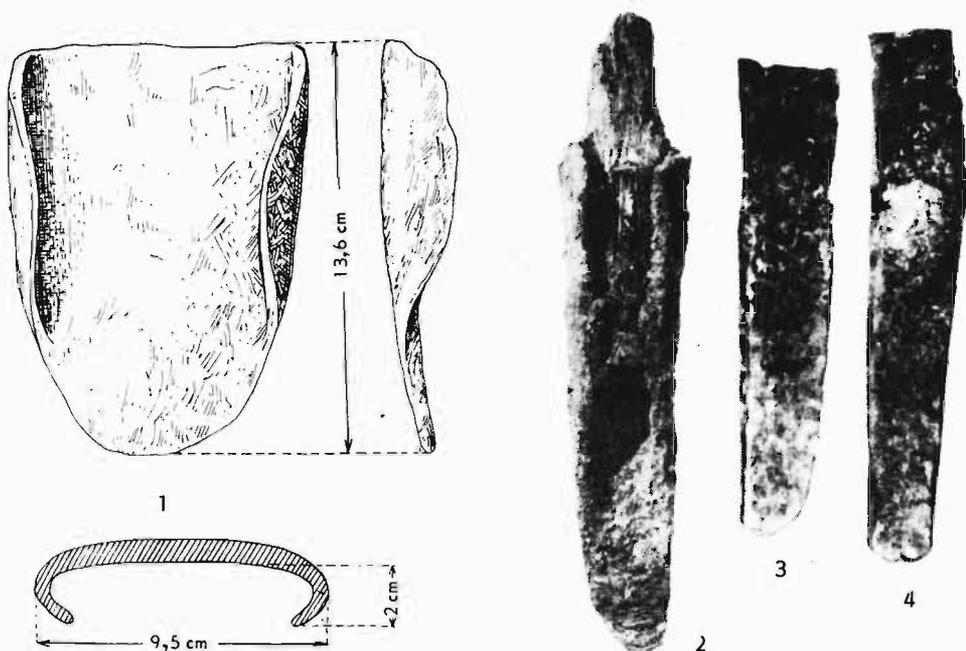
Obr. 6. Radlo z Lago di ledro pri Trentine (podľa R. Battaglia a H. Kotha: Ethnographisch-archäologische Forschungen I, 1933, str. 4).

Čeriesla z týchto lokalít uvádza i s kresbami B. A. Š r a m k o;⁶⁶ pokladá ich správne za čeriesla primitívneho dreveného pluhu. Ich tvar je trochu odlišný od tvaru najstarších čeriesel z doby laténskej. Podľa ich jednoduchej konštrukcie možno súdiť, aspoň podľa doteraz v archeologickej literatúre publikovaného materiálu, že ide o nálezy najstarších železných čeriesel. Znovu vidieť, že neskoršia poľnohospodárska technika vo východoeurópskej oblasti musela nepochybne nadviazať na poľnohospodársku techniku skýtskeho obdobia; nepriamo to nabáda spájať toto orné náradie s historicky známymi Skýtmi-oráčmi o ktorých píše Herodot vo svojej Skýtii. Nebudeme pravdepodobne ďaleko od historickej skutočnosti, keď

túto poľnohospodársku techniku dáme do súvisu s najstaršími slovanskými kmeňmi, ktoré sa už nepochybne oddelili od ostatnej masy indoeurópskeho základu. Tento predpoklad neprotirečí ani jazykovedným údajom, ktoré precízne podal v Slovanských starožitnostiach už P. J. Š a f á r i k. Tieto údaje dobre korešpondujú aj s do-

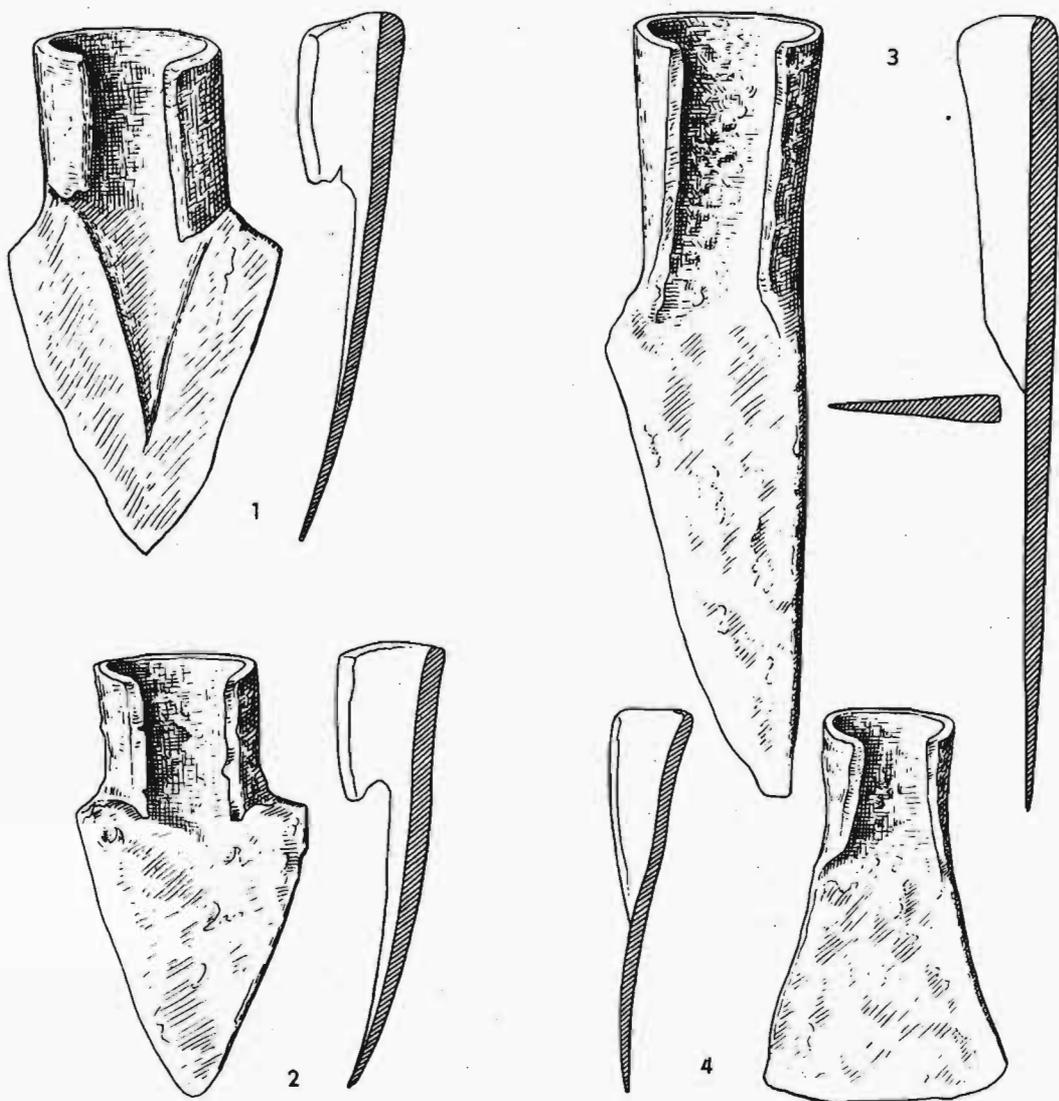
teraz známymi najstaršími nálezmi železných lemešov, ktoré sa považovali za staroslovanské. Ide predovšetkým o železný lemeš z Galliš-Lovačky pri Mukačeve (Zakarpatská oblasť USSR), datovaný do posledných storočí pred n. l., ktorý sa doteraz pokladal za najstarší slovanský lemeš z oblasti východných Slovanov.⁶⁷ Ďalší železný lemeš našiel G. B. F i o d o r o v v Moldávii; dotoval ho do II.-I. stor. pred n. l.⁶⁸

V otázke genézy staroslovanského pluhu u východoslovanských kmeňov rozhodujúci význam nadobúdajú železné lemeše, čeriesla a ostatné poľnohospodárske nástroje z obdobia po zániku čerňachovskej kultúry, teda približne zo VI.-VII. stor. Do úvahy však prichádzajú aj početné nálezy lemešov a čeriesel od spomenutého obdobia až po IX. stor. V tomto vývojovom období radlá sa často vyskytujú už aj s čerieslami a konštrukčne i funkčne sa menia na najstaršie staroslovanské pluhy s plazom a čerieslom, ba možno už aj s plužným kolieskom, ktoré však ešte doteraz archeologicky doložené nemáme. Z týchto starších nálezov uvedieme iba niektoré.

Obr. 7. Poľnohospodárske náradie zo Starej Ladogy.

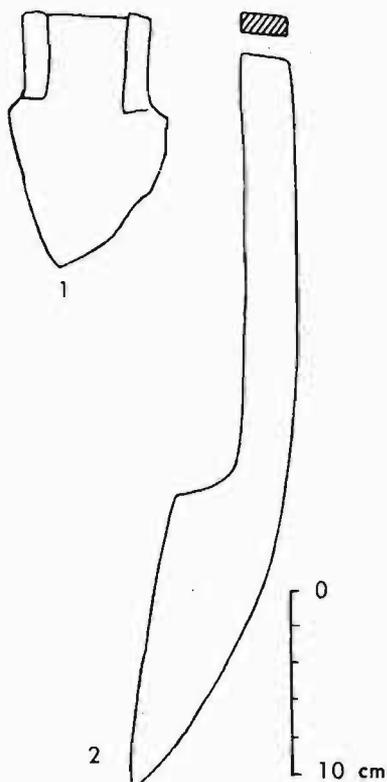
Ako jeden z najstarších takýchto železných lemešov treba spomenúť lemeš zo Starej Ladogy (obr. 1: 3), datovaný do VII.-VIII. stor. Je ešte pomerne blízky k niektorým lemešom čerňachovskej kultúry,⁶⁹ ale má určité analógie aj v bežných lemešoch východoslovanskej oblasti z obdobia VII.-VIII. stor. Mnohí sovietski archeológovia uvádzajú, že v severných oblastiach pred VII.-VIII. stor. existovalo žiarové hospodárstvo, v ktorom sa používali železné lemeše na oracom náradí. V. J. D o v ž e n o k predpokladá, že v severných oblastiach Rusi sa používali jednoduchšie drevené poľnohospodárske nástroje.⁷⁰ Žiarové poľnohospodárstvo na severe Rusi potvrdzuje nález úzkeho železného lemeša (obr. 7: 2),⁷¹ ktorý možno pokladať aj za zub sochy, ako aj ďalšie nálezy železných zubov sochy (obr. 7: 3, 4). Avšak v Starej Ladoge aj novší objav železného lemeša (obr. 7: 1)⁷² potvrdzuje existenciu oracieho náradia s takýmto lemešom (radlá).

Obr. 8. Lemeše z Novotroického gorodišča (podľa I. I. Ľapuškina).

Veľmi závažné objavy pre štúdium vývoja staroslovanského pluhu nachádzame aj na sídliskách romensko-borševskej kultúry, ktorá už vo všetkých prejavoch predstavuje historicky známy typ slovanskej kultúry. Niekedy sa táto kultúra pripisuje slovanským Severianom. V romensko-borševskej kultúre sa vyskytujú železné lemeše, ktoré ešte pripomínajú lemeše z obdobia černachovskej kultúry (napr. Volyncevo), ako aj veľmi vyspelé asymetrické lemeše z Novotroického gorodišča. Lemeš z včasnoromenského sídliska vo Volynceve (obr. 12) je datovaný do VII.-VIII. stor. Tento lemeš (opisuje ho V. J. D o v ž e n o k⁷³) podobá sa železnému klinu, ktorého ostrý koniec slúžil ako nos lemeša a tupý ako tuľajka; dĺžka lemeša 16,6 cm, šírka tuľajky 6,2 cm a šírka lopaty 7 cm. No pre štúdium slovanského pluhu sú omnoho závažnejšie početné nálezy železných lemešov - počnúc symetrickými cez mierne asymetrické až k výrazne asymetrickým z Novotroického gorodišča (obr. 8), ktoré I. I. Ľ a p u š k i n datuje do VIII.-X. stor.⁷⁴ Tieto lemeše predstavujú skutočné typy plužného oracieho náradia. Novotroickoje gorodišče takto definitívne potvrdzuje, že u východných Slovanov už od VIII. stor. bezpečne musíme rátať s používaním skutočného pluhu.

Ak uznávame, že asymetrické lemeše boli súčasťami oracieho náradia plužného typu opatreného aj čerieslom, potom sa u východných Slovanov takéto náradie v VIII.-IX. stor. bežne vyskytuje na mnohých lokalitách. Významný je objav železného lemeša, resp. dvoch železných lemešov so železným čerieslom z lokality Chotomeľ (Davidgorodský okres, Brestská oblasť),⁷⁵ ktoré sú datované do VIII.-IX. stor. Aj V. J. D o v ž e n o k tvrdí, že tento nález je pevným dokladom existencie pluhu u východných Slovanov najneskoršie v IX. stor.⁷⁶ Pre nás je zaujímavé pozorovanie Z. P o d w i ň s k e j,⁷⁷ ktorá oprávnene ukazuje pri lemeši z Chotomeľu (obr. 9) na analógie k mierne asymetrickým lemešom z Čechúvok a Cymľanského gorodišča. No podľa údajov J. V. K u c h a r e n k a⁷⁸ tieto dva lemeše z Chotomeľu majú malé rozmery, preto môžu predstavovať v miniatúrnom vyhotovení skutočné typy väčších používaných plužných nástrojov.

Obr. 9. Lemeš a čerieslo z hradiska Chotomeľ (podľa J. V. Kucharenka).

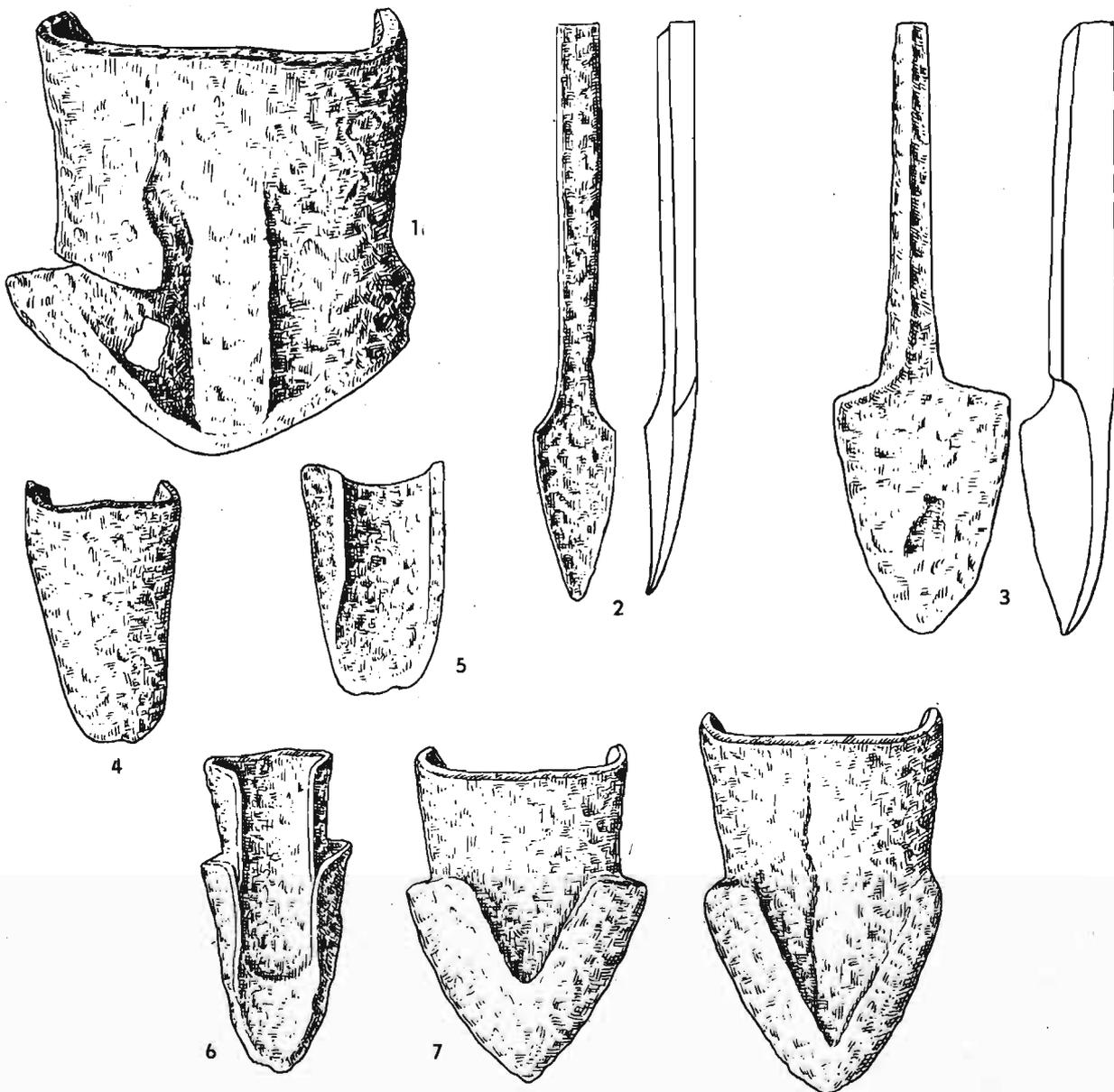
Novotroického gorodišča a zo Šuklinského, avšak odlišuje sa od nich veľkými rozmermi.⁷⁹ Autorka na základe tohto významného objavu dokazuje existenciu orného (plužného) poľnohospodárstva aj v lesnej oblasti. Nález možno datovať do VIII. stor.

V. J. D o v ž e n o k svojho času vyslovil názor, že za najstarší nález súčasti pluhu u východných Slovanov treba pokladať lemeš a čerieslo z Jekimauckého gorodišča (Rezinský okres, Moldavská SSR). Tu sídlili slovanskí Tiverci. Na Jekimauckom gorodišči sa našlo niekoľko železných lemešov⁸⁰ a železné čerieslo.⁸¹ Na základe týchto nálezov G. B. F i o d o r o v usudzuje,⁸² že Tiverci obrábali pôdu diferencovane, t. j. čerieslo alebo plužný nôž slúžil na oranie celinnej pôdy, lemeš na hlbokú orbu a malý lemeš pravdepodobne na predosevné spracovanie pôdy. Aj tento príklad názorne potvrdzuje, že VIII.-IX. stor. u východných Slovanov je už obdobím, keď sa pluh používal ako bežné oracie náradie.

Obr. 10. Lemeš z lokality Lebedka (podľa T. N. Nikolskej).

Z nášho hľadiska je veľmi dôležitý nález lemeša plužného typu z Lebedky (Urický rajón, Orlovská oblasť). O tomto lemeši (obr. 10) T. N. N i k o l s k a j a píše, že sa podobá železným lemešom z Volynceva,

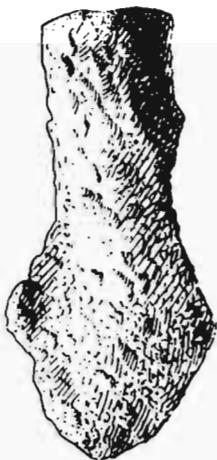

Obr. 11. Poľnohospodárske náradie z Rajkoveckého gorodišča (podľa V. K. Gončarova).

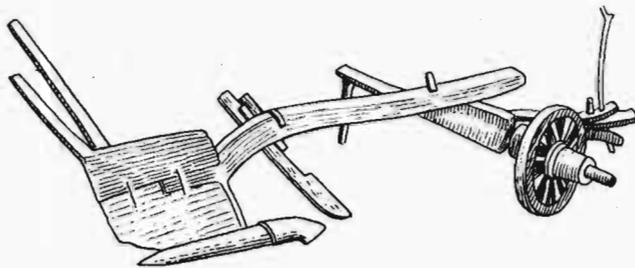
Mohli by sme ešte uviesť veľké množstvo dokladového materiálu, potvrdzujúceho bezpečne, že pluh používali východoslovanské kmene rozhodne ešte pred sformovaním Kijevskej Rusi. No aj v rámci Kijevskej Rusi sa veľmi zdokonaľovala oracia technika. Potvrdzujú to napr. nálezy z Rajkoveckého gorodišča, ktoré je datované do XI.-XIII. stor. Našlo sa tu veľké množstvo poľnohospodárskeho náradia: 22 železných lemešov, 4 čeriesla, 113 kosákov, 32 kôš atď. Medzi lemešmi vynikajú masívne lemeše ako súčasti pluzného náradia, veslovité lemeše, ktoré sa často pokladali za zuby sochy, ako aj menšie lemeše (obr. 11). Aj nálezy na Rajkoveckom gorodišči dokazujú diferencované obrábanie pôdy, teda aj vysokú úroveň poľnohospodárstva v období Kijevskej Rusi. Čeriesla majú značnú dĺžku, napr. 47 cm (obr. 2: 4) alebo až 53 cm (obr. 2: 5). Toto všetko potvrdzuje, že orná technika obdobia Kijevskej Rusi nadviazala na celý predchádzajúci vývin a úzko s ním súvisela.⁸³

K archeologickým dôkazom, potvrdzujúcim existenciu pluzného poľnohospodárstva u východných Slovanov najneskoršie od VIII. stor., treba uviesť ešte historické

a jazykovedné dôkazy. Z historických dôkazov túto skutočnosť potvrdzujú údaje autora Povesti vremennych let k rokom 964 a 981. Kým v roku 964 autor uvádza iba radlo, zatiaľ k roku 981 spomína už aj pluh. Roku 981 knieža Vladimír vyberá od Viatičov "daň ot pluga, jako i otec jeho imaše".⁸⁴ I keď zatiaľ z jazykovedného hľadiska nevieme do detailov, čo sa v X. stor. považovalo za radlo a čo za pluh, dôležité je, že sa tieto dva pojmy diferencujú. Údaje autora Povesti vremennych let, podľa ktorých Viatiči ešte roku 964 oznamujú Sviatoslavovi, že odovzdávajú daň "kozarom po šlachy ot rala"⁸⁵ a potom roku 981 "daň ot pluga...", potvrdzujú, že sa používal aj oveľa výkonnejší nástroj než radlo, a to pluh.⁸⁶ No archeologické objavy tieto historické fakty - ako sme videli - posunujú ešte zhruba o celé dve storočia pred uvedené roky. Historické zprávy odrážali takto už jestvujúci stav pred dvoch storočí. Používanie pluhu východnými Slovanmi dokazuje aj 57. stať staroruského zákonníka Ruská Pravda, v ktorej sa hovorí o pluhu a bráne.⁸⁷ Podľa Ruskej Pravdy "Aže u gospodina rolevnyj zakup, a pogubit' svojsky koň, to ne platí jemu; no ježe jemu dal gospodin plug i boronu, ot nego že kupu jemleť, to pogubivše platiti, aže li gospodin jeho otslet na svoje orudije, a pogibnet bez nego, to toho jemu ne platiti".⁸⁸ Z uvedenej časti spomenutého zákonníka vidieť, že pod pojmom pluh treba rozumieť pluh v pravom zmysle slova; text zákonníka súčasne potvrdzuje, že pluh nebol vždy iba vlastníctvom zakupov, ale bol aj feudálnym vlastníctvom. Podľa Ruskej Pravdy zakup popri tom, že vlastnil koňa, nemusel byť vždy aj vlastníkom pluhu. Z údajov Povesti vremennych let a Ruskej Pravdy vidíme, že už v začiatočných obdobiach Kijevskej Rusi pluh bol veľmi dôležitým poľnohospodárskym nástrojom.

Obr. 12. Lemeš z Volynceva
(podľa V. J. Dovženoka).

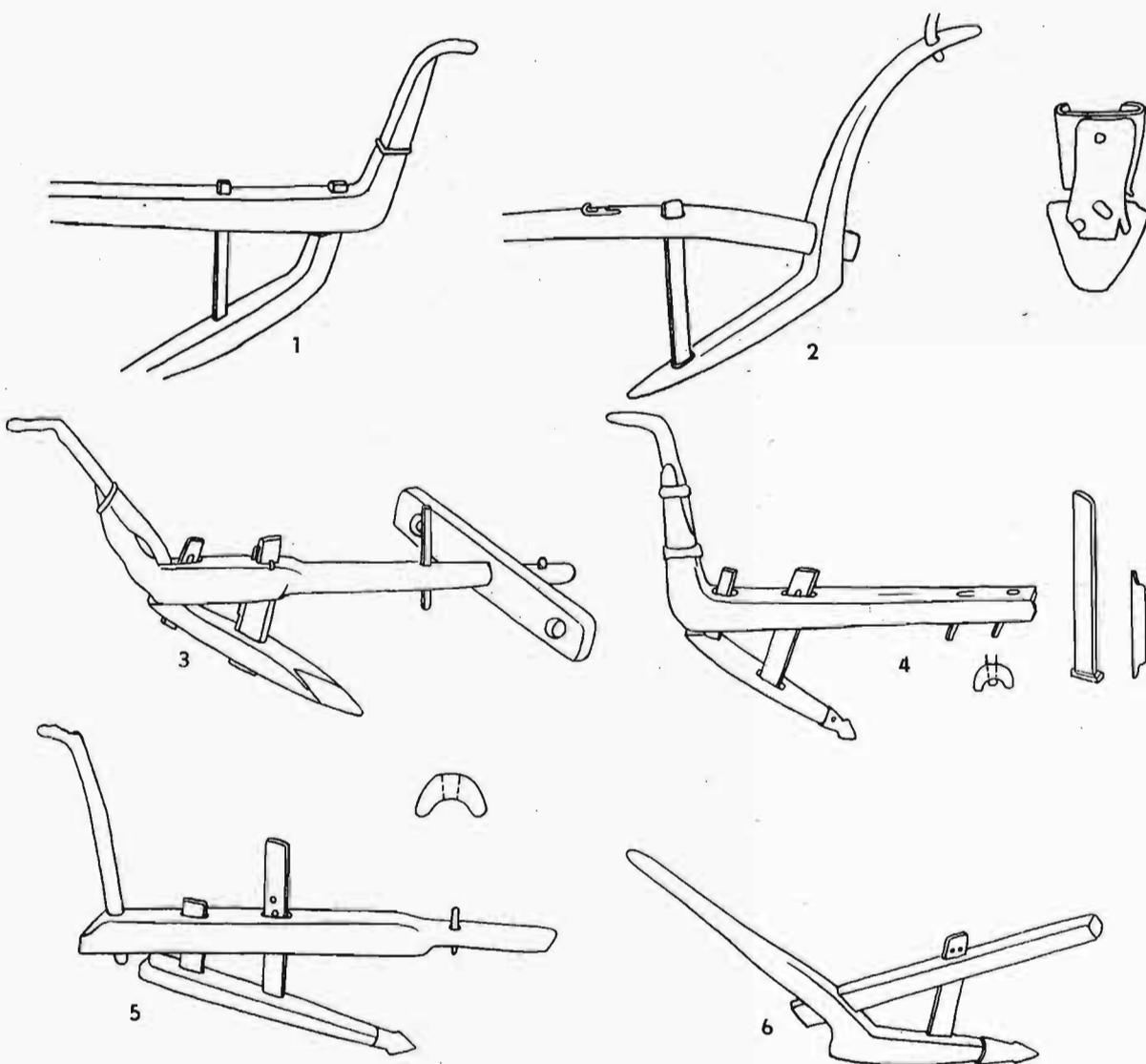

Obr. 13. Pluh z múzea v Poltave
(podľa V. K. Gončarova).

Na základe historických údajov, ktoré potvrdzujú používanie radla aj pluha v Kijevskej Rusi, možno tu už predpokladať dva typy oracích nástrojov. Takúto diferenciáciu na základe rozboru železných lemešov a ich rozdelenia na dva hlavné typy v rámci Kijevskej Rusi zdôvodnil aj V. J. D o v ž e n o k.⁸⁹ Podľa neho do prvého typu patria úzke lemeše; ich šírka obyčajne nie je väčšia než 10 cm a dĺžka dosahuje 20 cm. Šírka lemeša neprevyšuje omnoho šírku tuľajky. Do tohto typu zaraďuje lemeš z romenského sídliska vo Volynceve (obr. 12) a päť radlíc z Rajkoveckého gorodišča. Podľa neho tieto lemeše nie sú usposobené na používanie v horizontálnej polohe.⁹⁰ Podľa lemešov z Rajkoveckého gorodišča podobné triedenie spracoval aj V. K. G o n č a r o v.⁹¹ Lemeše so širokou pracovnou časťou pokladá

za súčasti pluhov. Takýchto lemešov bolo na Rajkoveckom gorodišči šesťnásť; lemešov s úzkou pracovnou časťou iba šesť. Autor dospel k názoru, že v XI.-XII. a v prvej polovici XIII. stor. prevládajúcim nástrojom na spracúvanie pôdy bol pluh. Do druhého typu zaraďuje V. J. D o v ž e n o k⁹² železné lemeše, ktorých lopata je značne širšia než tuľajka a má tvar pravidelného trojuholníka. Sú väčšie než lemeše prvej skupiny. Lopatovité lemeše z Rajkoveckého gorodišča sú 13,6 až 19 cm široké a 20 až 25 cm dlhé. Lemeše z Kňazej gory sú 11 až 16 cm široké a 20 až 22,5 cm dlhé.

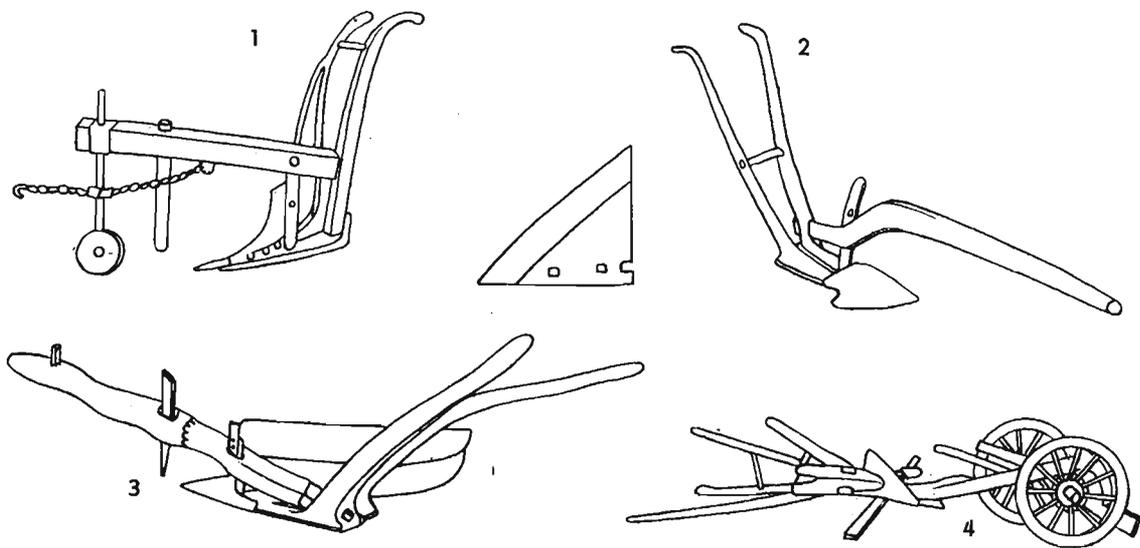
Pluh z obdobia Kijevskej Rusi sa dnes najčastejšie pokladá za prototyp pluhu archaického tvaru, uložený v Poltavskom múzeu (obr. 13),⁹³ lebo tento pluh pozostáva z hlavných konštrukčných častí staroruského pluhu,⁹⁴ ktorý sa podľa údajov V. K. G o n č a r o v a udržal až do Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie.⁹⁵ Železné časti tohto pluhu - lemeš a čerieslo - svojimi typologickými zvláštnosťami nepochybne ukazujú na to, že majú predlohy v oracích nástrojoch pluhného typu z obdobia Kijevskej Rusi, ako aj predchádzajúceho obdobia. Preto

Obr. 14. Radlá. 1 - Žukin (volské radlo bez lemeša); 2 - Žukin (volské radlo); 3 - Novoselki na Desne (konské radlo); 4 - Staroselie (volské radlo s pripevnenou "vareškou"); 5 - Staroselie (konské radlo); 6 - Bubnovki v Podolí (volské radlo). (Podľa V. S. Mamonova.)

má V. J. D o v ž e n o k pravdu, keď - ako sme spomenuli - tvrdí, že pluh pozostáva z hlavných konštrukčných častí staroruského pluhu.⁹⁶ Staroruský pluh však svojimi konštrukčnými a funkčnými znakmi súčasne zodpovedá ukrajinskému pluhu z XVIII. stor.,⁹⁷ na čo poukazuje aj spomenutý autor.⁹⁸ Je to vlastne radlo, ktoré objavil G ü l d e n s t ä d t, keď roku 1768 navštívil Ukrajinu.⁹⁹ V klasifikácii L. N i e d e r l e h o je známe ako maloruské radlo.¹⁰⁰ No treba uviesť, že prvky tohto starobylého oracieho náradia v archaickej forme sa udržuujú ešte podnes, a to predovšetkým v izolovanejších poľnohospodárskych oblastiach. Vidieť to napr. na náradí zo Staroselia (Vysšedubečanský okres, Kijevská oblasť). Ako ukážku môžeme uviesť napr. radlo z obce Žukin, ktoré sa používa bez lemeša a ťahá ho vól (obr. 14: 1), ďalšie volom ťahané radlo z tej istej obce (obr. 14: 2), konské radlo z obce Novoselki na Desne (obr. 14: 3), volské radlo s pripevnenou "vareškou" z obce Staroselie (obr. 14: 4), konské radlo z tej istej obce (obr. 14: 5) a volské radlo z obce Bubnovki v Podolí (obr. 14: 6). Z archaických pluhov zasa môžeme na ukážku uviesť jednokolesový pluh z obce Staroselie (obr. 15: 1), neúplný pluh z Kanevského okresu v Kijevskej oblasti (obr. 15: 2), ďalší pluh z obce Staroselie (obr. 15: 3) a napokon ukrajinský pluh s "pidvolokoju" (obr. 15: 4). Je to všetko oracie náradie s prvkami z predchádzajúceho obdobia. V. S. M a m o n o v,¹⁰¹ ktorý ho podrobne analyzoval, došiel k správne mu názoru, že toto ukrajinské náradie na obrábanie pôdy predstavuje prežitkové elementy - pozostatky materiálnej kultúry minulosti, ako určité články v reťazi vývoja pracovných nástrojov toho obyvateľstva, z ktorého sa vykryštalizovali a sformovali východoslovenské národy.

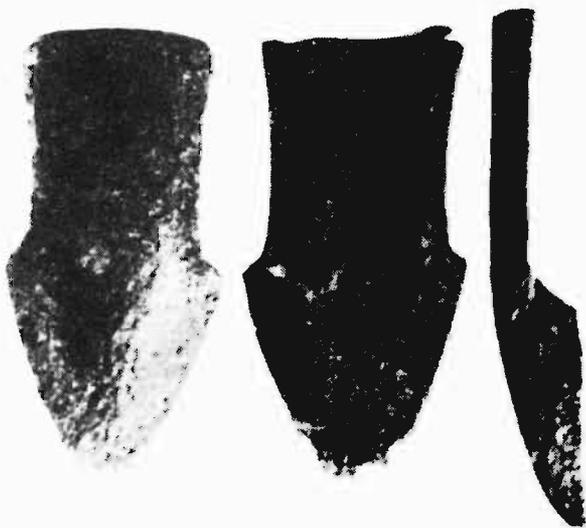
Na záver tejto časti treba ešte uviesť, že spomínané materiálne pamiatky z východoslovenskej oblasti poskytujú možnosť k úvahám o tom, či v slovenskej východoeurópskej oblasti vznikol jednotný typ pluhu, ktorý mal potom určujúci význam vo vývoji oracieho náradia všetkého Slovanstva. Ukazuje sa, že Slovania na svojom postupe do oblasti Balkánskeho polostrova i do strednej Európy prišli už oboznámení s oracím náradím. Potom v oblastiach osídlenia sa však uplatňovali aj miestne domáce tradície, ako napr. u Slovanov na Balkánskom polostrove tráčka a u západných Slovanov predovšetkým keltská poľnohospodárska tradícia.

Obr. 15. Pluhy. 1 - Staroselie (jednokolesový pluh); 2 - Kanevský okres, Kijevská oblasť (neúplný pluh); 3 - Staroselie; 4 - ukrajinský pluh. (Podľa V.S. Mamonova.)

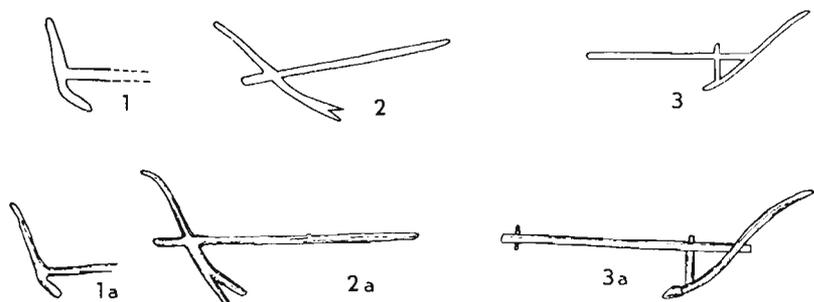
polostrova, nezohrali nijakú podstatnejšiu úlohu v poľnohospodárskej technike tu usadeného domáceho slovanského obyvateľstva, a tým menej potom v ostatných odvetviach poľnohospodárstva. Protobulhari sa zaoberali prevažne kočovným dobytkárstvom a pod vplyvom už usadlého tráckeho a slovanského poľnohospodárskeho obyvateľstva si osvojili poľnohospodársku techniku Trákov a potom hlavne Slovanov.¹¹⁰

Obr. 17. Lemeš a čerieslo z Preslavu v Bulharsku (podľa S. Stančeva).

c) P r e s l a v. Tu sa našiel najväčší počet poľnohospodárskeho náradia - kosákov, kôs, žarnovov a lemešov,¹¹³ ako aj značné množstvo čeriesel.¹¹⁴ Lemeše (obr. 17) sú tvarmi analogické lemešom z podneperskej oblasti, čím je ich slavinita aj takto potvrdená.

Význam všetkého tohto oracieho náradia - radiel, lemešov a čeriesel - treba vidieť hlavne v tom, že ukazuje na úzke genetické vzťahy k východoslovanskej oblasti, odkiaľ pochádza aj začiatočná slovanská kolonizácia Bulharska i ostatných častí Balkánskeho polostrova; tieto nálezy nemajú teda genetické vzťahy k volžsko-kamskej oblasti.¹¹⁵

Obr. 18. Nákresy a rekonštrukcie radiel z Plisky (podľa S. Stančeva).

Okrem tohto slovanského oracieho náradia na území dnešného Bulharska sa zistilo aj značné množstvo oracieho náradia, ktoré malo nepochybné blízke vzťahy k protobulharskej oracej technike, hoci si uvedomujeme, že hlavným odvetvím výroby v protobulharskej sfére bolo kočovné dobytkárstvo. V takejto súvislosti treba

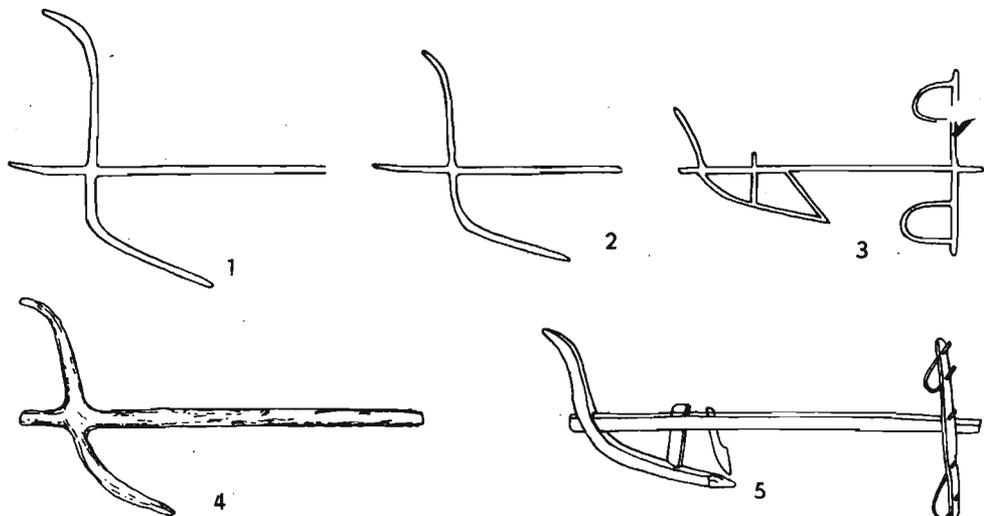
Najdôležitejšie nálezy oracieho náradia na území Bulharska, ktoré sú nepochybne slovanského pôvodu, pochádzajú hlavne z týchto lokalít:

a) G i g e n. Pri vykopávkach roku 1948 objavila M. S t a n č e v o v á popri iných poľnohospodárskych potrebách a nástrojoch šesť lemešov, dve čeriesla a motyku. Podľa údajov Ž. N. V ä ž a r o v e j¹¹¹ všetky lemeše mali rovnaký tvar a približne rovnaké rozmery. Všetky spomenuté nálezy sa zistili spolu so slovanskou úžitkovou keramikou.

b) P o p i n a (kraj Silistra). Ž. N. V ä ž a r o v a tu roku 1954 s kosákmi, kosami a žarnovmi objavila aj lemeš (obr. 16: 3);¹¹² dĺžka 13,5 cm, šírka 7,5 cm, hrúbka 0,6 cm.

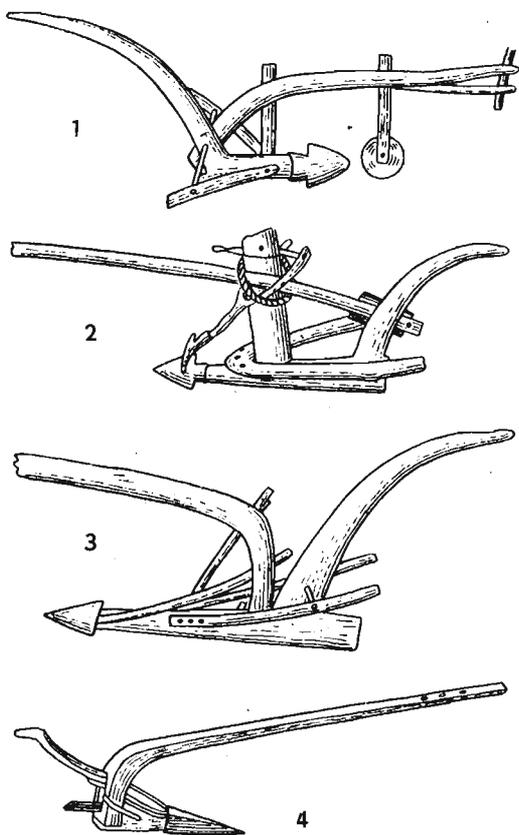

K I. typu sa zaraďuje aj primitívny pluh - "ďonmedže".¹²⁵ Podľa údajov Ž. N. Vážarovej¹²⁶ tento typ oracieho náradia je rozšírený u viacerých slovanských národov aj u iných národov susediacich so Slovanmi.¹²⁷

Obr. 20. Nákrsky radiel podľa rytín z Plisky. 1-3 - pôvodné nákrsky, 4, 5 - rekonštrukcie radiel (podľa S. Stančeva).

II. typ. Lemeš tohto oracieho náradia je pripevnený na plaz železnou tuľajkovitou trubicou alebo dlhou kovanou rúčkou (obr. 21: 2).¹²⁸ Ako príklad tohto typu autorka uvádza pluh zo Staropatie v Kulskom okrese.¹²⁹ Na základe nákrsu

Obr. 21. Hlavné typy bulharských oracích nástrojov (prvý až štvrtý typ podľa Ž. N. Vážarovej).

podobného oracieho náradia v Pliske¹³⁰ aj tento typ pokladá za slovanský. Druhý typ v širokej slovanskej oblasti má jednotnú terminológiu názvu "hriadel". Autorka odmieta názor Ch. V a k a r e l - s k é h o o rímskom pôvode tohto typu oracieho náradia na území Bulharska.

III. typ. Hriadel je silno zahnutý a spojený s lemešom v oblasti plazu (obr. 22: 3). Celé radlo bolo obyčajne zhotovené z jedného kusa. Z dvoch strán boli k plazu pripevnené uši (obr. 22: 3).¹³¹ Tento typ Ž. N. Vážarova spája s vplyvom tráckeho poľnohospodárstva.¹³²

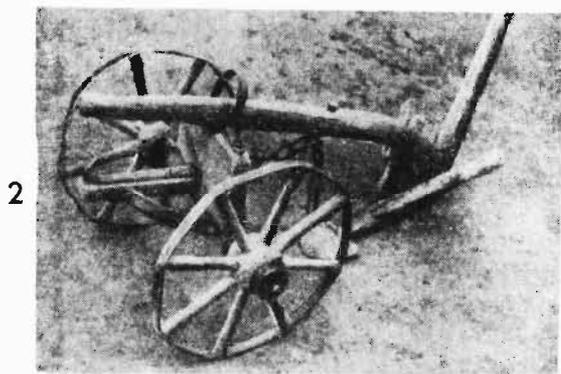
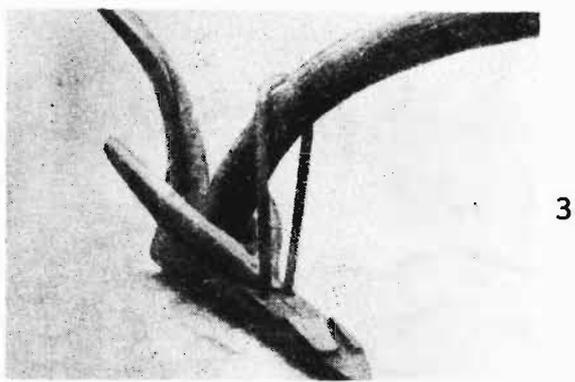
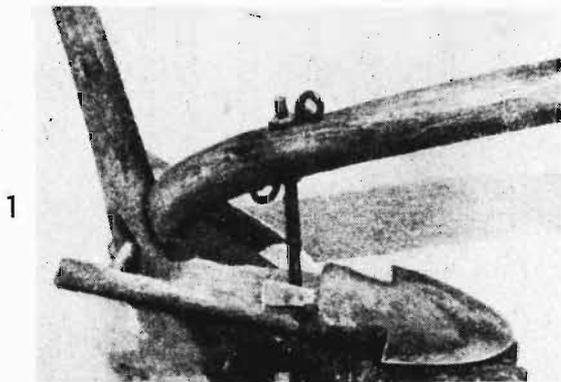
IV. typ predstavuje radlo a je obmedzený v Bulharsku na malú oblasť v okolí mesta Jane Sandanski. Aj tento typ Ž. N. Vážarova spája s miestnou poľnohospodárskou kultúrou na území Bulharska.¹³³

Podľa nálezov v Pliske, Preslave, Madare a inde sa ukazuje, že v Bulharsku v IX.-X. stor. sa používali tieto hlavné druhy oracieho náradia.:

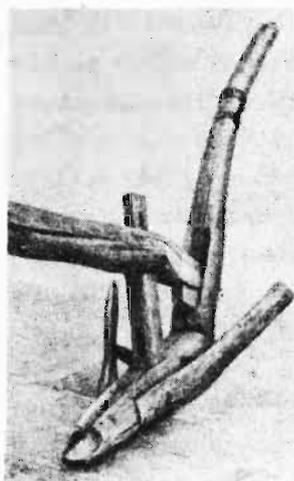
a) Plazové radlá s horizontálnou drevenou časťou so symetrickým lemešom.

b) Plazové radlá opäť s horizontálnou drevenou časťou, opatrenou tzv. "palešnikom".¹³⁴

c) Podľa objavu starobylého oracieho nástroja z Ichtimanu¹³⁵ (nález spred 100 rokov; ide najpravdepodobnejšie o pluh s odvalnicou, ktorý pôdu už nielen rozrýval, ale aj prevracal) súhlasne s V. M a r i n o v o m¹³⁶ možno tvrdiť, že v Bulharsku sa v IX.-X. stor. používal drevený pluh s asymetrickým lemešom, opatrený aj čerieslom. Spomenutý bádateľ pritom poukazuje aj na významné objavy J. P o d o l á k a zo Slovenska.

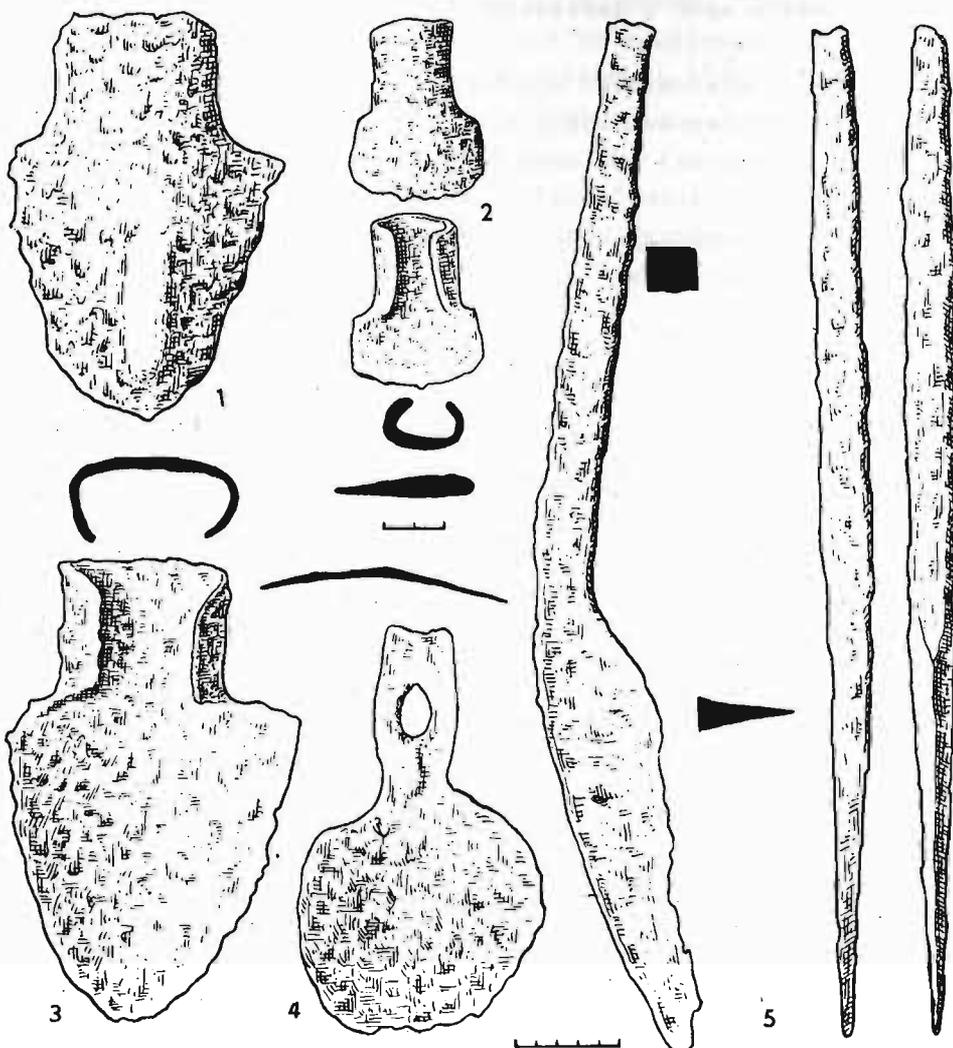
Obr. 22. Bulharské oracie nástroje. 1 - Zlatar, okres Preslav (radlo, prvý typ); 2 - Sevan, okres Provadija (pluh, prvý typ); 3 - Chvojka, okres Asenovgrad (radlo, tretí typ); 4 - Jane Sandanski (radlo, štvrtý typ). (Podľa Ž. N. Vážarovej.)

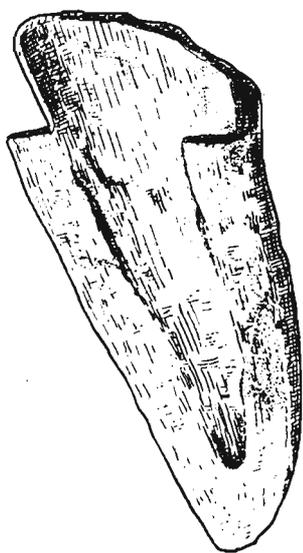
Obr. 23. Bulharské radlo druhého typu z Elinského okresu (podľa Ž. N. Vážarovej).

Používanie pluhu v starobulharskom štáte v IX.-X. stor. potvrdzujú aj historické zprávy, hlavne: a) údaj popa Bogomila žijúceho v X. stor. o tom, ako Kristus "plugom oral"; b) zpráva z roku 1419, kde sa uvádza "plugom i dviema volama oravšče".

Význam starobulharských oracích nástrojov treba vidieť hlavne v tom, že znovu presvedčivo potvrdzujú orné poľnohospodárstvo a poľnohospodársku techniku východoslovenských kmeňov, ktoré dali základ aj pre vývin starobulharsko-slovenského oracieho náradia (týka sa to aj ostatných komponentov starobulharskej kultúry, ktorá má v podstate slovenský základ). Pritom ako sekundárny činiteľ uplatnil sa aj vplyv poľnohospodárskej techniky kočovníckych protobulharských kmeňov, u kto-

Obr. 24. Pamiatky saltovsko-majackej kultúry (podľa I. I. Lapuškina).

Obr. 25. Lemeš z hradiska Velikije Bolgary (podľa A. P. Smirnova a N. J. Merperta).

rých však vývoj tejto techniky nesúvisí podstatnejšie s predchádzajúcim vývojovým obdobím. Svedčí o tom napr. aj to, že vo volžsko-kamskej oblasti nemáme doložené vo vývoji ornej techniky tie vývojové etapy, ako v príľahlej slovanskej podneperskej oblasti. Pritom však treba poukázať aj na niektoré analogické vzťahy medzi starobulharsko-slovanskou ornou technikou v rámci saltovsko-majackej kultúry, kde - tak isto ako v slovanskej oblasti - boli v podstate na rovnakej úrovni rôzne typy poľnohospodárskeho náradia a jeho súčastí, napr. čerisla (obr. 2: 2) a hlavne lemeše (obr. 24).¹³⁷ V poslednej dobe najnovšie archeologické objavy, napr. na hradisku Velikije Bolgary (obr. 25),¹³⁸ najmä nálezy žarnovov a veľmi vyvinutého typu lemeša s okutím ukazujú, že vo vývoji staroslovanského poľnohospodárstva treba počítať aj s bulharskou zložkou, pravda, len ako so sekundárnou.

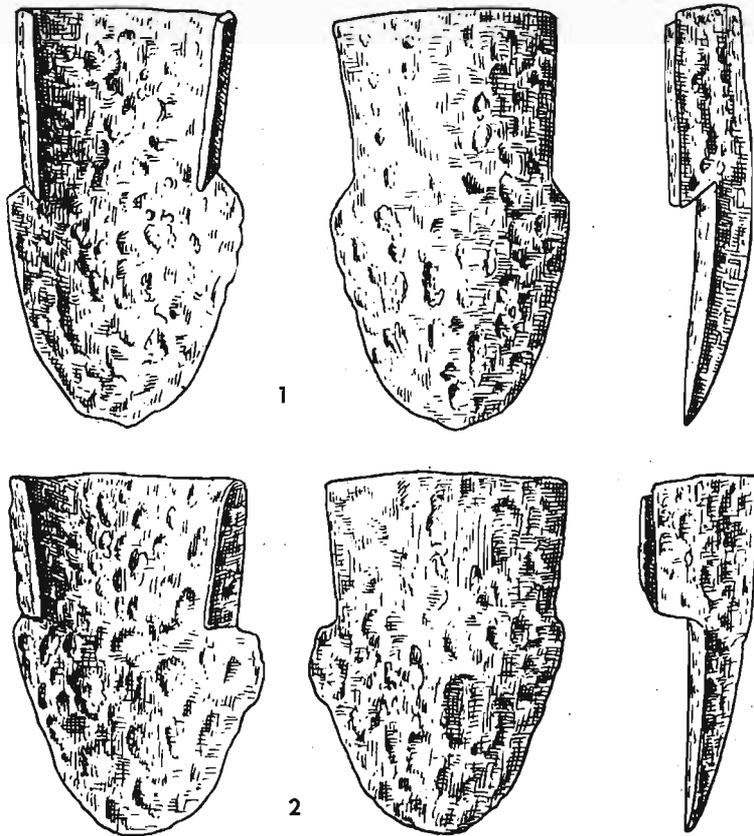
saban je tatárskeho alebo volžsko-bulharského pôvodu. Nateraz sa ukazuje, že v južných oblastiach Ukrajiny sa objavil v polovici XIX. stor.¹⁴¹ Najbližší pravde je asi názor, že pri genéze sabanu sa uplatnil predovšetkým vplyv volžsko-kamských Bulharov.

3. ORACIE NÁRADIE ZO ŠIRŠEJ OBLASTI ZAKARPATSKA (hlavne z Poľska a časti východného Nemecka)

Zakarpatská oblasť je významná z hľadiska štúdia ornej techniky hlavne preto, lebo sa tu našli jednoduché oracie nástroje typu radla, datované ešte do praveku. Ide predovšetkým o drevené radlá s ohnutým hriadeľom z lokalít Wiewiórki a Papowo (obr. 5).¹⁴² Škoda, že tieto radlá nie sú presnejšie datované. Obe radlá majú veľmi jednoduchú konštrukciu a zdá sa, že ešte nemohli byť opatrené železnými lemešmi. Podobné radlo, aké je známe z Wiewiórok, našlo sa aj v rašelinisku v Georgsfelde vo Friesku roku 1927.¹⁴³

Z hľadiska poľských objavov, ktoré však majú aj širší význam pre ostatnú zakarpatskú oblasť, možno jednotlivé nálezy oracích nástrojov zaradiť do schémy, ktorú vypracoval W. H e n s e l.¹⁴⁴ Podľa tejto schémy vývoj ornej techniky u Slovanov prešiel týmito piatimi etapami:

1. Technika obrábania pôdy kopijovitým klinom a motykou.
2. Žiarová technika, pri ktorej sa používala motyka, resp. aj klin (na brázdenie pôdy).
3. Žiarová technika s použitím dreveného radla.

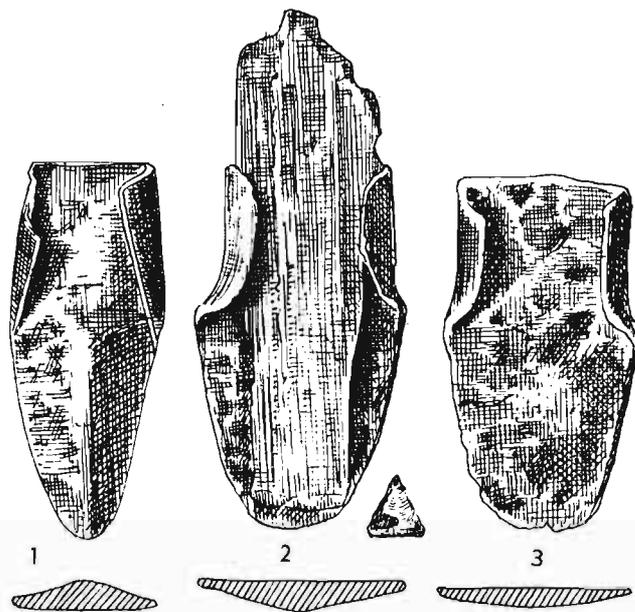

Obr. 28. Lemeše zo IV. stor. z Nowej Huty - Mogiły v Poľsku
(podľa J. Wielowiejského).

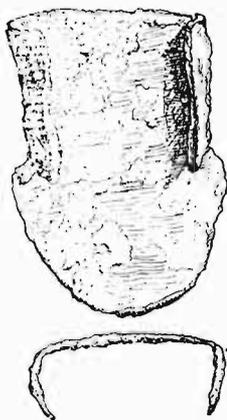

tím je takmer analogický železným symetrickým lemešom z Novej Huty - Mogiły v Poľsku (obr. 28).¹⁶⁴ Ukazuje sa, že ide o oracie náradie typu radla s plazom; to isté platí aj o lemešoch z Novej Huty - Mogiły. Aj J. K r e t z s c h m a r pokladal lemeše z Baderitzu a z Lipska za výtvor slovanského etnika - Lužických Srbov, ktorí ich priniesli do Saska pri presťahovaní z Čiech. Všetky tieto nálezy ďalej dopĺňa nový nález lemeša z Cröbernu (Kr. Leipzig); lemeš (obr. 34) je dlhý 22,5 cm, široký 14,4 cm a hrubý 1 cm.¹⁶⁵ G. M i l d e n b e r g e r ho datuje ako predstredoveký.¹⁶⁶ Tento lemeš sa tvarom vymyká z rámca ostatných lemešov známych zo Saska. Ešte záverom k lemešu zo slovanského hradiska Rõtha z konca X. stor. (podľa datovania J. K r e t z s c h m a r a) treba uviesť pozorovanie F. Š a c h a, že je veľmi podobný druhému lemešu z Ivanovic na Hamej.¹⁶⁷

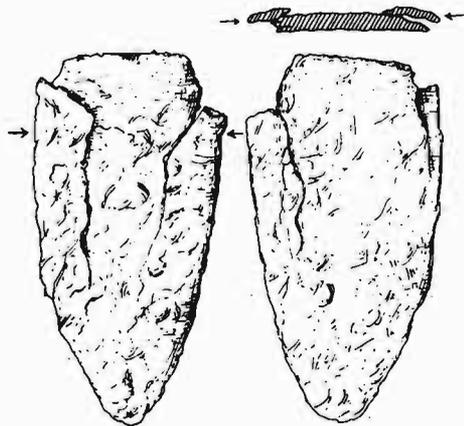

Obr. 32. Lemeše zo Sliezska (podľa W. Nowothniga).

Význam spomenutých lemešov zo Zakarpatska treba vidieť hlavne v tom, že úplne vylučujú údajný germánsky vplyv na staroslovanskú ornú techniku.¹⁶⁸ Poľnohospodárska technika vo vyslovene germánskej oblasti sa nevyznačovala ničím, čo by nasvedčovalo, že bola na vyššom vývojovom stupni než slovanská. Z toho

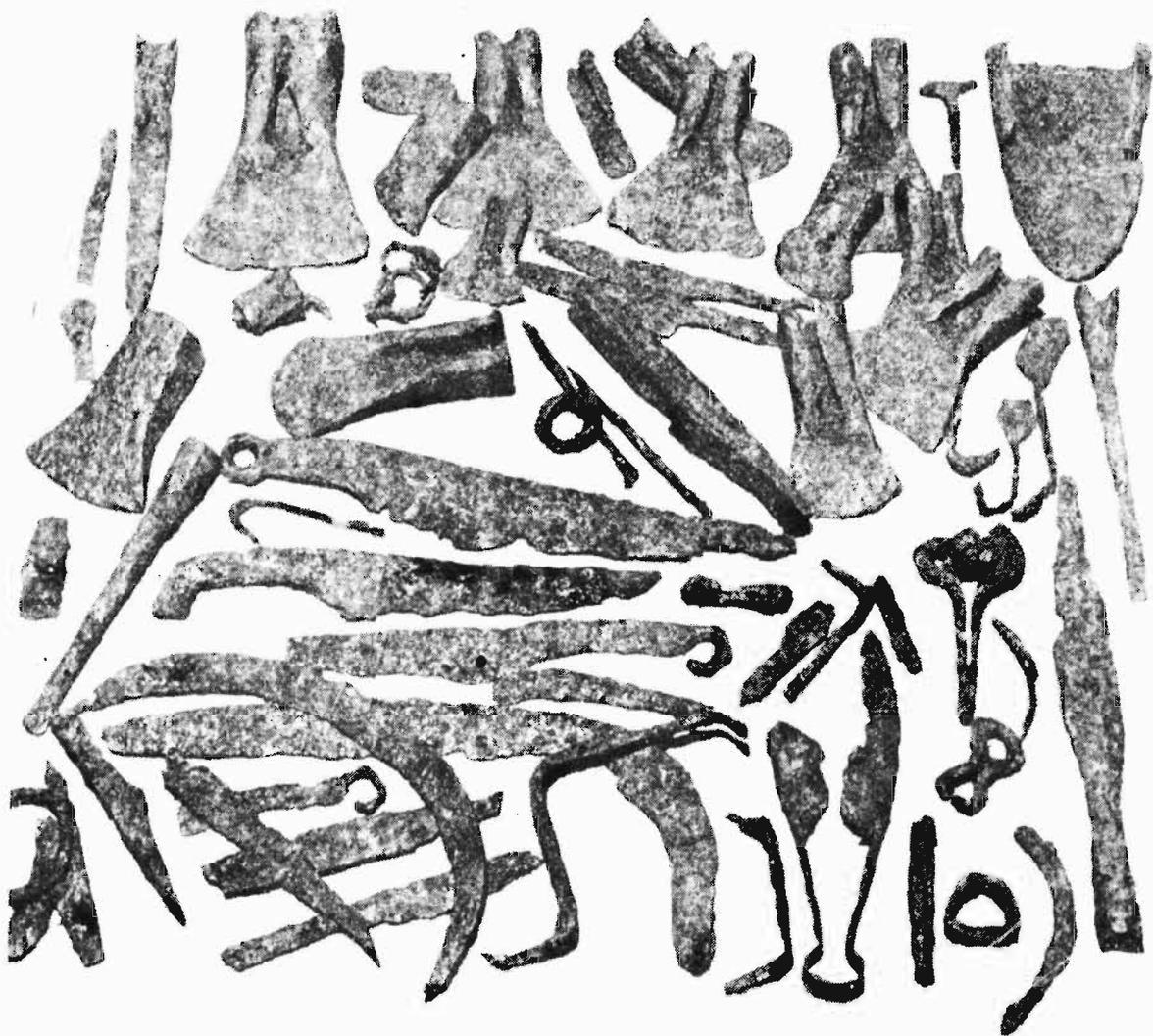
Obr. 33. Lemeš z Dabrunu, Kr. Wittenberg (podľa G. Mildembergera).

Obr. 34. Lemeš z lokality Cröbernu, Kr. Leipzig (podľa G. Mildembergera).

Galii boli dokonalejšie oracie nástroje než vo vlastnej rímskej oblasti. Podľa J. W i e l o w i e j s k é h o¹⁸³ Plíniom spomínané keltské oracie nástroje (plau-morati) treba považovať za potenciálnych predkov skutočného pluhu, to znamená, že všetky uvedené údaje potvrdzujú nesprávnosť názorov o výlučnom objave pluhu Rimanmi, Germánmi, Gótmí a pod.

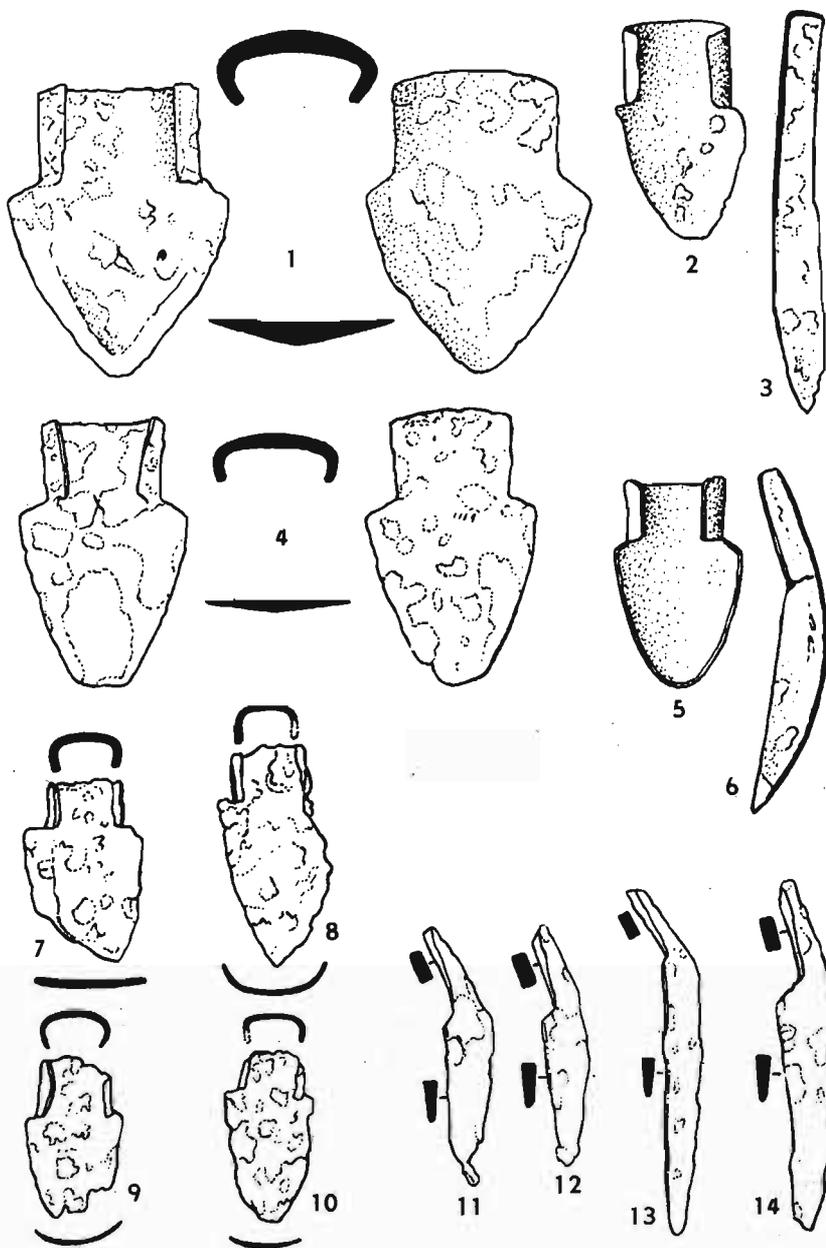

Obr. 35. Hromadný nález železných výrobkov z Kolína v Čechách (podľa J. Filipa).

Súčiastky oracích nástrojov v Zakarpatsku - hlavne od V. do IX.-X. stor. - nadväzujú na predchádzajúce tradície a predstavujú základné typy a tvary oracích nástrojov bežných aj v ostatnej slovanskej oblasti. Najbližšie vzťahy malo Zakarpatsko k našej oblasti. Pretože v Zakarpatsku i na československom území jestvovalo už kompaktné slovanské osídlenie, treba tieto oracie nástroje pokladať výlučne za slovanské. Podľa zoznamu Z. P o d w i ň s k e j lemeše sa našli na týchto lokalitách:¹⁸⁴

1. Rososznica, okr. Żąbkowice (V.-VI. stor.);
2. Sośnica, okr. Wrocław (VII.-VIII. stor.);
3. Ujeździec Wielki, okr. Trzebnica (VII.-VIII. stor. /?/);
4. Jelenia Góra (VII.-VIII. stor. /?/);
5. Nowa Huta - Mogiła, okr. Kraków (koniec X., zač. XI. stor.);
6. Husynne, okr. Hrubieszów (IX.-XI. stor.);

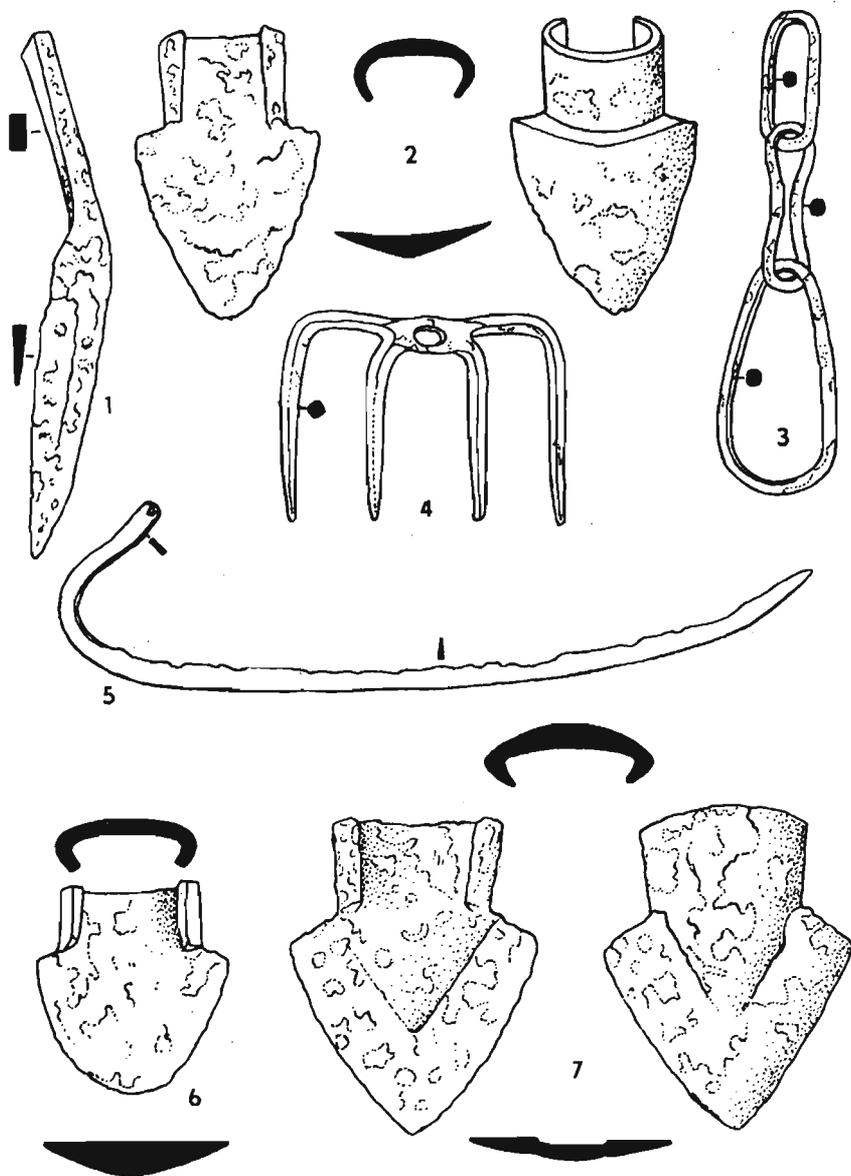
Obr. 36. Lemeše a čeriesla z Južoslávie. 1 - Drnovo; 2, 3, 5, 6 - Idria di Bača; 4 - Vrhnika; 7-14 - Dunaj pri Jereke (podľa S. Gabrovca).

ne a Sarajeve; pochádzajú z rôznych lokalít.¹⁹³ Lemeš z Idrie di Bača z hrobu 18 (obr. 36: 2, 3)¹⁹⁴ je veľmi podobný ostatným keltským lemešom, napr. lemešu z Kolína (obr. 35). No aj lemeš z hrobu 5 z tejto lokality (obr. 36: 5)¹⁹⁵ konštrukčne ani funkčne sa neodlišuje od lemeša z hrobu 18, datovaného do neskoršej doby laténskej. Iba čerieslo z hrobu 5 (obr. 36: 6) má dokonalejší tvar a je pravdepodobne mierne prehnuté na jednu stranu, môže byť teda z doby rímskej.

Veľmi závažné objavy i súpis železných lemešov a čeriesel z územia Južoslávie uverejnil S. G a b r o v e o;¹⁹⁶ niektoré údaje o častiach oracích nástrojov tu uvádzame. Ide hlavne o železné lemeše a čeriesla z týchto nálezísk:

a) U n e o pri Rakeku. Lemeš, dĺžka 30,5 cm, maximálna šírka 19,7 cm, váha 5,05 kg (obr. 37: 2).¹⁹⁷ Čerieslo, dĺžka 53 cm, šírka 6,5 cm (obr. 37: 1).¹⁹⁸

b) D r n o v o. Lemeš, dĺžka 31,5 cm, váha 8,55 kg (obr. 37: 7).¹⁹⁹ Lemeš, dĺžka 33 cm, váha 7 kg (obr. 36: 1).²⁰⁰

Obr. 37. Poľnohospodárske nástroje z Juhoslávie.
1-5 - Unec pri Rakeku; 6 - Šmarje pri Jelšoch;
7 - Drnovo (podľa S. Gabrovca).

c) V r h n i k a. Lemeš, dĺžka 14,5 cm, váha 0,38 kg (obr. 36: 4).²⁰¹

d) Š m a r j e pri Jelšoch. Lemeš, dĺžka 22 cm, váha 3,6 kg (obr. 37: 6).²⁰²

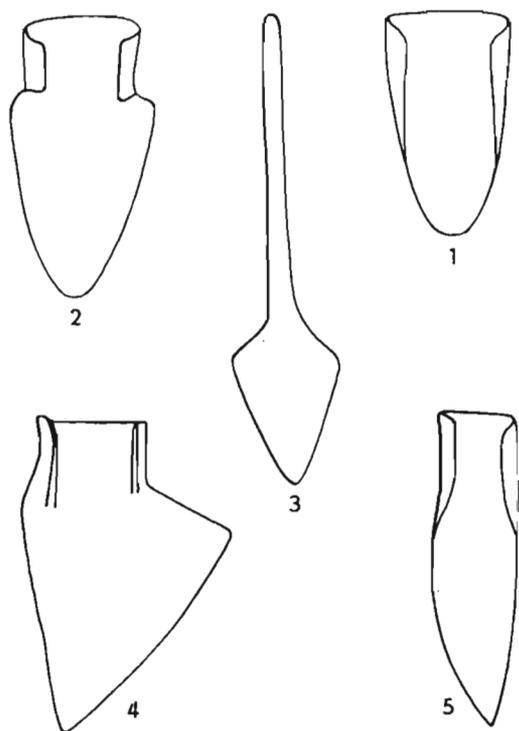
e) D u n a j pri Jereke v Bohinji. Štyri votívne železné lemeše malých rozmerov; dĺžka 4, 4,5, 5 a 6 cm (obr. 36: 7-10).²⁰³ Štyri votívne čeriesla, dĺžka 6,5, 7, 9,3 a 9,3 cm (obr. 36: 11-14).²⁰⁴

Vymenované nálezy sú dôležité predovšetkým preto, lebo dosvedčujú vplyvy laténskej poľnohospodárskej techniky a ukazujú na určitý podiel rímskej ornej techniky v uvedenej oblasti. No keď hovoríme o oracích nástrojoch z doby laténskej (napr. z hrobu 18 v Idríi di Bača), máme na mysli predovšetkým staršie domáce miestne obyvateľstvo. Pozornosť si zasluhujú predovšetkým ťažké železné symetrické lemeše, napr. z Unca pri Rakeku (obr. 37: 2) a z Drnova (obr. 37: 7); posledný z nich váži až 8,55 kg. Tieto lemeše pravdepodobne boli súčasťami vyvinutých radiel s plazom, aké nachádzame aj v Zakarpatsku v konečných fázach rímskeho obdobia (V. stor. n. l.). Teda v oblasti južných Slovanov pravdepodobne treba

dišče, Koločažinskoje gorodišče, Gorodskoje gorodišče atď.). Podobne možno mať námietky aj proti iným názorom autorky, napr. pokiaľ ide o veslovité lemeše VIII.-XII. stor., ktoré sú podľa autorky u Slovanov zriedkavé a vznikli v severnej

Obr. 40. Typy železných lemešov (podľa M. Beranovej).

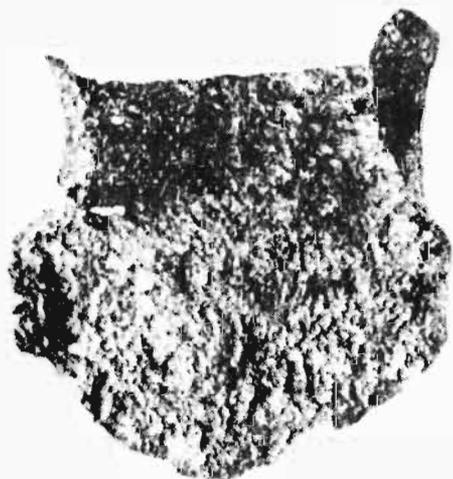
Európe. Len na ukážku uvádzame, že tieto lemeše sú v slovanskom svete dosť časté; potvrdzujú to napr. nálezy z Rajkoveckého gorodišča (obr. 11),²¹⁹ ako aj z lokalít Opole, Kurdwanów, Gdańsk, Nakło, Karc atď. Okrem toho aj problematika ich funkcie je zložitá, lebo niekedy sa pokladajú za zuby sochy.²²⁰

Omnoho dokonalejšiu a premyslenejšiu typologickú analýzu slovanského oracieho náradia podal F. Š a c h,²²¹ ktorému sa podarilo uviesť takmer všetky slovanské oracie nástroje do typologickej a genetickej súvislosti; na tomto základe vytvoril určitý systém aj pokiaľ ide o diferenciáciu spôsobov obrábania pôdy. Je nepochybné, že rôzne typy oracích nástrojov mali pri jednotlivých spôsoboch obrábania pôdy rôzne funkcie, čo dokazuje aj G. B. F i o d o r o v podľa nálezov z územia dnešnej Moldávie, kde žili slovanskí Tiverci. Z tohto hľadiska je veľmi užitočné doteraz najúplnejšie typologické triedenie slovanských oracích nástrojov z územia Česko-

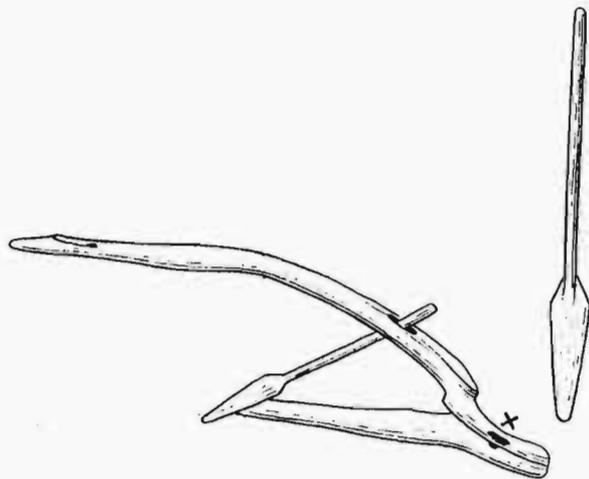
slovenska, ktoré podal F. Š a c h. Slovanské poľnohospodárske nástroje z nášho územia zaradil do týchto základných skupín:

I. Symetrické lemeše:

1. Päťuholníkové lemeše: a) lemeše bez ramienok (Ivanovice 1, Klučov 1), b) lemeše s nepatrnými ramienkami (Klučov 2, Staré Město pri Uherskom Hradišti, Uherské Hradiště, Moravský Ján), c) lemeše s výraznými ramienkami (Líšeň pri

Obr. 41. Lemeš z obce Lety, okr. Praha-západ (podľa F. C. Friedricha).

Obr. 42. Radlo z Dabergotzu (Dobrohošť, Braniborsko; podľa E. Wertha).

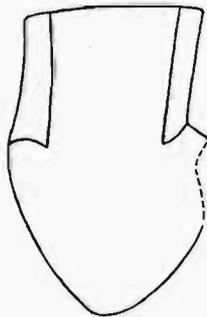

málnym lemešom z rovnakého obdobia ako pomerom veľkosti lopaty a tuľajky, tak aj celkovým prehnutím na jednu stranu.²²⁸ No podľa novších pozorovaní M. B e r a n o v e j (1957)²²⁹ veslovité lemeše (lemeše s dlhým trňom namiesto tuľajky) zo slovanského územia (Rajki, Opole, Gniezno, Gajary - roľa Stolička, hromadný nález z Lipníka nad Bečvou) patrili radlám konštrukčne blízkym radlu z lokality Tokari. K týmto údajom však treba dodať, že lemeš z Gajár nepatrí v skutočnosti k veslovitým lemešom. Okrem toho jeho rekonštrukcia neumožňuje priradiť ho k radlu z lokality Tokari. Lemeš z Gajár predstavuje súčasť oracieho nástroja už primitívneho plužného typu s horizontálne umiesteným lemešom a plazom. Pre jeho asymetričnosť nemožno vylúčiť, že pokiaľ ide o pracovný efekt, používal sa na jednostrannú orbu. F. Š a c h tvrdí, že jednostranná orba je potvrdená, ak sa objaví pri asymetrickom lemeši aj čerieso,²³⁰ ako napr. pri lemešoch z Nejdku a Gajár.

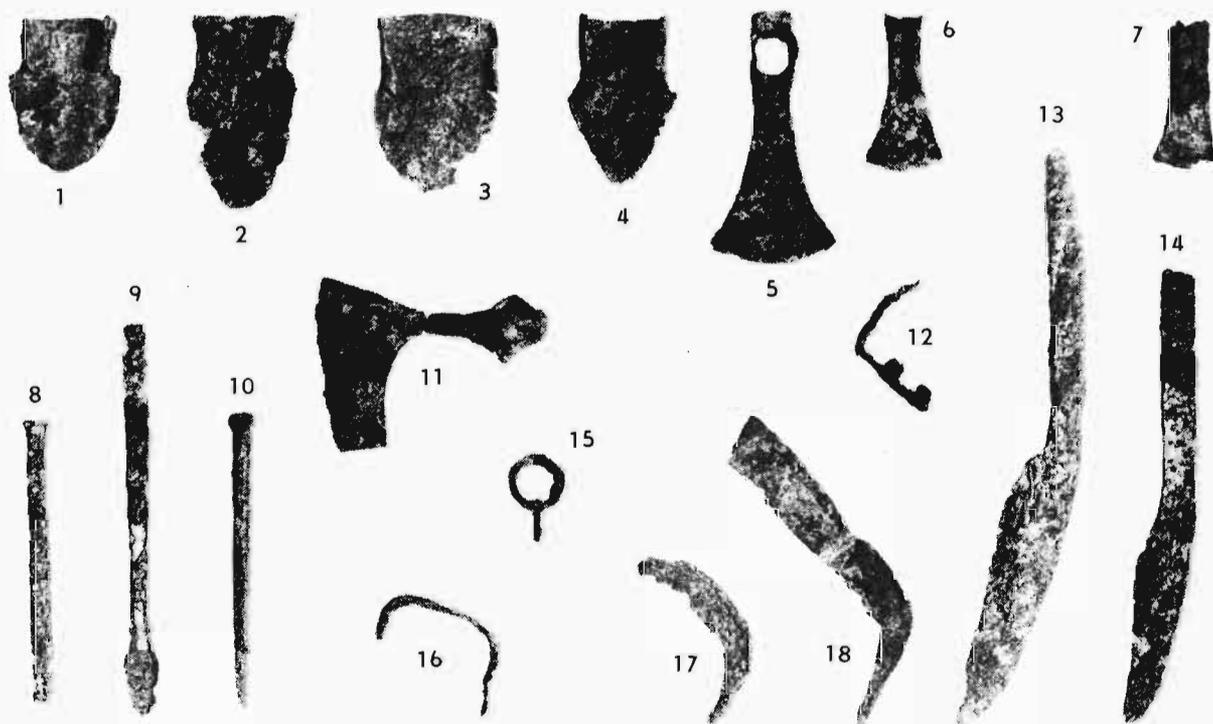
Obr. 44. Freska s vyobrazením radla v znojemskej kaplnke (podľa My a čtenáři, 1964).

Ž a b o k r e k y n a d N i t r o u (obr. 46).²³¹ Podľa údajov A. T o č í k a hromadný nález poľnohospodárskych nástrojov zo Žabokriek je z IX. storočia.²³² Vo dvoch pokladoch sa zistilo päť železných lemešov, jeden z nich bol asymetrický.²³³ Našli sa tu aj tri čeriesla. Lemeše nevybočujú z rámca známych lemešov z moravsko-oderskej oblasti. Jeden z nich (obr. 46: 4) je značne podobný lemešu z Kútov (obr. 47). Nález zo Žabokriek je v podstate analogický podobnému nálezu z Nowej Huty - Mogiły,²³⁴ je však o niečo starší (poľský nález sa podľa sprievodného materiálu datuje na koniec X. stor.). Asymetrický lemeš zo Žabokriek môže byť svedectvom diferencovaného spôsobu obrábania pôdy a jedným z dokladov postupnej premeny radla na jednoduchý pluh.

Obr. 45. Lemeš z obce Gajary.

K ú t y. Z katastra obce pochádza (podľa terminológie F. Š a c h a) listovitý lemeš (Kúty 2); dĺžka 17,5 cm, šírka 10 cm, rozpätie lalokov 8,1 cm (obr. 47).²³⁵ Ďalej sa tu našiel trojhranný lemeš; dĺžka 25,5 cm, šírka 13,7 cm.²³⁶ Tento lemeš sa datuje približne do VIII.-IX. stor.,²³⁷ teda do konca staršej a do strednej doby hradištnej. Podľa F. Š a c h a bočný profil tohto (druhého) lemeša a značná šírka kónickej neuzavretej tuľajky pripúšťajú prácu v horizontálnej polohe, a to prácu symetrickú.²³⁸ Železný lemeš označený ako Kúty 2 má početné analógie v moravsko-oderskej, ale aj v širšej slovanskej oblasti, napr. v lemeši zo Žabokriek, ba dokonca v slovanskom lemeši až z lokality Peňkivki na Ťasme.²³⁹ To dostatočne potvrdzuje jeho slavinitu. F. Š a c h²⁴⁰ ukázal na analogické súvislosti lemeša označeného ako Kúty 2 s lemešom zo Šmyreva (Kurská oblasť) z obdobia kultúry pohrebných polí černachovského typu na Ukrajine (VII.-VIII. stor.

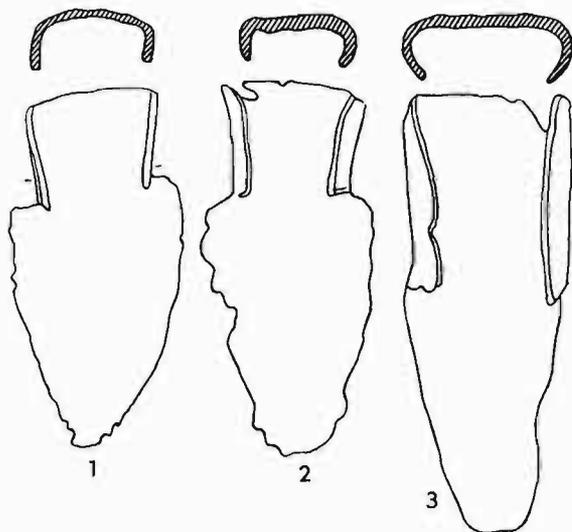
Obr. 46. Hromadný nález poľnohospodárskych nástrojov zo Žabokriek nad Nitrou (podľa A. Točíka).

Nálezy súčastí oracieho náradia z územia Československa sú významné predovšetkým preto, lebo dokazujú, že k pluhu (premene radla na pluh) Slovania prišli svojou vlastnou cestou bez akéhokoľvek aktivizujúceho činiteľa z germánskej oblasti. Na túto skutočnosť veľmi názorne poukázal už B. C h r o p o v s k ý.²⁴¹ Nálezy z nášho územia, a to hlavne z Veselého,²⁴² Sklabine,²⁴³ Zádielu,²⁴⁴ Pobedimu,²⁴⁵ Smižian,²⁴⁶ Hnojného,²⁴⁷ Žitavskej Tóne,²⁴⁸ Devína,²⁴⁹ Bratislavy,²⁵⁰ ako aj z priľahlého územia, napr. z Mukačeva²⁵¹ a iných lokalít, potvrdzujú správnosť názoru, že aj územie Slovenska patrilo v podstate do okruhu moravsko-oderskej oblasti. Do tejto oblasti patria aj nálezy poľnohospodárskych nástrojov (lemeše) z Lipska, Baderitzu a Röthy (obr. 48: 1-3).²⁵² V celej moravsko-oderskej oblasti vidno významný podiel, resp. vplyvy predchádzajúceho keltského kováčstva. Keltské tradície badať predovšetkým na poľnohospodárskych nástrojoch z československého

územia. Na keltské tradície výrazne poukazuje lemeš z Ivanovic na Hané,²⁵³ ktorý má analógiu v lemeši z laténskeho pokladu v Kolíne.²⁵⁴ Lemeš z Ivanovic na Hané má viac stiahnuté bočné laloky (tuľajku). Aj na ostatných lemešoch z tejto lokality badať keltský vplyv.²⁵⁵

Obr. 47. Lemeš z Kútov (podľa V. Budinského-Kričku).

Obr. 48. Lemeše z Nemecka. 1 - Leipzig; 2 - Baderitz; 3 - Rötha (podľa A. Točíka a J. Kretzschara).

Pre štúdium počiatkov plužného poľnohospodárstva okrem nálezov z územia Slovenska sú dôležité aj nálezy zo Záhliníc, Věteřova a Čechovic, ktoré publikoval I. L. Č e r v i n k a;²⁵⁶ lemeše zo spomenutých lokalít datuje do IX.-X. stor. Podľa I. L. Č e r v i n k u ich podoba je galského a rímskeho pôvodu, ako by ukazovali nálezy v Idrii di Bača. Autor aj lemeš z Jaronova v Sliezske (Jernau pri Hlubčiciach), hoci sa našiel údajne vo vandalskom hrobe,²⁵⁷ pokladá za lemeš rímskeho pôvodu.²⁵⁸ Spomedzi nálezov lemešov na území Československa osobitný význam treba pripísať asymetrickým lemešom z Čechovic,²⁵⁹ Záhliníc²⁶⁰ a Gajár,²⁶¹ ktoré sa tvarom a použitím podstatne líšia od ostatných lemešov z nálezov v Poodří a Sliezske. Tieto asymetrické lemeše treba pokladať za dôležitý medzník vo vývoji od staroslovanských radiel k pluhom; pri orbe sa pravdepodobne používali v horizontálnej polohe. Podobné asymetrické typy lemešov sú v archeologických nálezoch datovaných do VIII.-X. stor. pomerne zriedkavé.²⁶² Preto treba trvať na stanovisku, že k pozvoľnej premene radla na pluh došlo v moravskej oblasti, kde možno aj v iných odvetviach materiálnej kultúry pozorovať zrýchlený vývojový proces. Objavy symetrických a asymetrických lemešov umožňujú dokázať, že v pomoravskej oblasti sa v strednej dobe hradištnej používal orací nástroj plužného typu s horizontálne umiesteným lemešom, opatrený pravdepodobne aj odvalnicou.

- 157 K nálezom z Poodria porov. M a r s o h a l l e c k K. H., Die ostgermanische Siedlung von Kliestow bei Frankfurt (Oder), PZ XXX-XXXI, 1939-1940, 253 n. K oracím nástrojom z Kaplice, okr. Jarocien, pochádzajúcim z doby rímskej, porov. M a j e w s k i K., Importy rzymskie w Polsce, Warszawa-Wrocław 1960, 52; E i s n e r J., Základy kovárství, 377.
- 158 Porov. T o č í k A., Materiálna kultúra Slovanov medzi riekou Saale a Labe do XII. storočia (rukopis), tab. XVI: 1. Za láskavé zapožičanie rukopisu autorovi úprimne ďakujem.
- 159 Tamže, tab. XVI: 2.
- 160 Tamže, tab. XVI: 3.
- 161 Porov. K r e t z s c h m a r J., Die Herkunft, 45 n. Porov. aj M i l d e n b e r g e r G., Eine neue frühgeschichtliche Pflugschar aus Sachsen, Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege vom 1. Mai 1950 bis 30. April 1951, 173.
- 162 Š a c h F., Rádlo a pluh, 76.
- 163 M i l d e n b e r g e r G., Mitteldeutschlands Ur- und Frühgeschichte, Leipzig 1959, 120, obr. 128.
- 164 K vyobrazeniu porov. W i e l o w i e j s k i J., Zagadnienie przełomu, obr. 1 a 2.
- 165 M i l d e n b e r g e r G., Eine neue frühgeschichtliche Pflugschar, 173, 174, obr. na str. 173.
- 166 Tamže, 174.
- 167 Š a c h F., Rádlo a pluh, 77.
- 168 Posledné objavy nepotvrdzujú správnosť názoru L. N i e d e r l e h o (Rukovět slovanských starožitností, Praha 1953, 334), že Slovania - najprv západní a potom aj východní - sa oboznámili s pluhom od Rimanov prostredníctvom Germánov. F. Š a c h (Rádlo a pluh, 59, 65) správne ukazuje, že germánske vplyvy mali pre staroslovanské poľnohospodárstvo malý význam.
- 169 To znamená, že ani z hľadiska vývinu oracích nástrojov od radla k pluhu, ani z hľadiska historického nijako nemožno zdôvodniť názor A. S t e n d e r - P e t e r s e n a (Lehnwörterkunde, 408, 414), že Slovania prevzali pluh prostredníctvom Gótovej úž v IV.-V. stor. n. l. L. N i e d e r l e (K historii slovanského pluhu, Národopisný věstník československý XXVII-XXVIII, 1934-1935, 100) správne tvrdí, že o tom zatiaľ doklady z Ruska nemáme. No ani v súčasnosti takýto názor archeologické alebo historické pramene nepotvrdzujú.
- 170 J. P o u l í k (Staroslovanská Morava, Praha 1948, 41, tab. LIV: 4, 7, 9, 13) ukazuje, že pôvod slovanských železných kosákov možno hľadať v galskej kultúre. Aj J. E i s n e r (Základy kovárství, 373) spomína železné kosáky v neskorolátenskom kováctve.
- 171 F i l i p J., Hospodársky stav českých zemí na rozhraní letopočtu, OP XIII, 1946, 25. Porov. aj E i s n e r J., Archeologie o Velké Moravě, Slavia XXV, 1956, 285; autor tu poukazuje zasa na význam oracích nástrojov panónského obyvateľstva.
- 172 Napríklad J. F i l i p (Keltská civilizace a její dědictví, Praha 1959, 95) uvádza, že hrubo stvárnené železo sa vyvážalo aj do nekeltských, najmä germánskych krajov.
- 173 Poľskí autori dokazujú, že železné lemeše sa v Sliezske používali už od IV. stor. n. l. Porov. Dolny Śląsk, Praca zbiorowa (red. K. S o s n o w s k i

- a M. S u c h o c k i), część I, Instytut Zachodni, Poznań 1950, Tom I, 52, 53. Tieto lemeše boli nepochybne súčasťami oracích nástrojov typu radla, do ktorého sa priahal už aj dobytok.
- 174 F i l i p J., Hospodářský stav českých zemí, 24, obr. 1 na str. 23; t e n i s t ý, Pravěké Československo, Praha 1948, 271, obr. 72; t e n i s t ý, Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, tab. CXXI: 5 (k dalším poľnohospodárskym nástrojom z doby laténskej porov. tab. CXXVIII).
- 175 J. F i l i p (Hospodářský stav českých zemí, 24, 25) uvádza, že v Novom Bydžove našiel sa v halštatsko-laténskej osade, ktorú preskúmal L. Š n a j d r, malý lemeš so zahnutými lalokmi pri tyle, dlhý 11 cm; má podobný tvar ako kolínsky lemeš, je však kratší.
- 176 P o d w i ň s k a Z., Technika uprawy roli, 72.
- 177 Tamže, 71, 72.
- 178 Porov. H a m p e l J., Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn III, Braunschweig 1905, tab. 14.
- 179 Š a c h F., Rádlo a pluh, 179.
- 180 P i t t i o n i R., Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien 1954, 706, obr. 493.
- 181 P l i n i u s, Naturalis historiae, libri XVIII, 172: "non pridem inventum in Raetia Galliae ut duas adderent tali rotulas, quod genus vocant plaumorati". K rôznym interpretáciám tejto časti P l i n i o v e j zprávy porov.: F i l i p J., Hospodářský stav českých zemí, 24; N e j e d l ý Z., Dějiny národa českého II, Praha 1955, 103 n.; autor výraz "plaumorati" pokladá za české slovo, za zloženinu slova "plaum" - keltského pomenovania pre pluh - a slova "rotos, roton" - zlatinizovaného "ratum", ako sa keltsky nazývalo koleso. P l i n i o v u zprávu, resp. výraz "plaumorati" J. W i e l o w i e j s k i (KHKM IV, 1956, 124) vysvetľuje v tom zmysle, že ide o náradie, ktoré možno pokladať za potenciálneho predchodcu skutočného pluhu. Porov. aj P o d o l á k J., Príspevok k štúdiu oracích nástrojov, 66; P o d w i ň s k a Z., Technika uprawy roli, 100, 101.
- 182 K výskytu čeriesel na neskorolaténskych náleziskách porov. heslo Pflug v: E b e r t M., Reallexikon der Vorgeschichte 10, Berlin 1927-1928, 118 n. (autor hesla A. G ö t z e). Aj nálezy z Idrie di Bača autor pokladá za neskorolaténske.
- 183 W i e l o w i e j s k i J., KHKM IV, 1956, 124.
- 184 P o d w i ň s k a Z., Origines et propagation de la charrue sur les territoires polonais, Ergon II (KHKM VIII-2), 1960, 303, tab. I; ku všetkým týmto nálezom autorka podáva aj podrobnejší komentár v už citovanom diele Technika uprawy roli (na rôznych stranách).
- 185 N o w o t h n i g W., Germanische Ackergeräte, 93-103.
- 186 K poľnohospodárskym nástrojom z Nowej Huty - Mogiły z konca X. a zač. XI. stor. porov. P o d w i ň s k a Z., Technika uprawy roli, 126 n.; H e n s e l W., Polska przed tysiącem lat, Wrocław-Warszawa 1960, 59; autor ukazuje na to, že poklad z Mogiły pripomína podobné moravské nálezy.
- 187 M o s z y ň s k i K., O sposobach badania kultury materialnej Praszowian, Wrocław-Kraków-Warszawa 1962, 199 n.
- 188 P o d o l á k J., Nomenklatura pluhu na území slovenského etnika, Slovenský národopis V, 1957, 307 n.

- 189 P o d w i ń s k a Z., Narzędzia, KHKM II, 1954, 404; G a r d a w s k i A. - G ą s s o w s k i J. - R a j e w s k i Z., l. c., 186; R a z u m o v s k a - J a L. V., Očerki po istorii poľskich krestĵjan, Moskva-Leningrad 1958, 67.
- 190 S z o m b a t h y J., Das Grabfeld zu Idria bei Bača, MPK I, 1903, 360, obr. 120 a 121. Ďalej porov. Ć e r v i n k a I. L., Slované na Moravě a říše Velkomoravská, Brno 1928, 222; B e r a n o v á M., Počátek pluhu, 326.
- 191 S z o m b a t h y J., l. c., 360, obr. 146 a 147. Porov. aj E i s n e r J., Základy kovářství, 373.
- 192 N i e d e r l e L., Rukověť slovanských starožitností, Praha 1954, 335, obr. 67: 1-4.
- 193 Tamže, 334, obr. 66. K rímskym čerieslom porov. ešte P a y n e F., The Plough in Ancient Britain, The Archaeological Journal 104, 1948; B e r a n o v á M., Počátek pluhu, 327; Š a c h F., Rádlo a pluh, 95 (autor píše, že čeriesla severných rímskych provincií boli kultúrnou výpožičkou).
- 194 G a b r o v e c S., Prazgodovinsko-arheološko gradivo za proučevanje rala na Slovenskem, Slovenski etnograf VIII, 1955, 10; naše obr. 36 a 37 sme prebrali z tejto štúdie.
- 195 Tamže, tab. II: 5.
- 196 Tamže, 10 n.
- 197 Tamže, 10.
- 198 Tamže.
- 199 Tamže.
- 200 Tamže, 11.
- 201 Tamže.
- 202 Tamže.
- 203 Tamže.
- 204 Tamže.
- 205 B r a t a n i ć B., Plug i ralo, Zbornik Fil. fak. I, 1951, 221-250; t e n i s t ý, Oraće sprave centralnog dijela Balkanskog poluotoka, Zbornik Etnografskog muzeja u Beogradu 1953, 42-57; t e n i s t ý, Antiquity of the One-Sided Plough in Europe, especially among the Slavic Peoples, Laos, Études comparées de folklore ou d'ethnologie régionale II, Stockholm 1952, 51-61; t e n i s t ý, Einige Möglichkeiten zur Fortführung der Pfluggeräteforschung, Tirage à part Actes du IVe Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques II, Vienne 1952; t e n i s t ý, Nešto o starosti pluga kod Slavena, Zbornik radova II (Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet), 1954, 277-306 (porov. aj recenziju J. K u d l á č k a v Slovenskom národopise VII, 1959, 167-169).
- 206 B r a t a n i ć B., Einige Möglichkeiten, 96 n.
- 207 B r a t a n i ć B., Nešto o starosti pluga, 288, 289.
- 208 N i e d e r l e L., Rukověť slovanských starožitností, Praha 1953, 335. K problematike rímskej ornej techniky porov. K o l e n d o J., Z problematyki rozwoju rolnictwa w Galii rzymskiej, Przegląd historyczny 31, 1952, 477; P o d w i ń s k a Z., Technika uprawy roli, 101; Z a w a d z k i T., Pług koleśny w rolnictwie antycznym, KHKM II, 1954, 619-631; G ą s i o r o w s k i S. J., Uwagi w kwestii pluga w rolnictwie późnostażytnym i średniowiecznym, KHKM II, 1954, 632-636.
- 209 Lemeše z územia Juhoslávie (obr. 38 na str. 137 v tomto čísle ŠZ AÚSAV), podobné tým, ktoré sa vyskytujú na novotroickom hradisku, uvádza dielo Istoriya Jugoslavii I, Moskva 1963, 28.

- 210 Najnovšie ukazuje R. T u r e k (Čechy na úsvitě dějin, Praha 1963, 150), že aj Čechy - pokiaľ ide o poľnohospodárske nástroje - patria k moravsko-oder-skému typu železnej industrie, čím potvrdzuje správnosť údajov J. E i s n e r a (pozri pozn. 211).
- 211 E i s n e r J., Základy kovářství, 368.
- 212 Tamže, 370.
- 213 T h o m a s E. B., Die römerzeitliche Villa von Tác-Fövénypuszta, Acta Archaeologica ASH VI, 1955; t á i s t á, Archäologische Funde in Ungarn, Budapest 1956, 221. K tomuto porov. aj K u d l á č e k J., Z novších štúdií o vzniku staroslovanského pluhu, Slovenský národopis X, 1962, 486.
- 214 J. E i s n e r (Základy kovářství, 375, 376) tvrdí, že iba hromadný nález z lokality Lety je asi archeologickým odrazom zvyškov germánskeho obyvateľstva v Čechách (obr. 41 na str. 139 v tomto čísle ŠZ AÚSAV).
- 215 B e r a n o v á M., K problematike latenských tradícií, 169 n.
- 216 Tamže, 176.
- 217 K vyobrazeniu porov. E i s n e r J., Základy kovářství, obr. 3: 2, 8.
- 218 Tamže, obr. 3: 1, 2, 8, 11.
- 219 G o n č a r o v V. K., Rajkoveckoje gorodišče, Kijev 1950, obr. 6, tab. V.
- 220 Tak napr. podľa V. K. G o n č a r o v a (Rajkoveckoje gorodišče) sú to železné zuby sochy, podľa M. S t a r e j (l. c., 353) veslovité lemeše, podľa Z. P o d w i ň s k e j (Technika uprawy roli, 35, 257, 262) lopatkovité lemeše; F. Š a c h (Rádlo a pluh, 52 n.) ich označuje ako šípvité lemeše a podobné lemeše na našom území pripisuje rímskym vplyvom; takýto lemeš z Lipníka nad Bečvou zaraďuje do predslovanského obdobia. Podľa F. Š a c h a (l. c., 54) šípvité lemeše z lokality Rajki neboli sošníky, ale boli nasadené na drevených radlách plazového typu, akým je radlo z lokality Tokari (obr. 3 na str. 111 v tomto čísle ŠZ AÚSAV) alebo z Dobrohošťa (obr. 42 a 43: 2 na str. 139 a 140 v tomto čísle ŠZ AÚSAV). L. N i e d e r l e (Rukovět slovanských starožitností, 333) radlo z Dobrohošťa-Dabergotzu pokladal za slovanské; podľa jeho názoru aj Přemysl v znojemskej kaplnke (obr. 44 v tomto čísle ŠZ na str. 141) je zobrazený s radlom podobným dobrohoštskému. F. Š a c h (l. c., 53) poukazuje na to, že veslovitý lemeš z rašeliniska Borris v Dánsku zodpovedá tvarom i rozmermi drevenému lemešu z Dobrohošťa, a teda možno súdiť, že bol rovnako nasadený na radlo plazového typu s vyklenutým hriadeľom. Oproti tomu radlo z Wilzhofenu pri Weilheime (Horné Bavorsko) je podľa P. L e s e r a rímskeho pôvodu. Rozpory vo vymedzení funkcie a typu spomenutých radiel vyplývajú predovšetkým z toho, že tieto radlá nie sú doteraz ešte všetky presne chronologicky zaradené.
- 221 Š a c h F., Rádlo a pluh, 59 n.
- 222 Tamže, 106.
- 223 E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, tab. XCIII: 2; t e n i s t ý, Pamiatky z doby veľkomoravskej na Slovensku, Nitra - dejiny a umenie nitrianskeho zámku, Trnava 1933, 54, tab. VI: 10; P o d w i ň s k a Z., Technika uprawy roli, 113.
- 224 M. B e r a n o v á (Počátek pluhu, 326) uvádza, že tento lemeš sa vyznačuje nielen značne vyvinutejším pravým krídelkom, ale predovšetkým tým, že ľavá hrana lopatky je už od nosu veľmi tupá; podľa autorky tento lemeš bol uspo-sobený na jednostrannú orbu.

- 225 Porov. N i e d e r l e L., K historii slovanškého pluhu, 99; E i s n e r J., Pamiatky z doby veľkomoravskej na Slovensku, 54, tab. VI: 7, 8.
- 226 N i e d e r l e L., K historii slovanškého pluhu, 99.
- 227 Tamže, 100. Lemeš a čerieslo z role Stolička blízko Vrablicovej Pustatiny v Gajaroch datuje J. E i s n e r (Pamiatky z doby veľkomoravskej na Slovensku, 54) do IX. stor. na základe ďalších nálezov: sekery (l. c., tab. 6: 4), ovčiarskych nožníc, motyky (l. c., tab. 6: 7), čeriesla (l. c., tab. 7: 8), veľkej miskovitej puklice a staroslovanskej keramiky.
- 228 B e r a n o v á M., Počátek pluhu, 326.
- 229 Porov. zprávu v štúdiu M. S t a r e j Nové príspevky, 353.
- 230 Š a c h F., Rádlo a pluh, 96.
- 231 Za láskavé poskytnutie fotografie nálezu zo Žabokriek nad Nitrou ďakujem doc. dr. A. T o č í k o v i, CSc.
- 232 T o č í k A., Súčasný stav archeologického bádania najstarších dejín slovenského národa, AR XV, 1963, 601, obr. 200.
- 233 Porov. H a b o v š t i a k A., l. c., 58.
- 234 K o s t r z e w s k i J., Kultura prapolska, Warszawa 1962, 245, obr. 212.
- 235 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Pamiatky praveké a hradištne z Kútov (okr. Skalica) v Slovenskom národnom múzeu v Turči. Sv. Martine, Památky - Pravěk XLIII, 1947-1948, 111, obr. 3: 18.
- 236 K r a s k o v s k á Ľ., Zpráva o staroslovanskom nálezisku pri Kútoch, Historica Slovaca V, 1948, 162, tab. II: 31; porov. aj: P o d w i ň s k a Z., Technika uprawy roli, 112, 113.
- 237 Š a c h F., Rádlo a pluh, 72.
- 238 Š a c h F., l. c.; 73.
- 239 Š o v k o p t a s I. H., Archeologični doslidžennja na Ukrajinu (1917-1957), Kyjiv 1957, 77.
- 240 Š a c h F., Rádlo a pluh, 77.
- 241 C h r o p o v s k ý B., Fakty vedy proti nemeckému revanšizmu, Naša veda VIII, 1961, 578. Autor odmieta tendenčné názory, že Germáni dali Slovanom pluh, a tým aj chlieb. Ďalej správne ukazuje, že týmto sa malo zdôvodniť nielen označovanie Slovanov ako menejcenných, ale aj dokázať, že boli poddaní Germánom.
- 242 Porov. H a b o v š t i a k A., l. c., 58. Podľa autora je to malý symetrický lemeš z včasnostredovekého hradiska.
- 243 H a b o v š t i a k A., l. c., 58. H r u b e c I., Depot železných nástrojov zo Sklabine, SĽA XIII-2, 1965, 415, obr. 3: 3.
- 244 N i e d e r l e L., K historii slovanškého pluhu, Národopisný věstník československý XXVII-XXVIII, 1934-1935. Podľa názoru autora (l. c., 100) "rímsky pluh prešiel k podkarpatským Slovanom najneskoršie v IX. stor., pravdepodobne však už predtým". E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, 261; t e n i s t ý, Základy kovárství, 372; B u d i n s k ý - K r i č k a V., Príspevok k poznaniu slovanškého osídlenia na juhozápadnom Slovensku, ŠZ AÚSAV 11, 1963, 220, obr. 11; autor nálezy zo Zádielu datuje do mladšej doby hradištnej; lemeš je asymetrický, pravostranný a vyrobený z dvoch častí.
- 245 Ide o malý asymetrický lemeš z rozhrania VIII.-IX. stor. H a b o v š t i a k A., l. c., 58. Podľa údajov objaviteľky - D. B i a l e k o v e j, ktorej za informáciu vrele ďakujem - lemeš je dlhý asi 12,5 cm.

- 246 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Nález poľnohospodárskych nástrojov na slovanskom sídlisku v Smižanoch, ŠZ AÚSAV 11, 1963, 148, obr. 4: lab.
- 247 Tamže, 148.
- 248 Dve železné čeriesla v poklade zo VII.-VIII. stor. Porov. E i s n e r J., Slovensko v pravěku, obr. 56b; t e n i s t ý, Základy kovářství, 371, obr. 2: 1, 4; P o d w i n s k a Z., Technika uprawy roli, 114.
- 249 E i s n e r J., Základy kovářství, 375, obr. 4: 10. Autor súčasne ukazuje na analógie k nálezom z Idríe di Bača a Szilágy-Somlyó.
- 250 Š a c h F., Rádlo a pluh, 58, 59, obr. 31. Podľa autora lemeš mohol byť nasadený na plaz vo vodorovnej polohe; datuje ho do I. stor. n. l.
- 251 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Príspevok k poznaniu slovanského osídlenia, 222; je to lemeš z neskorolátenskeho sídliska (dĺžka 17,3 cm).
- 252 T o č í k A., Materiálna kultúra Slovanov medzi riekou Saale a Labe do XII. storočia, rukopis, tabuľky. Za láskavé zapožičanie fotografie ďakujem autorovi.
- 253 Č e r v i n k a I. L., Slované na Moravě a říše Velkomoravská, Brno 1928, tab. XIX: 5. K nálezom z Ivanovic porov. ďalej N i e d e r l e L., K historii slovanského pluhu, 99.
- 254 F i l i p J., Hospodársky stav českých zemí na rozhraní letopočtu, OP XIII, 1946, 24.
- 255 Č e r v i n k a I. L., l. c., tab. XIX: 5-8. K významu keltského kováčstva pre rozvoj západoslovanských oracích nástrojov porov. K u d l á č e k J., Príspevok k štúdiu, 41; t e n i s t ý, Z novších štúdií o vzniku staroslovanského pluhu, Slovenský národopis X, 1962, 485.
- 256 Č e r v i n k a I. L., l. c., obr. 85: 1-3; N i e d e r l e L., K historii slovanského pluhu, 99, 100.
- 257 J a h n M., Die oberschlesischen Funde aus der römischen Kaiserzeit, PZ X, 1918, 111, 112.
- 258 Č e r v i n k a I. L., l. c., 222.
- 259 Dĺžka lemeša 14 cm, maximálna šírka 7,5 cm. Podľa M. B e r a n o v e j (Počátek pluhu, 326) tvar lemeša z Čechůvek je typický pre VIII. a začiatok IX. stor.; je asymetrický, ľavostranný; tvar a sformovanie lalokov lemeša podľa autorky zodpovedá ľavostrannej orbe.
- 260 K vyobrazeniu asymetrického lemeša zo Záhliníc porov. S p u r n ý V., Nálezy ze Záhlinic u Kroměříže, AR V, 1953, 95, obr. 57; dĺžka lemeša 14 cm (l. c., 94).
- 261 M. B e r a n o v á (l. c., 326) na základe asymetrických lemešov z Gajár, Čechůvek a Záhliníc dospela k názoru, že v strednej dobe hradištnej sa u nás používal pluh v pravom slova zmysle, aj keď jeho výkonnosť nebola veľká, lebo lemeš bol malý. Predpokladá súčasne, že jednostranná odvalová doska pri asymetrickom lemeši je veľmi pravdepodobná.
- 262 Z tohoto hľadiska je pre predchádzajúcu dobu významný asymetrický lemeš z Konjíc (Hercegovina), datovaný do III.-VI. stor.; dĺžka 22 cm, max. šírka 16 cm. K tomu porov. Č r e m o š n i k I., Nova antička istraživanja kod Konjica i Travnika, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Archeologija, Nova serija X, 1955, 107 n. Porov. aj B r a t a n i ć B., Nešto o starosti pluga, 289. Pri lemeši sa našlo aj čerieslo; napriek tomuto objavu autor dokazuje neudržateľnosť názoru, že Slovania pluh prebrali od Rimanov. K názoru B. B r a t a n i ć a porov. K a l o j e v a I. A., Etnografičeskaja

rabota v Federativnoj Narodnoj Respublike Jugoslavii, Sovetskaja etnografija 1, 1957, 174; W i e l o w i e j s k i J., KHKM IV, 1956, 123-125 (o asymmetrických lemešoch v dobe rímskej píše na str. 124 a 125).

ÜBER DIE ENTSTEHUNG DES ALTSLAWISCHEN PFLUGES

JOZEF KUDLÁČEK

Eine erfolgreiche Lösung der Frage über die Entstehung des altslawischen Pfluges ist nur bei engerer Zusammenarbeit der Archäologie, Ethnographie, Geschichte, Linguistik und der übrigen verwandten wissenschaftlichen Disziplinen möglich. Es zeigt sich aber, dass der grösste Anteil daran vor allem der Archäologie und Ethnographie zukommt, da sie über ständig neueres Quellenmaterial verfügen.

Beim Studium der Entstehung des altslawischen Pfluges ist es sehr wichtig, die einzelnen Ackergerättypen vom entwicklungsgeschichtlichen Gesichtspunkt streng auseinanderzuhalten, beginnend von den Arlen noch ohne eiserne Scharen, über Arlen mit eisernen Scharen, ferner über Arlen mit Sohle bis zum tatsächlichen Pflug mit asymmetrischer Pflugschar. In dieser komplizierten Entwicklungslinie vervollkommneten sich nach und nach die einzelnen Ackergeräte von solchen Typen, die den Boden bloss aufwühlten, bis zu Ackergeräten von pflugartigem Gepräge, die den Boden bereits wendeten. Beim gegenwärtigen Forschungsstand wird also der Pflug als ein Ackergerät betrachtet, das die Schollen wendet. Nach der letzten Studie von V. U r b a n c o v á müssen die Arlen in solche ohne Sohle und mit Sohle eingeteilt werden, die Pflüge wieder in hölzerne und halbeiserne. Im Werdegang des altslawischen Pfluges kommt nicht der Entstehung der asymmetrischen Schar, bzw. dem Sech, eine derartige Bedeutung zu wie gerade dem Moment der horizontalen Unterbringung des Arbeitsteiles der Arlen, d. h. der Schar, bzw. der Entstehung der Arlen mit Sohle.

Der Autor teilt ferner seine Arbeit in folgende fünf Kapitel ein: 1. Ostslawische Arlen und Pflüge, 2. Altbulgarische Arlen und Pflüge, 3. Ackergeräte aus breiterem Gebiet des nördlichen Karpatenvorlandes, 4. Ackergeräte aus dem Siedlungsgebiet der Südslawen, 5. Ackergeräte aus dem Gebiet der Tschechoslowakei.

1. OSTSLAWISCHE ARLEN UND PFLÜGE

Entwicklungsgeschichtlich können beim gegenwärtigen archäologischen und ethnographischen Forschungsstand die Arlen schon mit horizontalen eisernen Scharen, die sich im osteuropäischen Bereich der Černjachovo-Kultur gefunden haben, als die ältesten betrachtet werden. Aus dieser Kultur, an der in entscheidendem Masse die slawischen Anten ihren Anteil hatten, sind vorderhand folgende Fundstellen eiserner Scharen bekannt: Jahňatyn, Šmyrevo (Abb. 1: 1), Pražev (Abb. 1: 2), Grečanikov, Labušna-Pasad, Ingulec, Lenkovcy, Jerkovcy, Oselyncy und Voloske. Die Černjachovo-Kultur dauerte nach den neuesten Beobachtungen, z. B. von M. B r a j č e v s k i j, ungefähr vom II. bis VII. Jh. und im Verlauf dieses Zeitabschnittes erschienen in ihr asymmetrische Scharen und auch Seche. In den End-

phasen dieser Kultur hatten sich allmählich die Arlen bis zu pflugartigen, wahrscheinlich auch mit Sohle versehenen Ackergeräten vervollkommenet. Nach und nach erschienen im Vervollkommnungsprozess der Ackergeräte auch weitere Typen der landwirtschaftlichen Geräte, wie z. B. Sicheln (Velykyje Vikyny, Šarkiv, Žukivci usw.). Nach V. J. D o v ž e n o k ähneln die Sicheln der Černjachovo-Kultur jenen aus der Zeit der Kiewer Rus. Auch die zahlreichen Analogien zu den eisernen Scharen der Černjachovo-Kultur, die in den nachfolgenden Kulturen bis zum Zeitabschnitt der Kiewer Rus angetroffen werden, können als gute Belege für die Slawinität der Agrotechnik sowohl der Černjachovo-Kultur als auch der bis zum Zeitabschnitt der Kiewer Rus ablaufenden Kulturen gelten.

In der Zeit nach der Černjachovo-Kultur, beginnend mit dem VI.-VII. Jh., bis zum Zeitabschnitt der Kiewer Rus taucht auf osteuropäischem Gebiet eine grosse Menge von Eisenbestandteilen der Ackergeräte auf - Schar und Sech. Hierbei muss auf manche problematische Funde hingewiesen werden, u. zw. insbesondere auf den von D. T. B e r e z o v e c aus Tokari publizierten Fund (Abb. 3), der ein hölzernes Arlfragment darstellt (Moorfund aus dem J. 1921). Genannter Autor datierte das Fragment in die zweite Hälfte des ersten Jahrtausends u. Z. und hielt es für ein pflugartiges Ackergerät. Auf Grundlage einer von B. A. Š r a m k o durchgeführten Nachprüfung wurde dieses hölzerne Arlfragment samt der mitgefundenen Keramik in die frühe Eisenzeit datiert. Derselben Zeit weist er auch den Fund eines weiteren hölzernen Arlteiles zu. Wie der Autor richtig beurteilt hat, erscheinen auf diesem Arlfragment alle grundlegenden Besonderheiten, die für die aus Gabelholz angefertigten Arlen kennzeichnend sind. Beide genannte Arlen waren linksseitige Ackergeräte. Die Bedeutung dieser Entdeckungen samt den älteren Funden aus baltischem und osteuropäischem Gebiet liegt hauptsächlich darin, dass sie die Entstehung der Agrotechnik mit Hilfe hölzerner Arlen entschieden bereits in die frühe Eisenzeit hinunterrücken. J. A. K r a s n o v lässt eine derartige Bodenbewirtschaftung im angeführten Zeitabschnitt auch für Gebiete der Waldzone zu (Weissrussland, Sejm-Gebiet, Desna-Gebiet). In diesen Zeitabschnitt gehört nach den erwähnten Autoren auch der weitere Arlfund aus Žabiči. Auf Grund dessen würden diese drei Funde von Holzarten aus den osteuropäischen Mooren tatsächlich in dieselbe Kategorie der Ackergeräte gehören wie jene, die aus Walle (Abb. 4), Wiewiórki, Papowo (Abb. 5), Seibek, Nisum, Hvorslev usw. bekannt sind. Der älteste Typ eines derartigen Ackergerätes aus Gabelholz (Abb. 6) stammt aus der Pfahlbauzeit aus Lago di Ledro bei Trentino und wurde von R. B a t t ' a g l i a beschrieben.

B. A. Š r a m k o führt recht bedeutende Funde eiserner Seche der skythischen Zeit aus folgenden Fundstellen an: Brovarki, Aksjutincy, Blažki, Častyje kurgany und Volkovcy. Wichtig sind diese Funde insbesondere darum, weil bis jetzt die Ansicht tradiert wurde, dass der Sech erst in der Latènezeit aufgekommen wäre. Es ist schade, dass diese Seche nicht mit anderen Ackergerätfunden vergesellschaftet zum Vorschein gekommen sind. Diese neuen Beobachtungen und Funde bestätigen verlässlich die Tatsache, dass die Agrotechnik der slawischen Zeit unmittelbar an jene der vorhergehenden bäuerlichen Stämme des skythischen Zeitabschnittes angeknüpft haben musste.

Für die Frage der Genesis des altslawischen Pfluges in osteuropäischem Gebiet sind zahlreiche Funde eiserner Scharen und Seche aus der Zeit nach dem Untergang der Černjachovo-Kultur wichtig. Als eines der ältesten Exemplare dieses Zeitabschnittes muss die Schar aus Staraja Ladoga angesehen werden (Abb. 1: 3),

die in das VII.-VIII. Jh. datiert wurde und nach V. J. D o v ž e n o k noch manchen Scharen der Černjachovo-Kultur relativ nahesteht. Schmale eiserne, im nördlichen Kiewer Rus vorkommende Scharen können als ein guter Beleg für die Existenz der bäuerlichen Landwirtschaft gelten.

Für die weitere Entwicklung des altslawischen Pfluges sind die Funde aus der Romny-Borševo-Kultur wichtig, die eine der Varianten einer verbreiteten altslawischen Kultur ist. Als ein derartiger, bedeutender Fund ist nun die Schar aus der frühromnyschen Siedlung in Volyncevo anzusehen (Abb. 12), die V. J. D o v ž e n o k in das VII.-VIII. Jh. datierte. Von entscheidender Bedeutung für das Studium des slawischen Pfluges sind jedoch die symmetrischen eisernen Scharen und Exemplare, die von leicht asymmetrischer Form bis zu ausgesprochenen asymmetrischen Pflugscharen führen, die aus Novotroickoje gorodišče bekannt sind und die I. I. L j a p u š k i n beiläufig in das VIII.-X. Jh. datierte. Die asymmetrischen Pflugscharen aus genannter Fundstelle (Abb. 8) sind tatsächlich pflugartige Ackergerätypen und sie bestätigen definitiv die Tatsache, dass bei den Ostslawen bereits seit dem VIII. Jh. mit der Existenz eines wirklichen Pfluges mit horizontal angebrachter asymmetrischer Pflugschar, die den Boden bereits wendete, gerechnet werden muss. Eine ähnliche asymmetrische Pflugschar stammt auch aus Chotomel' (Abb. 9); sie wurde in das VIII.-IX. Jh. gewiesen und nach der richtigen Beurteilung von Z. P o d w i n s k a ähnelt sie den leicht asymmetrischen Exemplaren aus Čechůvky und aus dem Burgwall von Cymljanskoje gorodišče. Aus diesem Zeitabschnitt stammt auch eine Schar grossen Ausmasses von einem pflugartigen Ackergerät aus Lebedka (Abb. 10). Nach T. N. N i k o l s k a j a ist diese Schar ein Beleg für die Bodenbestellung mit Pflug auch in Waldgebieten. Ebenfalls ist der Fund von Schar und Sech aus dem Moldaugebiet, wo die slawischen Tivercer verbreitet waren, nach G. B. F j o d o r o v ein Beweis für die obenerwähnte Bodenbestellung bei diesem Stamm.

Dass die Bodenbestellung mittels Pfluges in der Kiewer Rus gepflegt wurde, findet ferner auch durch historische und linguistische Angaben Bestätigung. Bekannt ist eine Angabe aus Povest' vremennyh let, wo im J. 964 der Ausdruck "ralo" (Arl) vorkommt und im J. 981 die Bezeichnung "plug" (Pflug). Danach kann der Pflug aus der Kiewer Rus ganz berechtigt als Prototyp jener archaischen Pflugform betrachtet werden, die sich in Poltavaer Museum befindet (Abb. 13). Die Funde aus dem osteuropäischen slawischen Gebiet bestätigen die Richtigkeit der Ansicht von B. B r a t a n i ć, dassden Slawen in der Zeit ihres Abwanderns aus der Urheimat bereits ein pflugartiges Ackergerät bekannt war.

2. ALTBULGARISCHE ARLEN UND PFLÜGE

Beim Studium der Entstehung des altslawischen Pfluges muss auch den Ackergeräten aus dem Wolga-Kama-Gebiet Aufmerksamkeit zugewandt werden, wo nach den letzten Beobachtungen A. P. S m i r n o v s am linken Wolgaufer bereits gegen das VIII. Jh. bei den bulgarischen Stämmen mit der Existenz von Landwirtschaft zu rechnen ist. Im Wolga-Kama-Gebiet zeigen die Pflugscharen (Abb. 16: 1, 2) eine recht fortgeschrittene Form und trotz der entwickelten Ackergeräte auch mit pflugartigen Formen in diesem Gebiet, kann doch nicht eindeutig behauptet werden, dass die bulgarische Agrotechnik irgendeinen wesentlicheren Einfluss auf das angrenzende slawische Dnjeprgebiet ausgeübt hätte. Im Wolga-Kama-Gebiet sind nicht so viele Übergangsformen innerhalb des konstruktiven Vervollkommnungsvorganges bei den Ackergeräten von der Arl- bis zur Pflugform vorhanden wie gerade im slawischen Dnjeprgebiet. Daher kann ganz berechtigt der Standpunkt vertreten

werden, dass im slawischen Gebiet die Entwicklung der Agrotechnik, angefangen von den Arlen mit symmetrischen und leicht asymmetrischen Scharen bis zu ausgesprochenen asymmetrischen Scharen des Pflugtyps, in Wirklichkeit unabhängig vom Wolga-Kama-Gebiet verlaufen ist. Diese Beobachtungen scheinen somit nicht für die Richtigkeit mancher Ansichten B. D. G r e k o v s zu sprechen, wonach in Osteuropa die ersten eisernen Scharen im Wolga-Kama-Gebiet im Zeitabschnitt der bulgarischen Städtebildungen aufgekommen seien.

Auch in Bulgarien selbst tragen die Ackergeräte zweifellos den Stempel der slawischen Agrotechnik. Als slawische Ackergeräte müssen hier hauptsächlich die Exemplare aus folgenden Fundstellen betrachtet werden: Gigen (6 Scharen, 2 Seche und 1 Hacke aus Grabungen M. S t a n ě v s), Popina (1 Schar aus Grabungen Ž. V ě ž a r o v a - Abb. 16: 3) und Preslav (Abb. 17). Zu den Scharen aus Preslav findet man Analogien im Dnjeprgebiet, wodurch erneut ihr slawischer Ursprung bestätigt wird. Diese Ackergerätfunde weisen keine genetischen Beziehungen zum Wolga-Kama-Gebiet auf. Von grosser Bedeutung sind die von S. S t a n ě v gemachten Beobachtungen, dass im IX.-X. Jh. die Bulgaro-Slawen und Urbulgaren gleichzeitig Arl ohne Sohle, die sog. "Kuka" und "Socha", und Arl mit Sohle verwendet haben, die mit Schar und Sech versehen waren. Sehr wichtig ist bei dieser Feststellung die Existenz der "Socha", was nach M. S t a r á ein Anhaltspunkt sein kann, der über Ursprung und Alter der "Socha" gewisse Aufklärung bringen könnte. In diesem Zusammenhang muss auch der erfolgreiche Versuch von Ž. V ě ž a r o v a angeführt werden, die den Ursprung der vier Haupttypen der Ackergeräte Bulgariens vor allem in thrakischen und slawischen Traditionen sucht.

Das Vorhandensein von Ackergeräten, von Arl und Pflug, ist in Bulgarien auch durch historische Berichte nachgewiesen, u. zw. durch Angaben des Popen Bogomil im X. Jh. und durch einen Bericht aus dem J. 1419. Die altbulgarischen Ackergeräte genannten Gebietes bestätigen erneut die Richtigkeit der Ansicht über den entscheidenden Einfluss der altslawischen osteuropäischen Agrotechnik auf das Gebiet des heutigen Bulgarien.

3. ACKERGERÄTE AUS BREITEREM GEBIET DES NÖRDLICHEN KARPATENVORLANDES

In entscheidendem Masse findet die oben erwähnte Tatsache ihre Bestätigung auch in zahlreichen landwirtschaftlichen Geräten aus dem breiteren Gebiet des nördlichen Karpatenvorlandes, d. h. aus dem heutigen Polen und aus Sachsen. Für polnisches Gebiet können für die Entwicklung der Ackerbautechnik fünf Etappen in Betracht gezogen werden, wobei für uns vor allem die vierte und fünfte wichtig sind. Die vierte Etappe entspricht in der Chronologie W. H e n s e l s der Brandtechnik mit zwei Stufen (mit Arl oder eisenbeschlagener "Socha" und "Plužica"), die fünfte Etappe hat erneut zwei Stufen (mit Arl, "Plužica" und "Socha", endlich mit Pflug). Wertvoll für die Frage der Genesis der altslawischen Ackergeräte in Polen sind die Entdeckungen in Nowa Huta - Mogiła aus einer spätrömischen Siedlung (Abb. 28), zu denen J. W i e l o w i e j s k i Analogien in Ungarn, Schlesien (aus dem V.-VIII. Jh.) und in der Ukraine gefunden hat. Diese Arlen arbeiteten nach Ansicht des Autors bereits in horizontaler Lage. Er gibt die Möglichkeit zu, dass sie bereits hölzerne Streichbretter gehabt haben.

Die typologische Analyse mehrerer Scharen aus polnischem Gebiet bestätigt die Richtigkeit der Ansicht J. E i s n e r s, dass sie keltisches Erbe sind. Diese Scharen schliessen bis zum Ende der römischen Zeit den angeblichen germanischen Einfluss auf die altslawische Agrotechnik auf polnischem und sächsischem Gebiet aus.

Eine recht interessante Gruppe bilden die eisernen Scharen aus Sachsen, die schon J. K r e t z s c h m a r als slawische angesprochen hat. Es sind vor allem Stücke aus den Fundstellen Leipzig (Grosse Fleischergasse), Baderitz und Rötha. Zu diesen älteren Funden reiht sich eine eiserne symmetrische Schar aus Dabrun, Kr. Wittenberg (Abb. 33), die wieder K. M i l l d e n b e r g e r für slawisch hält, u. zw. für frühlausitzisch-sorbisch. Diese Schar entspricht funktionell und strukturell beinahe den Scharen aus Nowa Huta - Mogiła in Polen.

Im gesamten nördlichen Karpatenvorland knüpfen die Ackergerätestandteile aus dem Zeitabschnitt vom V. bis IX.-X. Jh. an die vorhergehenden Traditionen der Ackergeräte an und in den Grundzügen repräsentieren sie Typen und Formen der in dieser Zeit auch in den übrigen slawischen Siedlungsgebieten gebräuchlichen Ackergeräte. Die engsten Beziehungen weisen jedoch die polnischen Scharfunde zum tschechoslowakischem Gebiet auf. Eine eingehende Analyse dieser Geräte aus Polen führte Z. P o d w i ŋ s k a durch. Alle diese Scharen weisen gemeinsame Merkmale und einen gewissen genetischen Zusammenhang bis in das frühe Mittelalter auf, wie es z. B. auch auf dem Depotfund landwirtschaftlicher Geräte aus Nowa Huta - Mogiła zu sehen ist, und sie können deswegen als slawisch betrachtet werden. Auch hier im nördlichen Karpatenvorland ist ein kontinuierlicher Übergang vom Arl- zum Pflugtyp zu sehen und der Ursprung dieser Ackergeräte ist aller Wahrscheinlichkeit nach auf einen einheitlichen frühslawischen Ackergerättyp zurückzuführen. Gestützt wird diese Tatsache auch durch zahlreiche linguistische Angaben, von denen für die polnischen Slawen die Entdeckungen auf dem Gebiet der Nomenklatur des Pfluges von K. M o s z y ŋ s k i schwerwiegend sind und für den slowakischen Gebietsbereich die Nomenklatur des Pfluges von J. P o d o l á k. Die beiden Studien sind vor allem deshalb wichtig, weil sie vom linguistischen Gesichtspunkt die gemeinsame Herkunft des Pfluges bei den Slawen bestätigen. Auch auf dem Gebiet des heutigen Polen entstand der Pflug noch im ersten Jahrtausend u. Z.

4. ACKERGERÄTE AUS DEM SIEDLUNGSGEBIET DER SÜDSLAWEN

Bei den Ostslawen beteiligten sich an der Genesis des slawischen Pfluges die Traditionen bäuerlicher Stämme der skythischen Zeit, bei den bulgarischen Slawen Traditionen der thrakischen Landwirtschaft und bei den Westslawen die von den Kelten übernommene landwirtschaftliche Technik. Bei den Südslawen muss mit gewissen Anklängen an die römische Bodenbewirtschaftungstechnik gerechnet werden, doch ebenfalls mit Traditionen des keltischen Schmiedehandwerks, bzw. auch der ursprünglichen illyrischen Bevölkerung. Aus dem Siedlungsgebiet der Südslawen erwecken insbesondere die schweren Scharen aus der keltischen und römischen Zeit Aufmerksamkeit. Ihre typologische Analyse hat erfolgreich S. G a b r o v e c durchgeführt. Schwerwiegend ist z. B. eine eiserne Schar aus Unec bei Rakek (Abb. 37: 2), die ein Gewicht von 5,05 kg aufweist, oder die Schar aus Drnovo (Abb. 37: 7), die sogar 8,55 kg wiegt. Diese Scharen mussten unstreitbar zum Tiefpflügen mit pflugartigen Ackergeräten gedient haben.

Besonders wichtig für das Studium der Entstehung und Entwicklung des Pfluges bei den Slawen sind die Beobachtungen von B. B r a t a ŋ i ć, dessen Methode wirklich als komplex angesprochen werden kann, da er nämlich vor allem Erkenntnisse der Archäologie, Ethnographie und Linguistik anwandte. Er kam zur berechtigten Ansicht über die gemeinsame ostslawische Herkunft des slawischen Pfluges. Seiner Auffassung nach kannten die Slawen den Pflug im allgemeinen bereits vor ihrer Abwanderung aus der osteuropäischen Urheimat. Der Autor lehnt die Möglich-

keit ab, dass die Slawen den Pflug von den Römern übernommen hätten, da aus dem Altertum bis jetzt keine einzige einseitige Pflugschar belegt ist. Auch die existierenden Ackergeräte aus dem südslawischen Siedlungsgebiet sind für die Lösung der Frage über die Genesis des altslawischen Pfluges von Bedeutung.

5. ACKERGERÄTE AUS DEM GEBIET DER TSCHECHOSLOWAKEI

Einen wesentlichen Beitrag zur Lösung der diesbezüglichen Frage liefern ebenfalls die Funde von eisernen Scharen und Sechen aus der Tschechoslowakei. Alle gefundenen Ackergerätestandteile bestätigen eindeutig die Richtigkeit der Ansicht J. E i s n e r s, dass die hiesigen Funde in den Eisenindustriebereich des Oder-March-Typs gehören. Nach genanntem Autor gliedert sich die Tschechoslowakei in zwei Teile: Böhmen und das Oder-March-Gebiet (Odertal, Marchtal, Slowakei). Auch neuere Funde, vor allem aus der Slowakei, bestätigen diese Tatsache.

Auf tschechoslowakischem Gebiet machten sich von den vorhergehenden landwirtschaftlichen Traditionen insbesondere die keltischen geltend, wie es bereits seit langem J. F i l i p ausführlich begründet hat. In letzter Zeit wurden hier Versuche einer genaueren typologischen Aufgliederung der Ackergeräte von M. B e r a n o v á, M. S t a r á, doch insbesondere von Fr. Š a c h durchgeführt. Sehr wichtig ist die Feststellung letztgenannten Autors, dass sich im Marchtal während des VII.-IX. Jh. durch einen kontinuierlichen Entwicklungsprozess der Übergang von der symmetrischen Schar zur beabsichtigten asymmetrischen Schar vollzogen hat, d. h. vom Arl- zum Pflugtyp. Es kann also gesagt werden, dass im Verlauf der mittleren Burgwallzeit auf tschechoslowakischem Gebiet der Pflug mit asymmetrischer Schar und wahrscheinlich auch mit weiteren vervollkommenen Bestandteilen entsteht.

Von grosser Bedeutung sind diesbezüglich aus slowakischem Gebiet die älteren Funde aus Gajary (Abb. 45) und Kúty (Abb. 47), aber vor allem aus Žabokreky nad Nitrou (Abb. 46), von wo A. T o č í k ein Depot von landwirtschaftlichen Geräten veröffentlicht hat. Dieses Depot enthielt ausser anderem fünf eiserne Scharen, die genannter Autor in das IX. Jh. datierte. Der Fund einer asymmetrischen Schar dieser Fundstelle kann auch für das slowakische Gebiet als Beleg für die differenzierte Bodenbewirtschaftung und den allmählichen Übergang vom Arl- zum einfachen Pflugtyp angesehen werden. Dem widersprechen auch die übrigen Funde landwirtschaftlicher Ackergeräte dieses Landes nicht. Das heisst, dass alles darauf deutet, dass sich ungefähr in der mittleren Burgwallzeit auf hiesigem Gebiet die Arlform funktionsgemäss und was die Konstruktion anbelangt insoweit verbessert hat, dass gegen das IX. Jh. aus ihr der Pflug entsteht.

Wie es sich zeigt, kommt den Funden von Ackergerätestandteilen aus slowakischem Gebiet ebenfalls für die Lösung der Frage der Genesis des altslawischen Pfluges entscheidende Bedeutung zu. Ausser den bereits erwähnten sind es vor allem die Funde aus den Fundstellen Veselé, Sklabiňa, Zádiel, Pobedim, Smižany, Hnojné, Žitavská Tůň, Devín, Bratislava und die neueste Entdeckung einer asymmetrischen Schar in Zemiansky Vršatec. Auch diese Funde bestätigen die Richtigkeit der Ansicht J. E i s n e r s, dass das Gebiet der Slowakei ein untrennbarer Teil des March-Oder-Schmiedeindustriebereiches war. Zweifellos gehörten nun in diesen Bereich auch die Eisenscharenfunde aus Leipzig, Baderitz und Rötha. Dies deutet darauf hin, dass der genannte Bereich ausschlaggebend die gesamte westslawische Schmiedeindustrie, die intensiv an die Traditionen des vorhergehenden keltischen Schmiedehandwerks angeknüpft hatte, beeinflusste. Zum Beispiel deutet eine Eisenschar aus Ivanovice in Mähren und eine Schar aus Bratislava auffallend auf kel-

tische Traditionen. In Wirklichkeit weisen alle Scharen aus Ivanovice auf keltische Einflüsse hin. Für die Feststellung weiterer entwicklungsgeschichtlicher Beziehungen der Scharen auf slowakischem Gebiet sind auch andere Funde aus Mähren wichtig, u. zw. hauptsächlich aus Záhlinice, Věteřov und Čechovice, die bereits I. L. Č e r v i n k a publiziert und in das IX.-X. Jh. datiert hat. Seiner Ansicht nach weisen auch diese Funde, ähnlich wie jene aus Idria di Bača, auf keltische und römische Herkunft hin.

Aus den Darlegungen geht ganz klar hervor, dass der altslawische Pflug tatsächlich einen gemeinsamen, einheitlichen Ursprung hat, wobei allerdings an den verschiedenen geographischen Stellen auch die jeweiligen vorhergehenden Traditionen zur Geltung gekommen sind. Diesen einheitlichen Ursprung des altslawischen Pfluges bestätigt an sich auch die Nomenklatur des Pfluges in den verschiedenen slawischen Siedlungsbereichen.

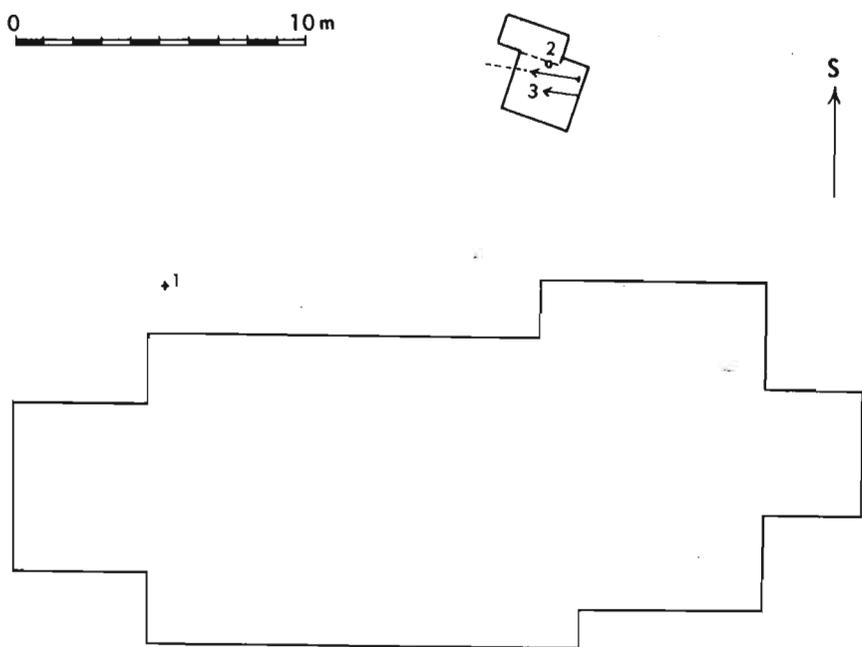
Übersetzt von B. Nieburová

ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY Z BATIZOVIEC

VOJTECH BUDINSKÝ-KRIČKA

Roku 1965 pri vyrovnávaní povrchu nádvorja batizovského neskororománskeho kostola a pri hĺbení jamy na uloženie ľudských kostí z hrobov narušených terénnymi úpravami v okolí kostola, zistili sa laténske, stredoveké i neskoršie pamiatky.¹ Prišlo sa na ne severne od lode a sakristie kostola. Nález sledoval a zachraňoval I. Ž e m b a a prostredníctvom Výskumného pracovného strediska Archeologického ústavu SAV v Košiciach odovzdal ich Podtatranskému múzeu v Poprade.²

Nálezisko je v južnej časti obce, na miernej terasovitej vyvýšenine, omývanej zo západnej strany horskou bystrinou. Nádvorie kostola na nálezisku sa pri terénnej úprave znížilo po úroveň koruny kostolných základov, zhruba o 40-50 cm, ale miestami až o meter. Severne od západného nárožia sakristie, vedľa spomenutej jamy, pri hĺbení ktorej sa našla laténska miska, urobil 29. VII. 1965 zástupca Archeologického ústavu SAV s pracovníkmi Podtatranského múzea pokusnú sondu (obr. 1). V súvisi s batizovským kostolom treba poznamenať, že v posledných dvoch rokoch bol odkrytý jeho južný, dotiaľ zamurovaný a neznámy románsky portál, že v jeho svätyni sa zistilo románske okno a na povale neskororománske nástenné maľby (obr. 6: 3).³ O tieto pozoruhodné zistenia sa zaslúžil I. Ž e m b a, ktorý - sledujúc

Obr. 1. Batizovce, okres Poprad. Situačný náčrt s vyznačeným pôdorysom kostola a pokusnou sondou. 1, 2 - miesta laténskych hrobových nálezov; 3 - hroby stredovekého a novovekého cintorína v pokusnej sonde.

nálezy pri úprave kostolného dvora - narazil severne od lode a sakristie kostola aj na časť základov nejakej prístavby (obr. 6: 1).

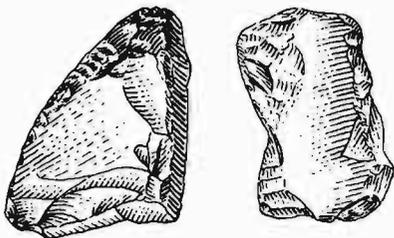
NÁLEZY Z VÝKOPU SEVERNE OD KOSTOLNEJ LODE A SAKRISTIE

E n e o l i t (?) :

Hrotité a štvorboké jadro z červenohnedého kremeňa, s obdĺžnikovou bázou a so stopami opracovania alebo používania na hranách; d 3,9 cm (obr. 2).

S t r e d n á d o b a l a t é n s k a :

Pokrivený tyčinkovitý bronzový náramok s vývalkami na vonkajšej strane; na jednom konci má hrotitú zástrčku a na druhom dutinku; max. $\varnothing$ 5,8 cm (obr. 3: 1);⁴ pravdepodobne z hrobu.

Obr. 2. Batizovce, okres Poprad. Eneolitický (?) kamenný nástroj.

Plechový prsteň azda z bieleho kovu, s vývalkom ohraničeným zhora i zdola vodorovnou ryhou, patina jemná, šedastá; $\varnothing$ 2,2 cm (obr. 3: 4);⁵ pravdepodobne z hrobu.

N e s k o r á d o b a l a t é n s k a :

Črep z tenkostennej nádoby s bielymi maľovanými pásmi na šedohnedom hladkom povrchu (obr. 3: 5).

Črep z grafitovej, ryhami zvisle zbrázdenej zásobnice (obr. 3: 6).

Tri črepy zo šedých, tenkostenných, zo sludnatej hliny zhotovených nádob, ktorých telo bolo zvisle zbrázdnené žliabkami (obr. 3: 3, 7, 8).

S t r e d o v e k :

V črepovom materiáli zo severnej strany kostolného dvora dominujú zlomky stredovekej keramiky. Sú prevažne z tenkostenných nádob žltej, oranžovej, červenohnedej, sivej, šedohnedej a tmavošedej farby, zhotovených z piesčitej, sludnatej hliny. Niektoré z črepov možno datovať do XII.-XIII. stor., iné do neskoršieho stredoveku. Medzi črepmi staršieho rázu osobitnú pozornosť si zasluhuje zlomok kotlíka. Z nájdených železných predmetov pozoruhodnejšia je len strela.

Opis nálezov (výber):

Šedý črep s jemnými vodorovnými ryhami a so stopami vlnovky (obr. 4: 7).

Šedé a šedohnedé črepy z tenkostenných nádob, zdobených vodorovnými ryhami alebo žliabkami (obr. 4: 3, 5, 9, 12, obr. 5: 2).

Jasnosivý okrajový črep zo zásobnice so zosilneným ústím (obr. 4: 14).

Šedý a žltohnedý okrajový črep z nádob s esovite prehnutou hornou časťou (obr. 4: 4, obr. 5: 1).

Jasnožltý okrajový zlomok z nádoby s kalichovite prehnutým ústím (obr. 4: 2).

Hnedošedý okrajový črep z kotlíka s rovným rímsovitém ústím (obr. 4: 6).

Hnedý okrajový zlomok z profilovaného kotlíka (?; obr. 4: 13).

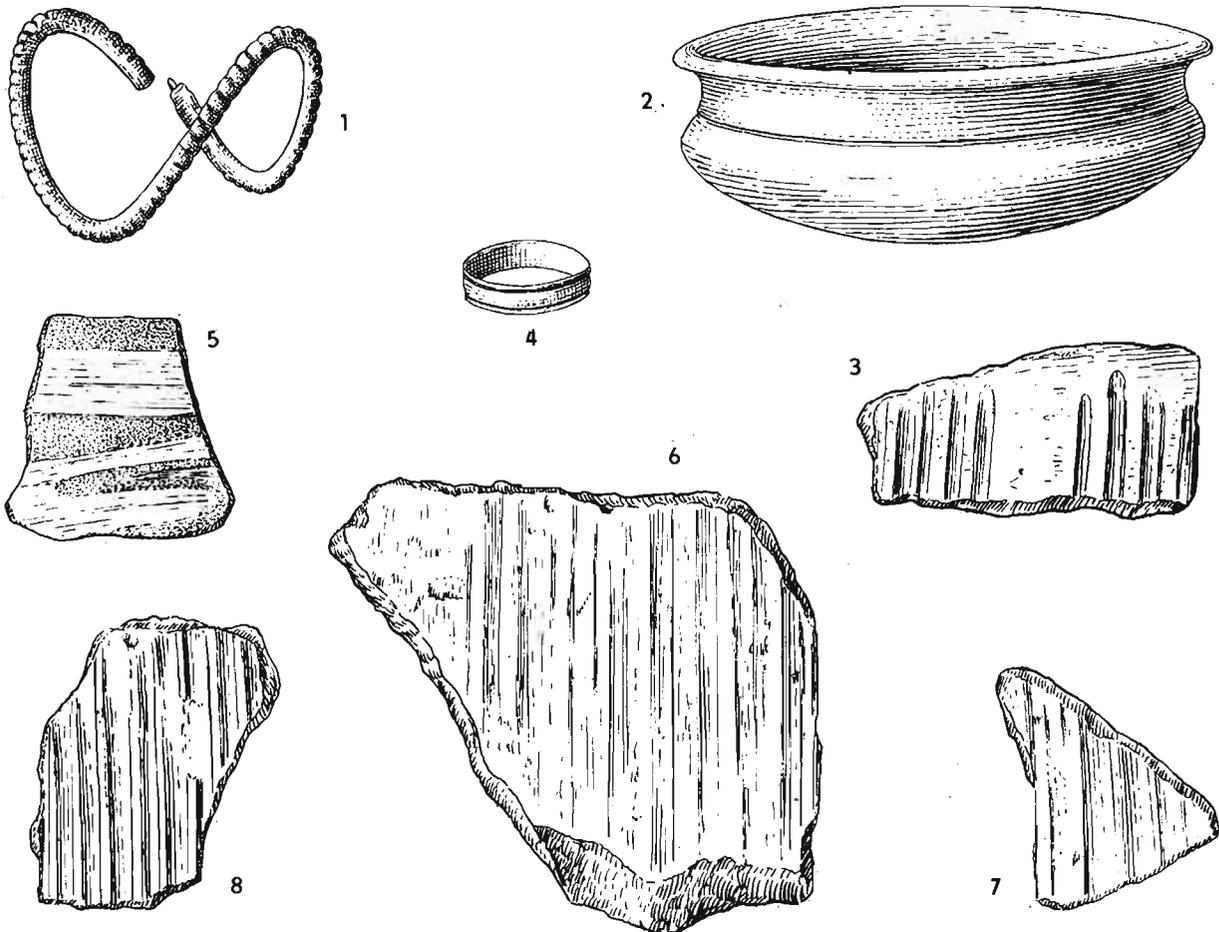
Červenohnedý okrajový zlomok zo sudovitej nádoby s úzko vyhnutým ústím (obr. 5: 18).

Tenký jasnožltý črep s husto rytými vlnovkami a vodorovnými líniami (obr. 4: 11).

Šedý okrajový črep z nádoby, ktorej úzke hrdlo bolo členené vývalkami (obr. 4: 15).

Hnedý okrajový črep z nádoby s mierne prehnutým hrdlom (obr. 5: 5).

Šedý a hnedý okrajový črep z nádob s profilovaným ústím (obr. 5: 4, 17, 17a).

Obr. 3. Batizovce, okres Poprad. Laténske hrobové a sídliskové nálezy.

Zlomok pokrývky jasnohnedej farby (obr. 5: 7).

Zlomok žltohnedej nádoby s vodorovnými vývalkami (obr. 5: 6).

Črepy zo spodku nádob s neodsadeným alebo odsadeným dnom (obr. 5: 9-15), dva z nich sú z nádob, ktorých vnútorná stena nad dnom bola profilovaná (obr. 5: 12, 14).

Železná strela zo XIV.-XV. stor. s hrotom rombiokého prierezu a s tuľajkou, na ktorej badať tri súbežné ryhy; d 9,9 cm (obr. 5: 19). Podobné strely sa na východnom Slovensku zistili na bratríckych hrádokoch (Hrabušice,⁶ Chmelov,⁷ Nižný Tvarožec⁸) alebo na miestach, kde sa predpokladá prítomnosť ich vojsk (Nemešany).⁹

O s t a t n é n á l e z y:

Zlomok šedej tenkostennej nádoby so zvislými tuhovanými pásmi, najskôr zo začiatku novoveku.

Zlomky stredovekého alebo neskoršieho skla.

Zlomky tehloviny.

Zlomky kachlíc s plastickou výzdobou (obr. 5: 16).

Železná oválna spojka; max. ϕ 2,8 cm (obr. 5: 8).

NÁLEZ Z VÝKOPU JAMY SEVERNE OD KOSTOLA

Profilovaná stredolaténska miska, zhotovená na kruhu z jemnej hlíny a dokonale vypálená. Vonkajší povrch čierny, leštený, vnútorný tmavošedý, miestami hnedý, spodkom hrdla ťahá sa vodorovná ryha; polgulovitá spodná časť nádoby je zbrázdnená jemnými vodorovnými fazetami a jej úzke, dovnútra klenuté dno je zdobené

koncentrickými, tupou tyčinkou rytými kruhmi; v 6,8 cm, $\varnothing$ ústia 18,1 cm, max. $\varnothing$ 17,1 cm, $\varnothing$ dna 4,8 cm (obr. 3: 2);¹⁰ pravdepodobne z hrobu.

NÁLEZY Z POKUSNEJ SONDY

Pokusnou sondou, vykolanou hneď vedľa jamy na uloženie ľudských kostí (obr. 1), sa zistilo, že laténska miska, nájdená v bokoch jamy v hĺbke 70 cm, spočívala už v sekundárnej polohe. Na ďalšie stopy keltského hrobu, predpokladaného podľa nálezu misky, sa na malom priestore sondy neprišlo. Miesto bolo, ako naznačovali iné nálezy, porušené od stredoveku. Miska ležala v hnedej sypkej humusovitej vrstve nad stredovekým alebo neskorším hrobom so stopami rakvy (železné klince) a s kostrou orientovanou hlavou na ZSZ (obr. 6: 2). Obrys tohto hrobu črtal sa až vo vrstve flovitého podložia, do ktorej vyhĺbili jeho dno. Kostra ležala v hĺbke 107 cm, pred úpravou kostolného dvora v hĺbke 145 cm pod povrchom. Južne od nej narazilo sa na ďalšiu, podobne orientovanú kostru a západne na dolné končatiny tak isto pochovaného jedinca. Vo vrstve nad kostrami našli sa ojedinelé kosti z porušených hrobov cintorína, ojedinelé črepy stredovekej i neskoršej keramiky, uhličky a škvara.

Výraznejšie z nájdených črepov stredovekej keramiky:

Žltohnedý okrajový črep z nádoby, ktorej ústie na vnútornej stene krásnila hrubo rytá vlnovka a ryha (obr. 4: 1, 1a).

Žltočervený črep s časťou vlnovky (obr. 4: 8).

Šedý črep s vodorovnými žliabkami (obr. 4: 10).

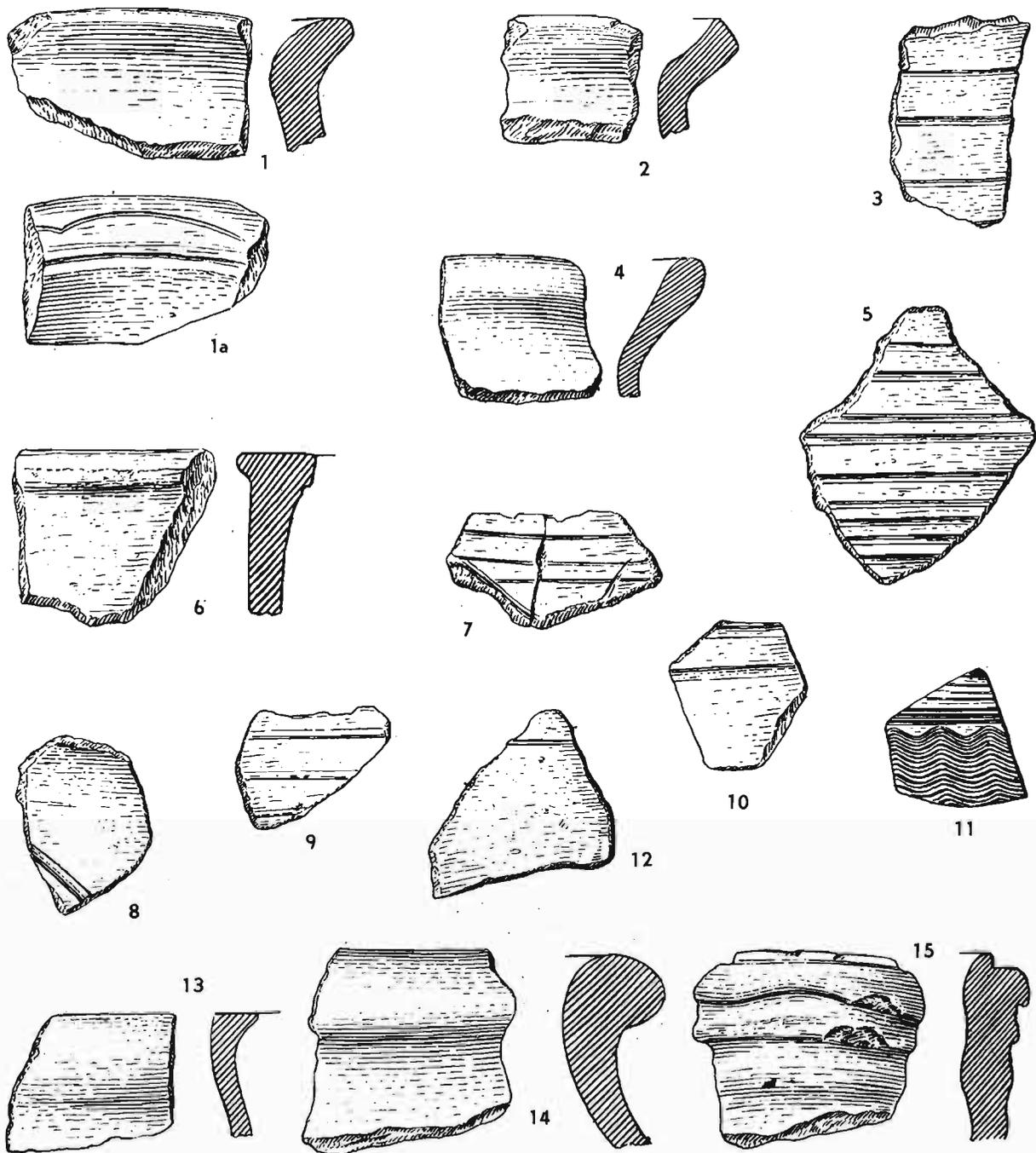
Zlomok tenkostennej tmavošedej nádoby, ktorá mala lievikovité ústie a slabo profilované hrdlo (obr. 5: 3).

ZHODNOTENIE NÁLEZOV

Najpozoruhodnejšie medzi nálezmi - prvými archeologickými nálezmi z podtatranskej obce Batizovce - sú nepochybne pamiatky laténskej kultúry, z ktorých miska, náramok a prsteň sú pravdepodobne stopami keltského pohrebiska. Na keltské hroby prišlo sa na východnom Slovensku doteraz ojedinele v Drahňove,¹¹ Hraničnej pri Hornáde (prv Kechnec),¹² Seni,¹³ Košiciach,¹⁴ Košťanoch,¹⁵ Slavkovciach,¹⁶ Orechovej,¹⁷ Beši¹⁸ a Cejkove.¹⁹ Batizovce sú najnovším a najzápadnejším náleziskom keltských hrobov na východnom Slovensku. Okolnosť, že miska sa našla približne 15 m na SV od náramku a prsteňa, nepripúšťa pochybnosti o tom, že laténske pamiatky z kostolného dvora pochádzajú z dvoch až troch porušených hrobov. Ak sa na mieste rozprestieralo keltské pohrebisko, je pravdepodobné i to, že je už zničené alebo z najväčšej časti porušené základmi kostola a neskorším, okolo kostola založeným rozsiahlym cintorínom, na ktorom sa pochovávalo od stredoveku do XIX. stor. Rítus predpokladaných keltských hrobov v Batizovciach podľa skromného počtu doterajších nálezov nedá sa zistiť. Nález pokriveného náramku by poukazoval skôr na žiarový než na kostrový hrob.

Popri laténskyh hrobových nálezoch prekvapením pod Vysokými Tatrami je aj nález zloмку maľovanej neskorolátskej keramiky, akú sme poznali na východnom Slovensku doteraz len z jeho juhovýchodnej časti. Zlomok sa v podstate nelíši od nálezov napr. zo zemlínkeho neskorolátskeho hradiska²⁰ alebo z tamojších keltsko-dáckych žiarových mohýl.²¹ Laténske hrobové a sídliskové nálezy z Batizoviec sú cenným prínosom k štúdiu keltského osídlenia na Spiši, doloženého doteraz hlavne nálezmi barbarských mincí (Kežmarok, Veľká Lomnica, Spišská Belá, Hôrka, Levoča, Spišský Hrhov, Spišská Nová Ves, Matiašovce, Huncovce).²²

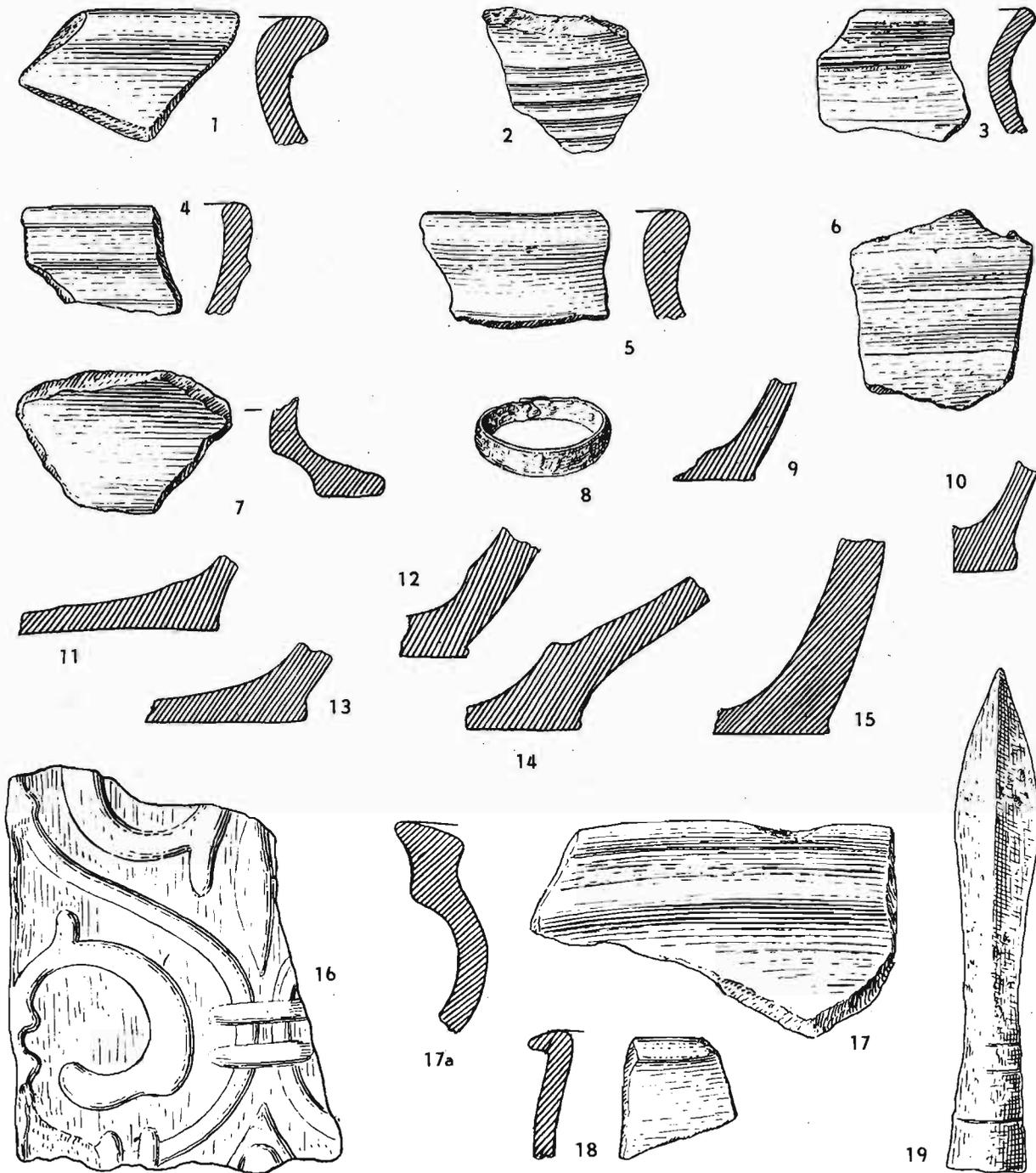
Zlomky staršej stredovekej keramiky nemožno bezpečne datovať pred XII. stor. Tie z nich, ktoré sú ešte blízke a podobné slovanskej keramike a datovateľné

Obr. 4. Batizovce, okres Poprad. Stredoveká keramika.

približne do prelomu XII. a XIII. stor., sú nateraz (ak vezmeme do úvahy, že neskororománsky kostol vznikol v druhej štvrtine XIII. stor.²³ a že darovacia listina s prvou zmienkou v súvisi s Batizovcami je z roku 1264)²⁴ najstaršími stopami stredovekej dediny na území Batizoviec.

Zlomok hlineného kotlíka z Batizoviec (obr. 4: 6) patrí k tomu zriedkavému druhu stredovekej keramiky, ktorý sa prisudzuje starým Maďarom.²⁵ Nálezy tejto zvláštnej keramiky, datovanej do XI.-XIII. stor., poznali sme na Slovensku donedávna len z jeho juhozápadných nížinných dedín.²⁶ Zlomok kotlíka z Batizoviec, ako aj črep z podobnej nádoby, nájdený roku 1963 na sídlisku v Nižnom Lánci,²⁷ naznačujú, že s nálezmi keramiky tohto druhu treba rátať aj na miestach niekdajších stredovekých dedín na východnom Slovensku.

Obr. 5. Batizovce, okres Poprad. Stredoveké a iné pamiatky.

Stredolaténske pamiatky z Batizoviec sú z porušeného keltského pohrebiska z II.-I. stor. pred n. l., ktoré sa rozprestieralo - možno pripustiť - priamo na nálezisku, teda na terase nad potokom. S vyhľadávaním tohto istého miesta Keltmi aj na prelome letopočtu súvisia nálezy zlomkov neskorolaténskej sídliskovej keramiky; jeho veľmi sporadické osídlenie ešte v predkolonizačnom období mohlo by sa azda pripustiť podľa ojedinelých nálezov črepov staršej stredovekej keramiky. Ostatný keramický materiál dostal sa na kostolný dvor zrejme náhodne, navážkami z blízkych dvorov a obydlí dediny už v časoch po založení kostola a kresťanského cintorína okolo neho. Či nález stredovekej železnej strely možno spájať s pobytom bratříkov v Batizovciach, k tomu sa podľa nálezu jedinej zbrane nemožno určitejšie vyjadriť.

Obr. 6. Batizovce, okres Poprad. 1 - základy prístavby kostola; 2 - jeden zo stredovekých alebo neskorších hrobov; 3 - detail neskororománskej nástennej maľby na povale kostola.

POZNÁMKY A LITERATÚRA

- 1 V. B. K., Keltské pohrebisko v Batizovciach, Východoslovenské noviny XIV, 1965, č. 176.
- 2 Časť črepového materiálu odovzdal I. Ž e m b a Archeologickému ústavu SAV v Nitre a Podtatranskému múzeu v Poprade. Tieto nálezy nemal som možnosť prezrieť.
- 3 K o v a č o v i č o v á - P u š k á r o v á B., Nové objavy v Batizovciach, Vlastivedný časopis XIV-1, 1965, 45. Ž e m b a I., Románske nástenné maľby v Batizovciach, Katolícké noviny 79, 1964, č. 25, str. 4.
- 4 Porov. B e n a d í k B. - V l č e k E. - A m b r o s C., Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku, Bratislava 1957, obr. 17: 7, 9, 10, tab. XXIII: 8, 9, 13.
- 5 Porov. tamže, obr. 17: 2, 3.
- 6 P o l l a B., Zisťovací historicko-archeologický výskum na bratríckom tábore na Zelenej hure v Hrabušiciach, SIA X-1, 1962, obr. 8: 3, 4.

- 7 P o l l a B., Historickoarcheologický výskum na bratríckej posádke v Chmeľove, *Nové obzory* 4, 1962, obr. 7: 1, obr. 25: 16.
- 8 B l a h u t a F., Bratrícky tábor v Nižnom Tvarožci, okres Bardejov, *Nové obzory* 5, 1963, tab. I: 5.
- 9 P o l l a B., Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany), Bratislava 1962, obr. 104: 1, 3-5, tab. V: 6, tab. XII: 8.
- 10 Porov. B e n a d í k B. - V l ě e k E. - A m b r o s C., l. c., tab. II: 13, tab. XXII: 13, tab. XXIV: 17.
- 11 F i l i p J., Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, 72, 73, 200, 308, 309, 414.
- 12 Tamže, 72, 73, 308, 309, 418. L a m i o v á - S c h m i e d l o v á M. - B á n e s z L., K topografii pravekých nálezísk pri Kechnici a Seni na dolnom Hornáde, *ŠZ AÚSAV* 9, 1962, 219, 220.
- 13 F i l i p J., l. c., 72, 73, 421. L a m i o v á - S c h m i e d l o v á M. - B á n e s z L., l. c., 222.
- 14 P a s t o r J., Laténsky žiarový hrob v Košiciach, AR VI, 1954, 335, 338-341. T e n i s t ý, Východné Slovensko na úsvite dejín, *Vlastivedný sborník I*, Košice 1955, 128, 129.
- 15 P a s t o r J., Keltský žiarový hrob v Košťanoch, okres Košice, AR XI, 1959, 526-528, 545.
- 16 V Zemplínskom vlastivednom múzeu v Michalovciach je železný meč, oštep a sekáč z porušeného keltského žiarového hrobu v Slavkovciach. Porov. AR XIII, 1961, 45.
- 17 A n d e l K., Zemplín vo svetle novších archeologických nálezov, *Nové obzory* II, 1960, 130, 133. V Zemplínskom vlastivednom múzeu v Michalovciach je z Orechovej železný meč, náramok a nánožný kruh.
- 18 L a m i o v á - S c h m i e d l o v á M. - Š i š k a S., Nálezy z prelomu letopočtu v Beši, *ŠZ AÚSAV* 10, 1962, 128, 129.
- 19 B e n a d i k B., Mladohalštatské nálezy v dobe laténskej, *Archeologické studijní materiály I*, 1964, 85-92.
- 20 Hradisko systematicky odкрýva AÚ SAV pod vedením B. B e n a d i k a.
- 21 Pohrebisko systematicky odкрýva AÚ SAV pod vedením autora.
- 22 Porov. E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, 188, 189, 190, 192, 194; O n d r o u c h V., Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku, Bratislava 1964, 30, 32, 33, 53, 55, 56.
- 23 K o v a č o v i č o v á - P u š k á r o v á B., l. c.
- 24 B á r d o s y Joannes, Supplementum analectorum terrae scepusiensis, Leutschoviae t. Michael Podhoránszky 1802, 98-105. (Regest: Bela Rex Comiti Botyz, filio Comitibus Marci, quod gratissimum de Stephano, Rege Hungarorum, filio suo, nuncium attulerit, silvam Chetene, in districtu Scepusiensi sub alpe Tartol sitam conferent A. D. 1264. Anno Domini Millesimo ducesimo sexagesimo quarto: decimo Calendas Augusti.) Za upozornenie na citovaný prameň ďakujem I. Ž e m b o v i a J. R e p ě á k o v i.
- 25 H a b o v š t i a k A., Príspevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI.-XIII. stor., *SlA IX*, 1961, 475-479. B i a l e k o v á D., Stav remeselnej výroby na Slovensku v 9.-11. stor., O počiatkoch slovenských dejín, *sborník materiálov*, Bratislava 1965, 89.
- 26 H a b o v š t i a k A., l. c.
- 27 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Príspevok k poznaniu slovanského osídlenia na juhovýchodnom Slovensku, *ŠZ AÚSAV* 11, 1963, 218, obr. 8: 8. Najnovšie sa prišlo na okrajový zlomok stredovekého kotlíka vo Veľkom Šariši, okres Prešov (nález J. L e š č á k a).

ARCHÄOLOGISCHE FUNDE AUS BATIZOVCE

VOJTECH BUDINSKÝ-KŘIČKA

Im J. 1965 stiess man bei Geländeeinebnungen nördlich der spätromanischen Kirche in Batizovce (Bez. Poprad) auf latènezeitliche, mittelalterliche und spätere Denkmäler (Abb. 1). Die Fundstelle liegt im südlichen Gemeindeteil auf einer leicht sich erhebenden Terrasse, die von der Westseite von einem Gebirgsbach umspült wird. Die Entstehung der Kirche wird an Hand der vor kurzem in ihr gemachten Entdeckungen - eines romanischen Fensters im Sanktuarium, des bis vor nicht langer Zeit noch zugemauerten und unbekanntem romanischen Südportals und der spätromanischen Deckengemälde (Abb. 6: 3) - in das zweite Viertel des XIII. Jh. datiert.

Der Einzelfund eines spitzigen Kernstückes aus rotbraunem Quarz mit Bearbeitungs- oder Gebrauchsspuren an den Kanten kann mit Vorbehalt als äneolithisches Werkzeug betrachtet werden (Abb. 2).

Die gefundenen mittellatènezeitlichen Denkmäler stammen wahrscheinlich aus gestörten keltischen Gräbern des II.-I. Jh. v. u. Z. Es sind ein verbogener Armring aus gewulstetem Bronzestäbchen mit einem hülsenartigen Ende und dem anderen zu einem spitzigen Schieber gestaltet (Abb. 3: 1), ein Blechfingerring etwa aus Weissmetall mit Rillenverzierung (Abb. 3: 4) und eine profilierte scheibengedrehte Schüssel mit schwarzer polierter Oberfläche (Abb. 3: 2). Der Bestattungsritus der Gräber, aus denen die genannten Funde stammen, konnte nicht erkannt werden.

Die gefundenen Scherben der spätlatènezeitlichen Siedlungskeramik zeugen von der Aufsuchung des Ortes - einer Flussterrasse - durch die Kelten auch an der Wende der Zeitrechnung. Eine dieser Scherben hat einem graphitierten, vertikal gerillten Vorratsgefäss angehört (Abb. 3: 6), weitere wieder dünnwandigen Gefässen mit vertikal kannelierten Bauchwölbungen (Abb. 3: 3, 7, 8) und schliesslich die beachtenswerteste von ihnen stellt den Rest eines dünnwandigen Gefässes dar, das mit weiss bemalten Bändern auf glatter graubrauner Oberfläche verziert war (Abb. 3: 5).

Nach dem Dargebotenen ist Batizovce die neueste und westlichste Fundstelle keltischer Gräber in der Ostslowakei. Hinsichtlich der spätlatènezeitlichen bemalten Keramikscherbe muss bemerkt werden, dass ähnliche diesbezügliche Tonware bisher nur aus dem südöstlichen Teil der Ostslowakei bekannt ist. Die latènezeitlichen Grab- und Siedlungsfunde aus Batizovce sind als wertvoller Beitrag zum Kennen der keltischen Besiedlung in der Zips zu werten, die hier bisher hauptsächlich durch Funde barbarischer Münzen belegt ist.

Die typologisch älteren Scherben der mittelalterlichen Keramik lassen eine sporadische Besiedlung der Terrasse bereits in der Vorkolonisationszeit zu und sind gegenwärtig die ältesten Spuren einer mittelalterlichen Ansiedlung in der Gemarkung von Batizovce, das zum erstenmal in einer Urkunde aus dem J. 1264 erwähnt wird. Das übrige Keramikmaterial gelangte auf den Kirchhof nur zufällig, durch Aufschüttungen aus den nahen Gehöften bereits nach der Gründung der spätromanischen Kirche und des christlichen Friedhofes um sie herum.

Am beachtenswertesten ist vom mittelalterlichen Scherbenmaterial eine braungraue Randscherbe eines Tonkessels mit geradem simsartigem Mündungsrand (Abb.

4: 6), das jener Sondergattung der Keramik des XI.-XIII. Jh. angehört, die den Altmagyaren zugeschrieben wird. Funde dieser Keramik waren bis vor kurzem in der Slowakei lediglich aus Dörfern der südwestslowakischen Tiefebene bekannt. Das Kesselbruchstück aus Batizovce, die Scherbe eines ähnlichen Gefäßes, das im J. 1963 in Nižný Lánec im Bezirk Košice gefunden wurde, und das Kesselbruchstück, das letzthin in Veľký Šariš im Bezirk Prešov zutage kam, deuten an, dass mit Keramikfunden dieser Art auch an Stellen ehemaliger mittelalterlicher Dörfer in der Ostslowakei gerechnet werden muss.

Von Eisengegenständen, die bei den Geländezurichtungen auf dem Kirchhof an die Oberfläche geraten sind, sei eine Pfeilspitze aus dem XIV.-XV. Jh. hervorzuheben, deren Spitze rhombischen Querschnitt hat und ihre Tülle mit drei parallelen Rillen verziert ist (Abb. 5: 19). Ähnliche Pfeilspitzen fanden sich in der Ostslowakei auf hussitischen Burgen oder an Orten, wo das Vorhandensein hussitischer Heere vorauszusetzen ist.

Übersetzt von B. Nieburová

ZPRÁVA O PREDBEŽNOM ARCHEOLOGICKOM PRIESKUME V LIPTOVE ROKU 1963

VOJTECH BUDINSKÝ-KRIČKA

Z iniciatívy Archeologického ústavu SAV urobil pisateľ zprávy v dňoch 22.-25. apríla 1963 spolu s A. P e t r o v s k ý m - Š i c h m a n o m, pracovníkom Považského múzea v Žiline, predbežný prieskum v oblasti vodnej nádrže, ktorá sa buduje v koryte Váhu pri Liptovskej Mare. Účastníci prieskumu prešli takmer celé územie budúcej priehrady, pričom odbočili aj do vedľajších údolí Váhu a navštívili i niektoré odľahlejšie archeologické lokality Liptova.

Na terase po ľavom brehu Váhu medzi Liptovským Michalom a Palúdzkou (obec Liptovský Mikuláš), kde sa projektuje preložka cesty i železnice, pozoruhodnejšie stopy starého osídlenia zistili sa na dvoch zemepisne dôležitých bodoch: na ostrožnom výbežku pri sútoku Váhu a Ľupčianky v Liptovskom Michale a na náprotivnom (severozápadnom) výbežku terasy po pravom brehu Ľupčianky, na Hradisku v katastri Partizánskej Ľupče. Na iných miestach terasy, a to nad Vlachmi, Sokolčami a Palúdzkou zistili sa iba nepatrné stopy osídlenia. Dôležitejšími ako plošina terasy ukazujú sa pri vyhľadávaní sídlisk na ľavom brehu Váhu, zdá sa, ústia bočných údolí. Dosvedčujú to nálezy na roľiach po pravom brehu Ľupčianky v Liptovskom Michale, na miernom svahu nad Malatinským potokom a v profile brehu Kľačianky vo Vlachoch, na miernej stráni nad potokom Dúbravy v Sokolčiach a po oboch stranách potoka v Paludzi. Z uvedených, pravdepodobne nevelkých lokalít stavbou priehrady sú ohrozené len náleziská v Paludzi a Sokolčiach. Na zastavaných priestoroch obcí a osád Vrbie, Demčiny, Vluchy, Sokolče, Dechtáre, Paludza, Čemice a Palúdzka sotva možno očakávať objav pozoruhodnejších archeologických lokalít. V Čemiciach sme prezreli miesto tzv. kuruckých hrobov.

Podobná je situácia aj na pravej strane koryta Váhu; sídliskové stopy i tu sa črtajú skoro bez výnimky na úpäťí alebo miernom svahu terás, a nie na ich vrchu. Preložkou cesty Bobrovník - Liptovská Sielnica - Liptovský Trnovec - Liptovská Ondrašová sa sotva naruší nejaká rozsiahlejšia archeologická lokalita. Na úpäťí terasy Váhu a v ústí bočných kotlín prišlo sa na stopy starého osídlenia východne od Ráztok, juhovýchodne od Liptovskej Sielnice (v polohe Nižný močiarik), severne a západne od spojky ciest Prosiek - Liptovská Sielnica, severne od Nežítoviec a južne od Hliníka. Všetky spomenuté miesta budú zatopené. V Liptovskej Mare vodná nádrž zasiahne sídlisko, zistené na okraji terasy pri ceste západne od oboe. Obhliadka na priestranstve tamojšieho gotického kostola a na hradisku Havránok vykonala sa už roku 1962.

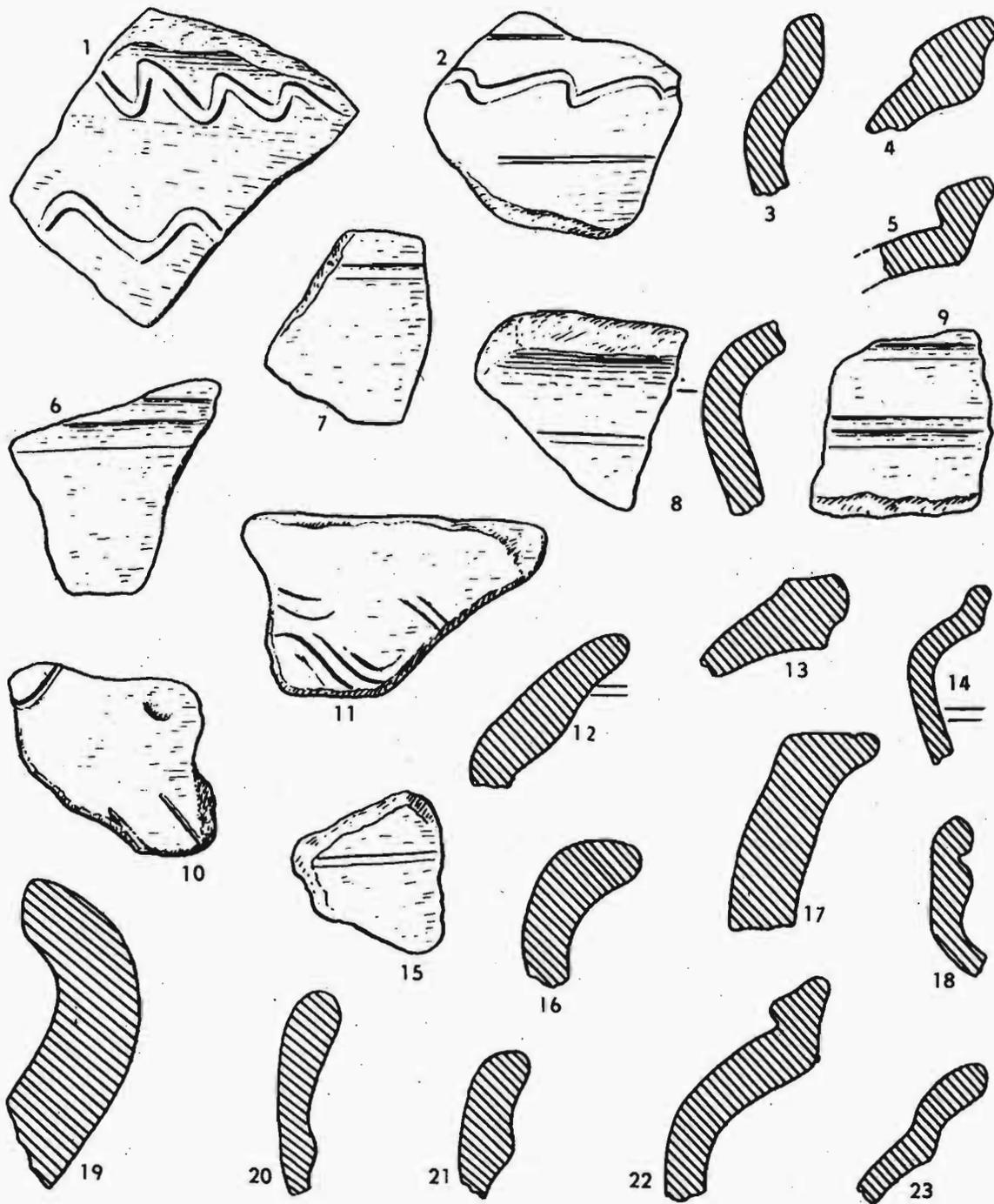
Pri prieskume v Liptove prezreli sme i terén nad Liptovskou Ondrašovou (terasa a vrch s tehelňou na ľavom brehu Jalovca), okolie neskororománskeho kostola v Trstenom, Zámčisko v Jalovci, púchovské hradisko Hrádok i okolie kostola v Smrečanoch a komplex známych púchovských hradísk v Podturni. Okrem toho navštívili

sme i Stredný Sliach, Bobrovník, Prosiek, Liptovský Hrádok, Fiačice, Gôtovany, Dúbravu, Ľubeľu, Krmeš, Kvačany a Liptovský Trnovec.

PREHLAD NÁLEZOV Z PRIESKUMU (všetky obce sú v okrese Liptovský Mikuláš)

1. Benice - Čemice

Obhliadka "kuruckého cintorína". Zaberá plochu zhruba 13 x 18 m. Terén je hrboľatý, mierne sa dvíha, avšak hrobové násypy už nebadat. Miesto je porastené krovínami a chránené niekoľkými starými vrbami.¹

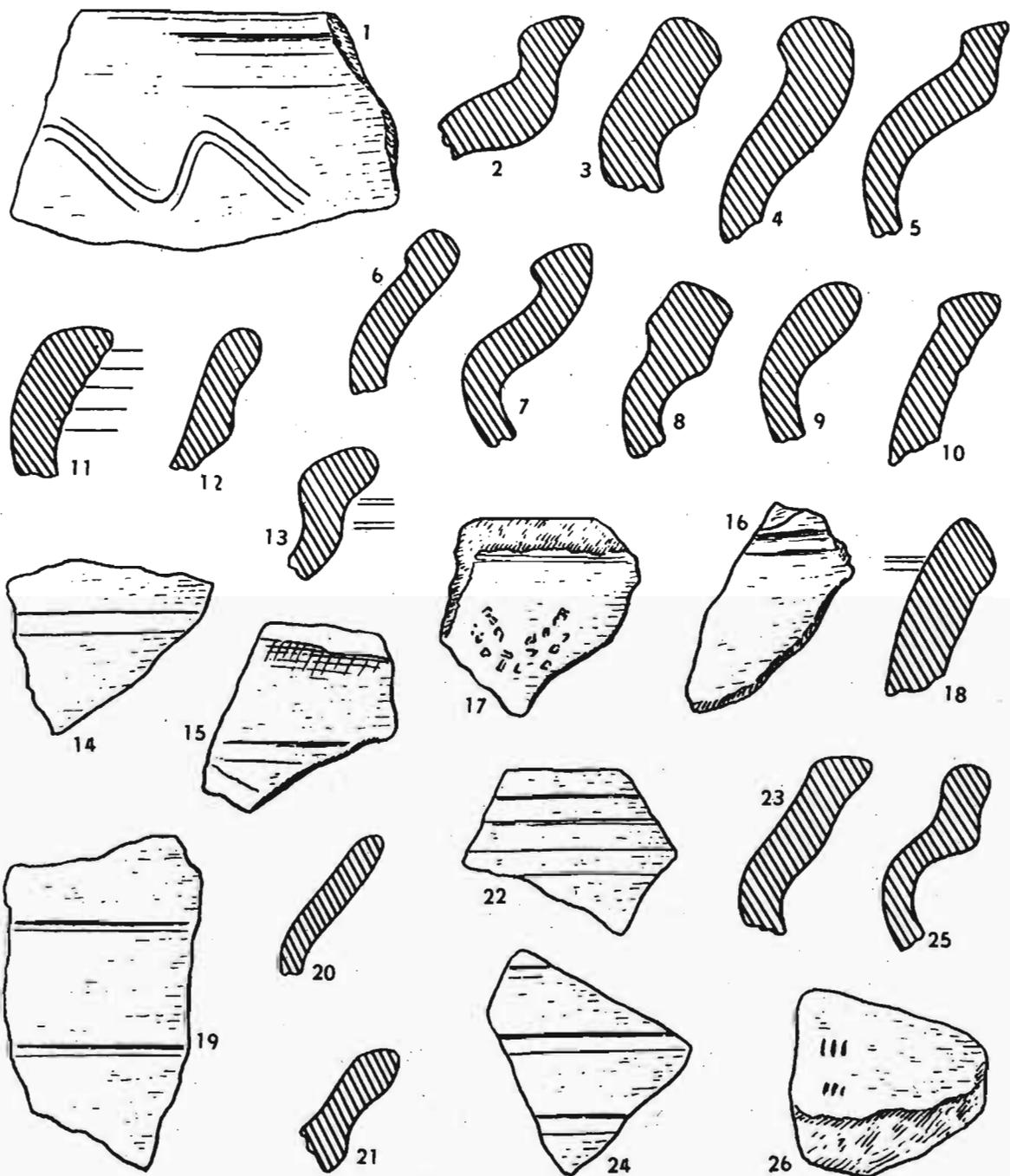

Obr. 1. 1-9 - Liptovský Michal, okraj terasy vedľa kostola a cintorína; 10-13 - Liptovský Michal, terasa medzi Ľupčiankou a hradskou do Partizánskej Ľupče; 14 - Partizánska Ľupča, Hradisko; 15-18 - Partizánska Ľupča, južne od Hradiska; 19 - Vlachy, východne od Malatinského potoka; 20-23 - Paludza, poloha Ohrady, východne od dediny a potoka.

2. Bobrovník - Hliník

Terasa po ľavom brehu potoka, južne od obce.

Štyri zlomky stredovekej keramiky, z ktorých pozoruhodnejší je iba črep s vodorovnými žliabkami a okrajový zlomok z nádoby s profilovaným ústím (obr. 2: 25).

Obr. 2. 1-17 - Paludza, Záhumnie, vedľa zrúcanín kostola a cesty do Gôtovian; 18 - Paludza, západne od dediny a severne od ohybu cesty do Gôtovian; 19-22 - Trstené, severne od neskororománskeho kostola; 23, 24 - Sokolče, západné úpätie terasy po pravom brehu Dúbravy; 25 - Bobrovník-Hliník, terasa po ľavom brehu potoka, južne od obce; 26 - Sokolče, mierny svah po pravom brehu potoka.

3. B o b r o v n í k - N e ž i t o v c e

Mierny južný svah vrchu severne od oboe a od ohybu cesty.

Atypický črep púchovského rázu.

4. J a l o v e o

Vrch Zámčisko. Strmý kuželovitý vrch nad Jaloveckým potokom bez známok opevnenia a osídlenia.²

5. L i p t o v s k á M a r a

Roľa na terase juhozápadne od kostola vedľa hradskej. Sídliisko s púchovskou kultúrou.³

Tri okrajové črepy (obr. 4: 2-4).

Zlomok grafitovej nádoby (obr. 4: 5).

Črep so zvislými ryhami.

Atypické zlomky.

6. L i p t o v s k á S i e l n i c a

Nižný močiarik, svah terasy na východnej strane údolia Kvačianky, juhovýchodne od obce.⁴

Atypické črepy z hrubostenných nádob, najskôr púchovskej keramiky; na jednom zlomku stopy rýh.

Okrajový zlomok stredovekej keramiky.

Zlomok tehloviny.

7. L i p t o v s k ý M i c h a l

a) Úpätie terasy vedľa hradskej, východne od pravekého a slovanského sídliska objaveného roku 1947 pri stavbe hradskej.⁵

Niekoľko zlomkov stredovekej keramiky.

Bližšie neurčiteľný prehistorický črep.

b) Severný okraj terasy, vedľa kostola a cintorína.

Keramiky z mladšej stredohradištnej fázy:

Zlomok hnedej nádoby s hrubo rytými vlnovkami, z piesočnatej, na sľudu bohatej hlíny (obr. 1: 1).

Črep z hnedej nádoby s prostou vlnovkou medzi vodorovnými ryhami (obr. 1: 2).

Päť atypických hradištných črepov.

Stredoveká keramiky približne z XIII. stor.:

Tmavosivý okrajový črep z nádoby s lievikovitým ústím (obr. 1: 3).

Hnedosivý a okrovosivý okrajový črep z nádob s profilovaným ústím (obr. 1: 4, 5).

Šesť črepov z rozličných nádob zdobených vodorovnými žliabkami (obr. 1: 6-9).

Dva atypické črepy.

c) Role medzi cestou do Partizánskej Ľupče a potôčkom pod Hradiskom.

Dva stredoveké črepy (atypický a z trojnožky).

d) Terasa pod východným svahom návršia s kostolom medzi Ľupčiankou a hradskou do Partizánskej Ľupče.

Keramiky stredohradištného rázu z piesočnatej, sľudnatej hlíny:

Sivý korodovaný okrajový črep (obr. 1: 12).

Červenohnedý črep so stopami jednoduchej vlnovky (obr. 1: 10).

Žltohnedý črep s trojriadkovou vlnovkou (obr. 1: 11).

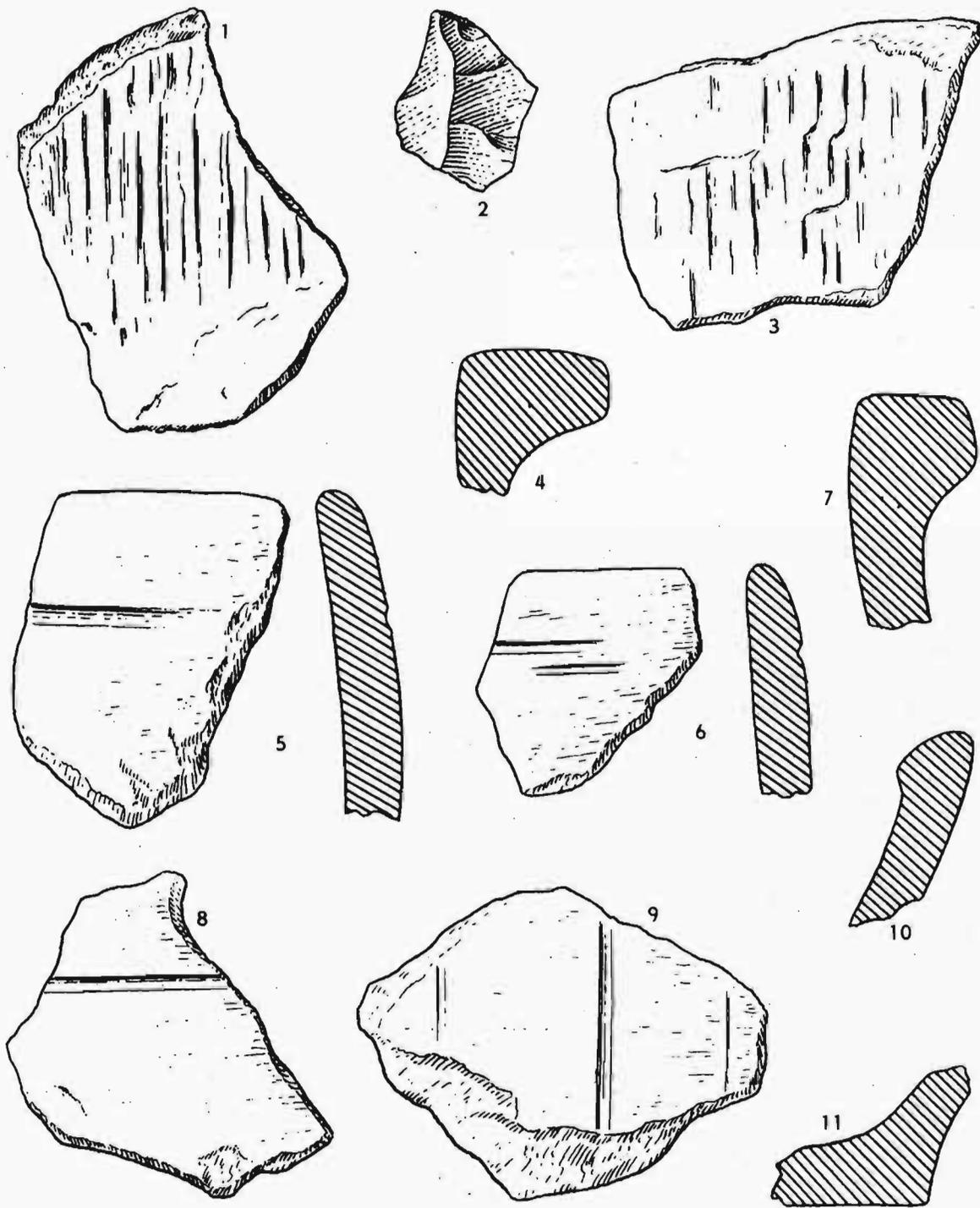
Päť atypických črepov hradištného rázu.

Stredoveké črepy; pozoruhodnejší je len zlomok sivej nádoby s profilovaným ústím, približne z XIII. stor. (obr. 1: 13).

8. L i p t o v s k ý M i k u l á š - P a l ú d z k a

Okraj terasy nad ľavým brehom Váhu, západne od obce a severovýchodne od Beníc.

Atypický črep púchovského rázu.

Obr. 3. 1-3 - Ráztoky, východne od obce, na úpätí terasy; 4-11 - Prosiek, východný svah návršia, vľavo od vchodu do Prosieckej doliny pod Hrádkom.

9. P a l u d z a

a) Poloha Ohrady, východne od dediny a potoka.

Okrajový zlomok sivej, tenkostennej, na kruhu točenej nádoby s vodorovným vývalkom (obr. 1: 20) a atypický zlomok zásobnice; púchovská kultúra?

Zlomky stredovekej keramiky, z ktorých pozoruhodnejšie sú okrajové črepy z nádob s profilovaným ústím, približne z XIII.-XIV. stor. (obr. 1: 21-23).

b) Záhumnie, roľa vedľa zrúcanín kostola a cesty do Gaľovian, terasa po ľavom brehu potoka.

Dva atypické črepy azda z predslovanského obdobia.

Sivohnedý črep z vrchnej časti hrnca, zhotoveného z piesočnatej, sľudnatej hlíny, zdobeného nepravidelnou dvojistou vlnkou a vodorovným žliabkom; z mladšej fázy strednej doby hradištnej (obr. 2: 1).

Päť atypických črepov hradištného rázu.

Stredoveký črepový materiál zväčša z XIII.-XIV. stor., niektoré zlomky i mladšie: 13 okrajových črepov z nádob s profilovaným ústím (obr. 2: 2-13), tri črepy s vodorovnými žliabkami (obr. 2: 14-16), tri črepy s vypichanou výzdobou (obr. 2: 17) a niekoľko atypických črepov.

c) Roľa západne od dediny a asi 200 m severne od ohybu cesty do Gaľovian, úpätie terasy.

Červenohnedý okrajový črep hradištného rázu z hrubo vyhotovenej nádoby, na vnútornej strane ústia tenké vodorovné ryhy (obr. 2: 18).

10. P a r t i z á n s k a Ľ u p ě a

a) Miesto zvané Hradisko a Šibenice, severozápadný výbežok terasy medzi Váhom a Ľupčiankou.⁶ Valu podobná, rozorávaná vyvýšenina, ťahajúca sa v smere Z-V a JZ-SV, oddelená od terasy priehlbínou (priekopou?). O hradisku sa prvý zmiňuje ružomerský historik Š. N. H ý r o š.

Nálezy severozápadne od valu:

Tehlovina a štyri stredoveké črepy, z ktorých pozoruhodnejší je z tenkostennej nádoby s profilovaným ústím; na zlomku je vodorovný žliabok (obr. 1: 14).

b) Tá istá lokalita, ale južne od valu a priekopy Hradiska. Nálezy:

Veľký, bielo patinovaný hrotitý odštep rohovca, azda z mladšieho paleolitu. Sivohnedý okrajový črep hradištného rázu (obr. 1: 16).

Červenohnedý okrajový črep z nádoby zhotovenej na kruhu z hlíny bohatej na sľudu, ústie lievikovité, okraj vodorovne skrojený; pokročilá hradištná keramika (obr. 1: 17).

Atypický črep hradištného rázu.

Žltohnedastý črep s vodorovným žliabkom z neskoršej doby hradištnej (obr. 1: 15).

Stredoveká keramika:

Tmavosivý okrajový črep z nádoby s profilovaným ústím (obr. 1: 18).

Zlomok masívneho ucha oválneho prierezu.

Štyri atypické črepy.

11. P o d t u r e ň

a) Púchovské hradisko Bašta, nivočené kameňolomom.

Zlomok z okružia zásobnice (obr. 4: 7).

Črep so žliabkovú výzdobou (obr. 4: 9).

Črep so zvislými ryhami (obr. 4: 8).

Tehlovina.

b) Púchovské hradisko Varta, nivočené kameňolomom.

Dva okrajové zlomky (obr. 4: 10, 13).

Zlomok grafitovej nádoby s ryhami.

Črep s vypichanou výzdobou (obr. 4: 11).

Zlomok cedidla (obr. 4: 12).

Atypické črepy.

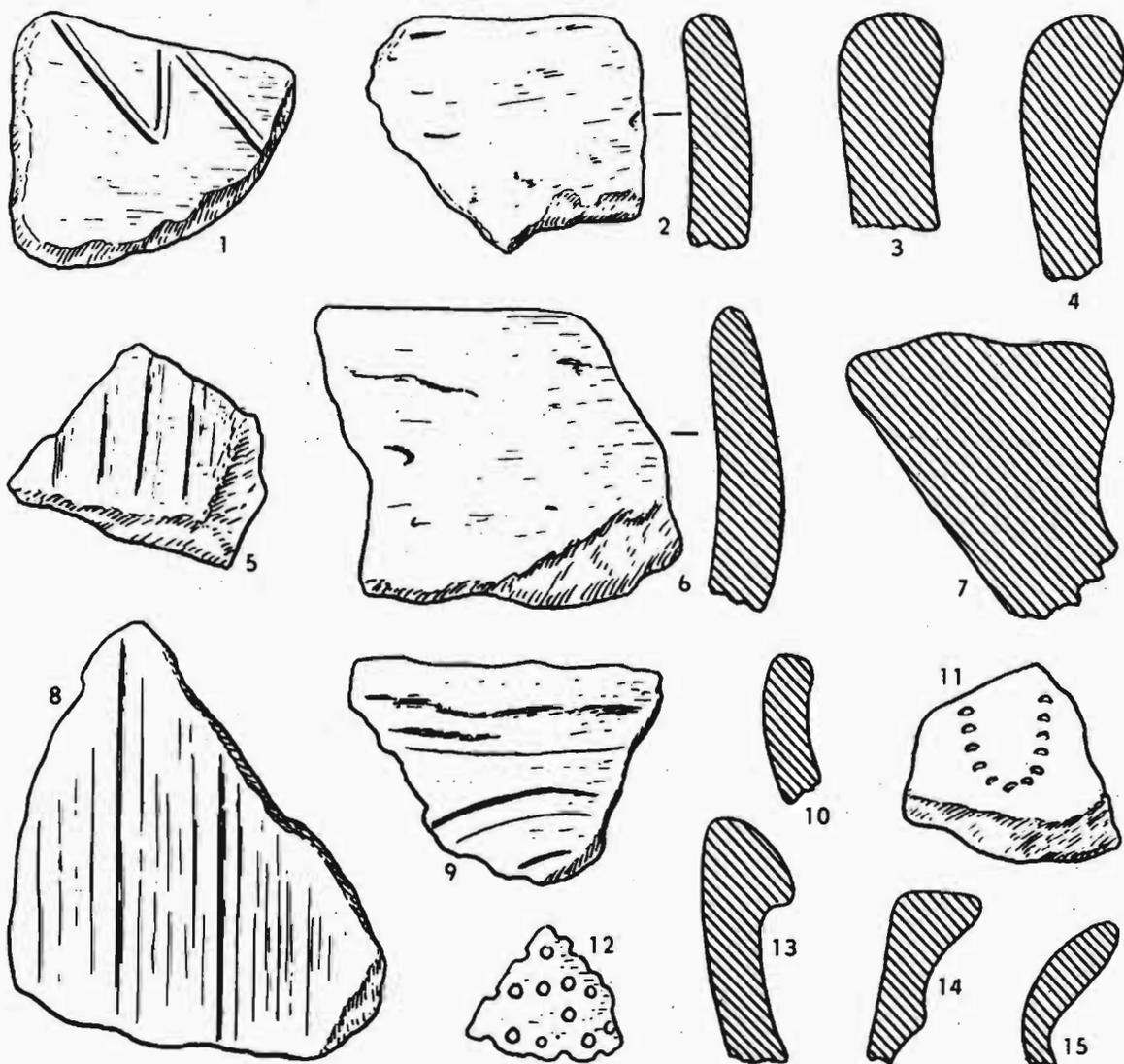
Dva stredoveké črepy (obr. 4: 14, 15).

12. P r o s i e k

a) Vyšný Zadiel, pred kaštieľom, na severozápad od spojky ciest do Prosieku a Liptovskej Šielnice.

Atypický zlomok stredovekej keramiky.

b) Role pod Hrádkom na východnom svahu návršia pred vstupom do Prosieckej doliny.

Obr. 4. 1 - Prosiek, Vyšný Zadiel, ľavý breh Prosieckeho potoka, oproti lazu, na sever od kaštieľa; 2-5 - Liptovská Mara, západný okraj obce vedľa hradskej; 6 - Smrečany, Hrádok; 7-9 - Podtureň, hradisko Bašta; 10-15 - Podtureň, hradisko Varta. 4.

Sídlisko s púchovskou kultúrou. Z nájdených črepov pozoruhodnejšie sú tri zlomky s okružím (obr. 3: 4, 7), dva črepy zo sudovitých nádob (obr. 3: 5, 6), okrajový črep z nádoby so zosilneným ústím (obr. 3: 10), tri črepy so zvislými ryhami (obr. 3: 9), zlomok zo spodku nádoby s odsadeným dnom (obr. 3: 11) a zlomok súdkovitej nádoby s vodorovnou ryhou (obr. 3: 8).

c) Vyšný Zadiel, ľavý breh Prosieckeho potoka oproti lazu, vyše mosta cez potok, na sever od kaštiela.

Červenohnedý črep s jednoduchou vlnovkou zo strednej až mladšej doby hradištnej (obr. 4: 1).

Päť atypických črepov hradištného rázu.

Tri atypické zlomky stredovekej keramiky.

13. R á z t o k y

Západné úpätie terasy, východne od obce, roľa vľavo od cesty Liptovská Ondrašová — Parížovce.

Hrotitý odštep červenohnedého radiolaritu, pravdepodobne z doby eneolitickej (obr. 3: 2).

Niekoľko prehistorických črepov; z nich pozoruhodné sú dva zlomky z tenkostenných nádob, zhotovených zo sľudnatej hliny, ktorých povrch bol zvisle nepravidelne zbrázdený (obr. 3: 1, 3). Tieto nálezy úzko súvisia so sídliskovou keramikou zo začiatkov doby bronzovej, nájdenou roku 1947 na úpäti terasy po ľavom brehu Váhu pri stavbe cesty v Liptovskom Michale;⁷ v susednej spišskej oblasti nadväzujú snáď na podobne zbrázdenú sídliskovú keramikú z Levoče (poloha Fitrift), zachránenú K. A n d e l o m.⁸ Odtiaľ na východ stretáme sa s podobnou keramikou na sídliskách z včasnej doby bronzovej v poriečí Hornádu južne od Košíc (Barca, Šebastovce, Sokoľany, Bočiar), v poriečí Idy (Veľká Ida) a na Východoslovenskej nížine (napr. Streda nad Bodrogom, Zatín, Oborín, Hradištská Molva, Dúbravka, Kuznice).⁹

14. S l i a č e

Stredný Sliač, Zubrá dolina, západne od obce.

Útvar podobný veľkej mohyle, Ø asi 50 m, výška asi 8 m.

15. S m r e č a n y

Hrádok, púchovské hradisko opevnené valom.¹⁰

Niekoľko atypických črepov a okrajový zlomok hnedej sudovitej nádoby (obr. 4: 6).

16. S o k o l č e

a) Západné úpätie terasy po pravom brehu Dúbravy pred výtokom potoka z dediny.

Stredoveká keramiká:

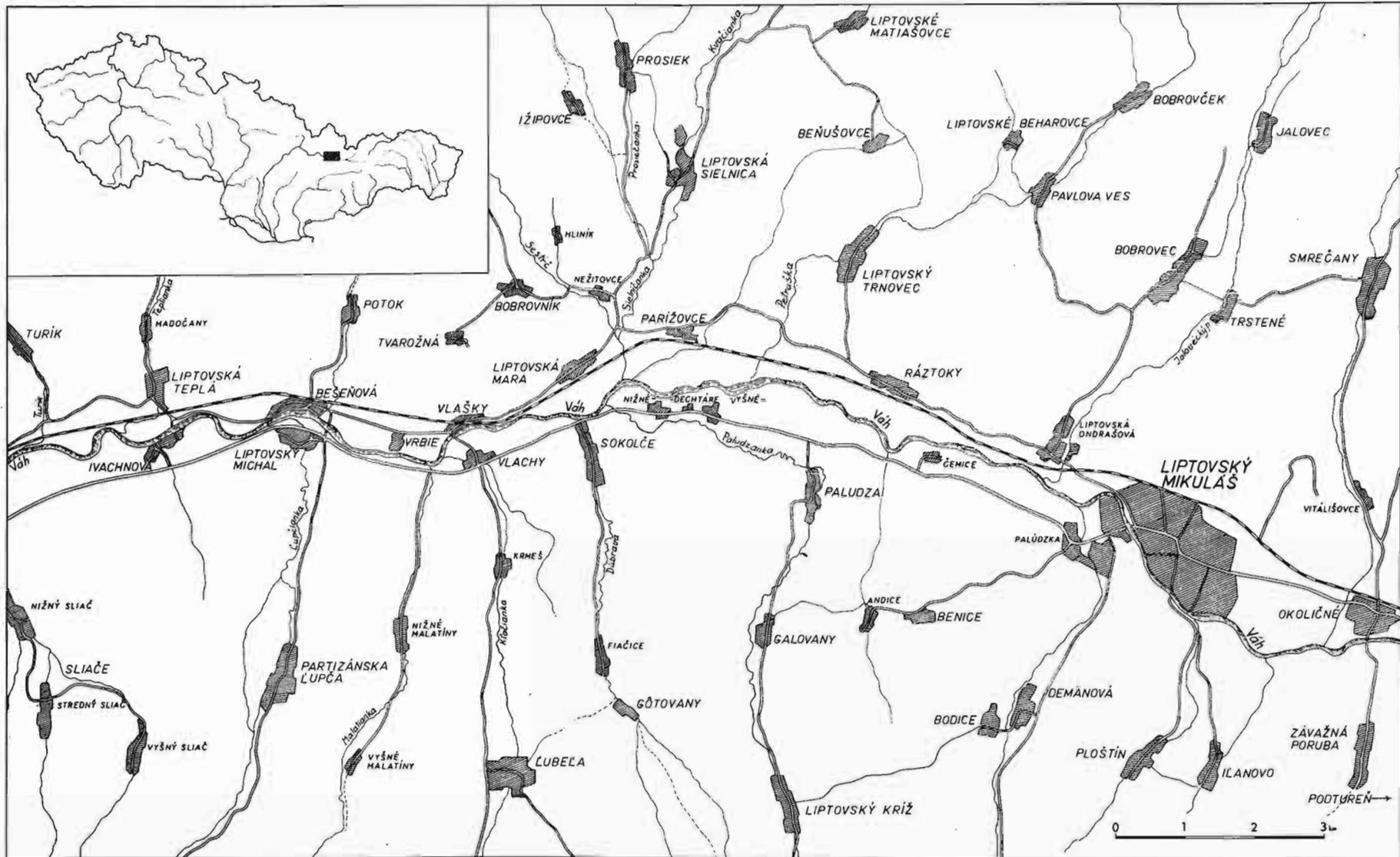
Okrajový zlomok z nádoby s lievikovitým, slabo profilovaným ústím (obr. 2: 23).

Črep s vodorovnými žliabkami (obr. 2: 24).

Dva atypické črepy.

b) Mierny svah po pravom brehu potoka pod severozápadným okrajom terasy Váhu.

Atypické črepy hradištného rázu z nádob s drsným povrchom, zhotovených z piesočnatej hliny; na jednom zlomku trojitá vpichy (obr. 2: 26).

Obr. 5. Mapka Liptova s lokalitami, ktoré sa spomínajú v texte.

c) Terasa nad ľavým brehom Váhu, oproti hradisku Havránok.

Niekoľko atypických črepov halštatského, púchovského, hradištného a stredovekého rázu.

17. T r s t e n é

Roľa severne od kostola pri býv. kaštieľi Jánošovcov.

Zlomky stredovekej keramiky, z ktorých tri výraznejšie patria do XIII. stor. (obr. 2: 19-21) a ďalší do XIV.-XV. stor. (obr. 2: 22).

18. V l a o h y

a) Mierny svah terasy východne od Malatinského potoka. Nálezy:

Dva atypické črepy halštatského rázu.

Dva atypické črepy.

Železná troska.

Okrajový črep tmavosivej hrubostennej nádoby z piesočnatej hliny s drsným povrchom, ktorej ústie bolo mierne a úzko roztvorené; stredná až mladšia doba hradištná (obr. 1: 19).

Tri atypické črepy zo stredovekých alebo mladších nádob.

b) Severovýchodný výbežok terasy medzi Váhom a Kľačiankou, južne od obce. Niekoľko atypických črepov.

c) Južne od dediny, z profilu pravého brehu Kľačianky.

Päť atypických črepov hradištného rázu a tehlovina.

ZÁVER

Pri predbežnom prieskume v oblasti stavby vodného diela Liptovská Mara prišlo sa na stopu mladopaleolitickej(?) industrie výnimočne len na Hradisku v katastri Partizánskej Ľupče a na stopu štiepanej eneolitickej industrie len v Ráztokách, kde sa zistilo i nevelké sídlisko zo začiatkov doby bronzovej. Sídlisko s výraznejšími a početnejšími nálezmi púchovskej keramiky nachádza sa v oblasti vodného diela len v Liptovskej Mare. Podľa keramických nálezov (zatiaľ len málo početných) slovanské osídlenie sa ukazuje na území a v najbližšom okolí priehrady na niekoľkých miestach. Toto zistenie je bez pochyb najzávažnejším prínosom doterajšieho prieskumu. Prvé slovanské sídliskové stopy, ktoré sa zistili roku 1947 v Liptovskom Michale (do spomenutého roku prvé nálezy tohto druhu na území Liptova vôbec) boli overené novými nálezmi. Najväčší počet prieskumom zistených lokalít súvisí so stredovekým osídlením Liptova; keramika z nich patrí prevažne do XIII.-XIV. stor.

Stopy starého osídlenia (najmä slovanského a stredovekého) na území vodného diela nachádzajú sa podľa výsledkov predbežného prieskumu skôr na miernych svahoch a nízkych terasách v ústí prítokov Váhu než na hlavných terasách rieky.

Stavba vodnej nádrže ohrozuje podľa predbežného zistenia len niekoľko lokalít menších rozmerov.

POZNÁMKY

1 K i s s - L a c k o v á I., Je Jánošík pochovaný v Čemiciach?, Pravda XLIV, 1963, č. 186B. Na "kuruckom cintoríne" hodno by bolo pred zatopením miesta otvoriť pokusné sondy.

- 2 Ide azda o Hrádok, o nálezoch z ktorého píše J. M i h a l i k. E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, 183. U h l á r J., Mních v pravěku a včasnej dobe dejinnej, ŠZ AÚSAV 4, 1961, 170.
- 3 Rozprestiera sa na úpäť známeho púchovského hradiska Havránok.
- 4 U h l á r V., l. c., 172.
- 5 Početné nálezy tenkostennej keramiky s ostrým zvislým slamovaním z Liptovského Michala považoval som pôvodne za zlomky kanelovanej keramiky (HS VI-VII, 1948-49, 277).
- 6 U h l á r V., l. c., 166.
- 7 Liptovské múzeum v Ružomberku.
- 8 Spišské múzeum v Levoči. Zpráva V. B u d i n s k é h o - K r i č k u z roku 1937 v archíve AÚ SAV v Nitre.
- 9 Nálezy boli zatiaľ len čiastočne publikované. Porov. AR XI, 1959, 530, 547; SLA VIII-1, 1960, 218, 219; ŠZ AÚSAV 9, 1962, 294; T o č í k A. - V l a d á r J., Slovensko v staršej a strednej dobe bronzovej, Referáty I, Liblice 1964, vložka, str. 3.
- 10 Z bezprostrednej blízkosti hradiska pochádza prvý, toho času jediný nález keltskej mince z územia Liptova; O n d r o u o h V., Nálezy keltských, antiokých a byzantských mincí na Slovensku, Bratislava 1964, 38.

BERICHT ÜBER DIE VORLÄUFIGE ARCHÄOLOGISCHE GELÄNDEBEGEHUNG IN LIPTOV IM JAHRE 1963

VOJTECH BUDINSKÝ-KRIČKA

Im April des J. 1963 vollführte das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Zusammenarbeit mit dem Považské múzeum (Waagtal-museum) zu Žilina eine vorläufige Geländebegehung auf dem Baugelände der Liptover Wasserstauanlage. Dabei wurde auch die nächstliegende Umgebung des künftigen Wasserwerkes geprüft und ebenfalls manche entlegene archäologische Fundstellen des Liptover Gebietes besucht.

Von den Siedlungsfundstellen, die bei der Geländebegehung am Fusse oder auf den sanften Hängen der rechtsseitigen Waagterrassen festgestellt wurden, sind als die beachtenswertesten folgende hervorzuheben:

R á z t o k y. Von einem Acker östlich der Gemeinde gewann man einen Radiolaritabspalt äneolithischen Charakters (Abb. 3: 2) und Gefäßbruchstücke mit unregelmässig gerillter Oberfläche aus den Anfängen der Bronzezeit (Abb. 3: 1, 3), durch welche Funde das Liptover Gebiet mit analogen Siedlungen in der Zips, im Košice-Becken und in der Ostslowakischen Niederung in Zusammenhang gebracht werden kann.

L i p t o v s k á M a r a. Auf einem Acker am Fusse des Hügels Havránok mit dem bekannten Burgwall aus der Zeit der Púchover Kultur fanden sich Gefäßbruchstücke (Abb. 4: 2-3), die darauf hinweisen, dass mit Siedlungen der Púchover Kultur auch im Umkreis des Burgwalls zu rechnen ist.

P r o s i e k. Auf einem Sturzacker am linken Bachufer des Prosiecky potok traten ausser atypischen mittelalterlichen Keramikscherben auch vereinzelte Scherben aus der mittleren bis jüngeren Burgwallzeit zum Vorschein (Abb. 4: 1).

Wie die Geländebegehungen gezeigt haben, sind für eine Verfolgung der Spuren früherer Besiedlungen längs des linken Waagufers die Mündungen der Seitentäler viel wichtiger als das Plateau der Waagterrassen selbst. Von den Siedlungen, die hier längs des linken Waagufers festgestellt wurden, verdienen folgende Beachtung:

P a l u d z a. Ostlich der Gemeinde am rechten Ufer des örtlichen Baches fanden sich vereinzelte, etwa mit der Púchover Kultur zusammenhängende Scherben (Abb. 1: 20) und Bruchstücke mittelalterlicher Keramik beiläufig aus dem XIII.-XIV. Jh. (Abb. 1: 21-23), am linken Ufer dieses Baches südlich und westlich des Dorfes kamen vereinzelte Scherben burgwallzeitlicher Tonware (Abb. 2: 1, 18) und mittelalterliches Keramikmaterial ungefähr aus dem XIII.-XIV. Jh. (Abb. 2: 13-17) zum Vorschein.

S o k o l ě e. Am Fusse einer Terrasse am rechten Bachufer der Dúbrava wurden Einzelfunde burgwallzeitlicher Scherben (Abb. 2: 26) und Bruchstücke mittelalterlicher Tonware sichergestellt (Abb. 2: 23, 24) und am Rande einer Waagterrasse linksseits des erwähnten Baches wieder Scherben von hallstattzeitlichem, Púchover, burgwallzeitlichem und mittelalterlichem Gepräge.

V l a c h y. Als Lesefunde gewann man am Fusse einer rechtsseitigen Bachterrasse des Malatinský potok vereinzelte Scherben hallstatt- und burgwallzeitlicher Keramik (Abb. 1: 19) wie auch Eisenschlacke, und aus einer Schicht am rechten Bachufer der Kľačianka barg man Einzelscherben burgwallzeitlichen Gepräges und Ziegelschutt.

Erwähnenswerte Funde, die bei den Geländebegehungen ausserhalb des Baugeländes des Wasserstauwerkes gewonnen wurden, sind Bruchstücke von Púchover Keramik aus Smrečany (Abb. 4: 6), ebenfalls aus bereits bekannten Fundstellen dieser Keramik in Podtureň (Abb. 4: 7-13) und Prosiek (Abb. 3: 4-11), ferner Scherbenfunde slawischer Keramik aus Partizánska Ľupča (Abb. 1: 15, 17) und Liptovský Michal (Abb. 1: 2, 10-12).

Übersetzt von B. Nieburová

NOVÉ NÁLEZY Z HORNÉHO PONITRIA

ALEXANDER RUTKAY

Vlastivedné múzeum v Bojniciach spolu s Archeologickým ústavom SAV uskutočnilo v rokoch 1961-1964 na hornom Ponitří niekoľko záchranných a zisťovacích výskumov. Ich výsledky sú v niektorých prípadoch veľmi dôležité pre poznanie pravekého vývoja v tejto oblasti. Platí to najmä o neskorolaténskej fáze na výšinnom sídlisku v Hradci a o slovanskom období v súvislosti s unikátnym nálezom dechtárskych jám v Bojniciach.¹ V tomto príspevku podávame informatívny prehľad o nepublikovanom materiáli z výskumov na Hornej Nitre v rokoch 1961-1964 a v súvislosti s tým tiež o typologicky významnejších ojedinelých nálezoch, ktoré sa v poslednom čase dostali do zbierok VM v Bojniciach. Lokality uvádzame v abecednom poradí, bez ohľadu na chronologickú postupnosť. V príspevku ide o uverejnenie neznámeho materiálu, kultúrne a chronologické zaradenie uvádzame len rámcovo.

1. B o j n i c e (okr. Prievidza)

a) Kastelán Bojniokého hradu G. N i k m o n odovzdal v septembri 1964 do zbierok VM v Bojniciach medenú sekeru s krížovým ostrím.² Sekera sa našla pravdepodobne pri poľnohospodárskych prácach na pozemku J. Vestenického v Bojniciach. Bližšie nálezové okolnosti nie sú známe.

Sekera má otvor s úzkou jednostrannou tuľajkou tesne nad stredom tela a mierne rozšírenú tylovú časť; povrch je pokrytý silnou vrstvou zelenej patiny a sú na ňom stopy po používaní nástroja; dĺžka 21,9 cm, max. šírka 4,8 cm, váha 658 g (obr. 20: 1).

Súpis medených nástrojov zo Slovenska naposledy urobila M. N o v o t n á.³ Oblasť hornej Nitry sa vyznačuje relatívne častým výskytom prvých kovových výrobkov.⁴ K riešeniu problémov súvisiacich s lokalizáciou ústredných oblastí spracovania medi prispeli v značnej miere rozboru spojené s chemickou analýzou. Touto metódou dosiahnuté výsledky dovoľujú predpokladať, že meď sa ťažila a medené nástroje sa vyrábali na Slovensku.⁵ P. P a t a y spojil výsledky chemických rozborov s typologickým zhodnotením, pričom pracoval s materiálom z celej Karpatskej kotliny.⁶ V skupine sekier s krížovým ostrím vytričдил špeciálny, územne vymedzený variant s koncentraciou na slovensko-maďarskom pohraničí. Sekera z Bojníc je typickým predstaviteľom tohto variantu a ako analógie k nej môžeme zo Slovenska uviesť nálezy z Mikuly,⁷ Malých Levár⁸ a Lučenca.⁹ Charakteristickým znakom tohto typu je rovná, alebo len mierne prehnutá os tela, celková hranatosť, rovné, prípadne len málo rozšírené ostrie a nízka tuľajka. Nevyriešeným problémom zostáva zatiaľ otázka kultúrneho zaradenia prvých kovových nástrojov. Uvažuje sa v tomto smere najmä o podiele bodrogkereszturskej (prípadne už aj tiszapolgárskej) kultúry, ako aj kultúry s kanelovanou keramikou, pričom dominantný podiel na vzniku miestneho spracovania medi sa pripisuje kultúre bodrogkereszturskej a pros-

pektorským záujmom jej nositeľov.¹⁰ V západnej časti Slovenska treba však počítat okrem uvedených kultúr aj s vplyvom domácich neskorolengyelských skupín. Nález sekery s krížovým ostrím, tvaru vyskytujúceho sa prevažne v južnejších oblastiach Slovenska, je na hornom Ponitří doteraz ojedinelý.

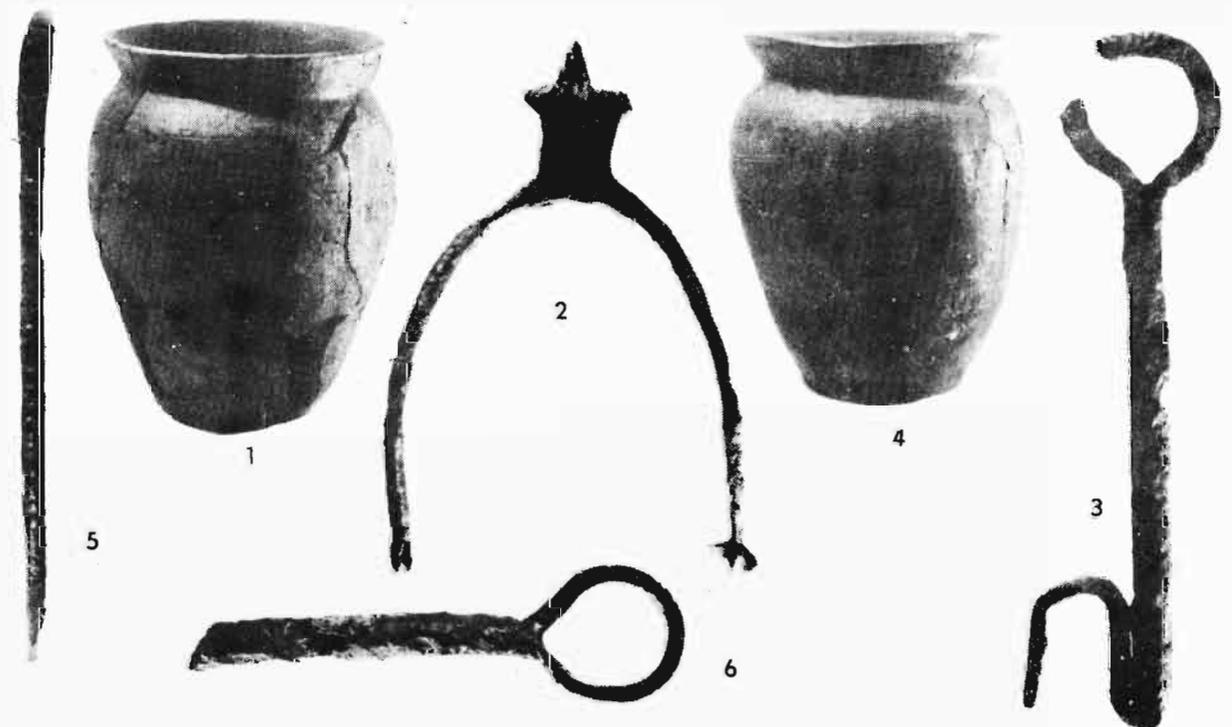
Sekera je uložená vo VM Bojnice, inv. č. 3300.

b) V rokoch 1962 a 1963 sa v katastri obce zistili stopy intenzívneho stredovekého osídlenia. Keramický materiál, ktorý tvorí prevažnú časť nálezov, organicky nadväzuje na keramiku z hradištného obdobia. Stopy osídlenia patria zrejme pastiersko-roľníckej osade, tvoriacej materiálnu základňu feudálneho hradu spomínaného v listine zoborského opátstva z roku 1113 pod menom Balmoz a v roku 1302 uvádzaného ako vlastníctvo Matúša Čáka.

Priedavky. Lokalita sa nachádza 300 m juhovýchodne od obce, na pozemku kat. č. 669. Kultúrna vrstva sa zistila pri kopaní základov domu na pozemkoch G. Pästu a V. Pekára. Obidva pozemky sú v stavebnej línii za sebou vo vzdialenosti 20 m. Zo silnej kultúrnej vrstvy sa získal črepový materiál, ktorý obsahoval zvyšky z hrncovitých nádob s lievikovitým ústím, zdobených na tele vlnkami alebo obiehajúcimi špirálovými ryhami. Keramický materiál patrí do XIII. stor.

Ploštiny. Lokalitu zistil pracovník VM v Bojniciach J. Lenhart. Stopy osídlenia sa objavili pri výkope jamy pre elektrický stĺp na pozemku kat. č. 667. Črepový materiál je analogický s nálezmi z predchádzajúcej polohy. Okrem toho kultúrna vrstva obsahovala zvieracie kosti a úlomky železných nástrojov.

Na jeseň r. 1963 sa zistili stopy po stredovekom osídlení pri pravom brehu rieky Nitry, v úseku, ktorý patrí k polohe Ploštiny. Pracovník VM v Bojniciach J. B r a b l í k zistil pri výskume štyri stredoveké jamy s materiálom patriacim na koniec XII. až do prvej polovice XIV. stor. Jamy obsahovali keramiku skoro výhradne s lievikovite odsadeným ústím, železné nástroje, súčasti výstroja jazdca a zvieracie kosti.

Obr. 1. Bojnice - Ploštiny. Výber stredovekých nálezov.

Výber nálezov:

1. Hrncovitá nádoba s lievikovitým ústím a rovno zrezaným okrajom; na hornej časti nádoby sú dve plytké obiehajúce ryhy; materiál je svetlohnedý, s prímесou piesku; v 21 cm, $\varnothing$ ústia 15 cm, $\varnothing$ dna 9,5 cm (obr. 1: 1).

2. Nádoba o niečo masívnejšia ako predošlá, vytočená na pomaly rotujúcom kruhu; pod hrdlom sú dva pásy vlnoviek, pod nimi až po dno špirálovite obiehajúce ryhy; v 22,5 cm, $\varnothing$ ústia 16,5 cm, $\varnothing$ dna 11 cm (obr. 1: 4).

3. Železná ostroha anjouskeho typu; d 15 cm, rozpätie ramienok 7,5 cm (obr. 1: 2).

4. Gotický kľúč s okrúhlou hlavicou; d 12,8 cm (obr. 1: 3).

5. Fragment z podobného kľúča; d 6 cm (obr. 1: 6).

6. Železný nebožiec; d 33 cm (obr. 1: 5).

Materiál je uložený vo VM Bojnice.

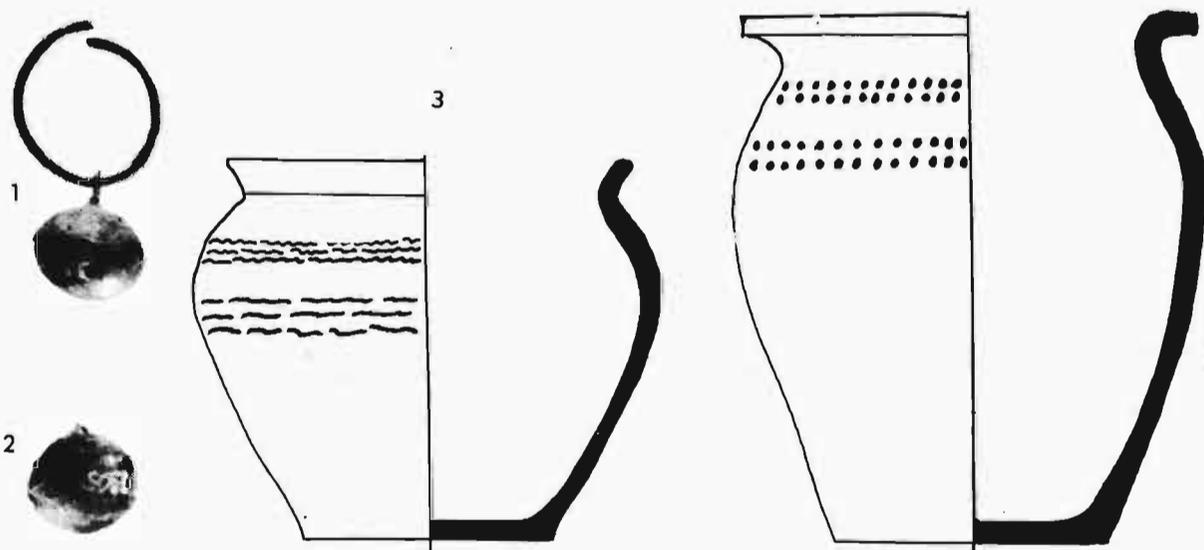
2. Diviacka Nová Ves (okr. Prievidza)

V septembri r. 1964 uskutočnil pracovník VM v Bojniciach J. B r a b l í k záchranný výskum na dvore M. Šlabiara (p. č. 54), ktorý krátke predtým narazil pri výkope kanála pre vodovodné potrubie na kostrové hroby. Výskumom sa podarilo zachrániť dva plytko ležiace, silne narušené slovanské hroby.

Povrchovú vrstvu až do hĺbky 50-60 cm tvoril humus, ktorý prechádzal do podložia zloženého z veľkých neobrušených vápencových kameňov; medzery medzi nimi boli vyplnené žltou ílovitou hlinou. Hroby boli v humusovej pôde a ich hĺbka nepresahovala horný okraj podložia.

H r o b 1. Hrob dieťaťa, rozmery 50 x 60 cm, orientácia Z-V. Kostrový materiál v dôsledku sekundárneho narušenia nepodarilo sa zachrániť. Našli sa len pozostatky stavcov a fragment hrudnej kosti v severnej časti hrobu. Nad kosťami, v miestach kde bola pôvodne lebka, našli sa - zdá sa in situ - dve bronzové náušnice podunajského typu.

1. Bronzová náušnica skladajúca sa z krúžku kruhového prierezu s voľnými koncami a z dutého guľovitého gombíka so závesným očkom; d 2,7 cm, $\varnothing$ gombíka 1,1 cm (obr. 2: 1).

Obr. 2. Diviacka Nová Ves. Slovanské kostrové hroby.
1, 2 - hrob 1; 3, 4 - hrob 2.

2. Podobná náušnica, drôtený krúžok chýba (obr. 2: 2).

H r o b 2. Zvyšky kostry dospelého individua ležali v hĺbke 50 cm. Hrob bol výkopom sekundárne narušený, a preto sa jeho rozmery nedali zistiť. Podľa zvyškov kostry je zrejmé, že aj tento hrob bol orientovaný v smere Z-V. V jeho východnej časti sa našli pozostatky keramiky, z ktorých možno rekonštruovať dve nádoby. Laboratórne spracovanie nálezov nie je skončené, a preto rozmery nádob neudávame.

1. Nádobu červenohnedej farby, vytočená pravdepodobne na pomaly rotujúcom kruhu; má široké odsadené ústie, najväčšie vydutie v hornej tretine a kónickú spodnú časť; pod hrdlom je zdobená dvoma horizontálnymi radmi dvojitéch vpichov (obr. 2: 4).

2. O niečo menšia a stlačenejšia nádoba ako predošlá; na vydutí sú husté, jemne ryté vlnkové pásy; na dne sa zachovala malá časť plastickej značky (obr. 2: 3).

Obidva hroby sú podľa nálezového materiálu zo strednej doby hradištnej. Bronzové náušnice patria k podunajskému typu a majú predlohy ešte na slovansko-avarských, prípadne avarských pohrebiskách. Zdá sa, že ich prototypmi v Podunajsku sú drôtené náušnice so zavesenou veľkou sklenenou perlou.¹² Je možné, že z tohto priestoru sa potom ich deriváty rozšírili aj do severnejších oblastí. V. H r u b ý pripomína, že pre nálezy podobného druhu v Starom Meste (Na valách) platí datovanie na začiatok X. stor.¹³ Na základe tohto údajá a podľa charakteru keramiky sa domnievame, že slovanské hroby v Diviackej Novej Vsi patria do druhej polovice IX. až na začiatok X. stor.

Nálezy z hrobov sú uložené vo VM Bojnice.

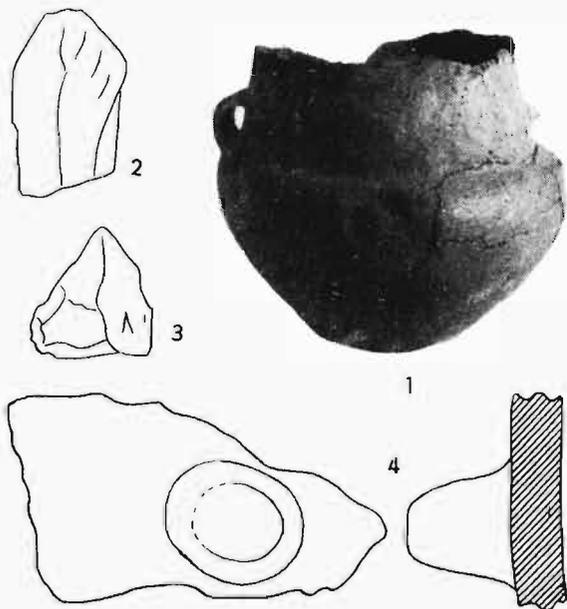
3. D i v i a k y n a d N i t r i c o u (okr. Prievidza)

Na lužickom pohrebisku, ktoré je známe z viacerých publikácií,¹⁴ sa v lete r. 1964 rozrušil ďalší hrob. Riaditeľ miestnej základnej deväťročnej školy M. Ď u r i š oznámil VM v Bojniciach, že pri poľnohospodárskych prácach v blízkosti

obce sa narazilo na žiarový hrob. Lokalizácia nálezu zodpovedá predchádzajúcim hrobom, preto jeho príslušnosť k doteraz známemu komplexu je nepochybná. Z rozrušeného hrobu sa podarilo zachrániť keramický materiál.

1. Dvojuchá amfora, vyhotovená z jemnej hlíny premiešanej s drobnými zrnkami piesku; má nižšie, mierne kužeľovité hrdlo, ktoré pomerne v ostrom lome prechádza do najväčšieho vydutia, okraj ústia má poškodený; na dne je prerazený otvor; podhrdlie je zdobené dvoma proti sebe ležiacimi jamkami so stredovou vyvýšeninou, farba nádoby šedá, amfora je slabšie vypálená; v 15,6 cm, ϕ ústia 13,3 cm, ϕ dna 9,4 cm (obr. 3: 1).

2. Ostatný keramický materiál pozostáva z črepor amforovitých nádob

Obr. 3. 1 - Diviaky nad Nitricou, žiarový hrob; 2-4 - Veľká Lehôtká, zber.

s uchami, z misy s vtiiahnutým ústím a jednoucej šálky s hviezdicovým ornamentom na vnútornej strane.

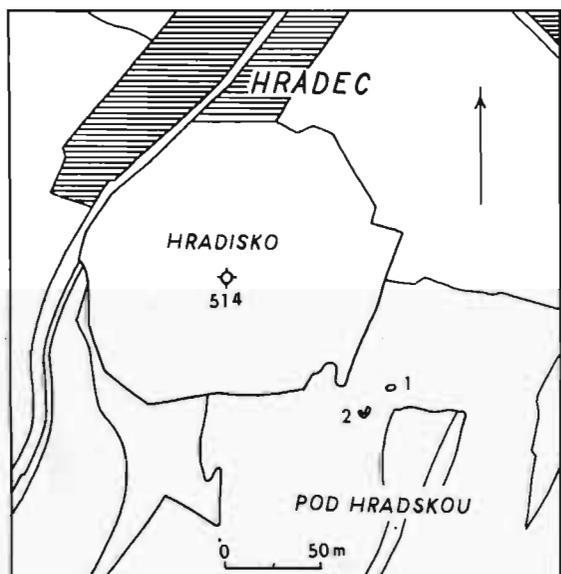
Popolnicové pohrebisko v Diviakoch nad Nitricou patrí mladšej fáze lužickej kultúry.¹⁵ Keramický materiál zo spomenutého hrobu sa celkovým charakterom nelíši od doteraz známych nálezov z tejto lokality, datovaných do stupňa HA. Amfory podobných tvarov sú známe aj z iných lužických lokalít, patriacich tiež do stupňa HA¹⁶ a vyskytujú sa aj v súčasných susedných kultúrnych skupinách.¹⁷

Materiál z hrobu je uložený vo VM Bojnice.

V súvislosti so spomenutým pohrebiskom považujeme za potrebné zmieniť sa o kultúrnej vrstve, ktorá sa zistila na jeseň 1964 pri kopaní jamy pre elektrický stĺp. Lokalita je vzdialená od známeho úseku popolnicového pohrebiska ca 400 m západne a zistil sa tam okrem prepálenej hlíny a uhlíkov aj lužický črepový materiál.

4. H r a d e c (okr. Prievidza)

Na jeseň r. 1962 zistil v Hradci prievadzský zberateľ G. K r á l i k sídliskovú vrstvu na pozemku kat. č. 1052 v polohe Pod hradskou. Lokalita sa nachádza ca 40 m východne od malého hradska na kóte 514, s ktorým zrejme súvisí,¹⁸ a roz-

Obr. 4. Hradec - Pod hradskou. Situačný plán s vyznačením odkrytých objektov.

kladá sa na pretiahnutom pahorku, pripájajúcom sa na severozápadný hrebeň Vtáčnika. Neskorolaténske osídlenie je veľmi intenzívne a možno ho sledovať na rozsiahlej ploche. Pri krátkodobých zisťovacích výskumoch v r. 1963 a 1964 sa tu odkryli dve polozemnicové chaty, v ktorých sa našlo značné množstvo keramického materiálu (i fragmenty hlinených tkáčskych závaží). V chate 1 sa zistili aj fragmenty bronzových výrobkov a praslenu.

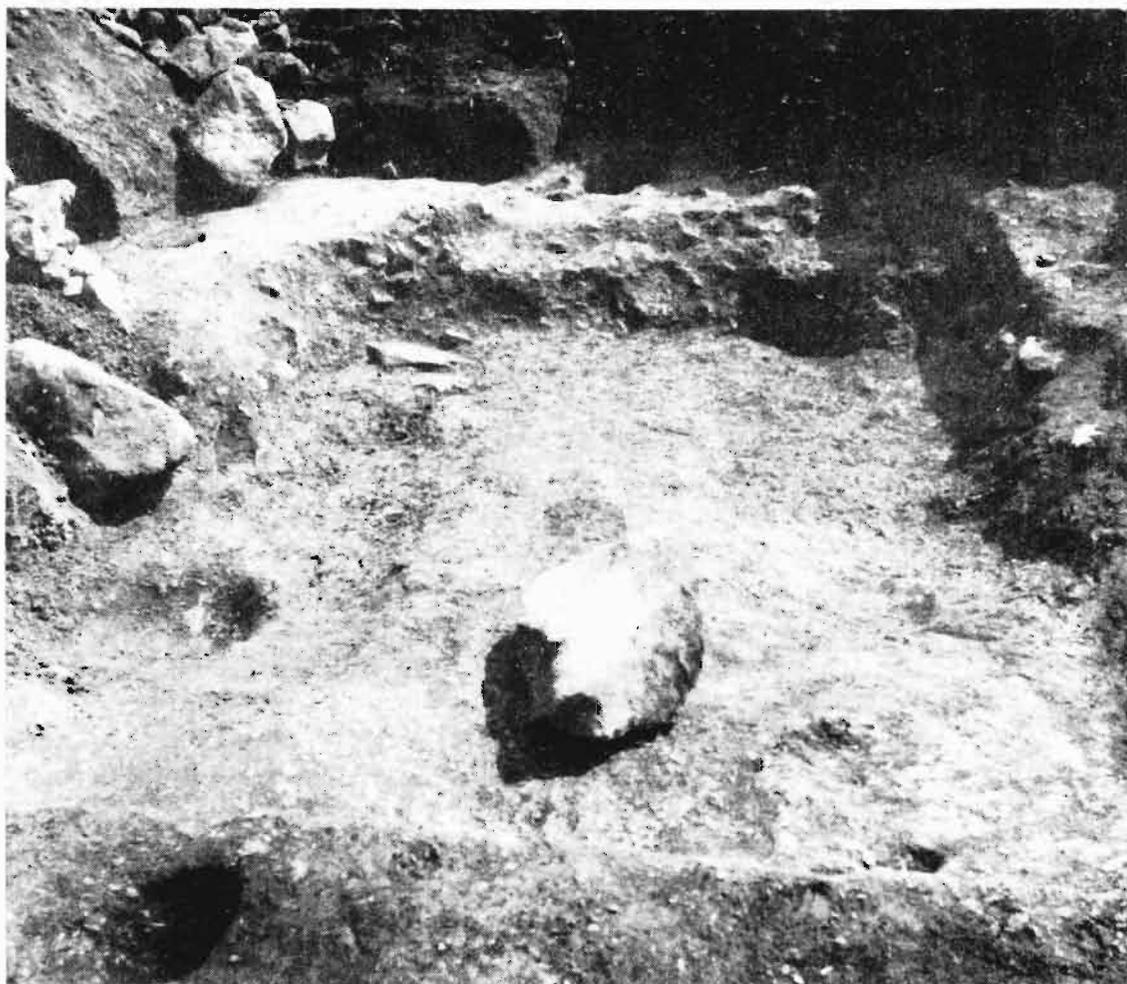
Keramický materiál pozostáva z púchovských črepov s halštatskými reminiscenciami, laténskej keramiky a materiálu, ktorý sa dáva do súvislosti s dáckym etnikom.¹⁹ Ťažisko osídlenia patrí do I. stor. pred n. l.

Opis objektov:

C h a t a 1. Objekt mal tvar obdĺžnika o rozmeroch 328 x 430 cm s orientáciou dlhšej osi V-Z a bol zahĺbený pod ornícou do hĺbky max. 50 cm. Západná stena objektu bola zvislá, ostatné mierne zošíkmené. Zásyp tvorila čierna mastná hlina. Na obode objektu sa zistilo osem jám po nosných koloch sedlovitej strechy. Kolové jamy mali hĺbku 10-40 cm a ku dnu sa zužovali. Dno chaty bolo zaplnené veľkými kameňmi, ktoré súvisia azda s podlahou a boli pravdepodobne prekryté drevenými trámami. Pri severozápadnom rohu chaty sa nachádzala väčšia kultúrna jama A, východne od nej vnútri zahĺbenej chaty jama B. Výplň chaty a kolovej jamy 4 obsahovala značné množstvo črepového materiálu a okrem toho poškodenú laténsku sponu, fragment bronzového náramku, torzo železného predmetu, hlinený praslenu a fragment podobného praslenu, tkáčske závažia tvaru zrezaného ihlana, kremencovú čepielku, zvieracie kosti, železnú trosku a mazanicu. Na časti materiálu i na kameňoch, tvoriacich asi súčasť podlahy, badať stopy pôsobenia silného žiaru.

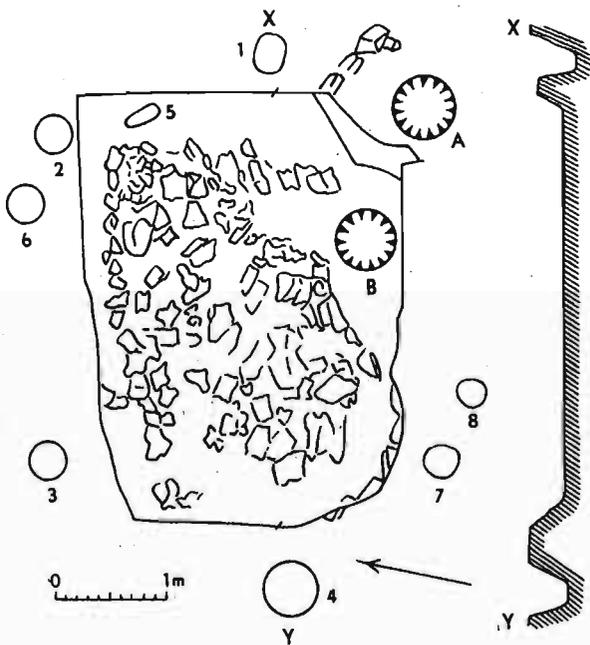
Obr. 5. Hradec - Pod hradskou. Celkový pohľad na lokalitu z východnej strany.

Obr. 6. Hradec - Pod hradskou. Chata 1 zo západnej strany (po vybratí výplne).

Dôležitejšie nálezy z chaty 1:

1. Fragment stredolaténskej bronzovej spony spojenej konštrukcie so slabo členenou objímkou; d 6 cm (obr. 11: 3).
2. Časť bronzového náramku z tyčinky elipsovitého prierezu, s priečnym presekávaním na zachovanom konci; d 5,4 cm (obr. 11: 4).
3. Praslen vyhotovený zo steny nádoby s prímесou tuhy; $\text{\O}$ 4,6 cm (obr. 11: 2).
4. Zlomok podobného praslena; d 4,4 cm (obr. 11: 5).
5. Kremencová čepiečka; d 4,4 cm.
6. Hrubý svetlohnedý črep z nádoby so zosilneným okrajom; hlina je priemerne vypálená (obr. 12: 4).
7. Mierne zosilnený okraj nádoby, pod okrajom je široký žliabok tvoriaci os vetvičkovitého ornamentu a pod ním zvislé plytké hrebeňovanie (obr. 12: 12).
8. Črep z hrubostennej tmavošedej nádoby s odsadeným okrajom (obr. 12: 1).
9. Tuhový črep so značne zosilneným okrajom, ktorý je od zvislo žliabkovaného tela oddelený širokým žliabkom (obr. 12: 9).
10. Črep svetlošedej farby so zosilneným okrajom, ktorý je od tela nádoby oddelený dvoma ostro rytými žliabkami (obr. 12: 7).

Obr. 7. Hradec - Podhradskou.
Chata 1.

11. Črep z nádoby s vtiiahnutým, mierne zosilneným okrajom, pod ktorým sú dva žliabky (obr. 13: 8).
12. Črep šedej farby; v zosilnenej časti na prechode okraja v zvislo hrebeňované telo je hlboký žliabok (obr. 13: 7).
13. Okraj čiernej misy s profilovaným, dovnútra vtiiahnutým okrajom (obr. 10: 1 a 12: 2).
14. Mierne zosilnený okraj hnedej nádoby s gombíkovitým výčnelkom (obr. 13: 6).
15. Fragment z malej červenohnej amforovitej misy s ohrnutým okrajom a odsadeným hrdlom (obr. 10: 3 a 13: 4).
16. Svetlohnedý črep z tenkostennej nádoby s prehnutým hrdlom a kalichovite roztvoreným ústím (obr. 12: 3).
17. Čierny črep z misy so silne vtiiahnutým okrajom (obr. 12: 11).
18. Hrubostenný svetlohnedý črep, zdobený dvoma horizontálnymi žliabkami (obr. 13: 2).
19. Svetlohnedý črep s plastickou, prstovaním prerušovanou páskou (obr. 12: 10).
20. Grafitový črep zdobený zvislým hrebeňovaním (obr. 13: 3).
21. Široké, dvojite profilované okružie z masívnej zásobnice; farba šedo hnedá (obr. 13: 1).
22. Črep s odsadeným okrajom a mierne prehnutým hrdlom (obr. 12: 5).
23. Črep zo steny tenkostennej nádoby s horizontálnym plastickým rebrom (obr. 12: 6).
24. Okraj misy čiernej farby s vtiiahnutým okrajom (obr. 12: 8).

25. Fragment tenkostennej svetlohnedej nádoby s mierne odsadeným okrajom (obr. 10: 2 a 13: 5).

26. Zlomok bližšie neurčiteľného železného predmetu; d 9,1 cm (obr. 11: 1).

27. Poškodené hlinené tkáčske závažie tvaru zrezaného ihlana s prevrtaným otvorom; v 13,1 cm (obr. 11: 6).

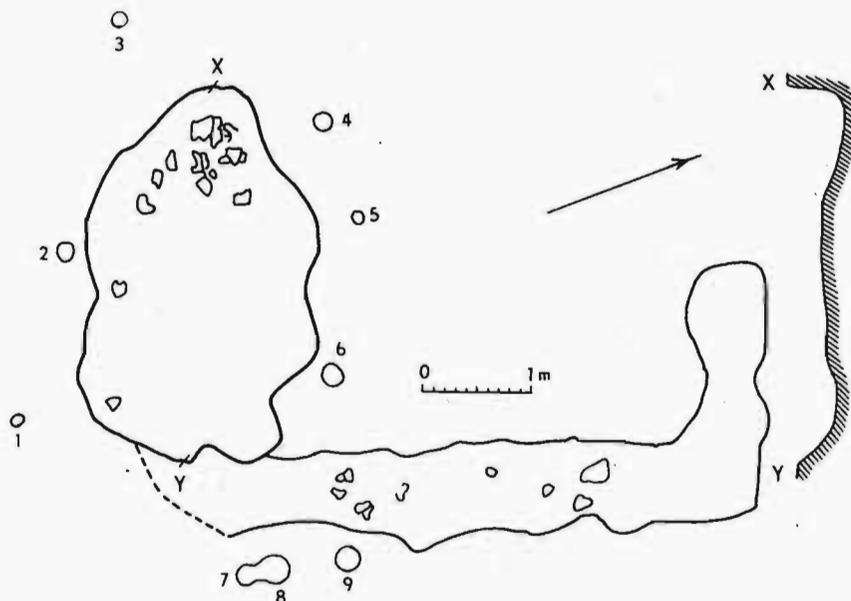
Obr. 8. Hradec - Pod hradskou.
Chata 2, kolová jama 6 - z východnej strany.

C h a t a 2. Objekt mal tvar oválu o priemere 237 x 360 cm s orientáciou dlhšej osi VJV-ZSZ. Výplň sekundárne narušenej chaty bola na západnej strane a pri okrajoch čierna, stred skoro po dno vypínala žltkastá hlina so stopami premiešania s kultúrnou náplňou. Jama mala okrem západnej zvislej steny ostatné strany zošíkmené. Na západnej, najmenej narušenej strane mal objekt hĺbku 55-60 cm pod ornice. V tejto hĺbke sa našla zrekonštruovateľná situla. Stred západnej časti objektu vypínali väčšie kamene so stopami žiaru na celom povrchu. Okrem keramiky korešpondujúcej s výplňou chaty 1 obsahoval objekt železnú trosku, zvieracie kosti a menšie úlomky mazanice. Na obvode chaty sa zistilo deväť jám po koloch, ktoré niesli pravdepodobne sedlovú strechovú konštrukciu. Kolové jamy 2 a 5, ktoré sa nachádzali oproti strediu dlhších strán, boli výrazne šikmo zahĺbené. Priemer kolových jám sa pohyboval medzi 10 až 26 cm, ich hĺbka medzi 8 až 39 cm. V strednej časti chaty v žltkastom zásype v hĺbke 5 cm sa našiel slovanský črep.

Dôležitejšie nálezy z chaty 2:

1. Zrekonštruovateľná situla s rovným, mierne šikmo dovnútra zrezaným okrajom, vyrobená z hrubého, dosť dobre vypáleného materiálu šedohnedej farby; s výnimkou mierne odsadeného okraja je nádoba nepravidelne zvislo ryhovaná; na vyduť boli pôvodne tri nízke pupkovité výčnelky s pretlačeným vrcholom; na vnútornej strane nádoby sú stopy výzdoby robenej hrebeňovitým nástrojom (obr. 10: 5).

2. Okrajový črep nádoby z hrubého, slabo vypáleného materiálu hnedočiernej farby; okraj je gambovite zosilnený a pod ním sa nachádza zvislý, horizontálne prevrtnaný výčnelok (obr. 14: 1).

Obr. 9. Hradec - Pod hradsťou. Chata 2 a priekopa.

3. Široké okružie z masívnej hnedej zásobnice, vyrobenej z hrubej, priemerne vypálenej hliny (obr. 14: 5).

4. Črep svetlohnedej farby s pravidelným hrebeňovým zvislým ryhovaním (obr. 14: 2).

5. Črep zo spodnej časti svetločervenej nádoby; materiál dobre vypálený; zvislé plytké ryhovanie siaha skoro po dno (obr. 14: 8).

6. Črep svetlohnedej farby s dvojicami plytkých žliabkov (obr. 14: 6).

7. Zosilnený okraj hnedošedej nádoby; hlina od sekundárneho prepálenia silne porózna (obr. 14: 7).

8. Črep z menšej šedej nádoby s kyjakovite zosilneným okrajom (obr. 14: 4).

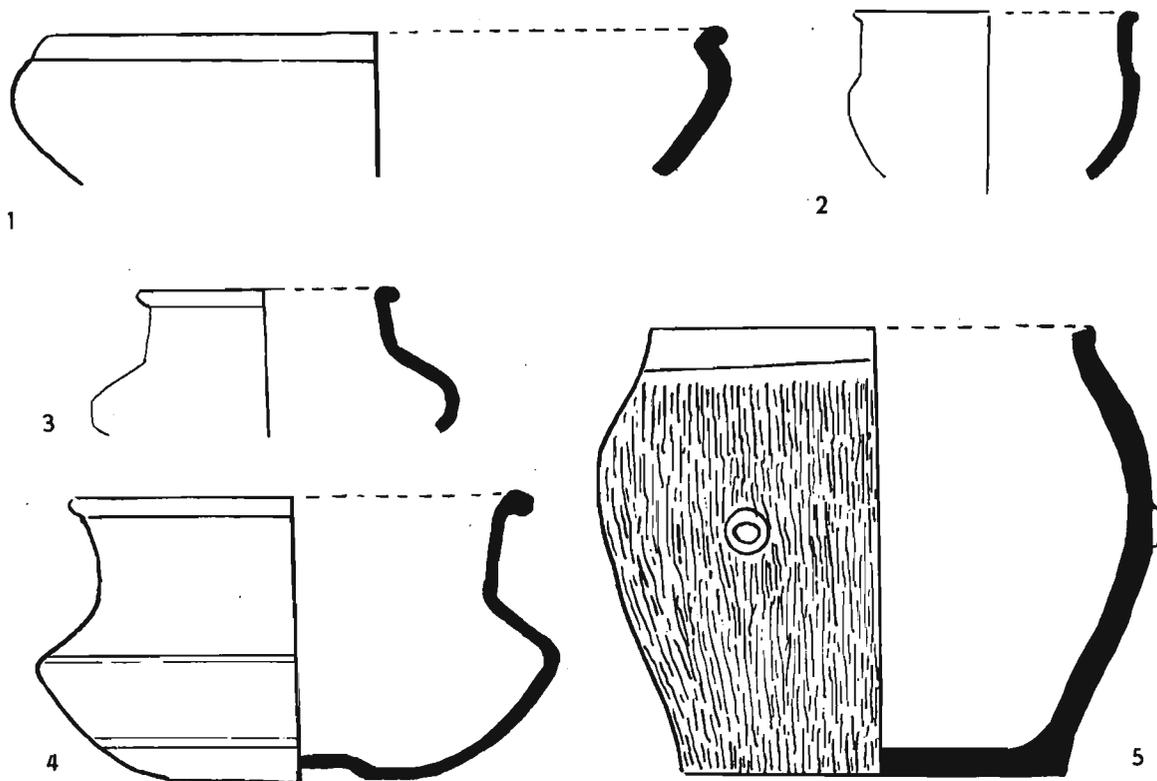
9. Dobre vypálený šedý črep so zvislým ryhovaním (obr. 14: 3).

10. Slovanský okrajový črep zo zrnitej, priemerne vypálenej hliny hnedočerenej farby; na okraji odsadeného, zvislo zrezaného ústia je horizontálny žliabok, pod hrdlom nepravidelné vlnovky (obr. 14: 9).

Na východnej strane sa k chate 2 pripájala priekopa tvaru písmena L (dlhšie rameno orientované v smere SSZ-JJV). Priekopa mala hĺbku 18-49 cm pod orniceou a bola vyplnená čiernym zasytom premiešaným s uhlíkmi, kameňmi a črepmi. Severná časť dlhšieho ramena vytvárala elipsovité priehľbeň s koncentraciou črepového materiálu a niekoľkých zlomkov hlinených tkáčskych závaží. V hĺbke 20-25 cm sa našli fragmenty zo zrekonštruovateľnej laténskej amforovitej misy a časť jednoúčehého črpáka.

Dôležitejšie nálezy z priekopy pri chate 2:

1. Amforovitá čierna misa z jemne plavenej hlíny s vyhrnutým okrajom ústia, odsadeným hrdlom a ostrým lomom vydutia, ktoré je zdobené obiehajúcimi plytkými žliabkami; na dne je omfalos; nádoba je dobre vypálená, povrch hladko vyleštený, niektoré časti sú v dôsledku silného žiaru prepálené do žltá a popraskané (obr. 10: 4).

Obr. 10. Hradec - Pod hradsťou.
1-3 - chata 1; 4 - priekopa; 5 - chata 2.

2. Časť okraja väčšieho čr páka so širokým uchom elipsovitého prierezu, spájajúcim jednoduchý okraj s telom nádoby; slabo vypálený materiál má žltohnedú farbu (obr. 15: 1).

3. Grafitový golierovitý okraj situly, oddelený od zvislo hrebeňovaného tela širokým žliabkom (obr. 15: 9).

4. Spodná časť svetlohnedej nádoby so silne odsadeným dnom, zdobenej nepravidelným zvislým ryhovaním (obr. 15: 8).

5. Črep z mierne zosilneného okraja nádoby, zdobenej úzkymi obiehajúcimi žliabkami, pod ktorými je plastická páska prerušovaná šikmými vrypami (obr. 15: 6).

6. Grafitový črep z nádoby zdobenej zvislým hrebeňovaním (obr. 15: 10).

7. Mierne vtiahnutý okraj nádoby šedohnedej farby, pod okrajom je pás nechťových polmesiačkovitých vrypov (obr. 15: 3).

8. Črep zo steny šedej nádoby s plastickou lištou, prerušovanou vrypami (obr. 15: 2).

9. Mierne zosilnený, šikmo zrezaný okraj nádoby; pod okrajom sú trojuholníkové vrypy; materiál šedý, dobre vypálený (obr. 15: 4),

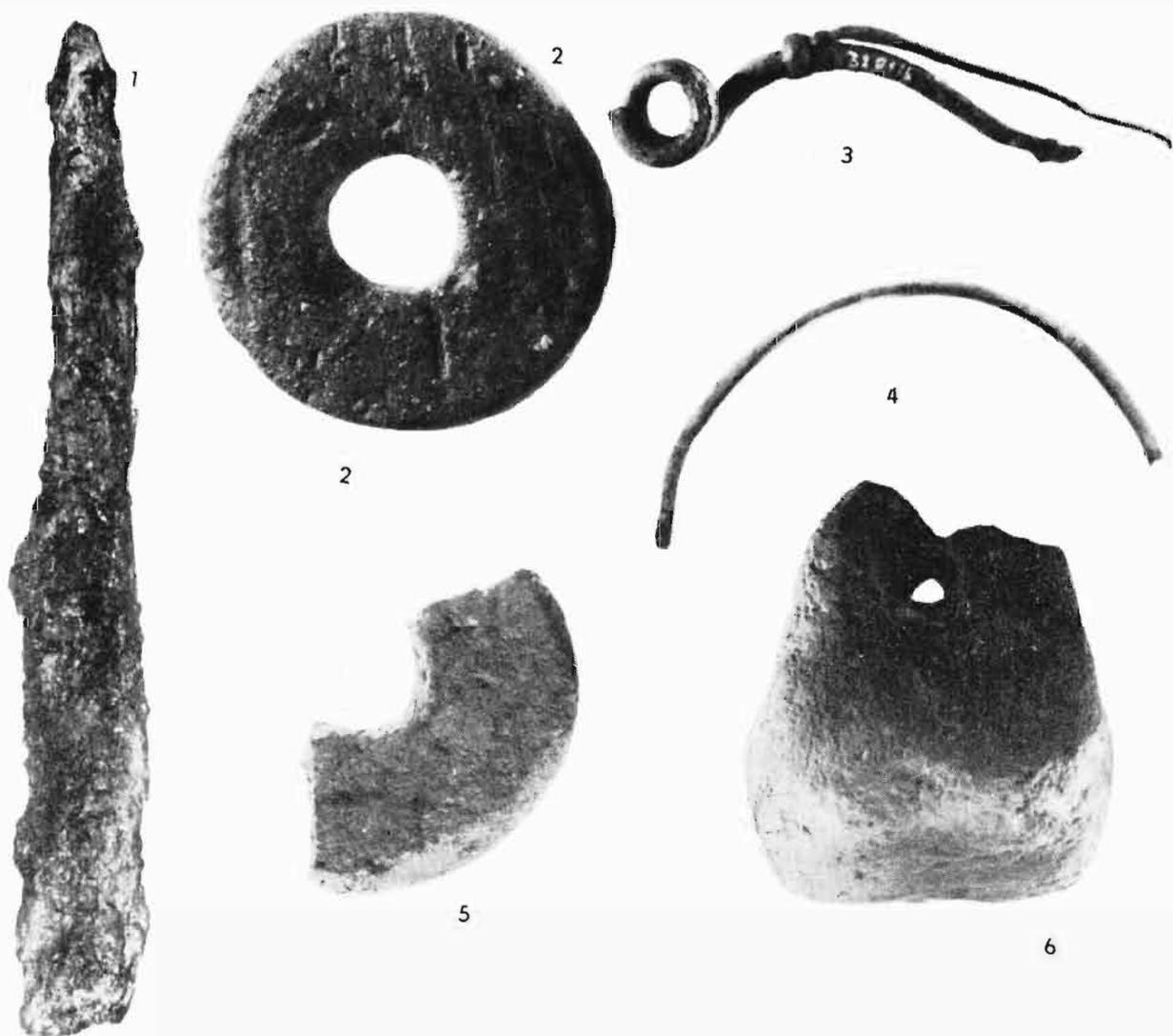
10. Črep šedej farby s gombíkovitým pretlačeným výčnelkom (obr. 15: 5).

11. Golierovitý okraj nádoby z materiálu premiešaného s tuhou; okraj je oddelený od zvislo hrebeňovaného tela žliabkom (obr. 15: 7).

Laboratórne spracovanie nálezov nie je skončené, preto na tomto mieste nemožno uviesť rozmery rekonštruovaných nádob.

Nálezy sú uložené vo VM Bojnice.

Na jeseň r. 1964 našiel P. Gatial (Hradec, č. p. 84) na juhozápadnom svahu hradiska striebornú keltskú mincu, ktorú spracúva E. K o l n í k o v á.

Obr. 11. Hradec - Pod hradskou. Chata 1.

5. C h a l m o v á, obec Bystričany (okr. Prjevidza)

V septembri r. 1961 sa tu uskutočnil záchranný výskum 700 m juhozápadne od pôvodne románskeho kostola, v blízkosti lomu na dolomit. Pracovník VM Bojnice J. B r a b l í k zistil časť zemnými prácami porušeného halštatského sídliskového objektu, čiastočne zapusteného do zeme. Vnútri objektu sa zistili dve kolové jamy. Objekt bol zahĺbený 30-50 cm pod ornitou, v jeho neporušenej časti sa zachovala podlaha z tvrdej žltej ílovitej hliny o hrúbke 2-3 cm. V strede objektu bol nepravidelný kruh zo silne prepálenej hliny premiešanej s uhlíkmi; podľa všetkého sú to zvyšky ohniska. Výplň objektu tvorila sypká čierna hlina, ktorá obsahovala keramický materiál mladohalštatského charakteru s južnými vplyvmi,¹¹ dve tkáčske závažia ihlanového tvaru a dvojkónický praslen.

Obr. 12. Hradec - Pod hradskou. Chata 1.

Dôležitejšie nálezy:

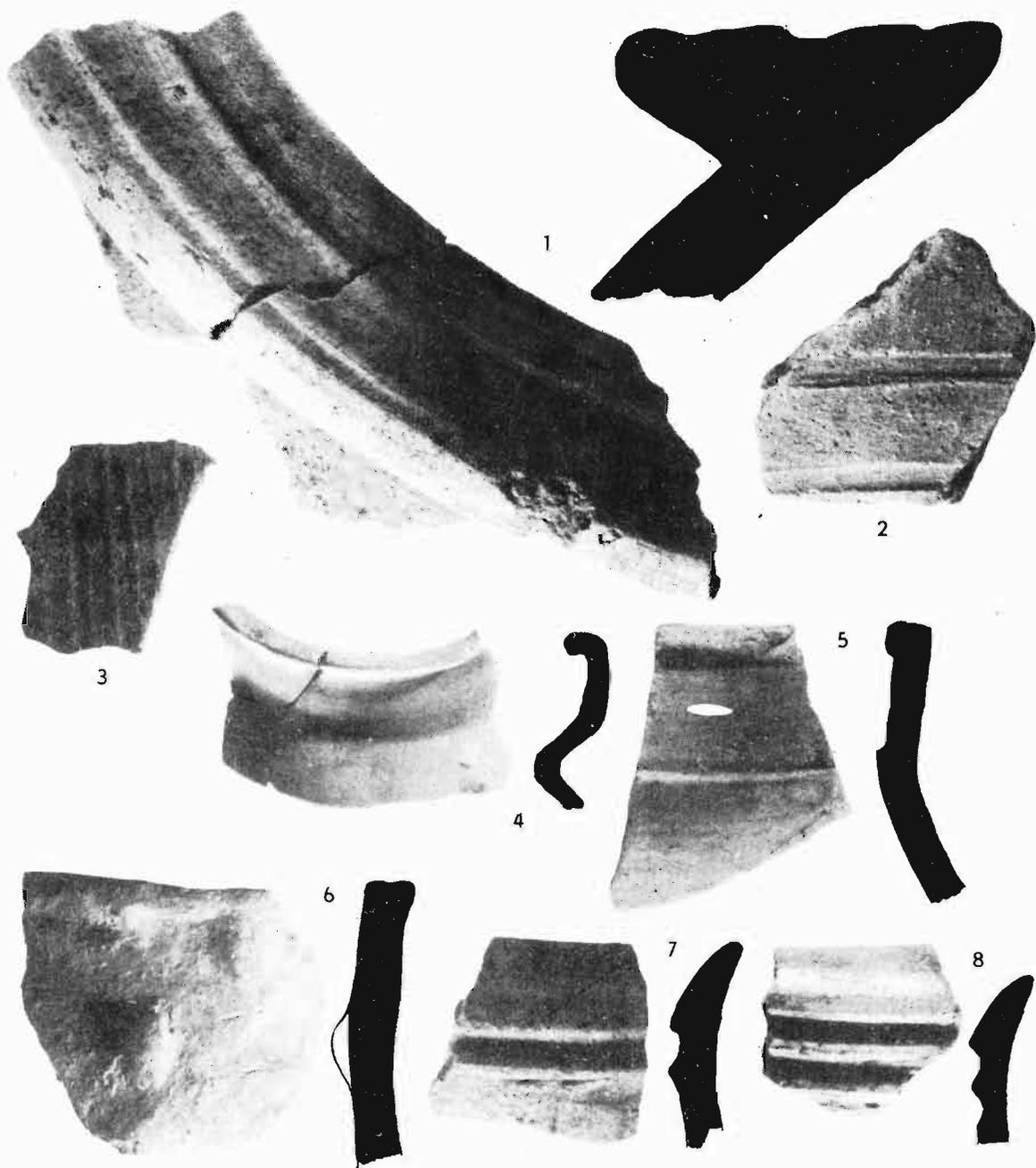
1. Vysoký, hrubo vyhotovený šedohnedý hrniec, zdobený pod ústím podlhovastým horizontálnym výčnelkom, ktorý je prerušovaný prstovaním; v 24,8 cm, $\varnothing$ ústia 15,8 cm, $\varnothing$ dna 9,7 cm (obr. 17: 3).

2. Časť vydutia dvojkónickej veľkej tmavošedej amfory; tesne nad vydutím je malé uško a pod lomom vydutia podlhovastý jazykovitý výčnelok; povrch bol leštený (obr. 17: 2).

3. Črep z misy so stiahnutým okrajom, zvonka svetlohnedej, znútra šedočiernej farby (obr. 17: 6).

4. Okrajový črep z menšej čiernej nádoby s prehnutým hrdlom a odsadeným okrajom ústia (obr. 17: 4).

5. Okrajový črep z hrnca žltohnedej farby; pod okrajom má podlhovastý výčnelok (obr. 17: 1).

Obr. 13. Hradec - Pod hradskou. Chata 1.

6. Črep šedočiernej nádoby s mierne zosilneným okrajom, pod ktorým je plastické rebro prerušované prstovaním; materiál slabo vypálený (obr. 17: 7).

7. Čierny leštený črep z vydutia menšej nádobky; na vydutí je ostrý vertikálny podlhovastý výčnelok (obr. 17: 5).

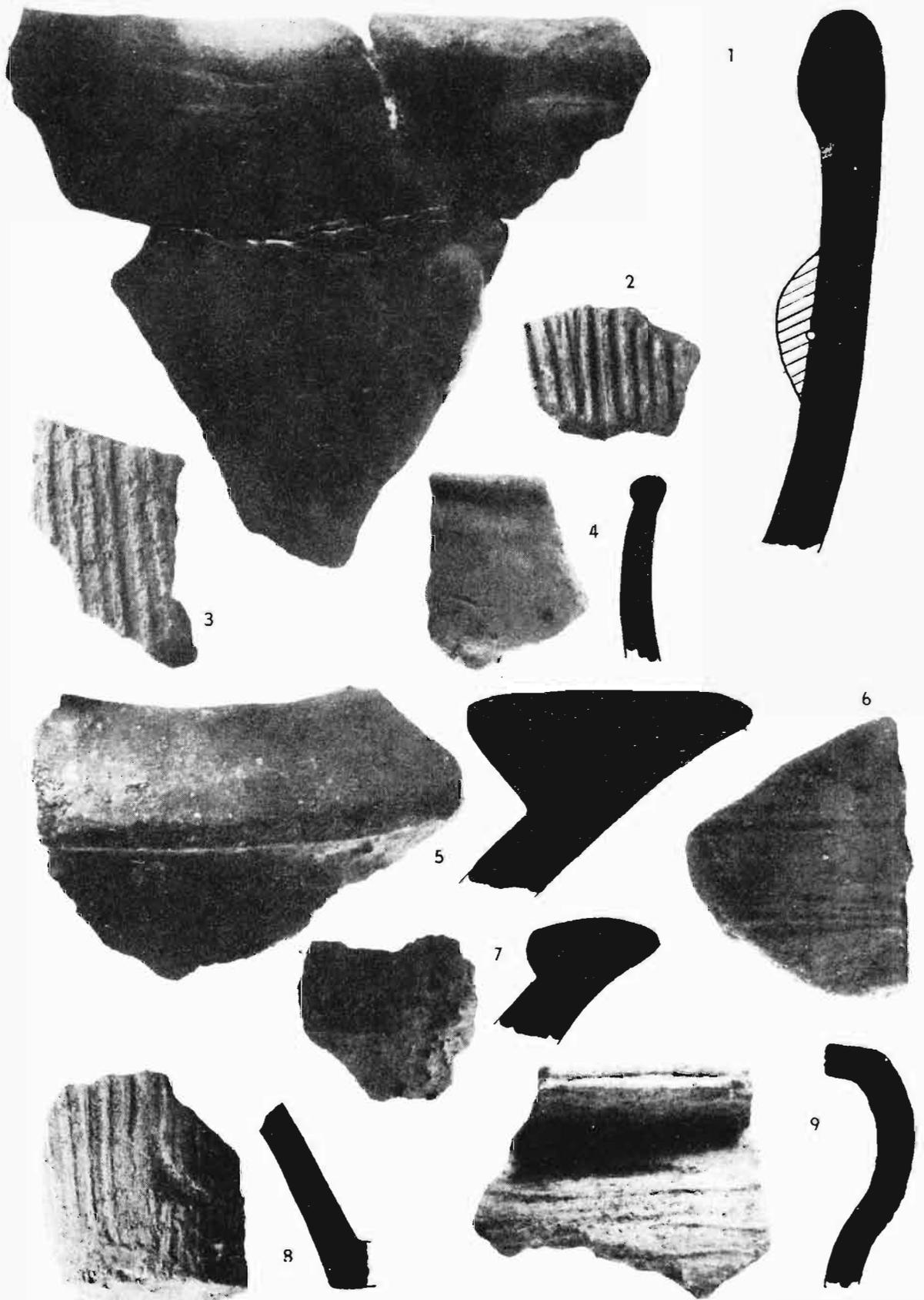
8. Tkáčske závažie tvaru nepravidelného zrezaného ihlana; v 16 cm.

9. Podobné poškodené závažie.

10. Dvojkónický praslen; $\varnothing$ 3,5 cm.

6. C h v o j n i c a (okr. Prievidza)

Asi 1500 m severovýchodne od miestnych štátnych majetkov v polohe Podbrehy, na juhovýchodnom svahu predhoria Malej Magury, preskúmal pracovník VM v Bojniciach J. B r a b l í k v lete r. 1962 pozostatky lužickej mohyly, ktorú rozrušil bul-

Obr. 14. Hradec - Pod hrádkou. Chata 2.

Obr. 15. Hradec - Pod hradskou. Priekopa.

dozér skoro po úroveň terénu. Podľa údajov pracovníka Štátnych majetkov v Chvojnici N. Čičmanca dá sa predpokladať, že mohyla obsahovala dva žiarové hroby na úrovni terénu. Pred rozrušením mala mohyla výšku asi 1 m a prechádzala cez ňu poľná cesta. Na mieste, kde bol podľa údajov N. Čičmanca prvý hrob, našli sa málo výrazné pozostatky spodnej časti čiernej nádoby s lešteným povrchom a drobné úlomky kalcinovaných kostí; umiestenie druhého hrobu snáď naznačovala nepatrná jamka so zvyškami šedej výplne. Hroby boli obložené kamenným vencom o priemere 6,70 m; z venca sa zachovala zhruba polovica.

Nálezy sú uložené vo VM Bojnice.

7. J a l o v e c (okr. Prievidza)

Pri kopaní kanálu pre vodovod na pozemku Z. Kmeťa (dom p. č. 1) našiel v lete r. 1961 J. Kotian v hĺbke 120 cm masívnu bronzovú sekerku s lalokovým mostíkom a s mierne rozšíreným ostrím; tylová časť nástroja je poškodená; dĺžka 18 cm, šírka ostria 3,6 cm (obr. 20: 2).

Sekerka patrí typologicky do strednej doby bronzovej, interpretácia nálezu v danom prostredí je však neistá. Jednou z možností je považovať ho za ďalší doklad obchodnej cesty spájajúcej Karpatskú kotlinu so severnejšími oblasťami.

Sekerka je uložená vo VM Bojnice (inv. č. 2788).

8. K a m e n e c p o d V t á č n i k o m (okr. Prievidza)

Vlastivedné múzeum v Bojniciach uskutočnilo v lete r. 1962 zisťovací výskum na hradisku, ktoré sa nachádza na hornej plošine andezitového brala Hrádok (kóta 890), ca 6 km južne od obce. Andezitový výčnelok meandrového tvaru je zo západnej

Obr. 16. Chalmová, obec Bystričany.
Pohľad na neporušenú časť sídliskového objektu.

a južnej strany neprístupný. Z ostatných strán hornú plošinu obopínajú dva pásy valov. V severozápadnej a juhovýchodnej časti valu boli pravdepodobne dve vstupné brány do opevneného sídliska. V strede opevneného priestoru sa zistili základy stredovekej, pravdepodobne strážnej tvrdze alebo pozorovateľne štvorcového pôdorysu, vybudovanej priamo na skalnom podloží. Andezitové kamene, ktoré tvorili stavebný materiál, sú z oboch strán lícované a kladené na maltu. V objekte sa našlo niekoľko črepov z XIII. stor.

Dvoma sondami sa preskúmala aj štruktúra valov a časové zaradenie pravekého hradiska. Sondy pretínali val v blízkosti vstupných brán a našiel sa v nich črepový materiál halštatský (lužický), neskorolátenský (najmä púchovský a keltskodácky) a slovanský, pričom najsilnejšie bola zastúpená fáza neskorolátenska. Pôvodná štruktúra valu sa zachovala miestami do výšky 70-110 cm a pozostávala

Obr. 17. Chalmová, obec Bystričany.
Nálezy zo sídliskového objektu.

z andezitových kameňov, ktoré majú aj v súčasnosti značnú vzájomnú súdržnosť. Nálezy sú uložené v AÚ SAV Nitra.

9. N o v á k y (okr. Prievidza)

V apríli r. 1964 odovzdal R. Kotian VM v Bojniciach slovenskú fľašovitú nádobu, ktorá sa podľa údajov nálezou našla ca 300 m západne od elektrárne ležiacej medzi Novákmi a Zemianskymi Kostoľanmi. Rieka Nitra tu vytvára úzky meandrovitý záliv; jeho okolie, ako aj dno sa už dlhší čas využívajú na exploataciu piesku. Nádoba sa našla v hĺbke 150 cm v profile štrkového nánosu, ktorý je prekrytý ornícou.

Fľašovitá nádoba je štíhla, tmavošedohnedej farby, vyrobená na pomaly rotujúcom kruhu z hliny premiešanej s kremenitými zrnkami; má mierne odsadený okraj

a úzke hrdlo, ktoré prechádza v dvojkónické telo; na podhrdlí obopína nádobu slabo naznačené rebro; v 16,7 cm, $\varnothing$ ústia 5,5 cm, $\varnothing$ dna 7,5 cm (obr. 20: 3).

Fľašovité nádoby podobného typu sa vyskytujú pomerne zriedkavo a nemajú zásadnú chronologickú dôležitosť. Flaša z Novák sa dá typologicky zaradiť do skupiny Ic Z. V á ň u.²⁰ S touto skupinou slovanských fľašovitých nádob má spoločný celkový tvar i plastické rebro pod hrdlom. Podľa hrubého spracovania a nízko ležiaceho vydutia sa zdá, že nález patrí v uvedenej skupine medzi typologicky staršie exempláre.²¹ Plastické rebro pod okrajom má veľmi staré korene,²² v tomto prípade však jeho nevýraznosť pôsobí tak, akoby išlo o neúmyselný zásah pri formovaní veľmi úzkeho hrdla.

Nádobu je uložená vo VM Bojnice (inv. č. 3248).

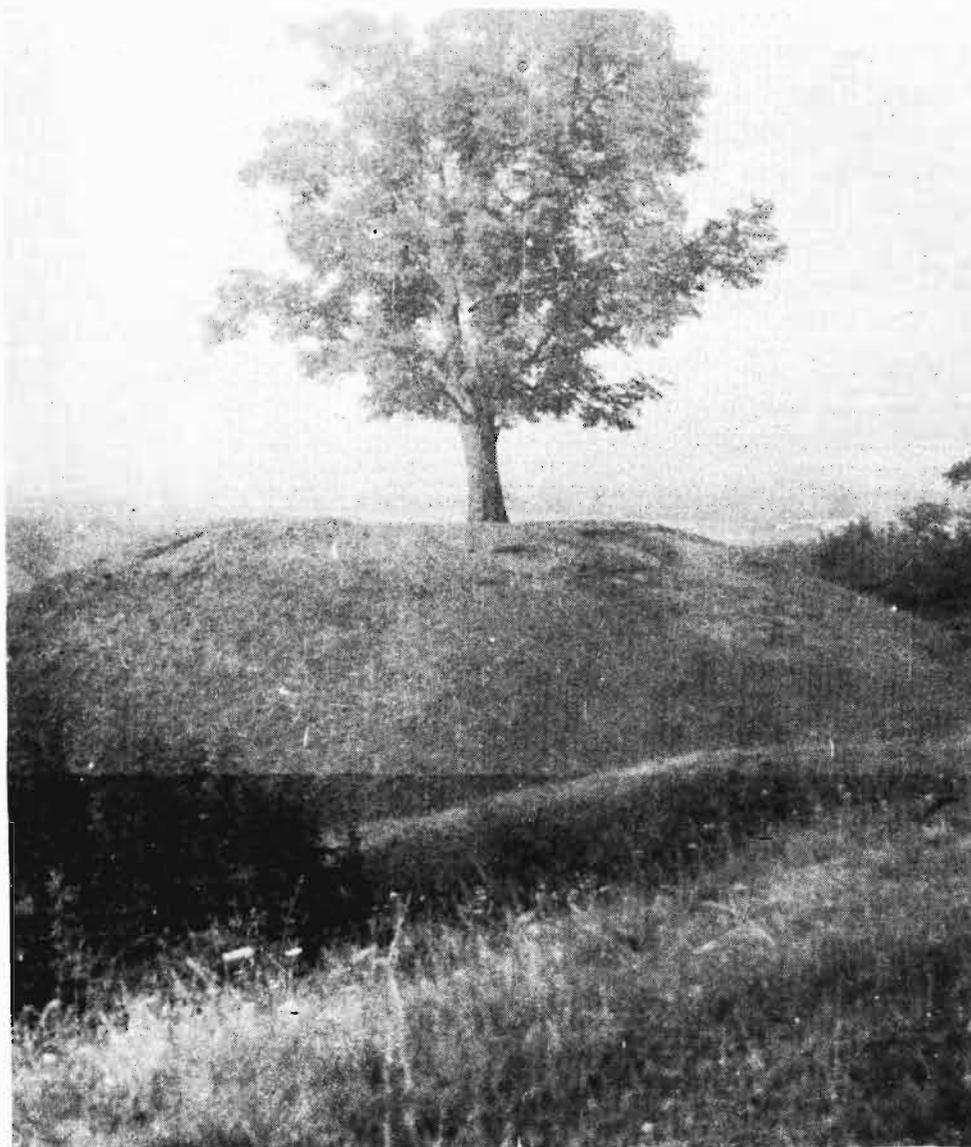
Obr. 18. Chvojnica - Podbrehy. Pohľad na rozrušenú mohylu.

10. P r i e v i d z a

V lete r. 1963 uskutočnil sa zisťovací výskum na homoľovitej vyvýšenine južne od tzv. mariánskeho kostola. Dvoma sondami (A a B, hĺbka 180 a 250 cm) sa zistilo, že s najväčšou pravdepodobnosťou ide o stredoveký strážny objekt s výhľadom na údolie riečky Handlovky. V profile sond bolo možné sledovať niekoľko prepálených vrstiev, ktorých nesúrodá stratigrafická konfigurácia ukazuje možnosť umelého nánosy zeminy na pôvodný objekt. Na dne hlbšej sondy B sa zachytila časť podlahy z tvrdej žltohnedej hliny. Nesúrodé vrstvy v profile sond, ako aj tenká prepálená vrstva nad podlahou obsahovali črepy, tehlovinu, zvieracie kosti a uhľiky. Črepový materiál (väčšinou málo typický) patrí do XIII.-XV. stor. O niečo mladší je fragment renesančnej kachlice so zelenou glazúrou. Presný účel objektu sa na základe informatívneho výskumu nedá určiť; pôvodný objekt možno súvisel so stredovekým kostolom, ktorý stál na mieste dnešnej cirkevnej stavby. V sonde A sa našiel ojedinelý hradištný črep zdobený lomenou vlnovkou. Stredoveké črepy sú

z nádob s lievikovitým a rímsovitým okrajom, zdobených na tele obiehajúcimi ryhami.

Nálezy sú uložené vo VM Bojnice.

Obr. 19. Prievidza - Mariánsky vršok.
Pohľad na objekt pred výskumom.

11. Veľká Lehôtka (okr. Prievidza)

Asi 3 km východne od obce, neďaleko studne "Sýkorka", sa pri rozširovaní lesnej cesty v profile zistili stopy neolitického osídlenia. Väčšinou atypický črepový materiál svetložltohnedej farby je slabo vypálený. Na neolitické zaradenie poukazuje črep s pupkovitým výčnelkom (obr. 3: 4). Výčnelky podobného tvaru sú časté v lengyelskej kultúre. Okrem črepového materiálu sa tu našlo aj relatívne značné množstvo neolitickej úštepovej industrie, medzi ktorou sú aj obsidiánové výrobky (obr. 3: 2, 3).

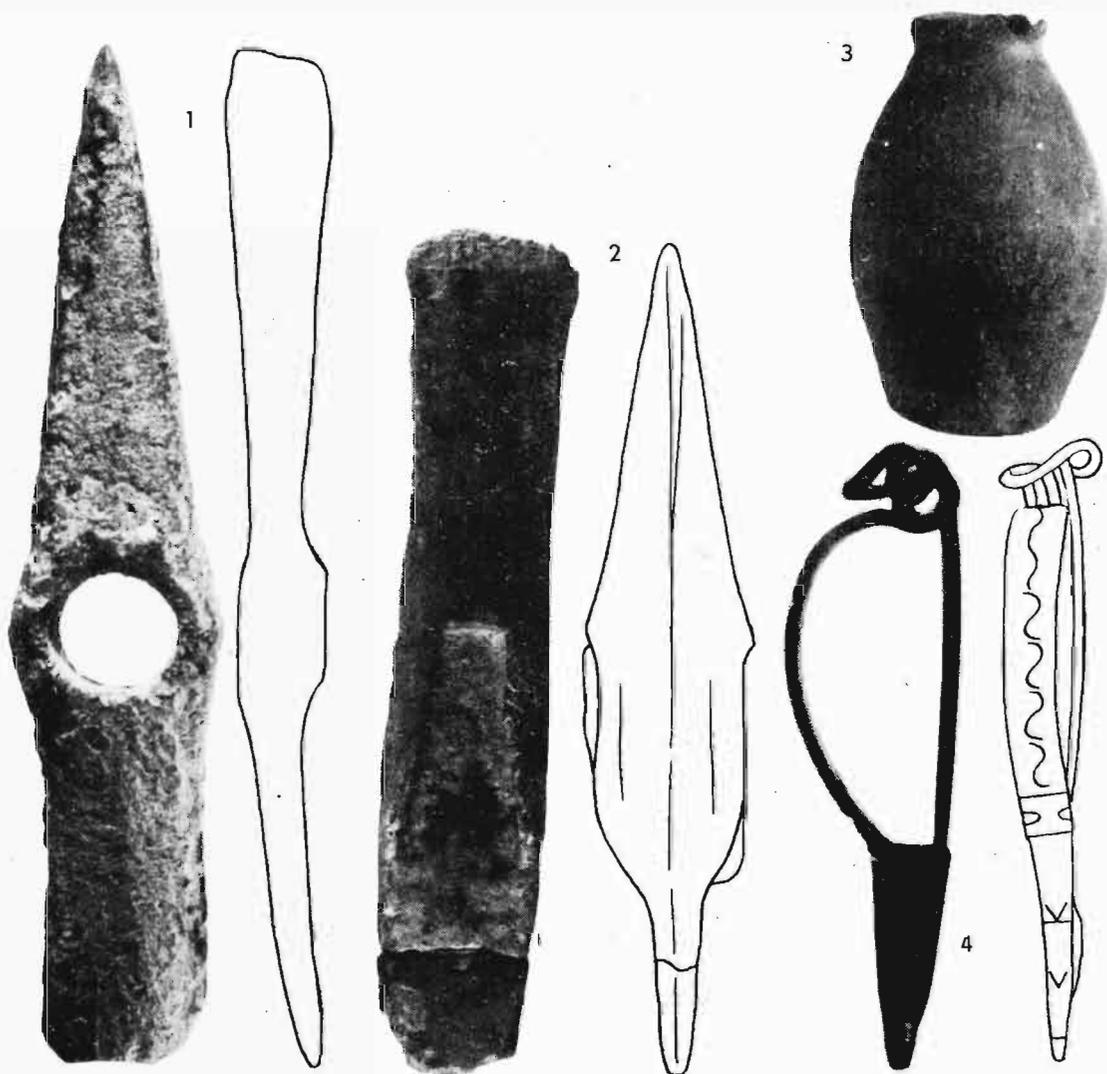
Nálezy sú uložené vo VM Bojnice.

12. Žabokřeky nad Nitrou (okr. Topoľčany)

Na jeseň r. 1964 darovala E. Móricařová VM v Bojniciach derivát spony s podviazanou nôžkou. Spona sa našla v hlinisku miestnej tehelne v sprievode črepového materiálu, ktorý však nateraz nie je dostupný.

Jednodielna spona má klenutý pásikový lúčik, fazetovanú hrotitú nôžku so štrbinovitým zachycovačom a štvorzávitové vinutie s vonkajšou tetivou. Lúčik je v pozdĺžnej osi zdobený pásom na seba naviazujúcich vybíjaných S. Na spodnej časti lúčika je imitácia podviazania nôžky dvoma priečnymi ryhami, medzi ktorými je na každej strane po jednom polkruhovitom vrype. Nôžka je zdobená metopovitými motívmi. Dĺžka spony 6 cm. (Obr. 20: 4.)

Nález patrí medzi mladorímske spony s hrotitou nôžkou, ktoré tvoria veľmi charakteristickú skupinu,²³ datovanú na koniec III. až do prvej polovice IV. stor.²⁴ Ich územné rozšírenie ukazuje veľmi silnú koncentráciu na Morave a najmä na juhozápadnom Slovensku, preto sa uvažuje o ich výrobe práve v týchto oblastiach.²⁵ Imitácia podviazania ukazuje aj v tomto prípade na predlohy v skupine spôn s podviazanou nôžkou. Tvarove je opísaná spona analogická s celým radom už doteraz známych spôn. Fazetovanie nôžky,²⁶ podobne ako vybíjaný esovitý motív na lúčiku,²⁷ sú tiež časté dekoračné prvky. Pomerne veľká jednotnosť týchto spôn v celej oblasti ich rozšírenia naznačuje možnosť existencie špecializovanej dielne.²⁸ Opísaný exemplár dokladá výskyt tohto typu aj na hornom Ponitří a znamená v tomto smere vlastne excentrický nález napriek tomu, že sa takéto spony ojedinele vyskytujú aj na sever od Karpatskej kotliny.²⁹ Predpokladáme, že spona pochádza

Obr. 20. Ojedinelé nálezy. 1 - Bojnice, 2 - Jalovec, 3 - Nováky, 4 - Žabokreky nad Nitrou.

z rímsko-barbarského sídliska, na ktorom sa uskutočnil výskum pod vedením V. Venetovej.³⁰

Spona je uložená vo VM Bojnice (inv. č. 3299).

Oblasť horného Ponitria je geograficky spätá so stredným Podunajskom, čo sa pochopiteľne odráža aj v charaktere pravekého osídlenia. Na druhej strane, najmä v dobe halštatskej a v laténskej, sú zreteľné kontakty so severným, hornatým územím Slovenska, ktoré v dôsledku svojej geografickej izolácie prežíva svojrázny vývoj.

Nálezypochádzajúce zo starších výskumov a zberov boli publikované už dávnejšie, a to najmä v syntetickej práci J. Eisnera o praveku Slovenska.³¹

V posledných rokoch sa veľa pozornosti venovalo halštatskému obdobiu, ktorým sa v niekoľkých príspevkoch zaoberali V. Budinský - Krížka,³² Z. Pivovarová³³ a J. Porubský.³⁴ Pri rozbořenálezov dáckeho charakteru na juhozápadnom Slovensku sa v súvislosti s genézou púchovskej kultúry dotkol A. Točík aj hornonitrianskych lokalít,³⁵ kým K. Piet a publikoval neskoroloténske nálezy z výskumu na hradisku v Hradci; nálezy dokladajúce slovanské osídlenie tejto lokality spracovala v tom istom príspevku D. Bieliková.³⁶ Spomenutá autorka sa zaoberala problematikou intenzívneho slovanského osídlenia horného Ponitria so špecifickými prejavmi v nálezovom materiáli najmä pri zhodnotení nálezu dechtárskych jám z IX. stor. v Bojniciach.³⁷ Neolitickému a eneolitickému osídleniu, ktorého prejavy, resp. nálezy pochádzajú, žiaľ, zväčša len zo zberov, sa doteraz venovalo málo pozornosti. Problematicou lengyelských kultúr v tomto areáli sa zaoberal J. Lichardus pri publikovaní výskumu vo Veľkých Hostiach.³⁸

Materiál z lokalít, ktoré uvádzame v tomto príspevku, môže v niektorých prípadoch poskytnúť oporné body pre doterajšie poznatky alebo poukázať na niektoré ďalšie problémy.

Črepový a úštepový materiál z Veľkej Lehôtky možno považovať za doklad ďalšej lokality s lengyelským osídlením. V katastri tejto obce je - na základe zberového materiálu, uloženého vo VM Bojnice - niekoľko lokalít s neolitickým, pravdepodobne najmä lengyelským osídlením, pričom možno poznamenať, že koncentrácia niekoľkých sídlisk na pomerne malej ploche sa zistila v lengyelskom kultúrnom okruhu aj na iných miestach. Interpretácia tohto zistenia sa opiera o predpoklad rozdielnosti v časovom horizonte používania jednotlivých sídlisk, presnejšie o možnosť sťahovania sa obyvateľstva v kratších intervaloch; správnosť tohto predpokladu silne podporuje najmä pravdepodobné extenzívne poľnohospodárstvo a pastierstvo.³⁹ Pri datovaní osídlenia vo Veľkej Lehôtke možno považovať za náznakové kritérium spoločný výskyt črepov s obsidiánovými úštepami, ktorých je však v pomere k ostatnej industrii málo. V súvislosti s Veľkými Hostami považuje J. Lichardus za primerané výskyt obsidiánu začleniť do stupňa Lengyel I, ktorý je sčasti paralelný s bukovo-horskou kultúrou.⁴⁰ Poznnamenávame ešte, že lokalita vo Veľkej Lehôtke sa nachádza na výraznom kopcovitom útvare, ktorý je z dvoch strán pomerne ťažko prístupný.

Nejasné nálezové okolnosti medenej sekery z Bojníc čiastočne znižujú význam tohto nástroja. Možno sa domnievať, že na výrobe medených nástrojov v širšom meradle sa okrem dominantnej kultúry s kanelovanou keramikou a bodrogkereszturskej kultúry podieľalo aj domáce neskorolengyelské prostredie.

Staršia a stredná doba bronzová sú na hornom Ponitri zastúpené podľa doterajších nálezov len náznakove, a preto bronzová sekerka z Jalovca, ako typ častá

najmä v stredodunajskej mohylovej a pilinskej kultúre, snáď najskôr dokladá existenciu obchodnej cesty spájajúcej Podunajsko s hornatým územím severného Slovenska. Samozrejme, ojedinelý nález je slabou oporou aj pre iné predpoklady.

Lužická mohyla v Chvojnici pravdepodobne nebude na tejto lokalite osamelá.⁴¹ Potvrdenie tejto možnosti by mohlo poskytnúť snáď významnejšie podnety pre bližšie zhodnotenie charakteru lokality.

Z hľadiska prelinania sa prvkov lužickej kultúry v jej najmladšej fáze s vplyvmi z Podunajska je zaujímavý nález sídliskového objektu v Bystričianoch-Chalmovej. Hrubo vyhotovený hrniec s lalokovite členeným výčnelkom pod okrajom pripomína tzv. kuštanovické formy, vyskytujúce sa najmä v trácko-skýtskom okruhu.⁴² Fragment dvojkónickej amfory s lešteným povrchom tiež nasvedčuje južným vplyvom, ktorých charakter a intenzita sú zatiaľ nejasné.

Niektoré nové poznatky k problematike púchovskej kultúry priniesol výskum v Hradci. Nálezy z doteraz odkrytých objektov majú ešte neskorolátenský charakter, bez typickej rímsko-provinciálnej zložky, ktorá oprávňuje datovať túto kultúru v severoslovenských oblastiach do I.-II. stor. n. l. i vyššie.⁴³ Laténska keramika a najmä bronzová spona so spojenou konštrukciou sú hlavným kritériom pre nižšie datovanie objektov z Hradca. Ani pri aplikácii predpokladu o prežívaní niektorých tvarov v periférnych oblastiach nemôžeme klásť výskyt tejto spony vyššie ako do prvých desaťročí nášho letopočtu.⁴⁴ Za staršie datovanie by sa prihovárala laténska keramika, v prvom rade amforovitá misa, ktorá sa v keltských oblastiach vyskytuje najčastejšie v II. stor. pred n. l.,⁴⁵ v odľahlom prostredí však môže byť mladšia. Domnievame sa, že laténsky inventár datuje obidve odkryté chaty do obdobia okolo polovice I. stor. pred n. l. Tomuto datovaniu nasvedčuje aj nález striebornej mince na svahu hradiska, črepový materiál z objektov, ktorý obsahuje dácke prvky (pretlačené kruhové výčnelky, šikmo skrojené okraje nádob a výzdoba z polmesiačkovitých alebo trojuholníkových vrypov pod okrajom)⁴⁶ a grafitové situly s mierne zatahnutým golierovitým okrajom, zdobené zvislým hrebeňovaním. Zaujímavý je výskyt zásobníc s vyvinutými šikmými profilovanými okružiami a podlhovastými výčnelkami v mladolátenskom prostredí. Problém genézy a typológie zásobníc s okružiami nie je ešte úplne vyriešený.⁴⁷

Železná troska z objektov v Hradci naznačuje miestne spracovanie suroviny. S tkáčstvom súvisia ihlanovité závažia a ploché praslény, vyrábané podľa zvyku bežného na laténskyh sídliskách zo stien zvislo hrebeňovaných nádob s prímесou tuhy.⁴⁸

Na sídlisku Pod hradskou sa doteraz zistila len jedna sídlisková fáza z obdobia okolo zlomu letopočtu, je však možné, že ďalší výskum skoriguje toto zistenie. V obidvoch chatách boli stopy intenzívneho požiaru, ktorý objekty zničil.

V spomenutej súvislosti vystupuje do popredia aj otázka časového rozsahu púchovskej kultúry na hornom Ponitří a najmä problém osídlenia po jej ústupe a zúžení sídelného areálu na oblasť severného Slovenska.⁴⁹ Z doterajších výskumov môže v tomto smere poskytnúť nové poznatky podrobný rozbor črepového materiálu z hradiska v Kamenci pod Vtáčnikom a z rímsko-barbarského sídliska v Žabokrekoch nad Nitrou. Germánske prvky sa objavujú v tejto oblasti až do začiatku sťahovania národov; svedčia o tom skvostné strieborné spony z Kšínnej.⁵⁰

Slovanské nálezy z Diviackej Novej Vsi a Novák patria do IX.-X. stor. V prípade prvej lokality ide pravdepodobne o väčšiu skupinu slovanských hrobov, ktoré však pravdepodobne budú zástavbou v intraviláne obce zničené.⁵¹

POZNÁMKY A LITERATÚRA

- 1 B i a l e k o v á D., Slovanské príbytky a dechtárske jamy v Bojniciach, AR XIV, 1962, 823, 824, 827-841; t á i s t á, Archeológia hovorí o slovenskej minulosti Bojníc, Horná Nitra (vlastivedný sborník) I, 1962, 31-39.
- 2 Termín používa M. N o v o t n á (Medené nástroje a problém najstaršej ťažby medi na Slovensku, SlA III, 1955, 70-100). P. P a t a y (Príspevky k spracúvaniu kovov v dobe medenej na Slovensku, SlA VI, 1958, 301-313) používa názov sekeromlat s krížovým ostrím.
- 3 N o v o t n á M., l. c., 88-92.
- 4 Doterajšie nálezy: Bojnica - medený klin (B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 68); Brodzany - fragment klina (N o v o t n á M., l. c., 89); Brusno - torzo plochej sekerky (B u d i n s k ý - K r i č k a V., l. c., 68); Cígeľ - klin (B u d i n s k ý - K r i č k a V., l. c., 68); Handlová - poklad medených predmetov (N o v o t n á M., l. c., 89 s lit.), ktorý obsahoval sekeromlat, plochú sekerku s rozšíreným ostrím a medenú surovinu; Hradec - plochá sekerka, klin (N o v o t n á M., l. c., 90) a sekera s krížovým ostrím; Nitrianske Pravno - Čakan? (E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, 50).
- 5 N o v o t n á M., l. c., 84 n.
- 6 P a t a y P., l. c., 301 n.
- 7 N o v o t n á M., l. c., 91, obr. 3: 4.
- 8 Tamže, 91, obr. 6: 4.
- 9 P a t a y P., l. c., 303.
- 10 Tamže, 305 n.
- 11 Pozri napr. D u š e k M., Die thrako-skythische Periode in der Slowakei, SlA IX, 1961, 160 n., tab. I: 2. Č i l i n s k á Z., Žiarový hrob kuštano-
vického typu v Michalovciach, SlA VII, 1959, 81, tab. III: 5.
- 12 E i s n e r J., Devínska Nová Ves - slovenské pohřebiště, Bratislava 1952, 283. Napr. K o v r i g o v á I., Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán, Budapest 1963, 110, tab. I: 36, 37, XII: 37, 38.
- 13 H r u b ý V., Staré Město - velkomoravské pohřebiště "Na valách", Praha 1955, 228.
- 14 P i v o v a r o v á Z., Žiarové pohrebisko v Diviakoch, SlA VII, 1959, 317-327. T á i s t á, Ďalšie nálezy z lužického pohrebiska v Diviakoch nad Nitricou, ŠZ AÚSAV 6, 1961, 237-240. B u d i n s k ý - K r i č k a V., Príspevok k štúdiu kultúry popolnicových polí nad hornou Nitrou, ŠZ AÚSAV 9, 1962, 124 n.
- 15 P i v o v a r o v á Z., SlA VII, 1959, 323.
- 16 P o r u b s k ý J., Lužické popolnicové pohrebisko v Partizánskom, SlA VI, 1958, 92, tab. IV: 11. T e n i s t ý, Lužické popolnicové pole a laténske sídlisko v Malých Kršteňanoch, ŠZ AÚSAV 3, 1959, 55 n., tab. III: 4.
- 17 D u š e k M., Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku, SlA V, 1957, 86, tab. XX: 7.
- 18 Zisťovací výskum na hradisku v r. 1959 publikovali D. B i a l e k o v á a K. P i e t a (Zisťovací výskum v Hradci, okres Prievidza, SlA XII, 1964, 447-466). K. P i e t a datuje neskorolatónske osídlenie hradiska v podstate do druhej polovice I. stor. pred n. l. (tamže, 451).

- 19 O dáckych prvkoch pozri T o č í k A., K otázke osídlenia juhozápadného Slovenska na zlome letopočtu, AR XI, 1959, 841-848, 854-874.
- 20 V á ň a Z., Lahvovité tvary v západoslovenské keramice, PA XLVII, 1956, 110 n., obr. 1: 6.
- 21 Tamže, 105 s lit.
- 22 H a m p e l J., A régibb középkor emlékei Magyarországon, Budapest 1904, obr. 260. P á r d u c z M., Sarmatenzeit III, Budapest 1950, tab. CCII: 11.
- 23 Z e m a n J., Severní Morava v mladší době římské, Praha 1961, 188 n., obr. 87-89.
- 24 Tamže, 195. L a m i o v á - S c h m i e d l o v á M., Spony z doby římskej na Slovensku, ŠZ AÚSAV 5, 1961, 22. T. K o l n í k (Pohrebisko v Bešeňove, SIA IX, 1961, 250) posúva dolnú hranicu ich výskytu hlbšie do III. stor.
- 25 L a m i o v á - S c h m i e d l o v á M., l. c., 22.
- 26 K o l n í k T., l. c., 249.
- 27 Z e m a n J., l. c., 188 n. K o l n í k T., l. c., 249. K o l n í k T., Drobné nálezy z územia juhozápadného Slovenska, ŠZ AÚSAV 6, 1961, 257, obr. 12: 4.
- 28 L a m i o v á - S c h m i e d l o v á M., l. c., 22.
- 29 K o l n í k T., SIA IX, 1961, 270, pozn. 156.
- 30 V. V e n d t o v e j ďakujeme za láskavé povolenie prehliadnúť si nálezový materiál z tohto výskumu.
- 31 E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933.
- 32 B u d i n s k ý - K r i č k a V., ŠZ AÚSAV 9, 1962, 123-130.
- 33 Pozri pozn. 14. Ďalej P i v o v a r o v á Z., Halštatské hroby z Malých Krštenian, AR XIII, 1961, 796-807. T á i s t á, Výsledky výskumu na popolnicovom pohrebisku v Handlovej, AR XI, 1959, 787-793, 807.
- 34 Pozri pozn. 16.
- 35 T o č í k A., l. c., 844, 846, 860 n.
- 36 B i a l e k o v á D. - P i e t a K., l. c., 447 n.
- 37 Pozri pozn. 1.
- 38 L i c h a r d u s J., Neolitické osídlenie Veľkých Mostí, ŠZ AÚSAV 6, 1961, 41-50.
- 39 Tamže, 42.
- 40 Tamže, 47.
- 41 Podľa nález. zprávy J. B r a b l í k a (archív AÚ SAV) v profile pokusnej sondy v blízkosti mohyly zachytila sa časť ďalšieho kamenného obloženia.
- 42 Tieto vzťahy naznačujeme len v súvislosti s opisovanou lokalitou. Vo všeobecnosti tzv. kvetináčovité hrnce s plastickou výzdobou pod okrajom sa vyskytujú v širšej mladohalštatskej oblasti. Južné vplyvy jednoznačnejšie naznačuje dvojkónická amfora villanovského tvaru (D u š e k M., l. c., 161 uvádza jej rozšírenie).
- 43 H r u b e c I., Výskum včasnodedinného sídliska v Sučanoch, SIA IX, 1961, 214.
- 44 Na plochých keltských pohrebiskách juhozápadného Slovenska sú rozšírené v II. a v začínajúcom I. stor. pred n. l. (B e n a d i k B., Chronologické vzťahy keltských pohrebísk na Slovensku, SIA X, 1962, 361).
- 45 F i l i p J., Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, 208, 209. Možnosť ďalšieho prežívania v mladšej a neskoršej dobe laténskej: B e n a d i k B., Zur Frage von chronologischen Beziehungen der keltischen Gräberfelder in der Slowakei, SIA XI, 1963, 366, 367.

- 46 T o č í k A., l. c., 841 n. B u d i n s k ý - K r i č k a V., Výskum v r. 1958 na vrchu Bakhegy v Strede nad Bodrogom, SlA VIII, 1960, 217-230.
- 47 T o č í k A., l. c., 862. K o l n í k T., Sídliisko z mladšej doby rímskej v Červeníku, ŠZ AÚSAV 11, 1963, 122, 124.
- 48 T o č í k A., Záchranný výskum v Bajči-Vlkanove v rokoch 1959-1960, ŠZ AÚSAV 12, 1964, 17.
- 49 T o č í k A., AR XI, 1959, 872, 873.
- 50 E i s n e r J., Germanische Silberfibeln des 5. Jahrhunderts aus der Slowakei, Germania 22, 1938, 250-252, tab. 49: 2 a obr. 1.
- 51 Niekoľko dní pred záchranným výskumom bol rozrušený kostrový hrob na dvore majiteľa susedného domu Š. Besedu, p. č. 53 (ústne oznámenie Š. Besedu). Nálezový materiál, ktorý údajne pozostával z črepov, sa zničil.

NEUE FUNDE AUS DEM OBEREN NITRATAL

ALEXANDER RUTTKAY

Im Beitrag bringt der Autor eine informative Übersicht der bisher unveröffentlichten wichtigsten Grabungsaktionen im oberen Nitratál in den J. 1961-1964 und der bedeutenderen Streufunde, welche in dieser Zeit das Vlastivedné múzeum zu Bojnice für seine Sammlungen gewonnen hat. Alle Fundstellen ausser Žabokreký nad Nitrou (Bez. Topoľčany) liegen im Bezirk Prievidza.

1. B o j n i c e

a) Aus einer unbekanntten Flur der Gemeinde stammt ein kupferner Kreuzaxthammer. Streufund aus dem J. 1964.

b) Im J. 1962 und 1963 wurden mittelalterliche Objekte in den Fluren Ploštiny und Priedavky festgestellt.

2. D i v i a c k a   N o v á   V e s

Beim Graben eines Kanals in der Gemarkung dieser Gemeinde wurden zwei leicht liegende slawische Skelettgräber angeschnitten. Das Kindergrab Nr. 1 enthielt zwei zweiteilige Bronzeohrringe, zusammengesetzt aus einem Drahring, an welchem mittels einer Öse ein hohler Knopf befestigt ist. Das Grab Nr. 2 mit der Be-stattung eines Erwachsenen ergab zwei rekonstruierbare Gefäße. Beide Gräber waren W-O orientiert. Funde aus dem J. 1964.

3. D i v i a k y   n a d   N i t r i c o u

Auf dem bekannten Lausitzer Urnengräberfeld wurde im J. 1964 bei der Boden-bestellung ein weiteres Grab gestört, aus welchem eine Doppelhenkelamphore und Scherbenmaterial sichergestellt wurden.

4. H r a d e c

Im J. 1963 und 1964 wurde eine Probegrabung auf einer Höhengiedlung durchgeführt, welche sich östlich von einem kleinen Burgwall mit spätlatènezeitlicher und slawischer Besiedlung erstreckt. Auf der Siedlung wurden bisher zwei Hütten abgedeckt. An die Hütte Nr. 2 schloss sich ein Graben an. Es waren Halbgruben-hütten mit Satteldach. Das Fundgut datiert beide Hütten im wesentlichen in das

I. Jh. v. u. Z. Die bisher festgestellte Besiedlung ist ungefähr mit der spätlatènezeitlichen Phase des Burgwalls zeitgleich. Das Scherbenmaterial enthält Púchover und dakische Elemente, während die eigentliche Latènezeit hauptsächlich durch Feinware ähnlicher Prägung repräsentiert ist, wie sie aus dem keltischen Bereich selbst bekannt ist. Einen bedeutenden Fund stellt eine latènezeitliche Bronzefibel mit befestigtem Fuss dar. In Hradec wurde bisher bloss eine Phase der spätlatènezeitlichen Besiedlung erfasst, welche eigentlich die ältere Phase der Púchov-Kultur bildet.

5. C h a l m o v á, Gemeinde Bystričany

Im J. 1961 wurde ein Teil eines gestörten junghallstattzeitlichen Siedlungsobjektes abgedeckt. Die Füllerde enthielt Tonware mit Spuren südlicher Einflüsse (Fragment einer Villanova-Amphorenform), einen doppelkonischen Spinnwirtel und Webgewichte.

6. C h v o j n i c a

Im J. 1962 wurde im Kataster der Gemeinde ein Lausitzer Hügelgrab gestört, das wahrscheinlich zwei Brandgräber mit Steinkranz enthalten hatte.

7. J a l o v e c

Im J. 1961 fand sich in 120 cm Tiefe ein bronzenes Lappenbeil mit leicht verbreiteter Schneide. Streufund.

8. K a m e n e c p o d V t á ě n i k o m

Im J. 1962 wurde eine Probegrabung auf einem Burgwall unternommen, der auf dem Andesitfelsen Hrádok liegt (Kote 890). Im Profil zweier den Wall schneidender Schnitte wurde Lausitzer, spätlatènezeitliche und slawische Besiedlung festgestellt. Im Zentrum des unwehrten Raumes erfasste man mittelalterliche Steinfundamente, die etwa von einem Wachtobjekt stammen.

9. N o v á k y

In einer kiesigen Anschwemmung des Nitraflusses fand sich im J. 1964 ein slawisches flaschenförmiges Gefäss. Streufund.

10. P r i e v i d z a

Auf einer Anhöhe bei der Marienkirche wurde im J. 1963 ein symmetrischer Kegel untersucht. Es dürfte sich etwa um ein ursprüngliches mittelalterliches Wachtobjekt handeln. Das Scherbengut entstammt dem XIII.-XV. Jh.

11. V e r k á L e h ō t k a

Im Kataster der Gemeinde gewann man weitere Belege über eine neolithische Lokalität. Scherbengut und Obsidianabschläge deuten auf eine Besiedlung von Lengyel-Prägung. Funde aus dem J. 1964.

12. Ž a b o k r e k y n a d N i t r o u

Im J. 1964 fand sich in der Lehmgrube der örtlichen Ziegelei eine Fibel aus der jüngeren römischen Kaiserzeit mit bandförmigem Bügel, spitz auslaufendem Fuss und geschlitztem Nadelhalter. Der Fuss ist metopenartig verziert, der Bügel trägt eingepresste S-Motive. Dieser Fibeltyp gehört an das Ende des III. und in die erste Hälfte des IV. Jh. und kommt vor allem in Mähren und in der Südwestslowakei vor.

Übersetzt von B. Nieburová

SLOVANSKO-AVARSKÝ KOSTROVÝ HROB V RADVAŇ NAD DUNAJOM-VIRTE

JÚLIUS BÉREŠ

Pracovník AÚ SAV D. G á 1, poverený zachraňovaním archeologických pamiatok v okolí Komárna, našiel 13. mája 1965 na štrkovisku vo Virte (obec Radvaň nad Dunajom) slovansko-avarský kostrový hrob. Vedľa kostry pochovaného ležala nádoba a pod jeho bradou sa našiel železný nožík. Ako uvádza nálezca, mohli sa v hrobe nachádzať aj iné milodary; dokazuje to bronzová patina na lebke.

Opis nálezov:

1. Súdkovitý hrniec s nízkym hrdlom, roztvoreným, vodorovne zrezaným ústím a rovným dnom; zhotovený bol v ruke z hrubozrnného materiálu, má drsný povrch bez výzdoby; farba svetlohnedá, iba hrdlo a ústie má hnedočierne; časť ústia je doplnená; výška 157 mm, max. priemer 127 mm, priemer ústia 113 mm.

2. Železný nožík s tenkým, kónicky nasadeným dlhším trňom, má rovný chrbát a oblúkovité ostrie; dĺžka 147 mm, max. hrúbka 3 mm, max. šírka 14 mm.

Nádoba - súdkovitý, v ruke robený hrniec s vykrojeným hrdlom - patrí do okruhu hrubej potiskej keramiky, a to do prvého základného tvaru podľa J. E i s n e r a.¹ Tento typ keramiky správa keramiku podunajského typu na pohrebiskách z doby avarskej v Potisí, Panónii a Rakúska ako inventár bohatých i chudobných hrobov.² Súčasnosť výskytu obidvoch typov na pohrebiskách nám ich preto nedovoľuje bližšie chronologicky zatriediť.

Nožík ako súčasť výbavy pochovaného je bežný v slovansko-avarských i slovanských hroboch. Na jeho funkciu v hroboch, uloženie a význam bolo niekoľko názorov v súvisi s etnickým rozvrstvením pochovaného obyvateľstva.³ Jeho umiestenie v hrobe býva rôzne⁴ a výskyt viacerých nožov v jednom hrobe viedol B. C h r o p o v s k é h o k domnienke, že bol nie náhodným, ale do istej miery dôležitým milodarom.⁵

Nálezy z hrobu nie sú natoľko typické, aby sa podľa nich mohol presnejšie

Obr. 1. Radvaň nad Dunajom - Virt. Inventár slovansko-avarského hrobu.

chronologicky zatriediť. Predsa však na základe podobnosti nálezom z neďalekej Žitavskej Tône,⁶ ako aj Devínskej Novej Vsi⁷ môžeme ho zaradiť do rámca slovansko-avarského obdobia. Nález hrobu zvyšuje počet slovansko-avarských lokalít na juhozápadnom Slovensku.

POZNÁMKY

- 1 E i s n e r J., Devínska Nová Ves, Bratislava 1952, 262.
- 2 E i s n e r J., l. c., 263.
- 3 O funkcii nožov na slovanských pohrebiskách pozri B o r k o v s k ý I., Železné nože ve slovanských hrobech, Slavia Antiqua V, 1954-56, 358-367; H r u b ý V., Staré Město - velkomoravské pohřebiště "Na valách", Praha 1955, 319; G r a u s F., O poměr mezi archeologií a historií - K výkladu nožů na slovanských pohřebištích, AR IX, 1957, 535-553.
- 4 Č i l i n s k á Z., Slovansko-avarské pohrebisko v Žitavskej Tôni, SlA XI-1, 1963, 99.
- 5 C h r o p o v s k ý B., Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke, SlA X-1, 1962, 200.
- 6 Č i l i n s k á Z., l. c., tab. VIII: 18.
- 7 E i s n e r J., l. c., obr. 24: 8.

SLAWISCH-AWARISCHES SKELETTGRAB IN RADVAŇ NAD DUNAJOM-VIRT

JÚLIUS BÉREŠ

Im Jahre 1965 wurde in der Schottergrube von Virt (Gemeinde Radvaň nad Dunajom) ein Skelettgrab festgestellt, dessen Fundinventar aus einem Gefäss und Eisenmesser bestand.

Das Gefäss - ein tonnenförmiger handgefertigter Topf (Höhe 157 mm, Bauchdurchmesser 127 mm, Mündungsdurchmesser 113 mm) - gehört in den Bereich der groben Theisskeramik, zur ersten Grundform in J. E i s n e r s Aufgliederungsschema.¹ Wegen seiner Vergesellschaftung mit Donau-Keramik steht seine nähere zeitliche Einstufung einstweilen noch offen.

Das Eisenmesser (Länge 147 mm, grösste Dicke 3 mm, Breite 14 mm) stellt in slawisch-awarischen und slawischen Gräbern ein gebräuchliches Fundgut dar. Er eignet sich ebenfalls nicht für eine nähere chronologische Aufgliederung, obwohl über seine Funktion in den Gräbern mehrere Ansichten herrschen.³

Da beide Funde keine ausreichenden Kriterien für eine nähere zeitliche Zuweisung sind, datiert der Autor das Grab in den Rahmen der slawisch-awarischen Epoche.

Übersetzt von B. Nieburová

SLOVANSKÁ SEKERKA Z HURBANOVA

JÚLIUS BÉREŠ

Pracovník AÚ SAV D. G á l zistil 14. mája 1965 v Hurbanove na pieskovisku kostrový hrob, orientovaný v smere SV-JZ. Hrob sa nachádzal v brehu priekopy a bol objavený pri likvidovaní pieskoviska buldozérom. Patril zrejme väčšiemu slovanskému pohrebisku, ktoré sa tu preskúmalo roku 1956.¹

V hrobe sa našla masívna železná bradatica s krátkymi ostňami (dva boli odlomené a pri rekonštrukcii doplnené). Telo sekerky je pretiahnuté, ostrie oblúkovité, spodok tela vykrojený; má dlhší krk a rovný obuch obdĺžnikového prierezu. Rozmery sekerky: dĺžka 149 mm, max. šírka ostria 44 mm, priemer tuľajky 28 mm.

Sekerka bola uložená pri nohách pochovaného, čo je bežné v slovanských hroboch, kde sekerka býva pri pravej alebo ľavej nohe, prevažne však pri pravej.²

Svojrázna bradatica starých Moravanov, Poulíkov typ I, je príznačná pre veľkomoravské obdobie. Podľa menovaného autora sa vyvinula z úzkej moravskej sekery a používala sa zhruba v rokoch 750-1000.³ Podľa J. E i s n e r a moravské bradatice vznikli vývojom z domácej širočiny, preto im nemožno prisudzovať nordický pôvod.⁴ V. H r u b ý na základe nálezov zo Starého Města roztriedil moravské sekery Poulíkovho typu I do troch skupín - A-C.⁵

Po porovnaní tvaru sekerky z Hurbanova so sekerkami zo Starého Města môžeme ju zaradiť do Hrubého typu IB, ktorý spomenutý bádateľ kladie do tretej štvrtiny IX. storočia.⁶

Obr. 1. Hurbanovo veľkomoravská sekerka.

POZNÁMKY

- 1 Pozri nálezovú zprávu AÚ SAV č. 812/57. Za jej sprístupnenie ďakujem A. T o č í k o v i.
- 2 C h r o p o v s k ý B., Slovanské pohrebisko vo Veľkom Grobe, SIA V-1, 1957, 174-239, kde je uvedená aj ďalšia literatúra o vkladani sekeriek do hrobov.
- 3 P o u l í k J., Staroslovanská Morava, Praha 1948, 33-38.
- 4 E i s n e r J., Základy kovárství v době hradištní v Československu, Slavia Antiqua I, 1948, 393.

- 5 H r u b ý V., Staré Město - velkomoravské pohřebiště "Na valách", Praha 1955, 173.
6 H r u b ý V., l. c., 173.

SLAWISCHE BARTAXT AUS HURBANOVO

JÜLIUS BÉREŠ

Im Mai 1965 entdeckte man in Hurbanovo in einer der Stilllegung entgegengehenden Sandabbaugrube ein Skelettgrab, das offenbar einem grösseren, im Jahre 1956 untersuchten slawischen Gräberfeld angehört hatte.¹ Das Grab enthielt eine massive Bartaxt mit kurzen Schaftlochklappen (Länge 149 mm, Schneidenbreite 44 mm, Durchmesser des Schaftloches 28 mm). Die Axt gehört in die Bartaxtgruppe von P o u l í k s Typus I, der für den grossmährischen Zeitabschnitt kennzeichnend ist und ihre Entwicklung interpretiert man aus der mährischen Schmalaxt, die ungefähr in den Jahren von 750-1000 verwendet wurde.³ Den angeführten Typus hat V. H r u b ý auf Grundlage von Funden aus Staré Město in die Gruppen A-C detaillier aufgegliedert.⁵ Die Axt kann in H r u b ý s Typus IB eingestuft werden und gehört zeitlich in das dritte Viertel des IX. Jahrhunderts.

Übersetzt von B. Nieburová

ROZPOMIENKY NA ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM LIPTOVA

JÁN VOLKO-STAROHORSKÝ

Moje nedávno osemdesiate plate narodeniny dali mi podnet k tomu, aby som sa okrem iných svojich terénnych výskumov rozpomenul aj na svoje vykopávky na niektorých archeologických náleziskách v Liptove a v iných krajoch Slovenska, vedené ešte v čase, keď sa archeologický výskum v Československu začal sľubne rozvíjať. Na území Liptova, kde som strávil väčšiu časť svojho života, najviac púťali moju pozornosť jaskyne, ich geologický pôvod a staré osídlenie. Rád a s veľkým záujmom som pri svojich geologických prieskumoch navštevoval však aj otvorené archeologické náleziská Liptovskej kotliny, teda miesta pravekých sídlisk pod širým nebom.

Vo svojej knihe *Prírodné bohatstvo Liptova* (1924) dotkol som sa aj otázok najstarších sídel človeka na území Liptova. Nevylučoval som možnosť nálezu pozostatkov paleolitického človeka v tejto kotline. Na jeho prvé stopy v Liptove upozornil jaskynný bádateľ prof. dr. L. L ó c z y, no jeho nález neandertálskej lebky z Liskovskej jaskyne nebol ani dosiaľ náležite overený. Preto tým viac má potešila nedávna zpráva dr. J. B á r t u v našej tlači o náleze nástrojov diluviálnych lovcov v bešeňovskom kameňolome. Je zrejmé, že už prví obyvatelia Liptova vyhľadávali liečivé pramene na tamojšom travertínovom kopci, poznajúc ich blahodarné účinky na zdravie človeka.

Peknú zbierku ľudských lebiek so stopami trepanácie zo spomenutej Liskovskej jaskyne pod Mníchom videl som kedysi u antropológa dr. T ö r ö k a, ktorého prednášky som počúval na budapeštianskej univerzite. Tento bádateľ upozornil nás aj na úspešné výskumy dr. L. L ó c z y h o v spomenutej jaskyni, v ktorej okrem ľudských kostí so stopami antropofágie a spomenutého zlomku neandertaloidnej ľudskej lebky našiel aj doklady o neolitickom osídlení jaskyne - keramiku a kamenné nástroje. Známu Liskovskú jaskyňu som i sám navštívil a podal o nej výskumnú zprávu.

S väčším úspechom ako v tejto jaskyni som pracoval v jaskyniach v Demänovskej doline. Najviac ma k nim priťahovala opäť otázka paleolitického človeka. Geológ H. H o r u s i t z k y vnikol do predsiene jaskyne Okno, ktorá ľudu už dávno bola známa. Našiel tam zvyšky pravekého ohniska; ukážky z jeho vrstvy daroval vtedajšiemu maďarskému gymnáziu v Liptovskom Mikuláši. Túto pamiatku našiel som roku 1918 v prírodopisnom kabinete vtedy už slovenského gymnázia, keď som prišiel ako profesor do Liptovského Mikuláša z Viedne z Vojenského geografického ústavu. Povzbudený týmto nálezom umienil som si pokračovať vo výskume jaskyne Okno. Touto úlohou poverila ma slovenská odbočka Archeologickej spoločnosti, v ktorej som bol členom výboru. Začal som s výskumom, no podľa starej metódy. Kopal som sondy až po skalný podklad, kreslil a fotografoval som profily vrstiev. Výsledok sondovania v predsiene so zreteľom na staré osídlenie jaskyne bol však negatívny.

Našiel som zvieracie kosti na povrchu a vo vrstvách, s nimi som sa však neuskonal. Najviac kostí bolo v úžinách, ktoré zatarasovali vchod do ďalších priestorov jaskyne. Umienil som si, že budem kopať aj v úžinách, a tým poslúžim aspoň kvartérnej paleontológii. Po prekopaní úžin vnikol som do siení jaskyne, a tak som objavil, čo som nemal v úmysle - ďalšie jej priestory. Výsledky tohto výskumu som zhrnul v dvoch svojich prácach; jedna vyšla vo Vestníku Štátneho geologického ústavu v Prahe r. 1925, druhá v Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti roku 1926. Pripomínam, že vo výklenku jaskyne našiel som aj zlomky prehistorických nádob.

No nielen jaskyňu Okno, ale aj Demänovskú ľadovú jaskyňu som preskúmal. I tu sa našli kosti jaskynného medveďa a iných pleistocénnych zvierat, no stopy človeka som nenašiel. Pravdepodobne túto jaskyňu v dávnej minulosti človek vyhľadával len na prechodný pobyt. Svedčia o tom nálezy zlomkov halštatskej (lužicko-sliezskej) keramiky, ktoré zistil dr. J. B á r t a v jaskynnom previse v Čiernej dolinke pri Demänovskej ľadovej jaskyni.

Pozornosť som venoval aj Važeckej jaskyni, v ktorej sa našli početné kosti jaskynného medveďa. Kopali sme v Stanišovskej jaskyni v Liptovskojánskej doline, ďalej v Chrámě slobody, v Ovčej jaskynke, v Suchej jaskyni nad Vyvieraním a Zbojníckej jaskyni pred Vyvieraním, v ktorej jedna sieň bola pomenovaná mojím menom. V Demänovskej doline je mnoho jaskynných otvorov a dutín; zväčša sú zatarasené a doposiaľ nie sú všetky ani zmapované. Niektoré z jaskýň, ako Jaskyňa mieru a Jaskyňa Pustej dolinky, ešte nie sú prístupné.

Pátrajúc po paleolite prezrel som v Liptove aj jaskyňu pod Dupnom v Liptovských Matiašovciach a jaskyňu v Prosieckej doline. Mimo územie Liptova skúmal som v jaskyni Tuľnej pri Banskej Bystrici, v jaskyni v Brekove pri Humennom, ale predovšetkým v Jasovskej jaskyni, kde som pracoval s prof. J. E i s n e r o m. Veľký záujem o otázku paleolitu Liptova prejavoval z našich bádateľov najmä J. S k u t i l, s ktorým som mal možnosť tiež spolupracovať. V známej Domici som pracoval s geológom R. K e t t n e r o m.

V glaciáli bol Liptov značne zaľadnený. Mohutné ľadovce pokrývali nielen Vysoké Tatry a Liptovské hole, ale aj Nízke Tatry. Z ľadovca pokrývajúceho Ďumbier klesali do dolín menšie ľadovce, ako Lučanský, Šúlkovský ľadovec v Demänovskej doline a ľadovec v Bystrej a Jánskej doline. Spod týchto ľadovcov vytekali horské bystriny, jedna z nich prúdila cez vyhľadané siene jaskyne Okno, v ktorej som podnikol, ako bolo už spomenuté, viaceré výskumy.

Moje jaskynné výskumy a prieskumy nepriniesli pozitívnu odpoveď na otázku paleolitického človeka na území Liptova. Zdá sa, že jeho sídla treba vyhľadávať nie ani tak v jaskyniach, ale skôr pri teplých minerálnych prameňoch Liptova, na miestach mohutných travertínových sedimentov, aké sú v Bešeňovej, Lúčkach, Liptovských Sliačoch a inde. Najlepšou oporou tejto mojej domnienky je známa gánovská travertínová kopa - nálezisko zvyškov neandertálskeho človeka. Tento vzácny, dnes už svetoznámy nález je úzko spätý s menom kvartérneho pracovníka J. P e t r b o k a, s ktorým som mal možnosť v Gánovciach spolupracovať.

Z mimojaskynných archeologických nálezísk Liptova najviac som sa venoval pri svojich výskumoch dvom lokalitám - Rohačke a Bešeňovej.

Počas prázdnin som celé dni trávil na Rohačke. Ráno peši na Rohačku a poobede peši domov. Tam som svoje pozorovania zakresľoval, opisoval a fotografoval. Vždy s naplneným vakom som odtiaľ prichádzal domov. Boli to bohaté zbery z Rohačky, ktoré dali podnet k založeniu Múzea slovenského krasu v Liptovskom Mikul-

láši. V tom čase som úzko spolupracoval s Andrejom K m e ť o m, našim významným skúmateľom prírody, archeológom, veľkým milovníkom pamiatok Slovenska a slovenského národa. O našej spolupráci zmienujem sa vo viacerých prácach. Bol to veľký milovník prírody a priateľský, humánný a dobrosrdečný človek.

Ako som kopal s kopáči na Rohačke? Zase len nie tak, ako by sa to bolo vyžadovalo a ako som videl na terénnych výskumoch na sjazdoch býv. Čs. štátneho archeologického ústavu v Prahe, ktoré skvele organizoval dr. J. B ö h m. Rohačka napriek tomu, že tam už mnohí kopali, ešte ani doposiaľ nie je odborne preskúmaná. Toto výšinné sídlisko bolo bohaté na bronzové nálezy, ale tie sa ničili alebo predávali lejárvi v Liptovskom Mikuláši. Kopali tam aj hľadači pokladov, aj zaujímavci o pamiatky, pravda, zase len nie odborníci. Podľa toho Rohačku možno považovať za značne porušené nálezisko, nie je však vylúčené, že vrstvy tohto významného výšinného sídliska či hradiska sú miestami ešte intaktné a súce pre žiadúci systematický výskum. Na Rohačke predo mnou skúmal len J. M i h a l í k a o nálezoch odtiaľ napísal aj článok.

Keď som dostal povolenie od richtára obce Ploštín kopat' na Rohačke, otvoril som na hrebeni vrchu neďaleko hlavnej rohatej skaly pokusnú brázdú. Našiel som v nej parohy jeleňa (*Cervus megaceros*). Na brázdú pripojil som kolmo sondy. O výskume som viedol záznam, nálezy starostlivo triedil a ukladal v múzeu. V odkrytej kultúrnej vrstve okrem spomenutých jeleních parohov našiel som aj množstvo zlomkov úžitkovej keramiky, patriacich väčšinou do okruhu púchovskej kultúry. Z ďalších nálezov spomeniem bronzový náramok, sponu z včasnej doby rímskej a bronzový strmeň. Na Rohačke prišlo sa i na barbarскую mincu a na zlaté mince Teodosia. Podľa nálezu urien možno sa domnievať, že obyvatelia Rohačky svojich mŕtvych pochovávali na západnej strane vrchu. Jedna z urien je v Slovenskom národnom múzeu v Martine a ďalšia bola v Múzeu Slovenského krasu.

Najnovšie otvorili veľký kameňolom na ploštínskej strane Rohačky a odhalili skalú, z ktorej sa ťaží materiál na cesty a stavby. Je to tmavošedý eocénny vápenec. Pri odstraňovaní povrchovej vrstvy našli sa ďalšie pamiatky svedčiace o staršom osídlení Rohačky, a to črepy a zvieracie kosti.

Nálezy z Rohačky naznačujú, že začiatky osídlenia vrchu siahajú do mladšej doby kamennej, ďalšie stopy osídlenia sú z doby bronzovej, no najintenzívnejšie bol vrch obývaný na začiatku letopočtu v období púchovskej kultúry.

Rohačka dominuje nad svojim okolím a je z nej krásny výhľad. Tento vrch má kľúčový význam pre skúmanie starého osídlenia Liptova, no napriek tomu sa mu venovala malá pozornosť. Nálezy z Rohačky potvrdzujú, že sídliská sa v dobe bronzovej a na začiatku letopočtu nezakladali pri Váhu, ale na vyvýšených miestach, na úpäti vrohov.

V Bešeňovej, kde je 18 minerálnych prameňov a tri bazény minerálnej vody, bolo tiež naše výskumné stredisko, nielen balneologické, ale aj archeologické. Tu som pracoval s dr. Cyrilom P u r k y ň o m, pri ktorej príležitosti sme vyhlásili Červenú terasu, nemajúcu páru na ďalekom okolí, ako aj travertínový útes, tzv. Kaplnku, za chránené objekty. Pracoval som tu s dr. S. P r a t o m a dr. J. H a m a č k o v o u, ktorí podrobne preskúmali toto osobité územie, bohaté nielen na minerálne vody a povrchové vápencové zvláštne terasy, ale i na podzemné neptunické krátery. V Bešeňovej boli počas geologického sjazdu Karpatskej asociácie i Poliáci a obdivovali nielen pramene a bazény, ale i pekný ich zlatožltý produkt - železnatý travertín, ktorého vzorky posielala správa kameňolomu až do Austrálie. A najnovšie - ako som už spomenul - noviny priniesli prekvapivú zprávu, že v Bešeňovej sídlil paleolitický človek.

Sprvoti sme sa nazdávali, že ťažba travertínu v značnej vzdialenosti neškodí minerálnym prameňom, ale neskôr sme sa presvedčili, že ťažba vo väčšom rozsahu je nežiadúca. Preto bolo zastavené lámanie kameňa v Ružbachoch, kde sú významné kúpele, v kúpeľoch v Lúčkach, ako i v Bešeňovej, kde ohrožovalo tak isto minerálne pramene. Dúfame, že nahromadené travertíny z minerálnych prameňov nás obohatia ešte mnohými nálezmi a prinesú významné prekvapenia.

Bešeňová je archeológom známa ako neolitické a eneolitické sídlisko, nálezisko medených i bronzových pamiatok a popolnicových hrobov lužickej kultúry. Nateraz je najvýznamnejšou archeologickou lokalitou v Liptove.

Milá rozpomienka ma viaže k vykopávkam V. B u d i n s k é h o - K r i č k u na staroslovanskom radovom pohrebisku z XI.-XIII. stor., objavenom pri gotickom kostole v Liptovskom Mikuláši. Na priestranstve okolo kostola našli sa vtedy aj početné zlomky stredovekej keramiky z XII.-XIII. stor. Sú to najstaršie a najpozoruhodnejšie pamiatky z územia mesta; svedčia, že naši slovanskí predkovia ho obývali už v predkolonizačnom období. Metóda práce V. B u d i n s k é h o - K r i č k u pri odkrývaní kostolného dvora bola pre mňa poučná. Pri tejto príležitosti bola objavená dovtedy neznáma krypta pod vežou kostola. Múzeum Slovenského krasu sa ochotne podujalo na výskum krypty, ktorá pravdepodobne patrila rodine Mikuláša Pankráca; boli v nej pochovaní muž so ženou a dieťaťom. Kovový vrohnák truhly bol položený priekom na mŕtvoly, z čoho možno usudzovať, že hrob bol už vykradnutý. Vtedy som sa musel zaoberať trochu i históriou. Bol som totiž poverený ako kustód múzea pátrať po pozostatkoch ev. kňaza Juraja Tranovského, ktorý bol pochovaný do krypty pod oltár. Rím.-kat. kňaz Dörner dal pravdepodobne kosti Tranovského odstrániť, preto nevedno, kde sa nachodia. V súvisi s hľadaním pozostatkov Tranovského prezreli sme s V. B u d i n s k ý m - K r i č k o m osárium kostola, ale bezvýsledne.

Spomeniem ešte, že sa tu odstránil starý múr pri kostole spolu s jednou zachovalou streleckou baštou (vežou) múru, čo hádam nebolo správne, aspoň národný umelec Janko A l e x y, ktorý má veľké zásluhy o zachovanie pamiatok kostola, s tým nesúhlasil.

Milá rozpomienka ma viaže k tejto šlachetnej, milej, vďačnej, poučnej, nezištnej, vytrvalej a ochotnej spolupráci.

PREHĽAD PRÁC PROF. JÁNA VOLKA-STAROHORSKÉHO, TÝKAJÚCICH SA PRAVEKU LIPTOVA

Prírodné bohatstvo Liptova, Liptovský Sv. Mikuláš 1924.

Prví Liptáci a Rohačka (822 m) ako praobydlenisko, SMSS XIV, 1909, 41-53.

Neolitná jaskyňa v Liptove, jej poloha a magurský pieskovec, ČMSS XII, 1909, 18-25.

Vykopávky v jaskyni "Okne" (Demänovská dolina, Liptov), SMSS XXI, 1927, 24-39.

Veľká jaskyňa v Okne, Demänovská dolina, Nár. noviny r. L, č. 223, Martin 1919.

O jaskyni pod Mníchom, Nár. noviny r. XXVI, č. 101, Martin 1919.

Žil v Demänovských jaskyniach diluviálny človek?, Slovenský denník r. XII, č. 279, Bratislava 1929.

Veľká jaskyňa v Okne v Demänovskej doline, Pražákova čítanka, 1921.

Stopy diluviálneho človeka v "Okne", OP I, 1922, 34, 35.

- Praosady Liptova vzhľadom na diluviálne obydleniská, OP I, 1922, 94-98.
Rohačka v Liptove, OP III, 1924, 49, 51.
Praosada na Hrádku pri Gánovciach (Spiš), OP III, 1924, 138, 139.
Bešeňovské praobydlenisko z neolithu a bronzu (Liptov), OP II, 1923, 125-127.
Diluviálne náplavy v jaskyni "Okne" v Demänovskej doline (Liptov na Slovensku), Věstník Státního geolog. ústavu I-2, 1925.
Diluviálne-aluviálne vápencové tůfy a minerálne pramene pri Bešeňovej (Liptov), Věda přírodní r. IX, Praha 1928.
Zaľadenie Demänovskej doliny, Věda přírodní r. XII, 1931.
Slovenské minerálne pramene a travertiny, Sborník MAP VIII-5, 1934 (spoluautori dr. S. P r a t a a dr. J. H a m a ě k o v á).
Nové poznatky k osídľeniu predhistorického Liptova, Sborník IV. sjezdu čs. zeměpisců v Olomouci, 1937.
Počiatky kultúry, SMSS XX, 1936, 7-14.
Príspevok ku geológii Sv. Jána a termálne pramene (Liptov), Sborník Vlastivedného múzea v Bratislave, Bratislava 1930.
Prírodné pamiatky Liptova, Krása našeho domova r. XXIX, Praha 1937.
Teplíce (termy) Liptova a ich geologický podklad, Liptovský Sv. Mikuláš 1933.
Jaskynné územie krasu Liptova, Sborník III, sjezdu čs. geografů v Plzni, 1935.
Dodatky k poznatkom Šulkovského a Lučanského ľadovca v štvrtovrší v Demänovskej doline, Liptovský Sv. Mikuláš 1943.
Zpráva o výskume Jasovskej jaskyne, SMSS XXIII, 1929, 1-2.
Važecká jaskyňa (Liptov), Važec 1930.
Geologické pomery okolia Važeckej jaskyne, Věstník Stát. geolog. ústavu VII. č. 4-5, 1931.

ERINNERUNGEN AN DIE ARCHÄOLOGISCHE ERFORSCHUNG DES LIPTOV-GEBIETES

JÁN VOLKO-STAROHORSKÝ

Der Autor erinnert sich bei Gelegenheit seines 85. Geburtstages der Ausgrabungen auf manchen archäologischen Fundstellen, hauptsächlich des Liptov-Gebietes, bei denen er noch in einer Zeit teilgenommen hat, als sich die Bodenforschung in der Tschechoslowakei erst vielversprechend zu entfalten begann.

Er beteiligte sich vorzugsweise an der Erforschung von Höhlenfundstellen, wo er vor allem Spuren des Paläolithmenschen suchte. Er erwähnt die bekannte Höhle in Lisková, die Höhle Okno im Demänová-Tal (hier fand er Tierknochen und in einer Höhlennische vorgeschichtliche Gefäßscherben), die Eishöhle Demänovská ľadová jaskyňa (hier entdeckte er Knochen des Höhlenbären und anderer pleistozäner Fauna), die Važec-Höhle (Funde von Knochen des Höhlenbären) wie auch andere Höhlen des Liptov-Gebietes. Die Höhlenbegehungen und -ausgrabungen lösten zwar nicht die Frage hinsichtlich der Besiedlung des dortigen Gebietes mit dem Paläolithmenschen, dessen Spuren jedoch nach Ansicht des Autors nicht so sehr in Höhlen

als vielmehr bei den warmen Mineralquellen des Liptov-Gebietes zu suchen sind, an Stellen von Travertinsedimenten, wie sie in Bešeňová, Lúčky, Liptovské Sliache und anderswo vorkommen. Gestützt wird diese Mutmassung durch die gefundenen Reste des Neandertalers in Gánovce.

Von Freilandfundstellen widmete sich der Autor am meisten jener auf dem Berg Rohačka und in Bešeňová. In einer Kulturschicht von Rohačka erfasste er ausser Hirschgeweih (*Cervus megaceros*) eine Menge von Keramikscherben (hauptsächlich der Púchov-Kultur), einen Bronzearmring, eine Fibel der frühromischen Kaiserzeit und Eisenspären. Ebenfalls wurde hier eine Goldmünze Theodosius' gefunden. Die Funde von Rohačka deuten an, dass die ältesten Besiedlungsspuren auf dem Hügel in die jüngere Steinzeit zurückreichen, ferner eine Besiedlung aus der Bronzezeit festzustellen ist, doch am intensivsten war Rohačka zu Beginn der Zeitrechnung (zur Zeit der Púchov-Kultur) besiedelt. Hinsichtlich der Untersuchung der vorgeschichtlichen Besiedlung des Liptov-Gebietes kommt der Fundstelle eine Schlüsselbedeutung zu. Die Funde von hier bestätigen, dass die bronzzeitlichen Siedlungen und jene von der Wende der Zeitrechnung nicht im Inundationsgebiet der Waag, sondern an erhöhten Stellen, an Berghängen, angelegt wurden.

Bešeňová besitzt 18 Quellen und drei Bassins mit Mineralwässern. Diese Gemeinde ist als neolithische und äneolithische Siedlung bekannt. Als Fundstelle von Kupfer- und Bronzedenkmalern und eines Urnenfeldes ist sie der bedeutendste archäologische Fundort des Liptov-Gebietes. Vor kurzem fand hier J. B á r t a in einem Steinbruch Sachgüter, die das Vorhandensein der diluvialen Jäger bestätigen.

Der Autor gedenkt der Zusammenarbeit mit bedeutenden Forschern - A. K m e t', J. P e t r b o k, J. E i s n e r, J. S k u t i l und V. B u d i n s k ý - K r i č k a. Mit letztgenanntem beteiligte er sich an der Abdeckung des altslawischen Reihenfriedhofes aus dem XI.-XIII. Jh. bei der gotischen Kirche in Liptovský Mikuláš, wo Denkmäler gefunden wurden, die von der Besiedlung der Stadt noch während der Vorkolonisationszeit Zeugnis ablegen.

Übersetzt von B. Nieburová

ANTROPOLOGICKÝ MATERIÁL ZE SLOVANSKO-AVARSKÉHO POHŘEBIŠTĚ V NOVÝCH ZÁMCÍCH

HANA HANÁKOVÁ - MILAN STLOUKAL

Slovansko-avarské pohřebiště v Nových Zámcích, prokopané v letech 1961 a 1962 pod vedením Z. Č i l i n s k é, poskytlo nejen vzácné archeologické nálezy, nýbrž také soubor téměř 400 lidských koster. V době, kdy slovanští archeologové se snaží tvořit nový obraz našich nejstarších dějin, představuje soubor z novozámského pohřebiště důležitý opěrný bod ke zkoumání slovanské populace, ke studiu tvůrců nejstarší slovanské kultury na našem území. Proto bude podrobné antropologické analýze souboru věnována velká pozornost a výsledky budou spolu s archeologickým zpracováním pohřebiště zveřejněny v samostatné publikaci. Tam ovšem nebude možno pro nedostatek místa uvést přesné metrické i popisné údaje o jednotlivých lebkách, které jsou nepostradatelným pramenem pro antropologa, zabývajícího se slovanskou populací. Proto přistupujeme k oddělenému zveřejnění těchto charakteristik.

Publikace má tři části: popisy jednotlivých hrobů, metrické charakteristiky a část obrazovou. V popisech hrobů je uvedeno především pohlaví a stáří zemřelého, případně u dobře zachovaných lebek antropologický typ, stav zachovalosti, slovní vyjádření hlavních metrických charakteristik, hlavní znaky morfologické, případně popis patologických nálezů a abnormit. V tabulkách měř a indexů jsou odděleny mužské lebky od ženských a ve zvláštní tabulce jsou uvedeny údaje o několika dobře zachovaných lebkách nedospělých osob. Některé z těchto dat si vyžadují bližších metodických informací.

Pohlaví zemřelého bylo zásadně určováno pouze u dospělých koster. O některých nálezech ve slovanských hrobech je však bezpečně známo, že se vyskytují výhradně u kostry mužské (např. pásová garnitura, zbraně, ostruhy), jiné zase pouze s kostrou ženskou (např. ženské náušnice, prsteny, přesleny, korálky). Nálezy těchto předmětů umožnily určení pohlaví v některých případech i u koster dětských, ovšem tento údaj je vždy uváděn s otazníkem.

K určení stáří zemřelého jsme používali věkových skupin infans I (0-6 let), infans II (7-14 let), juvenis (15-18 let), juvenis-adultus (18-20 let), adultus (20-40 let), matusus (40-60 let) a senilis (přes 60 let). Ve skupinách infans I, infans II a juvenis jsme, pokud to bylo možné, připojovali v závorce přesnější určení, u skupin adultus a matusus rozlišovali první a druhé decenium.

Při určování antropologického typu jsme používali klasické terminologie, t.j. typu alpského, baltického, dinárského, mediterránního a paleoevropského. Většinu lebek je možno, podobně jako na většině ostatních staroslovanských pohřebišť, přisoudit typu, který se v základních charakteristikách blíží nejvíce typu nordickému, ovšem odlišuje se od něj v některých rysech morfologických i metrických (např. výška lebky, výška očníce aj.). Pro tuto odlišnost byl již polskými

antropology oddělen do zvláštní skupiny, označované jako typ čuchoňský. Českoslovenští antropologové, kteří se zabývají studiem staroslovanského materiálu, uznali rovněž za vhodné tuto formu považovat za samostatnou taxonomickou kategorii, neboť bezpochyby představuje vůdčí element na slovanských pohřebištích, a označovat ji podle nejdůležitějších lokalit za typ libicko-mikulčický (zkrácené typ L-M). V našich popisech je uváděn převažující antropologický typ na prvním místě; v případě, že nejde o čistou formu, je vedlejší prvek uveden na druhém místě v závorce.

Stav zachovalosti je rozlišován do čtyř stupňů: bez poškození, mírně poškozený, silně poškozený a zlomky.

Míry jsou brány vesměs podle Martina a podle toho také označovány, podobně také indexy s jedinou výjimkou: je připojen Škerljův index frontomandibulární. Kapacita lebky byla vypočítávána podle Welokera, výška postavy podle tabulek Manouvrierových. Při rozdělení absolutních měr jsme se řídili podle Scheidta, rozdělení indexů, kapacity a výška postavy je podle Martina; u frontomandibulárního indexu používáme původního dělení Škerljova.

Zásady morfologického popisu jsou celkem jasné z textu. Upozorňujeme pouze, že u méně důležitých znaků není zvlášť uváděna střední skupina, nýbrž pouze extrémní hodnoty (plochý a výrazný, nízký a vysoký, slabý a silný).

Na závěr považujeme za svou povinnost poděkovat především Z. Č i l i n s k é nejen za svěření materiálu k antropologickému zpracování, ale i za ochotu, s níž nám poskytla všechny další potřebné informace. Z antropologů patří náš dík především J. C h o c h o l o v i, který nejen umožnil, abychom při zpracování využili pražské antropologické laboratoře, ale účinně nám pomáhal radami ve sporných otázkách, zejména pak v obtížné otázce typologie. Ke spolupráci v tomto bodě jsme přizvali také H. M a l o u, která je nejlépe seznámena se slovanským antropologickým materiálem ze Slovenska. Studiem patologických nálezů na antropologickém materiálu z archeologických výzkumů především z hlediska rtg diagnostiky se soustavně zabývá L. V y h n á n e k; pro tuto publikaci se laskavě ujal zpracování všech posudků.

Pro informaci ještě uvádíme, že na slovansko-avarském pohřebišti v Nových Zámcích, datovaném do VIII. a počátku IX. století, bylo celkem odkryto 383 hrobů, z toho z 19 hrobů se kostry nezachovaly, naopak 9 hrobů obsahovalo 2 kostry a dva hroby po třech kostrách. Pro antropologický rozbor bylo tedy k dispozici celkem 377 koster, z toho 117 mužských, 107 ženských, 32 neurčitelných dospělých koster a 121 koster nedospělých osob. Podle archeologického rozboru jde o bohaté pohřebiště patřící k obchodně-řemeslnické osadě, ležící na důležité dopravní tepně Via Bohemica, která vedla z Nových Zámků přes Trnavu a dále na západ do Čech.

POPISY HROBŮ A KOSTERNÍHO MATERIÁLU

H r o b 1 - žena, mat. (50-60 let)

Nálezy: náušnice a korálky.

Zlomky lebky a silně poškozený středně robustní postkranialní skelet se středním reliéfem svalových úponů. Středně vysoká postava.

Glabella plochá, kořen nosu mělký, tělo dolní čelisti vysoké, brada silně vytvořená, gonia evertovaná, otření zubů silné až ke krčku. Chrup s četnými intravitálními ztrátami. Exostosa v distální třetině levé ulny. Na rtg snímku má tento trojúhelníkovitý výrůstek normální kostní strukturu, nemá charakter patologických změn.

H r o b 2 - muž, ad. (20-30 let)

Nálezy: přezky a dýka.

Zlomky lebky i postkraniálního skeletu robustní stavby se středně vyvinutým reliéfem svalových úponů.

H r o b 3 - muž, mat. (40-50 let), paleoeuropid

Nálezy: nádoba.

Nepoškozená lebka a silně poškozený postkraniální skelet robustní stavby se středně vytvořeným reliéfem svalových úponů. Dlouhá, úzká a vysoká mozkovna, středně široký a nízký obličej, středně vysoký horní obličej. Dolichokran, hypsikran, akrokran, eurymetop, euryprosop, mesen, mesokonch, mesorrhin, eurymandibular. Aristencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabella střední, čelo klenuté, profil temene tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, protuberantia occipitalis externa hrbolovitě vytvořena, reliéf obličejů výrazný, kořen nosu široký a hluboký, nos silně prominuje, zygomatica střední. Tělo mandibuly střední, brada středně vyklenutá, gonia vytočena do stran, silná abrase zubů, četné intravitální ztráty.

H r o b 4 - žena, ad. (20-30 let)

Nálezy: náušnice, korálky.

Fragmentární kostra gracilní stavby se slabě vytvořeným reliéfem svalových úponů. Chrup bez kazů.

H r o b 5 - žena, mat. (50-60 let)

Nálezy: nádoba, přezky.

Zlomky kostry středně robustní stavby.

Glabella středně vyklenutá, čelo klenuté, obrys temene tvoří jednoduchý oblouk. Tělo mandibuly středně vysoké. Chrup bez kazů.

H r o b 6 - ?, dospělý

Zlomky dolní čelisti a tříšť dlouhých kostí.

H r o b 7 - žena, mat. (40-50 let), alpin

Nálezy: náušnice, nádoby.

Mírně poškozená kostra gracilní stavby.

Středně dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, široký obličej, nízký obličej i horní obličej. Brachykran, orthokran, tapeinokran, eurymetop, hypereuryprosop, euryen, hypsikonch, leptorrhin, orthognat, mesomandibular. Euencephal. Podprostřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabella plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, středně výrazný reliéf obličejů, kořen nosu středně široký a mělký, prominence nosu středně silná, lícní kosti středně vysedlé, tělo mandibuly nízké, brada silně vytvořena, gonia vybočená do stran. Téměř všechny zuby ztraceny za života.

Spondylolysis 5. bederního obratle.

H r o b 8 - dítě inf. I (mladší šesti let)

Pouze zlomky dětské lebky.

H r o b 9 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: přezka a nůž.

Silně poškozená lebka a zlomky postkraniálního skeletu. Nízká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, vysoký horní obličej. Leptoprosop, lepten, mesokonch, leptorrhin, orthognat. Glabella středně vyklenutá, čelo klenuté, středně výrazný reliéf obličejů, úzký a středně hluboký kořen nosu, středně silná prominence nosu, lícní kosti vysedlé. Tělo mandibuly vysoké, brada silně vytvořena, gonia vytočena do stran. Chrup silně obroušen, skus klešťovitý.

H r o b 10 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: přezka.

Zlomky robustní kostry s mohutně vytvořeným reliéfem svalových úponů. Vysoká postava.

Glabella silně vytvořena, tělo mandibuly nízké, brada středně výrazná, gonia vytočena do stran, otření zubů silné až ke krčku.

Metopismus. Na celé kostře degenerativní změny.

H r o b 11 - muž, mat. (50-60 let), typ L-M

Nálezy: přezka, nůž, nádoba.

Mírně poškozená kostra středně robustní stavby se středně vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, obličej středně široký a středně vysoký, horní obličej nízký. Mesokran, orthokran, metriokran, metriometop, mesoprosop, mesen, hypsikonch, mesorrhin, orthognat, eurymandibular. Aristencephal. Postřední postava.

Vertikální obrys sfenoid, glabella střední, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, protuberantia occipitalis externa hrbolovitá, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně promínuje, lícni kosti střední, tělo mandibuly středně vysoké, brada výrazně vytvořena, gonia vytočena laterálně. Otření zubů silné, skus kleštovitý.

H r o b 12 - dítě, inf. II (11-13 let)

Zlomky kostry.

H r o b 13 - žena?, dospělá

Nálezy: náušnice a korále.

Zlomky kostry.

H r o b 14 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: dýka, přezka.

Zlomky lebky a silně poškozený postkranální skelet robustní stavby s mohutně vytvořeným reliéfem svalových úponů. Středně vysoká postava.

Glabella středně vytvořena, čelo klenuté, temeno ploché, kořen nosu středně široký a středně hluboký, tělo mandibuly vysoké, gonia vytočena do stran, zuby silně obroušeny.

H r o b 15 - žena, mat. (40-50 let), dinár (+paleoeuropid)

Nálezy: náušnice.

Mírně poškozená lebka a fragmentární kostra gracilní až středně robustní stavby.

Středně dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, středně široký obličej, středně vysoký obličej i horní obličej. Brachykran, hypsikran, tapelno-kran, stenometop, mesoprosop, mesen, hypsikonch, leptorrhin, mesognat. Aristencephal.

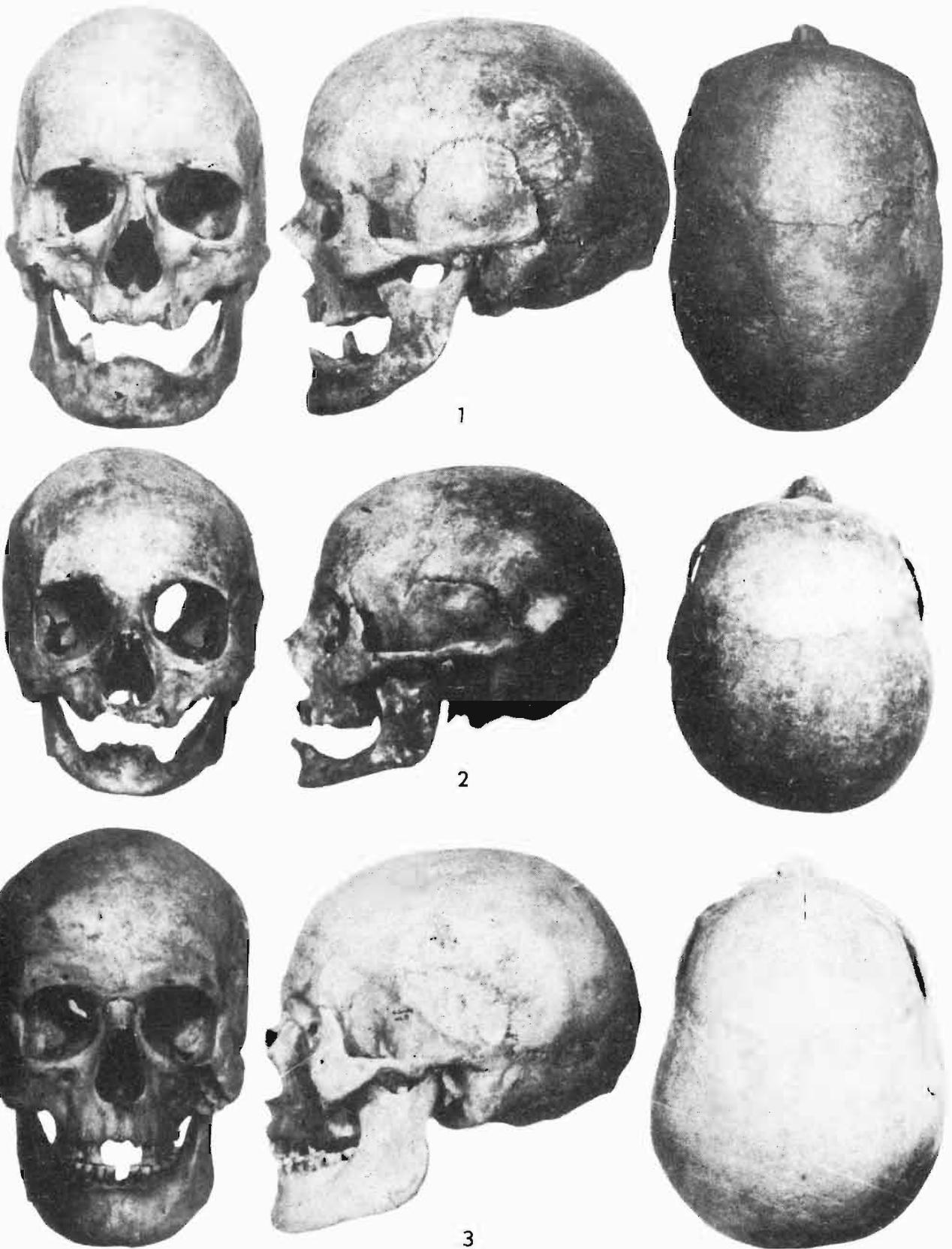
Vertikální obrys pentagonoid, glabella a nadočnicové oblouky ploché, čelo klenuté, temeno stoupající k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu úzký a středně hluboký, nos středně promínuje, lícni kosti přilehlé. Tělo mandibuly středně vysoké, brada silně promínuje, gonia rovná. Zuby silně obroušeny, četné intravitální ztráty a několik kazů.

Porotická komprese těl bederních obratlů.

H r o b 16 - dítě, inf. II (7-14 let)

Nálezy: přeslen, korálek.

Pouze několik zubů.

Obr. 1. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 3 (muž, maturus, paleoeuropid); 2 - lebka z hrobu 7 (žena, maturus, alpín); 3 - lebka z hrobu 11 (muž, maturus, typ L-M).

H r o b 17 - dítě

Pouze několik zubů.

H r o b 18 - ?, dospělý

Zlomky postkraniálního skeletu.

H r o b 19 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: náušnice, prsteny.

Několik zlomků postkraniálního skeletu.

H r o b 20 - žena?, juv. (16-17 let)

Nálezy: náušnice, spona, přezka.

Zlomky gracilní kostry.

Glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, reliéf obličeje středně výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně prominuje, lícní kosti přilehlé. Tělo mandibuly nízké, brada středně výrazná, gonia rovná.

Abrase zubů slabá, předkus.

Vrozený srůst dvou hrudních obratlů.

H r o b 21 - žena, ad. (20-30 let), typ L-M (+mongoloid?)

Nálezy: přeslen, náušnice, jehelník.

Mírně poškozená gracilní kostra se slabě vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, vysoký horní obličej. Brachykran, orthokran, metriokran, eurymetop, mesoprosop, lepten, mesokonch, chamaerrhin, mesognat, mesomandibular. Euecephal.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno ploché, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje plochý, kořen nosu středně široký a mělký, nos slabě prominuje, lícní kosti přilehlé. Tělo mandibuly středně vysoké, brada silně prominuje, gonia rovná, zuby slabě obroušený, skus nůžkovitý.

H r o b 22 - dítě, inf. I (novorozenec)

Nálezy: náušnice.

Zlomky kostřičky.

H r o b 23 - muž, dospělý

Nálezy: třmeny a nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středně vytvořeným reliéfem svalových úponů.

H r o b 24 - ?, mat. (40-50 let)

Několik zlomků kostry.

H r o b 25 - muž, ad. (30-40 let)

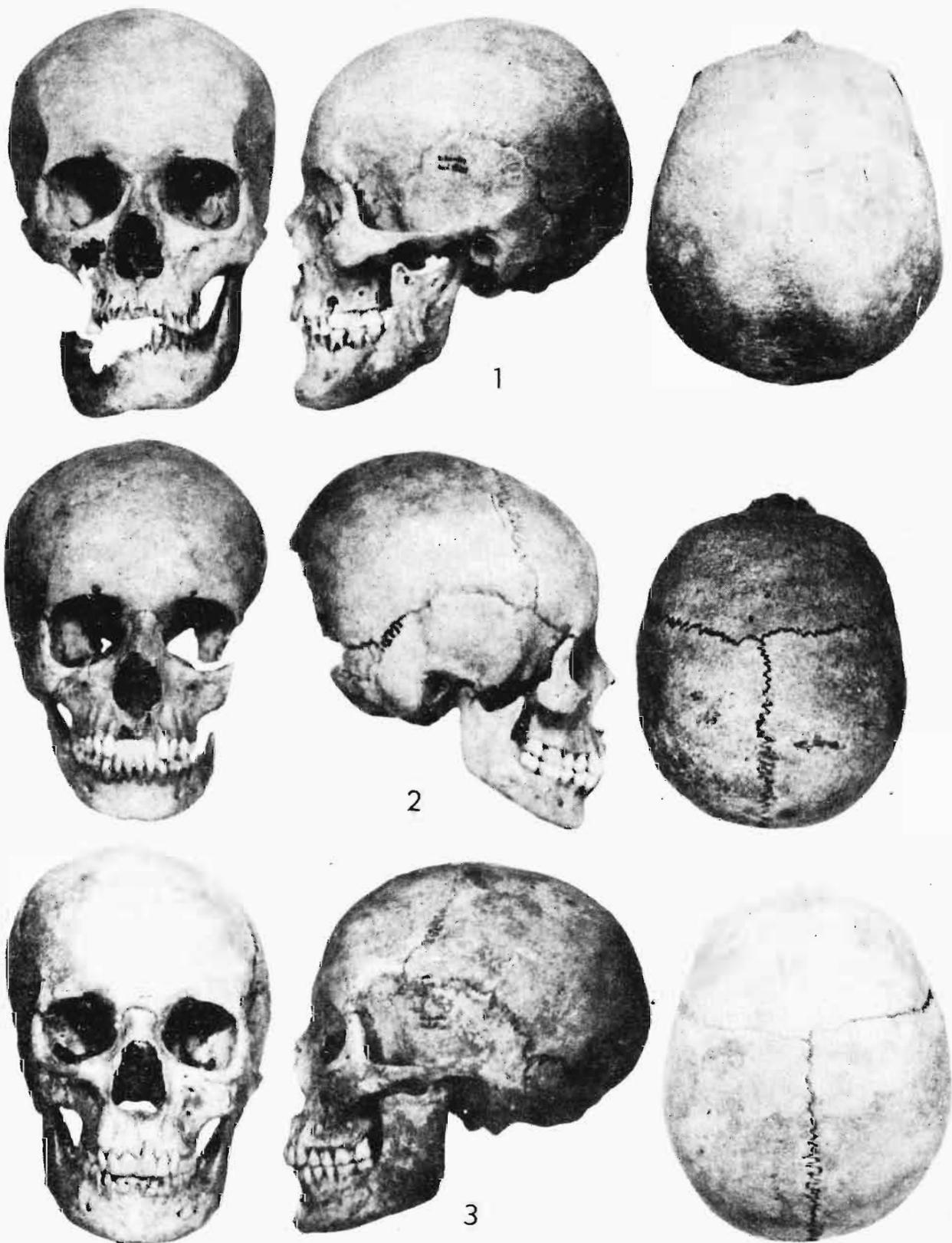
Nálezy: dýka, přezka.

Silně poškozená robustní kostra s mohutně vytvořeným reliéfem svalových úponů. Vysoká postava.

H r o b 26 - muž, mat. (50-60 let), paleoeuropid (+mongoloid)

Mírně poškozená kostra robustní stavby s mohutně vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Velmi dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, obličej široký a vysoký, horní obličej středně vysoký. Mesokran, chamaekran, tapeinokran, eurymetop, mesoprosop, mesen, chamaekonch, chamaerrhin, orthognat, mesomandibular. Aristen-cephal. Nadstřední výška postavy.

Obr. 2. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 15 (žena, matusus, dinár /+paleoeuropid/);
2 - lebka z hrobu 20 (žena?, juvenis /16-17 let/); 3 - lebka z hrobu 21 (žena,
adultus, typ L-M /+mongoloid?/).

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně výrazná, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý. Kořen nosu středně široký a mělký, lícní kosti střední. Tělo mandibuly vysoké, brada středně výrazná, gonia evertovaná, silná abraše chrupu, skus nůžkovitý.

H r o b 27 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: náušnice, přeslen, nádoba, korálky.

Zlomky lebky a silně poškozená kostra. Středně vysoká postava.

H r o b 28 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: přezky, nůž, nádoba.

Silně poškozená robustní kostra se středně vytvořeným reliéfem svalových úponů. Vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, temeno stoupající k vertexu, týl klenutý, protuberantia occipitalis externa hrbolovitá, tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, gonia vytočena laterálně, silně obroušený chrup.

V zadní části mozkovny je patrná pravděpodobně umělá deformace, způsobená bandáží, jejíž stopu možno sledovati na dolní části šupiny týlní, nad asterií, napříč temenními kostmi a těsně za bregmatem.

H r o b 30 - muž, ad. (30-40 let), dinár (+paleoeuropid)

Nálezy: křesadlo, nůž.

Mírně poškozená středně robustní kostra s mohutně vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Mozkovna nízká, středně široký obličej, středně vysoký obličej i horní obličej. Leptoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin. Nadstřední výška postavy.

Vertikální obrys birsoid, glabellární partie silně vyklenuta, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně prominuje, tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, gonia rovná, zuby silně obroušeny. Na levém rameni mandibuly je vytvořena fossa ectocondylicca. Cysta proximální části diafysy levého humeru. Proximální třetina diafysy levé kosti pažní je laterálně konvexně obloukovitě prohnutá. Na rtg snímku je na vrcholu konvexity kompakta ztlustělá s vyznačením několika sytě znázorněných příčně probíhajících sept. Struktura celé proximální třetiny kosti je pak inhomogenně vyjasněná s proximální ostrou konvexní hranicí v metafysodiafysární oblasti, zatímco struktura hlavice i tub. maius je obvyklá.

H r o b 31 - dítě, inf. I (mladší 6 let)

Zlomky lebky malého dítěte.

H r o b 32 - dítě, inf. II (8-9 let)

Mírně poškozená kostra.

H r o b 33 - dítě, inf. I (6 měsíců)

Zlomky kostry.

H r o b 34 - dítě - dívka?, inf. I (4-5 let)

Nálezy: náušnice, rolnička, nádoba.

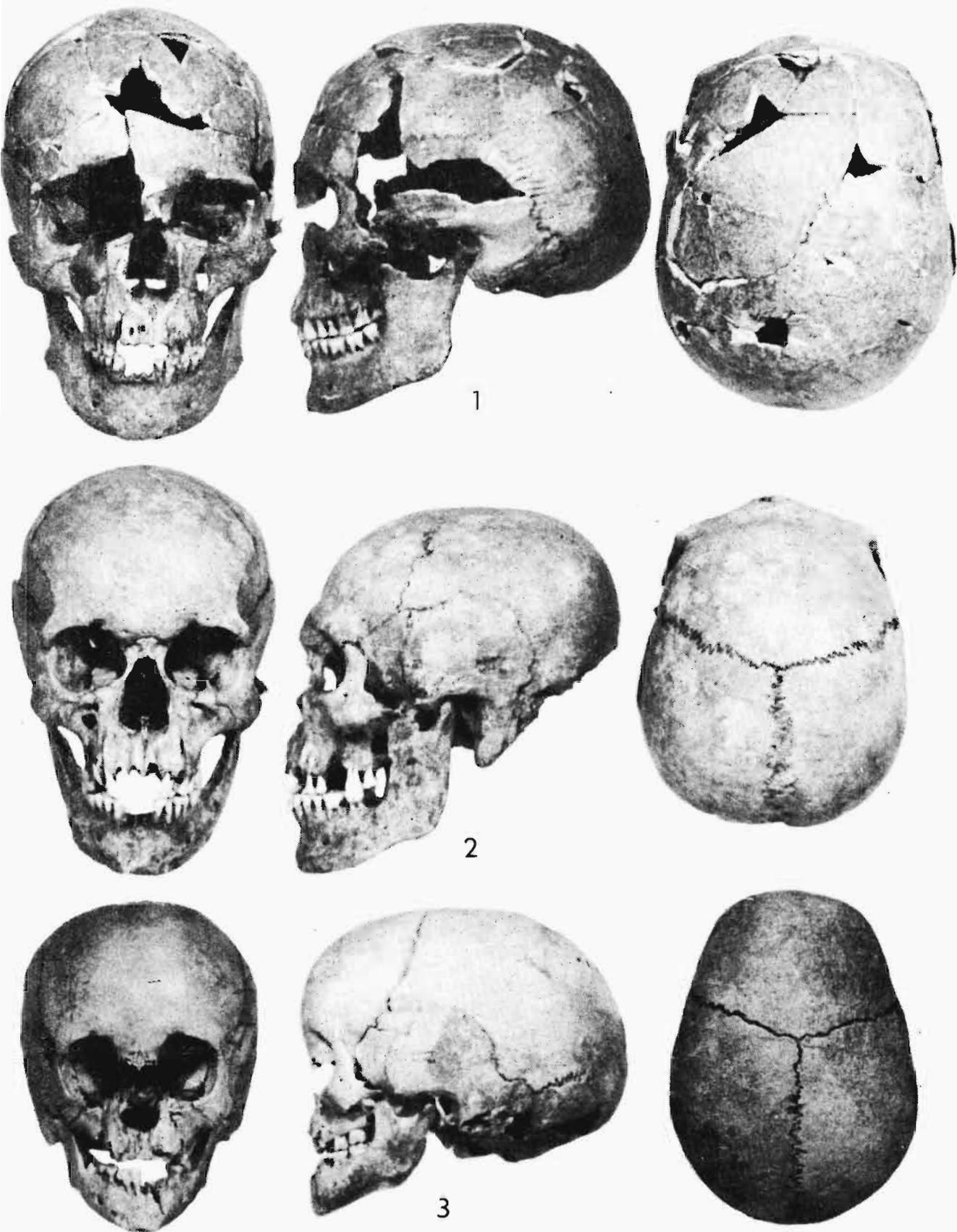
Zlomky kostry.

H r o b 35 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: pásová garnitura, nůž, dvě nádoby.

Silně poškozená robustní kostra s mohutně vytvořeným reliéfem svalových úponů. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys rhomboid, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, tělo mandibuly středně vysoké, brada středně výrazná, gonia vytočená do stran, zuby středně obroušeny.

Obr. 3. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 26 (muž, maturus, paleoeuropid /+mongoloid/); 2 - lebka z hrobu 30 (muž, adultus, dinár /+paleoeuropid/); 3 - lebka z hrobu 32 (inf. II /8-9 let/).

H r o b 36 - dítě, inf. I (5-6 let)

Zlomky lebky.

H r o b 37 - dítě, inf. I (4 roky)

Zlomky lebky.

H r o b 38 - muž, mat. (50-60 let)

Nálezy: třmeny, udidlo, přezky.

Zlomky robustní kostry s mohutně vytvořeným reliéfem svalových úponů. Nadstřední výška postavy.

Glabellární partie silně vytvořena, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, tělo mandibuly středně vysoké, brada středně výrazná.

Stav po spirální zlomenině v distální třetině obou bércových kostí. Obě zlomeniny nepochybně dobře zhojeny a v příznivém postavení úlomků. Zhojená zlomenina levé klíční kosti.

H r o b 39 - dítě, inf. I (2-3 roky)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 40 - žena, ad. (30-40 let), mongoloid

Nálezy: náušnice, přeslen.

Mírně poškozená lebka a silně poškozená středně robustní kostra se středně vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, středně široká mozkovna, velmi široký obličej, vysoký obličej i horní obličej. Brachykran, metriometop, mesoprosop, mesen, hypsikonch, leptorrhin, eurymandibular.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, kořen nosu středně široký a mělký, nos slabě prominuje, gonia vytočená do stran, zuby silně obroušeny.

H r o b 41 - muž, mat. (50-60 let)

Nálezy: dýka, přezka.

Zlomky robustní kostry s mohutně vytvořeným reliéfem svalových úponů. Středně vysoká postava.

H r o b 42 - žena, ad. (30-40 let), dinár (+alpín)

Nálezy: náušnice, přezka.

Mírně poškozená gracilní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, nízký horní obličej. Brachykran, orthokran, tapeinokran, stenometop, leptoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, orthognat, mesomandibular. Euencephal. Malá tělesná výška.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno ploché, týl klenutý, reliéf obličeje plochý, kořen nosu středně široký a mělký, nos středně prominuje, lícní kosti přilehlé, tělo mandibuly nízké, gonia rovná abrase zubů střední.

H r o b 43 - žena, dospělá

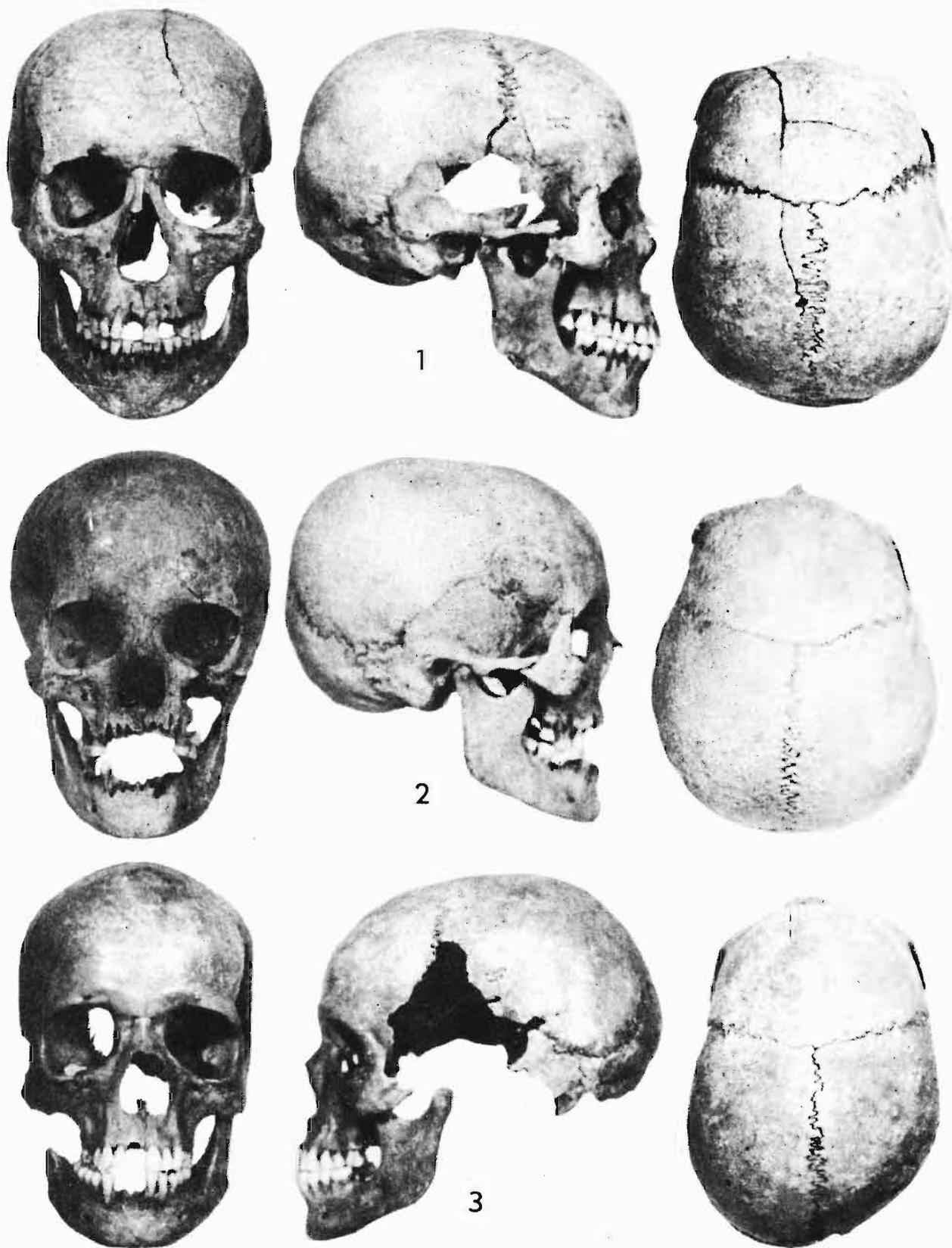
Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 44 - muž?, dospělý

Nálezy: velký nůž a kroužek.

Zlomky kostry.

Obr. 4. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 40 (žena, adultus, mongoloid); 2 - lebka z hrobu 42 (žena, adultus, dinár /+alpín/); 3 - lebka z hrobu 45 (žena, adultus, mediterrán /+paleoeuropid/).

H r o b 45 - žena, ad. (20-30 let), mediterrán (+paleoeuropid)

Nálezy: náušnice, korálky, přeslen.

Mírně poškozená lebka a zlomky gracilní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

Mozkovna dlouhá, středně vysoký obličej i horní obličej. Mesokonch, chamaer-rhin.

Glabella plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, kořen nosu široký a středně hluboký, nos středně prominentně, tělo mandibuly nízké, gonia vytočená do stran. Abrase zubů středně silná, skus nůžkovitý.

H r o b 46 - žena, mat. (40-50 let), typ L-M

Nálezy: korálky, nádoba.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, středně široký obličej, vysoký obličej i horní obličej. Mesokran, orthokran, metriokran, eurymetop, leptoprosop, lepten, hypsikonch, leptorrhin, orthognat, mesomandibular. Euencephal. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně prominentně, lícní kosti přilehlé, brada silně vystupuje, gonia vytočená do stran, zuby silně obroušeny, skus kleštovitý.

H r o b 47 - dítě, inf. I (3-4 roky)

Zlomky kostřičky.

H r o b 48 - žena, ad. (20-30 let), mediterrán

Nálezy: 4 náušnice, přezka.

Silně poškozená gracilní kostra se slabě vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, úzká mozkovna, vysoký obličej i horní obličej. Dolichokran, metriometop, hypsikonch. Podstřední tělesná výška.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu úzký a středně hluboký, nos středně prominentně, lícní kosti přilehlé, tělo mandibuly vysoké, gonia rovná, abrase zubů slabá, skus nůžkovitý.

H r o b 49 - muž, mat. (40-50 let)

Zlomky robustní kostry.

H r o b 50 - dítě, inf. I (mladší 6 let)

Pouze dětské zuby.

H r o b 51

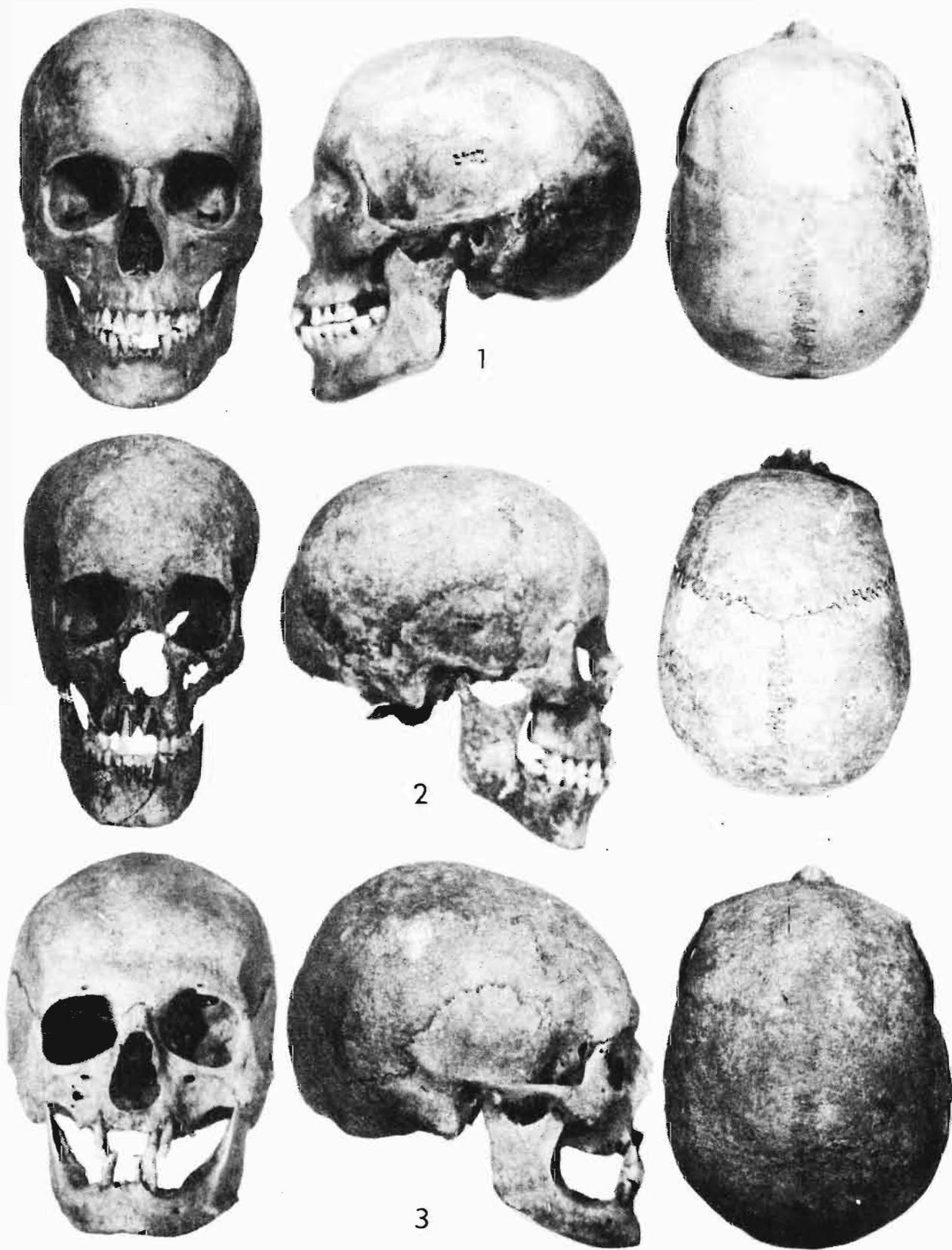
a) muž, mat. (50-60 let), paleoeuropid (+dinár)

Nálezy: přezka.

Mírně poškozená robustní kostra s mohutně vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, středně široká a nízká mozkovna, obličej středně široký, nízký obličej i horní obličej. Brachykran, orthokran, tapeinokran, stenometop, hypereuryprosop, euryen, mesokonch, mesorrhin, orthognat, eurymandibular. Euencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně silná, čelo ubíhavé, temeno, stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně prominentně,

Obr. 5. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 46 (žena, matus, typ L-M); 2 - lebka z hrobu 48 (žena, adultus, mediterrán); 3 - lebka z hrobu 51 (muž, matus, paleoeuropid /+dinár/).

lícní kosti vysedlé. Tělo mandibuly nízké, gonia vytočena do stran, většina zubů ztracena za života, zbylé kazivé a silně obroušeny.

Arthrotický blok posledního hrudního a prvního bederního obratle (Th 12 + L 1), silné degenerativní změny na obratlech i na celém postkranialním skeletu. Silná arthrosa pravého ramenního kloubu, pravostranná synostosa sakro-iliakální.

b) dítě, inf. I (6 měsíců)

Zlomky kostry.

H r o b 52 - žena?, dospělá

Nálezy: korálky.

Zlomky kostry.

H r o b 53 - žena, sen. (přes 60 let)

Silně poškozená gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů. Středně dlouhá a středně široká mozkovna. Mesokran, eurymetop, mesomandibular. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, plochá glabella a arcus, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, kořen nosu mělký, gonia vytočena do stran. Všechny zuby v dolní čelisti ztraceny intravitálně. Celá kostra postižena silnými degenerativními změnami.

H r o b 55 - muž, ad. (30-40 let), typ L-M

Nálezy: třmeny, udidlo, sekerka, dýka.

Mírně poškozená středně robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a vysoká mozkovna, středně široký obličej, vysoký obličej i horní obličej. Dolichokran, orthokran, akrokran, eurymetop, leptoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, orthognat, mesomandibular. Aristencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a hluboký, nos silně promínuje, lícní kosti přilehlé. Tělo mandibuly vysoké, gonia vytočená do stran, abraše zubů silná, skus nůžkovitý.

H r o b 56 - dítě, inf. II (9-10 let)

Nálezy: dýka.

Zlomky kostry.

H r o b 57 - ?, dospělý

Zlomky středně robustní kostry.

H r o b 58 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, přezka, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, středně široká mozkovna. Brachykran, stenometop. Středně vysoká postava.

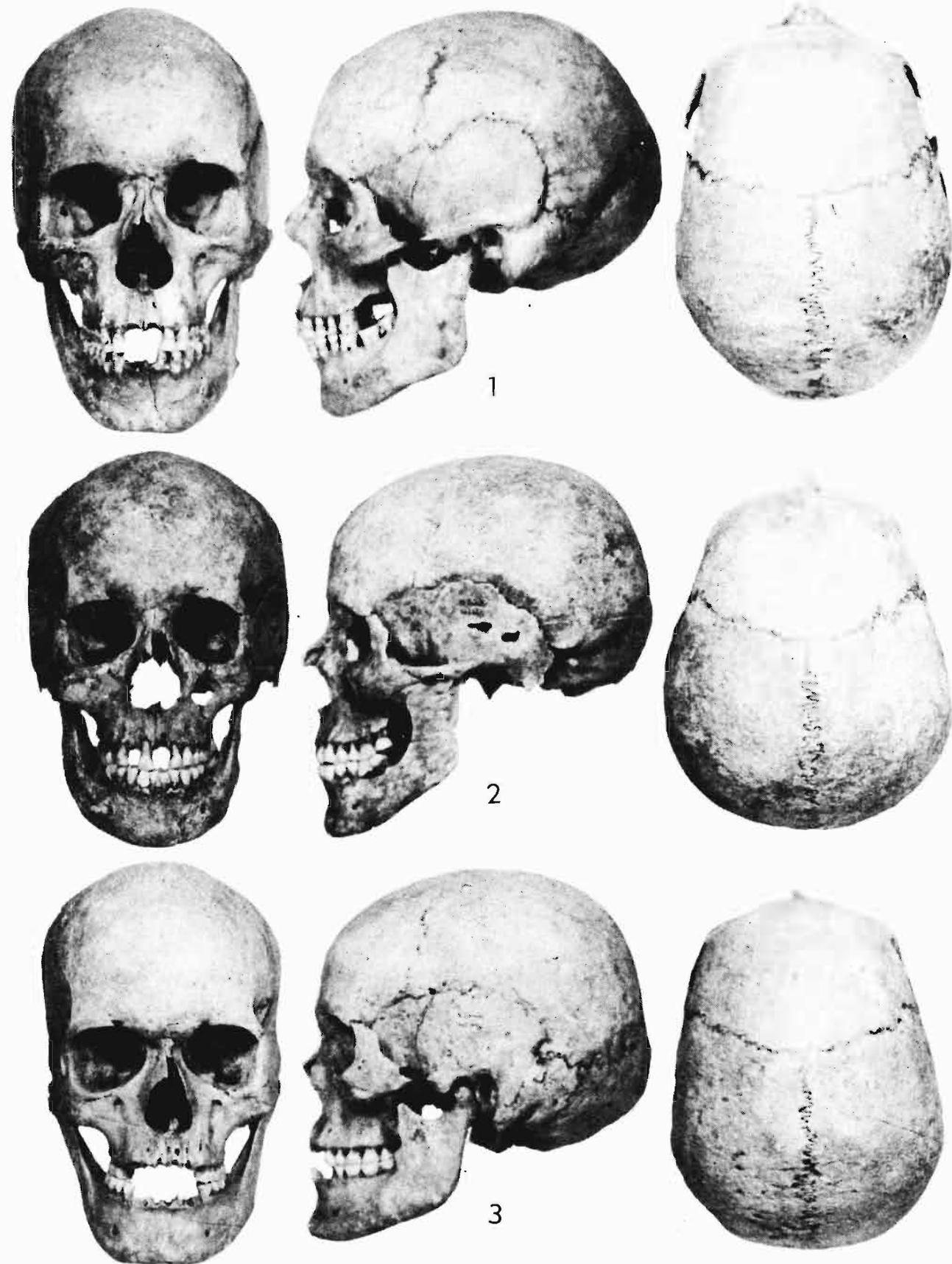
Glabellární partie silně vyklenuta, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu. Tělo mandibuly vysoké, gonia rovná, středně silná abraše chrupu, skus klešťovitý.

H r o b 59 - muž, mat. (50-60 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů. Nadstřední tělesná výška.

Glabellární partie silně vyklenuta, čelo ubíhá, temeno stoupá k vertexu. Tělo mandibuly nízké, brada slabě promínuje, otření zubů silné.

Obr. 6. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 55 (muž, adultus, typ L-M); 2 - lebka z hrobu 62 (žena, matusus, dinár); 3 - lebka z hrobu 64 (žena, matusus, typ L-M).

Na pravém čelním hrbole osteom. Na rtg snímku je patrné ploché rozšíření stínu kalvy hrbolem na externě v délce asi 5 cm o maximální výšce asi 12 mm (měřeno od interny). Hrbol je oddělen jemným úzkým vyjasněním proti diploickému prostoru, lamina interna není změněna.

H r o b 61 - muž?, dospělý

Nálezy: pásová garnitura, křesadlo, kamínky a dýka.

Zlomky kostry.

H r o b 62 - žena, mat. (40-50 let), dinár.

Nálezy: náušnice, korálky, přeslen, přezka.

Mírně poškozená gracilní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá a středně široká mozkovna, středně široký a vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Brachykran, stenometop, leptoprosop, lepten, hypsikoch, chamaerrhin, eurymandibular. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys sfenoid, glabella plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, reliéf obličejce výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos silně prominuje, lícní kosti přilehlé. Brada silně vystupuje, středně silná abraze, několik kazivých zubů.

H r o b 63 - dívka? juv. (14-18 let)

Nálezy: dva náramky.

Zlomky dlouhých kostí.

H r o b 64 - žena, mat. (40-50 let), typ L-M

Nálezy: náušnice, přezka, přeslen, nádoba.

Mírně poškozená středně robustní kostra se slabě vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a vysoká mozkovna, středně široký obličej, středně vysoký obličej i horní obličej. Dolichokran, hypsikran, akrokran, eurymetop, mesoprosop, mesen, mesokonch, mesorrhin, orthognat, mesomandibular. Aristencephal. Vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl plochý, zevní týlní hrbole plochý, reliéf obličejce výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně prominuje, lícní kosti přilehlé. Brada silně prominuje, gonia vytočena laterálně, silná abraze chrupu.

H r o b 65 - muž?, dospělý

Nálezy: nůž, přezka, kování, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů. Na některých kostech patrný stopy ohoření.

H r o b 66 - dítě, inf. I (6 let)

Nálezy: nádoba.

Nepatrné zlomky kostry.

H r o b 67 - muž?, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, přezka, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Čelo klenuté, temeno ploché, silná abraze zubů.

Zhojená zlomenina žebra.

H r o b 68 - dítě, inf. II (7-14 let)

Nálezy: pásová garnitura, nůž, náušnice.

Zlomky dlouhých kostí.

H r o b 69 - žena?, dospělá

Nálezy: dvě náušnice, prsten, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 70 - dívka?, juv. (14-18 let)

Nálezy: dvě náušnice, tři prsteny, korálky, přeslen, nádoba.

Mírně poškozená gracilní kostra se slabě vytvořeným reliéfem svalových úponů, z lebky se zachovala pouze dolní čelist.

H r o b 71 - dítě, inf. I (mladší 6 let)

Zlomky kostry.

H r o b 72 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, přezka, dýka, kroužek.

Silně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů. Středně vysoká postava.

Stav po nereponované luxaci pravé kosti pažní. Je patrná hrubá deformace jamky pravého ramenního kloubu, která je ve ventrodorsálním směru nepravidelně zúžena, její přední okraj hraničí se subcoracoidálně nově vytvořenou kloubní jamkou. Hlavice pravého humeru je značně oploštělá, s deformovanými okraji protaženými návalky. Jsou v ní na rtg snímku zřetelné známky cystoidní kostní strukturální přestavby.

H r o b 73 - dítě, juv. (14-16 let)

Nálezy: náušnice, nůž.

Zlomky kostry. Cribra orbitalia vlevo.

H r o b 74 - ?, dospělý

Zlomky kostry. K pohřbu jsou přimíšeny pozůstatky druhé dospělé osoby.

H r o b 75 - muž, mat. (50-60 let)

Nálezy: nůž, přezka, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Glabellární partie silně vyklenuta, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu. Tělo mandibuly nízké, gonia vytočena do stran, zuby silně obroušeny.

H r o b 76 - žena, mat. (50-60 let), mongoloid

Nálezy: nůž, přezka.

Silně poškozená středně robustní kostra se silně vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá a středně široká mozkovna, obličej široký, velmi vysoký obličej i horní obličej. Mesokran, stenometop, hyperleptoprosop, lepten, mesokonch, leptorrhin, eurymandibular. Nadstřední tělesná výška.

Vertikální obrys birsoid, glabellární partie středně vyklenuta, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý. Lícní kosti vysedlé, tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, gonia rovná, zuby silně obroušeny, 12 intravitálních ztrát, 5 kazů.

H r o b 77 - muž, mat. (40-50 let), dinár (+ typ L-M)

Nálezy: pásová garnitura, dýka.

Silně poškozená robustní kostra.

Dlouhá a úzká mozkovna, středně široký obličej, vysoký obličej i horní obličej. Mesokran, stenometop, hyperleptoprosop, lepten, hypsikonch, mesorrhin. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys birsoid, glabellární partie silně vyklenuta, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu úzký a středně hluboký, nos silně prominuje. Tělo mandibuly vysoké, zuby silně obrou-

šený, skus nůžkovitý. Na rtg snímku diafysy pravého humeru patrný obraz chronických osteomyelitických změn. Kostní struktura je nepravidelně sytě zahuštěna, místy s lakunárními projasněními a v centru úlomku s širokým sinusem (4 mm), obklopeným sytým sklerotickým lemem.

H r o b 78 - ?, dospělý

Nálezy: nůž, přezka.

Zlomky kostry.

H r o b 79 - ?, dospělý

Zlomky dlouhých kostí.

H r o b 80 - dítě - dívka, inf. I (3-4 roky)

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 81 - dítě, inf. II (7-14 let)

Zlomky kostry.

H r o b 82 - žena?, dospělá

Nálezy: náušnice, prsten, korálky.

Zlomky kostry.

H r o b 83 - muž?, dospělý

Nálezy: pásová garnitura, nákončí, nůž.

Zlomky kostry.

H r o b 84 - dítě - dívka, inf. II (7-14 let)

Nálezy: náušnice.

Zlomky kostřičky.

H r o b 85 - muž, mat. (40-50 let), typ L-M

Nálezy: železný kroužek a nádoba.

Mírně poškozená robustní kostra se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, obličej široký, vysoký obličej i horní obličej. Dolichokran, orthokran, metriokran, eurymetop, leptoprosop, lepten, hypsikonch, mesorrhin, orthognat, eurymandibular. Aristencephal. Vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, tělo mandibuly vysoké, gonia rovná, zuby silně obroušeny, skus kleškovitý. Několik kazů a intravitálních ztrát, náznak torus mandibularis.

H r o b 86 - žena?, ad. (20-30 let), typ L-M

Nálezy: nůž a dvě nádoby.

Silně poškozená kostra.

Dlouhá a úzká mozkovna, široký obličej, vysoký obličej i horní obličej. Mesokran, eurymetop, mesoprosop, mesen, mesokonch, leptorrhin.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo kolmé, temeno stoupá k vertexu, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a mělký, nos silně prominuje. Lícni kosti přilehlé, gonia rovná, zuby slabě obroušeny.

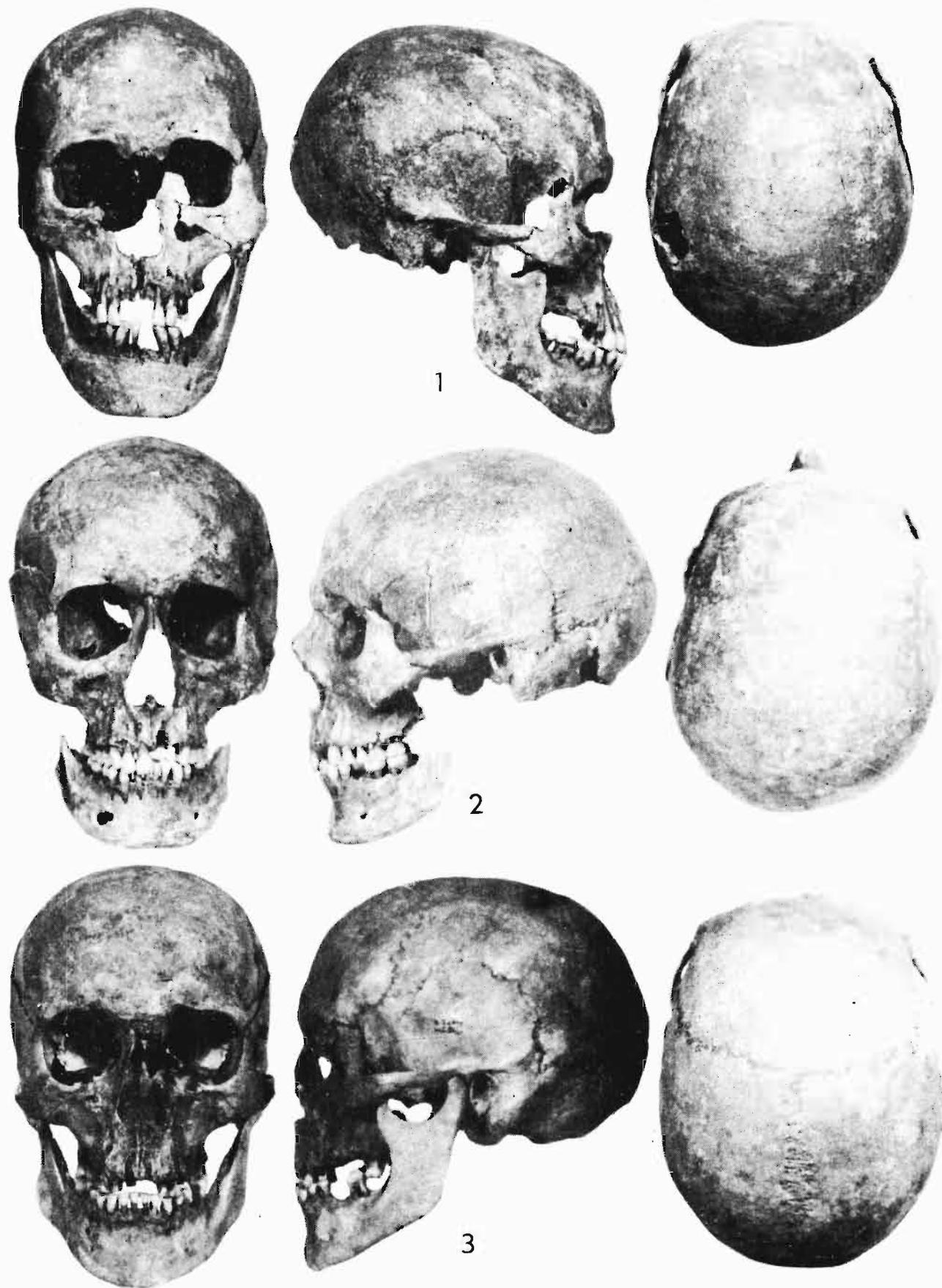
H r o b 87 - muž, mat. (50-60 let)

Nálezy: přezka, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a nízká mozkovna. Mesokran, chamaekran, tapeinokran, metriometop, mesomandibular. Euencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý. Brada silně vystupuje, zuby silně obroušeny.

Obr. 7. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 76 (žena?, maturus, mongoloid); 2 - lebka z hrobu 77 (muž, maturus, dinár /+typ L-M/); 3 - lebka z hrobu 85 (muž, maturus, typ L-M).

Stav po spirálovité zlomenině obou bércových kostí vpravo. Tibie byla zlomena v distální metafyse (linie lomu probíhala s fibulární strany distálně a tibiálně), fibula v proximálním krčku. Zlomenina zhojena ve správném osovém postavení.

H r o b 88 - dítě - dívka, juv. (14-16 let)

Nálezy: náušnice, korálky, náramky, přeslen.

Mírně poškozená kostra.

H r o b 89 - muž, ad. (30-40 let), dinár (+paleoeuropid)

Nálezy: přezky, nůž, křesací kamínek.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, úzká a vysoká mozkovna. Obličej široký a vysoký, horní obličej středně vysoký. Brachykran, hypsikran, akrokran, stenometop, leptoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, prognat, eurymandibular. Euencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys sferoid, glabellární partie středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, kořen nosu středně široký a středně hluboký. Tělo mandibuly vysoké, gonia vytočena do stran, zuby silně otřeny, skus kleštovitý, četné intravitální ztráty a ostitické procesy na hrotech.

H r o b 90 - ?, dospělý

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky dlouhých kostí.

H r o b 91 - muž, ad. (30-40 let)

Nálezy: pásová garnitura, třmeny, dýka, udidlo a nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

H r o b 92 - muž?, mat. (50-60 let)

Nálezy: dýka, nůž, přezky.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Velmi dlouhá a úzká mozkovna. Dolichokran, eurymetop, eurymandibular. Podstřední tělesná výška.

Vertikální obrys pentagonoid, glabellární partie středně vyklenutá, čelo kolmé, temeno stoupá k vertexu, týl protažený. Tělo mandibuly vysoké, gonia vytočena do stran, střední abraze zubů.

H r o b 93 - dítě, inf. I (mladší 6 let)

Zlomky kostřičky.

H r o b 94 - ?, dospělý

Nálezy: dvě nádoby.

Zlomky středně robustního postkranialního skeletu se středně silným reliéfem svalových úponů.

H r o b 95 - žena, sen. (přes 60 let)

Nálezy: dvě nádoby.

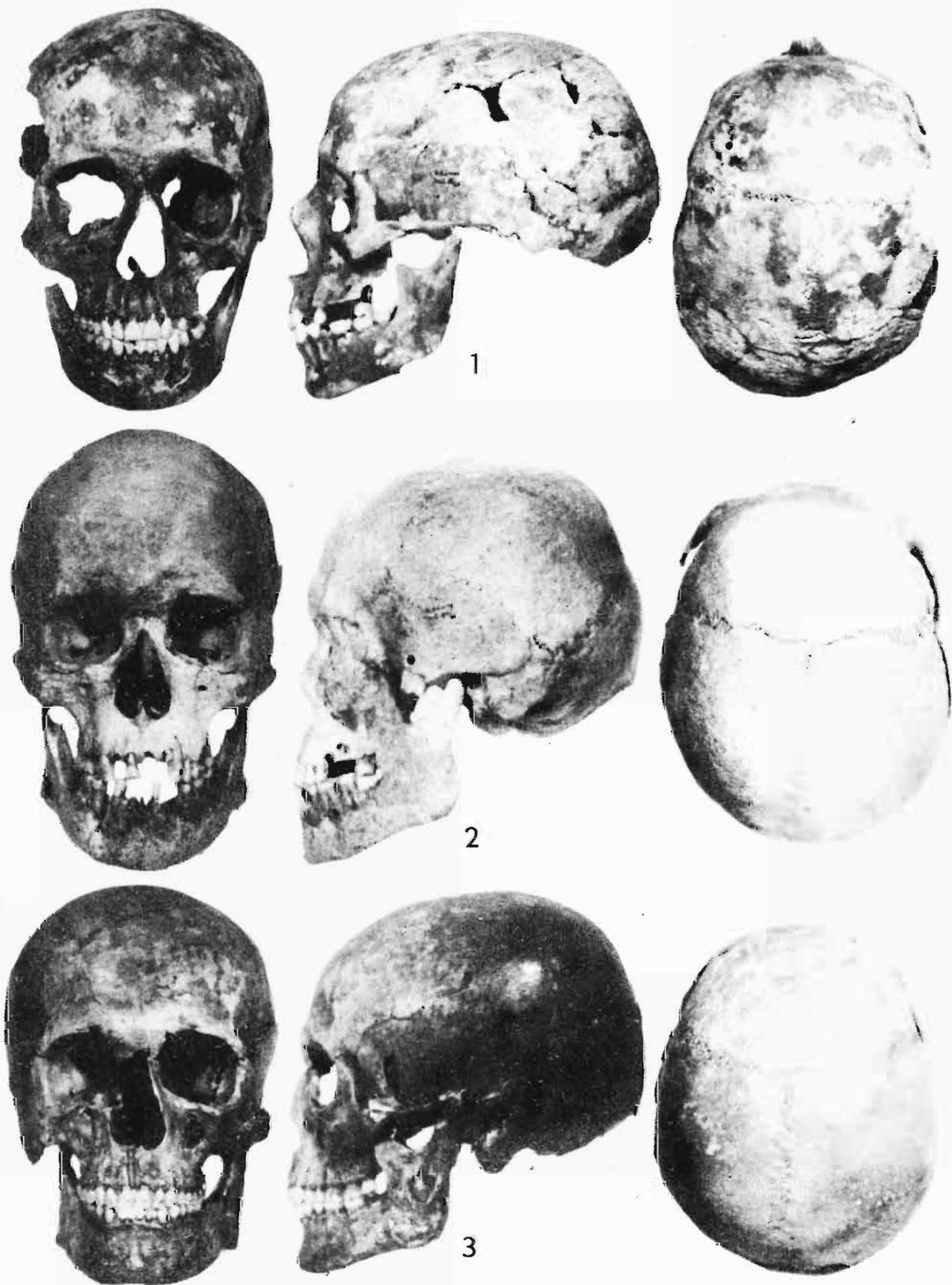
Silně poškozená gracilní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna. Mesokran, orthokran, metrikran, stenometop, eurymandibular. Euencephal.

Vertikální obrys ovoid, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý. Tělo mandibuly nízké, gonia rovná, silná abraze zubů, četné intravitální ztráty.

H r o b 96 - žena?, dospělý

Nálezy: prsten, nádoba.

Obr. 8. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 86 (žena?, adultus, typ L-M); 2 - lebka z hrobu 89 (muž, adultus, dinár /+paleoeuropid/); 3 - lebka z hrobu 97 (muž, adultus, mediterrán /+paleoeuropid/).

Mírně poškozený gracilní postkraniální skelet se středním reliéfem svalových úponů. Podstřední výška postavy.

H r o b 97 - muž, ad. (30-40 let), mediterrán (+paleoeuropid)

Nálezy: náušnice, nůž, přeslen, nádoba.

Mírně poškozená robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá a středně široká mozkovna, obličej středně široký, nízký obličej i horní obličej. Mesokran, stenometop, euryprosop, mesen, mesokonch, hyperchamaerrhin, mesomandibular. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, kořen nosu mělký, brada silně vystupuje, gonia vytočena do stran, zuby slabě obroušeny, skus kleštovitý.

H r o b 98 - dítě, inf. I (2-3 roky)

Zlomky kostřičky.

H r o b 99 - dítě, inf. II (11 let)

Nálezy: dvě náušnice a nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 100 - muž?, ad. (30-40 let)

Nálezy: dýka, přezky, nádoba.

Zlomky robustní kostry se středním reliéfem svalových úponů. Nadstřední tělesná výška.

H r o b 101 - ?, nedospělý (18-20 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 102 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: náušnice, přezka, nádoba.

Silně poškozená gracilní kostra se středně výrazným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá a středně široká mozkovna. Brachykran, metriometop.

Vertikální obrys pentagonoid, glabellární partie plochá, čelo kolmé, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý. Silná abrase zubů.

Zarůstající sutura metopica. Drobná anomální cévní kresba rozměru asi 10 x 15 mm na vrcholu levého tuber parietale. Na rtg tangenciálním snímku je jen drobná nepravidelnost na obrysu externy bez prokazatelných patologických známek ve struktuře kostní.

H r o b 103 - dítě, inf. I (2-3 roky)

Nálezy: přezka.

Silně poškozená kostra.

H r o b 104 - dítě - dívka, inf. II (12-13 let)

Nálezy: náramky, korálky, přeslen.

Silně poškozená kostra.

H r o b 105 - žena, ad. (20-30 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 106 - dítě - dívka, inf. I (5 let)

Nálezy: náušnice, korálky, prsteny, přeslen.

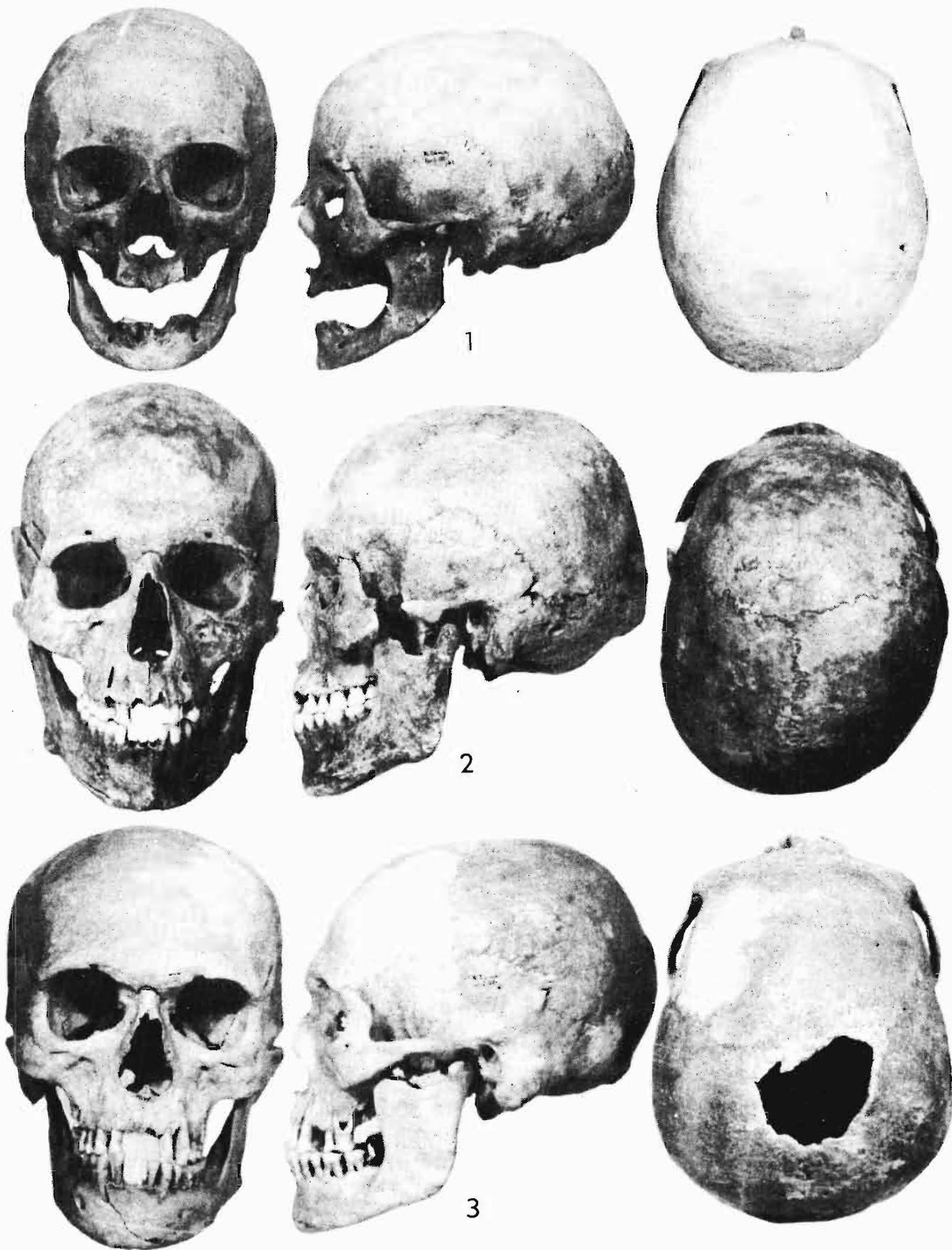
Zlomky kostry.

H r o b 107 - žena?, mat. (50-60 let), paleoeuropid (+alpín)

Nálezy: jehelník, přezka, nůž.

Mírně poškozená středně robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, obličej široký a nízký, horní obličej středně vysoký. Mesokran, chamaekran, tapeinokran, metriometop,

Obr. 9. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 107 (žena?, matus, paleoeuropid /+alpín/);
2 - lebka z hrobu 110 (muž, adultus, paleoeuropid /+dinár/); 3 - lebka z hrobu 111
(muž, matus, paleoeuropid /+dinár/).

euryprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, orthognat, mesomandibular. Aristencephal. Malá výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno ploché, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, kořen nosu středně široký a mělký, nos středně prominuje. Tělo mandibuly nízké, gonia vytočena do stran, všechny zuby ztraceny za života.

H r o b 108 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středním reliéfem svalových úponů.

Glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý.

H r o b 109

a) muž?, dospělý

Zlomky robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů.

Podstřední tělesná výška.

b) ?, dospělý

Silně poškozený středně robustní postkraniální skelet se středně silným reliéfem svalových úponů.

H r o b 110 - muž, ad. (30-40 let), paleoeuropid (+dinár)

Nálezy: nůž, nádoba.

Mírně poškozená robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, středně široká a vysoká mozkovna. Obličej velmi široký, vysoký obličej i horní obličej. Mesokran, orthokran, metriokran, eurymetop, mesoprosop, mesen, chamaekonch, leptorrhin, mesognat, eurymandibular. Aristencephal. Nadstřední tělesná výška.

Vertikální obrys ovoid, glabella silně vyklenutá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně prominující. Tělo mandibuly vysoké, gonia vytočena do stran, zuby slabě obroušeny.

Výrazná asymetrie čepovce s uchýlením trnového výbežku na levou stranu při pravidelném zaoblení jeho oblouku. V kostní struktuře nejsou patologické změny.

H r o b 111 - muž, mat. (50-60 let), paleoeuropid (+dinár)

Nálezy: pásová garnitura, dýka, nůž, třmeny, udidlo, nádoba.

Mírně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Velmi dlouhá, široká a středně vysoká mozkovna, obličej velmi široký a vysoký, horní obličej středně vysoký. Brachykran, chamaekran, tapeinokran, metriometop, mesoprosop, euryen, mesokonch, chamaerrhin, prognat. Aristencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys birsoid, glabellární partie silně vyklenutá, čelo ubíhavé, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol čepovitý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu široký a středně hluboký, lícní kosti vysedlé. Gonia vytočena laterálně, zuby silně obroušeny, skus kleštovitý.

Deformace occipitálních kondylů, větší na pravé straně, kde je zdvojena kloubní plocha. Asymetrická konfigurace velkého týlního otvoru a odpovídající deformace atlasu. Posttraumatické změny neprůkazné.

H r o b 112 - žena?, mat. (50-60 let)

Nálezy: přeslen, nádoba.

Zlomky gracilní kostry se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

H r o b 113 - žena, ad. (20-30 let)

Nálezy: náušnice, náramky, korálky, přeslen, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se slabým reliéfem svalových úponů.

Středně vysoká mozkovna, středně široký obličej, středně vysoký obličej i horní obličej. Mesoprosop, mesen, mesokonch, mesorrhin, mesognat, leptomandibular. Nadstřední výška postavy.

Glabeilární partie plochá, čelo klenuté, reliéf obličejje plochý, kořen nosu středně široký a mělký, nos středně prominuje. Gonia rovná, zuby slabě obroušeny.

H r o b 114

a) muž, mat. (50-60 let), mongoloid

Nálezy: přezky, nádoba.

Mírně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Krátká, středně široká a vysoká mozkovna, Obličej široký, středně vysoký obličej i horní obličej. Brachykran, hypsikran, akrokran, eurymetop, euryprosop, euryen, mesokonch, chamaerrhin, eurymandibular. Euencephal. Vysoká postava.

Vertikální obrys sferoid, glabeilární partie středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý. Reliéf obličejje plochý, kořen nosu široký a mělký, nos slabě prominuje, lícní kosti vysedlé. Gonia vytočena do stran, zuby silně obroušeny, četné intravitální ztráty a kazy. Srůst článků palce levé nohy, při čemž na rtg snímku probíhá kostní struktura plynule přes oblast nyní nediferencovatelné kloubní štěrbin. Kostní struktura je normální, nejeví známky zánětlivých změn.

b) dítě, inf. I (1 rok)

Zlomky lebky.

H r o b 115 - muž, dospělý

Nálezy: nádoba.

Zlomky lebky.

H r o b 117 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky gracilní kostry se slabým reliéfem svalových úponů. Glabeilární partie plochá, čelo klenuté, kořen nosu středně široký a mělký, většina zubů ztracena za života.

H r o b 118 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: dýka.

Silně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Velmi dlouhá a úzká mozkovna. Hyperdolichokran, eurymetop, eurymandibular. Nadstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabeilární partie silně vyklenutá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý. Brada silně vystupuje, gonia vytočena do stran, zuby středně obroušeny. Torus palatinus.

H r o b 119 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: náušnice, přezka, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů. Nadstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, čelo kolmé, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, gonia rovná, silná abraze zubů.

H r o b 120 - ?, juv. (14-18 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Pouze 14 volných zubů.

H r o b 121 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: přezka, nůž, dýka, dva kroužky.

Zlomky robustní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

Glbellární partie silně vyklenutá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý.

H r o b 122 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: nádoba.

Silně poškozená gracilní kostra se středním reliéfem svalových úponů. Středně vysoká postava.

Glbellární partie plochá, čelo kolmé, brada silně vystupuje, gonia rovná, střední abrase zubů.

H r o b 123 - muž?, mat. (40-50 let)

Zlomky kostry.

H r o b 124 - dítě - dívka. inf. I (mladší 6 let)

Nálezy: náušnice, korálky.

Zlomky lebečky.

H r o b 125 - juv. (14-18 let)

Zlomky kostry.

H r o b 126 - ?, dospělý

Nálezy: nádoba.

Zlomky čelistí a tříšť dlouhých kostí.

H r o b 127 - dítě, inf. I (méně než 6 let)

Zlomky kostřičky.

H r o b 128 - muž, mat. (40-50 let), typ L-M

Nálezy: nůž, přezka, nádoba.

Mírně poškozená robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, vysoký horní obličej. Dolichokran, orthokran, akrokran, eurymetop, leptoprosop, lepten, chamaekonch, mesorrhin, orthognat, mesomandibular. Aristencephal.

Vertikální obrys ovoid, glbellární partie plochá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl protažený, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně prominuje. Brada silně vystupuje, gonia rovná, zuby silně obroušeny, četné intravitální ztráty a několik kazů.

H r o b 129 - ?, dospělý

Nálezy: přezka, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 130 - ?, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 131 - muž, sen. (přes 60 let)

Nálezy: přezka, nádoba.

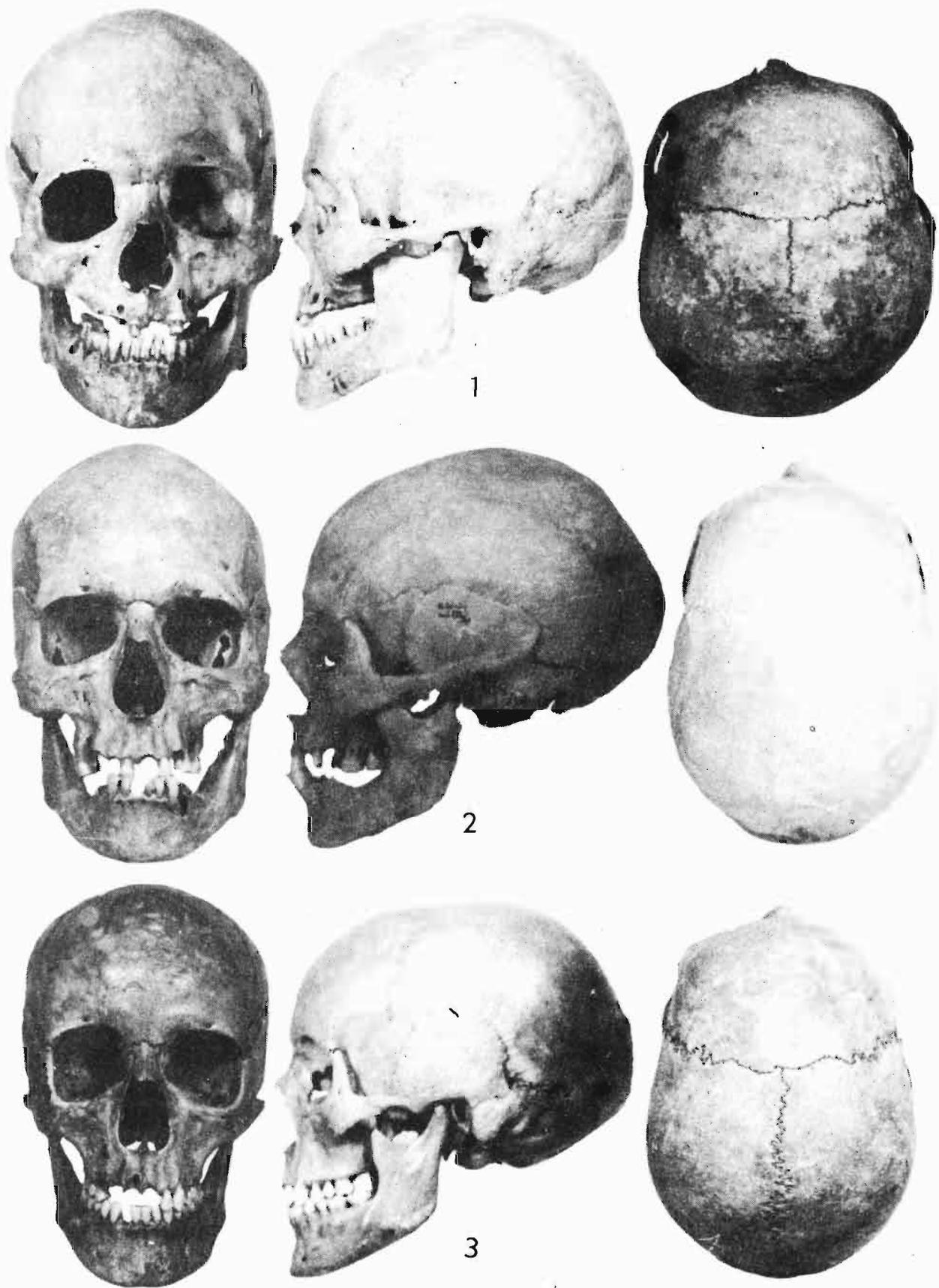
Zlomky středně robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů. Podstřední výška postavy.

Glbellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, gonia rovná, zuby silně obroušeny.

H r o b 132 - žena, juv.-ad. (18-20 let), typ L-M

Nálezy: náušnice, náramky, přeslen, přezka.

Mírně poškozená středně robustní kostra se slabým reliéfem svalových úponů.

Obr. 10. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 114 (muž, maturus, mongoloid); 2 - lebka z hrobu 128 (muž, maturus, typ L-M); 3 - lebka z hrobu 132 (žena, juvenis-adultus /18-20 let/, typ L-M).

Dlouhá, úzká a vysoká mozkovna, obličej středně široký, vysoký obličej i horní obličej. Dolichokran, orthokran, akrokran, eurymetop, leptoprosop, lepten, mesokonch, mesorrhin, orthognat, leptomandibular. Euencephal. Nadstřední výška postavy. Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, kořen nosu středně široký a mělký, nos středně prominuje. Brada silně vystupuje, gonía rovná, slabá abraše zubů. Anomální prořezání horního pravého špičáku.

H r o b 133 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: náušnice, vědro, přezka.

Zlomky gracilní kostry se středně výrazným reliéfem svalových úponů. Nadstřední výška postavy.

H r o b 134 - ?, mat. (40-50 let)

Nálezy: přezka, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středním reliéfem svalových úponů.

H r o b 136 - dítě, inf. I (6 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 137 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: náušnice, přeslen, nádoba.

Zlomky gracilní kostry se slabým reliéfem svalových úponů. Středně dlouhá mozkovna. Středně vysoká postava.

Glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, gonía vbočena dovnitř. Většina zubů vypadla za života.

H r o b 138 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů. Mesomandibular.

Glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, zevní týlní hrbol plochý, tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, gonía rovná, zuby silně obroušeny.

H r o b 139 - dítě, inf. I (4-5 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 140 - žena, ad. (20-30 let)

Nálezy: náušnice, prsteny, spona, nůž, dvě nádoby.

Zlomky lebky a mírně poškozený gracilní postokraniální skelet se slabým reliéfem svalových úponů. Podstřední výška postavy.

H r o b 141 - dítě, inf. I (18 měsíců)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 142 - dítě - dívka, inf. I (3-4 roky)

Nálezy: náušnice.

Pouze několik zubů.

H r o b 143 - dítě, inf. I (4-5 let)

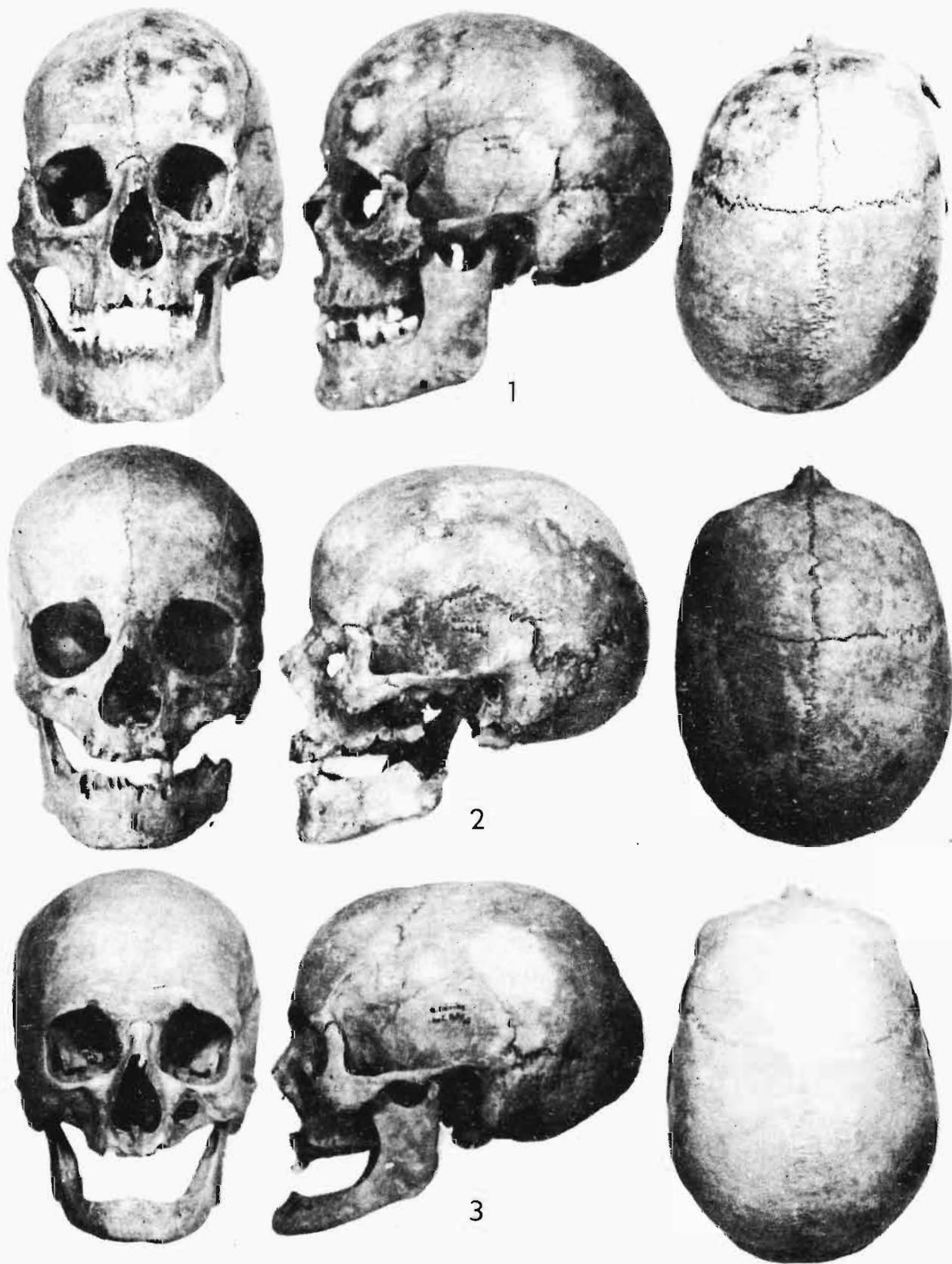
Nálezy: nádoba.

Zlomky dětské lebky.

H r o b 144 - dítě, inf. I (4-5 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky lebky.

Obr. 11. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 148-I (muž, adultus, typ L-M); 2 - lebka z hrobu 148-II (muž, matus, dinár /+mediterrán/); 3 - lebka z hrobu 149 (žena, matus, typ L-M /+mediterrán/).

H r o b 145 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: dvě náušnice.

Silně poškozená gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů. Podstřední tělesná výška.

Glabešnírní partie plochá, čelo kolmé, temeno tvoří jednoduchý oblouk, tělo mandibuly nízké, gonia rovná.

Zhojená zlomenina pravé klíční kosti.

H r o b 146 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středním reliéfem svalových úponů.

Glabešnírní partie plochá, čelo klenuté, temeno ploché, týl klenutý, gonia vytočená do stran, zuby středně obroušeny.

H r o b 147 - muž, ad. (30-40 let)

Nálezy: nádoba.

Silně poškozená robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna. Dolichokran, orthokran, akrokran, eurymetop, mesomandibular. Aristencephal. Vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabella středně vytvořena, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol čepovitě vytvořen. Brada silně vytvořena, gonia rovná, slabá abraze zubů, několik zubních kazů.

H r o b 148

a) muž, ad. (30-40 let), typ L-M

Nálezy: přezka, nádoba, náušnice.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá a velmi úzká mozkovna, obličej vysoký, horní obličej středně vysoký. Hyperdolichokran, eurymetop, hypsikonch, mesorrhin, mesomandibular. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabešnírní partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a mělký, brada silně prominuje, gonia rovná, zuby středně obroušeny. Metopismus.

b) muž, mat. (40-50 let), dinár (+mediterrán)

Nálezy: nádoba, dýka, přezka.

Silně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů. Středně dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, středně široký obličej, středně vysoký obličej i horní obličej. Mesokran, hypsikran, akrokran, eurymetop, hyperleptoprosop, lepten, mesokonch, chamaerrhin, orthognat, leptomandibular, euencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabešnírní partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý. Reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, prominence nosu silná, gonia vytočena do stran, silná abraze zubů, téměř všechny zuby ztraceny za života.

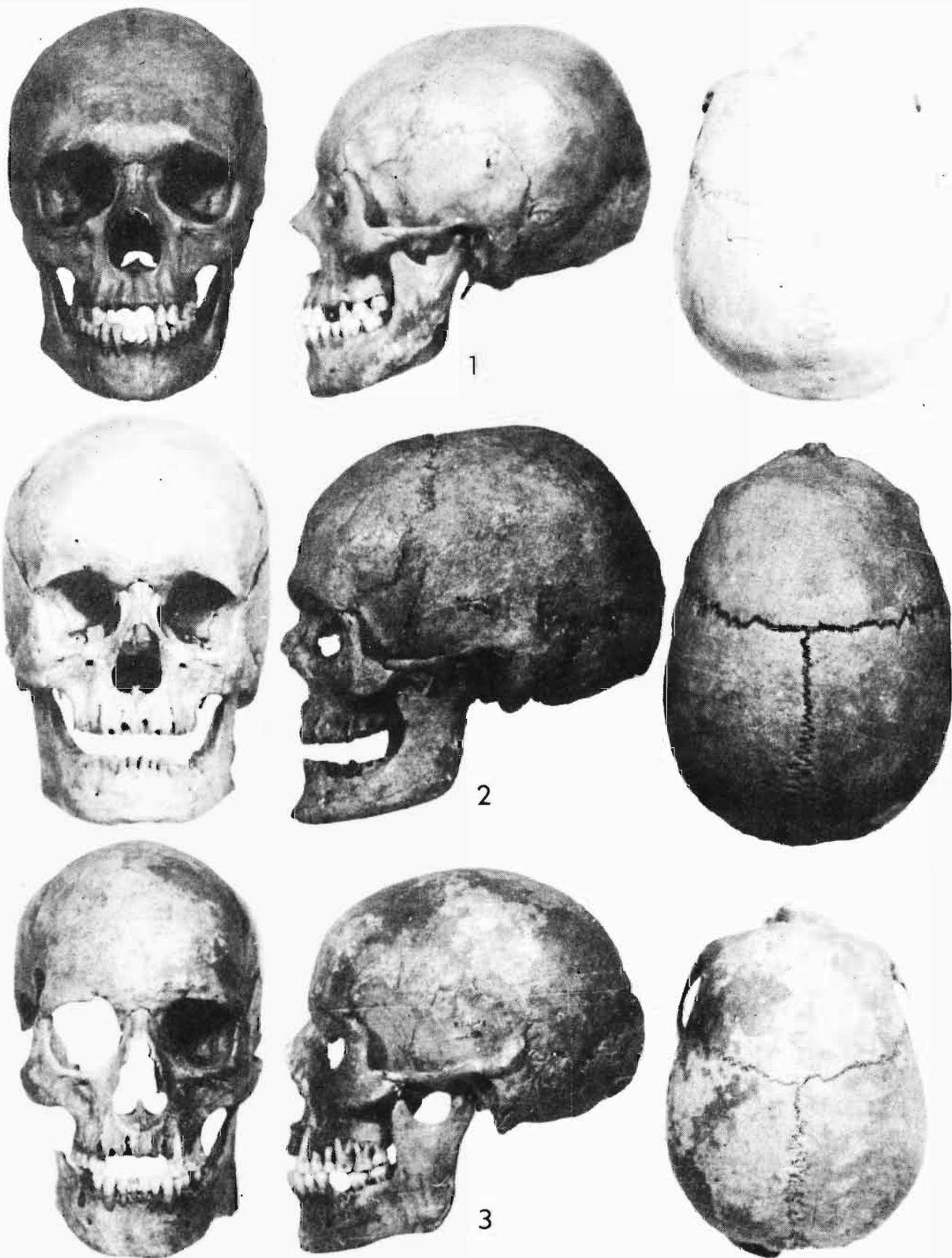
Dobře zhojená zlomenina diafysy jedné metatarsální kůstky. Metopismus.

H r o b 149 - žena, mat. (40-50 let), typ L-M (mediterrán)

Nálezy: náušnice, korálky, přezka, římská spona.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, obličej středně široký a nízký, horní obličej středně vysoký. Dolichokran, orthokran, akrokran, eurymetop, euryprosop, mesen, hypsikonch, mesorrhin, orthognat, leptomandibular. Aristencephal. Středně vysoká postava.

Obr. 12. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 150 (žena, adultus, dinár /+typ L-M/);
2 - lebka z hrobu 157 (muž, adultus, typ L-M /+paleoeuropid/); 3 - lebka z hrobu
158 (muž, adultus, typ L-M).

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno ploché, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličejů výrazný, kořen nosu středně hluboký a středně široký, nos silně prominuje, gonia vytočena do stran. Všechny zuby ztraceny za života.

H r o b 150 - žena, ad. (30-40 let), dinár (+typ L-M)

Nálezy: náušnice, přezka, nádoba.

Mírně poškozená gracilní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, široká a středně vysoká mozkovna, obličej středně široký, vysoký obličej i horní obličej. Brachykran, orthokran, tapeinokran, metriometop, leptoprosop, lepten, hypsikonch, mesorrhin, mesognath, mesomandibular. Aristencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys birsoid, glabellární partie plochá, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, reliéf obličejů výrazný, kořen nosu široký a středně hluboký, nos silně prominuje, tělo mandibuly nízké, gonia vytočena do stran, abraze zubů střední, skus nůžkovitý.

Lumbalisace prvního křížového obratle.

H r o b 151 - dítě, inf. I (5 let)

Zlomky kostry.

H r o b 152 - dítě, inf. II (9 let)

Nálezy: nůž, přezka, kroužek, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 154 - dítě, inf. I (3-4 roky)

Nálezy: kroužek.

Zlomky kostry.

H r o b 156 - dítě - dívka, inf. I (4 roky)

Nálezy: náušnice, korálky.

Zlomky kostry.

H r o b 157 - muž, ad. (20-30 let), typ L-M (+paleoeuropid)

Nálezy: přezky, kroužek.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Velmi dlouhá a středně široká mozkovna, široký a nízký obličej, středně vysoký horní obličej. Dolichokran, stenometop, euryprosop, mesen, hypsikonch, mesorrhin, eurymandibular. Vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie silně vytvořena, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol čepovitý, reliéf obličejů výrazný, kořen nosu středně široký a hluboký, nos silně prominuje, brada silně vytvořena, gonia vytočena do stran.

Os incae unilaterale vpravo.

H r o b 158 - muž, ad. (30-40 let), typ L-M

Nálezy: nůž, kování vědérka, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra s mohutně vytvořeným reliéfem svalových úponů.

Úzká mozkovna, středně vysoký obličej i horní obličej. Hypsikonch, leptorrhin. Podstřední postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, reliéf obličejů výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos silně prominuje. Tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, gonia vytočena do stran, střední abraze zubů.

H r o b 159 - ?, juv. (14-16 let)

Nálezy: náušnice, přezka, nůž.

Mírně poškozená kostra.

H r o b 160 - muž?, mat. (40-50 let)

Nálezy: přezky, nádoba, sedm kamínků.

Zlomky kostry.

Glbellární partie středně vyklenuta, čelo kolmé, temeno tvoří jednoduchý oblouk, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos silně prominuje. V zachované horní čelisti téměř všechny zuby ztraceny za života.

H r o b 161 - muž, ad. (30-40 let)

Nálezy: nůž, přezky, třmeny, udidlo.

Silně poškozená robustní kostra se středně mohutným reliéfem svalových úponů. Podstřední výška postavy.

Glbellární partie střední, temeno tvoří jednoduchý oblouk, tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, gonia vytočena do stran, silná abrase zubů.

H r o b 162 - ?, dospělý

Nálezy: přezka, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 165 - ?, dospělý

Nálezy: křesací kamínky, dvě přezky, nůž.

Zlomky kostry.

H r o b 166 - muž, mat. (40-50 let), dinár (+typ L-M)

Nálezy: přezka, nůž, nádoba.

Mírně poškozená robustní kostra se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, velmi široký obličej, velmi vysoký obličej i horní obličej. Mesokran, orthokran, tapeinokran, eurymetop, leptoprosop, lepten, hypsikonch, mesorrhin, mesognat, mesomandibular. Euencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys birsoid, glbellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl oploštěný, zevní týlní hrbol plochý. Reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a hluboký, nos silně prominuje, tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, gonia vytočena do stran, silná abrase zubů, skus nůžkovitý.

H r o b 167 - dítě, inf. I (4 roky)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 168 - dítě, inf. I (4 roky)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 169 - žena?, dospělá

Nálezy: náušnice, nádoba.

Středně robustní postkraniální skelet zachován ve zlomcích.

H r o b 170 - muž?, ad. (20-30 let), typ L-M

Nálezy: přezka, křesadlo, křesací kamínky, kroužek, nádoba.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně vysoká mozkovna, středně vysoký obličej, nízký horní obličej. Hypsikonch, mesorrhin, mesognat. Podstřední postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně prominuje, gonia vytočena do stran, středně obroušený chrup.

Stav po nespecifickém chronickém kostním zánětu pravé tibie. Zachovaná horní třetina pravé tibie je proti straně levé zřetelně ztlustělá, kostní strukturu má nepravidelnou, v centru místy vyjasněnou, na hranici metafysární však s obláčkovitě nepravidelným sytým sklerotickým zahuštěním. Skleroticky sytý stín tvoří také na rtg snímku kostní struktura při fibulárním obrysu celé zachované proximální části kosti s výjimkou epifysy. Vlevo je rtg obraz normální.

H r o b 171 - dítě - dívka, inf. II (9 let)

Nálezy: náušnice, korálky, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 172 - dítě - dívka, inf. II (8-9 let)

Nálezy: korálky, přeslen, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 175 - dítě - dívka, inf. I (4-5 let)

Nálezy: náušnice, prsten, korálky, přezka, kroužek, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 176 - dítě - dívka, inf. II (8-9 let)

Nálezy: náušnice, přezka, nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 177 - muž, ad. (30-40 let), typ L-M

Mírně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů. Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna. Středně široký a nízký obličej, středně vysoký horní obličej. Dolichokran, orthokran, metriokran, eurymetop, mesoprosop, mesen, hypsikonch, chamaerrhin, orthognat, euencephal. Nadstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno ploché, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos silně prominuje, lícní kosti přilehlé, gonia rovná, silná abraze zubů, skus kleštovitý.

H r o b 178 - muž, ad. (30-40 let), typ L-M

Nálezy: dýka, přezky, kroužek, náušnice, nádoba.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Mesokran, orthokran, metriokran, eurymetop, mesoprosop, mesen, mesokonch, leptorrhin, orthognat, mesomandibular. Euencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno ploché, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý. Reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos silně prominuje, gonia vytočena do stran, zuby středně obroušeny. Metopismus.

H r o b 179 - ?, dospělý

Nálezy: nůž, přezka, kroužek.

Zlomky kostry.

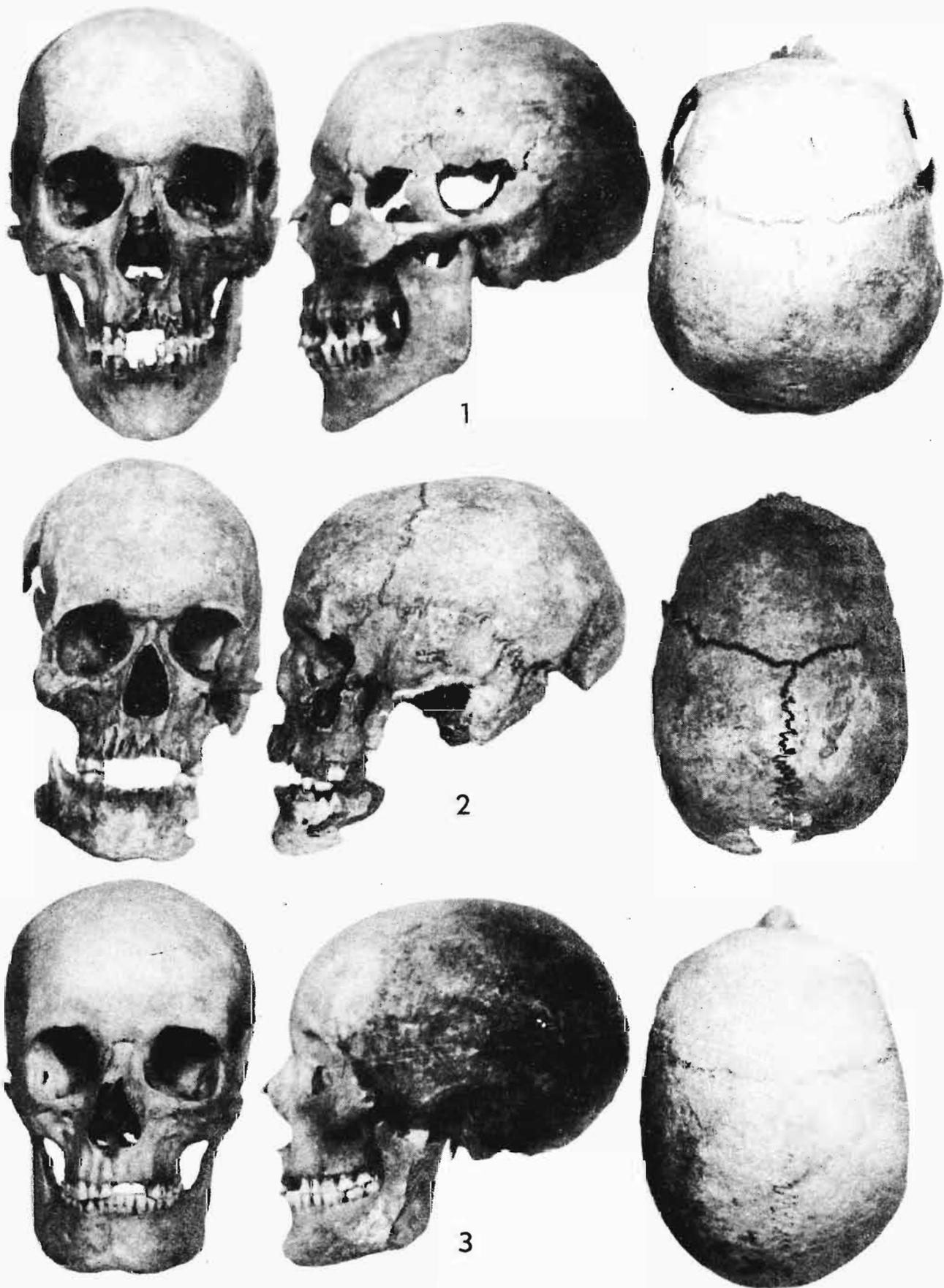
H r o b 180 - dítě, inf. I (5-6 let)

Zlomky lebky.

H r o b 181 - muž, dospělý

Nálezy: šipky, nůž, přezky.

Zlomky postkraniálního skeletu.

Obr. 13. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 166 (muž, matus, dinár /+typ L-M/);
2 - lebka z hrobu 170 (muž?, adultus, typ L-M); 3 - lebka z hrobu 177 (muž, adultus, typ L-M).

H r o b 182 - ?, dospělý

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 183 - ?, dospělý

Nálezy: bronzová nášivka, přezka, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 184 - žena?, mat. (50-60 let)

Nálezy: náušnice, přeslen, přezka, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se slabým reliéfem svalových úponů. Středně vysoká postava.

Glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk.

Tělo mandibuly nízké, gonia rovná, silná abrase zubů.

H r o b 186 - žena, ad. (30-40 let), dinár (+mediterrán)

Nálezy: římská mince, dýka, přezka.

Silně poškozená gracilní kostra.

Úzká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, vysoký horní obličej. Mesoprosop, lepten, hypsikonch, mesorrhin, orthognat. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabella plochá, čelo kolmé, temeno stoupá k vertexu, kořen nosu středně široký a mělký, nos slabě prominuje, tělo mandibuly nízké, gonia rovná, zuby středně obroušeny.

H r o b 187 - žena?, dospělá

Nálezy: náušnice, korálky, nášivka, přezka, nádoba.

Zlomky robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů.

H r o b 188 - dítě - dívka, inf. I (4-5 let)

Nálezy: náušnice, korálky, dva prsteny, přeslen, nádoba.

Pouze několik zubů.

H r o b 189 - ?, dospělý

Nálezy: nádoba.

Zlomky postkranialního skeletu.

H r o b 190 - žena?, dospělá

Zlomky kostry, nadstřední výška postavy.

H r o b 191 - žena, ad. (30-40 let), dinár

Nálezy: náušnice, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra.

Středně vysoký obličej i horní obličej. Mesokonch, leptorrhin, mesomandibular. Vysoká postava.

Glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos silně prominuje, gonia vytočena do stran, zuby středně obroušeny. Několik zubních kazů.

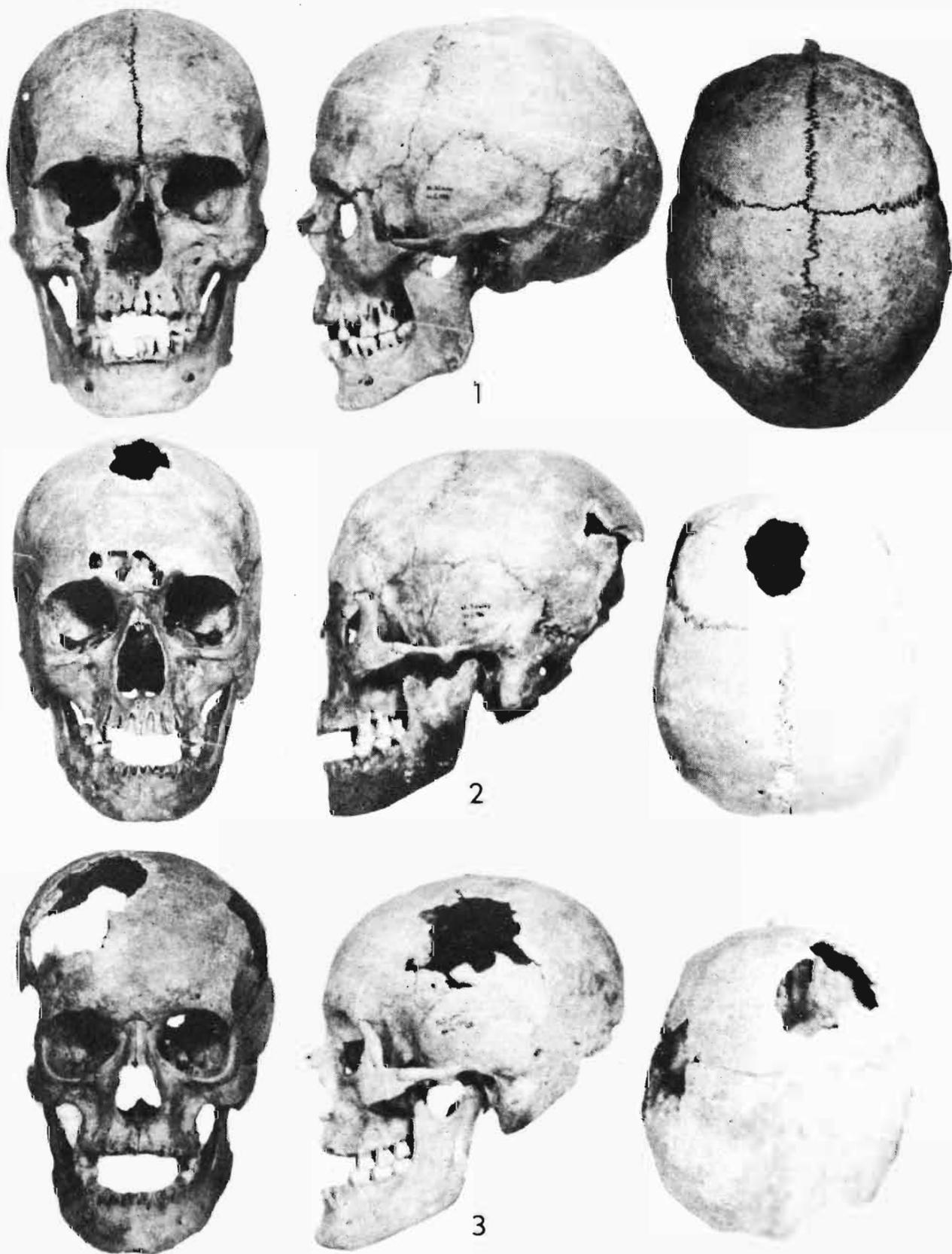
Lumbalisace prvního křížového obratle.

H r o b 193 - žena, ad. (20-30 let), dinár

Nálezy: přeslen, přezka.

Silně poškozená gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů. Úzká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, nízký horní obličej. Eurymetop, mesoprosop, euryen, chamaerrhin, eurymandibular. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, kořen nosu středně široký, prominence nosu střední, gonia stočena dovnitř, zuby slabě obroušeny.

Obr. 14. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 178 (muž, adultus, typ L-M); 2 - lebka z hrobu 186 (žena, adultus, dinár /+mediterrán/); 3 - lebka z hrobu 191 (žena, adultus, dinár).

H r o b 194 - ?, dospělý

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 195 - dítě, inf. II (10-11 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 196 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se slabým reliéfem svalových úponů.

Nadstřední výška postavy.

Glabešnírní partie plochá, čelo klenuté, silná prominence nosu, tělo mandibuly nízké, gonia rovná, zuby středně obroušeny.

H r o b 197 - dítě, inf. (4 roky)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 198 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: náušnice, korálky, přezky, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně vysoký obličej, nízký horní obličej. Chamaekonch, hyperchamaerhin.

Glabešnírní partie plochá, čelo kolmé, temeno ploché, kořen nosu středně široký a mělký, silně prominující nos, tělo mandibuly vysoké, silná abraze zubů.

H r o b 199 - žena, ad. (30-40 let), mediterrán

Nálezy: náušnice, přeslen, nádoba.

Silně poškozená gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů. Dlouhá a úzká mozkovna, středně vysoký obličej i horní obličej. Dolichokran, eurymetop, hypsikonch, mesorhin, leptomandibular. Vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabešnírní partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, kořen nosu úzký a mělký, lícní kosti přilehlé, tělo mandibuly nízké, gonia stočena dovnitř. Abrase zubů střední, skus nůžkovitý.

H r o b 200 - ?, dospělý

Nálezy: nůž, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry so středním reliéfem svalových úponů.

H r o b 201 - dítě - dívka?, inf. I (2 roky).

Nálezy: korálky, nádoba.

Pouze několik zubů.

H r o b 202 - ?, dospělý

Nálezy: přezka, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 203 - dítě - dívka?, inf. II (10 let)

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky postkraniálního skeletu.

H r o b 204 - žena, ad. (30-40 let)

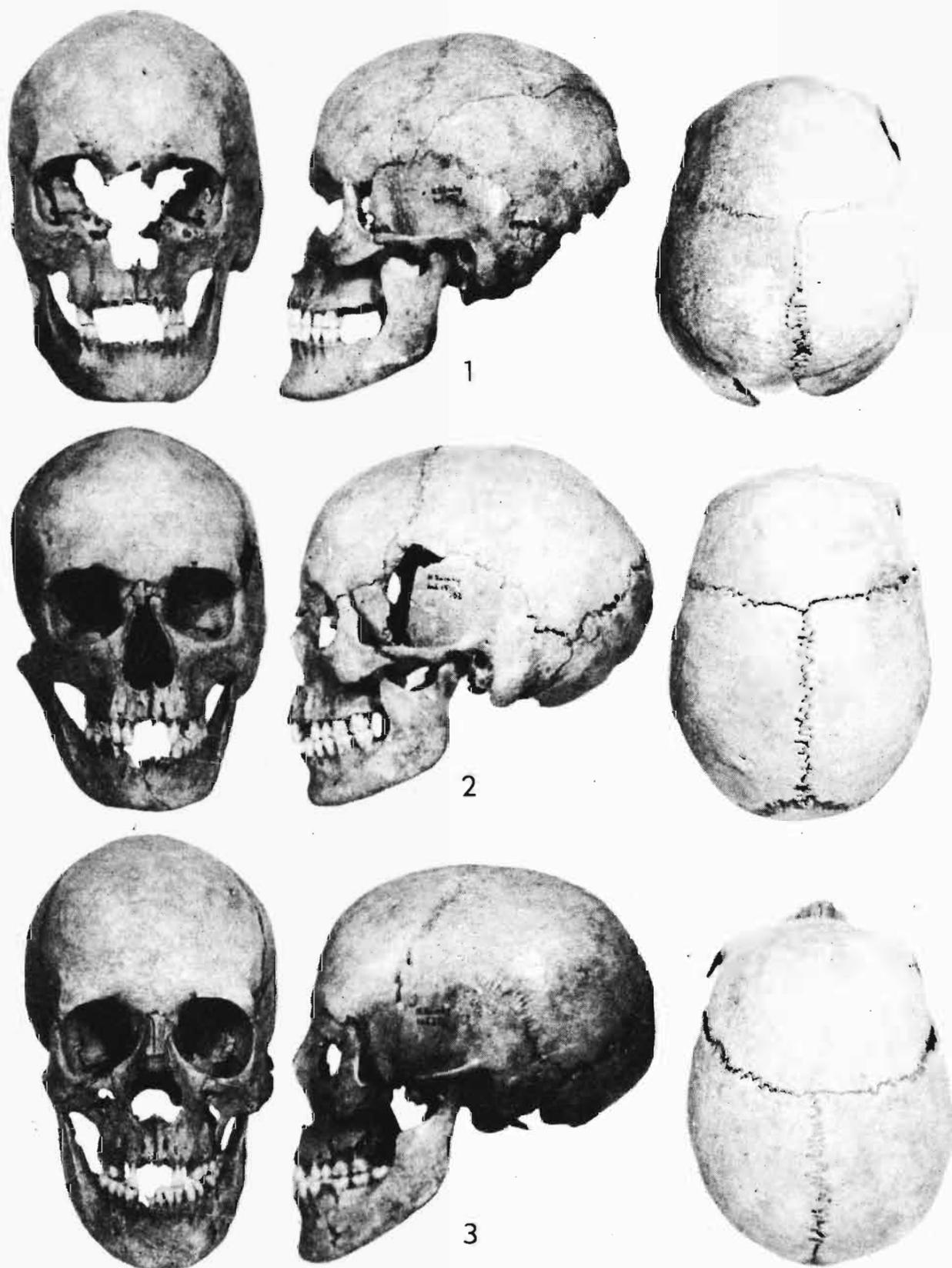
Zlomky gracilní kostry se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

H r o b 205 - žena, ad. (20-30 let), typ L-M

Nálezy: náušnice, přeslen, nádoba.

Mírně poškozená gracilní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, vysoký obličej i horní obličej. Dolichokran, orthokran, metriokran, eurymetop, mesokonch, mesorhin, orthognat, mesomandibular. Euencephal. Podstřední výška postavy.

Obr. 15. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 193 (žena, adultus, dinár); 2 - lebka z hrobu 199 (žena, adultus, mediterrán); 3 - lebka z hrobu 205 (žena, adultus, typ L-M).

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu úzký a středně hluboký, nos středně prominuje, brada silně vytvořena, genia rovná, zuby slabě obroušeny, skus nůžkovitý.

H r o b 206 - muž, mat. (40-50 let), paleoeuropid

Nálezy: nůž, přezka, nádoba.

Mírně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů. Dlouhá, úzká, středně vysoká mozkovna, úzký obličej, nízký obličej i horní obličej. Dolichokran, orthokran, akrokran, metriometop, mesoprosop, mesen, chamaekonch, mesorrhin, orthognat. Aristencephal. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně prominuje, genia vytočena do stran, silná abraze zubů.

H r o b 207 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: dýka, dvě nádoby.

Zlomky robustní kostry.

H r o b 208 - žena?, dospělá.

Nálezy: náušnice, přeslen, přezka, nůž, nádoba.

Zlomky středně robustního postkranialního skeletu se středním reliéfem svalových úponů. Vysoká postava.

H r o b 209 - muž?, mat. (40-50 let)

Nálezy: dýka, přezka, kroužek.

Zlomky robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně vysoká postava.

H r o b 210 - žena, mat. (50-60 let)

Nálezy: přezka.

Zlomky středně robustní kostry se středním reliéfem svalových úponů.

Mesokonch a chamaerrhin. Nadstřední výška postavy.

Glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, kořen nosu středně široký, nos středně prominuje, genia vytočena do stran, silná abraze zubů.

H r o b 211 - muž, mat. (40-50 let), typ L-M

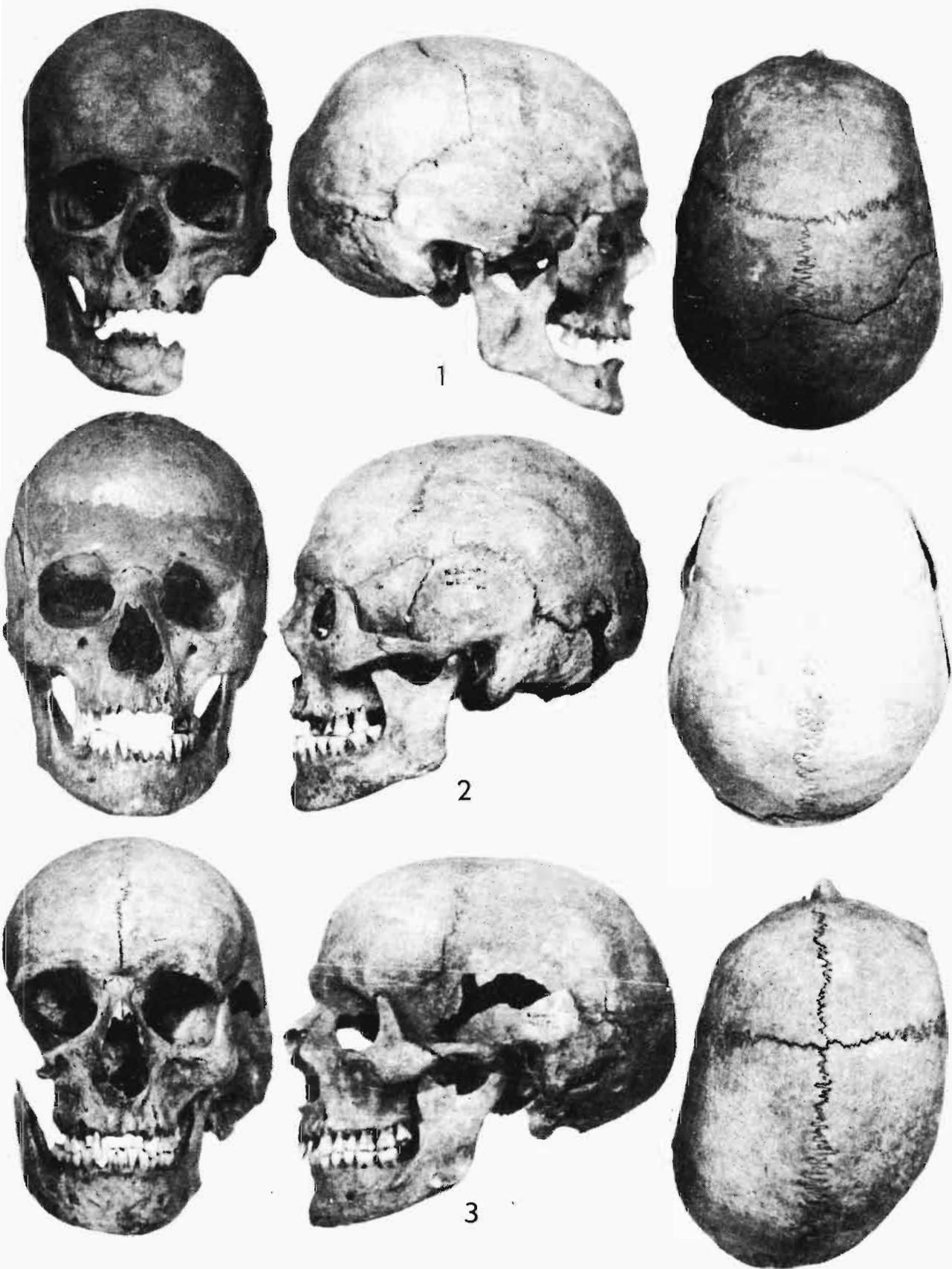
Nálezy: přezka.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, nízký horní obličej. Mesokran, orthokran, metriokran, metriometop, mesoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, orthognat, eurymandibular. Aristencephal. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, kořen nosu široký a středně hluboký, nos středně prominuje, lícní kosti vysedlé, tělo mandibuly nízké, genia vytočena do stran, střední abraze zubů.

V oblasti arcus superciliares a glabelly je naznačen houbovitý vzhled kostního povrchu bez známek patologické prominence. Na rtg snímku v předozadní projekci je v čelní krajině kostní struktura lehce smazaná, nahrazena méně kontrastním až jemně houbovým stínem; z rtg obrazu nelze určit etiologii tohoto projevu.

Obr. 16. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 206 (muž, maturus, paleoeuropid); 2 - lebka z hrobu 211 (muž, maturus, typ L-M); 3 - lebka z hrobu 219 (muž, adultus, mediterrán /+dinár/).

H r o b 212 - dítě - dívka?, inf. I (18 měsíců)

Nálezy: náušnice, korálek, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 213 - dítě, inf. I (2 roky)

Nálezy: nůž, bronzový hrot.

Zlomky kostry

H r o b 214 - ?, dospělý

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 215 - dítě, inf. I (5 let)

Zlomky kostry.

H r o b 216 - ?, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 217 - dítě, inf. I (mladší 6 let)

Zlomky kostry.

H r o b 218 - žena?, mat. (40-50 let)

Nálezy: přeslen, přezka, nůž.

Zlomky středně robustní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

Podstřední výška postavy.

Glabellární partie plochá, čelo klenuté, gonia stočena dovnitř, v zachované dolní čelisti všechny zuby vypadlé za života.

H r o b 219 - muž, ad. (30-40 let), mediterrán (+dinár)

Nálezy: pásová garnitura, třmen, udidlo, dýka, nůž.

Silně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů. Dlouhá a velmi široká mozkovna, úzký a středně vysoký obličej, vysoký horní obličej. Hyperdolichokran, eurymetop, hyperleptoprosop, hyperlepten, mesokonch, mesorrhin, mesomandibular. Vysoká postava.

Glabellární partie střední, temeno tvoří jednoduchý oblouk, čelo klenuté, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličejů výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos silně promínuje, gonia rovná, zuby středně obroušeny.

Metopismus.

H r o b 220 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: přezka, křesací kamínky.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Glabellární partie silně vyklenuta, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, gonia vytočena laterálně, četné intravitální ztráty zubů.

Mnohočetné osteomy kalvy, markantní zvláště v levé čelní oblasti a na levé spánkové kosti. Na cílených rtg snímcích je patrný stín hutnoty kompaktní kosti velikosti fazole, nasedající na kostní obrys levého mastoidu; jiný stín stejného charakteru i velikosti je v čelní krajině.

H r o b 221 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, přezka, nádoba.

Zlomky robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně vysoká postava.

Glabellární partie silně vytvořena, čelo ubíhavé.

H r o b 223 - muž, mat. (40-50 let), typ L-M (+dinár)

Nálezy: přezky, nůž, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Velmi dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Mesokran, chamaekran, tapeinokran, eurymetop, leptoprosop, mesen, chamaekonch, mesorrhin, orthognat, leptomandibular. Aristencephal. Malá postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo kolmé, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos středně prominující, lícní kosti přilehlé, brada silně prominuje, gonia rovná, silná abraze zubů, četné intravitální ztráty zubů.

H r o b 224 - muž, mat. (40-50 let); typ L-M (+mongoloid)

Nálezy: nůž, přezka.

Mírně poškozená robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, úzká a nízká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Mesokran, chamaekran, tapeinokran, metriometop, leptoprosop, mesen, mesokonch, mesorrhin, mesognat, eurymandibular. Euencephal. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys birsoid, glabellární partie silně vytvořena, čelo ubíhavé, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a středně hluboký, nos silně prominuje, lícní kosti vysedlé, tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, gonia vytočena do stran, silná abraze zubů, skus nůžkovitý.

H r o b 225 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: náušnice, korálky.

Silně poškozená gracilní kostra se středním reliéfem svalových úponů. Nadstřední výška postavy.

H r o b 226 - muž, mat. (40-50 let), typ L-M

Nálezy: kroužek, nůž, nádoba.

Mírně poškozená robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Velmi dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna. Středně široký a vysoký obličej, vysoký horní obličej. Dolichokran, orthokran, metriokran, eurymetop, leptoprosop, lepten, chamaekonch, mesorrhin, orthognat, mesomandibular. Aristencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu široký a středně hluboký, prominence nosu střední, tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, gonia vytočena do stran, silná abraze zubů, skus kleštovitý.

Stav po zhojené impresivní zlomenině čelní kosti vlevo v sousedství věnového řvu.

H r o b 227 - muž, mat. (40-50 let)

Zlomky robustní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů. Podstřední výška postavy.

H r o b 228 - muž, dospělý

Nálezy: kopí, nůž, pásová garnitura, udidlo, třmeny.

Zlomky postkraniálního skeletu. Podstřední tělesná výška.

H r o b 229 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: náušnice, nůž, přezka, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středním reliéfem svalových úponů. Středně vysoká postava.

Metopismus. Hypoplasie levé tibie a femuru bez patologických změn v kostní struktuře. Vpravo je rtg obraz normální, vlevo je vyznačena hypoplasie stehenní a holenní kosti, přičemž nápadněji vyniká ztenčení stínu kompakty na vnitřní straně; kost je lehce mediálně konvexně prohnutá. Kontrastní stíny v její struktuře v proximální třetině jsou nejspíše podmíněny postmortálními minerálními inkrustacemi.

H r o b 230 - dítě, inf. II (10 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 231 - muž, sen. (přes 60 let)

Nálezy: nůž.

Zlomky robustní kostry a mohutným reliéfem svalových úponů.

H r o b 232 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: náušnice, tři prsteny, korálky, přezky, vědro, nůž, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

Velmi dlouhá a široká mozkovna. Mesokran, eurymetop, mesomandibular, nadstřední výška postavy.

Vertikální obrys pentagonoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, gonia rovná. Četné intravitální ztráty zubů.

H r o b 233 - žena, ad. (20-30 let), mediterrán.

Nálezy: náušnice, kroužek, nádoba.

Mírně poškozená gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů. Dlouhá, úzká a nízká mozkovna, úzký a nízký obličej, nízký horní obličej. Dolichokran, chamaekran, metriokran, eurymetop, leptoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, mesognat, leptomandibular. Oligencephal. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys elipsoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, lícní kosti přilehlé, tělo mandibuly nízké, brada slabě vystupuje, gonia rovná, slabá abraze zubů. Předkus.

H r o b 234 - dítě, inf. II (12-13 let)

Zlomky kostry.

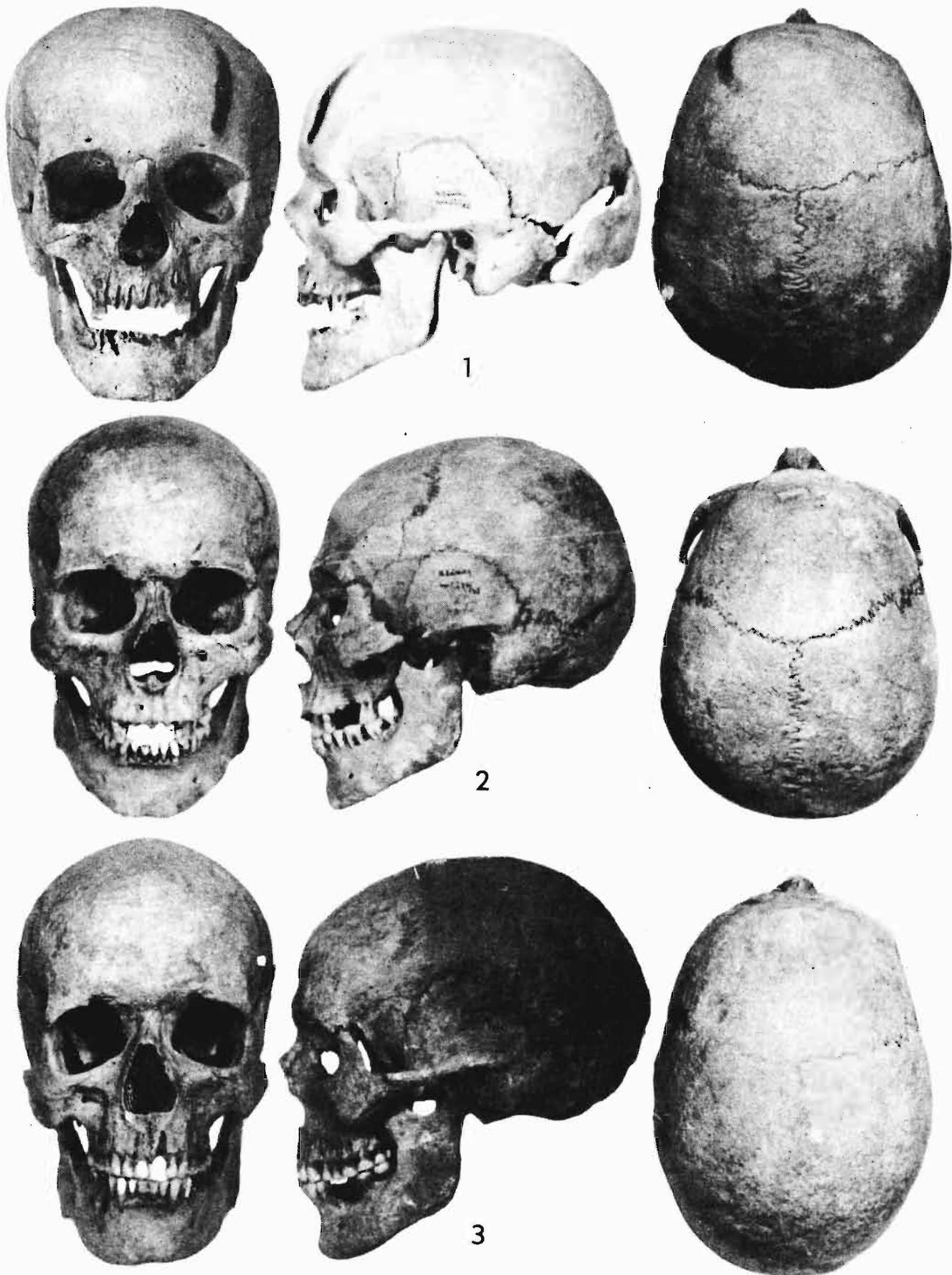
H r o b 235 - muž, mat. (40-50 let), paleoeuropid

Nálezy: nádoba.

Mírně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Dolichokran, orthokran, akrokran, eurymetop, euryprosop, mesen, mesokonch, mesorrhin, orthognat, eurymandibular. Euecephal. Vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie silně vytvořena, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol čepovitě vytvořen, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu úzký a hluboký, nos silně prominuje, gonia vytočena lo stran, silná abraze zubů, skus klešťovitý.

Obr. 17. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 223 (muž, maturus, typ L-M /+dinár/);
2 - lebka z hrobu 224 (muž, maturus, typ L-M /+mongoloid/); 3 - lebka z hrobu 226
(muž, maturus, typ L-M).

H r o b 236

a) žena, ad. (20-30 let)

Silně poškozená gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů. Středně dlouhá a úzká mozkovna. Mesokran, eurymetop. Vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, gonia rovná, silná abraze zubů.

b) dítě, inf. I (snad plod)

Zlomky lebky.

H r o b 237 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, přezka, kroužek, nádoba.

Silně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá a úzká mozkovna. Dolichokran, eurymetop, mesomandibular. Nadstřední postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně silná, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, gonia vytočena do stran, silná abraze zubů.

Silně poškozený blok dvou krčních obratlů, v ohlasi C3-C6.

H r o b 238 - žena, mat. (40-50 let), dinár (+mongoloid)

Nálezy: nádoba.

Mírně poškozená gracilní kostra se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, středně široká a nízká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Brachykran, orthokran, tapeinokran, stenometop, leptoprosop, mesen, hypsikonch, mesorrhin, orthognat, mesomandibular. Euencephal. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys sfenoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří plochý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý; silná abraze zubů, četné intravitální ztráty.

H r o b 239 - dítě - dívka?, inf. I (2 roky)

Nálezy: náušnice, korálek, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 240 - dítě, inf. I (5-6 let)

Několik zubů a zlomky postkranialního skeletu.

H r o b 242 - dítě, inf. I (5 let)

Zlomky kostry.

H r o b 244 - žena, ad. (30-40 let), typ L-M

Nálezy: náušnice, přezka, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá mozkovna, středně vysoký obličej i horní obličej. Mesokonch, chamaerrhin. Vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, střední abraze zubů.

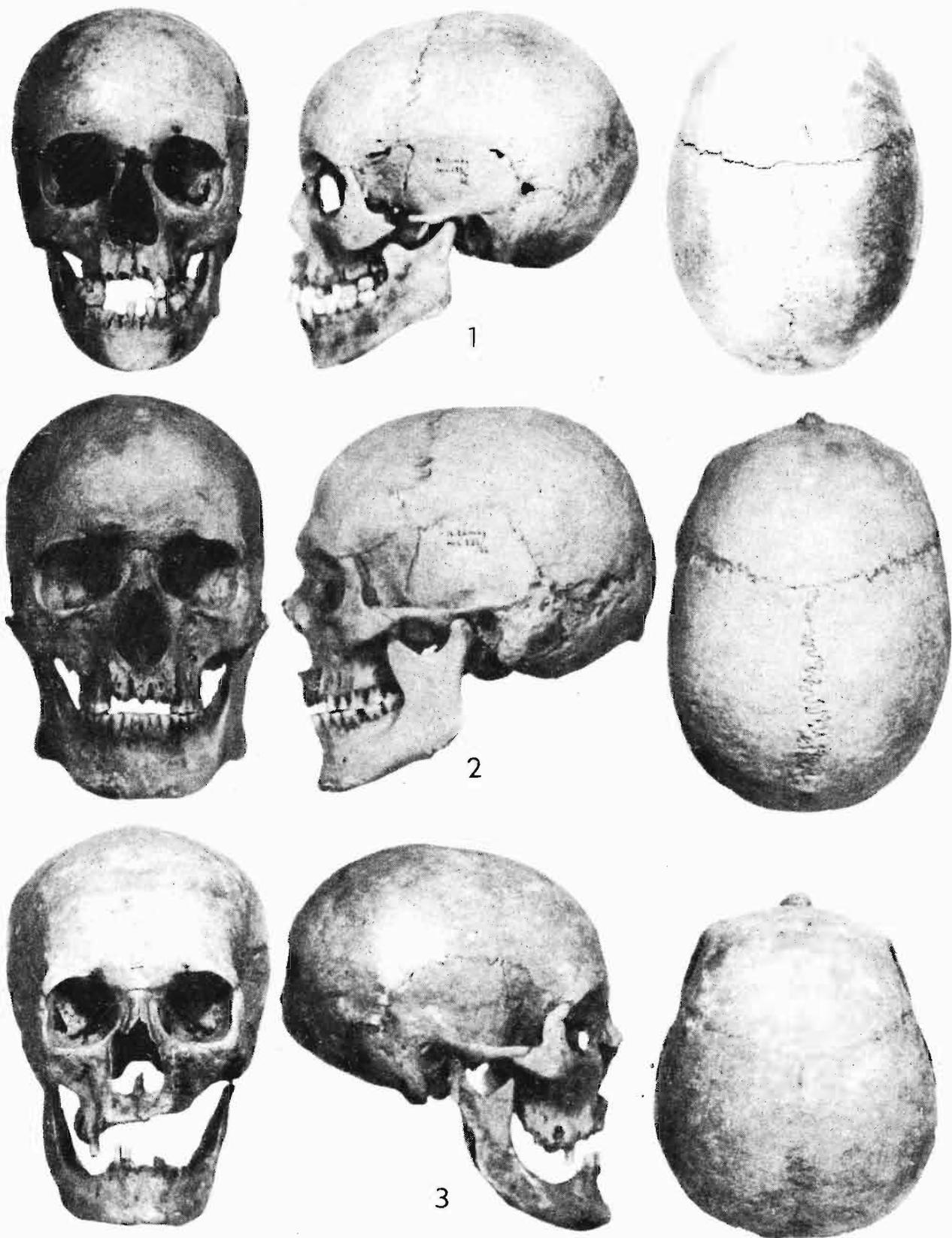
H r o b 245

a) žena, ad. (30-40 let), typ L-M

Nálezy: korálky, náušnice, tři prsteny.

Mírně poškozená gracilní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Mesokran, orthokran, metriokran, stenometop, mesoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, mesognat, mesomandibular. Aristencephal. Malá výška postavy.

Obr. 18. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 233 (žena, adultus, mediterrán); 2 - lebka z hrobu 235 (muž, matus, paleoeuropid); 3 - lebka z hrobu 238 (žena, matus, dinár /+mongoloid/).

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno ploché, týl klenutý, gonia vytočená do stran, zuby středně obroušeny, skus nůžkovitý.

b) dítě, inf. I (18 měsíců)

Zlomky kostry.

c) dítě, inf. I (2 roky)

Zlomky kostry.

H r o b 246 - muž, mat. (40-50 let), typ L-M (+dinár)

Nálezy: pásová garnitura, tři přezky, křesadlo, křesací kamínky, nůž.

Mírně poškozená středně robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Mesokran, orthokran, metriokran, eurymetop, leptoprosop, mesen, mesokonch, leptorrhin, orthognat, leptomandibular. Aristencephal. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo kolmé, temeno ploché, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, kořen nosu široký a hluboký, nos silně prominuje, tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, silná abrase zubů.

Metopismus. Artrotické změny hlavice pravého humeru. Na rtg snímku je v tuberculum maius skupina cystoidních projasnění se sytějším lemem, koncentrovaných především v jeho basi,

H r o b 247 - žena, dospělá

Nálezy: přeslen.

Zlomky středně robustní kostry.

H r o b 248 - dítě, inf. I (4 roky)

Zlomky kostry.

H r o b 249 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Hypikonch, leptorrhin. Středně vysoká postava.

Glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, silná abrase zubů.

H r o b 250 - muž, ad. (30-40 let)

Nálezy: přezka, nůž, nádoba.

Zlomky robustní kostry se středně mohutným reliéfem svalových úponů.

Exostosa na laterálním výběžku levé klíční kosti, pravděpodobně artikulující s 1. žebrem. Na hranici střední a akromiální třetiny klíčku je dolní okraj vyzdvižen v trojúhelníkovitý, široce basí nasedající výběžek, který hrotem směřuje mediálně a jehož kostní struktura bez ohraničení souvisí na rtg snímku s kostní strukturou diafysy klíčku. Také kompakta klíčku na něj plynule přechází.

H r o b 251 - ?, dospělý

Zlomky postkranialního skeletu.

H r o b 252 - dítě, inf. II (8 let)

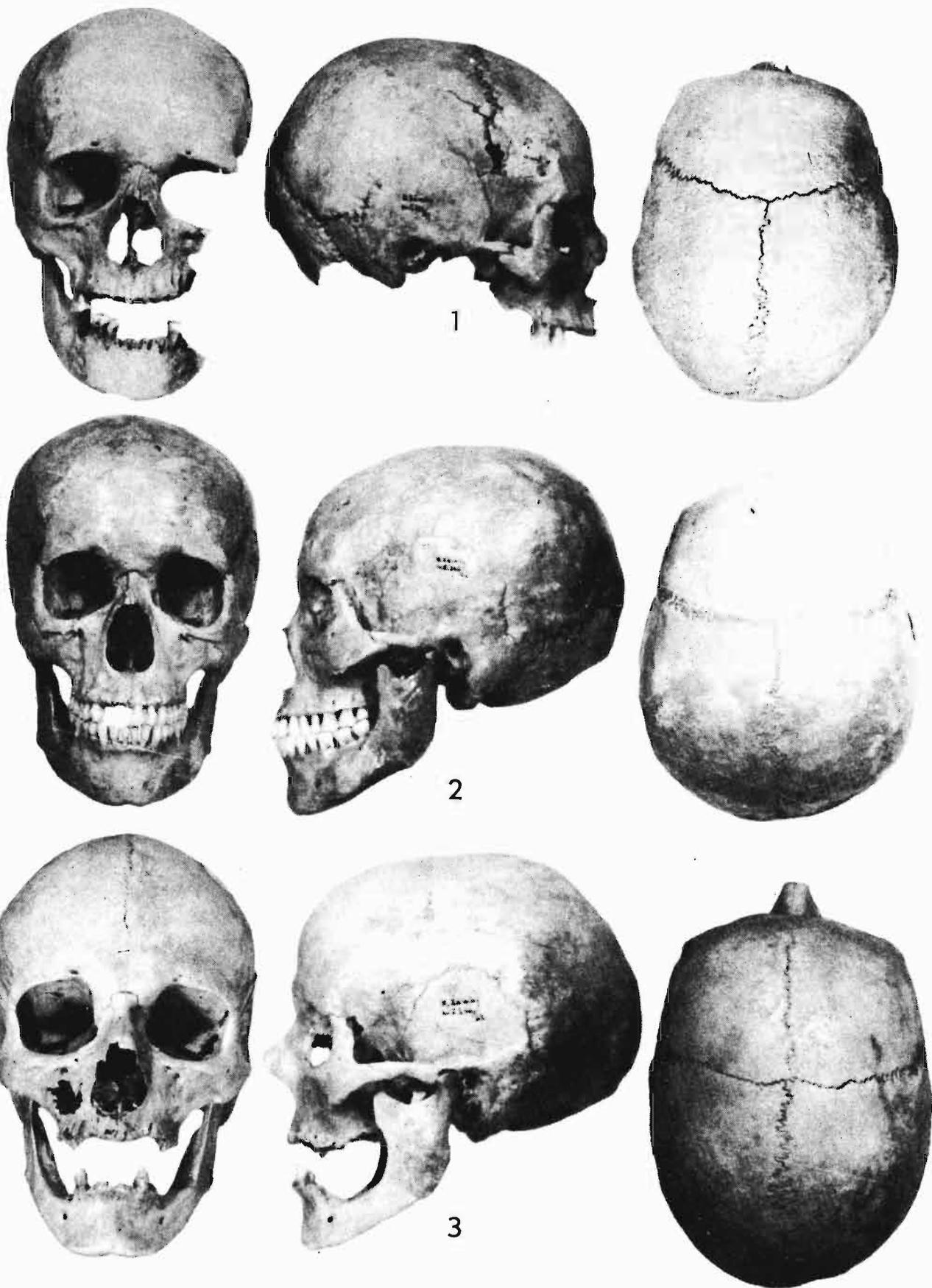
Zlomky kostry.

H r o b 253 - muž, mat. (40-50 let), typ L-M

Nálezy: dýka, přezka, kroužek, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá a úzká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Mesokran, stenometop, leptoprosop, lepten, mesokonch, leptorrhin, mesomandibular. Středně vysoká postava.

Obr. 19. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 244 (žena, adultus, typ L-M); 2 - lebka z hrobu 245 (žena, adultus, typ L-M); 3 - lebka z hrobu 246, muž, maturus, typ L-M (+dinár/).

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie silně vyklenuta, čelo ubíhavé, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu úzký a středně hluboký, gonia vytočena do stran, zuby středně obroušeny, skus nůžkovitý, několik kazivých zubů.

Metopismus. Processus paratransversarius atlantis lat. sin. Na laterální výběžek atlantu vlevo nasedá kraniálně směřující masivní výrůstek s normální kostní strukturou na rtg snímku, lehce paličkovitě zakončený.

H r o b 254 - žena, sen. (přes 60 let), mediterrán (+alpín)

Nálezy: náušnice, kroužek, nádoba.

Silně poškozená gracilní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna. Dolichokran, orthokran, metriokran, metriometop, hypsikonch, mesomandibular. Aristencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, kořen nosu úzký a mělký, nos slabě prominuje, tělo mandibuly nízké, gonia rovná.

Metopismus. Silná senilní atrofie lebečních kostí, v oblasti obou temenních hrbolů jsou výrazné oválné okrsky, kde je kost ztenčena tak, že při pohledu vzniká dojem prohloubeniny.

Blok dvou krčních obratlů (C2-3), pravděpodobně degenerativního původu. Na rtg snímku je patrné spojení laterálních okrajů těchto obratlů, přičemž štěrbina intervertebrálních kloubů je zcela zaniklá, avšak štěrbina meziobratlová je jasně vyznačena. Na vrcholu dentu je na předním okraji vysoký osteofyt.

H r o b 255 - žena?, mat. (50-60 let)

Nálezy: náušnice, korálky, dva prsteny, přezky, jehelník.

Silně poškozená středně robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys sfenoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo ubíhavé, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý.

Senilní atrofie lebeční kosti v pravé parietální krajině (osteoporosis circumscripta localisata Rokitanski). Na rtg snímku je patrné lokální projasnění kostní struktury v rozsahu asi 3 x 4 cm, kde je též seskupena stromečkovitě uspořádaná síť venosní kresby; známky event. destrukce prokazatelné nejsou.

Na levém processus mastoideus pravděpodobně stav po zhojené spontánní perforaci abscesové dutiny. Na rtg snímku je patrný útlum mastoideální pneumatisace (charakteru chronických zánětlivých změn), z níž zbývají jen ojedinělé nepravidelné sklípky; ve stínu mastoideálního výběžku je však vyznačeno oválné vyjasnění velikosti asi 10 x 17 mm, podmíněné ostře ohraničeným defektem a obklopené sytějším lemem.

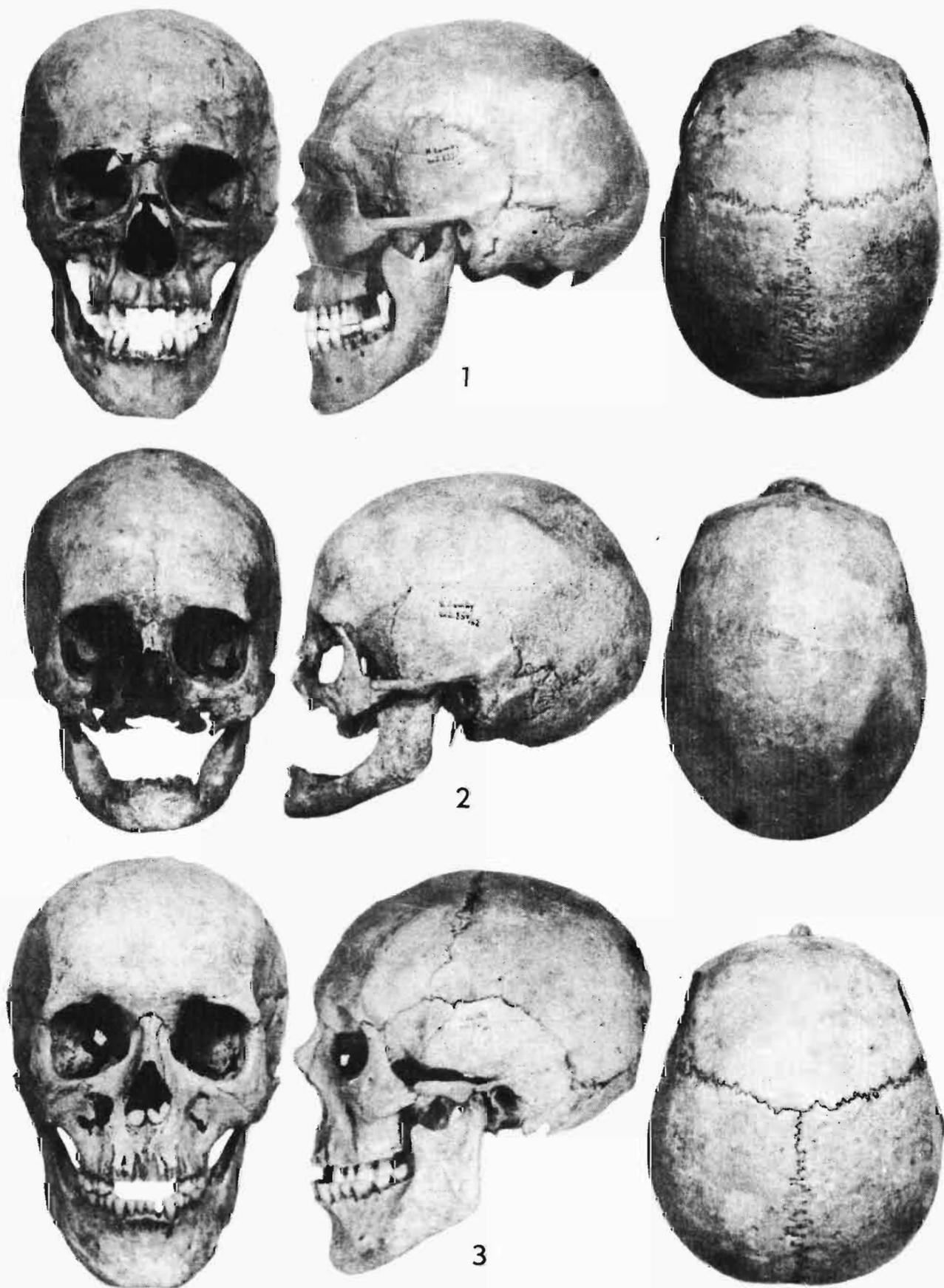
H r o b 256 - muž, mat. (40-50 let), dinár (+paleoeuropid)

Nálezy: nákončí, přezka, nůž.

Mírně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, široký a vysoký obličej, vysoký horní obličej. Brachykran, orthokran, tapeinokran, metriometop, leptoprosop, lepten, mesokonch, leptorrhin, orthognat, mesomandibular. Aristencephal.

Vertikální obrys sfenoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo ubíhavé, profil temene tvoří jednoduchý oblouk, týl oploštěný, zevní týlní hrbol plochý, lícní kosti vysedlé, tělo mandibuly vysoké, brada silně prominuje, gonia rovná, silná abraze zubů.

Obr. 20. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 253 (muž, maturus, typ L-M); 2 - lebka z hrobu 254 (žena, senilis, mediterrán /+alpín/); 3 - lebka z hrobu 256 (muž, maturus, dinár /+paleoeuropid/).

Zhojená zlomenina levé klíční kosti.

H r o b 257 - žena, dospělá

Zlomky gracilní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

Malá výška postavy.

H r o b 258 - žena, mat. (40-50 let), dinár (+paleoeuropid)

Nálezy: korálky, pinzeta, přezka, nádoba.

Mírně poškozená gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, středně široká a vysoká mozkovna, široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Brachykran, hypsikran, metriokran, metriometop, euryprosop, euryen, mesokonch, leptorrhin, mesomandibular. Aristencephal. Nadstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, tělo mandibuly nízké, brada silně promínuje, gonia rovná, silná abraze zubů, četné intravitální ztráty zubů.

H r o b 259 - dítě, inf. I (2 roky)

Zlomky lebky.

H r o b 260 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: přezka, nůž, nádoba.

Zlomky lebky a mírně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů. Podstřední postava.

H r o b 261 - ?. juv. (14-18 let)

Zlomky kostry.

H r o b 262 - ?, dospělý

Nálezy: přezka, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 263 - dítě?

Několik zubů.

H r o b 264 - ?, dospělý

Nálezy: nůž, přezka, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry.

H r o b 265 - žena, mat. (40-50 let), dinár,

Nálezy: náušnice, náramky, přeslen, nůž, nádoba.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Krátká, středně široká a středně vysoká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, vysoký horní obličej. Hyperbrachykran, hypsikran, tapeinokran, stenometop, leptoprosop, lepten, mesokonch, chamaerrhin, mesognat, eurymandibular. Eueencephal.

Vertikální obrys sfenoid, glabellární partie plochá, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, brada silně prominuje, gonia rovná, zuby středně obroušeny.

H r o b 266 - žena?, ad. (30-40 let)

Nálezy: korálky, náramky, dva prsteny, nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

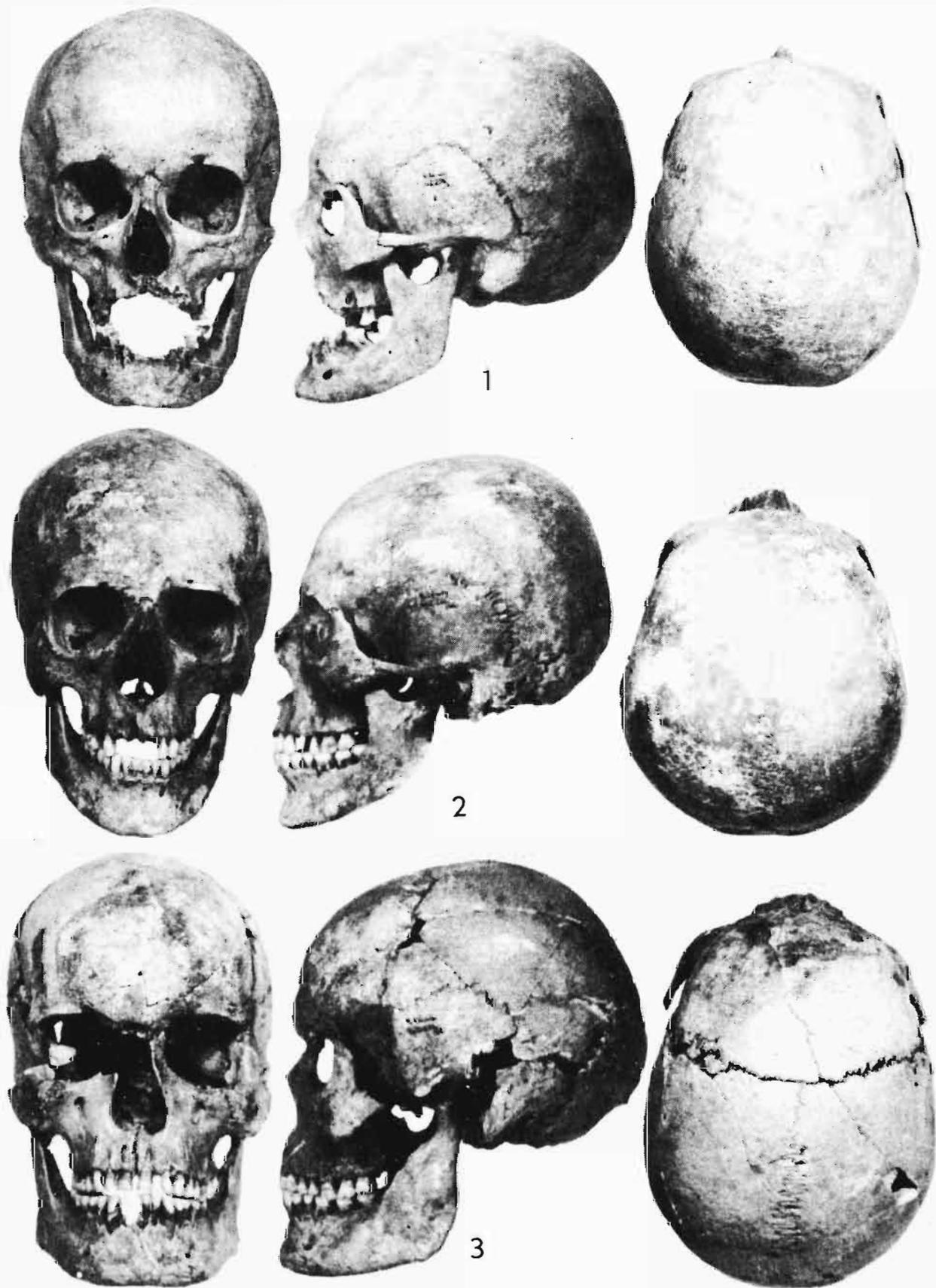
H r o b 267 - žena, dospělá

Nálezy: náušnice, náramky, nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 268 - ?, juv. (16 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Obr. 21. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 258 (žena, matusus, dinár /+paleoeuropid/);
2 - lebka z hrobu 265 (žena, matusus, dinár); 3 - lebka z hrobu 276 (muž, adultus,
typ L-M /+paleoeuropid/).

Zlomky kostry.

H r o b 269 - ?, juv. (18 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 270 - dívka?, juv.-ad. (18-20 let)

Nálezy: tři prsteny, dva náramky, spona, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 271 - ?, dospělý

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 272 - muž?, ad. (30-40 let)

Nálezy: přezka.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů. Středně vysoká postava.

Čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, tělo mandibuly vysoké.

H r o b 273 - dívka?, inf. I (mladší 6 let)

Nálezy: náušnice.

Zlomky kostry.

H r o b 274 - inf. I (novorozeneo)

Zlomky postkranialního skeletu.

H r o b 275 - muž?, mat. (40-50 let)

Nálezy: korálek, přezka, dýka.

Zlomky středně robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů.

Mesokonch, chamaerrhin.

H r o b 276 - muž, ad. (30-40 let), typ L-M (+paleoeuropid)

Nálezy: přezka.

Mírně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Mesokran, orthokran, metriokran, eurymetop, mesoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, mesognat, mesomandibular. Aristencephal. Nadprostřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, lícní kosti vysedlé, gonia vytočena do stran, silná abraze zubů, skus kleštovitý.

H r o b 277 - žena?, dospělá

Nálezy: náušnice, tři prsteny, korálky, dva náramky, spona, jehelník, vědro, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

Nadstřední výška postavy.

H r o b 278 - ?, dospělý

Nálezy: nůž.

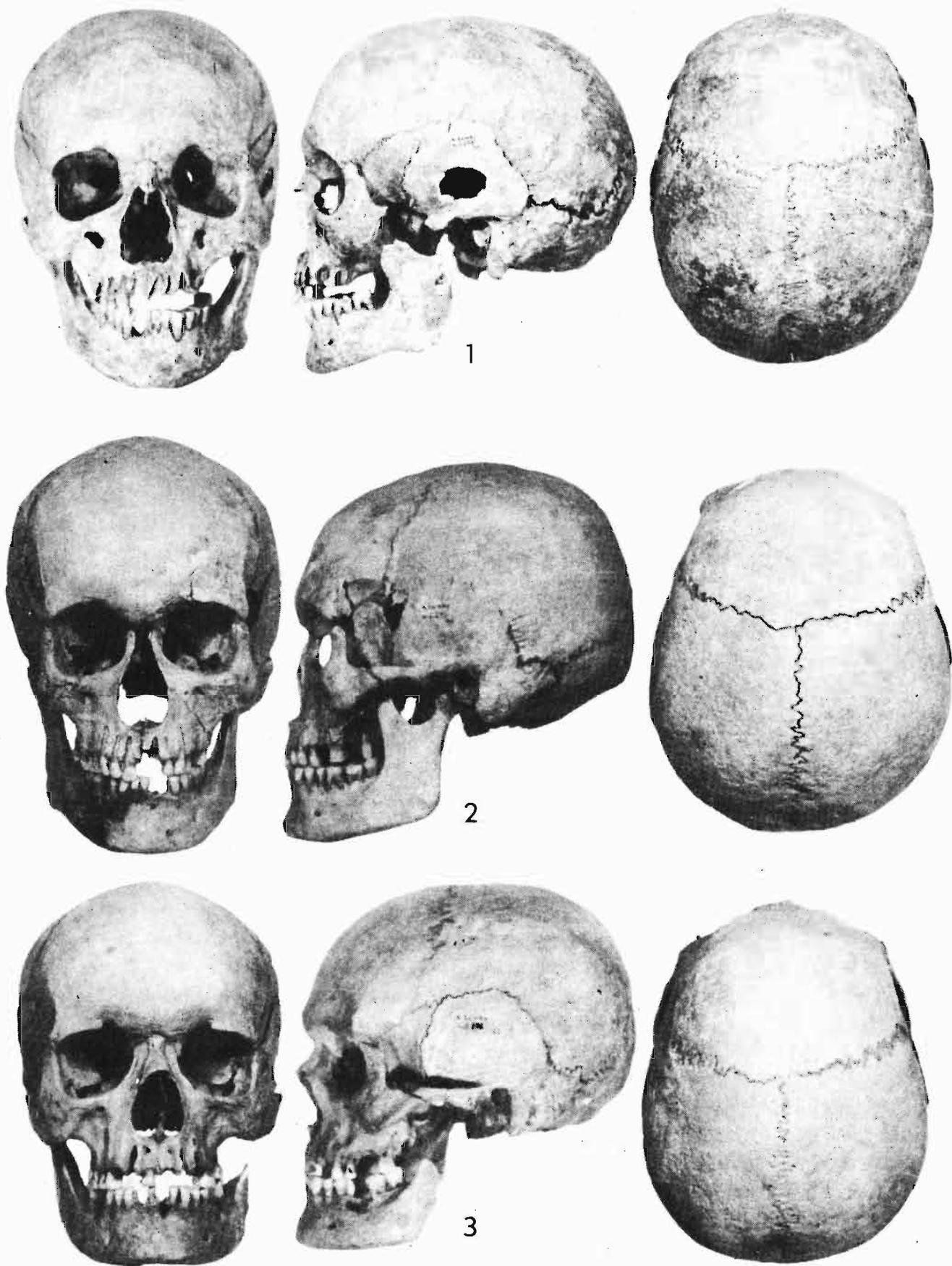
Zlomky kostry.

H r o b 279 - muž, mat. (40-50 let), alpín (+paleoeuropid)

Nálezy: nádoba, dýka.

Mírně poškozená robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, středně široká a nízká mozkovna, široký a nízký obličej, středně vysoký horní obličej. Brachykran, chamaekran, tapeinokran, eurymetop, euryprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, orthognat. Euencephal. Podstřední výška postavy.

Obr. 22. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 279 (muž, matus, alpín /+paleoeuropid/);
2 - lebka z hrobu 295 (muž, adultus, baltik); 3 - lebka z hrobu 296 (muž, matus,
baltik).

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, reliéf obličeje plochý, kořen nosu široký a středně hluboký, nos slabě prominuje, lícní kosti vysedlé, gonia vytočena do stran, silná abrase zubů.

H r o b 280 - ?, juv. (14-18 let)

Nálezy: korálek, nádoba.

Zlomky lebky.

H r o b 281 - dívka?, inf. I (2 roky)

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 282 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: náušnice, přezka, nádoba.

Zlomky gracilní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna. Dolichokran, chamaekran, tapeinokran, eurymetop, mesomandibular. Euencephal.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, gonia rovná, silná abrase zubů, skus kleštovitý.

H r o b 283 - muž, dospělý

Nálezy: přezka, nůž, nádoba.

Zlomky robustní kostry.

H r o b 284 - muž, dospělý

Nálezy: bronzová garnitura, nůž, nádoba.

Zlomky dlouhých kostí.

H r o b 285 - žena, dospělá

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky gracilní kostry.

Blok dvou blíže neurčitelných krčních obratlů.

H r o b 286 - muž?, mat. (40-50 let)

Nálezy: dvě přezky, nůž.

Zlomky středně robustní kostry se slabým reliéfem svalových úponů.

Gonia rovná, silná abrase zubů.

H r o b 287 - muž, ad. (30-40 let)

Nálezy: pásová garnitura, nůž, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se slabým reliéfem svalových úponů.

H r o b 288 - muž, dospělý

Nálezy: nádoba.

Zlomky robustní kostry.

H r o b 289 - muž, dospělý

Nálezy: pásová garnitura, dva nože, nádoba.

Zlomky robustní kostry.

H r o b 290 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: nádoba.

Silně poškozovaná gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů.

Dlouhá mozkovna. Malá výška postavy.

Glabellární partie plochá, čelo kolmé, temeno stoupá k vertexu.

Ohraňčená senilní kostní atrofie v obou parietálních krajinách. Výrazná atrofie dolní čelisti se známkami senilních strukturálních kostních změn, s pseudoarthrosou těla mandibuly vpravo se známkami kostní resorbce v jejím sousedství

(stav po zlomenině těla dolní čelisti vpravo s následnou resorbci kostní). Na celé dolní čelisti je patrna výrazná atrofie alveolárních výběžků; vpravo je tělo mandibuly přerušeno, při čemž její mentální úsek je tupě zakončen a úsek při vzestupném rameni enormně ztenčen a nadto vybíhá dopředu trnovitým, ostře končícím hrotem. Ve struktuře lze diferencovat pouze známky kostní senilní atrofie, nejsou prokazatelné známky zánětlivé, pozánětlivé či známky destrukčního kostního procesu.

H r o b 291 - dívka?

Nálezy: náušnice, nádoba.

Několik zubů.

H r o b 292 - dítě, inf. I (18 měsíců)

Zlomky kostry.

H r o b 293 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: pásová garnitura, dýka, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá a úzká mozkovna. Mesokran, metriometop, eurymandibular. Malá výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol čepovitě vytvořen, reliéf obličeje výrazný, gonia vytočena do stran, silná abraze zubů, skus klešťovitý.

Torus palatinus.

H r o b 294 - žena?, mat. (50-60 let)

Nálezy: náušnice, korálky, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 295 - muž, ad. (30-40 let), baltik

Nálezy: křesadlo, křesací kamínky, nůž, kroužek.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá a široká mozkovna, středně široký a nízký obličej, středně vysoký horní obličej. Brachykran, metriometop, mesoprosop, mesen, hypsikonch, chamaer-rhin, mesomandibular. Malá výška postavy.

Vertikální obrys sfenoid, glabellární partie silně vyklenuta, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, lícní kosti vysedlé, brada silně prominuje, gonia rovná, střední abraze chrupu.

H r o b 296 - muž, mat. (40-50 let), baltik

Nálezy: pásová garnitura, křesadlo, křesací kaménky, nůž, přezky.

Mírně poškozená lebka a zlomky středně robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá, středně široká a středně vysoká mozkovna, široký a nízký obličej, nízký horní obličej. Brachykran, orthokran, tapeinokran, eurymetop, hypereuryprosop, euryen, chamaekonch, chamaerrhin, mesognat. Euencephal.

Vertikální obrys ovoid, glabella silně vyklenuta, čelo ubíhavé, temeno ploché, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, kořen nosu široký a hluboký, lícní kosti vysedlé, zuby středně obroušeny.

H r o b 297

a) žena?, ad. (30-40 let)

Zlomky kostry.

b) dítě, inf. I (asi 6 měsíců)

Zlomky zubů.

c) ?, mat. (50-60 let)

Zlomky kostry.

H r o b 298 - muž?, mat. (40-50 let)

Nálezy: pásová garnitura, nůž, křesadlo, křesací kamínky, nádoby.

Zlomky kostry.

H r o b 299 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: tři náušnice, korálky, dva náramky, mince, přezka, nůž.

Silně poškozená, středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá a úzká mozkovna. Mesokran, eurymetop, leptomandibular. Nadstřední výška postavy.

Kongenitální blok dvou hrudních obratlů (Th 5 a 6).

H r o b 300 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

Vidlicovité žebro.

Hypsikonch, mesorrhin. Podstřední výška postavy.

H r o b 301 - muž?, ad. (30-40 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 302 - dítě, inf. II (9-10 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 303 - dítě, inf. I? (mladší šesti let)

Zlomky kostry.

H r o b 304 - žena, ad. (30-40 let), mediterrán

Nálezy: náušnice, nádoba.

Mírně poškozená gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá a velmi úzká mozkovna, středně vysoký obličej i horní obličej. Dolichokran, eurymetop, hypsikonch, mesorrhin. Nadstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje plochý, mělký kořen nosu, nos slabě prominuje, gonia rovná, zuby středně obroušeny.

H r o b 305 - ?, juv. (17 let)

Nálezy: nádoba.

Mírně poškozená kostra.

H r o b 306 - muž?, juv. (17-18 let)

Nálezy: nůž, přezka, nádoba.

Zlomky kostry.

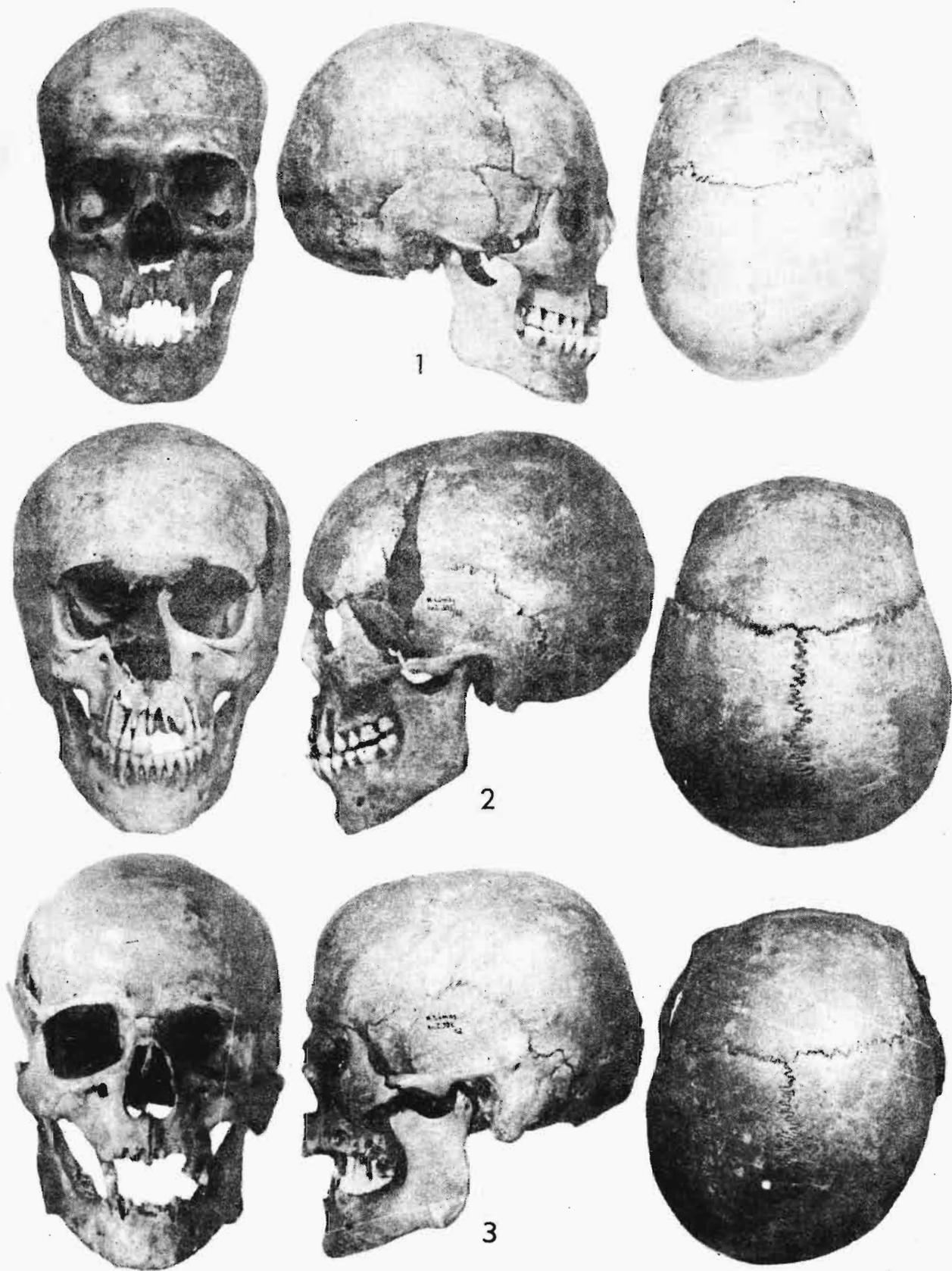
H r o b 307 - muž, mat. (40-50 let), baltik

Nálezy: nůž, přezky, kroužky.

Silně poškozená kostra.

Středně dlouhá a úzká mozkovna, široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Mesokran, eurymetop, mesoprosop, mesen, mesokonch, chamaer-rhin, mesomandibular.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno ploché, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, kořen nosu široký a mělký, nos málo prominuje, lícní kosti vysedlé, gonia vytočena do stran, téměř všechny zuby ztraceny za života, zbytek silně obroušen a kazivý.

Obr. 23. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 304 (žena, adultus, mediterrán); 2 - lebka z hrobu 305 (? , juvenis, 17 let); 3 - lebka z hrobu 307 (muž, maturus, baltik).

Kongenitální blok dvou krčních obratlů (C2 a C3). Na rtg snímku v bočné projekci je patrné splynutí jak těl, tak i oblouků těchto dvou obratlů, takže meziobratlovou šterbinu ani prostory meziobratlových kloubů nelze diferencovat. Spondylolytický osteofyt na dolním předním okraji těla C3.

H r o b 308 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: přeslen, nůž, nádoby.

Zlomky středně robustní kostry se slabým reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá a středně široká mozkovna. Brachykran, metriometop.

Glabellární partie plochá, čelo kolmé, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý. Metopismus.

H r o b 309 - žena, juv.-ad. (18-let), typ L-M

Nálezy: nádoba.

Mírně poškozená středně robustní kostra.

Středně dlouhá, úzká a vysoká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, nízký horní obličej. Mesokran, hypsikran, akrokran, eurymetop, mesoprosop, euryen, mesokonch, chamaerrhin, orthognat, mesomandibular. Euencephal.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, lícní kosti přilehlé, brada silně prominuje, gonia vytočena do stran, zuby slabě obroušeny.

H r o b 310 - dítě, inf. II?

Nálezy: nádoba, nůž.

Zlomky kostry.

H r o b 311 - žena?, dospělá

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 312 - žena?, ad. (20-30 let)

Nálezy: nůž, přezka, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry.

H r o b 313 - muž, ad. (30-40 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry se středním reliéfem svalových úponů.

Glabellární partie silně vytvořena, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zuby středně obroušeny.

H r o b 314 - dítě, inf. II (11-12 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 315 - muž, dospělý

Nálezy: nádoba.

Zlomky dolní čelisti a silně poškozený robustní postkranální skelet s mohutným reliéfem svalových úponů. Podstřední výška postavy.

H r o b 316 - dítě, inf. II (13 let)

Nálezy: nůž, nádoba, kroužky.

Zlomky kostry.

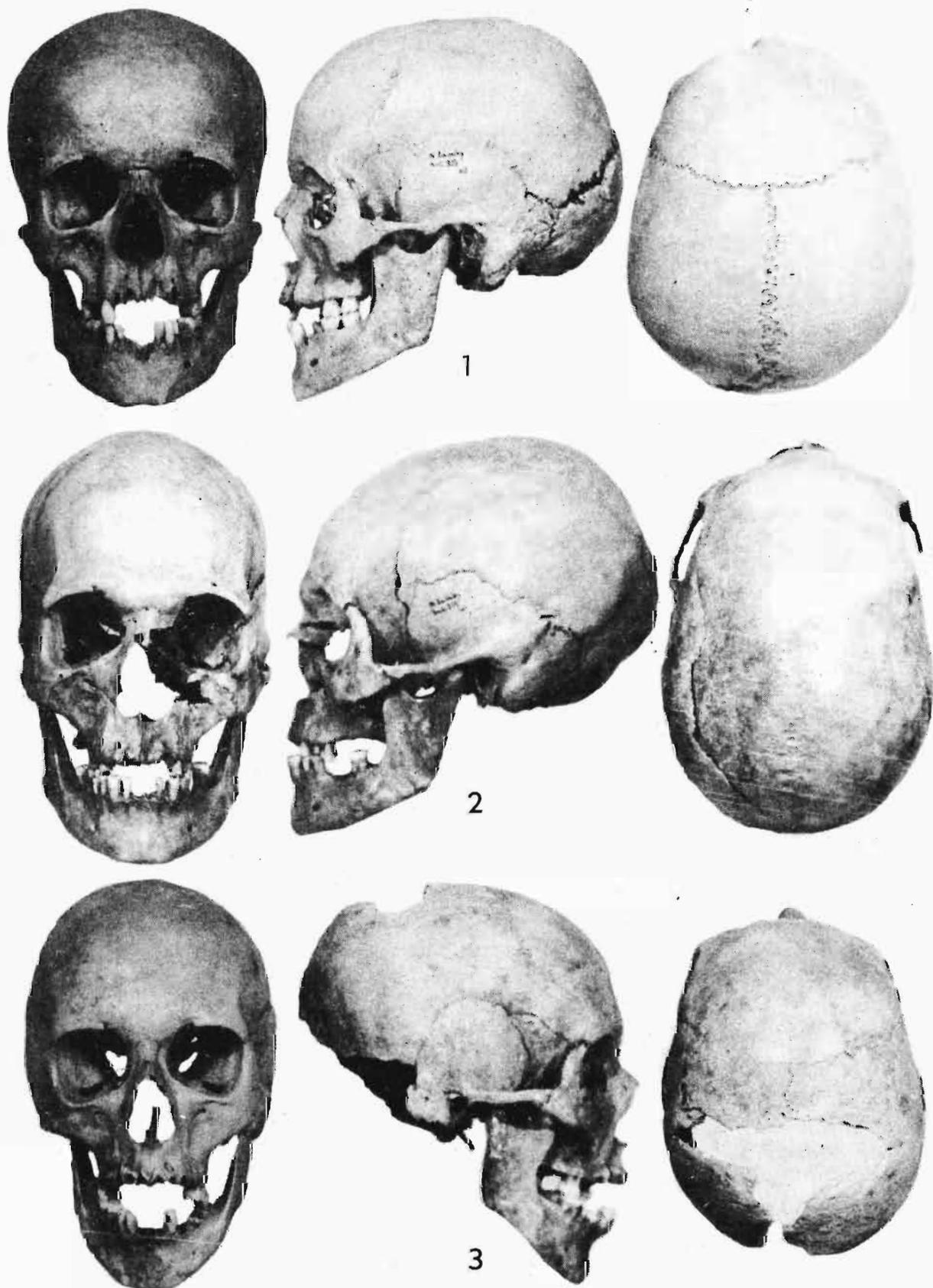
H r o b 317 - dítě, inf. I (2 roky)

Nálezy: dva korálky.

Zlomky lebky.

H r o b 318 - dítě, inf. I (mladší 6 let)

Několik zubů.

Obr. 24. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 309 (dívka, juv.-ad. /18-20 let/, typ L-M);
2 - lebka z hrobu 319 (žena, matusus, typ L-M /+paleoeuropid/); 3 - lebka z hrobu
325 (žena, matusus, typ L-M /+dinár/).

H r o b 319 - žena, mat. (50-60 let), typ L-M (+paleoeuropid)

Nálezy: náušnice, přeslen, přezka, nůž, prsten.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá a úzká mozkovna, široký a vysoký obličej, vysoký horní obličej. Dolichokran, eurymetop, leptoprosop, lepten, mesokonch, mesorrhin, eurymandibular. Nadstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabella středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, brada silně vystupuje, gonia vytočena do stran, silná abrase zubů.

H r o b 320 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů.

Stav po roztržení tibiofibulárního vazů. Na rtg snímku se do prostoru mezi distální metafysou tibie a fibuly promítá ossifikační stín, nasedající basí na k sobě přivrácené strany těchto kostí. Distální epifysa fibuly je defektní, takže nelze posoudit její eventuální traumatické poškození; na zachovaných částech nejsou posttraumatické známky kostní prokazatelné.

H r o b 322 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: pásová garnitura, nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 323 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: náušnice, korálky, přeslen, dvě nádoby.

Zlomky kostry.

H r o b 324 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: tři náramky, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 325 - žena, mat. (40-50 let), typ L-M (+dinár)

Nálezy: náušnice, nůž, nádoba.

Silně poškozená gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů.

Úzká mozkovna, vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Metriometop, mesokonch, leptorrhin, mesomandibular. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu úzký a hluboký, nos silně prominuje, lícní kosti přilehlé, tělo mandibuly vysoké, brada silně vystupuje, gonia vytočena do stran, silná abrase zubů.

H r o b 326 - dítě, inf. I? (mladší 6 let)

Nálezy: nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 327 - žena, sen. (přes 60 let)

Nálezy: přezka, kování vědra, nádoba.

Zlomky kostry.

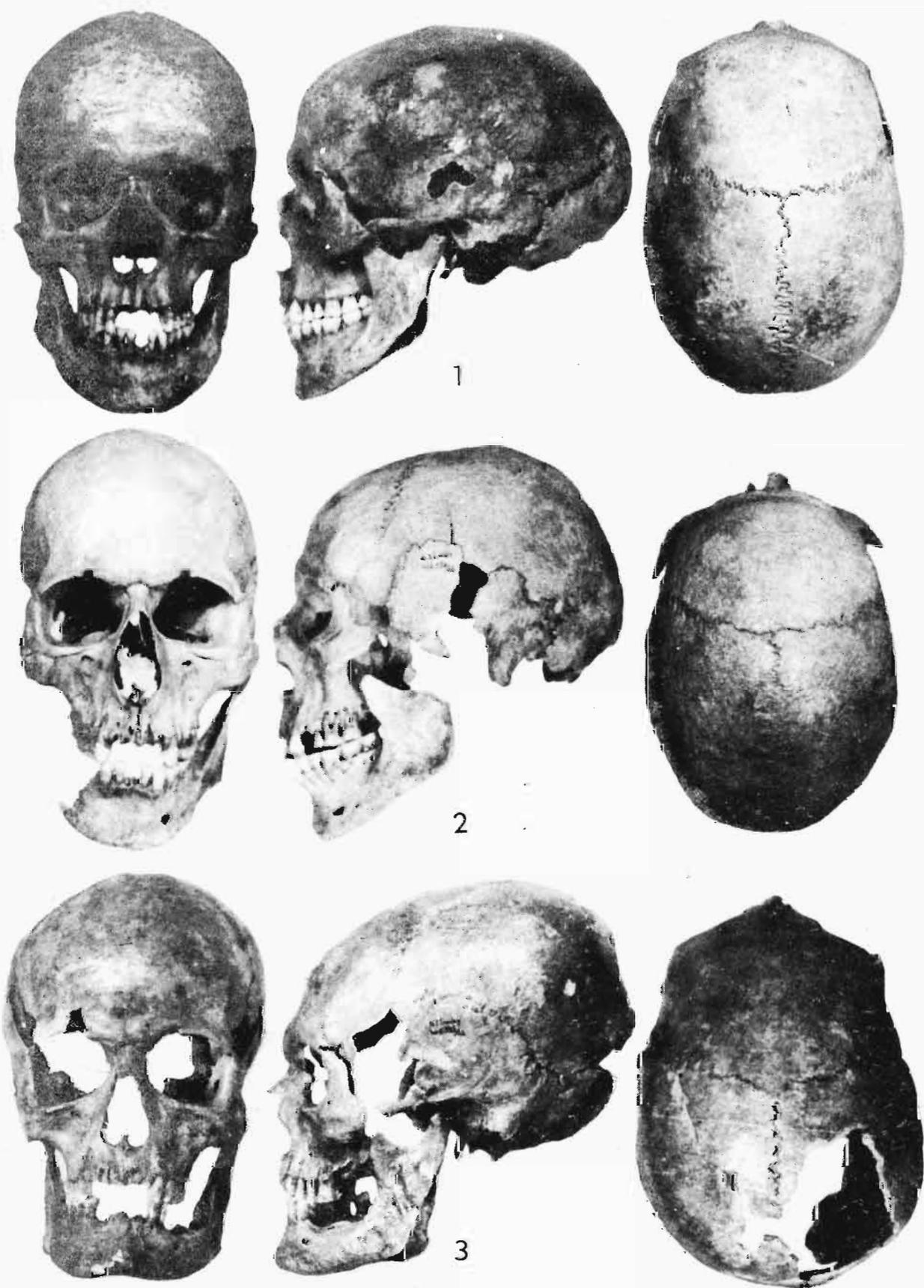
Nízký obličej i horní obličej. Chamaekonch, chamaerrhin. Středně vysoká postava.

Glabellární partie plochá, čelo klenuté, kořen nosu široký a mělký, tělo mandibuly nízké, silná abrase zubů.

H r o b 328 - muž, ad. (30-40 let), mediterrán (+paleoeuropid)

Nálezy: nůž, bronzové kotoučky, křesací kaménky, křesadlo, přezka,

Mírně poškozená středně robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Obr. 25. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 328 (muž, adultus, mediterrán /+paleoeuropid/); 2 - lebka z hrobu 333 (muž, maturus, typ L-M /+mediterrán/); 3 - lebka z hrobu 335 (muž, maturus, typ L-M /+paleoeuropid/).

Středně dlouhá, velmi úzká a nízká mozkovna, středně široký a nízký obličej, nízký horní obličej. Dolichokran, chamaekran, metriokran, eurymetop, mesoprosop, mesen, mesokonch, mesorrhin, mesognat, eurymandibular. Oligencephal. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabella středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, reliéf obličeje výrazný, gonia vytočena do stran, zuby středně obroušeny, skus nůžkovitý.

H r o b 329 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, křesadlo, dvě přezky, hrot, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá a středně široká mozkovna. Mesokran, metriometop, mesomandibular.

Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, gonia rovná, silná abrase zubů.

H r o b 330 - žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, kroužky, nádoba.

Silně poškozená gracilní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Podstřední výška postavy.

H r o b 331 - muž, dospělý

Nálezy: nádoba.

Silně poškozený středně robustní postkranialní skelet se slabým reliéfem svalových úponů. Podstřední výška postavy.

H r o b 332 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: nádoba, nůž, přezka.

Silně porušená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů. Vysoká postava.

H r o b 333 - muž, mat. (40-50 let), typ L-M (+mediterrán)

Nálezy: přezka, náušnice, dýka.

Silně poškozená středně robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

Krátká a velmi úzká mozkovna, obličej i horní obličej vysoký. Dolichokran, eurymetop, chamaekonch, leptorrhin. Malá postava.

Vertikální obrys ovoid, glabella silně vyklenuta, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu středně široký a hluboký, nos silně prominuje, tělo mandibuly vysoké, brada silně vystupuje, gonia vytočena do stran, silná abrase zubů.

H r o b 334 - žena?, dospělá.

Nálezy: přeslen, přezka, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 335 - muž, mat. (40-50 let), typ L-M (+paleoeuropid)

Nálezy: přezky, nádoba.

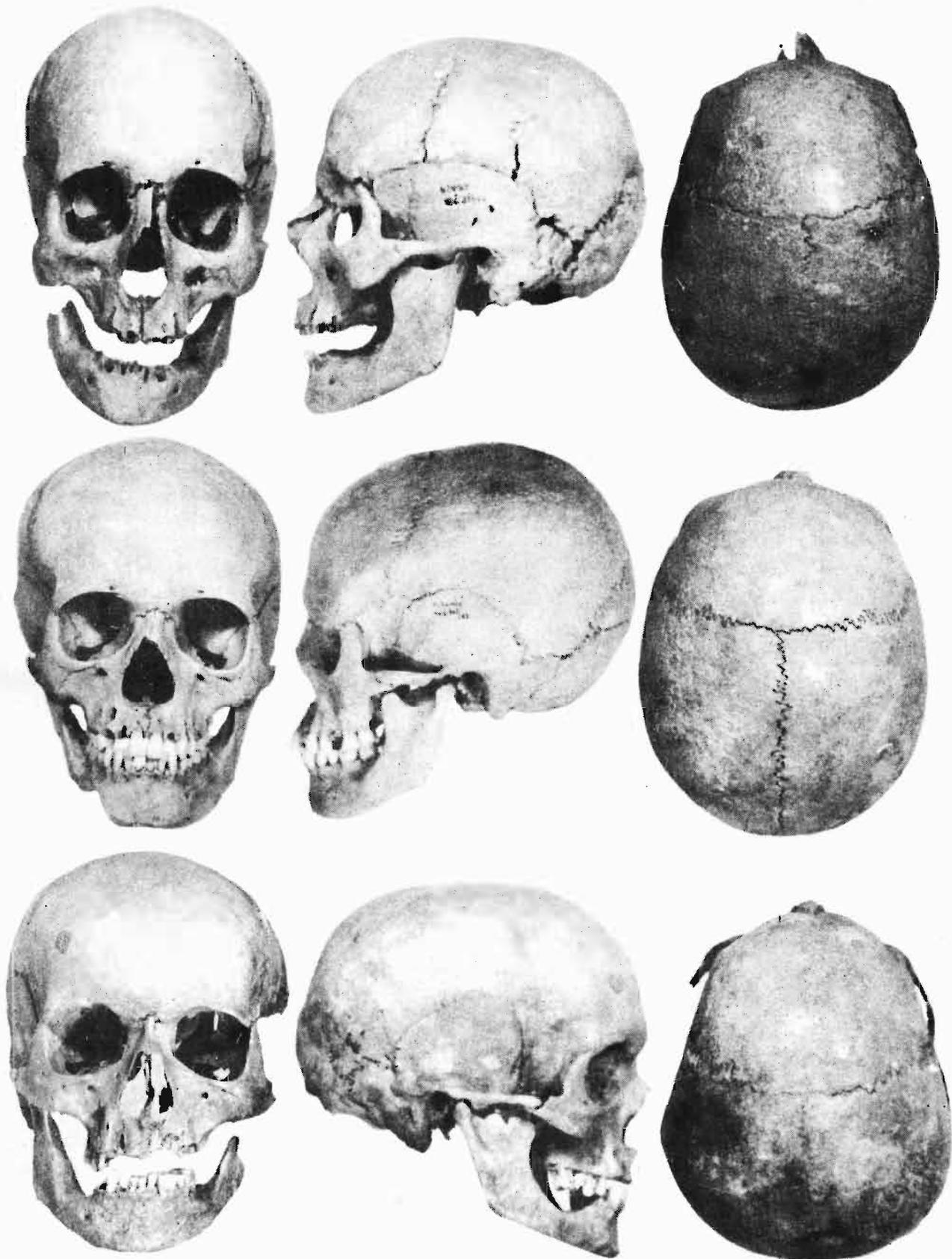
Silně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Úzký a nízký obličej, nízký horní obličej. Mesoprosop, mesen, mesokonch, leptorrhin, mesomandibular. Středně vysoká postava.

Glabellární partie silně vyklenuta, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu hluboký, nos silně prominuje, gonia rovná, silná abrase zubů.

H r o b 336 - muž, dospělý

Nálezy: nůž, křesadlo, přezka, kroužek.

Obr. 26. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 337 (muž, maturus, typ L-M /+dinár/);
2 - lebka z hrobu 340 (dítě, juvenis /15 let/); 3 - lebka z hrobu 347 (muž, ma-
turus, baltik).

Zlomky středně robustního postkraniálního skeletu.

H r o b 337 - muž, mat. (40-50 let), typ L-M (+dinár)

Nálezy: přezka, nůž, nádoba.

Mírně poškozená středně robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Krátká a úzká mozkovna, úzký a středně vysoký obličej, vysoký horní obličej.

Mesokran, metriometop, hyperleptoprosop, hyperlepten, hypsikonch, leptorrhin. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu úzký a hluboký, nos silně prominuje, brada silně vystupuje, gonia vytočena do stran, četné intravitální ztráty zubů.

H r o b 338 - žena, dospělá

Nálezy: přeslen, nůž, nádoba.

Zlomky gracilního postkraniálního skeletu.

H r o b 339 - muž?, ad. (30-40 let)

Nálezy: přezka, nůž, kroužek.

Zlomky lebky a mírně poškozený středně robustní postkraniální skelet se slabým reliéfem svalových úponů. Malá postava.

H r o b 340 - dítě, juv. (15 let)

Nálezy: nádoba.

Silně poškozená kostra.

H r o b 341 - dítě, inf. I (4 roky)

Zlomky kostry.

H r o b 342 - dívka?, inf. II (8-9 let)

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 343 - muž?, juv.-ad. (18-20 let)

Nálezy: dýka, dva kroužky, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středním reliéfem svalových úponů.

H r o b 344 - dítě, inf. II (9 let)

Nálezy: nádoba.

Zuby a zlomky postkraniálního skeletu.

H r o b 345 - muž?, mat. (40-50 let)

Nálezy: nůž, přezka, nádoba.

Zlomky robustní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

H r o b 346 - žena?, dospělá

Dolní čelist a zlomky postkraniálního skeletu.

H r o b 347

a) muž, mat. (40-50 let), baltik

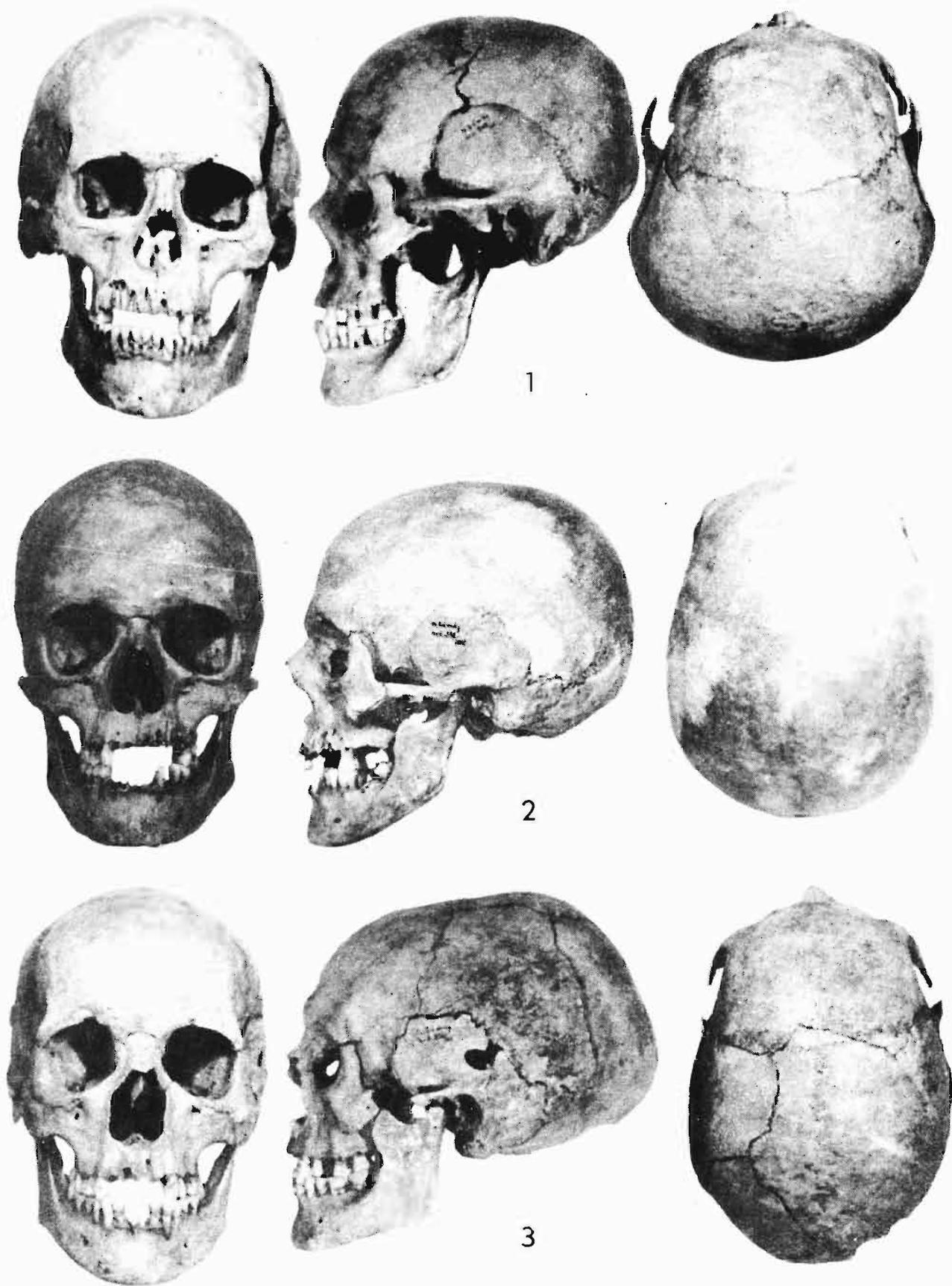
Nálezy: náušnice, přezka, nůž.

Silně poškozená robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá a středně široká mozkovna, široký a nízký obličej, nízký horní obličej. Brachykran, stenometop, euryprosop, euryen, mesokonch, chamaerrhin, eurymandibular. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys sfenoid, glabellární partie silně vyklenuta, čelo klenuté, temeno ploché, reliéf obličeje výrazný, gonia rovná, silná abrase zubů, několik zubních kazů.

Anomální systém cévních žlábků v externě lebeční kosti těsně laterálně pod vrcholem pravého tuber frontale.

Obr. 27. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 348 (muž, maturus, paleoeuropid /+dinár/);
2 - lebka z hrobu 352 (žena, maturus, typ L-M); 3 - lebka z hrobu 356 (muž, ma-
turus, mediterrán /+baltik/).

b) dívka?, inf. II (8-9 let)

Nálezy: korálky.

Silně poškozená kostra.

H r o b 348 - muž, mat. (40-50 let), paleoeuropid (+dinár)

Nálezy: pásová garnitura, dvě náušnice, dýka.

Zlomky robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá mozkovna, široký a vysoký obličej, vysoký horní obličej. Hyperleptoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, eurymandibular. Středně vysoká postava.

Glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, reliéf obličeje výrazný, kořen nosu úzký, tělo mandibuly vysoké, gonía vytočena do stran, zuby středně obroušeny, skus klešťovitý, několik zubů kazivých.

Periostální aposice v proximální části diafysy pravé tibie, vzniklé pravděpodobně jako reakce na zánětlivý proces sousedních měkkých částí. Na rtg snímku je na hranici proximální a střední třetiny diafysy pravé tibie vyznačeno na tibialní straně kosti lehce nepravidelné zahuštění kostního stenu se zvlněním kostního obrysu, charakteru periostálních aposičních změn. Vnitřní kontura kompakty není porušena.

H r o b 349 - žena?, ad. (30-40 let)

Nálezy: přezka, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo kolmé, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, silná abrase zubů, několik kazů a intravitálních ztrát.

H r o b 350 - dívka?, juv. (14-18 let)

Nálezy: dvě náušnice, dva prsteny, korálky, přezka, pinzeta, nůž.

Zlomky kostry.

H r o b 351 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: dýka, přezka, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá a úzká mozkovna. Dolichokran, eurymetop. Nadstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, brada silně vystupuje, gonía vytočena do stran.

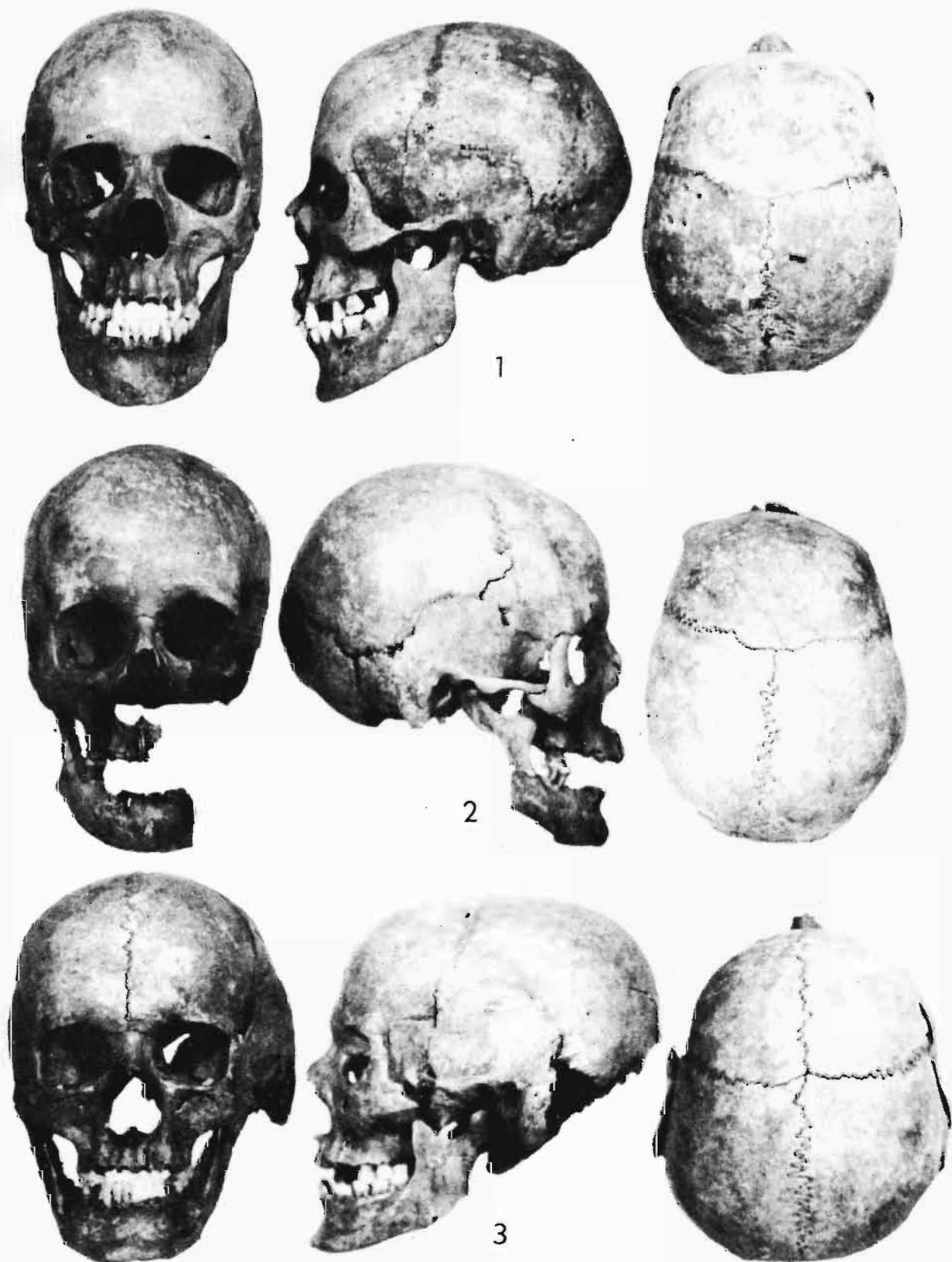
Stav po dobře zhojené zlomenině proximálního konce levého humeru a distální části levé ulny. Na rtg snímku je v místě chirurgického krčku levého humeru kostní struktura přerušena sytými, příčně probíhajícími trámci, podélná osa proximální a distální části humeru zde svírá laterálně otevřený tupý úhel, jehož vrchol je obklopen trnovitě vyběhající aposicí, s kterou koresponduje na laterální straně další plochá periostální reakce. V distální třetině ulny je kostní struktura rozvlákněna a je zde vyznačena vřetenovitá aposice; na radiu nejsou rtg změny.

H r o b 352 - žena, mat. (40-50 let), typ L-M

Nálezy: přezka, srp, přeslen, nádoba.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna, široký a středně vysoký obličej, nízký horní obličej. Mesokran, orthokran, metriokran, eurymetop, mesoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, orthognat, mesomandibular. Oligencephal. Nadstřední výška postavy.

Obr. 28. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 367 (žena, adultus, typ L-M); 2 - lebka z hrobu 369 (žena, adultus, mediterrán /+alpín/); 3 - lebka z hrobu 381 (žena, adultus, dinár (+alpín/)).

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie středně vyklenuta, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, reliéf obličeje výrazný, nos silně prominuje, zuby středně obroušeny.

H r o b 353 - dívka?, inf. I (18 měsíců)

Nálezy: náušnice.

Zlomky kostry.

H r o b 354 - ?, juv. (14-18 let)

Nálezy: kroužek, přezka, nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 355 - dívka?, inf. I (1 rok)

Nálezy: náušnice, korálky.

Zlomky lebky.

H r o b 356 - muž, mat. (40-50 let), mediterrán (+baltik)

Nálezy: přezka.

Mírně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Dlouhá, úzká a nízká mozkovna, středně široký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Dolichokran, chamaekran, metriokran, metriometop, leptoprosop, mesen, mesokonch, chamaerrhin, orthognat, eurymandibular. Euencephal. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie silně vyklenuta, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, týl protažený, gonia rovná, silná abraze zubů, skus nůžkovitý.

H r o b 357 - ?, juv. (15 let)

Nálezy: kroužek.

Zlomky kostry.

H r o b 358 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: korálek, nádoba.

Silně poškozená gracilní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů. Středně široký a nízký obličej, nízký horní obličej. Mesoprosop, mesen, mesokonch, mesorrhin. Podstřední výška postavy.

Glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, kořen nosu mělký, nos málo prominuje, tělo mandibuly nízké, zuby slabě obroušeny.

H r o b 359 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: pásová garnitura, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů. Chamaekonch. Podstřední výška postavy.

Glabellární partie silně vyklenuta, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, zuby silně obroušeny.

H r o b 360 - dítě, inf. I (2 roky)

Nálezy: korálky, nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 361 - žena, mat. (40-50 let)

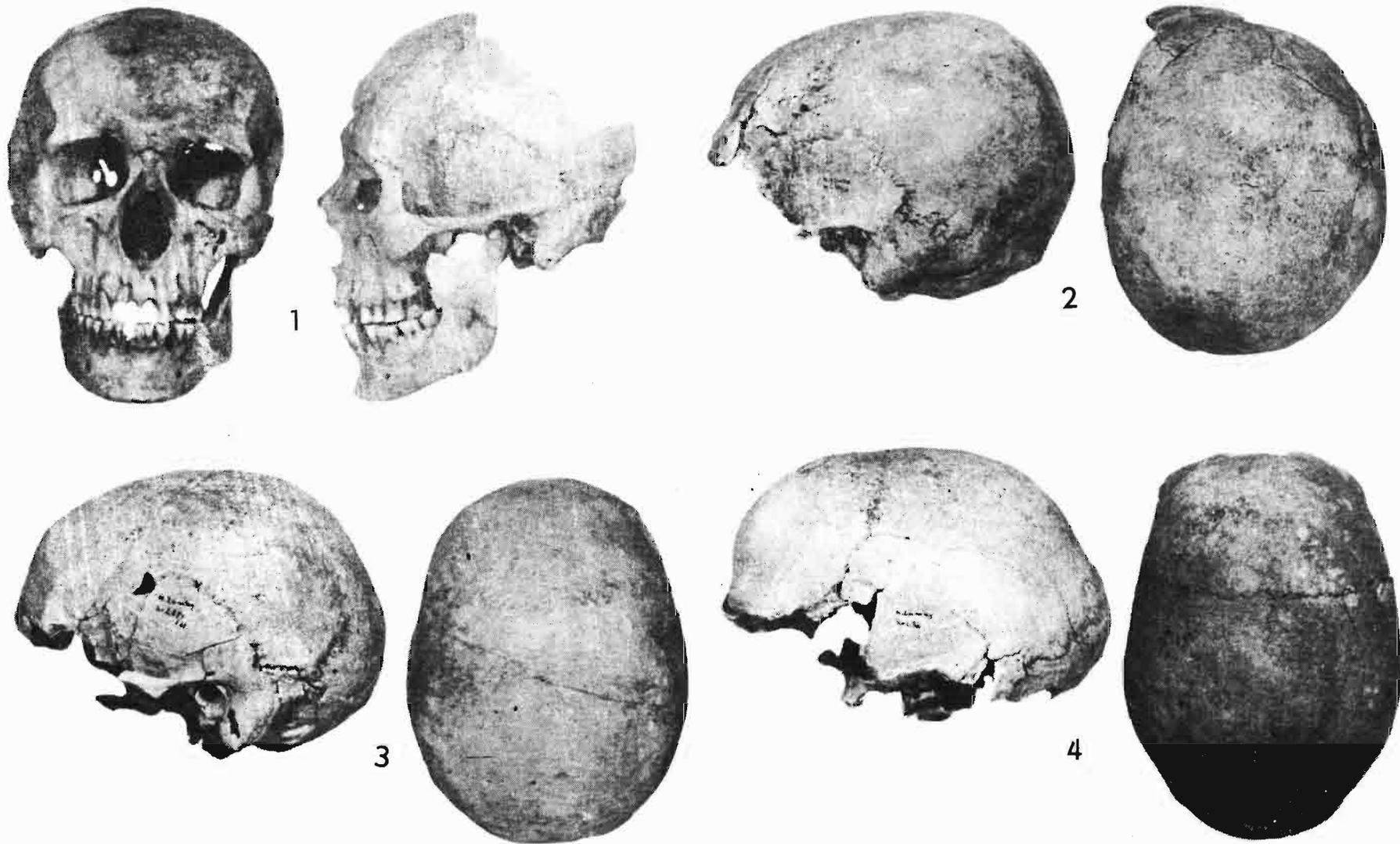
Nálezy: přeslen, nádoba.

Zlomky lebky a silně poškozený středně robustní postkraniální skelet se středně silným reliéfem svalových úponů. Středně vysoká postava.

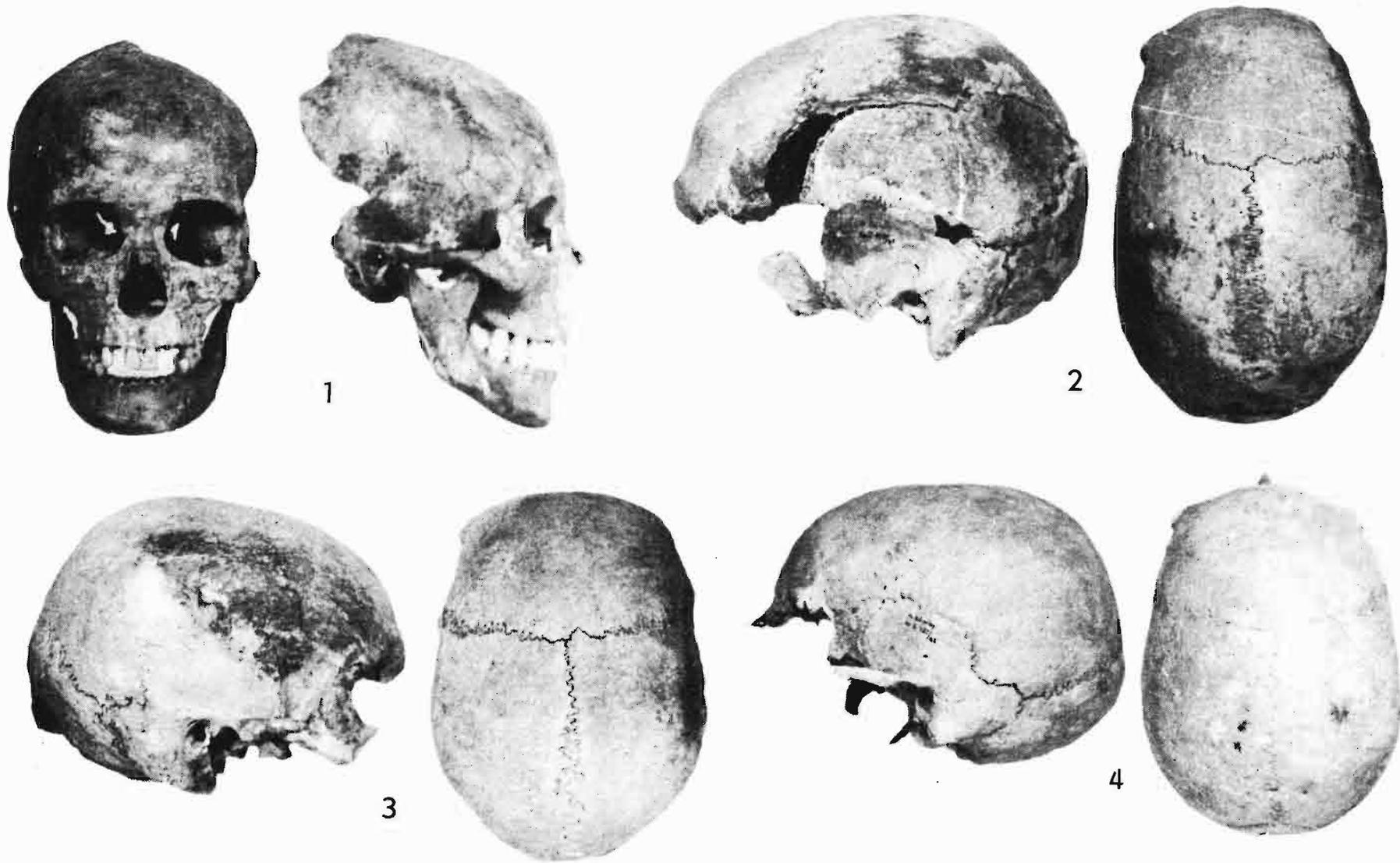
H r o b 362 - muž, mat. (50-60 let)

Nálezy: pásová garnitura, nůž, nádoba.

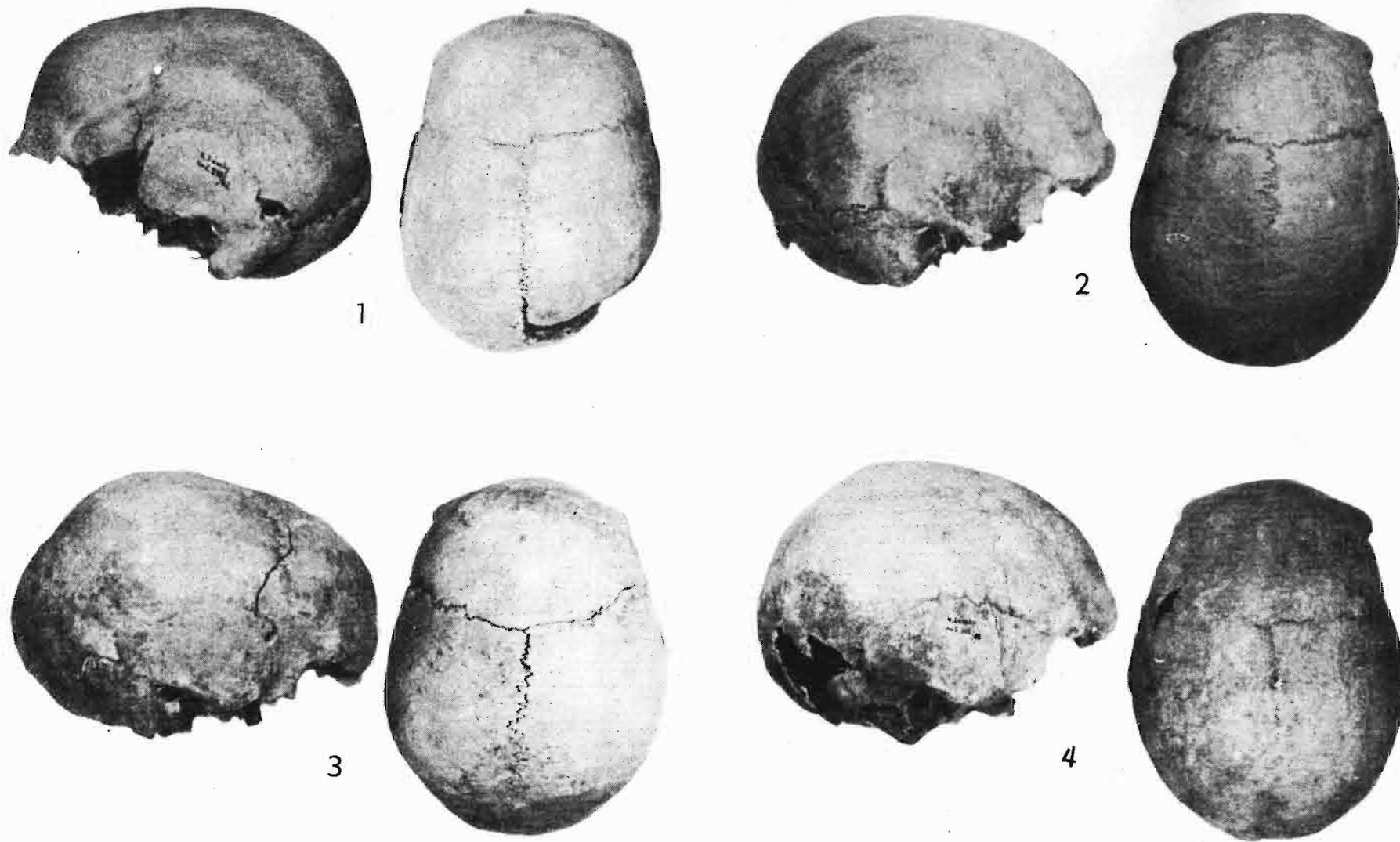
Silně poškozená robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Obr. 29. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 9 (muž, maturus); 2 - lebka z hrobu 28 (muž, maturus); 3 - lebka z hrobu 87 (muž, maturus); 4 - lebka z hrobu 92 (muž?, maturus).

Obr. 30. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 113 (žena, adultus); 2 - lebka z hrobu 118 (muž, maturus); 3 - lebka z hrobu 147 (muž, adultus); 4 - lebka z hrobu 282 (žena, maturus).

Obr. 31. Nové Zámky. 1 - lebka z hrobu 290 (žena, maturus); 2 - lebka z hrobu 293 (muž, maturus); 3 - lebka z hrobu 349 (žena?, adultus); 3 - lebka z hrobu 362 (muž, maturus).

Středně dlouhá, úzká a středně vysoká mozkovna. Mesokran, orthokran, metriokran. Euencephal. Středně vysoká postava.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie silně vyklenutá, čelo ubíhavé, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, gonia vytočena do stran, zuby středně obroušeny, skus nůžkovitý.

Stav po zlomenině base metatarsu. Na rtg snímku je base zploštělá a plantárně lehce nepravidelně protažená.

H r o b 363 - ?, mat. (50-60 let)

Nálezy: nůž, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů.

H r o b 364 - muž, mat. (40-50 let)

Nálezy: železný kroužek, nůž.

Zlomky robustní kostry s mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně vysoká postava.

Glabellární partie silně vyklenuta; čelo ubíhavé, tělo mandibuly nízké, brada silně vystupuje, gonia vytočena do stran.

H r o b 365 - žena?, ad. (30-40 let)

Zlomky středně robustní kostry.

Vertikální obrys ovoid, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý.

H r o b 366 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: náušnice, přeslen, nůž, nádoba.

Silně poškozená středně robustní kostra se slabým reliéfem svalových úponů. Nadstřední tělesná výška.

Glabellární partie plochá, čelo kolmé, zuby středně obroušeny.

H r o b 367 - žena, ad. (20-30 let), typ L-M

Nálezy: náušnice, prsteny, přeslen, nádoba.

Mírně poškozená gracilní kostra se slabým reliéfem svalových úponů.

Krátká, úzká a středně vysoká mozkovna. Mesokran, orthokran, metriokran, eurymetop, hyperleptoprosop, lepten, chamaekonch, mesorrhin, mesognat, mesomandibular. Oligencephal. Malá tělesná výška.

Vertikální obrys ovoid, glabella plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, lícní kosti přilehlé, gonia rovná, zuby slabě obroušeny, skus nůžkovitý.

H r o b 368 - dítě, inf. I? (mladší 6 let)

Nálezy: rolnička.

Zlomky lebky.

H r o b 369 - žena, ad. (30-40 let), mediterrán (+alpín)

Nálezy: náušnice, korálky, přezka, kroužky, nůž, nádoba.

Mírně poškozená středně robustní kostra se středně silným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá a úzká mozkovna. Úzký a středně vysoký obličej, středně vysoký horní obličej. Mesokran, eurymetop, hyperleptoprosop, hyperlepten, mesokonch, chamaerrhin. Podstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabellární partie plochá, čelo klenuté, temeno tvoří jednoduchý oblouk, týl klenutý, zevní týlní hrbol plochý, zuby silně obroušeny. Těžká deformační spondylosa, spondylosis 4. bederního obratle.

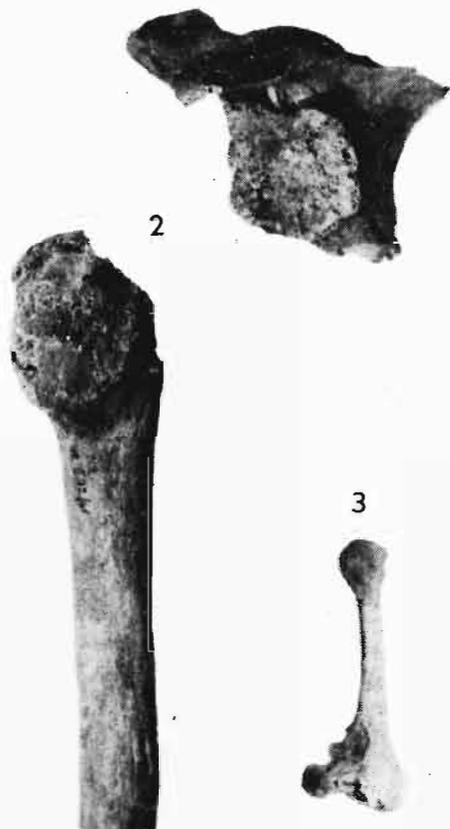
H r o b 370 - žena, ad. (20-30 let)

Nálezy: náušnice, korálky, pět prstenů, spona, náramky, přeslen, nůž, dvě nádoby.

Zlomky kostry.

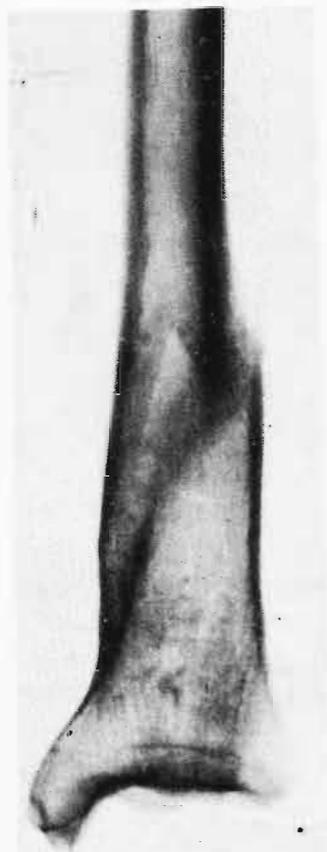
1

2

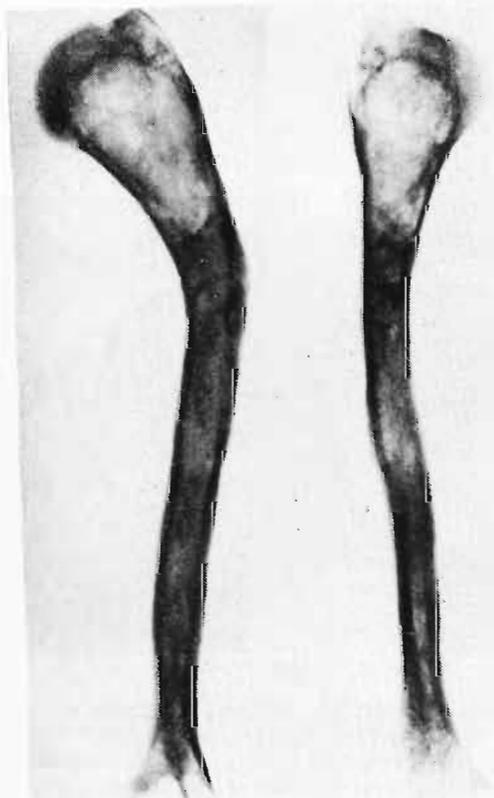
3

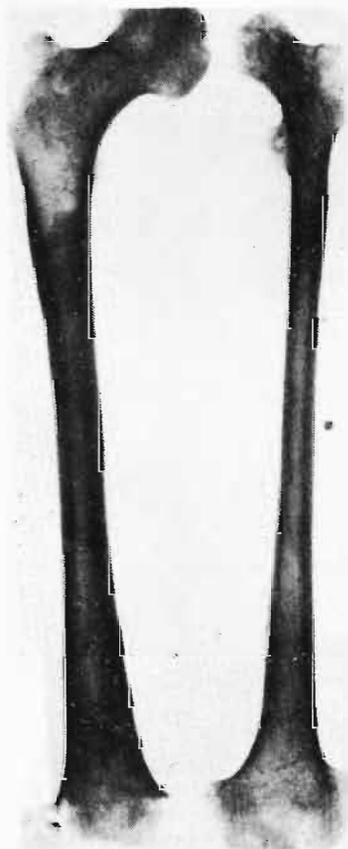
4

6

5a

5b

Obr. 32. Nové Zámky. 1 - zhojená zlomenina levého humeru z hrobu 351 (rtg snímek); 2 - stav po nereponované luxaci pravého ramenního kloubu, humerus a scapula z hrobu 72; 3 - zhojená zlomenina base metatarsu z hrobu 362; 4 - zhojená zlomenina pravé tibie z hrobu 87 (rtg snímek); 5 - cysta levého humeru z hrobu 30 (a/ rtg snímky, b/ fotografie); 6 - hypoplazie levého femoru z hrobu 383 (rtg snímek).

1

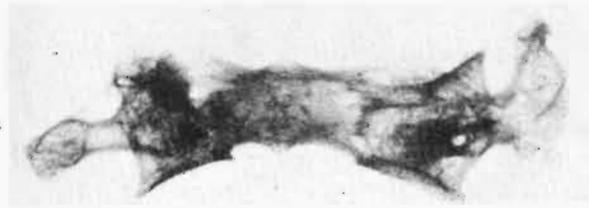
2

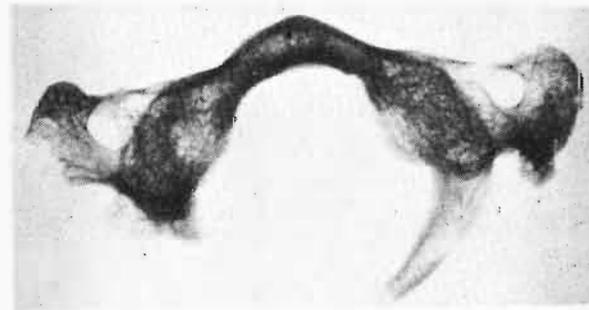
3

4

5

6

Obr. 33. Nové Zámky. 1 - posttraumatická pseudoarthrosa dolní čelisti z hrobu 290; 2 - os incae unilaterale dx. z hrobu 157; 3 - vidlicovité žebro z hrobu 300; 4 - vrozený blok 2. a 3. krčního obratle z hrobu 307 (rtg snímek); 5 - processus paratransversarius atlantis z hrobu 253 (rtg snímky); 6 - osteom v čelní krajině lebky z hrobu 220 (rtg snímek).

H r o b 371

a) žena, mat. (40-50 let)

Nálezy: železný kroužek, přezka.

Zlomky gracilní kostry se středně silným reliéfem svalových úponů.

b) muž?, dospělý.

Nálezy: pásová garnitura, železné kroužky, nůž, nádoba.

Zlomky středně robustní kostry. Nadstřední výška postavy.

H r o b 372 - dítě, inf. I (1 rok)

Zlomky kostry.

H r o b 373 - muž, ad. (30-40 let)

Nálezy: železný kroužek, přezka, nádoba.

Silně poškozená robustní kostra s mohutným reliéfem svalových úponů.

Středně dlouhá a úzká mozkovna. Brachykran, stenometop. Nadstřední výška postavy.

Glabeilární partie středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý.

H r o b 374 - dítě, inf. II (9 let)

Nálezy: přezka, nůž, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 375

a) ?, juv.-ad. (18-20 let)

Nálezy: nádoba, železný kroužek.

Zlomky kostry.

b) dítě, inf. I (mladší 6 let)

Zlomky lebky.

H r o b 376 - dítě, inf. I (1 rok)

Zlomky kostry.

H r o b 377 - žena?, juv.-ad. (18-20 let)

Nálezy: náušnice, korálky, prsten, přeslen, nádoba.

Zlomky kostry.

H r o b 380

a) dítě, inf. I (4 roky)

Zlomky kostry.

b) dítě, inf. I (6 měsíců)

Nálezy: skleněný korálek.

Zlomky kostry.

H r o b 381 - žena, ad. (30-40 let), dinár (+alpín)

Nálezy: náušnice, nádoba.

Zlomky středně robustního postkranialního skeletu a mírně poškozená lebka. Obličej široký a středně vysoký, středně vysoký horní obličej. Euryprosop, mesen, chamaekonch, mesorrhin, Nadstřední výška postavy.

Vertikální obrys ovoid, glabella plochá, čelo kolmé, temeno ploché, brada silně vystupuje, zuby slabě obroušeny.

Metopismus.

H r o b 382 - žena, ad. (20-30 let)

Nálezy: prsten, přeslen, nádoba.

Zlomky lebky a mírně poškozený gracilní postkranialní skelet se slabým reliéfem svalových úponů. Středně vysoká postava.

H r o b 383 - žena, ad. (30-40 let)

Nálezy: přezka, nádoba.

Silně poškozená kostra.

Dlouhá a úzká mozkovna. Dolichokran, stenometop, eurymandibular.

Vertikální obrys ovoid, glabella středně vyklenutá, čelo klenuté, temeno stoupá k vertexu, týl klenutý, tělo mandibuly nízké, gonía rovná, zuby slabě obroušeny.

Hypoplasie levého femuru a tibie. Je patrné zkrácení kostí a výrazné zúžení průměru diáfys, na femoru vyniká zvláště hypoplasie proximálního konce, distální konec je postižen méně. Ve struktuře kostní však nejsou na rtg snímku diferencovatelné patologické odchylky.

MÍRY A INDEXY LEBEK Z POHŘEBIŠTĚ V NOVÝCH ZÁMCÍCH

Na dalších stránkách jsou v tabulkách shrnuty všechny míry a indexy lebek ze studovaného souboru. Při tomto způsobu publikace nebylo však technicky proveditelné, aby každý sloupec čísel měl v záhlaví přesné označení míry či indexu. Proto jsou sloupce označeny pouze číslem míry či indexu podle Martina a u nejdůležitějších měř a u všech indexů je kromě toho pod číslem uvedena zkratka názvu.

V tabulkách jsou uvedeny následující míry a indexy:

M í r y

- 1 - největší délka lebky (g-op), označení D;
- 5 - délka base lebky (n-ba);
- 8 - největší šířka lebky (eu-eu), označení Š;
- 9 - nejmenší šířka čela (ft-ft), označení ŠČ;
- 17 - výška lebky (ba-b);
- 40 - délka obličejce (ba-pr);
- 45 - bizygomatická šířka (zy-zy) označení BZŠ;
- 47 - výška obličejce (n-gn), označení VO;
- 48 - výška horního obličejce (n-pr), označení VHO;
- 51 - šířka očnice (mf-ek);
- 52 - výška očnice;
- 54 - šířka nosu;
- 55 - výška nosu (n-ns);
- 66 - vzdálenost úhlů mandibuly (go-go), označení BGŠ;
- 69 - výška brady (id-gn).

I n d e x y

- I 1 - délkošířkový index lebky, označení DŠI;
- I 2 - délkový index lebky, označení DVI;
- I 3 - šířkový index lebky, označení ŠVI;
- I 13 - transversálně frontoparietální index, označení FPI;
- I 38 - obličejový index, označení OI;
- I 39 - index horního obličejce, označení IHO;
- I 42 - index očnice, označení OrI;
- I 48 - index nosu, označení IN;
- I 60 - alveolární index, označení AI;
- Škerljův frontomandibulární index, označení If-m;
- 38 - kapacita lebky vypočítaná, označení Kap.;
- Výška postavy, označení Post.

Tab. I. Absolutní míry

Hrob čís.	M í r a														
	1	5	8	9	17	40	45	47	48	51	52	54	55	66	69
	M u ž s k é l e b k y														
3	192	106	135	96	148	-	135	112	72?	42	32	27	53	114?	36
9	-	99	-	93	121	97	133	122	75	40	31	23	52	-	34
11	185	99	144	95	134	93	131	115	67	38	35	24	48	103?	31
26	194	108	151	110	135	103	143	124	74	45	31?	28	54	108	35
28	-	-	-	-	134	-	-	-	-	-	-	-	-	116?	36
30	-	-	-	95	124	-	130?	119	69	41	34	26	45?	-	34
51	180	100	145	95	126	95	135	107?	61?	40	32	25	50	100?	25?
55	190	102	140	97	140	98	137?	124	75	43	34	29	54	99?	38
58	179	-	145	93	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
77	184	-	142	92	-	-	130?	124	75	40	35	26	54	-	-
85	190	102	140	100	134	97	136?	127	75	41P	36P	24	50	107	40
87	183	-	142	97	127	-	-	-	-	-	-	-	-	100?	30
89	176	96	141	87	140	99	136?	124	73	40	33	28	53	109	39
92	195?	-	138	99	-	-	-	-	-	-	-	-	-	109	35
97	185	-	145	94	-	-	134	113	67	42	32	28	48	97	33
110	191	107	145	101	139	107	148?	128	76	45	33	23	53	113	39
111	193	107	156	105	129	111	150	128	71	45	36	28	52	-	34
114	172	-	144	102	142?	-	141	118	70	43	33	27	52	110?	37
118	206?	-	136	103?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	113	33
128	189	108	137	101	138	104	133	123	76	43	31	26	54	105	36
147	187	111	138	102	136	-	-	-	-	-	-	-	-	102	34
148	182	-	127	100	-	-	-	124	72	39	34	26	54	97	36
148	178	103	135	107	138	99	128?	122?	73	41	34	30	55	97	35
157	199	-	147	96	-	-	136	113	73	40	35	25	53	103	32
158	-	-	137	-	-	-	-	123	72	40	34	26	56	-	34
166	182	102	142	101	130	100	145	137	82	43	37	27	57	100	41
170	-	94	-	94	132	94	-	115	67	40P	34P	23	47	-	35
177	184	105	135	103	132	102	130?	111	70	39	35	28	51	-	31
178	185	101	140	101	132	93	134	116	72	39	32	22	51	97	28
206	191	104	136	95	134	95	125?	111?	65	41	30	23	48	-	30
207	-	-	-	103	-	-	-	-	-	-	-	-	-	110	34
211	186	108	142	94	136	97	135	115	68	39	33	26	50	101	31
219	192?	-	128?	99	-	-	-	121	75	43	34	28	58	96?	34
220	-	-	-	103	-	-	-	-	-	-	-	-	-	102	33
223	194	100	150	106	132	94	133	122	73	44	32	25	51	96	35
224	180	99	141	95	125	99	133?	120	74	40	33	25	52	104	35
226	196	107	141	102	138	102	133	125	75	41	30	25	52	97	37
235	188	104	135	100	135	96	137?	116	72	41	32	25	53	109	32
237	185	-	136	103	-	-	-	-	-	-	-	-	-	102	-
246	186	100	140	108	137	93	134	121	70	41	34	26	56	100	37
249	-	-	-	91	-	-	-	-	75	41	36	27	60	-	-
253	186	-	141	91	-	-	130	122	73	40	33	25	54	94?	30
256	179	102	149	100	131	94	140	132	80	45	36	24	53	103	42

Hrob čís.	M í r a														
	1	5	8	9	17	40	45	47	48	51	52	54	55	66	69
275	-	-	-	98	-	-	-	-	68	39	31	29	51	-	-
276	185	101	142	102	138	100	138?	119	70	42	35	28	51	105	35
279	180	94	148	104	123	90	137?	110	69	42	32	26	50	-	30
293	179	-	135	90	-	-	-	-	-	-	-	-	-	105	35
295	185	-	153	103	-	-	133	113	70	41P	35P	26	51	101	31
300	-	-	-	95	-	-	-	-	73	41	35	25	53	-	-
296	179	96?	146	101	128?	96?	139	110	67	43	32	26	47	-	32
307	177	-	139	103	-	-	140?	120	70	42	33	26	47	106	31
328	182	92	130	90	126	91	128	112	64	38	30	24	48	102?	33
329	185	-	145	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	99	34
333	174	-	127	91	-	-	-	129	78	45	34	23	53	-	39
335	-	-	-	93	-	-	124?	106	66	41	33	22	47	94	30
337	174	-	137	93	-	-	125?	120?	77	39P	35P	24	56	-	35
347	185	-	150?	98	-	-	136?	112	62	41	32	26	48	105?	31
348	181	-	-	103	-	-	137?	131	76	42	33	26	51	110	39
351	188	-	134	95	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32
356	189	103	135?	92	127	93	129?	118	70	41	32	27	52	98	33
359	-	-	-	92	-	-	-	-	-	40	30	-	-	-	-
362	178	104	139	-	131	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29
373	176	-	142	93	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Ž e n s k é l e b k y

7	-	101	137	97	125	91	129	96?	61?	42	36	24	52	95	29?
15	169	94	142	90	127	94	125	109	68	40	34	22	50	-	-
21	170?	89	137	97	127	89	124?	111	70	39	31	27	51	92	30
40	178	-	143	96	-	-	-	118	75	40	34	25	54	110?	32
42	169	94	140	91	122	84	120?	110	62?	39P	32P	23	44?	91	28
45	177?	-	-	93	-	-	-	107	65	40	32	25	45	-	28
46	173	98	130	95	127	94	125	117	71	41	35	23	51	97	33
48	172?	-	126?	86	-	-	-	115?	70	38P	34P	-	50?	-	32
53	172	-	137	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	94	-
62	172	-	144	88	-	-	123	115	69	36	31	26	49	97?	28
64	180	101	133	92	143	91	124	109	64	41	33	23	47	94?	32
76	173	-	138	90	-	-	132	129	76	38?	32	24?	54?	100	35
86	178?	-	136?	96?	-	-	-	115	71	42	34	23	52	-	33
95	171	-	133	87	125	-	-	-	-	-	-	-	-	92	-
102	175	-	144	95	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
107	181	97	141	97	123	90	128	103?	66	41	34	28	51	96?	26?
113	-	94	-	93	123	93	125	107	66	42	33	25	50	86	30
132	181	102	131	99	132	95	125	117	72	42	35	26	52	90	32
137	169	-	-	92	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
138	-	-	-	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100	-
149	184	100	131	95	130	85?	123	100?	65	37	34	25	53	88	-
150	180	97	146	99	127	96	125	116	74	38	35	26	54	100?	31
186	-	99	134	-	-	93	125	109	70	40	34	24	50	91	28
191	-	-	-	96	-	-	-	112	64	40	31	22	48	92	30

Hrob čís.	M í r a														
	1	5	8	9	17	40	45	47	48	51	52	54	55	66	69
193	-	-	128	90	-	-	124	108	61	-	-	23	44	95	31
198	-	-	-	95	-	-	-	110?	63	43	32	31	48	-	-
199	181	-	129	93	-	-	-	108	66	39	34	25	50	86	28
205	177	95	132	92	126	92	-	119	71	41	33	25	51	92	33
210	-	-	-	90	-	-	-	-	69	39	31	27	48	-	-
218	-	-	-	97	-	-	-	-	-	-	-	-	-	101	-
232	188	-	148	103	-	-	-	-	-	-	-	-	-	105	-
233	177	96	126	95	118?	98	116	105	62	40	33	25	47	87	30
236	173	-	135	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
238	170	91	142	92	120	85	123	111?	66?	38	33	25	50	93?	31?
244	177	-	-	92	-	-	-	114	68	40P	31P	25	49	-	32
245	174	95	138	90	130	97	124	111	67	38	32	25	48	94	33
254	183	96	134	90	129	-	-	-	-	40	35	-	-	93	26
255	-	-	-	94	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
258	171	98	141	93	134	-	130	107	64?	40	32	22	49?	94	25
265	164	96	141	89	127	97	121	112	70	38	31	26	47	95?	31
282	180	93	132	92	121	-	-	-	-	-	-	-	-	89	32
290	177	-	-	99	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
299	178	-	136	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	94	33
304	174	-	125?	89	-	-	-	111	65	40	34	24	48	-	28
308	167	-	139	93	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
319	184	-	132	92	-	-	128	116	71	42P	33P	25?	51	100	32
325	-	-	132	90	-	-	-	117	69	40	32	22	49	88?	33
327	-	-	-	100	-	-	-	103	60	41	30	26	46?	-	-
349	183	-	139	95	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29
352	175	97	133	98	126	93	126	110	63	40	33	26	45	100	32
358	-	-	-	91	-	-	118?	102?	61	39	33	22	45	-	28
367	164	97	129	91	122	97	121	118	71	40	29	25	50	88?	33
369	170	-	131	94	-	-	113?	108	68	39P	32P	29?	51	-	32
381	-	-	-	96	-	-	130?	107	67	39	29	25	50	-	30
383	180	-	134	88	-	-	-	-	-	-	-	-	-	95	28
D ě t s k é l e b k y															
20	-	93	-	96	135	90	-	100	61	40P	32P	24	47	-	25
32	177	-	132	88	-	-	103	89	54	34	32	22?	40?	74	25
305	181	100	146	93	127	91	129?	121	75	40	34	21?	50	93	38
309	172	96?	130	93	132?	92?	125	110	62	40	31	24	43	94	29
340	175	90	143	97	130	86	129	104	60	40	32	26	45	-	31

Tab. II. Indexy

Hrob čís.	I n d e x												
	I 1	I 2	I 3	I 13	I 38	I 39	I 42	I 48	I 60	I f-m	Kap.	Post.	
	M u ž s k é l e b k y												
3	70,3	77,1	109,6	71,2	83,0	53,3?	76,2	50,9	-	118,7	1586	164,0	
9	-	-	-	-	91,7	56,3	77,5	44,2	97,9	-	-	-	
11	77,8	72,4	93,1	66,0	87,8	51,1	92,2	50,0	93,9	108,4	1503	162,0	
26	77,8	69,7	89,4	72,8	86,8	51,7	68,8?	51,8	95,3	98,2	1670	167,6	
28	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	176,5	
30	-	-	-	-	91,5	53,0?	82,9	57,7	-	-	-	167,5	
51	80,6	70,0	86,9	65,5	79,3	45,2?	80,0	50,0	95,0	105,2	1396	164,7	
55	73,7	73,7	100,0	69,3	90,5?	54,7?	79,1	53,7	96,1	102,1	1538	165,0	
58	81,0	-	-	64,1	-	-	-	-	-	-	-	164,4	
77	77,2	-	-	64,7	95,3?	57,6?	87,5	48,2	-	-	-	165,0?	
85	73,8	70,6	95,7	71,4	93,3?	55,1?	87,8	48,1	95,1	107,0	1481	171,1	
87	77,7	69,4	89,4	68,3	-	-	-	-	-	103,1?	1369	166,2	
89	80,2	79,6	99,2	61,7	91,2?	53,6?	82,6	52,8	103,2	125,2	1449	164,5	
92	70,8	-	-	71,8	-	-	-	-	-	110,1	-	160,7	
97	78,3	-	-	64,8	84,3	50,0	76,2	58,3	-	103,2	-	166,4	
110	75,9	72,8	95,8	69,7	86,5	51,3	73,3	43,3	100,0	111,8	1586	169,6	
111	80,8	66,8	82,7	67,3	85,3	47,3	80,0	53,8	103,8	-	1650	166,1?	
114	83,2	82,7?	99,3?	71,3	83,7	49,6	76,8	51,9	-	107,8?	1449?	170,7	
118	66,1	-	-	75,8?	-	-	-	-	-	109,6	-	169,7	
128	72,6	73,1	100,7	73,8	92,5	57,0	72,1	48,2	96,3	104,0	1481	-	
147	73,8	72,7	98,5	74,0	-	-	-	-	-	100,0	1453	172,9	
148	69,8	-	-	78,8	-	-	87,2	48,2	-	97,0	-	162,6	
148	75,8	77,5	102,2	79,3	95,3?	56,9?	82,9	54,6	96,1	90,7	1359	165,6	
157	73,8	-	-	65,3	83,2	53,6	87,5	47,2	-	107,2	-	173,2	
158	-	-	-	-	-	-	85,0	46,4	-	-	-	162,2	
166	78,1	71,4	91,5	71,2	93,2	55,7	86,1	47,3	98,0	99,0	1423	165,8	
170	-	-	-	-	-	-	85,0	48,9	100,0	-	-	163,6	
177	73,3	71,8	97,8	76,3	85,3?	53,8?	89,8	54,9	97,2	-	1359	167,2	
178	75,7	71,3	94,3	72,2	86,6	53,7	82,1	43,2	92,1	96,2	1416	164,1	
206	71,2	70,2	98,5	66,1	88,8?	52,0?	73,2	47,9	91,3	-	1453	163,5	
207	-	-	-	-	-	-	-	-	-	106,8	-	-	
211	76,3	73,1	95,8	66,2	85,2	50,4	84,6	52,0	89,8	107,4	1481	161,0	
219	66,7?	-	-	77,3?	-	-	79,1	48,3	-	97,0?	-	172,6	
220	-	-	-	-	-	-	-	-	-	99,0	-	-	
223	77,3	68,1	88,0	70,7	91,7	54,8	72,8	49,1	94,0	90,6	1595	150,5	
224	78,3	69,5	88,7	67,3	90,2?	50,6?	82,6	48,2	100,0	109,5	1352	163,7	
226	71,9	70,4	97,8	72,3	93,9	56,4	73,2	48,1	95,3	95,2	1586	165,5	
235	71,8	71,8	100,0	74,1	84,7?	52,5?	78,1	47,2	92,3	109,0	1425	173,6	
237	73,5	-	-	75,7	-	-	-	-	-	99,0	-	167,0	
246	75,3	73,7	97,8	77,2	90,3	52,2	82,9	46,4	93,0	92,6	1472	161,0	
249	-	-	-	-	-	-	87,8	45,0	-	-	-	166,0	
253	75,8	-	-	64,6	93,8	56,1	82,6	46,3	-	103,2	-	166,2	
256	83,2	73,2	87,9	67,2	94,3	57,1	80,0	45,3	92,2	103,0	1467	-	

Hrob čís.	I n d e x											
	I 1	I 2	I 3	I 13	I 38	I 39	I 42	I 48	I 60	I f-m	Kap.	Post.
275	-	-	-	-	-	-	79,5	56,7	-	-	-	-
276	76,8	74,7	97,2	71,8	86,3?	50,7?	83,3	54,9	99,0	102,9	1491	169,0
279	82,3	68,3	83,2	70,3	80,3?	50,3?	76,3	52,0	95,8	-	1379	163,3
293	75,4	-	-	66,7	-	-	-	-	-	116,7	-	159,2
295	82,7	-	-	67,3	85,0	52,6	85,3P	51,0	-	98,1	-	158,6?
296	81,6	71,6	87,7	69,2	79,2	48,2	74,4	55,3	100,0	-	1414	-
300	-	-	-	-	-	-	85,4	47,2	-	-	-	162,6?
307	78,5	-	-	74,2	85,8?	50,0?	78,7	55,3	-	102,9	-	-
328	71,4	69,3	96,9	69,2	87,7	50,0	79,0	50,0	98,8	113,2	1240	163,9
329	78,4	-	-	67,6	-	-	-	-	-	101,0	-	161,0
333	73,0	-	-	71,6	-	-	75,7	43,4	-	-	-	158,9?
335	-	-	-	-	85,5?	53,2?	80,5	46,8	-	101,1	-	164,1
337	78,8	-	-	67,9	96,1?	61,6?	89,8P	42,8	-	-	-	162,0
347	81,2?	-	-	65,3?	82,3?	45,6?	78,1	54,2	-	107,2	-	162,7
348	-	-	-	-	95,7?	51,8?	78,7	51,0	-	106,8	-	166,2?
351	71,3	-	-	70,9	-	-	-	-	-	-	-	169,4
356	71,4?	67,2	94,0?	68,1?	91,4?	54,2?	78,1	51,9	90,3	106,5	1359?	161,4
359	-	-	-	-	-	-	75,2	-	-	-	-	161,2
362	78,1	73,7	94,3	-	-	-	-	-	-	-	1370	164,2
373	80,7	-	-	65,5	-	-	-	-	-	-	-	168,0
Ž e n s k é l e b k y												
7	-	74,8?	89,9	69,8	74,4?	47,2?	85,7	46,2	90,1	98,0	1224	151,4
15	84,1	75,2	89,3	63,3	87,2	54,3	85,0	44,0	100,0	-	1312	-
21	80,7?	74,7?	92,7	70,8	89,6?	56,4?	79,5	52,9	100,0	94,8	1248?	-
40	80,3	-	-	67,1	-	-	85,0	46,3	-	114,5	-	-
42	82,8	72,2	87,2	61,9	91,6?	51,6?	82,1P	52,3	89,3	100,0	1224	147,3
45	-	-	-	-	-	-	80,0	55,6	-	-	-	-
46	75,2	73,4	97,7	73,1	93,6	56,7	85,3	45,1	95,8	102,1	1171	151,2
48	73,2?	-	-	68,2?	-	-	89,5	-	-	-	-	151,0
53	79,6	-	-	71,5	-	-	-	-	-	95,9	-	152,7
62	83,7	-	-	61,0	93,4	56,0	86,1	53,1	-	110,2	-	152,0
64	73,9	79,4	107,4	69,2	87,9	51,6	80,5	48,9	90,1	102,2	1406	159,0
76	79,8	-	-	65,2	97,7	57,6	84,2?	44,4?	-	111,1	-	158,0
86	76,4?	-	-	70,6	-	-	80,9	44,2	-	-	-	-
95	77,8	73,1	94,0	65,4	-	-	-	-	-	105,7	1207	-
102	82,3	-	-	66,0	-	-	-	-	-	-	-	-
107	77,8	67,9	87,3	68,8	80,5?	51,5	82,9	54,9	92,7	99,0	1344	142,0
113	-	-	-	-	85,7	52,8	78,6	50,0	98,9	92,4	-	157,6
132	72,3	72,9	100,7	75,6	93,6	57,6	83,3	50,0	93,1	90,9	1294	156,3
137	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	153,0
138	-	-	-	-	-	-	-	-	-	102,1	-	-
149	71,2	70,7	99,2	72,6	81,3?	52,8	91,8	47,2	85,0?	92,6	1304	153,0
150	81,1	70,5	87,0	67,8	92,8	59,2	92,1	48,1	99,0	101,0	1414	155,0
186	-	-	-	-	87,2	56,0	85,0	48,0	93,9	-	-	154,3
191	-	-	-	-	-	-	77,5	45,8	-	95,8	-	161,5

Hrob čís.	I n d e x											
	I 1	I 2	I 3	I 13	I 38	I 39	I 42	I 48	I 60	I f-m	Kap.	Post.
193	-	-	-	70,3	87,2	49,1	-	52,3	-	105,7	-	152,6
198	-	-	-	-	-	-	74,4	64,6	-	-	-	-
199	71,3	-	-	72,1	-	-	87,2	50,0	-	92,5	-	163,0
205	74,6	71,2	95,4	69,6	-	-	80,5	49,1	96,8	100,0	1214	152,3
210	-	-	-	-	-	-	79,5	56,2	-	-	-	156,2
218	-	-	-	-	-	-	-	-	-	104,1	-	156,6
232	78,7	-	-	69,6	-	-	-	-	-	101,9	-	158,0
233	71,2	66,7?	93,7?	75,3	90,5	53,4	82,5	53,2	102,1	91,6	1099	149,0
236	78,0	-	-	72,6	-	-	-	-	-	-	-	160,0
238	83,5	70,6	84,5	64,8	90,2?	53,6?	86,8	50,0	93,4	101,1?	1232	151,2
244	-	-	-	-	-	-	77,5P	51,1	-	-	-	159,0
245	79,3	74,7	94,2	65,2	89,5	54,0	84,3	52,1	102,1	104,4	1317	144,6
254	73,2	70,5	96,3	67,2	-	-	87,6	-	-	103,3	1313	153,6
255	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	152,5
258	82,5	78,3	95,0	66,0	82,3	48,2?	80,0	44,8	-	101,1	1352	156,0
265	86,0	77,5	90,2	63,1	92,6	57,8	81,7	55,3	101,1	106,8	1260	-
282	73,3	67,3	91,7	69,8	-	-	-	-	-	96,7	1196	-
290	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	141,1
299	76,4	-	-	73,5	-	-	-	-	-	94,0	-	158,1
304	71,8?	-	-	71,1?	-	-	85,0	50,0	-	-	-	156,0
308	83,2	-	-	66,9	-	-	-	-	-	-	-	-
319	71,7	-	-	69,7	90,7	55,4	78,7P	49,1	-	108,7	-	156,6
325	-	-	-	68,2	-	-	80,0	44,9	-	97,8?	-	152,1?
327	-	-	-	-	-	-	73,2	56,5?	-	-	-	155,6
349	76,0	-	-	68,3	-	-	-	-	-	-	-	-
352	76,0	72,0	94,7	73,7	87,3	50,7	82,6	57,8	95,8	102,1	1205	156,3
358	-	-	-	-	86,4?	51,7?	84,6	48,9	-	-	-	151,3
367	78,7?	74,3?	94,6	70,6	97,6	58,7	72,6	50,0	100,0	96,7	1099	146,5
369	77,1	-	-	71,8	95,6?	60,2?	82,1	56,8	-	-	-	150,3
381	-	-	-	-	82,3?	51,5?	74,3	50,0	-	-	-	158,0
383	74,7	-	-	65,7	-	-	-	-	-	107,9	-	-
D ě t s k é l e b k y												
20	-	-	-	-	-	-	80,0P	51,1	96,7	-	-	-
32	74,6	-	-	66,6	86,3	52,3	94,2	55,0	-	84,1	-	-
305	80,7	68,3	87,0	63,7	93,8?	58,1?	85,2	42,0?	91,0	100,0	-	-
309	75,6	76,8?	101,5?	71,5	88,1	49,6	77,6	55,8	95,8	101,2	-	-
340	81,8	74,3	90,9	67,8	80,7	46,5	80,0	57,8	95,6	-	-	-

Tab. III. Průměrné hodnoty a statistické charakteristiky jednotlivých měr a indexů

Míry a indexy	M-Ž	n	x	variační šíře	s	m
Největší délka lebky (1)	M	51	185,1	172-206	6,93	0,98
	Ž	41	175,4	164-188	5,55	0,88
Délka base lebky (5)	M	31	102,2	92-111	4,77	0,87
	Ž	22	96,4	89-102	3,36	0,73
Největší šířka lebky (8)	M	51	140,5	127-156	6,42	0,91
	Ž	41	135,6	125-148	5,70	0,90
Nejmenší šířka čela (9)	M	60	98,0	87-110	5,12	0,67
	Ž	54	93,7	86-103	3,68	0,50
Výška lebky (17)	M	35	132,9	121-148	5,97	1,02
	Ž	22	126,5	118-143	5,34	1,16
Délka obličeje (40)	M	28	97,6	90-111	4,80	0,92
	Ž	19	92,3	84-98	4,16	0,98
Bizygomatická šířka (45)	M	40	134,8	124-150	5,73	0,92
	Ž	26	124,1	113-132	4,26	0,85
Výška obličeje (47)	M	45	119,4	106-137	6,81	1,03
	Ž	38	110,8	96-128	6,09	1,00
Výška horního obličeje (48)	M	48	71,6	61-82	4,32	0,63
	Ž	39	67,2	60-76	4,04	0,65
Šířka očníce (51)	M	49	41,3	38-45	1,85	0,27
	Ž	39	39,8	36-43	1,57	0,25
Výška očníce (52)	M	49	33,2	30-37	1,77	0,25
	Ž	39	32,7	29-36	1,63	0,26
Šířka nosu (54)	M	48	25,7	22-30	1,88	0,27
	Ž	38	24,8	22-31	1,94	0,32
Výška nosu (55)	M	48	51,8	45-60	3,11	0,45
	Ž	39	49,3	44-54	2,63	0,43
Bigoniální šířka (56)	M	43	103,2	94-116	6,00	0,92
	Ž	36	94,3	86-110	5,25	0,89
Výška brady (69)	M	55	34,0	25-42	3,34	0,45
	Ž	39	30,4	25-35	2,26	0,37
Délkošířkový index lebky (1)	M	50	76,0	66,1-83,2	4,32	0,62
	Ž	37	77,5	71,2-86,0	4,46	0,74
Délkovýškový index lebky (2)	M	31	72,2	66,8-82,7	3,39	0,62
	Ž	21	72,7	66,7-79,4	3,37	0,75

Míry a indexy	M-Ž	n	x	variační šíře	s	m
Šířkovýškivý index lebky (3)	M	31	94,6	82,7-109,6	5,92	1,10
	Ž	21	93,5	84,5-107,4	5,12	1,10
Frontoparietální index (13)	M	49	70,0	61,7-79,3	4,22	0,61
	Ž	40	68,8	61,0-75,6	3,46	0,55
Obličejový index (38)	M	40	88,4	79,2-96,1	4,64	0,74
	Ž	26	88,8	74,4-97,7	5,16	1,03
Index horního obličeje (39)	M	40	52,8	45,2-61,6	3,30	0,53
	Ž	26	54,1	47,2-60,2	3,52	0,70
Očnicový index (42)	M	49	80,7	68,8-92,2	5,40	0,78
	Ž	39	82,3	72,6-92,1	4,50	0,73
Nosní index (48)	M	48	49,8	42,8-58,3	3,80	0,55
	Ž	38	50,5	44,0-64,6	4,48	0,74
Alveolární index (60)	M	28	96,1	89,8-103,8	3,66	0,70
	Ž	19	95,7	84,0-102,1	5,00	1,18
Frontomandibulární index	M	42	104,1	90,6-125,2	7,26	1,13
	Ž	35	100,7	90,9-114,5	5,73	0,98
Kapacita lebky	M	31	1459,7	1240-1670	91,0	16,6
	Ž	21	1258,8	1099-1414	93,0	20,8
Výška postavy	M	79	165,1	150,5-176,5	4,08	0,46
	Ž	61	153,9	141,1-163,0	4,41	0,57

ANTHROPOLOGISCHES MATERIAL AUS DEM SLAWISCH-AWARISCHEN GRÄBERFELD IN NOVÉ ZÁMKY

HANA HANÁKOVÁ - MILAN STLOUKAL

Das slawisch-awarische Gräberfeld in Nové Zámky (Neuhäusel) in der Slowakei, datiert in das VIII. Jahrhundert und in den Anfang des IX. Jahrhunderts unserer Zeitrechnung, wurde in den Jahren 1961 und 1962 unter Leitung von Z. Č i l i n s k á durchgeforscht. Ausführliche Ergebnisse der anthropologischen Analyse der Skelette aus dieser Begräbnisstätte werden nebst archäologischen Material in einer selbständigen Publikation veröffentlicht werden, wo es allerdings nicht genug Platz für genaue metrische und deskriptive Angaben gibt. Wir treten deshalb zu einer separaten Veröffentlichung dieser wichtigen Daten heran, die für einen Anthropologen eine unentbehrliche Quelle bilden.

In Nové Zámky wurden insgesamt 383 Gräber entdeckt, hievon waren in 19 Gräbern keine Skelette erhalten, demgegenüber befanden sich in 9 Gräbern je 2 Skelette und in zwei Gräbern je drei Skelette. Für die Zwecke der anthropologischen Analyse stehen also insgesamt 377 Skelette zur Verfügung, davon 117 von Männern, 107 von Frauen, 32 unbestimmbare Skelette von Erwachsenen und 121 Skelette von unerwachsenen Individuen. Nach der archäologischen Analyse handelt es sich um eine reiche, einer kaufmännisch-handwerklichen Ortschaft gehörende Begräbnisstätte, die an der wichtigen Verkehrsstrasse "Via Bohemica" lag, welche von Nové Zámky über Trnava und weiter gegen Westen nach Böhmen geführt hatte.

Diese Materialienpublikation besteht aus drei Teilen: der erste enthält ein Verzeichnis von allen Gräbern samt deskriptiven Grundangaben, im zweiten gibt es in den Tabellen alle Masse und Indexe der einzelnen Schädel und deren Mittelwerte mit den statistischen Charakteristiken, den dritten Teil bilden Photographien von allen gut erhaltenen Schädeln.

In der Gräberbeschreibungen werden vor allem das Geschlecht und Alter des Verstorbenen angeführt, bzw. bei den gut erhaltenen Schädeln der anthropologische Typus. Im weiteren Text werden angegeben: archäologische Ausstattung, Erhaltungszustand des Skeletts, der wörtliche Ausdruck metrischer Charakteristiken, deskriptive Merkmale, bzw. die Beschreibung der pathologischen Funde und Abnormitäten. In den Tabellen der Masse und Indexe (siehe S. 303-310) werden Angaben über männliche, weibliche und auch über einige gut erhaltene Schädel von unerwachsenen Individuen angeführt. Bezüglich mancher von diesen Daten ist es notwendig nähere methodische Informationen zu geben.

Das Geschlecht des Verstorbenen wurde prinzipiell nur bei den Skeletten von Erwachsenen bestimmt. Über einige Funde in den slawischen Gräbern ist jedoch sicher bekannt, dass sie ausschliesslich bei männlichen Skeletten vorkommen (z. B. Gürtelgarnitur, Waffen, Sporen), andere befinden sich wieder nur bei weiblichem Skelett (z. B. weibliche Ohringe, Ringe, Spinnwirtel und verschiedene Halsbänder aus Perlen). Funde von diesen Gegenständen haben die Bestimmung des Geschlechts in einigen Fällen auch bei den Kinderskeletten ermöglicht, eine solche Angabe wird allerdings immer mit Fragezeichen angeführt.

Zur Altersbestimmung haben wir folgende Altersgruppen verwendet: Infans I (0-6 Jahre), Infans II (7-14 Jahre), Juvenis (15-18 Jahre), Juvenis-Adultus (18-20 Jahre), Adultus (20-40 Jahre), Maturus (40-60 Jahre) und Senilis (über

60 Jahre). In den Gruppen Infans I, Infans II und Juvenis haben wir womöglich eine genauere Bestimmung in Klammern hinzugefügt, bei den Gruppen Adultus und Maturus wird das erste und zweite Dezennium unterschieden.

Bei der Bestimmung des anthropologischen Typus haben wir laufende Terminologie verwendet, d. i. den alpinen, baltischen, dinarischen, mediterranen und paläoeuropäischen Typus. Die meisten Schädel kann man, ähnlich wie dies bei der Mehrheit von übrigen altslawischen Begräbnisstätten der Fall ist, dem nordischen Typus zusprechen; vom klassischen Vorsteler dieses Typs unterscheiden sie sich allerdings in einigen morphologischen und metrischen Zügen (z. B. Schädelhöhe, Orbital-Index u. a.). Wegen dieser Abweichungen wird dieser Schädel in eine selbständige Kategorie eingereiht; nach den wichtigsten Lokalitäten ist der Schädel als Typus Libice-Mikulčice (abgekürzt Typ L-M) bezeichnet und dieser Terminus wird in dieser Arbeit benützt. In unseren Beschreibungen wird der überwiegende anthropologische Typus an erster Stelle angeführt; in dem Falle, dass es sich nicht um reine Form handelt, wird das Nebenelement an zweiter Stelle in Klammern angegeben.

Masse werden insgesamt nach Martin genommen und demgemäss auch bezeichnet, gleichfalls auch Indexe, mit einer Ausnahme - hinzugefügt ist der Frontomandibular-Index nach Škerlj. Die Schädelkapazität wurde nach Welcker errechnet, die Körpergrösse nach Tabellen von Manouvrier. Bei der Einteilung von Absolutmassen haben wir uns an Scheidt gehalten, die Einteilung des Indexe, Schädelkapazität und Körpergrösse richtet sich nach Martin.

Gutachten über pathologische Funde hat M. U. Dr. L. V y h n á n e k, ein Röntgenologe und unser ständiger Mitarbeiter, ausgearbeitet, der sich systematisch mit dem Studium des prähistorischen und historischen Skelettmaterials, insbesondere vom Gesichtspunkt der Röntgen-Diagnostik, befasst.

ŠTUDIJNÉ ZVESTI
ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v Bratislave
pre Archeologický ústav SAV a Slovenskú archeologickú spoločnosť pri SAV

Redaktor: doc. dr. Bohuslav Chropovský, CSc.

Redakčná rada: dr. inž. Štefan Janšák, dr. Mikuláš Dušek, CSc.,
Alojz Habovštiak, CSc., Títus Kolník, CSc.

Technický redaktor: Štefan Hrebíček

Vydané ako rukopis - 800 výtlačkov

Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, nár. podnik, prevádzkareň 42,
ofsetová tlačiareň, Bratislava
Povolenie SÚKK 1254/I-64

R-07*61069